

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXVII

ELISABET FERRAN I PLANAS

EL JURISTA PERE ALBERT
I LES *COMMÉMORATIONS*

BARCELONA
2006

EL JURISTA PERE ALBERT
I LES *COMMEMORACIONS*

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXVII

ELISABET FERRAN I PLANAS

EL JURISTA PERE ALBERT
I LES COMMEMORACIONS

BARCELONA
2006

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Ferran Planas, Elisabet

El Jurista Pere Albert i les Commemoracions. —
(Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 67)

Bibliografia

ISBN 84-7283-829-3

I. Montagut Estragués, Tomàs de, ed. II. Institut d'Estudis Catalans III. Títol
IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 67

1. Albert, Pere, S. XIII 2. Albert, Pere, S. XIII. Commemorationes

3. Dret feudal — Catalunya — Història 4. Advocats — Catalunya — Biografia
34(467.1)"12"(094)

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Tomàs de Montagut Estragués,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Elisabet Ferran i Planas

© 2006, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març de 2006

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics
de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-829-3

Dipòsit Legal: B. 12878-2006

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

*Als meus pares,
als meus avis,
al Raül
i als bons amics*

TAULA

PRÒLEG	9
ABREVIACIONS	13
PRESENTACIÓ	15
1. PLANTEJAMENT HISTORIOGRÀFIC I ESTAT ACTUAL DELS ESTUDIS	19
1.1. Plantejament historiogràfic	19
1.2. Estat actual dels estudis	32
2. PERE ALBERT, JURISTA I CANONGE DE BARCELONA	53
2.1. Una aproximació als seus orígens	53
2.2. El problema de l'homonímia	63
2.3. La signatura i el segell	71
2.3.1. La signatura	71
2.3.2. El segell	75
2.4. L'itinerari vital	78
2.5. L'home i l'obra	118
3. EL PENSAMENT JURÍDIC EN LES «COMMEMORACIONS DE PERE ALBERT»	143
3.1. L'estructura feudal i el dret en la perspectiva de les <i>Commemoracions de Pere Albert</i>	145
3.1.1. La reafirmació del poder del comte rei	145
3.1.2. La regulació jurídica del feu	168
3.1.3. L'observança de la llei i del costum. Valor normatiu del costum jurídic codificat	222
3.1.4. Els <i>Usatges</i> , les <i>Commemoracions</i> i els <i>Costumes de Catalunya</i>	231
3.2. La centralitat del <i>princeps terrae</i>	233
3.2.1. L'herència romanística en la consolidació de les institucions feudals i en la unificació jeràrquica jurisdiccional. La figura del <i>princeps terrae</i>	233

3.2.2.	El <i>Ius generalis iurisdictionis</i> del <i>princeps terrae</i>	238
3.2.3.	La jurisdicció natural del <i>princeps terrae</i>	244
3.2.4.	La raó de pública utilitat en l'exercici del poder del <i>princeps terrae</i>	253
4.	CONCLUSIONS	257
4.1.	L'home	257
4.2.	L'obra	259
4.3.	El pensament jurídic en les <i>Commemoracions de Pere Albert</i>	261
4.4.	Sinopsi del pensament polític en les <i>Commemoracions de Pere Albert</i>	268
5.	FONTS I DOCUMENTS	271
5.1.	Fonts	271
5.1.1.	Fonts manuscrites	271
5.1.2.	Fonts impreses	315
5.2.	Documents	317
5.2.1.	Documents biogràfics generals	317
5.2.2.	Documents biogràfics de Caresmar	374
	BIBLIOGRAFIA	407

PRÒLEG

Sembla inqüestionable l'oportunitat de la publicació per part de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) d'aquesta obra dedicada a l'estudi aprofundit d'un text jurídic d'indubtable significació dins la trajectòria evolutiva del dret medieval i modern de Catalunya. En efecte, d'un temps ençà s'ha desvetllat l'interès per l'estudi i la recerca dels cossos legislatius que informaren la constitució pública del Principat i, entre ells, com a monument primicer i emblemàtic, els Usatges de Barcelona. Cal pensar, només, de manera sumària, en la revisió iniciada per Ramon d'Abadal (sobre el plantejament clàssic de Valls i Taberner seguit per Rovira Ermengol) i prosseguida amb resultats força positius per Joan Bastardas, i les aportacions de Pons Guri, Udina Martorell i Udina Abelló, així com les recerques continuades d'Aquilino Iglesia. Serà factible comptar aviat amb una edició crítica del codi de renom, anunciada per Antonio Pérez Martín?

En canvi, una obra que cal considerar com a complement usual i acompanyant fidel dels Usatges, en la tradició manuscrita i impresa, com són les anomenades Commemoracions de Pere Albert (en dos elements integrants dels Costumes de Catalunya i els Casos), no ha seguit ni de lluny el ritme indicat pels primers. I avui, pot afirmar-se que ens trobem pràcticament en la situació dissenyada per Brocà i Rovira Ermengol, que feren aportacions precises, però sumàries, sense menystenir l'aportació singular d'Arcadi Garcia. Per això, és lloable la digna acceptació de la tesi doctoral, posteriorment revisada i actualitzada, d'Elisabet Ferran i Planas, constitutiva del llibre que presentem: un llibre complet en exploració i profunditat del text esmentat. Del text i de la seva autoria, atribuïda tradicionalment al distingit jurista català Pere Albert, és a dir «l'home i l'obra», com encapçala justament un dels capítols més substancials de la primera part del llibre.

La figura de Pere Albert, canonge de Barcelona, s'arreglera en aquell elenc de destacats juristes que es mouen en el cercle del rei Jaume I, formats en

l'escola bolonyesa del dret comú al llarg del segle XIII. Fa bon costat a Vidal de Canyelles, bisbe d'Osca, elaborador dels Furs d'Aragó, i a sant Ramon de Penyafort, el gran canonista de fama universal, com als més vistosos i influents en la vida jurídica del país i de tot Europa.

La fesomia vital del nostre jurisconsult queda caracteritzada en aquesta obra emergint de la imatge difusa i boirosa contemplada pels autors precedents, mercès a l'exhaustiva i esgotadora tasca documental realitzada per Elisabet Ferran i exposada puntualment en la segona part del llibre. N'hi ha prou d'apuntar que al nostre jurista, com a fruit de l'amistat i confiança que li professà Jaume I —s'ha pensat que, fins i tot, li inspirà la redacció de la seva obra principal—, així com el bisbe de Barcelona i altres altes personalitats, se li confià la solució, via arbitral o judicial, de nombrosos, i alguns delicats, conflictes, especialment de qüestions feudals.

Ben sovint el trobem actuant en unió d'aquells col·legues esmentats, entre els quals es va donar sempre una bona amistat i relació. El prestigi i l'autoritat de Pere Albert s'afirmaren profusament al llarg de tota la seva vida professional.

La seva personalitat s'acrexeria encara si, com afirma Arcadi Garcia, se'l pot considerar l'autor del nucli inicial dels Furs de València, que formava part del seguici del rei Jaume cap a la conquesta de la capital valenciana, en el repartiment de la qual rebé diverses mercès del sobirà.

No ens correspon introduir-nos en el fons i les característiques de les Commemoracions, objecte ben aprofundit per l'autora de l'obra. Ja hem insinuat que la seva significació fonamental radica en el fet que és un complement obligat dels Usatges, en matèries feudals, com a col·lecció privada d'usos i costums d'aquesta índole desenvolupats en les terres catalanes en el curs dels segles altmedievals. Però, sobretot, com ressalta Elisabet Ferran, despunta subtilment en el seu articulat la projecció romanista pròpia de la formació de Pere Albert en l'intent d'harmonitzar la normativa particular del gran codi català amb els principis bàsics del dret romà i canònic.

Un altre bloc documental de la segona part del llibre, el recollir els testimonis de l'actuació professional de Pere Albert —sol o en unió dels seus companys ja esmentats—, posa en relleu aquesta característica. Fonamentalment, aital significació reeixiria de manera assenyalada en l'establiment del sobirà, com a princeps terrae, cap de la jerarquia feudal, i en la noció de l'utilitas publica, que li permetrà exigir la col·laboració i ajuda de tots els seus súbdits per damunt dels particulars vincles de vassallatge. Era el signe dels temps, que preluïaven la concepció moderna de la comunitat política.

Tampoc no hem d'incidir en els aspectes formals de les Commemoracions, l'obra cabdal de Pere Albert. Sembla que la seva redacció, potser no total, ni d'un sol cop, cal atribuir-la a la segona meitat del segle XIII (no abans de 1250), abans de tot en llatí. La seva excel·lència i el prestigi del seu autor li

assegurarien una ràpida difusió, tant en la versió original com en la traducció catalana realitzada ben aviat, segurament paral·lela a la dels Usatges, en els temps de Jaume I. La seva apreciació es deixa sentir tant per part dels juristes posteriors com per la seva aplicació en cúries i tribunals. No és d'estranyar que, ja a mitjan segle XIV, a les Corts de Perpinyà de 1350, es parlés de la seva aprovació o revisió legal. Però creiem que una fita assenyalada en aquest acoïlliment generalitzat ve reforçada per l'aparició de l'obra del jurista Joan de Socarrats, el 1460, dedicada, tota ella, a les Commemoracions amb transcripció del text llatí i comentaris il·lustrats. Seria agosarat pensar que aquesta publicació n'estimulés l'admissió legal definitiva, al cap només de deu anys, en les Corts de Montsó sota el regnat de Joan II? En tot cas, aquesta aprovació reial féu introduir el nostre text per la porta gran de les següents recopilacions catalanes, des de la de 1495 fins a la de 1704, que encara hem conegut vigent els nostres dies.

Cal consignar, finalment, que Elisabet Ferran ha volgut apurar l'accés a les fonts comprensives de les Commemoracions, mitjançant, en una tercera part, la descripció de tots els manuscrits —llatins i catalans— on figuren aquestes fonts, sempre en companyia dels Usatges. Aquesta descripció, tan puntual i rigorosa, ens fa sentir més la mancança, com a obligat complement, de l'edició crítica del nostre text, que podria constituir una bona tercera part d'aquest laboriós treball, sense la qual resta un xic coix.

Sabem que Elisabet Ferran està ben disposada a emprendre aquesta tasca —treballosa i difícil, certament— i l'esperem amb ànsia per posseir un monument complet de l'obra de Pere Albert. Obra ben mereixedora d'aquest honor, certament, com el que assolí la seva persona en l'època memorable del regnat de Jaume I i segles successius.

JOSEP M. FONT I RIUS

ABREVIACIONS

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACB	Arxiu Capítular de la S. E. Catedral Basílica de Barcelona
ACLl	Arxiu Capítular de Lleida
ACO	Arxiu Capítular d'Oscà
ACSU	Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
AEM	<i>Anuario de Estudios Medievales</i>
AEV	Arxiu Episcopal de Vic
AGPB	Arxiu General de Protocols de Barcelona
AHAM	<i>Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia</i>
AHDE	<i>Anuario de Historia del Derecho Español</i>
AHN	Arxiu Històric Nacional
AHT	Arxiu Històric de Terrassa
AIEC	<i>Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans</i>
AMPLl	Arxiu Municipal de la Paeria de Lleida
AMT	Arxiu Municipal de Tortosa
ANP	Arxiu Nacional de París
ARM	Arxiu Reial de Mallorca
AST	<i>Analecta Sacra Tarraconensia</i>
ASV	Arxiu Secret Vaticà
ATCA	Arxiu de Textos Catalans Antics
BAC	Biblioteca d'Autors Cristians
BBC	<i>Butlletí de la Biblioteca de Catalunya</i>
BC	Biblioteca de Catalunya
BCA	Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona
BE	Real Biblioteca de San Lorenzo del Escorial
BMC	Biblioteca Municipal de Càller
BNM	Biblioteca Nacional de Madrid
BNP	Biblioteca Nacional de París
BRABLB	<i>Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona</i>

BRAH	<i>Boletín de la Real Academia de la Historia</i>
BUC	Biblioteca Universitària de Càller
BV	Biblioteca Vaticana
CARAVYC	Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón, Valencia y Cataluña
Cas.	<i>Los Casos en los quals lo senyor no es tengut, segons los Usatges de Barcelona, e observancia de Cathalunya, retre la postat presa de Castell, ne emparament de Feu a son Castlà, o Vassall, compilats per dit Pere Albert</i>
Com.	<i>Commemoracions de Pere Albert</i>
Cost.	<i>Costumes de Catalunya</i>
CYADC	<i>Constitucions i altres drets de Catalunya</i>
EHIDAP	<i>Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols</i>
EHM	<i>Estudis d'Història Medieval</i>
Etim.	<i>Etimologies de sant Isidor de Sevilla</i>
EUC	<i>Estudis Universitaris Catalans</i>
HS	<i>Hispania Sacra</i>
IEC	Institut d'Estudis Catalans
IMHB	Institut Municipal d'Història de Barcelona
<i>In tractatum</i>	J. Socarrats, <i>In tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathalonie inter Dominos et Vassallos, ac nonnullis aliis, quae commemorationes Petri Alberti appellantur, doctissima, ac locupletissima commentaria nunc primum typis excusa, quibus feudorum materia diligentissime pertractatur</i> (Lugduni, Apud Antonium Vincentium, 1551)
LA	<i>Libri Antiquitatum</i>
LF	<i>Libri Feudorum</i>
LFM	<i>Libri Feudorum Maior</i>
MHV	Monumenta Hispana Vaticana
RAH	Real Academia de la Historia de Madrid
<i>Reg. vat.</i>	<i>Registres vaticans</i>
RJC	<i>Revista Jurídica de Catalunya</i>
UPF	Universitat Pompeu Fabra
Us.	<i>Usatges de Barcelona</i>

PRESENTACIÓ

Redescobrir la figura i l'obra del jurista Pere Albert, un home del segle XIII, és l'objectiu fonamental d'aquest llibre. Pere Albert se'ns presenta com a canonge de la catedral de Barcelona i, alhora, com un jurista experimentat. D'altra banda, cal remarcar la importància de la recerca sobre la concepció jurídica feudal de les *Commemoracions*, tradicionalment atribuïda a Pere Albert, en el coneixement de la tradició jurídica catalana i la seva incidència en el dret naixent a Catalunya.

Tota època té els seus valors, els seus mèrits i també els seus misteris, però més enigmes presenten les vides d'aquells homes que, des del seu temps, han ajudat a construir el nostre present. La redescoberta de l'itinerari vital i intel·lectual d'un home com Pere Albert ha estat francament apassionant, perquè la lectura de les *Commemoracions* suscita un creixent interès pel personatge al qual s'atribueixen, i es perfila com un dels eixos fonamentals en la configuració jurídica de la Catalunya de la baixa edat mitjana i moderna.

Crida l'atenció a qui s'hi apropa el fet que una obra que ha valgut tant de renom al seu autor, i a la qual s'ha donat el valuós caràcter de complement dels *Usatges de Barcelona*, no hagi estat objecte d'estudis amplis i aprofundits, i que els que tenim a l'abast, segons la historiografia jurídica, siguin comentaris fragmentaris, breus i no poques vegades repetitius.

Aquesta situació feia pensar sobre la conveniència d'esbrinar si la interpretació tradicional que s'havia donat a l'obra de Pere Albert és objectiva i respon a la realitat o bé si cal revisar-la i modificar algunes de les afirmacions que s'han donat per bones.

Per assolir aquesta fita, prèviament calia fer un estudi de l'itinerari vital de Pere Albert, que presenta moltes llacunes i no poques incògnites. Importa anar a buscar i regirar les fonts que puguin fer llum sobre l'activitat

de Pere Albert, imposant la tasca de fer l'esforç per recollir el màxim de notícies i d'informacions, algunes de les quals són inèdites, triar-les i comprovar-les, especialment les que fan referència a aquells casos que insinuen o declaren que cal atribuir-les a altres autors homònims i coetanis de Pere Albert.

La documentació apareix ordenada cronològicament per descobrir, en la mesura del possible, la trajectòria vital real de Pere Albert i, alhora, procurar seguir un mètode rigorós per tal d'individuï els diversos camps on trobem la seva petjada i aprofundir-hi.

Les fonts biogràfiques expressen la fecunda activitat jurídica que Pere Albert dirigí a les qüestions tant de caire secular com a les incloses en l'àmbit eclesiàstic, pròpies de la seva condició d'home d'església. Per això, se subratlla la importància d'algunes de les tasques més rellevants que permeten descobrir la rica personalitat de Pere Albert i que posen al nostre abast la seva talla humana i jurídica. La relació que Pere Albert mantingué amb el rei Jaume I i amb altres notables figures de la seva època com ara Ramon de Penyafort i Vidal de Canyelles, entre d'altres, mostra el prestigi i l'estima social de què gaudia ja en el seu temps.

L'estudi de les *Commemoracions* s'inicia qüestionant-nos si l'atribució tradicional que s'ha fet de la seva autoria a Pere Albert és vertadera. La seva autoria continua sent una incògnita, ja que no s'ha trobat cap font documental que pugui confirmar amb tota certesa la seva atribució a Pere Albert. En qualsevol cas, no pot passar desapercebut el fet que, tradicionalment, se'l consideri el redactor de les *Commemoracions*, fet que confirma la importància, en la seva època, de la influència de la seva personalitat i de les *Commemoracions* en la vida jurídica catalana. Tot sembla que indica que va tenir a veure en la redacció de les *Commemoracions* o, si més no, en alguns dels seus continguts.

Al final, es recullen les fonts utilitzades i el text dels documents que queden ressenyats al llarg de l'obra i la bibliografia manejada.

En qualsevol cas, amb la consciència que sempre quedaran per resoldre qüestions al voltant de la vida i l'obra de Pere Albert, tant de bo que aquest llibre contribueixi a donar una visió més fidel de la personalitat del jurista i canonge de Barcelona, així com de la doctrina jurídica palesa en les *Commemoracions*.

Finalment, vull expressar el meu sincer agraïment a l'Institut d'Estudis Catalans, especialment a la Secció Històrico-Arqueològica i al seu president, el doctor Albert Balcells, per publicar aquest llibre. Al doctor Josep Maria Font i Rius per les seves sàvies consideracions. Al doctor Tomàs de Montagut per la seva dedicació i per les seves indicacions, les quals m'han permès portar a terme aquesta tasca. Al doctor Antonio Pérez Martín per la seva bondadosa disponibilitat. Al doctor Aquilino Iglesia per mostrar-me les pri-

meres passes de la recerca. A la professora Adriana Campitelli pel seu bon acolliment a Roma i per les seves generoses indicacions. A la doctora J. Mateu pel seu ajut paleogràfic. A Jaume Brufau pel seu ànim sempre encoratjador. A tots els professors, companys i persones de diversos arxius i biblioteques que, d'una manera o d'una altra, han contribuït al fet que aquest llibre vegi la llum.

1. PLANTEJAMENT HISTORIOGRÀFIC I ESTAT ACTUAL DELS ESTUDIS

1.1. PLANTEJAMENT HISTORIOGRÀFIC

El nostre estudi se situa a la baixa edat mitjana a Catalunya, concretament en el segle XIII.¹

Com és sabut, aquest període s'enceta amb una sèrie de canvis polítics, econòmics i socials, fruit dels estadis precedents,² que tindrien el seu reflex en l'ordenació jurídica del nostre territori i una influència decisiva en els segles posteriors.

Les transformacions que, en els territoris de la Corona d'Aragó, portà a terme Jaume I (1213-1276) afecten l'organització jurídica de cadascun dels regnes que, amb personalitat pròpia, tenien com a sobirà el Conqueridor. A Catalunya es féu en el context de la creixent hegemonia reial, que corresponia al declinar dels poders dels senyors feudals, que tanta força havien assolit a l'alta edat mitjana. A aquest guany de la reialesa contribuí la mà de juristes, la major part d'ells de l'estament eclesiàstic, com ara Ramon de Penyafort, Vidal de Canyelles o Pere Albert, entre d'altres, els quals posaren els seus coneixements

1. Aquest treball s'insereix en el marc del projecte, dirigit pel doctor Tomàs de Montagut i Estragués, *Los juristas y la construcción de un sistema de derecho privado: El caso de Cataluña* (s. XIII-XX), que està finançat pel Ministeri de Ciència i Tecnologia, ajut BJU 2003-09552-C03-01.

2. Per a una visió de conjunt, ens remetem als treballs de J. M. SALRACH, *Història dels Països Catalans: Dels orígens a 1714*, coordinada per Albert Balcells, Barcelona, 1980, especialment els capítols dedicats a la feudalització i el seu entorn cultural (segles XI-XII), p. 330-361; del mateix autor, «Eslavitud, llibertat, servitud. L'evolució social del camp català», *L'Avenç*, núm. 93 (maig 1986), p. 36-45; Thomas BISSON, «L'època dels grans comtes-reis (1137-1276)», a J. NADAL i P. WOLFF (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona, 1983, p. 279-320; vegeu també els diversos articles de Bisson sobre la formació del poder polític català (segles XII-XIII), a *L'impuls de Catalunya: L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*, Vic, 1997.

i el seu treball intel·lectual al servei de la cúria reial.³ Aquests homes es comptaven entre els principals artífexs de les transformacions polítiques i jurídiques del Principat i cercaven bona part de la força legitimada de les seves construccions jurídiques en els vells textos romans, apresos per molts d'ells seguint el mestratge dels professors bolonyesos. Aquests juristes, com diu Antonio Pérez Martín, són els protagonistes creadors del dret comú.⁴ En aquesta dinàmica, veiem com els nostres juristes adaptaren al context de la vida catalana del segle XIII les grans construccions romanistes apreses a Bolonya i contribuïren, així, a la superació de la declinant realitat feudal, ja que donaven suport a la creixent força d'una societat urbana cada cop més rica i influent.⁵

L'herència jurídica visigòtica no desaparegué de les terres que serien més tard la base territorial de la Catalunya naixent. A diferència dels altres centres de la incipient reconquesta, el fet que les terres catalanes anomenades *Catalunya Vella* en les *Commemoracions de Pere Albert* quedessin incorporades a l'Imperi franc com a territori fronterer organitzat militarment com una marca explica les característiques del feudalisme a Catalunya en les seves diverses etapes,⁶ i

3. André GOURON, «Un assaut en deux vagues: la diffusion du droit romain dans l'Europe du XIIe siècle», *El dret comú i Catalunya*, actes del I Simposi Internacional, Barcelona, 25-26 de maig de 1990, Barcelona, 1991, p. 46-63, reproduït a *Droit et coutume en France aux XIIe et XIIIe siècles*, Londres, Variorum, 1993, col·lecció d'articles d'André Gouron entre els anys 1985-1992. L'autor vincula una difusió primerenca del dret comú a l'activitat que l'orde augustinà dels canonges de sant Ruf tingué a Catalunya un cop instal·lats, primer, a Besalú (1084) i, més tard, a principis del segle XIII a Sant Adrià de Besòs i Santa Maria de Terrassa. Segons aquesta tesi, la difusió del dret comú a Catalunya tindria un origen eclesiàstic, atesa la força del dret canònic i del clergat. Entenem que aquesta via canònica portaria, possiblement, cap al creixent interès per l'estudi del dret romà, i això explicaria, en certa manera, la presència d'escolars de diverses catedrals a l'estudi de Bolonya. L'exemple és la notable concentració de canonges de la catedral de Barcelona a l'estudi bolonyès per a la seva formació jurídica. Tenim l'exemple paradigmàtic de Pere Albert, entre d'altres.

4. Antonio PÉREZ MARTÍN, «El "ius commune": artificio de juristas», *Història del pensament jurídic*, curs 1996-1997, dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente, edició a cura de Tomàs de Montagut, Barcelona, UPF, 1999, p. 69-93: «El derecho común es sobre todo un producto de las Universidades, una elaboración de los juristas. Los juristas son los verdaderos protagonistas, los creadores del derecho común», p. 79.

5. J. M. SALRACH, *Història dels Països Catalans*, cit. 435-436: «Jaume I era conscient que calia dotar la Corona d'Aragó d'una autèntica organització estatal, amb una administració eficaç, i que per això calia reforçar l'autoritat reial. Per aconseguir-ho s'envoltà de funcionaris de confiança, burgesos i jueus [...]. També sabia que el principal obstacle en aquest camí era l'excessiva independència i les rebel·lies de la noblesa. Per tal d'afrontar-les, a poc a poc, s'inclinà a cercar el suport d'una tercera força, les ciutats i les viles reials, que després de la revolució comercial dels segles XI i XII, tenien una importància considerable».

6. Ramon d'ABADAL, *Dels visigots als catalans*, Barcelona, 1968, 2 v.; Pierre BONNASSIE, *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle: Croissance et mutation d'une société*, Tolosa, 1975-1976, 2 v.; traducció catalana: *Catalunya mil anys enrera: Creixement econòmic i*

s'ha de tenir en compte a l'hora d'enjudiciar l'obra jurídica atribuïda a Pere Albert.

El fet que el procés de feudalització anés prenent cos visible al llarg del segle XI, sobretot durant la centúria següent, condicionaria l'evolució política, jurídica i social dels territoris de la Marca Hispànica, i els donaria una identitat pròpia i diferenciada respecte dels altres territoris peninsulars.⁷ Dins aquesta etapa, s'ha de tenir present la gestació del règim dels castells,⁸ que tindrà conseqüències jurídiques molt importants, fins al punt de ser objecte de regulació en els *Usatges*; en tenim un exemple a l'*Us*. «Castellani» i l'*Us*. «Rochas», i més tard, i de manera més extensa, en les *Commemoracions de Pere Albert*.

Els francs reorganitzaren el territori conquerit, crearen uns comptats per administrar-lo i afavoriren la seva repoblació. El progressiu afebliment del poder dels monarques carolingis que facilitaven la creixent autonomia dels comtes incideix en el llarg procés de la formació del cos legal dels *Usatges*.

L'emblemàtic any 988, com a data simbòlica del naixement polític de Catalunya, no solament posa en relleu la realitat de la independència de fet dels

adveniment del feudalisme a Catalunya de mitjan segle X al final del segle XI, Barcelona, 1979, 2 v.

7. J. M. FONT I RIUS, «El desarrollo general del derecho en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII-XIV)», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. 1, Barcelona, 1962, p. 289-326, esp. 301: «El mundo feudal tuvo en la región catalana una de las plasmaciones más características de los países hispánicos, y aun del occidente europeo [...] su regulación jurídica, al compás de su génesis y estructuración social se fijó sustancialmente en los siglos alto-medievales, con el primer núcleo de los *Usatges*, y se desarrollo en la vida práctica en las épocas inmediatas [...]». Vegeu també Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, cit.

8. Vegeu J. M. FONT I RIUS, «Les modes de detention de chateaux dans la "Vieille Catalogne" et ses marches extérieures du début du IXe au début du XIe siècle», *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal*, Tolosa, 28-31 març 1968, París, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1969, p. 63-72: «A la fin du Xe siècle ou au début du XIe, la "tenencia" féodale des chateaux est déjà en gestation en Catalogne. On est arrivé là par deux voies qui finissent par se confondre. On a assisté. On est arrivé là par deux voies qui finissent par se confondre. On a assisté, d'une part à la transformation du régime vicaire: les vicaires, à l'origine simples fonctionnaires délégués, ont intégré leur fonction dans leur patrimoine, se contentant de reconnaître les droits supérieurs du seigneur par leurs serments de vassalité. D'autre part, les concessions de territoires ou de chateaux, pour la défense et la mise en exploitation, ont cessé d'être temporaires ou viagères pour devenir perpétuelles, héréditaires au sein d'une famille. Ces deux types de "tenencias" vont se confondre dans le courant du XIe siècle ou au XIIe», p. 71; sobre els castells, en general, i sobre els castells termenats i la seva jurisdicció, en particular, vegeu també el treball de Josep M. PONS GURI, «Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. III, 1988, p. 339-352; *Els castells catalans*, vol. 1, 2a ed., Barcelona, Rafael Dalmau, 1990; Flocel SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, 7a ed., Barcelona, 1997.

comtats catalans respecte de l'Imperi carolingi, sinó que dóna peu al fet que emergeixin una sèrie de poders fàctics que s'estabilitzen i que provoquen l'entrellat, sovint anàrquic, del naixent món feudal i, amb ell, la formació d'un conjunt de normes que van consolidar aquests poders.⁹ Pere Albert es trobarà amb un resultat molt evolucionat, i de fet tancat, d'aquest procés de feudalització i de la normativa corresponent.

Durant l'any 1000, etapa de configuració política del territori, cal recordar la importància del factor religiós. La vida monàstica, com a manera d'entendre i practicar la fe cristiana des de la contemplació, va tenir un paper destacat des de la perspectiva cultural. En tenim un exemple al monestir de Ripoll. El monaquisme també impulsà la colonització i repoblació de la Marca Hispànica exercint una protecció sobre el territori enfront de les rapinyes i violències feudals.¹⁰ La concessió d'immunitats per part dels comtes és una manifestació de la seva autonomia respecte dels reis francs. Es pot veure l'interès per part dels comtes, no solament en els comtats de Guifré el Pelós, per facilitar la fundació de monestirs, la colonització i repoblació del territori i, alhora, com una via de pacificació de les violències feudals. Així s'explica que la «pau i treva de Déu» per evitar la violència en determinats llocs i també determinats dies neixi dins el món eclesiàstic de la mà de l'abat Oliba (971-1046), de la Casa Comtal de la Cerdanya i besnét de Guifré el Pelós.¹¹

La vida eclesial també facilità el procés d'independència respecte dels francs. La seva posició d'apropament a Roma, els intents de posar fi al lligam amb Narbona i de recuperar l'antiga metròpoli de Tarragona eren una actitud que anava d'acord amb la tendència cap a una major independència política i, de retruc, afavorir l'autonomia dels comtats catalans, per als quals havia de ser

9. *Catalunya fa mil anys: Notes històriques en ocasió del Mil·lenari*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Comissió del Mil·lenari del Naixement Polític de Catalunya, 1988.

10. Aquesta influència del monaquisme fou posada en relleu en l'exposició «Temps de monestirs», del Museu d'Història de Catalunya (del 28 d'octubre de 1999 al 30 de gener de 2000). Vegeu la publicació amb motiu d'aquesta exposició *Tiempo de monasterios: Los monasterios de Catalunya en torno al año 1000*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2000.

11. La importància jurídica i política de la pau i treva és ben coneguda, especialment perquè, com diu Font i Rius, en ella s'ha establert «un dels gèrmens que propiciaren el naixement de les Corts representatives». Destaquem els estudis de Gener GONZALVO BOU sobre aquesta institució, «Les Constitucions de Pau i Treva», *Documents Jurídics de la Història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1992, p. 31-42; del mateix autor, l'estudi introductori a la seva obra: *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, XIX-XXXII, coll. «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. II/3. Pel que fa a l'estudi de l'abat Oliba, ens remetem als diversos estudis d'un dels seus màxims coneixedors, Anscari MUNDO I MERCET. D'entre els seus diversos treballs, n'assenyalem un dels més recents: *Semblança d'Oliba* (separata en motiu de l'aniversari de la fundació [1973] del Centre Docent d'Ensenyament Superior Abat Oliba), Barcelona, 1998.

important i significatiu el lligam religiós amb la metròpoli catalana i no amb la franca.

Un altre dels factors assenyalats i afavoridors que contribuï al deslligament respecte dels francs fou la tendència a l'heretament dels càrrecs comtals, amb la conseqüent consolidació de les dinasties feudals autòctones. En aquest sentit, la política matrimonial també tindria un paper clau en la consolidació dinàstica, a través dels pactes feudals, on la dona fou instrument i moneda de canvi al servei dels interessos polítics. D'aquesta manera, la major part dels llinatges catalans anaren adquirint cada cop més força i importància. S. Sobrequés assenyalava que els comtats catalans sembla que constituïen un gran condomini familiar, que durà fins als regnats dels primers comtes reis.¹² M. Aurell afegeix que «el matrimoni, en un sistema que romania sobretot familiar, era la pedra angular de la construcció del principat de la dinastia barcelonesa».¹³

El fraccionament polític que obria la divisió comtal donaria pas a un període d'anarquia feudal i de cruentes lluites entre els senyors per esdevenir més poderosos. Cal recordar que les concepcions feudals atorgaven un poder territorial i jurisdiccional amb una llibertat d'acció a una pluralitat de senyors sobre un territori dividit i lligat als seus designis, i sotmetien la població camperola que vivia dins els seus dominis, la qual tampoc no podia sobreviure sense l'abric d'un senyor. Enrere quedaven els esforços pacificadors de l'abat Oliba, que, com hem dit, havia estat l'iniciador de la institució de la pau i la treva, la qual va tenir força difusió com a mitjà de protecció contra les rapinyes i violències feudals. L'empenta olibana no seria inútil. Com sabem, en el segle XII, la pau i la treva quedaria institucionalitzada en els *Usatges* al servei del poder polític com un instrument per mantenir l'ordre i la justícia.¹⁴

S'organitzava, doncs, una societat feudalitzada, que havia germinat amb el domini carolingi, donava fruit en el segle XII amb la usurpació del poder i donava lloc als poders autònoms per part dels senyors feudals. No obstant

12. Santiago SOBREQUÉS VIDAL, «Els barons de Catalunya», *Història de Catalunya*, 4a ed., Barcelona, 1989, coll. «Biografies Catalanes», núm. 3 (1-2). Sobre la història del Casal de Barcelona, vegeu l'obra coordinada per Josep M. SANS TRAVÉ, *Els comtes sobirans de la Casa de Barcelona: De l'any 801 a l'actualitat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002.

13. Martí AURELL, *Les noces del comte: Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, 1998, p. 340.

14. Gener GONZALVO BOU, *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, cit. XXV: «La potestat, el príncep —encarnat en el comte barceloní— adquiria una solidesa notable, fet que coincideix plenament amb el renaixement de les monarquies europees del segle XII. De retruc, la pau i la treva esdevenia cada vegada més una pau al servei d'aquesta potestat, fet que reflectiren nombrosos capítols dels *Usatges de Barcelona*, compilats durant aquesta època».

això, aquesta situació es veuria temperada per la creixent importància del comte de Barcelona i la submissió, més o menys voluntària, dels altres comtats catalans a la seva figura mitjançant pactes o *convenientiae*.¹⁵ Això donaria lloc a una sèrie de relacions entre els comtats que s'ajuntaven amb el de Barcelona; comtats que continuarien conservant una certa autonomia que els permetia poder actuar amb tota llibertat sobre els seus dominis feudals. No hi ha dubte que aquest poder creixent del comte de Barcelona vers els altres comtats catalans fou en gran manera possible per l'enriquiment de les arquees del casal de Barcelona, procedent de l'or de les paries musulmanes, mitjançant les quals el comte de Barcelona podia comprar serveis, terres i submissió.

Tenim present que l'establiment feudal assolí el punt decisiu a la segona meitat del segle XII, amb Ramon Berenguer IV, en qui, tradicionalment, s'ha establert l'estructuració dels *Usatges*, existents a l'època, recollits en el que s'ha anomenat *el primer estadi formatiu* per un redactor anònim i pensats en un primer moment per regir el comtat de Barcelona. Com és sabut, van assolir una vigència legal efectiva en tot el territori del Principat,¹⁶ motiu pel qual s'han considerat el monument legislatiu primigeni de l'ordenament jurídic català.¹⁷

15. Vegeu la reflexió de Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto: Le fonti*, vol. I, Milà, 1954, p. 123-124, on estableix la semblança de les *convenientiae* amb el *pactum*, a partir de la idea de pau manifestada a través d'un acord. Afegeix l'autor: «Nè è raro trovare nelle leggi barbariche le formole "convenit" e "stetit", solitamente adoperate fra le parti nelle contrattazioni private: quasi che con esse il legislatore, nel porre la norma, volesse rilevare come questaera il frutto dell'accordo (espresso, nelle contrattazioni di quest'epoca, con le voci romanze (*convenientia*, *stantia*) intervenuto fra lui e il popolo [...])», p. 124; per a l'estudi de les *convenientiae* ens remetem al treball de Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, vol. II, cit. 32-35 i 184-188; A. J. KOSTO, «The "Convenientiae" of the catalan counts in the eleven century: a diplomatic and historical analysis», AHAM, núm. 19 (1998), p. 191-228.

16. A l'Assemblea de Pau i Treva de Fondarella de l'any 1173, presidida per Alfons el Cast, tindrà lloc el reconeixement primerenc de l'existència i validesa del usos consuetudinaris.

17. Entre els estudis que tracten diversos problemes que trobem en el text dels *Usatges de Barcelona*, especialment pel que fa referència als seus orígens, procés de formació i contingut, destaquem els treballs següents: Guillem M. de BROCA, *Els Usatges de Barcelona*, AIEC, núm. 5, 1913-1914, p. 357-389, i el que presenta a la primera part de la seva obra, *Historia del derecho de Cataluña*, Barcelona, 1918; Carlo GUIDO MOR, «En torno a la formación del texto de los "Usatici Barchinonae"», AHDE, núm. 37-38, Madrid, 1957-1958, p. 413-459, traducció de Vicente Salavert; Joan BASTARDAS, *Usatges de Barcelona: El codi a mitjan segle XII*, Barcelona, 1984; l'estudi introductori de Jesús FERNÁNDEZ VILADRICH i Manuel J. PELÁEZ a l'edició de Ferran VALLS i TABERNER, *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe*, Barcelona, 1984; Frederic i Antoni UDINA, «Consideracions a l'entorn del nucli originari dels "Usatici Barchinonae"», *La formació i expansió del feudalisme català*, Girona, 8-11 de gener de 1985; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Les institucions de govern i els Usatges de Barcelona», *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 3: *La forja dels Països Catalans: Segles XIII-XV*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, 1996, p. 298-303.

S'ha dit que els *Usatges* venien a suplir les carències del *Liber iudiciorum* quan les solucions d'aquest text legal eren massa dures i també quan ja no podien donar una resposta als conflictes jurídics que plantejaven les relacions de la societat feudal. Així ho expressa l'*Us.* 41 «Iudicia Curiae»: «Juys de la Cort e ls “Usatges” de grat deuen esser rebuts e seguits, car no són mesos sinó per la aspresa e duresa de la “Ley”; car tots poden pledejar, mas composició segons las “Leys” no poden complir [...] E jutgen tots hòmens egualment e no jutgen res entre vassalls e senyor, car en “Leys” no troba hom homenatge. E per ço las cosas fetas e a fer, constituïren los dits prínceps que sien jutjadas segons lo usatge; e aquí hon no bastaran los “Usatges”, torna hom a las “Leys” e al arbitre del Príncep e a son juy de la Cort». D'aquesta manera, el *Liber iudiciorum* passava a ser llei supletòria.

Cal afegir que la redacció dels *Usatges* comportava la canonització jurídica de l'explotació feudal, perquè amb ells es consolidaven els abusos de poder i els mals usos senyoriais.¹⁸ Com assenyala Tomàs de Montagut, «el dret feudal és representat per tots aquells *usatges* que constitucionalitzen les institucions del feu i del castell entorn de les quals giren les relacions polítiques bàsiques, concretades en les nocions d'homenatge, serveis, home soliu, potestat, bausia, etc. (*usatges* 30-42)».¹⁹ La duresa en el contingut general de l'articulat dels *Usatges*, i d'alguns passatges en particular, parla per ella mateixa.

Els fonaments jurídics dels *Usatges* passen per l'articulació del poder reial i orienten la feudalització cap a la consolidació del poder del monarca. Les *Commemoracions* ajudaran a reforçar amb escreix aquest poder reial.

Així, exhaurit el segle XII i a l'entrada del segle XIII, la feudalització està inserida en una societat on hauran de conviure tres poders: monarca, nobles i municipis,²⁰ especialment a partir del regnat de Jaume I, quan s'obre un període de pujança econòmica causada per una emergent classe burgesa ciutadana,

18. Emilio GRAHIT PAPELL, *Memoria sobre la condición legal de la propiedad agrícola en la provincia de Gerona desde los primeros tiempos de la Reconquista, hasta la promulgación de los Usages*, 2a ed., Girona, 1888, p. 53: «Con la promulgación de los Usages, además de quedar admitida legalmente la división entre señores y vasallos, se empezaron a crear el sin número de servicios personales que tanto rebajaban para los últimos su dignidad de hombres. Los Usages echaron también la primera semilla de los malos usos, no de todos pero si de tres de ellos, a saber, de la *intestia*, la *exorquia* y la *cugucia*».

19. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Les institucions de govern i els Usatges de Barcelona», cit. 298-299.

20. Flocel SABATÉ CURULL, «La feudalització de la societat catalana», *El temps i l'espai del feudalisme*, reunió científica, VI curs d'estiu, Comtat d'Urgell (Balaguer 11, 12 i 13 de juliol de 2001), Lleida, 2004, p. 221-405, esp. 387-404: «[...] tres poders en l'afany d'emergència i consolidació i justificació jurídica: el monarca, els nobles i els municipis, D'una o altra manera, tots tres participen del feudalisme i, coherentment, aquest es veurà marcat, en els segles immediats, per l'evolució que segueixi el joc del poder de la baixa edat mitjana», p. 396.

representada pels artesans i pels mercaders, i que es manifestaria amb una política expansionista, com foren les conquestes de Mallorca i de València.

Font i Rius apunta que en algun capítol de les *Commemoracions de Pere Albert* es pot entreveure tímidament la personalitat de les incipients comunitats locals, de les «universitats» i dels seus representants.²¹ En tenim un exemple en el capítol 20: «[...] Aço matex dirà als pagesos e als altres habitants del castel; per los quals tots, si gran és la universitat, tres ho quatre o pus dels mayors de loc [...]».

En la línia del desenvolupament econòmic se situa l'augment de les relacions mercantils per la Mediterrània, que donà lloc a la redacció de normes com ara les *Ordinacions de la Ribera de Barcelona*, recull d'usos i costums marítims observats en el Mediterrani i, alhora, nucli inicial del *Llibre del Consolat de Mar*.²²

Aquesta situació de bonança econòmica també era producte de la situació política que vivia el Principat, i que trobà justificació *de iure* en el Tractat de Corbeil (1258) entre Jaume I i el rei de França Lluís IX. A partir d'aquest moment, la Marca Hispànica quedava jurídicament desvinculada de França.

Destaquem, també, que l'ús del terme *Catalunya* és fruit d'una cohesió, la qual, com assenyala Flocel Sabaté, compartint l'opinió de M. Zimmermann, «s'ha operat mitjançant pair la progressió de la matriu carolíngia fins a la identitat plenament compartida en el segle XII».²³ La utilització del mot *Catalunya* prendrà més força a final de la tretzena centúria, tendència que quedaria palesa en les *Commemoracions de Pere Albert*, primera obra jurídica on apareix repetidament el terme *Catalunya*. Les *Commemoracions* s'esforçaran, com veurem, a posar en relleu les diferències entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, no solament des d'un punt de vista geogràfic, sinó també, i sobretot, des de l'òptica jurídica.

La societat del segle XIII evolucionava, i l'estructura feudal, enfortida durant la dotzena centúria i emparada en un dret consuetudinari, s'havia d'adaptar als canvis socials i polítics que s'orientaven a conformar un poder fort

21. Josep M. FONT I RIUS, «“Commemoracions” de Pere Albert», *Nueva enciclopedia jurídica*, Barcelona, Seix, 1952, p. 461-463.

22. Pel que fa a l'estudi d'aquest monument legislatiu, ens remetem a l'obra de Germà COLON i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat de Mar*, vol. I, Barcelona, 1981; vol. II, Barcelona, 1982; vol. III.1, pròleg de Josep M. FONT I RIUS, Barcelona, 1984; vol. III.2, estudi jurídic. Diplomatar, Barcelona, 1984; vol. IV, estudi filològic i índexs, a cura de Germà Colon i Arcadi García, amb la col·laboració de Beatrice Schmid, Barcelona, 1987. Volums editats per la Fundació Noguera, coll. «Textos i Documents», reproduïts en un sol volum en l'edició de l'any 2001, a càrrec de la Fundació Noguera i la Cambra de Comerç de Barcelona.

23. Flocel SABATÉ, «La noció d'Espanya en la Catalunya medieval», AHAM, núm. 19 (1998), p. 375-390, esp. 378-379.

i unitari que cada cop encaixava menys amb el fraccionament feudal. Davant d'aquesta situació, calia esperar les reaccions dels senyors feudals aferrissats i entestats a mantenir les seves prerrogatives emparades pel mecanisme de submissió feudovassallàtica i mantingudes per l'explotació agrària. Tot plegat provocaria les conegudes lluites i desordres entre els senyors feudals, a les quals Jaume I hagué de fer front durant el seu regnat.²⁴ Però, paradoxalment, aquest desgavell no va fer més que ajudar a consolidar la institució monàrquica com un poder fort, premonitori de la davallada del món feudal. La submissió d'home a home i el teixit de les relacions feudovassallàtiques van derivar en la gestació d'un canvi polític irreversible que culminaria amb la crisi feudal durant els segles XIV i XV. Aquesta situació queda palesa en les *Commemoracions de Pere Albert*, com hem de veure més endavant.

Tot i que la versió llatina i la catalana oficials dels *Usatges* van ser redactades al principi del segle XIV,²⁵ obtindrien la vigència oficial a les Corts de Barcelona de 1251, conegudes per la famosa abolició de les lleis gòtiques, romanes i canòniques, amb el seu precedent en la pragmàtica de 1243. Aquesta decisió, que historiogràficament s'ha considerat com un intent de preservar el dret consuetudinari i propi del Principat, seria, com s'ha dit, totalment ineficax, ja que els juristes i els jutges dels segles XIII i XIV van continuar invocant el dret romà i el canònic.²⁶ Al mateix temps, es pot veure en aquesta decisió una maniobra política i jurídica per tranquil·litzar els barons catalans, i així contribuir a garantir un equilibri polític, ja que a través d'aquesta decisió es declaraven els seus privilegis cristallitzats en els *Usatges*. Com precisa Tomàs de Montagut, en aquest moment el dret feudal i el dret comú són utilitzats com un instrument al servei de finalitats i interessos polítics de classes i poders també diversos.²⁷

24. Santiago SOBREQUÉS VIDAL, «Els barons», cit.; vegeu també el treball de Josep M. SALRACH, «Justicia y violencia. El porqué de una problemática», *Historiar*, núm. 4 (gener 2000), p. 99-113, on l'autor reflexiona sobre un retorn al plantejament d'aquests dos temes i presenta un estat de la qüestió amb les diverses posicions exposades sobre la justícia i la violència feudal per alguns dels més rellevants historiadors del món feudal com ara Bonnassie, G. Duby, Poly, Bienberger, Bisson, etc.

25. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER DE MOTES BERNET, *Història del dret espanyol*, Barcelona, 1997, p. 146.

26. Josep M. FONT I RIUS, «El desarrollo general del derecho...», cit. 296: «Aquellas caute-las resultarían totalmente ineficaces; y juristas y jueces seguirían invocando durante los siglos XIII y XIV el derecho romano (y el canónico como corrector del mismo) so pretexto, precisamente, de representar la suma expresión de la equidad y buen sentido. Por este conducto jurisprudencial se romanizaría en la práctica el derecho aragonés, comentado en las *observancias* de los juristas; y en Cataluña y Mallorca arraigaría cada vez más la convicción de los tratadistas de que el derecho común completaba el derecho —general o local— [...]».

27. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña: Notas para su estudio», cit. 35.

Diu Brocà que durant el regnat de Jaume I s'afegiran els últims usatges, tot i que les noves circumstàncies demanaven una ampliació i actualització d'alguns dels seus preceptes, d'allò que, amb el transcurs del temps, igual que succeïa en el seu dia amb el *Liber iudiciorum*, havia quedat antiquat o s'havia de complementar. Aquesta remodelació es faria a través de les col·leccions de costums feudals, dutes a terme per juristes de la cúria de Jaume I, de formació romanista pels seus estudis bolonyesos. En les obres d'aquests juristes, es fa una ampliació de la regulació usàtica amb material consuetudinari propi i, alhora, una adaptació a les noves tendències aportades amb la recepció del dret comú. Han estat assenyalats com a exponents vius d'aquest fenomen els sintètics *Costumes de Catalunya*, de redacció anònima, i les més llargues i extenses *Commemoracions de Pere Albert*. És evident que, a Catalunya, el dret consuetudinari també es veié beneficiat pels estudis jurídics bolonyesos, d'acord amb el fet que la recuperació dels textos de Justinià reinterpretats pels mestres de Bolonya provocaria un tomb en la vida jurídica dels territoris peninsulars i dels països europeus.

La redacció per escrit del *ius proprium* suposava la fixació d'aquells costums feudals antics per conservar-los, però al mateix temps per renovar-los amb directrius romanistes. Els redactors dels reculls consuetudinaris es mostren bons coneixedors del dret romà, d'acord amb el fenomen comú a tots els països d'Europa que els seus juristes hagin trepitjat les aules bolonyeses. La tasca dels feudalistes sembla que obeeix a una sentida necessitat d'ordenar els elements de les institucions feudals per tal d'adaptar-los a una nova realitat on el sistema feudal ja havia entrat en crisi.

Les *Commemoracions de Pere Albert*, elaborades amb tota probabilitat cap a la segona meitat del segle XIII, es poden inscriure en el moviment de reculls consuetudinaris que té lloc a Europa durant el segle XIII. És el moment, per posar alguns exemples, del *Grand Coutumier de Normandie* (1250) o dels *Coutumes de Clermont-en-Beauvaisis*, de Philippe de Beaumanoir (1280), etc. En l'àrea peninsular castellana també trobem, durant aquesta etapa, una proliferació dels furs municipals, entre els quals cal destacar, com a extens i romanitzat, el *Fuero de Cuenca*.²⁸

Cal recordar que, paral·lelament, i a redós d'aquests costums recollits amb l'objectiu de tenir una vigència i aplicació en tot el territori català, neixen els reculls consuetudinaris d'àmbit local. Com a més significatius tenim, entre d'altres, els *Costums de Lleida*, de Guillem Botet, o els *Costums de Tortosa*. Es crea una convivència jurídica entre aquest dret consuetudinari de caràcter

28. Durant el segle XIII, es produeix a Castella una recepció en massa del dret comú, vegeu Antonio PÉREZ MARTÍN, «El derecho común y el Fuero de Cuenca», *Glossae*, núm. 8 (1996), p. 77-110.

general i aquest altre dret d'àmbit local; el motiu es podria trobar en el respecte que el Principat guarda per la tradició consuetudinària. Aquest ja havia quedat establert en els *Usatges*, quan es reconeix el mateix valor a la llei i al costum com a fonts de dret. Les mateixes *Commemoracions de Pere Albert* reflexionen sobre el valor del costum i estableixen que «el costum és semblant a lig».

També tenim present que el segle XIII coneix un dret canònic perfectament diferenciat de les altres ciències, tot i que les seves col·leccions no seran reunides fins al segle XVI sota el títol de *Corpus Iuris Canonici*; Ramon de Penyafort duia a terme la seva *Summa de poenitentia*, redactada, segons Valls i Taberner, entre 1223 i 1229, així com les *Decretals de Gregori IX*, que consolidaven un dret únic per a tota la cristiandat. Un dret aplicable a la classe religiosa, als afers relatius a l'església, com ara l'administració dels seus béns i propietats, i sobre el tractament de les seves institucions: matrimoni, butlles, excomunionis, etc. La pugna entre el poder civil i el poder eclesiàstic es faria palesa en freqüents enfrontaments entre la monarquia i el papat, on aquest últim comptava amb la poderosa amenaça de l'excomunió. Aquesta superioritat del poder eclesiàstic es manifesta també en l'àmbit judicial; en tenim un exemple en les penes canòniques sobre els laics, previstes pels concilis de Tarragona (1239).²⁹

Cal recordar que encara estem en un moment on la cultura és patrimoni dels religiosos i, per tant, el poder civil es veu necessitat dels clergues per dur a terme les seves aspiracions polítiques sobre el territori. Això explica que trobem la intervenció de la classe eclesiàstica tant en els assumptes civils com en els propis de la seva condició. Pere Albert, des de la seva condició de canonge de la seu barcelonina, és un exemple paradigmàtic d'aquesta realitat medieval.

D'altra banda, i des de la perspectiva social, la situació de dependència personal del vassall vers el seu senyor com un dels signes distintius del règim feudal era una realitat que s'arrossegava des de l'alta edat mitjana, com a conseqüència de la mentalitat teocèntrica, la qual concebia el dret com una creació de Déu on l'home sols podia interpretar la seva voluntat a través de les ordales, que determinaria «el predomini d'una concepció subjectiva del dret i també la de creure que la violència privada per defensar-lo era legítima».³⁰

29. Vegeu Josep M. PONS GURI, «Motivacions jurídiques de la Sentència Arbitral de Guadalupe», *Recull d'Estudis d'Història Jurídica Catalana*, vol. III, 1989, p. 278, n. 36: «Des de l'any 1239, els concilis provincials de Tarragona imposaven penes d'excomunió als *invasores raptos et depraedores* dels béns i persones eclesiàstiques [...]».

30. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», *L'Avenc*, núm. 93 (maig 1986), p. 54-60, esp. 54-56.

Aquesta situació es manifesta en l'exercici, per part dels nobles, d'un dret abusiú i coactiu sobre els pagesos sota el seu servei que, amb el transcurs del temps, esdevindrien pràctiques obligatòries i legitimades per un dret consuetudinari. En foren especialment afectats els remences, sobretot els de la Catalunya Vella, on amb tanta força i per causa del domini franc havien arrelat els abusos dels senyors feudals i els mals usos senyorials.³¹ Arribat el segle XIII, aquests costums quedarien fixats per la força legal assolida pels *Usatges* i per l'ajut dels reculls de costums feudals com ara les *Commemoracions de Pere Albert*, les quals venien a perfilar i detallar el contingut de les relacions jurídiques entre el *dominus* i el *vasallus*, les relacions entre els nobles, i les d'aquests amb el monarca. Quedava, d'aquesta manera, cristallitzada la duresa dels vincles de submissió feudal, amb poques esperances per als més oprimits pel sistema senyorial.

En definitiva, el dret senyorial d'origen consuetudinari, gestat durant l'alta edat mitjana, regulador de les relacions privades entre els senyors i els seus serfs (règim senyorial), assumit per la seva pràctica i observança, també acabarà integrant les relacions que regulen i jerarquitzen les relacions entre els diversos senyors i les d'aquests amb el monarca (règim feudal) mitjançant normes jurídiques, formulades per escrit com ara els *Usatges* i les *Commemoracions de Pere Albert*.³²

Els *Usatges* recollien una situació anterior i anul·laven les aspiracions de llibertat dels homes sotmesos al seu senyor. Aquests homes, anomenats *propis*, *soliis* i *afocats* —termes propis del llenguatge feudal i que la historiografia encara no ha pogut acabar de definir del tot i establir-ne les diferències—, per alliberar-se del seu senyor havien de pagar la seva redempció.³³ Però la major part de les vegades, a causa de la manca de recursos, no podien fer-ho, de manera que ells i els seus descendents continuaven adscrits a la terra del senyor, que, d'aquesta manera, veia assegurada la producció agrària de les seves terres.

No cal dir que aquesta realitat social encapçalada per la situació opressora en què vivien els remences,³⁴ subjectes als coneguts com a *sis mals usos se-*

31. ROSA LLUCH, «Els pagesos medievals: els remences», *Revista de Girona*, núm. 202 (setembre-octubre 2000), p. 63-66.

32. Sobre la diferenciació entre dret senyorial i dret feudal, vegeu la reflexió de Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común...», cit. 21-22.

33. Vegeu PAUL H. FREEDMAN, *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Barcelona, 1988.

34. Sobre el significat, origen i especialitat del terme *remença*, vegeu també l'interès que ha suscitat entre la historiografia jurídica italiana, per exemple, MARIO CARAVALLE, *Ordinamenti giuridici dell'Europa medievale*, Bolonya, 1994, p. 582-583: «Il fenomeno è stato studiato soprattutto in riferimento alla regione catalana dove nella seconda metà del secolo XIV e nel seco-

nyorials: la remença, la intestia, l'eixorquia, la cugucia, l'àrsia i la firma d'espoli a la qual s'afegia el *ius maletractandi*³⁵ (dret del senyor a maltractar els seus serfs), esclataria a la darrereria del segle XIV, coincidint amb la crisi demogràfica i econòmica provocada per la pesta negra provinent d'Europa, que afectaria tant el camp com la ciutat. Per això s'ha dit que la guerra civil (1462-1472) sota el regnat de Joan II venia a ser la plasmació dels problemes econòmics, del malestar social dels remences i dels conflictes polítics especialment representats per les lluites entre la Busca i la Biga.

S'intentà resoldre la problemàtica remença amb la famosa Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486, sota el regnat de Ferran II, que cercava, a través de la via jurídica, una solució pacífica que posés fi a l'enfrontament entre els senyors i els pagesos.³⁶ Aquests últims volien deslliurar-se dels mals usos senyorials i, a fi de millorar la seva condició social, fer la conversió jurídica de remences a titulars del domini útil. Però l'efecte de la Sentència no fou l'esperat, i molt menys immediat. Com diu Pons Guri, el rei continuà respectant els drets dels senyors jurisdiccionals en la seva plenitud, alhora que «la sentència, amb gran descans pels senyors, no afectava els contractes emfitèutics en llur aspecte de dret civil pur, de manera que tant els que foren pagesos de remença com els pagesos francs, havien de seguir pagant les tasques i altres censos i *terraemeritae* i els senyors mantindrien els lluïsmes, drets de fadiga i altres drets propis de la relació emfitèutica».³⁷ En definitiva, aquest fou un procés lent, especialment a la Catalunya Vella, on els senyors perseveraven a continuar en la

lo successivo i contadini legati alla terra erano indicati con il termini di *remensas*, derivato da quello latino di *redemptio* che indicava il pagamento necessario per la manumissione. Gli storici ritengono oggi che il regime dei *remensas* non derivò direttamente da quello dei coloni del tardo Imperio, ma costituì una disciplina originale, maturata nella regione catalana gradualmente dopo il Mille e girò chiaramente individuabile nel secolo XIII; tale regime avrebbe conosciuto la definitiva diffusione nella situazione economica e sociale venutasi a determinare nella seconda metà del secolo XIV».

35. El *ius maletractandi* fou sancionat per la Constitució de Pere I «En lany (1202)». Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», *L'Avenç*, núm. 93 (maig 1986), p. 58: «Els senyors, doncs, havien legitimat els seus abusos convertint-los en dret en diversos moments històrics [...] Això succeí amb el "*ius maletractandi*" reconegut per la Constitució En lany de Pere El Catòlic (1202) segons la qual els senyors pretenien tenir el dret de maltractar lliurament i impunement els seus pagesos». Dret que, segons Mieres, era contrari a l'usatge «Cunctum malum», que prohibia al senyor maltractar arbitràriament el pagès.

36. Sobre els diversos aspectes històrics i jurídics de la Sentència Arbitral de Guadalupe, ens remetem al treball d'Eva SERRA, «Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar», *L'Avenç*, núm. 93 (maig 1986), p. 46-52; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», cit.; Josep M. PONS GURI, «Motivacions jurídiques...», cit. 261-282.

37. Josep M. PONS GURI, «Motivacions jurídiques...», cit. 279.

seva tradicional actitud mantenidora de servitud camperola, que havia estat, de vell antuvi, el pilar del seu poder.

Per concloure, hem de dir que Pere Albert viu en un ambient feudal, però amb símptomes de transformació. El nostre home és un testimoni actiu de la realitat jurídica que viu Catalunya en ple segle XIII. El seu itinerari vital i intel·lectual escenifica la realitat d'un moment de gran ebullició jurídica concentrat en la recepció del dret comú.

L'actitud de Pere Albert mostrant un compromís amb la seva vocació religiosa, amb la seva terra i amb la ciència jurídica queda palesa en el seu itinerari vital i també en la seva ploma.

1.2. ESTAT ACTUAL DELS ESTUDIS

La situació dels estudis sobre el jurista i canonge de Barcelona Pere Albert es pot sintetitzar dient que són pocs, generals, reiteratius o fragmentaris i, la major part, antics. De fet, tots els tractats d'història del dret, quan parlen del dret feudal a Catalunya, sempre destaquen la figura de Pere Albert com el canonge de Barcelona, estudiant de Bolonya, que a mitjan segle XIII portà a terme una obra, d'iniciativa privada, molt important per a l'estudi del dret feudal a Catalunya. Un recull de costums de temàtica juridicofeudal que respon al nom de *Commemoracions de Pere Albert*, integrat per dos opuscles: quaranta-tres capítols, sota el títol de *Costumes generals de Cathalunya entre senyors e vassalls*, i els anomenats *Casos*.

Entre els diversos autors que mencionen en les seves obres la figura de Pere Albert i les *Commemoracions*, tenim, per exemple, Alfonso García Gallo,³⁸ Rafael Gibert,³⁹ Luís García de Valdeavellano,⁴⁰ Galo Sánchez,⁴¹ Jesús

38. Alfonso GARCÍA GALLO, *El origen y la evolución del derecho: Manual de historia del derecho español I*, 10a reimpr., Madrid, 1984, p. 449 i 453-454.

39. Rafael GIBERT, *Historia general del derecho español*, Granada, 1968, p. 97-99. L'autor presta una especial atenció al contingut material dels capítols de les *Commemoracions* i dels *Casos*.

40. Luís G. de VALDEAVELLANO, *Curso de historia de las instituciones españolas: De los orígenes al final de la Edad Media*, Madrid, 1982, p. 394, 397 i 401. L'autor, en l'apartat del règim feudal català, tracta d'alguns aspectes del contingut de les *Commemoracions*, com ara els graus de noblesa i els tipus d'homenatge —solu i no solu—, assenyalant que el dret feudal adquirí trets propis que el diferenciaven del feudalisme francès o d'usos feudals d'altres territoris i remarca que això ja ho havia dit Pere Albert en les *Commemoracions*.

41. Galo SÁNCHEZ, *Curso de historia del derecho*, 10a ed., Valladolid, 1982, p. 102. L'autor adverteix que no s'ha de confondre les *Commemoracions* amb els *Costumes de Catalunya* i ja posa en relleu alguna de les dificultats que presenta l'obra albertina quan diu «A veces el título *Commemoraciones* se aplica a las *Costumas generales* exclusivamente».

Lalinde Abadía,⁴² Francisco Tomás y Valiente,⁴³ Aquilino Iglesia Ferreirós,⁴⁴ José Manuel Pérez-Prendes Muñoz-Arraco,⁴⁵ José Antonio Escudero,⁴⁶ etc.

En el conjunt dels tractats sembla que s'ha produït una translació dels coneixements fonamentals sobre la vida i l'obra de Pere Albert. Aquest saber translatatiu podria tenir el seu origen en les obres més antigues, en treballs com ara el d'Eduardo de Hinojosa, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, publicat l'any 1905, on l'erudit ja titllava les *Commemoracions de Pere Albert* d'«obra capitalíssima para el estudio del feudalismo catalán en general, y señaladamente para el de las clases rurales en la Vieja Cataluña [...]»,⁴⁷ o en els estudis de Guillem Maria de Brocà, especialment el dedicat a les *Commemoracions de Pere Albert* dins la seva obra més important, *Historia del derecho de Cataluña*, publicada l'any 1918, tot i que molt abans d'aquestes obres la història jurídica catalana ja havia reconegut un lloc meritori a Pere Albert i les *Commemoracions*. En tenim un exemple en un discurs manuscrit inèdit de J. Anglada, membre de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, llegit el 22 de juny de 1837. En reproduïm un fragment: «[...] el modo con que se juzgó en los tribunales sobre el texto de los Usages les dio una inteligencia comun que vino á producir un nuevo derecho consuetudinario. Este constituye una parte del nuestro patrio. Todas estas consuetudes son escritas e incorporadas en el cuerpo del derecho municipal. Los objetos de las epocas de su redaccion á escrito, y el principio de su autoridad, son diversos, y en algunos inciertos, pero todas conocidas por costumbres generales de Principado.

42. Jesús LALINDE ABADÍA, *Derecho histórico español*, Barcelona, 1974, p. 74: «Canonista barcelonés del siglo XIII, Pedro Albert reúne el derecho feudal en dos trabajos comprendidos bajo el nombre común de *Commemoracions de Pere Albert*»; també trobem referència a Pere Albert en una altra obra seva: *Iniciación histórica al derecho español*, Barcelona, 1978, p. 164-165.

43. FRANCISCO TOMÁS Y VALIENTE, *Manual de historia del derecho español*, 4a ed., Madrid, 1990, p. 217.

44. AQUILINO IGLESIA FERREIRÓS, *La creació del dret: Una història de la formació d'un dret estatal espanyol I*, Barcelona, 1993, p. 422-423.

45. JOSÉ MANUEL PÉREZ-PRENDES MUÑOZ-ARRACO, *Interpretación histórica del derecho: Notas, esquemas, prácticas*, Madrid, 1996, p. 835-836. L'autor també alerta sobre alguns dels problemes que presenta l'obra quan diu «hay ocasiones en que la expresión “Commemoracions de Pere Albert” se utiliza solamente con relación a las Costumas de éste, excluyéndose el opusculo que hemos llamado *Los Casos*».

46. Recentment, en el capítol dedicat al dret feudal, a la darrera revisió actualitzada del manual del professor José Antonio ESCUDERO, *Curso de historia del derecho: Fuentes e instituciones político-administrativas*, Madrid, 2003, p. 395-396.

47. EDUARDO DE HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Madrid, 1905, p. 6-7; vegeu també Fernando VALLS TABERNER, *Obras Selectas II*, Madrid, 1954, p. 33-323.

»Unas de ellas tienen por objeto los feudos y enfiteusis y son de dos especies, la primera consiste en catorce capitulos bajo el titulo de Costumas de Cataluña, y á ellas siguen las segundas bajo el de Costumas Generales de Cataluña recopiladas por Pere Albert canonge de Barcelona. Estas Costumbres que se creen traídas por los estrangeros que vinieron por la conquista á establecerse en Cataluña, se ignora la epoca cierta de su introduccion, y quando se redujeron á escritos cada una de ellas y solo se debe al estudio y diligencia del canonigo Albert su recopilacion; y aunque en su principio no tuvieron caracter de ley por ser obra de persona privada sin autorización, más posteriormente por ley de un capitulo de corte de las de 1470 celebradas por Joan 2º se mando que se observasen y no se contraviniesen».⁴⁸

Seria molt llarg anomenar totes les monografies de la temàtica feudal catalana on sempre hi ha una menció, podríem dir quasi obligada, a la figura de Pere Albert i a la seva obra. Però observem que manquen treballs específics sobre el seu itinerari vital i sobre la seva producció intel·lectual, sense els quals es fa difícil concretar i valorar les seves aportacions i el que representà Pere Albert en el panorama jurídic català de la baixa edat mitjana.

El nom de Pere Albert apareix en enciclopèdies i diccionaris biogràfics.⁴⁹ La informació que ens faciliten sobre la seva vida acostuma a ser breu i poc precisa, fins i tot dubtosa. Així, per exemple, quan es tracta d'assenyalar la seva mort, és freqüent que la data establerta no es presenti com a segura; a vegades es fixa amb certesa situant-la l'any 1261. També és habitual assenyalar l'any 1233-1234 com la data d'entrada a la canongia.

Quant al contingut de les *Commemoracions*,⁵⁰ s'acostuma a tractar de manera general. També hi ha qui s'estén més quan parla d'aquesta obra i, alhora, ressenya alguns dels còdexs manuscrits que la contenen.⁵¹ Cal dir que són una primera via d'aproximació al personatge.

48. José ANGLADA, *Bosquejo histórico de la legislación catalana desde su constitución en estado independiente después de la conquista y espulsion Sarracena hasta el Decreto de Nueva Planta. Leído en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona por el socio D. José Anglada, en la sesión literaria de 22 de junio de 1837*, Biblioteca de la Real Academia de Buenas Letras, ms. 5è, lligall núm. 26, f. 4v-5r.

49. Un exemple recent, el tenim a l'obra *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. 1, 1998, dirigida per Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol i Albert Manent i Segimon, Barcelona, 1998-2001, p. 42, 3 v.

50. *Diccionari biogràfic I*, Barcelona, Albertí, 1966, p. 39-41; *Diccionari Barcanova d'història de Catalunya*, Barcelona, R. Sòria Ràfols (dir.), 1989, p. 7-8; *Diccionari d'història de Catalunya*, 3a ed., Barcelona, J. Mestre Campí (dir.), 1995, p. 20; *Gran enciclopèdia catalana I*, 8a reimpr. actualitzada, Barcelona, 1995, p. 381.

51. Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, 1836, reproducció facsímil, Barcelona i Sueca, 1973, p. 10; *Biografía eclesiástica completa I*, Madrid i Barcelona, 1848, p. 311.

L'única excepció, en aquest àmbit enciclopèdic, la tenim en el treball sobre les *Commemoracions* de Josep M. Font i Rius, a la *Nueva enciclopedia jurídica*, on l'autor reflexiona sobre diversos aspectes rellevants de les *Commemoracions de Pere Albert* com ara la redacció, l'estructura, el contingut i el seu valor i autoritat oficials.⁵²

La historiografia jurídica ha coincidit sempre a assignar a Pere Albert un paper important partint del prestigi obtingut per l'obra que porta el seu nom: *Commemoracions de Pere Albert*. Augmenten aquest prestigi les relacions que va mantenir amb importants personatges de la seva època, com ara Ramon de Penyafort,⁵³ Vidal de Canyelles⁵⁴ i el mateix Jaume I.⁵⁵ Així, trobem referències de l'activitat de Pere Albert en la trajectòria vital d'aquests personatges. En tenim un exemple en la biografia de Valls i Taberner sobre Ramon de Penyafort i en treballs diversos sobre la figura del bisbe d'Osca Vidal de Canyelles. R. I. Burns, en els seus estudis dedicats al regne de València de la tretzena centúria, aporta també alguna notícia sobre l'itinerari vital de Pere Albert.⁵⁶

Un dels punts de partença més essencials per a l'estudi de Pere Albert, el tenim en treballs de Joaquim Miret i Sans, entre els quals destaquem: *Escolars catalans a l'estudi de Bolonya en la XIIIa. centuria*, publicat en el Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona l'any 1915, on l'autor facilitava, com el títol de l'article indica, una llista d'estudiants que anaren a Bolonya, obtinguda a partir dels pergamins conservats a l'Arxiu Capítular de Barcelona. Entre aquest nombrós grup apareix el nom de Pere Albert. Miret i Sans ens aportarà més notícies relacionades amb l'activitat judicial de Pere Albert en la seva obra *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, publicada l'any 1918.

Comptem també amb l'examen que A. Aunós fa en la seva obra sobre les *Commemoracions* i els *Casos*, en l'apartat dedicat als costums feudals, que

52. Josep M. FONT I RIUS, «“Commemoracions” de Pere Albert», *Nueva enciclopedia jurídica IV*, Barcelona, Seix, 1952, p. 461-463.

53. Ferran VALLS TABERNER, *Sant Ramon de Penyafort*, Barcelona, 1996, p. 200 i 204.

54. Ricardo del ARCO GARAY, «El famoso jurisperito del siglo XIII, Vidal de Cañellas, obispo de Huesca. Noticias y documentos inéditos», BRABLB, núm. 63-64 (abril-juny 1916), p. 463-480; 508-521; Antonio DURAN GUDIOL, «Vidal de Cañellas, obispo de Huesca», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón IX*, Saragossa, 1973, p. 267-370, reproduït a *Los obispos de Huesca durante los siglos XII y XIII*, Saragossa, 1994, p. 119-189; Francesc ALABART FERRÉ, «Incògnites biogràfiques del jurisconsult de Jaume I, Vidal de Canyelles», *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Jaime I y su época. Ordenamiento interior*, Saragossa, 1980, p. 151-159.

55. Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, 1918.

56. Robert Ignaci Burns, *The crusader kingdom of Valencia I-II*, Cambridge, Massachusetts, 1967; del mateix autor, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, València, 1981, i *El reino de Valencia en el siglo XIII*. Vol. II: *Iglesia y sociedad*, València, 1982.

acompanya amb unes breus notícies sobre la vida i les obres que han estat atribuïdes a Pere Albert.⁵⁷

Encara avui té vigència l'observació que Josep Rovira i Ermengol fa en les primeres pàgines de la seva obra *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, publicada l'any 1933, on adverteix sobre la manca de dades biogràfiques del personatge.

S'han de destacar també els treballs de Ferran Valls i Taberner recollits a *Obras selectas* i publicats en quatre volums entre els anys 1952-1961. Sembla que Valls Taberner estava preparant un estudi sobre Pere Albert, però la seva mort va impedir que aquest treball pogués veure la llum i, malauradament, se n'ha perdut el rastre. També hi havia una conferència inèdita amb el títol *Pedro Albert y sus Commemoracions de derecho feudal catalán*, presentada a la Setmana d'Història del Dret Espanyol (Madrid-Salamanca, 25 d'abril - 3 de maig) l'any 1932, que mai no s'arribà a publicar. Aquests treballs de Valls i Taberner haurien fet avançar, en el seu temps, el coneixement sobre el nostre personatge i sobre les *Commemoracions*, i de ben segur que haurien facilitat un impuls respecte de l'estat actual de les investigacions.⁵⁸

Un referent bàsic són els treballs de Guillem M. de Brocà. Un dels més interessants és el que fou publicat a l'Anuari de l'Institut Estudis Catalans, l'any 1908, sota el títol *Juristes catalans dels segles XI, XII i XIII, fonts dels seus coneixements i transcendència que exerciren*, a més de la seva obra cabdal, *Historia del derecho de Cataluña*, on recull i reflexiona en diversos apartats sobre alguns aspectes de les *Commemoracions de Pere Albert*. En aquesta obra trobem un petit estudi sobre Pere Albert i el contingut de les *Commemoracions*, on aporta algunes línies bàsiques d'investigació i para especial atenció en el grau de romanització de les *Commemoracions*. Constata, també, la intervenció de Pere Albert en la primera recopilació dels *Costums de Girona*, prenent com a base un còdex manuscrit del segle xv, que porta el títol *Constitutiones Consuetudines que dioecesis Gerundensis feudales et parochiales delibate de J. JCC. Guillelmo Cabanilles, Didaco de Spira, Petro Albert, Guiberto Folcardo, Petro Bisania et Arnaldo Soler*.⁵⁹

Un dels treballs més recents que tenim és el d'Arcadi Garcia Sanz, *El jurista Pere Albert i la seva obra*, publicat l'any 1996 a Estudis Històrics i Do-

57. Antonio AUNÓS PÉREZ, *El derecho catalán en el siglo XIII*, Barcelona, 1926, p. 265-272 i 275.

58. Entre els papers que ens va deixar Valls i Taberner, no s'ha trobat cap rastre d'aquests treballs.

59. Guillem M. de BROCÀ, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil...*, Barcelona, 1918, p. 191, 274-276, 321-322 i 386.

cuments dels Arxius de Protocols, on l'autor fa un recorregut sobre la biografia de Pere Albert i li atribueix, també, altres obres jurídiques anònimes del segle XIII, com ara el *Llibre de batalla*, igual que han fet altres autors,⁶⁰ i les *Consuetudines Barchinone*.

L'article d'Arcadi Garcia enceta una nova línia d'investigació orientada cap a la possible intervenció de Pere Albert en la redacció dels *Furs de València*. Aquesta notícia saltà a la premsa,⁶¹ i les investigacions des d'aquesta perspectiva han estat continuades per Vicente García Edo,⁶² que afirma, literalment, que «darrere de la primera redacció dels *Costums de València* es trobava la mà del jurista Pere Albert [...] al servei de Jaume I en els moments de setge de la ciutat de València».⁶³ Advertint, prèviament, que no tenim cap notícia de la manera com Pere Albert va realitzar el treball previ a la redacció dels *Costums de València*, i des del terreny de les hipòtesis, diu que «Com que el campament reial es trobava instal·lat primer al Puig i després a Russafó, sembla probable que Pere Albert no es degué moure durant tot aquest temps del costat del rei atesa la feina que desenvolupava a la cancelleria i, per aquesta causa les fonts documentals utilitzades per redactar els *Costums* no pogueren ser altres que els llibres que els notaris i juristes de la cancelleria duïen, com a manuals de consulta, per desenvolupar la seva tasca durant la permanència itinerant de la cancelleria i la cort reial pels diferents estats de la corona».⁶⁴

60. FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán*. Vol. I: *La Cataluña clásica (987-1479)*, Sevilla, 1963, p. 104-105: «[...] Atribuido a Pere Albert no recibió jamás aprobación oficial, aunque fue tenido por norma legal siempre colocada en las compilaciones a continuación de los *Usatges* como han notado Siegfried Bosch i Perer Bohigas [...]»; AGUSTÍ DURAN SANPERE, *Barcelona i la seva història*. Vol. II: *La societat i l'organització del treball*, Barcelona, 1973, p. 176: «Pere Albert escriu De batalla, tret directament del Furo Real [...]».

61. Sota el títol «Descubren que *Els Furs de València* son obra de un canónigo catalán», *La Vanguardia* (26 febrer 1998) i «Un estudi revela que un canonge català és l'autor d'*Els Furs de València*», *Avui* (26 febrer 1998).

62. VICENTE GARCÍA EDO, «La redacción y promulgación de la "Costum" de Valencia», AEM, núm. 26 (2) (1996), p. 713-728; VICENTE GARCÍA EDO, «El parentesco entre las "Costumes" de Lérida (1228), Valencia (1238) y Tortosa (1273)», AHDE, núm. 67 (I) (1997), p. 173-186; VICENTE GARCÍA EDO, «Las concordias entre las Costums de Lérida y Valencia», *El territori i les seves institucions històriques*, actes, Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997, vol. II, Barcelona, 1999, p. 747-761, esp. 749-750.

63. Vegeu el seu estudi historicojurídic dels furs a *Furs de València*, a cura de Germà Colón i Vicent García Edo, vol. IX, Barcelona, Barcino, coll. «Els Nostres Clàssics», 2002, p. 5-61, esp. 14-20. García Edo menciona com a elements jurídics bàsics emprats en la composició dels *Furs de València*: el *Corpus Iuris Civilis*, el *Liber Iudiorum*, els *Costums de Lleida*, els *Usatges*, algunes decretals pontifícies, el *Llibre de batalla* i les *Commemoracions de Pere Albert*.

64. VICENT GARCÍA EDO, *Furs de València*, cit. 17.

Recentment, Donald J. Kagay ha presentat un article on fa un breu estudi biogràfic de Pere Albert i l'assenyala com a destacat jurista medieval, jutge, advocat i teòric de dret feudal, a partir de documentació judicial i notarial on apareix.⁶⁵

Pel que fa referència a altres obres que s'han atribuït a Pere Albert, el problema radica en el fet que aquesta atribució apareix en còpies manuscrites posteriors a la seva mort. També hi ha autors que li són propers en el temps que li assignen l'autoria d'obres d'atribució dubtosa.

S'han atribuït a Pere Albert els *Costumes de Catalunya*, obra poc estudiada. De fet, si bé no es diu que són seus, s'incorporen a les compilacions catalanes, al costat de les *Commémoracions*.⁶⁶ Possiblement, els *Costumes de Catalunya* foren redactats a mitjan segle XIII perquè trobem una citació en el primer capítol de la *Summa feudorum* composta pel jurista marsellès Jean Blanc, «eço diu en Jean Blanc en la summa per ell composta»,⁶⁷ i de ben segur escrita vers el 1250.⁶⁸ També s'ha assignat a Pere Albert el *Llibre de batalla*, obra poc estudiada.

També és dubtosa la paternitat de les *Consuetudines Barchinone*, malgrat l'anotació del copista que reconeix a Pere Albert la seva autoria en el manuscrit 23 de Ripoll, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó: *Incipiunt Consuetudines Barchinone recitate per Petrum Alberti*.⁶⁹ Aquesta observació ja fou feta per Valls i Taberner.⁷⁰

El mateix passa amb els *Costums de Girona*. Brocà recull la participació de Pere Albert en el seu redactat, a partir d'una còpia manuscrita d'aquesta obra on es fa constar la seva intervenció, juntament amb la d'altres juristes. Valls i Taberner ens diu que sembla que les *Commémoracions de Pere Albert* haurien influït en la primera compilació dels *Costums de Girona*, mitjançant notes i referències als nous articles afegits al costumari gironí per altres juristes del segle XIV i abans de la compilació sistemàtica dels *Costums*, feta per

65. Vegeu Donald J. KAGAY, «Pere Albert: Barcelona Canon, Royal Advocate, Feudal Theorist», AEM, núm. 32 (1) (2002), p. 39-74, adjunta un apèndix documental amb intervencions de Pere Albert dels anys 1233, 1236, 1242, 1245, 1246, 1248, 1251, 1252, 1254, 1259, 1261, 1262 i 1264, la majoria de les quals ja han estat recollides en el nostre estudi.

66. 3a CYADC I, 4, 30.

67. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació del dret: Una història de la formació d'un dret estatal espanyol*, cit. 89-90, n. 190.

68. Gérard GIORDANENGO, «Les feudistes (XIII-XV s.)», *El dret comú i Catalunya*, actes del II Simposi Internacional, Barcelona, 31 de maig i 1 de juny de 1991, Barcelona, 1992, p. 108-109.

69. ACA, ms. 23 Ripoll, f. 26ra. És un còdex manuscrit —segles XIV-XV. Mides: 248 × 396 mm. Folis de pergamí. Cobertes folrades amb pell. Lletre gòtica llibraria. Rúbriques en vermell. Tres folis en blanc, sense numeració, i trenta-sis folis amb numeració aràbiga, que comença en el foli 1: *Incipiunt Usatici Barchinone*. Tot seguit vénen les *consuetudines* de Barcelona (f. 26ra-33vb).

70. Fernando VALLS TABERNER, «Un artícul inèdit de consuetuds de Barcelona», *Obras Selectas II*, Madrid i Barcelona, 1954, p. 142-147.

Tomàs Mieres. Aquest, segons Valls i Taberner, es fa ressò d'aquesta influència de les *Commemoracions* en el text consuetudinari gironí.⁷¹

Pel que fa a la data de redacció de les *Commemoracions de Pere Albert*, sempre s'ha especulat sobre una redacció feta a mitjan segle XIII. No s'ha trobat cap manuscrit que indiqui la data de la seva redacció. Avui és opinió generalitzada que no foren redactades abans de 1238, data en què Jaume I s'apoderà definitivament de València. Aquesta conclusió es basa en la menció al Regne de València que apareix en el capítol 39 de les *Commemoracions*.

És important remarcar el fet que les *Commemoracions*, tot i que és una obra d'iniciativa privada, hagin estat incloses en les compilacions catalanes.⁷² S'acostuma a dir que reberen la sanció oficial a les Corts de Montsó, l'any 1470.⁷³ Iglesia Ferreirós obre la possibilitat de revisar de nou aquesta acceptació tradicional, a partir d'un fragment recollit en una sessió incorporada al procés de les Corts de Perpinyà de 1350-1351.⁷⁴ Aquest fragment sembla que indica que aquestes Corts de Perpinyà ja van tractar de realitzar un reconeixement oficial primerenc de l'obra de Pere Albert.⁷⁵

Pel que fa als estudis més destacats sobre Pere Albert i les *Commemoracions*, entre les obres clàssiques que s'han de tenir presents, tot i la seva antiguitat, tenim l'obra de B. Balari,⁷⁶ així com la d'Oliver, especialment en l'apartat dedicat als costums i les constitucions generals de Catalunya, on ja destacava la figura de Pere Albert dient que el canonge de Barcelona va donar per escrit els costums exclusivament feudals en forma de compilació.⁷⁷ Tam-

71. Fernando VALLS TABERNER, «Els Usatges de Barcelona i Consuetuds de Girona», *Obras Selectas II*, p. 148-161; Fernando VALLS TABERNER, «Els antics privilegis de Girona i altres fonts documentals de la compilació consuetudinària gironina de Tomàs Mieres», *Obras Selectas II*, p. 162-168; vegeu també Josep M. PONS GURI, *Les colleccions de costums de Girona*, Barcelona, 1988.

72. 3a CYADC I, 4, 30.

73. 3a CYADC I, 8, 4, 3.

74. CARAVYC I, 2, 38 (C. Perpinyà 1350-51), p. 368: «Die Lune vero sequenti qua computabatur decima kalendas Decembris anni eiusdem, in noctis crepusculo in Monasterio Fratrum Minorum scilicet, in capitulo Monasterii eiusdem in quo erat dicta Curia conragata, per dictum Dominum Regem, approbante consenciente dicta Curia, fuerunt facte certe Constitutiones [...]. Fuerum eciam facte Constitutiones super quibusdam iuris que dictari et ordenari debebant per venerabilem dominum Hugonem Valencie Episcopum, Domini Regis Cancellarium, fratrem Franciscum Abbatem Monasterii sancti Johannis de Abbatissis, Berengarium de Podiolo militem ac dictum Petrum de Rovira et Jacobum de Faro predictum. Et per hos eosdem debent dictari Constitutiones Petri Alberti, seu declarationes».

75. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació...*, vol. II, cit. 89-90, n. 190.

76. José BALARI JOVANY, *Orígenes históricos de Cataluña*, Barcelona, 1899, especialment les pàgines dedicades al feudalisme (335-520).

77. Bienvenido OLIVER ESTELLER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*. Vol. I: *Código de las Costumbres de Tortosa*, Madrid, 1876, p. 278-282.

bé són d'apreciar els comentaris exegetics que Pedro Nolasco Vives i Cebrià féu a peu de pàgina, en la seva traducció castellana del text de les *Commemoracions*.⁷⁸ Destaquem el treball de José Sarrión, *El territorio de Cataluña*.⁷⁹

Les *Commemoracions de Pere Albert* han donat joc per tractar institucions pròpies de l'engranatge feudal. En tenim un exemple en l'article de Carreras i Candi sobre la figura del castlà.⁸⁰ Més propers a nosaltres, han estat publicats diversos articles sobre qüestions jurídiques de caire feudal on es fan remissions a la figura de Pere Albert i al contingut de les *Commemoracions*. Destaquem el treball de José Antonio Maravall, «El régimen político territorial en la obra de Pere Albert» de l'any 1961, publicat també sota el títol «La formación del régimen político territorial en Cataluña (La obra de Pere Albert)», a *Estudios de historia del pensamiento español* l'any 1983. També són remarcables, en aquest sentit, alguns treballs de Josep M. Font i Rius;⁸¹ diverses monografies de Josep M. Pons Guri recopilades especialment en el tercer volum del seu *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*,⁸² especialment el títol *Entre l'emfiteusi i el feudalisme*; el treball de Tomàs de Montagut i Estragués sobre l'assimilació que l'ordenament jurídic català ha fet del dret feudal comú, amb una notable referència al paper de les *Commemoracions de Pere Albert*,⁸³ així com les conferències de diferents estudiosos de la història

78. Pedro Nolasco VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no son notoriamente inútiles con indicación del contenido de estos y de las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado I*, Barcelona, 1832, 2a ed. Madrid i Barcelona, 1861, reproducció facsimil, Barcelona, 1989, p. 390-795.

79. ATCA 20, referència incidental a les *Commemoracions de Pere Albert*, en l'obra de José SARRIÓ GUALDA, recensionada en el núm. 15292, «El territorio de Cataluña», *El territorio i les seves institucions històriques*, actes de les jornades d'estudis commemoratius de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya, coordinades per Josep Serrano Daura, Fundació Noguera, 1999, p. 230-232.

80. F. CARRERAS CANDI, «La institución del castlà en Catalunya», BRABLB, núm. I (1901-1902), p. 4-24.

81. Josep M. FONT I RIUS, «El desarrollo general del derecho en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII-XIV)», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón I*, Barcelona, 1962, p. 289-326; Josep M. FONT I RIUS, «La recepción del derecho romano en la Península Ibérica durante la Edad Media», *Recueil de mémoires et travaux publiés par la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Écrit VI*, Montpellier, 24-26 de maig de 1966, Montpellier, 1967, p. 85-104.

82. Josep M. PONS GURI, «Les cases aloeres i les quadres», «Jurisdiccions compartides a la Catalunya baixmedieval», «Entre l'emfiteusi i el feudalisme», «Motivacions jurídiques de la Sentència Arbitral de Guadalupe» i «Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*, Barcelona, 1989, p. 101-115, 119-143, 185-192, 263-282 i 341-352.

83. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña I (1211-1330). La alienación del feudo sin el consentimiento del señor», *Glossae*, núm. 4

del dret, editades per Tomàs de Montagut en el volum titulat *Història del pensament jurídic*, dedicat al professor Francisco Tomás y Valiente.⁸⁴

Cal destacar, també, alguns dels treballs exposats en els simposis internacionals sobre el dret comú i Catalunya, celebrats a Barcelona.⁸⁵

L'àmbit europeu també s'ha interessat per l'obra de Pere Albert. Així, trobem en l'obra de l'italià Emanuele Conte, *Servi medievali. Dinamiche del diritto comune*, publicat l'any 1996, l'establiment de dependències a partir de concordances entre alguns dels capítols del *Tractatus de actionibus* del feudalista Jean de Blanot i alguns dels passatges de les *Commemoracions de Pere Albert*.

Hem pogut constatar que les investigacions sobre la vida del jurista i canonge de Barcelona i sobre les *Commemoracions* són molt disperses, i que, salvant excepcions, quan es parla de Pere Albert generalment es fa de passada, és a dir, o bé dins de monografies de temàtica feudal o dins d'estudis biogràfics com ara els de Jaume I, de Ramon de Penyafort o de Vidal de Canyelles, amb els quals Pere Albert mantingué una estreta relació. Veiem, també, que la majoria dels estudis referits són, en general, força antics, molts d'ells, fins i tot, de començament del segle xx.

(1992), p. 9-145; del mateix autor, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña: Notas para su estudio», AEM, núm. 23 (1993), p. 153-175.

84. *Història del pensament jurídic*, curs 1996-1997, dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente, ed. a cura de Tomàs de Montagut Estragués, Barcelona, UPF, 1999. Pel que fa al nostre estudi, destaquem les conferències de Tomàs de Montagut Estragués, *Historicitat del dret i apologia de la jurisprudència*, p. 23-24; André GOURON, *Observations sur l'histoire du droit coutumier en Europe Occidentale*, p. 51-67; Antonio PÉREZ MARTÍN, «El ius commune: artificio de juristas», p. 69-93; Josep M. FONT I RIUS, «La recepción del derecho romano en la Península Ibérica...», p. 95-106.

85. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «La difusión del derecho común en Cataluña», *El dret comú i Catalunya*, actes del I Simposi Internacional, Barcelona, 25-26 de maig de 1990, Barcelona, 1991, p. 95-279; Gérard GIORDANENGO, «Les feudistes (xiiè-xve s.)», *El dret comú i Catalunya*, actes del II Simposi Internacional, Barcelona, 31 de maig i 1 de juny de 1991, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, col·l. «Estudis», núm. 3, p. 67-139; vegeu també, en el mateix Simposi, els apunts sobre alguns aspectes del contingut de les *Commemoracions de Pere Albert* a Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La recepción del derecho común: estado de la cuestión e hipótesis de trabajo*, p. 213-330; Francisco Luis PACHECO CABALLERO, «Ley, costumbre y uso en la experiencia jurídica peninsular bajomedieval», *El dret comú i Catalunya*, actes del IV Simposi Internacional, homenatge al professor Josep M. Gay Escoda, Barcelona, 27 i 28 de maig de 1994, Barcelona, 1995, p. 75-146; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Catalunya i el derecho común», *El dret comú i Catalunya*, actes del VI Simposi Internacional, Barcelona, 31 de maig i 1 de juny de 1996, Barcelona, 1997, p. 19-65; Francisco Luis PACHECO CABALLERO, «Derecho privado y derecho feudal. Cataluña: Alienatio feudi», *El dret comú i Catalunya*, actes del VIII Simposi Internacional, Barcelona, 29 i 30 de maig de 1998, Barcelona, 1999, p. 33-195; i dintre del mateix Simposi els treballs de Victor CRECENSI, «Diritto comune: Analisi di un concetto, struttura di un'esperienza», p. 103-172.

Les fonts juridicoliteràries que ens parlen de l'obra de Pere Albert, procedents dels juristes posteriors, tampoc no han estat gaire estudiades.

Brocà ens dóna una llista d'aquests juristes i de les seves obres,⁸⁶ a partir de les quals es pot anar descobrint la seva consideració vers la figura i l'obra de Pere Albert. En aquestes fonts, fins fa un segle, trobem al·lusions, la major part fetes en les *Commemoracions*, que algunes vegades van acompanyades de breus trets biogràfics. Aquests trets solen coincidir a destacar la condició de canonge de Barcelona que tenia Pere Albert i la seva autoria del redactat de les *Commemoracions*.

Ja des del segle XIV, la literatura jurídica comença a fer-se ressò de l'obra de Pere Albert. Així, juristes com ara Bernat de Ceva, Bertran de Ceva, Arnald de Morera, Jaume Vianyla (Viayna o Vianya) i Rainald d'Area sembla que afegiren postil·les al text de les *Commemoracions*. Si bé algun autor, com ara Brocà, nega aquesta possibilitat, altres diuen que fins i tot van ser autors d'alguns dels seus capítols.

Aquesta notícia, sobre els afegits o les manipulacions de l'obra, ens arriba primerament a través de Joan de Socarrats, jurista del segle XV i comentarista per excel·lència del dret feudal del Principat, ja que en la seva obra no solament fa comentaris erudits als capítols de les *Commemoracions*, sinó que també els fa als *Casos* i als *Costumes de Catalunya*, en definitiva, a tot el que seria el conjunt feudal més destacat de l'època. Socarrats, quan es pronunciava sobre l'autenticitat de l'obra, ja ho advertia en les primeres pàgines del seu *tractatus*: «[...] In contrarium, quia istae commemorationes sint authenticae, solemnes, et servandae, probatur, quia multi doctores illas apostillarunt, inter quos fuerunt Arnaldus de Moraria, Bernardus de Ceva, Raynaldus de Area, et alii antiqui et moderni practici utriusque iuris professores [...]». També assenyala que les *Commemoracions* es redactaven en el volum que comprenien els *Usatges* i les *Constitucions*, que es troben en els llibres dels juristes i que, quotidianament, s'usen per judicar: «[...] Suntque ipsae commemorationes in scriptis redactae inter volumina usaticorum, et constitutionum, et habentur in libris iurisperitorum, et quotidie ex eis iudicatur [...]». Socarrats també ens diu que prengueren part notable i intensa en la redacció de les *Commemoracions* dos juristes catalans molt pèrits en la pràctica jurídica, especialment en el dret feudal català: «[...] Item, non modo fuerunt compilatae per dictum Petrum Albertum: sed etiam multae ex eis per Bertrandum de Ceva et Iacobo Vianyla; qui fuerunt doctores Cathalani, et multum practici in hac civitate, praesertim in iuribus feudalibus huius patriae [...]».⁸⁷

86. Guillem M. de BROCÀ, «Juristes y jurisconsults catalans dels segles XIV-XVII», AIEC (1909-1910), p. 483-515, que amplia a *Historia del derecho...*, cit. 387-423.

87. SOCARRATS, *In tractatum*, 2b.

A través de Socarrats també tenim notícia d'altres juristes com ara Jaume de Marquilles, Pere Terrer, Pere de Pons i Esperaendeu Cardona, de la major part dels quals tenim molt poques dades i que, segons el jurista de Sant Joan de les Abadesses, interpretaren alguns dels costums feudals.⁸⁸

Jaume Marquilles, en el seu comentari als *Usatges*, cita repetidament les *Commemoracions*.⁸⁹

Un altre jurista osonenc del segle XIV, gens estudiat, anomenat Bernat Llunes (Bernardus Lunes), deixà uns treballs, encara inèdits, que romanen a la Biblioteca d'El Escorial. Ens referim a la seva obra *De castello ad cuius iurisdictionem pertineat et represaliis* (BE, ms. D-II-18, f. 112 i s.).⁹⁰ Tracta dels drets dels castells termenats, les seves jurisdiccions i el dret de represàlies, que sembla que va elaborar sobre els *Usatges*, les *Constitucions de Catalunya*, les *Commemoracions de Pere Albert* i sobre el dret feudal comú.⁹¹ Elías de Tejada va fer una síntesi dels punts fonamentals tractats per Bernat de Llunes.⁹² Sembla, d'entrada, força evident la influència de la doctrina feudal de les *Commemoracions de Pere Albert* sobre l'obra de Llunes, especialment pel que fa a la finalitat d'ordenar la diversitat de jurisdiccions, ja que proposa, com fan les *Commemoracions*, que, en cas de conflicte, la jurisdicció reial tingui prioritat sobre la dels senyors feudals; així destaca la figura del monarca com a cap de la jerarquia feudal.

Entre els nombrosos manuscrits jurídics conservats a la Biblioteca d'El Escorial hi ha també l'obra d'un altre feudalista del segle XIV, pràcticament desconegut, anomenat Bertran de Deoceo (Bertrandus de Deoceo), i que porta com a títol *Reportationes super libros feudorum* (BE, ms. E-I-10, f. 75va-82vb).⁹³ De-

88. «[...] Et haec est ipsa veritas secundum Bertrandum de Ceva, Iacobo Marquilles post eum Petro de Ponte, Petro Terreni, et communiter omnes, quibus adherens dominus Sperans in Deo Cardona dixit ipsam consuetudinem propter eius antiquitatem vicem legis obtinere. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 271, núm. 138.

89. *Comentaria Iacobi de Marquilles super Usaticis barchinonensis* (impresum Barchinone per Jobem Luscher, 1505); vegeu el comentari a l'*Us. «Magnates»*, f. 89ra-95rb.

90. Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial I*, Madrid, 1910, p. 451-458. Destaquem que aquest còdex és una miscel·lània jurídica i que conté, a més, les *Consuetudines Cathalonie scripte per Bertendum de Ceva*, f. 121v i s.

91. *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 9, p. 331.

92. Francisco ELÍAS DE TEJADA, *Las doctrinas políticas en la Cataluña Medieval*, Barcelona, 1950, p. 178; i del mateix autor *Historia del pensamiento político catalán*, cit. 102: «[...] lo que le interesa son los detalles concretos, responder al caso determinado de si el mando del castillo toca a la jurisdicción real o a la señorial, aquilatando el verdadero alcance de la fidelidad feudalística; trata de si de salir del caos de la coexistencia de dispares jurisdicciones por el lógico camino de la unidad de mando que es jerarquía de los imperios, y así propugna que la jurisdicción real prima sobre la señorial en caso de conflicto, más sin referirse para nada a los lejanos modelos del poder imperial, sin ver en el monarca otra cosa que la cabeza de una jerarquía de relaciones feudales».

93. Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo II*, cit. 15-16.

oceo tracta de la naturalesa del feu, de la seva successió i alienació i dels deures de la relació juridicofeudal, temàtica sobre la qual ja havien incidit les *Commémorations*, on possiblement aquest jurista va poder inspirar-se per al seu tractat. Aquest jurista, segons Elías de Tejada, sembla que pretenia corregir la rigidesa del dret feudal mitjançant l'equitat clàssica, per suavitzar la temàtica feudal.⁹⁴

Ja en el segle xv, Tomàs Mieres atribueix l'autoria del *Llibre de batalla* a Pere Albert⁹⁵ i utilitza les *Commémorations* com a base per tractar el tema del feu.⁹⁶

També en el conegut comentari als *Usatges de Barcelona*⁹⁷ trobem diverses impressions dels juristes sobre Pere Albert i les *Commémorations*. En el comentari a l'*Us*. «Magnates», Jaume de Montjuïc atribueix la compilació dels costums de Catalunya a Pere Albert, a qui es refereix com a *discretus canonicus*,⁹⁸ qualitat, al nostre entendre, molt encertada, segons podem apreciar a partir de la trajectòria vital i intel·lectual del nostre canonge jurista. Jaume de Vallseca, en el comentari sobre aquest mateix usatge, apunta la participació de *Bertrandus*, segurament referint-se al jurista Bertran de Ceva, en la compilació dels *Costums de Catalunya*.⁹⁹

Jaume Callís es pronuncia sobre l'allegació de les *Commémorations* en els litigis.¹⁰⁰ També Callís, en el seu comentari a l'*Us*. «Castlani», fonamenta les seves opinions en l'autoritat de Pere Albert, *in declarationibus Petri Alberti*, i en la seva obra: *In commemorationibus Petri Alberti*.¹⁰¹

Socarrats havia assenyalat en el proemi de la seva obra que el Pere Albert autor de les *Commémorations* era canonge de Barcelona, alhora que ja recollia les opinions de Callís i Montjuïc expressades en el seu comentari a l'*Us*. 29 «Magnates».¹⁰²

94. FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán*, cit. 102-104.

95. TOMÀS MIERES, *Apparatus super constitutionibus curiarum generalium Cathaloniae, Barcinonae, Tipis aere Sebastiani a Cornellas*, 1621, collatio iv, cap. 25 «De raptatis et eorum duello», núm. 2, p. 238: «Et dic, raptatus, scilicet per libellum raptamenti, iuxta notata in ordinationibus belli Petri Alberti».

96. TOMÀS MIERES, *Apparatus...*, cit., collatio vi, «De feudis et foriscapiis», núm. 37, 47, 48, p. 388-389.

97. *Antiquiores Barchinonensium Leges, quas vulgus Usaticos appellat, cum commentariis Iacobi a Monte Iudaico, Iacobi et Guielermi a Vallesicca et Iacobi Calicii*, Barcelona, 1544.

98. «[...] Pateat in consuetudinibus Cathaloniae quas compilavit Petri Alberti discretus canonicus Barcinonae [...]», *Antiquiores Barchinonensium Leges*, cit. 64vb.

99. *Antiquiores Barchinonensium Leges*, cit. 64vb-65ra.

100. «[...] hodie Commemoraciones Petri Alberti ad litteram in iudiciis et extra pro autenticis allegantur et reputantur [...]», *Antiquiores Barchinonensium Leges*, cit. f. 67r.

101. *Antiquiores Barchinonensium Leges*, cit. 83v-84r.

102. «[...] Et ne videar sub caduco opere aut amba gibus laborare, quaero primo an istae commemorationes authenticae sint censendae quoniam Petrus Albertus, qui eas commemoravit, erat canonicus barchinonensis, ut referunt Iac. De monte iud. Et Iaco. Calicii in usatico, magnates, et non habebat auctoritatem legis condendae [...] Nec iste Petrus Albertus in aliquo

Jaume Cancer, en la seva obra *Variorum resolutionum*, quan tracta diverses qüestions de dret feudal com ara la indivisibilitat del feu, la successió feudal o la prescripció, utilitza com a fonts jurídiques diversos capítols de les *Commemoracions* i els comentaris fets per Socarrats a l'obra de Pere Albert.¹⁰³

Antoni Oliba, doctor en dret de Lleida del segle XVI, es pronuncia sobre el valor de les *Commemoracions*.¹⁰⁴ En la seva obra *De actionibus* dona una relació dels juristes intèrprets dels costums generals de Catalunya que identifica amb les *Commemoracions de Pere Albert*. Aquests juristes són els que hem mencionat fins ara, molts d'ells ja anomenats per Socarrats en el seu *In tractatum*, que Oliba destaca com a comentador més important.¹⁰⁵

Andreu Bosc, religiós i jutge del segle XVI, també donava en la seva obra alguns detalls sobre les *Commemoracions de Pere Albert*, recolzant-se en

loco asservit se auctoritatem habuisse: unde eius interpretatio probabilis est et non necessaria [...] porro qui dicit has commemorationes: aut consuetudines esse authenticas, debet hoc ratione vel lege probare [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, cit. 2a.

103. IACOBO CANCERIO, *Variorum resolutionum iuris caesarei, pontificii, et Municipalis Principatus Cathaloniae*, pars prima, Barcelona, 1594, cap. 12 «De feudis», p. 63-70.

104. «Usaticos non esse probandos quia leges et Constitutiones Cathalonie dicuntur, licet secus in Commemorationibus Petri Alberti. Quomobrem hi usatici constitutiones merito sunt appellati, et leges Cathalonie; et eas non oportet probare. quia omnib. Sciri debent [...] non idem in consuetudinibus Petri Alberti, tamet si in scripturam redactis», ANTONI OLIBA, *Ad Commentarium Antonii Olibanii, Civis Barchinone Honorati et Regii Senatoris ac fisci patroni, in usaticum alium namque de Iure fisci libro 10 Constitutionum*, Barchinone, Ex typografia Gabrielis Graells, et Geraldii Dotil., 1600. *Commen. In usatici alium namque*. num. 19, p.4 i 10.

105. «Cum itaq. omnia iura nostra suam interpretationem, et suos glossatores habuissent, et consuetudines generales Cathalonie, quae commemorationes Petri Alberti nuncupantur, debita luce carerent; accessit ad eam interpretationem egregius Iurisperitus Ioannes Socarratus in legibus licentiatius oriundus villae sancti Ioannis de Abbatissis, in diocesi Vicensi. Civis Barchinone, sub Ferdinando Rege Catholico Castellae, et Aragonum, cui opus suum dicavit, ut ex praefatione ipsius ad suos commentarios apparet. Et licet ante hunc Ioannem antiqui Doctores Arnaldus de Moraria, Bernardus de Ceva, Raynaldus de Area, et multi alii apostillas aliquot, et notulas in consuetudines fecissent; et illi ipsi antiqui Interpretes, Iudaicus, Vallesica, Calicius, Mieres, Marquilles, in suis scriptis plures ex iis consuetudines declarassent: tamen ex proesso, et summa contentione nullus praeter hunc Ioannem materiam harum consuetudinum explicuit, comulavit, et cum aliis legib. Huius patriae concordavit, coniunxit, conciliavit. Hic vero egregie studium suum totum in re possuit et collocavit, hic Socar. promisit scribere tractatum in materia ivitionum, in cap. Si dominus alicuius castri. nu.19. an id fecerit, incertus sum quia talem tractatum non legi. Scripsit etiam addition. de pace et treuga. Socarr. in cap. Barones. nu. 38», A. OLIBANI, *Commentariorum de actionibus*, Barchinonae: apud Gabrielem Graëllium & Gerardum Dotilium, 1606, I, 3, 3. núm. 89 (tot i que el text indica el núm. 98, probablement és un error d'impremta), p. 413. S'ha reproduït el text en versió facsimil en dos volums, sota el títol *Antoni Oliba, comentaris sobre «De actionibus»*, estudi introductori a càrrec de Carlos J. Maluquer de Motes i Bernet i Antoni Vaquer Aloy, col·l. «Textos Jurídics Catalans. Escriptors», núm. I/6-7, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Barcelona, 1998.

les opinions d'Oliba i Socarrats: «De les costumes generals de Cathalunya, so es feudals dites de Pere Albert, Recognoverunt proceres, de Santacilia, y altres»:

Despres dels usatges de Barcelona dels varios ritos, y observanses dels judicis, en interpretatio de dits usatges, y de la intelligència rebuda comunament, se formaren les costumes generals de Cathalunya en les quals consta lo que fonch rebut per costuma en materia de feus, regalies, guerres privades, o publicques, o altres articles que foren per los usatges breument, y obscuretat, y mal estil decidits. Dites costumes se anomenan Commemoracions, o costumes de Pere Albert qui fonch Canonge de Barcelona qui aquelles reduy a memoria y compila, y avuy son al volum de les constitucions en sos propis titols, assenyaladament als dels feus, postats, y empareys Reyals, com a consuetuts, y lleys feudals que a comentades Socarrats. Aquestes costumes com sien escrites nos deuen provar, empero es necessari allegarles en les causes per tots se deuen servir com si en generals.¹⁰⁶

Franckenau també esmenta Pere Albert en la seva obra dient: «Petrus Albertus catalanus genere, et Cathedralis aedis Barcinonensium canonicus, quia Ferdinandi I Aragoniae Regis aetate doctrinae fame multum claruit [...]». I assenyala l'existència de diversos còdexs, de la biblioteca d'Antonio Agustín, amb les *Commemoracions de Pere Albert*, els quals descriu breument. A continuació, ressenya les dues edicions existents dels comentaris de Socarrats en les *Commemoracions*.¹⁰⁷

Nicolás Antonio es refereix a Pere Albert canonge de Barcelona com a redactor de les *Commemoracions*, comentades posteriorment per Socarrats. I atribueix a Pere Albert unes *Pragmaticae sanctiones*, de diversos reis arago-

106. *Summari, index o epitome dels admirables, y nobilissims titols de honor de Cathalunya, Rossello, y Cerdanya. Y de les gràcies, privilegis, prerrogatives, preheminències, llibertats, è immunitats gosans segons les pròpies, y naturals lleys. Dirigit a la Immaculada concepcio de Maria Sanctissima Mare de Deu, y senyora nostra. Composat per lo Doctor Andreu Bosch, natural de la fidelissima Vila de Perpinya, Religios Profes, de la Tercera Regla de Penitencia, del Seraphich Pare Sant Francesch*, Perpinyà, 1628, p. 516, reproduït per Curial, documents de cultura facsimil, Andreu BOSCH, *Summari, index o epitome dels admirables i nobilissims titols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Barcelona i Sueca, 1974.

107. Gerardus Ernestus de FRANCKENAU, *Sacra Themedis Hispaniae Arcana, Jurium Legum ortus, progressus, varietates et observantias, cum praecipuis glossarum commentariorumque quibus illustrantur, auctoribus, et Fori Hispani Praxi hodierna*, 2a ed., Madrid, 1780, Sectio IX De catalanorum legibus, núm. XIX-XX, p. 208-209. Convé recordar que aquest llibre fou escrit en realitat per J. Lucas Cortés, en el segle XVII, però fou publicat com a propi pel diplomàtic danès Franckenau. Vegeu GALO SÁNCHEZ, *Curso de historia del derecho: Introducción y fuentes*, cit. 13.

nesos, i un *Stylus curiae archiepiscopatus Tarraconensis tam in temporalibus quam in spiritualibus*,¹⁰⁸ que desconeixem. Segons Nicolau Antonio, Pere Albert també assistí al Concili de Tarragona de l'any 1249 com a procurador de la seu barcelonina i del bisbe de Girona.

Finestres, en la relació de juristes que dóna en el proemi de la seva obra, esmenta Pere Albert com un dels autors sobre el dret feudal: «[...] Praeterea Feudorum jura explicavit Petr. Alberti [...]».¹⁰⁹

Un cop vistes les referències a Pere Albert i a la seva obra fetes en els estudis jurídics moderns i els comentaris fets per la literatura jurídica, havent pogut apreciar com les *Commemoracions de Pere Albert* han estat un referent important per als juristes a l'hora de tractar el tema feudal, passem ara a referir l'estat actual de les fonts per a l'estudi de la vida de Pere Albert i de les *Commemoracions*.

El primer que cal assenyalar és que aquestes fonts són manuscrites, tot i que algunes han estat publicades en treballs històrics i jurídics diversos.

Dins d'aquestes fonts, hem de distingir-ne de dos tipus. En primer lloc, comptem amb les que aporten notícies de contingut biogràfic i que reflecteixen facetes variades de l'activitat vital de Pere Albert, com poden ser les que descobreixen l'activitat que desenvolupa dins la canònica, les activitats com a jutge i àrbitre de causes feudals o la seva intervenció en assumptes de caire diplomàtic, entre d'altres. Aquesta documentació és fonamental per poder fer un seguiment biogràfic verídic de Pere Albert. L'altra classe de fonts són les relatives a l'obra de les *Commemoracions*. Es tracta dels còdexs manuscrits que, a partir del segle XIII, contenen aquest redactat.

Pel que fa a les fonts biogràfiques, trobem, com hem dit, la intervenció de Pere Albert en documentació molt dispersa i de contingut molt variat, tant en l'àmbit civil com en l'àmbit eclesiàstic. De manera general, constatem que molts documents on apareix Pere Albert els trobem publicats en diversos di-

108. «Petrus Albertus, catalanus, eiusdem Ferdinandi Regis tempori scripsit de municipali Cataloniae Iure aliqua Commemorationes appellavit Ioannes de Socarrats, quid ad eas commentaria elucubravit, ut in hoc decimus». I a la nota 3: «Habentur huius Alberti Constitutione feudales, Usatici ac Consuetudines Cataloniae in Bibliotheca Escorialensi [...] Item Pragmaticae Sanctiones complurium Aragoniae Regum et Stylus Curiae Archiepiscopatus Tarraconensis tam in temporalibus quam in spiritualibus [...]», Nicolau ANTONIO HISPALENSIS, *Bibliotheca Hispana Vetus*, tom II, 2a ed., Madrid, 1788, p. 204, núm. 62 i n. 3; «Petrus Albertus, Catalanus, canonicus Barcinonensis ecclesiae, scripsit nescio an ad superius retro an ad ulterius aliquod saeculum referendus, quae in editione ita inscriptae sunt: Commemorationes, quas vocant Petri Alberti sive Consuetudine inter Dominos et vassallos fuerunt in bibliotheca manuscripta Antonii Agustini. Codice 452», Nicolau ANTONIO HISPALENSIS, *Bibliotheca Hispana Nova. Tomus II*, 2a ed., Madrid, 1788, p. 166.

109. Josephi FINESTRES ET DE MONSALVO, *In Hermogeniani Jcti. Juris Epitomarum libros sex commentarius*, tomus I, Cervariae, Typis Academicis, apud Antoniam Ibarra, viduam, 1757.

plomataris de Ramon de Penyafort¹¹⁰ i també en el volum disset de l'obra de Villanueva.¹¹¹ Altres vegades els trobem en la documentació relativa al regnat de Jaume I, on és fonamental el volum tercer publicat per Huici i Cabanes.¹¹²

Però molts documents on consta la intervenció de Pere Albert encara són inèdits. Entre aquests documents cal destacar, pel seu gruix i importància, els documents conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i els de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, entre d'altres.

L'Arxiu de la Corona d'Aragó conserva força documents, originals i còpies, on consta la intervenció de Pere Albert: a la secció cancelleria (pergamins de Jaume I, registres i cartes reials) i a la secció de pergamins monacals de Sant Cugat, documents publicats per Josep Rius Serra en el volum tercer de la seva obra.¹¹³

Pel que fa als documents conservats a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, trobem notícia de Pere Albert entre molts dels documents que aplega el seu fons. Cal destacar els pergamins originals, alguns, fins i tot, amb el seu *signum* autògraf; el cartulari de la catedral, conegut com *Libri Antiquitatum Ecclesiae cathedralis* o *Llibres de les Antiquitats*, i els *Índexs* de Caresmar, fins avui inèdits.

A mitjan segle XIII, el capítol barceloní disposà que fos feta la compilació del seu cartulari en quatre grans volums, els *Libri Antiquitatum*, per facilitar la consulta de la documentació de caire jurídic i administratiu relativa als béns i privilegis més antics i rellevants que tenia la canònica, a fi de poder invocar i defensar així els seus drets. Per aquest motiu es féu una selecció diplomàtica sistemàtica dels documents.

Troblem el testimoni de Pere Albert en diversos documents recollits en els *Libri Antiquitatum*, on els seus copistes resten anònims. Aquests van reproduir el signe de Pere Albert quan van copiar alguns dels documents on consta la seva intervenció, i el mateix van fer els copistes del *Liber Dotalium et Capellanarum Sedis Barcinone*, o llibre de les dotàlies dels beneficis de la seu barcelonina.

Com hem dit, els *Libri Antiquitatum* són quatre volums de fulls de pergamí, relligats i amb coberta de fusta revestida de cuir, escrits a dues colum-

110. Fernando VALLS TABERNER, «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort», AST, núm. 5 (1929), reproduït a Biblioteca Ivridica, Saragossa, 1991; Lluís FELIU, «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort», AST, núm. 8, fasc. I, Barcelona, 1932; José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario (documentos, vida antigua, crónicas, procesos antiguos)*, Barcelona, 1954; *Ramon de Penyafort, Summa de Penitència. Cartes i documents*, introducció de Llorenç Galmés, traducció de Jaume Fàbregas, Barcelona, 1999, coll. «Clàssics del Cristianisme», núm. 75.

111. Jaume VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. XVII, Madrid, 1851.

112. Ambrosio HUICI MIRANDA i M. Desamparados CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón (1251-1257)*, vol. III, Saragossa, 1978.

113. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat del Vallés III*, Barcelona, 1947.

nes, amb lletra gòtica i abreviada. Els títols de les escriptures es distingeixen amb tinta vermella i negra, amb inicials policromades. Es poden apreciar diverses mans d'escriptura en la seva redacció. Tot i que no apareix cap dada que indiqui l'any al qual cal atribuir l'escriptura, sembla que pertany a la tretzena centúria. A part d'alguns documents afegits posteriorment, tots els volums recullen documents des del segle IX fins a l'any 1260. La numeració dels folis és romana, i la de les escriptures, aràbiga.

La vàlua dels *Libri Antiquitatum* queda justificada per la seva intencionalitat, que tenia com a objectiu facilitar la tasca administrativa de la catedral de Barcelona i de les seves institucions dependents, i agilitar la localització documental per garantir jurídicament les seves possessions.

L'autenticitat dels documents recollits en els *Libri Antiquitatum* és acceptada des d'antic. El problema radica a saber fins a quin punt els copistes foren fidels al document original, ja que, malauradament, molts dels documents originals copiats s'han perdut i solament resta la seva còpia en els *Libri Antiquitatum*.

Tot plegat ens indica que mai no tindrem la certesa absoluta d'haver recollit totes les escriptures on consti la intervenció de Pere Albert. Ara per ara, per al seu estudi, continua essent un referent obligatori l'obra de Joseph Mas on va fer un breu resum o abstracte dels documents que componen els *Libri Antiquitatum*.¹¹⁴ Mas canvià l'ordre sistemàtic dels documents per l'ordre cronològic i els enumerà del número 1 al 2790, que corresponen a 2.766 diplomes dels *Libri Antiquitatum*. Malgrat alguns errors que trobem en aquest treball,¹¹⁵ ara per ara continua essent imprescindible la seva consulta com a guia per a l'estudi dels *Libri Antiquitatum*. Actualment, s'està preparant el diplomatarí de la catedral de Barcelona, però sols ha estat publicat el primer volum que recull documentació de l'any 844 a l'any 1000.¹¹⁶

Molts dels documents copiats en els *Libri Antiquitatum* foren reproduïts per Caresmar en els seus *Índexs*.¹¹⁷ Es tracta de vuit volums amb coberta de

114. Joseph MAS, «Rúbrica dels *Libri Antiquitatum* de la Seu de Barcelona», *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. IX-X-XI-XII, Barcelona, 1914-1915. Els documents que recullen actes on intervingué Pere Albert es troben especialment en el volum dotzè.

115. Alguns dels documents dels *Libri Antiquitatum*, ressenyats per Mas, en els quals apareix Pere Albert, hem vist que en realitat corresponen a un any més tard. Això es deu que l'autor va respectar la datació antiga del document.

116. Àngel FÀBREGA GRAU, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona, documents dels anys 844-1266*, vol. I: *Documents dels anys 844-1000*, Barcelona, 1995.

117. Jaume CARESMAR, *Índexs*, 8 v.: còdex 1 = anys 800-1233; còdex 2 = anys 1234-1771; còdex 3 = 1232-1479; còdex 4 = 1480-1764; còdex 5 = 986-1231; còdex 6 = 1356-1667; còdex 7 = 1205-1355; còdex 8 = 1274-1668. Els documents aplegats amb el testimoni de Pere Albert els trobem en els còdexs 1, 2, 3 i 7.

pergamí i fulls de paper, alguns en molt mal estat, fet que, sovint, impedeix la lectura dels documents que apleguen.

Caresmar va ser un monjo premonstratenc del segle XVIII que catalogà els pergamins de les primeres sèries de la Sala 3, també anomenada *Sala de la Caritat*, més de sis-cents pergamins de la Sala de Mitja Escala i documents transcrits en els *Libri Antiquitatum*. Per tant, Caresmar recull altres documents inèdits, que són originals perduts, no transcrits en els *Libri Antiquitatum*, potser perquè no foren considerats prou importants per ser copiats, però que per a nosaltres són testimonis interessants de l'activitat de Pere Albert com a membre del capítol barceloní. Caresmar aplegà aquests documents, per ordre cronològic, disposà en cada volum una divisió per anys i transcriví cada document en els fulls assignats per la seva data, sense enumerar els folis. La utilització d'aquest sistema l'obligà moltes vegades, per la manca d'espai, a continuar el document en un altre volum, que indica al costat del document.¹¹⁸ Malgrat el sistema emprat per Caresmar, val a dir que força caòtic, s'ha de fer constar que és un treball de gran qualitat i fiabilitat, ja que els documents han estat reproduïts amb molta cura, alguns, íntegrament, i d'altres, com a resums extensíssims.

Hem aplegat un total de quaranta-cinc documents inèdits dels *Índexs* de Caresmar amb la presència de Pere Albert, els quals presentem separatament i per ordre cronològic a la secció documental.

Respecte als còdexs manuscrits que contenen el text de les *Commemoracions de Pere Albert*, destaquem com a principals orientacions bibliogràfiques per a la seva localització els treballs que s'han fet sobre els *Usatges*, on remarquem, entre d'altres, els estudis de Brocà¹¹⁹ i els estudis introductoris, que s'adjunten a les edicions facsímils de les compilacions de 1495 i 1704, publicades per la Generalitat de Catalunya, duts a terme per Josep M. Font i Rius i per Pons Guri, respectivament.

També són de gran ajuda les publicacions d'inventaris i catàlegs descriptius d'arxius i biblioteques sobre manuscrits que recullen les *Commemoracions* i els índexs sobre fonts manuscrites medievals. Per no esmentar-los tots, n'assenyalarem alguns exemples, com ara el treball de Díaz i Díaz¹²⁰ o el de Dolezalek;¹²¹

118. Quan es transcriuen els documents dels *Índexs* de Caresmar que són testimoni de l'activitat de Pere Albert dins de la canònica de Barcelona, fem la indicació: /2, en el text, quan el document s'ha partit en dos volums.

119. Guillem M. de BROCÀ, «Els Usatges de Barcelona», AIEC, núm. 5, 1913-1914, p. 357-389, i *Historia...*, cit. 181-188.

120. M. C. DÍAZ DÍAZ, *Index Scriptorum Latinorum Mediæ Aevi Hispanorum*, Madrid, 1959, p. 299-300.

121. Gero DOLEZALEK, *Relación de manuscritos jurídicos del Archivo de la Corona de Aragón*, 1972, exemplar mecanografiat.

per a l'estudi dels manuscrits de la Biblioteca d'El Escorial, el catàleg d'Antolín,¹²² la consulta del qual, tot i que és una obra antiga, continua sent fonamental; per als manuscrits de la Biblioteca Nacional de Madrid, el catàleg de Domínguez Bordona;¹²³ per als manuscrits de la Biblioteca Nacional de París, comptem amb algun treball com ara el de Bohigas.¹²⁴ Norbert Horn també recull unes breus mencions a l'obra de Pere Albert i al comentari fet per Socarrats, en el segle XV.¹²⁵

Finalment, convé dir que resta per fer l'edició crítica del text de les *Commemoracions*. Aquesta edició ajudaria, de ben segur, a resoldre molts problemes que, per la seva complexa tradició manuscrita, plantegen les *Commemoracions de Pere Albert*. La duplictat de tradicions, llatina i catalana, manifesta ja d'entrada la necessitat de depurar el text. Caldria, per tant, encarar la tradició manuscrita llatina i la tradició catalana, com a pas previ per dur a terme en un segon moment l'edició crítica de les *Commemoracions*.

L'únic treball que s'apropa a una edició crítica és el text que Josep Rovira i Ermengol va presentar de la versió catalana del text de les *Commemoracions*, en la seva obra *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, l'any 1933. Rovira es basa en el manuscrit 7087 de l'Arxiu Episcopal de Vic transcrit per Josep Gudiol a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1907, on anota variants i fa algunes correccions sobre la base del manuscrit de la Biblioteca Nacional de París 10152 i el manuscrit d'El Escorial Z-3-14, mentre que per als *Casos* empra el text oficial de les Constitucions de Catalunya.

L'obra de Rovira continua sent encara avui el referent que té la historiografia jurídica per a l'estudi de l'obra de Pere Albert.

Finalment, anunciem que, recollint la necessitat de dur a terme una edició crítica del text de les *Commemoracions*, ja hem reunit tots els còdexs manuscrits localitzats, entre els quals poden tenir un interès especial els manuscrits anteriors a les compilacions. Donarem notícia dels manuscrits que recullen l'obra d'Albert amb amplitud —tant pel que fa a la localització com a la descripció— en l'edició crítica del text de les *Commemoracions* sobre la qual estem treballant actualment amb l'esperança que ben aviat pugui veure la llum.

122. Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, Madrid, 1910-1923, 5 v.

123. J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid, 1931, p. 76-77.

124. Pere BOHIGAS, «El repertori de manuscrits catalans de la Institució Patxot: Missió de París BN (1926-1927)», *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985, coll. «Textos i Estudios de Cultura Catalana», núm. 10.

125. Norbert HORN, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechts-geschichte*. Vol. I: *Mittelalter (1100-1500) die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung*, Munic, 1973, p. 296-297.

2. PERE ALBERT, JURISTA I CANONGE DE BARCELONA

2.1. UNA APROXIMACIÓ ALS SEUS ORÍGENS

Com en tantes persones importants de l'edat mitjana, l'origen de Pere Albert se'ns presenta fosc i enigmàtic. El primer obstacle amb què topem és la manca de notícies sobre l'origen familiar o llinatge del qual prové. L'únic antecedent familiar cert, que podem provar, és l'existència d'un germà de nom Pasqual, que també va ser canonge de la seu barcelonina i que, segons la documentació, probablement era més jove que Pere Albert.

La seva data de naixement també ens resulta incerta, no així el dia i mes de la seva mort, que fou un 16 d'abril, tal com consta registrada en un còdex conservat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona del segle XIV anomenat *Liber clausularum testamentorum, anniversarium sedis Barcinonensis*. En el foli 165r diu: «Eodem die obit Petrus Arberti Canonicus qui instituit unum anniversarium quod debet facere rector [...]».

Solament d'una manera aproximada podem fixar l'any del seu traspàs entre els anys 1270-1271. Segurament el 25 de març de l'any 1272 era mort, tal com consta en un document en què Pere Albert havia estat nomenat conseller dels marmessors del testament del canonge notari Guillem, juntament amb el canonge Arnau de Picalquer, segons el document ressenyat per Jaume Caresmar en els seus *Índexs* on diu: «[...] testamenti Gillelmi scriptoris quondam canonici barcinone volentes eius exequi voluntatem cum consilio Arnaldi de Picalcherio canonico consiliari eis dati a testatore una cum Petro Arberti qui mortuus erat».¹²⁶

Hem tingut notícia d'un pergami conservat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, que segons l'anotació a l'Índex de Testaments de la Pia Almoi-

126. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 45.

na¹²⁷ podia haver estat el testament de Pere Albert. S'hi confirma l'aniversari de la seva mort, però, malauradament, aquest document que segur que ens aportaria una valuosa informació sobre el nostre home s'ha extraviat.

En canvi, s'ha conservat una disposició testamentària de Pere Albert, on havia instituït un benefici per a un clergue pobre anomenat Guillem Eimeric que havia estat al seu servei. Aquesta disposició la compleix el seu germà Pasqual, segons el document de 12 de juny de l'any 1288, on es declara marmessor del testament del seu germà Pere Albert:

Sit omnibus notum quod ego Paschalis Arberti canonico barchinonense et manumissor et exequutor testamenti Petri Arberti quondam canonici barchinone fratris mei et heres universalis eisdem fratris mei attendens per vos Guilelmus Aimerici clericus servivistis multis annis bene et fideliter dicto petro arberti quondam et post obitum ipsius michi dicto Paschali Arberti et adhuc etiam estis in sevitioni et qua estis clerico pauperi [...] Ego mandavi et ordinavi predictum pauperem fore eligendum et ponendum in refectorio dicte sedis. Actum est hoc pridie idus junii ano domini MCC octagesimo octavo. Sig+num Arnaldi Alamanii presbiteri et rectoris altaris Sancte Trinitatis [...] Sig+num Paschalis Arberti canonici barchinone qui hoc firmo. Ego Umbertus de Lauro procurator Elemosine subscribo. Ego Poncius R. procurator Elemosine subscribo. [...] Testes huius rei sunt Guilelmus de Solerio presbiter. Bernardo ollarii et Raimundus de Galacho. Sig+num Petro Marci notario publici barchinone qui hoc scribi fecit et clausit die et anno quod supra.¹²⁸

Pasqual Albert havia estat canonge de la seu barcelonina, però abans havia estat rector de l'església d'*Apiera* o *Apraria*¹²⁹ els anys 1250 i 1251, segons consta en alguns documents ressenyats per Caresmar en els seus *Índexs*,¹³⁰ i encara ho era l'any 1254.¹³¹ Més tard, l'any 1256, també fou rector de l'altar de

127. ACB, Pia Almoina, test. 15, 126 (perdut).

128. ACB, Pia Almoina, test. 15, 92. Mides: 192 × 310 mm. Lletra cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació. Porta la signatura manual de Pasqual Albert, que forma un derivat de la creu entrellaçada al mot *signum*; vegeu el document núm. 37.

129. Convé tenir present que aquest topònim, en la seva forma llatina, es presta a confusió, ja que pot respondre a dues poblacions diferents: Abrera (Baix Llobregat) o Piera (Anoia). L'església d'Abrera està dedicada a sant Pere, i la de Piera, a santa Maria, vegeu *Diccionari nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*, 2a ed., Barcelona, Aedos, 1968, p. 1 i 295; *Gran geografia comarcal de Catalunya. Introducció*. Barcelonès. Baix Llobregat, 2a ed., Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 358-361; *Gran geografia comarcal de Catalunya. Alt Penedès. Baix Penedès. Garraf. Anoia*, 2a ed., Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 340-345.

130. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 24 i 25.

131. ACB, perg. 1-1-2451, 1254, juliol, 6: «Testes huius rei sunt Paschalis Arberti rector Ecclesia de Apiaria [...]», vegeu el document núm. 25.

Sant Joan a Barcelona.¹³² Pocs anys més tard, assolí la condició de canonge, igual que el seu germà, tal com consta en una sentència de 26 d'abril de 1259, dictada per Pere Albert i Arnau de Gualba, canonge de Vic, on apareix com a testimoni *Paschaliis Arberti canonico*.¹³³

Més tard, també trobem Pasqual Albert fent d'àrbitre al costat del seu germà, assessorats per Ramon de Penyafort, a Barcelona, el 28 d'abril de 1264, en una disputa entre Berenguer de Vic i el prior de Santa Eulàlia del Camp i el seu convent: «[...] compromitimus in vos Petrum Arberti et Paschalem Arberti, canonicos Barchinonenses, tamquam in arbitratore et laudatore atque amicabile compositore a nobis comuniter electos [...] laudando, ordinando, componendo et transigendo de consilio fratris Raimundi de Pennaforti de ordine fratrum predicatorum [...]».¹³⁴

Aquestes notícies, a les quals en altres casos no caldria donar, potser, tanta importància, adquireixen, a causa de l'escassetat de dades sobre l'origen de Pere Albert, un valor rellevant, ja que són una primera aproximació al seu itinerari vital.

El cognom Albert és d'origen germànic i presenta nombroses variants: *Aubert*, *Alberti*, *Auberti*, *Albertina*, *Albertos*, *Adalbert*,¹³⁵ *Aldavert*, *Aldebert*, *Aldovert*, *Aldaber*, *Alsabert*, i les llatines: *Albertus*, *Aldebertus*, *Arbertus*, etc. Totes aquestes variants són derivats d'*Albert* o *Athalberht*, que vol dir 'noble brillant'.

A partir del segle IX, trobem en la documentació noms personals acompanyats d'un sobrenom indicador d'una qualitat física o moral. Aquest, en principi, no apareixia normalment en la documentació oficial, però atesa la repetició d'un mateix nom aplicat a diverses persones i la inseguretat que aquest fet causava en la identificació documental dels subjectes, es consolidà el costum, entre els notaris i escriptors medievals, de posar esment a fer constar també el sobrenom. D'aquesta manera, resultava més senzill distingir un personatge d'un altre homònim. Els criteris emprats foren: com a expressió d'una bene-

132. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 35.

133. ACB, perg. 1-6-4106. Mides: 467 × 544 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Lletre cursiva. Tinta clara. Porta la signatura autògrafa de Pere Albert, que destaca per l'ús de tinta més fosca: «Signum+ Pet. Arberti Barchinonensis canonico». El pergami està en molt mal estat. Hi ha un forat sobre la signatura de Pere Albert i està tallada la part superior esquerra del document.

134. Vegeu el document núm. 35.

135. Tenim una mostra de l'existència del cognom «Adalbert» en un document hebreu pel qual s'autoritza R. Samuel, tutor del seu germà Jehuda, a fer la compravenda d'un camp situat en el terme de Barcelona, en el lloc anomenat *Cor Comdal*, que limita en part amb la terra del cristià Adalbert, vegeu J. MILLÀS I VALLICROSA, «Documents hebraics de jueus catalans», *Memòries*, vol. I, fasc. 3, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, Institució Patxot, Barcelona, 1927, p. 63-66 i doc. x, p. 79.

dicció o auguri de naixement, com ara G. Durant, que vol dir 'llarga vida'; el nom del pare de l'interessat, així, Guillem fill de Gil; el lloc de procedència o habitatge, com és Guillem de Caldes; per una característica personal, i, finalment, pel nom indicador de la professió o del càrrec de l'individu.¹³⁶

L'aparició en els manuscrits del cognom amb les variants *li r*, com ara *Alberti* o *Arberti*, no tindria més importància un cop identificat el personatge, ja que Albert correspondria a la versió llatina *Arbert*.¹³⁷

Pere Albert, quan signa manualment, escriu sempre *Petri Arberti*, la qual cosa vol dir que en origen el cognom és *Arbert*, en genitiu, i no *Albert-i*.

La signatura autògrafa de Pere Albert, des de la seva primera aparició en un pergamí inèdit de 8 de maig de l'any 1226,¹³⁸ es presenta invariable, mostra la composició *Petri Arberti* i així acostumen a reproduir-la els redactors i copistes dels documents on consta la seva intervenció. Per tant, tot sembla que indica que el seu cognom era *Arberti* i no *Alberti*, que és com l'anomena la tradició jurídica posterior. El mateix Socarrats, màxim comentarista de les *Commemoracions*, ja l'anomena *Petrus Alberti*.¹³⁹ Tot sembla que indica que *Alberti* seria segurament una mala transcripció d'*Arberti*.

A partir de la documentació que tenim de Pere Albert, podem fer un càlcul aproximat del seu naixement, que situaríem més o menys a principi de l'any 1200.

Com ens ha indicat Armand de Fluvià, tothom té cognoms a Catalunya en el segle XIII. En el cas de Pere Albert, la seva aparició a la primeria de la tretzena centúria ens planteja el dubte sobre si el cognom *Arbert* ja és un cognom autèntic o si encara és un patronímic, ja que podria estar conservant el cas genitiu, indicador de la forma antiga del nom del pare: *Pere d'Arbert*.

Les fonts documentals mostren que el cognom *Albert*, en les seves diferents variants llatines, és especialment freqüent i abundant al comtat de Barcelona entre la segona meitat del segle XII i començaments del segle XIII. Aquesta

136. Per a una millor aproximació al tema, hem utilitzat el treball de Francesc de B. MOLL, *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Illes Balears): Assaig de divulgació lingüística*, Mallorca, 1982, p. 21-24 i 92.

137. Vegeu Francesc ALABART FERRÉ, «Incògnites biogràfiques del jurisconsult de Jaume I, Vidal de Canyelles», *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Jaime I y su época. Ordenamiento interior*, Saragossa, 1980, p. 151-159.

138. ACA, perg. monacals Sant Cugat, carp. II, núm. 912. Original. Carta partida en a, b, c. Mides: 220 x 335 mm. Lletre cursiva. Tinta clara. Molt mal estat de conservació. El contingut del document no es pot llegir bé. *Signum+ Petri Arberti*; perg. monacals, Sant Cugat, carp. IV, núm. 602. Duplicat. Pergamí cosit a altres documents.

139. Ioannis de SOCARRATIS, *Iurisconsultis cathalani in Tractatum Petri Alberti canonici Barcinonensis, de consuetudinibus Cathalonie inter Dominos et Vasallos, ac nonnullis aliis, quae Commemoraciones Petri Alberti appellantur...*, Lugduni, Apud Antonium Vincentium, 1551.

constatació podria orientar d'entrada la recerca dels orígens de Pere Albert cap a aquestes contrades.

En el camp de l'heràldica, els estudis clàssics han atribuït un origen comú als cognoms *Albert*, *Alberti*, *Albertin* i *Alberto*. La denominació *Albert* es considera la més antiga del llinatge, però no hi ha acord pel que fa a la provenença: alguns autors afirmen que és originari de la Provença, d'altres diuen que de la Picardia, i d'altres, del Rosselló. Una de les branques familiars dels *Albert* passà a Catalunya i s'establí, especialment, a Barcelona i el seu comtat. Després, s'estengué per les Balears, Aragó i València, i va prendre diverses modalitats.

L'escut dels *Albert* es compon amb les armes «en campo de oro, un monte de gules, sumado de un árbol de sinople».¹⁴⁰

Malgrat tot, no tenim un testimoni heràldic que identifiqui Pere Albert, canonge de Barcelona, com veurem més endavant, i solament s'ha conservat el seu segell pendent.

Ara per ara, el fonament més sòlid de la seva probable ascendència barcelonina el tenim en el primer document on el seu redactor escriu el seu nom com a *Petrus Alberti barchinonense*, i no com a *Arberti*.¹⁴¹ És el primer testimoni que tenim de Pere Albert, que el situa a Bolonya, que també és el lloc on fou redactat el document. Es tracta d'una escriptura de reconeixement de deute datada el 5^è de maig de 1221 en què Pere Albert és, entre d'altres, codeutor: «[...] davant del mateix notari [Sismond], actuant en lo tan esmentat porxo de *gattario* de Bolonia, compareixen Arnau de Rosanes, C. barceloní, Ramón de ...rani, Berenguer de Sant Hipòlit y Bernat de Fontmanció y prometen pagar a Mestre Ramon per la matexa festa de Sant Miquel, 37 lliures boloneses. Són fiadors en Bernat de Malla, Arnau de Togores, Arnau de Senahuja, Pere Albert, *barcelonès*, segons ens declara el document i Ermengol Pincenes».¹⁴²

Aquest és un dels dos documents que foren donats a conèixer per Miret i Sans, juntament amb una escriptura de 29 d'octubre de 1221,¹⁴³ on també

140. Per a les qüestions heràldiques hem consultat Alberto y Arturo GARCÍA GARRAFA, *Diccionario heráldico y genealógico de apellidos españoles y americanos III*, Madrid, 1921, p. 82-85; Ampelio Alonso de CADENAS LÓPEZ, Vicente de CADENAS Y VICENT i Liliana RUÍZ CARRASCO, *Blasonario de la consanguinidad ibérica*, Madrid, 1981-1982, p. 37; Armand de FLUVIA, *Diccionario general d'Heràldica*, Barcelona, 1982; Martí de Riquer, *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*, Barcelona, 1983; Francesc d'A. FERRER I VIVES, *Heràldica catalana I A-F*, Barcelona, 1993, p. 38-39.

141. On cap la possibilitat que el redactor del document, probablement italià, interpretés fonèticament el cognom com a *Alberti* i no *Arberti*, i així l'escriu en el document.

142. Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans al estudi de Bolonia en la XIIIa centuria», *BRABLB*, núm. VIII, 1915, p. 146.

143. Vegeu el document núm. 1.

consta la presència de Pere Albert. En cap cas Miret i Sans no indicà la signatura d'aquests pergamins. Del primer, en fa una transcripció i traducció parcial al català, i del segon, en fa una transcripció també parcial, però respectant la redacció llatina del pergami.

Aquests dos documents, a part de ser els primers que ens aporten notícies de Pere Albert, són molt importants des d'un punt de vista jurídic, ja que són els que confirmarien la seva formació bolonyesa.

En el primer dels dos documents, el de maig de 1221, trobem la procedència barcelonina de Pere Albert.

Aquest pergami l'hem localitzat finalment a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona sota la signatura actual 1-6-2840. Mides: 111 × 177 mm. En el document consta que la seva redacció fou feta a la ciutat de Bolonya, amb l'autorització del notari «Sismundus [...] facto Bononie in porticum Jacomino Guidoni [...] mandato omnium praedictorum debitorum +». La tinta és molt clara i descolorida. El pergami està molt malmès, tallat i amb alguns forats. Una taca central i una altra al marge esquerre ens impedeixen fer-ne una lectura completa. Però, malgrat tot, el nom de Pere Albert es pot veure amb força claredat: «Anno domini millesimo ducentesimo primo [...] [in] trante madio in dicto [...] prestatores dominus Bernardus de Malla, et Arnaldus de Tuguriis et Arnaldus de Senahugia et Petrus Alberti barchinonen[se] et Hermengaldus Pincenes renuntiantes in hoc facto privilegio fori et novi constitutione [...]».

El fet que el pergami l'anomeni *barcelonès* indicaria que venia efectivament de Barcelona, atès el costum medieval d'identificar els subjectes pel seu lloc de procedència. Si hagués estat d'un altre indret, l'atribut fóra, segurament, diferent.

No hem trobat cap rastre de Pere Albert anterior a l'any 1221. Per tant, no podem saber quan arribà a Bolonya, ni quant de temps hi restà, ni tampoc no podem saber l'any que el nostre jurista tornà a Barcelona. El que és segura és la coincidència de Pere Albert amb Ramon de Penyafort a Bolonya, on fou professor.¹⁴⁴

Sembla que durant l'estada bolonyesa Pere Albert encara no havia assolit la dignitat canonical, ja que en el primer document on reapareix a Barcelona, segons el document inèdit del mes de maig de l'any 1226, on intervé com a jutge, signa manualment el document solament com a *Petri Arberti*, sense l'atribut de canonge de Barcelona.

Vist l'esment que posava Pere Albert, igual que els seus coetanis, a fer constar el seu càrrec, tot indica que degué ser canonge més tard. Ho confir-

144. Vegeu Mauri SARTI i Mauri FATTORINI, *De claris Archigymmasii Bononiensis professoribus a saeculo XI usque ad saeculum XIV*, vol. I, Bolonya, 1888-1896, p. 408-409.

marien els dos documents següents, un datat el 14 d'agost de 1227,¹⁴⁵ on torna a constar simplement amb el nom propi: «Signum + Petri Arberti», sense cap atribut eclesiàstic, i l'altre pergamí, inèdit, del mes de juny de l'any 1228,¹⁴⁶ on també signa solament amb el seu nom propi.

En els dos documents bolonyesos apareix un *magister Raimundus*, que és qui fa el préstec de diners als estudiants, que devia obtenir dels mateixos diners provinents de l'ensenyament, ja que, segons el costum, en la primera època, a Bolonya es realitzava un contracte, com d'aprenentatge, on el mestre es comprometia a ensenyar, en canvi d'una compensació econòmica dels escolars.¹⁴⁷

Convé advertir sobre la dificultat que comporta l'aparició d'aquest apel·latiu, ja que durant el segle XII sota el mateix mot de *magister* poden amagar-se diverses situacions.¹⁴⁸ En qualsevol cas, hem d'afegir que el criteri general és anomenar *magister* aquell qui té el títol en arts i teologia, no en dret.

Aquest personatge, anomenat *Magister Raimundus*, que tant s'ha confós amb Ramon de Penyafort, és en realitat el mestre Ramon de Vic, *Magistro Raimundo de Vicco*, que fou també professor a Bolonya fins a l'any 1229.¹⁴⁹ Villanueva ja posava en dubte que aquest *Magister Raimundus* es tractés, en realitat, de Ramon de Penyafort.¹⁵⁰

145. ACA, perg. Jaume I, carp. 72, núm. 330. Mides: 183 × 224 mm. Lletre cursiva. Tinta clara. Pergamí molt gruixut. Bon estat de conservació. Vegeu el document núm. 2.

146. AEV, Arxiu de la Mensa Episcopal, 2, pergamins, volums VIII-XII. *Liber Decimus*: Artés, Castellnou de Bages, 166, núm. 18 (índex = extracte). I original: carta partida en a, b, c. Mides: 150 × 212 mm. Signatura antiga: Artés núm. 15. El seu estat de conservació no és bo. Pergamí molt arrugat. Per sort, es pogué salvar de les flames de l'incendi de l'any 1936. Tot i que actualment està pendent de restauració, la seva consulta ha estat possible gràcies a l'amabilitat de l'arxiver mossèn Gros. Malgrat l'estat del pergamí, el *signum* de Pere Albert es pot llegir amb claredat al final de la sentència: *Signum+Petri Arberti*.

147. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació del dret: Una història de la formació d'un dret estatal espanyol I*, Barcelona, 1993, p. 386.

148. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «La difusión del derecho común en Cataluña», *El dret comú i Catalunya*, actes del I Simposi Internacional, Barcelona, 25 i 26 de maig de 1990, Barcelona, 1991, p. 157-172: «*Magister* es aquel que enseña en una escuela y *magister* es también aquel que ejerce una determinada actividad con especial habilidad, aquel, podría decirse, que enseña o puede enseñar fuera de una escuela; pero *magister* es también una dignidad dentro de los órdenes militares y dentro del clero catedralicio, *magister scholarum*», p. 162-164.

149. Josep BAUCELLS REIG, «Documentación inédita de San Ramón de Penyafort y cuestiones relativas al supuesto canonicato barcelonés», *Escritos del Vedat*, núm. 7, 1977, p. 89, separata.

150. Jaime VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. XVII, Madrid, 1851, p. 151-152: «Mi querido hermano: algunos sabios amigos prebendados de ellos me han asegurado haber leído *Actas Capitulares*, que prueban la concurrencia o asistencia al cabildo de San Raimundo de Peñafort, profeso ya, y aun maestro en la orden, firmándose en ellas *Magister Raimundus*, *canonicus Barcinonenensis*: y añaden en confirmación de ello haber visto también en otros documentos que el padre Santo Domingo se firmaba *Magister ordinis Praedicatorum*, *canonicus Oxonensis*, y que habiendo en su consecuencia examinado la Decretal que habla de la

L'any 1229, aquest mestre Ramon tornà a Barcelona amb moltes de les escriptures de reconeixement de deute fetes a Bolonya, que resten a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i entre les quals es conserven aquestes dues on apareix Pere Albert. Un cop a Barcelona, ell mateix es designa *Magister Raimundus canonicus Barchinonensis* i ocupa, entre d'altres, la prepositura del mes de novembre, que és la mateixa que regirà més tard Pere Albert. Segurament visqué molts anys perquè la seva presència consta, durant molt temps i ben entrada la tretzena centúria, en diversos documents conservats a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona.

En tenim un exemple en un dels documents de Caresmar, que correspon a la prepositura del mes de juliol de l'any 1255, subscrit també per Pere Albert, i on consta expressament que el mestre Ramon no pot subscriure l'acte de pròpia mà, a causa de la seva excessiva vellesa: «[...] Magister Raimundus canonicus, qui sub signo laicali praedicta laudo, eo quia nimia senectute oppressus non possum subscribere manu propria [...]».¹⁵¹ Aquest document és, alhora, prova que no podia tractar-se de Ramon de Penyafor, ja que l'any 1255 aquest era dominic.

Encara queda una altra incògnita per resoldre, lligada a l'origen de Pere Albert, que és saber quan i com arriba a fer-se canonge de Barcelona. Continua sent un misteri, però podríem plantejar algunes hipòtesis.

Hem vist que Pere Albert, a Bolonya, encara no consta com a canonge, però podria haver entrat a la canònica des d'infant, com a *domicelli*, que eren els joves que, des dels catorze anys, passaven a formar part del capítol, on eren adoctrinats per un mestrescola.¹⁵² En aquella època, l'escola catedralícia era l'únic centre de formació superior on s'impartien les matèries que formaven la cultura general constituents dels fonaments dels estudis universitaris, que, com és sabut, en el grau elemental eren el *trivium* i el *quadrivium*. L'estudi de les ciències sagrades obligatòries per als que aspiraven al sacerdoci completaven l'estudi. Els millors estudiants eren iniciats en l'estudi del dret canònic, que era considerat la culminació de la formació eclesiàstica i pasto-

vacante de prebendas y beneficios por la profesión religiosa, la habían hallado de fecha posterior a la época de dichos Santos. Así me lo han querido persuadir, pero no me han puesto en las manos ni tales documentos, ni tales firmas, ni hasta ahora yo he sido tan feliz que diese con éstas hi aquellos. Pero acerca de esto nada he topado, sino en cierto sentido lo contrario, y es un carta de San Raimundo de Penyafor al Rey Don Jaime I, en que se llama *in ordine fratrum Praedicatorum minimus*; pero nada dice de canónigo de Barcelona, título que no es regular omitiera, si lo fuese realmente».

151. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 34.

152. Ricardo GARCÍA-VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia católica*. Vol. II: *Edad Media (800-1303)*. *La cristiandad en el mundo europeo y feudal*, 4a ed. corregida i augmentada, Madrid, 1976, p. 632.

ral. Això donava lloc a una interrelació entre teologia, dret i pràctica sacerdotal, coneguda com a *iurisprudentia divina*.¹⁵³

La canònica de Barcelona acostumava a nodrir-se «dels fills de la noblesa, de la burgesia i dels administradors reials per formar-s'hi i iniciar la carrera eclesiàstica. Aquests en accedir-hi aportaven una dotació (terres o cases) per al seu sosteniment».¹⁵⁴ Des d'aquesta perspectiva, és possible que Pere Albert provingués d'una classe benestant, la qual li va permetre entrar des de molt jove a la canònica de Barcelona, on pogué preparar-se sota la instrucció d'un *caput scolae*, per anar més tard a Bolonya. Però encara, segons algun estudiós, hi ha la hipòtesi sobre una possible formació escolàstica sota la protecció d'un sacerdot, com també era habitual en l'època, que l'eduqués per poder accedir a la carrera eclesiàstica.¹⁵⁵ En qualsevol cas, pel que fa a l'ensenyament a les catedrals, convindria recordar la disposició del Concili del Laterà (1179), que ordenava que a totes les catedrals un mestre ensenyés els clergues i els estudiants pobres que volien seguir la carrera eclesiàstica.¹⁵⁶

També hem de tenir present que l'any 1229 se celebrà a Lleida un dels concilis provincials de Tarragona. Aquest concili tenia com a objectiu l'aplicació dels canons del Concili Ecumènic del Laterà IV de 1215, on s'impulsà una reforma general dins l'Església catòlica,¹⁵⁷ dirigit especialment a la reforma dels costums eclesiàstics.

El Concili de Lleida de 1229 fou presidit pel legat pontifici Juan de Abbeville, cardenal, bisbe de Santa Sabina, que també va donar certs estatuts per a la recta administració de l'Església de Barcelona.¹⁵⁸

153. Vegeu Pedro RIBES MONTANÉ, «San Ramón de Penyafort y los estudios eclesiásticos», AST, núm. 48, 1975, p. 85-142.

154. J. M. SALRACH, «Sistema social i formes de vida en el medi urbà», a J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *Història de Barcelona*. Vol. II: *La formació de la Barcelona medieval*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 179-180.

155. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «La difusión del derecho común en Cataluña», *El dret comú i Catalunya*, actes del I Simposi Internacional, Barcelona, 25 i 26 de maig de 1990, Barcelona, 1991, cit. 163-164.

156. Carme BATLLE, «Desenvolupament de la vida ciutadana (segle XIII)», a J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *Història de Barcelona*. Vol. I: *De la prehistòria al segle XVI*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Aedos, 1975, p. 329.

157. Manuel GUALLAR PÉREZ, *Los concilios tarraconenses celebrados en Lérida: siglos VI-XV*, Lleida, 1975, p. 109: «El hecho de ser este concilio ilderdense mero reflejo y resonancia del ecuménico IV de Letrán le quitó sin duda originalidad, pero en su siglo aquella circunstancia le dio una eficacia reformadora muy grande»; vegeu, també, Josep M. PONS GURI, «Constituciones conciliares tarraconenses (1229-1330)», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana II*, Barcelona, 1989, proemi.

158. Manuel GUALLAR PÉREZ, *Los concilios...*, cit. 110.

El Concili de Lleida, en el seu cànon v, reafirmava el compliment del cànon x del Concili del Laterà IV, on es manava que a les catedrals i esglésies conventuals cooperessin homes idonis amb el bisbe en la missió predicadora i evangelitzadora:

Unde praecipimus, tam in Cathedralibus, quam in aliis Conventualibus Ecclesiis viros idoneos ordinari, quos Episcopi possint coadjutores, et cooperatores habere non solum in Praedicatorum officio, verum etiam in audiendis confessionibus et poenitentiis injungendis ac caeteris, quae ad salutem pertinent animarum [...].¹⁵⁹

El cànon v del Concili de Lleida ho especificava encara més, ja que obligava a escollir dues persones del capítol, les més aptes, perquè fessin estudis superiors: «In illis vero cathedralibus ecclesiis, in quibus sunt Canonici regulares, a diocesano Priore, et majore Archidiacono successive duo eligantur de conventu, qui magis sint docibiles, ut in Theologia studeant, et praebendas suas integre in scholis habeant». El bisbe s'encarregava de suplir les despeses: «Et quia student ut episcopo deserviant, usque ad mediocres expensas, si necesse fuerit, Episcopus superaddat».¹⁶⁰

El capítol barceloní va complir amb escriure aquest cànon enviant molts escolars a estudiar fora. Però sembla que ja ho complia abans del Concili de Lleida, seguint el cànon del Concili del Laterà IV, segons es pot veure en la relació d'escolars que donà Miret i Sans en el seu article, on dóna a conèixer un total de cent dinou personatges que són a Bolonya entre els anys 1218 i 1229, recollits en els pergamins de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona. Hi figuren, entre d'altres, Vidal de Canyelles, Arnau de Gurb, Ferrer de Llor, etc.,¹⁶¹ que també foren canonges de la seu de Barcelona i amb els quals Pere Albert mantindrà relació durant la seva vida.

La canònica de Barcelona es presenta plenament consolidada en el segle XIII, com una entitat de gran prestigi al servei del bisbe, que exigia, per tant, una gran formació dels seus membres, on hauria contribuït l'esperit del Concili del Laterà IV de l'any 1215, reforçat pel Concili de Lleida de 1229. D'aquesta manera, s'explicaria el flux d'homes de la canònica barcelonina cap a la Universitat de Bolonya. El resultat seria l'aparició d'homes molt notables,

159. «Synodorum oecumenicarum summa, in qua praeter uniuscuiusque concilii historicam enarrationem, in medium etiam afferuntur Canones universi atque scholiis quibusdam elucidantur», Barcelona, 1849, p. 283-284.

160. Juan TEJADA RAMIRO, *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia española III*, publicada en llatí per Francisco Antonio González i traduïda al castellà amb notes i il·lustracions de J. Tejada Ramiro, Madrid, 1851, p. 331.

161. Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans...», cit. 154-155.

que en el compliment de la seva missió religiosa també es posarien, per la seva preparació jurídica, al servei dels assumptes seglars. Pere Albert en seria un exemple.

2.2. EL PROBLEMA DE L'HOMONÍMIA

El cas de Pere Albert no s'escapa dels efectes de l'homonímia, tan freqüents dins l'Europa medieval.

Hi ha una sèrie de dificultats a l'hora d'identificar els personatges que han portat a terme la difusió del dret comú, i el cas de Pere Albert es presenta especialment complex, ja que és un personatge eclesiàstic que viu en un temps en el qual els càrrecs religiosos no es defineixen i distingeixen amb claredat, i més quan alguns d'aquests són, fins i tot, exercits temporalment.

El problema radica en la dificultat que comporta atribuir, amb plena seguretat, actuacions al nostre personatge. Estem, per tant, des d'un primer moment, davant d'un problema d'identificació.

Troblem una sèrie de paranyes que fan molt complexa la reconstrucció vital de Pere Albert. En primer lloc, hi ha una gran quantitat de subjectes que responen al mateix nom que el nostre home. Aquest problema es resol, sovint, tenint en compte la cronologia, la qual ens permet excloure un seguit de personatges homònims que no poden identificar-se amb el Pere Albert que estudiem.

La dificultat comença quan la consideració temporal, i fins i tot espacial, no és decisiva per treure'n conclusions definitives. No obstant això, mai no hem deixat de tenir present la perspectiva temporal a l'hora de submergir-nos en la documentació que reviu el *Petri Arberti canonicus Barchinonensis* que volem redescobrir.

Sembla que l'atribut de canonge de Barcelona es perfila com el més sòlid per constatar diverses actuacions del nostre subjecte. Però també hem trobat alguns documents en què el nom de Pere Albert va acompanyat d'altres qualificatius eclesiàstics com ara *clericus*, *presbyter* o *monachus*, que, per la seva data, també podrien correspondre a actuacions del nostre personatge.

Tenim, per exemple, una carta de venda, conservada en el *Liber Feudorum Maior*, feta per Bernat de Lertio [Llerç] a Jaume I del castell i vila de Bassegoda i del castell de Sanaüja amb data de 18 de març de 1226. La signa un tal *Petrus Adalbertus*, clergue, com a testimoni:

Notum sit omnibus quod ego Bernardus de Lercio, filius condam Arnalli de Lercio, felicis memorie, non reductus vi neque dolo, set bona et spontanea voluntate per me et per omnes meos, presentes atque futuros,

habita plena deliberacione et inspecta utilitate non modica, vendo et cum hac carta publica perpetuo valitura trado tibi, domino Iacobo [...] et omnibus vestris posteris et successoribus in perpetuum per franchum alodium vestrum in manu Petri de Vico, presentis nostri vicarii Bissullini, castellum meum quod vulgariter dicitur Rupis de Bassegoda, cum ruppe et suis omnibus edificiis et pertinenciis, et villam meam que dicitur Menera de Bassegoda [...] Actum est hoc xv kal. aprilis anno Domino MCC vicesimo quinto. Signum Bernardi de Lercio, qui hoc firmo et laudo atque iuro. Testes huius rei sunt. Sig+num Guillelmi Berengarii [...] Sig+num Raimundi Vitalis. Sig+num Petri Adalberti. Sig+num Petri de Oliveriis clerici [...].¹⁶²

En aquest cas, no és Pere Albert per la variant del cognom, ja que el cognom *Albert* o *Arbert* consta, ja definit com a tal, molt abans, en un altre document, també recollit en el *Liber Feudorum Maior*, de 13 de març de 1158, on signa un *Petri Arberti*¹⁶³ que evidentment, per la data del document, no és el nostre home.

L'altre motiu pel qual descartem que es tracti de Pere Albert és que ja el 8 de maig de l'any 1226¹⁶⁴ el nostre personatge apareix amb total certesa en un altre document, on trobem per primera vegada la seva signatura autògrafa, que es presenta invariable i com a *Petrus Arberti*, sense cap altre atribut.

De ben segur que si hagués estat el *Petrus Adalberti clericus*, que refereix el document esmentat, hauria signat com a tal, atès el costum que tenien d'acompanyar el seu nom amb la seva categoria eclesiàstica.

L'estat de clergue, prevere, rector, etc., es distingeix de l'estat canonical, però aquesta distinció fou, en els primers temps, molt confusa. És sabut que, dins l'escala religiosa, un clergue abasta el sentit general d'home que pertany a la classe eclesiàstica, és a dir, aquell destinat al servei de Déu que ha rebut ordes sagrats. Un canonge, en canvi, tot i que és un clergue, és considerat com aquell subjecte que forma part d'una comunitat.¹⁶⁵

El *rector* o el *presbyter* eren els que es feien càrrec d'una parròquia i tenien la missió principal de presidir la celebració de l'eucaristia. Un monjo es con-

162. ACA, LFM, f. 65b-d, Francesc X. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior II*, Barcelona, 1945, p. 30-32, núm. 518.

163. ACA, perg. Ramon Berenguer IV, núm. 301, vegeu Francesc X. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior I*, cit. 368-369, núm. 343.

164. ACA, perg. monacals Sant Cugat. núm. 912, original, i núm. 602, duplicat.

165. *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 6, p. 175-176, sobre la veu *canonge*: «Antigament, clergue que seguia una regla o cànon i vivia generalment en comunitat. Membre d'un capítol catedral o d'una col·legiata. Cal distingir els canonges seculars dels regulars (agustinians, premonstratsos, del Sant Sepulcre, del Laterà, entre d'altres). [...] Les antigues dignitats i prelacies catalanes eren, ja al segle x, l'ardiaca, l'arxiprest, el sagristà i el cabiscol; més tard (s. xvi), s'hi afegí el degà. [...]».

sidera, en general, un religiós d'un orde monàstic, tot i que en un primer moment tampoc no es diferenciava clarament dels altres distintius eclesiàstics.

La separació entre els clergues i els clergues canonges o canonges es fa evident en la documentació dels segles XII i XIII. Segons Naz, és a partir del segle XIII quan el terme *canonicus* es reserva als clergues de les esglésies catedrals i de les col·legiates¹⁶⁶ i es constitueix el capítol.¹⁶⁷

En l'època de Pere Albert, els canonges formen, per tant, un grup diferenciat entre els eclesiàstics, que es distingeixen ja dels simples clergues. En aquest context, és lògic que trobem Pere Albert en la documentació sota la dignitat de canonge, com a distintiu d'un simple clergue, un cop ha adquirit aquesta condició.

A més, com hem dit abans, hem constatat que en els documents on apareix la signatura autògrafa dels eclesiàstics que intervenen en l'acte, aquests, quan signen, ho fan amb el seu nom acompanyat de la condició que tenien i, si era el cas, afegien a continuació el càrrec que exercien en aquell moment. Això ho podem veure en Pere Albert, ja que quan adquireix la condició de canonge signa sempre com a canonge de Barcelona, i si a més té, en aquells moments, un altre càrrec temporal dins la canònica, com ara el de prepòsit o vicari del bisbe de Barcelona, també ho fa constar en la seva signatura.

Malgrat tot, convé tenir present que la regulació i graduació dels càrrecs eclesiàstics és força confusa i es presenta especialment complexa en l'àmbit canonical atesa la llarga evolució que experimenta aquesta institució. A més, manquen estudis a petita escala. Per tant, es fa difícil definir i fer valoracions sobre el significat i la importància de les diferents dignitats que podien tenir els canonges, així com les seves competències i, més encara, perquè no sembla que hi hagi un funcionament homogeni definit per a totes les canòniques.

A partir dels documents de Pere Albert que localitzem a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, obtenim una visió de conjunt de les diferents condicions canòniques dels capitulars, com ara l'ardiaca o l'arxidiaca, el sagristà, el *primicerius* (primicer) o el *decanus* (degà), l'*stator regis* o l'*stator domini regis*,¹⁶⁸

166. R. NAZ, *Dictionnaire de droit canonique...*, vol. III, París, 1942, p. 482-483.

167. Ricardo GARCÍA-VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia católica*, vol. II, cit. 632: «Desde entonces constituyen el cabildo: los *canónigos capitulares*, con voto en las deliberaciones, sitial en el coro y prebenda; los *canónigos domicelares* (*domicelli*), jóvenes que desde los catorce años son mantenidos en la catedral y adoctrinados por el maestrescuela, y los *canónigos supernumerarios*, que viven de las rentas del cabildo mientras aguardan a que les toque alguna prebenda o beneficio».

168. Vegeu Josep BAUCELLS REIG, «Els comtes de Barcelona, reis d'Aragó i reis d'Espanya, canonges de la seu de Barcelona», EHM, VI, 1973, p. 94-123: «Una obligació del canonge anomenat *stator regis* consistia en pregar pels sobirans. Ofici antic dotat, almenys des de l'any 1172 i redotat el 1263 per Jaume I. [...] Cada vegada que el rei feia estada a Barcelona, es posava a la seva disposició per tal de dir-li la missa on li convingués i a l'hora que fos», p. 95-96.

etc. El nombre de canonges variava, en principi, segons la importància de cada església.¹⁶⁹

El legat pontifici cardenal de Santa Sabina, que era el mateix Joan de Abbeville que presidí el Concili de Lleida de l'any 1229, en aquell mateix any, havia restituit el nombre de quaranta canonges i, en contra del costum establert, l'ordre de col·locació en el cor, en raó de la categoria del títol.¹⁷⁰ Se situa, en primer lloc, l'ardiaca; en segon lloc, el degà; en tercer lloc, el *precentor* (cantor); després, el sagristà; en cinquè lloc, el *succentor*, i, finalment, els altres canonges. Segons mossèn Josep Baucells, no queda clar que aquest ordre s'observés gaire fora del cor. També sembla que el títol de *primicerius* (primiscer) va caient en desús, però subsisteix sota el d'ardiaca o arxidiaca.¹⁷¹

Trobem, encara, altres càrrecs com ara l'*hebdomadarius*, l'*stator regis*, l'*stator episcopi*, etc., que no sabem ben bé si eren propis dels canonges o si també podien ser exercits per altres clergues catedralicis que no fossin canonges. Pere Albert tingué sempre el càrrec administratiu de prepòsit. Val a dir que aquest era dels més importants que hi havia dins la dignitat canonical.

Tornant al problema de la identificació de Pere Albert, presentem a continuació altres testimonis documentals on també descartem que es tracti de Pere Albert, pels motius assenyalats, però que s'han de tenir presents, perquè també poden falsejar la identitat del nostre personatge.

Per exemple, un document del dia 1 de febrer de 1234, en el qual l'abat de Sant Cugat i el seu monestir dóna i concedeix a Jaume I la meitat de la vila d'Igualada i de les seves pertinences. En aquest cas, subscriu l'acte un tal *Petrus Monachus*.¹⁷²

Tampoc no pot tractar-se, en aquest cas, del nostre personatge, perquè en un document anterior, del 27 de novembre de 1232 a Anagni, Pere Albert ja figurava amb l'atribut de canonge de Barcelona: «R. de Turrill[is], Berengario de Espiells et Petri Arberti, canonicis Barchinonensibus, mandat quatenus, - cum Petro de Caderita canonicus Vicensis ecclesiae, pro inquisitionis negotio quam contra Vicentem episcopum prosequebatur [...]».¹⁷³ Evidentment, si ja

169. Ricardo GARCIA-VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia católica*, cit. 224: «El número de canónigos oscilaba según la importancia de la respectiva iglesia [...] Chartres llegó a tener 72; Lyon 52; Barcelona 40 [...]».

170. CARESMAR, *Índexs*. Còdex 1 = anys 800-1233 (vol. I, tom. I, anno 800-1233) 1229, N. 5.

171. Josep BAUCCELLS REIG, «Documentación inédita de San Ramon de Penyafort y cuestiones relativas al supuesto canónigo barcelonés», *Escritos del Vedat*, núm. 7, 1977, p. 69-96, separata.

172. Joseph MAS, «Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès», *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. VI, Barcelona, 1910, p. 140-141.

173. ASV, *Reg. vat.* 16 (Gregori IX), f. 60r, anno. VI, C. 204; vegeu el document núm. 3.

hagués assolit la dignitat de canonge, no apareixeria en un document posterior amb el qualificatiu de *monachus*.

Aquest document, conservat en un dels registres de l'Arxiu Secret Vaticà, és el primer on Pere Albert apareix sota la condició de canonge. No hem trobat cap altre testimoni on consti l'acte o la data en què va esdevenir canonge de Barcelona. Pels documents assenyalats, probablement va ser entre la segona meitat de l'any 1228 i l'any 1232.

També trobem un *Arbert Presbyter* en una escriptura datada el dia 1 de juliol de 1233, que conté una venda de cases situades al burg de Barcelona, prop de la torre de Condarrubea, feta per Arnau Barber i la seva muller Agnès, a l'altar de Santa Maria, construït a la seu de Barcelona davant del cos de santa Eulàlia.¹⁷⁴ Aquest personatge és el mateix que apareix en una època de lluïssimes feta per Arbert prevere, beneficiat de la catedral, a favor de Badia Cortès, amb data de 22 d'abril de 1251. És el mateix personatge, ja que en els dos pergamins signa de puny i lletra amb la mateixa signatura, completament diferent a la signatura de Pere Albert.¹⁷⁵ Tampoc no pot ser el nostre personatge, perquè en un document anterior datat el 4 de maig de 1233 Pere Albert ja apareix com a canonge de Barcelona.¹⁷⁶

A part de les dificultats que comporten els diferents apel·latius eclesiàstics, en trobem d'altres de seculars, com per exemple un *Petrus Albertus jurisperitus* que apareix en el testament del senyor d'Uzès, datat el 6 de maig de 1254 a la ciutat francesa d'Uzès, d'Elzéars [*Helizarius*]:

In nomine Domini, anno Incarnationis ejusdem MCCLIV, scilicet pridie nonas maii domino Ludovico Francorum rege regnante. Ego Helizarius, dominus Uctie, sanus mente licet infirmus corpore, testamentum meum sic facio & de rebus meis dispono in hunc modum. Imprimis eligo sepulturam corpori meo in cimiterio Sancti Nicolai de Campanhaco cum domino Rainone quondam patre meo, & relinquo eidem monasterio totum illud, quod habeo in manso de Novellis & manso de Barna, & dominium & senhoriam quod dominus Raino pater meus retinuerat in manso de Villanova. Et dictum monasterium teneatur tenere in perpetuum quemdam sacerdotem secularem, qui celebret ibi divina pro remedio anime mee & et parentem meorum. [...] Item relinquo Raymundo Centol militi meo xx libr. Turon. Item Helizario filiolo meo, filio Stephani de Codos, xx libr. Tur. &c., magistro Stephano Alberto xxv libr. Item Petro Arbert jurisperi-

174. ACB, pergamins, 1233, juliol, 1, doc. núm. 1081. *Diversorum B*. Signatura actual = 1-2-1081. Mides: 258 × 419 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Tinta clara. Bon estat de conservació.

175. ACB, 1251, abril, 22, doc. núm. 1081. *Diversorum A*. Signatura actual = 1-1-1081. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Mides: 125 × 177 mm. Tinta negra. Mal estat de conservació.

176. ACB, perg., 1-6-3104.

to &c. [...] Actum fuit hoc testamentum apud Ucetiam, in turri staris dicti domini Helizarii. Testes rogati affuerunt, Petrus Lamberti, magister Stephanus Alberti [...].¹⁷⁷

Tot i que, com veurem més endavant, el nostre jurista es mogué pel Migdia francès, no podia ser Pere Albert, perquè a partir del moment en què és canonge de Barcelona posa interès, com ja hem constatat com a costum habitual durant l'època medieval, a fer constar la seva condició canonical en la signatura personal, i el mateix solen respectar els redactors dels documents.

En qualsevol cas, si fos Pere Albert, seria l'únic testimoni documental on apareixeria amb l'atribut *iurisperitus*, el qual s'aplicava als juristes i als savis en dret que tenien una formació jurídica per a l'exercici de la seva professió,¹⁷⁸ tot i que el mot *advocatus* no es va perdre del tot en la tradició jurídica catalana.¹⁷⁹

Ens sembla interessant assenyalar que, posteriorment, en un còdex manuscrit del segle xv, entre les *Commemoracions*, trobem una nota del copista que qualifica Pere Albert d'*advocatus*: «Predictam composunt Petro Albert antico advocato barchinonensis et sunt Commemorationes dicti domino Petrus».¹⁸⁰ Però es veu un qualificatiu imposat per la tradició, més que d'origen.

Amb tota seguretat, no és tampoc el nostre Pere Albert el personatge que apareix en una sentència de 3 de setembre de 1257, sobre una qüestió de tributs entre el monestir de Poblet i els habitants d'*Oculo Molendinorum*, signada per un *Petrus Albertus clericus*, ja que el seu *signum*, tal com es pot veure en el document original, no és el mateix que utilitza el nostre home:

Cum inter monasterium Populeti, ex una parte et Bernardum Scribe et Berengarium Corteyl, procuratores ab illustri domino rege Aragonum diversis temporibus constitutos, et Bernardum d'en Amic, procuratorem quorundam hominum de Oculo Molendinorum in libello nominatorum, ex altera, super possessione vel quasi percipendi decimam, primiciam et novenam de fructibus quarundam possessionum sitarum in termino granie de Servulis, quas pro abbate et conventu memorati monasterii longissi-

177. Dom. C. DEVIC i Dom. J. VAISSETE, *Histoire générale de Languedoc VIII*, Tolosa, 1879, p. 1330-1332, núm. 440. No s'indica la font documental.

178. Fernando VALLS TABERNER, «Los abogados en Catalunya durante la Edad Media», *Obras Selectas II*, Madrid i Barcelona, 1954, p. 283.

179. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «La difusión del derecho común en Catalunya», *El dret comú i Catalunya*, actes del I Simposi Internacional, Barcelona, 25 i 26 de maig de 1990, Barcelona, 1991, p. 116.

180. Biblioteca de Catalunya, ms. 485, f. 218r.

mo tempore dicti homines de Oculo Molendinorum tenuerant et habuerant [...] Lata fuit hec sententia tercio nonas septembris anno Domini MCC quinquagesimo septimo. Presentibus Iordano de Peralta [...]. Ego Vitalis de Bisuldini domini regis notarius et iudex ab eodem in ista carta delegatus qui hoc + subscribo. Signum +Jacobi, Dei Gracia Regis [...]

Sig+num Petri Alberiti, clerici, qui hanc sententiam de mandato dicti Vitalis scripsit cum supraproposito in Xa. octava linea ubi dicitur «primitiarum», loco, die et anno prefixis.¹⁸¹

Veiem ara altres documents que rebutgem pel criteri cronològic, però que són d'interès perquè confirmen una gran presència de personatges amb el cognom *Albert* i *Arbert* al comtat de Barcelona.

Un document de 13 de setembre de 1143 on un *Albertus canonicus Barchinonensis* ven a Bonet de Manresa dues peces d'alou plantades de vinya amb el seu delme, que té a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana al lloc dit *de la Serra o torrent de Botènia*, pel preu de vint morabetins d'or.¹⁸²

En una venda feta el 13 de març de 1158 per Berenguer de Guardia a Ramon Berenguer, comte de Barcelona, del castell de Montserrat, signa un altre Pere Albert:

Et fuit facta hec vendicio in presencia Guillelm, Barchinonensis episcopi, et Guillelmi Raimundi, dapiferi, et Guillelmi de Castro Vetulo, Raimundo de Podio Alto, Bernardi de Bello Loco et Mironis de Luciano et Raimundo de Castelletto et Bernardi Marcucii et Petri Arnalli, vicarii, atque Petri Arberti. Signum [...] Petri Arberti.¹⁸³

Un altre document de 8 de maig de 1164 recull el sagrament d'última voluntat fet per *Gaufredi*, comte de Rosselló. Figuren com a testimonis de l'acte un Pere Arbert i un Joan Arbert, possiblement parents:

[...] Factum est hoc sacramentale in presencia Guillelmi, vicecomitis de Castro Novo, et Poncii de Rocha et Berengarii de Orle et Bernardi de Castro Rossilione et Geraldí de Ila et Poncii de Banulls et Bernardi de Lupiano et Petri de Sancta Maria et Martini Iacobi et Petri Sancii et Raimundi

181. AHN, clero, Poblet, carp. 2237, núm. 4; A. HUICI MIRANDA i M. Desamparados CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*. Vol III: 1251-1257, Saragossa, 1978, p. 246-248, núm. 766.

182. [A] Original perdut. Fons de Santa Anna. B: regest. A. D. B., C. D. 4, núm. 649, lletra C. Transcrit per Jesús ALTURO PERUCHO, *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*, vol. II, Barcelona, 1985, p. 268, núm. 241.

183. Perg. Ramon Berenguer IV, núm. 301; FRANCISCO MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior I*, cit. 368-369, núm. 343.

Casal et Petri Boni Mancipii et Petri Arberti et Iohannis Arberti et Guillelmi de Albi [...].¹⁸⁴

En una sentència de 10 de juny de 1164 són testimonis un Pere Arbert i un Joan Arbert. Probablement es tracta dels mateixos personatges que apareixen en el document anterior:

Lata fuit predicta sententia a predictis iudicibus in presencia Guillelmi de Castro Rossilione [...] et Petri Arberti et Iohannis Arberti [...].¹⁸⁵

El 6 de desembre de 1168, Pere, prior de Santa Maria de Terrassa, fa, a favor dels esposos Pere Albert i Ermessenda, donació [venda] d'un camp situat a Badalona, prop de Sant Adrià del Besòs, sota el mas de Pere Llobet, pel preu de cinc morabetins.¹⁸⁶

Un document de 24 d'octubre de 1173 apareix signat per un *Petri Arberti Poncii*.¹⁸⁷

Un altre document, amb data aproximada de l'any 1179, parla d'un *Petrus Adalberti* que fou un cavaller de Carcassona.¹⁸⁸

A la carta de poblament de Santpedor, 1190-1192? es concedeixen unes taules a Ramon Arbert, al seu fill Tomàs i a Guerau Arbert: «[...] Retineo etiam ibi tabulas, propter quod dono et concedo Raimundo Arberti et Tome, filio suo, et Geraldii Arberti [...]».¹⁸⁹

Finalment, tenim un document del dia 11 de juny de 1202. És una donació de la quarta part del mas de Berenguer de Rovira, del de Castelló i del de Pere Albert amb les seves pertinences, tot situat al comtat de Barcelona, par-ròquia de Sant *Baudili* (Sant Boi de Llobregat?), a les Marines i a altres llocs, feta per Bernat de Coq a Déu i als seus canonges «[...] manso Geraldii de Marina et de manso Berengarii de Ruvira et de manso de Castilione et de manso Petri Arberti et de omnibus eorum pertinentis [...]».¹⁹⁰ En aquest cas, l'*scriptor* del document escriu el nom exactament igual que com ho fa amb el de

184. LFM, f. 79c-80a; Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior II*, cit. 271-272, núm. 788.

185. 31 LFM, f. 73a-b; Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior II*, cit. 243-244, núm. 735.

186. Josep BAUCELLS REIG, *El Maresme i la Pia Almoïna de la seu de Barcelona: Catàleg del fons de pergamí de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, Barcelona, 1987, p. 89.

187. Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior I*, cit. 25, núm. 18.

188. Perg. Alfons I, núm. 275, doc. 18; Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior II*, cit. 336-340, núm. 861.

189. José M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña I*, Madrid i Barcelona, 1969, p. 254-255, doc. núm. 183.

190. ACB, perg. 1-2-1206. Mides: 235 × 196. Tinta clara. Bon estat de conservació.

Pere Albert: *Pet. arberti*. Podria tractar-se, fins i tot, d'un familiar de Pere Albert, però no tenim dades suficients per saber-ho amb certesa. De totes maneres, és un testimoni més que posa en evidència la presència dels Albert o Arbert al territori de Barcelona.

Durant el segle XIV, continua aquesta pervivència del cognom Arbert, com ara en el document de 26 de maig de 1340, on Guillemó Guerau presta homenatge i fa jurament de fidelitat als senyors de Sant Feliu de Llobregat pel mas que abans era de Pere Arbert, situat a l'esmentat terme.¹⁹¹

2.3. LA SIGNATURA I EL SEGELL

2.3.1. LA SIGNATURA

La dignitat de canonge, unida al nom i al cognom, és un camí possible per redescobrir Pere Albert, però només ens serveix un cop hem ubicat cronològicament el nostre personatge, de manera que des d'una perspectiva temporal no quedi dubte que es tracta de Pere Albert, i solament un cop ha adquirit la condició canonical.

El Concili de Compostella (1056) havia establert una edat per als ordes sagrats que era de divuit anys per al *subdiaconus*, vint-i-cinc anys per als *diaconus* i trenta per al *presbyter*.¹⁹² Pere Albert exercirà funcions de paborde o prepòsit, que consistia a estar al capdavant d'una de les dotze seccions administratives establertes a la catedral de Barcelona, durant la segona meitat del segle XII, com a sistema per administrar els seus béns.

El càrrec de prepòsit és el que durant més temps ocupa Pere Albert a la canònica. La primera vegada serà l'any 1240.¹⁹³ En aquest cas, administrà la prepositura del mes de desembre, però és l'única vegada, perquè després s'encarregarà sempre de la prepositura del mes de novembre. El tenim documentat amb aquest càrrec durant els anys 1244, 1245, 1246, 1247, 1251, 1259, 1260 i per últim cop en un document de 2 de març de l'any 1263.¹⁹⁴

En aquests casos, quan Pere Albert signa manualment, fa constar al costat del seu nom aquest ofici, juntament amb la dignitat de canonge. Quan es tracta d'un document copiat, com ara els documents que trobem en els *Libri Antiquitatum*, el copista també fa constar el càrrec de prepòsit.

191. Josep BAUCELLS REIG, *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la seu de Barcelona: Inventari de pergamins*, Barcelona, 1984, p. 142, núm. 51.

192. Ricardo GARCIA-VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia católica*, cit. 225.

193. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 8.

194. Es tracta d'una permuta de béns entre el bisbe de Barcelona i el seu capítol i els frares predicadors, entre els quals trobem també Ramon de Penyafort, vegeu el document núm. 32.

Convé assenyalar que no totes les prepositures tenien el mateix valor, ja que la distribució dels béns entre les prepositures no era igual entre tots els mesos. Aquest fet és el que, segons l'opinió de mossèn Baucells, va fer que aquest sistema no funcionés bé des d'un principi.

La documentació ens diu que Pere Albert ocupà pràcticament sempre la prepositura del mes de novembre, una de les més ben dotades, com advertí Arcadi Garcia, a causa dels venciments per Tots Sants de les rendes del capítol.¹⁹⁵

Pere Albert apareix documentat abans de poder-lo identificar com a canonge simplement amb el seu nom personal: *Petri Arberti*. Per aquest motiu, el *signum* es perfila com a la dada més fiable per descobrir el nostre personatge i la clau per solucionar el problema de l'homonímia.

Cinc anys més tard de la primera localització a Bolonya, reapareix, com ja hem anunciat, a Barcelona l'any 1226,¹⁹⁶ dirimint una controvèrsia. És el primer testimoni del seu *signum*.

En aquest cas, signa solament amb el seu nom, *Petri Arberti*, sense l'atribut *canonicus Barchinonensis*. El seu valor radica en el fet que, a part que la signatura és autògrafa, és la mateixa que apareixerà, invariable, en tots els testimonis posteriors: de puny i lletra de Pere Albert o bé reproduïda pels copistes dels documents, com ara en els *Libri Antiquitatum* i en el *Cartulari de Sant Cugat*. Més tard, acompanyant el *signum* i el seu nom, també hi fa constar la dignitat de canonge i el càrrec que està exercint temporalment dins la canònica, com a *praepositus* o *vicarius* del bisbe de Barcelona.

L'exercici d'aquests dos últims càrrecs el trobem en diversos testimonis documentals, però el primer on apareix la signatura manual de Pere Albert autointitulant-se amb aquests càrrecs és en un document de 10 de maig de 1236: «Signum+Petri Arberti barchinone canonici et vicarii Domini Episcopi»,¹⁹⁷ tot i que abans ja havia estat vicari del bisbe de Barcelona, segons un altre testimoni de 8 de febrer de 1235.¹⁹⁸

En l'altre cas, és en un pergamí de 19 de novembre de 1244, on signa de pròpia mà com a preposit del mes de novembre: «Signum+Petri Arberti barchinone canonici et praepositi mensis novembris».¹⁹⁹

195. Arcadi GARCÍA SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», cit. 13.

196. ACA, perg. monacals, Sant Cugat. carp. 2, perg. núm. 912. Original, carta partida en *a*, *b*, *c* i perg. 602 duplicat.

197. ACB, perg. 1-2-1184. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Mides: 160 × 295 mm. Lletre cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació. Reproduït en els *Índexs* de Caresmar; vegeu CARESMAR, doc. núm. 3.

198. ACA, Cartulari de Sant Cugat, núm. 1182, f. 406r-v, on es reproduïx el *signum* de Pere Albert; vegeu el document núm. 4.

199. ACB, perg. 1-1-787. Mides: 183 × 198 mm. Lletre cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació; vegeu el document núm. 13.

La coincidència en el *signum* al costat d'aquestes diverses formes ens demostra que es tracta de la mateixa persona.

Altres vegades, apareix com a subscriptor d'un document o com a testimoni d'un acte. Quan subscriu un document, el redactor de l'instrument acompanya el nom de Pere Albert amb un *signum* que consisteix en una creu, que s'utilitza per donar la mateixa validesa al document que el *signum* autògraf (sign+um, s+gnum o sig+num).²⁰⁰

Quan fa de testimoni, el redactor normalment escriu simplement el nom de Pere Albert, junt amb el nom dels altres testimonis, sota la fórmula «testes huius rei sunt».

La composició de la signatura autògrafa, que acompanya el *signum* de Pere Albert, és sempre *Petri Arberti*, o bé amb l'abreviatura del nom, *Pet'* seguit d'*Arberti*, afegint *canonicus*, *Barchinonensis canonici*, acompanyat o no, segons el moment, com veiem, dels diversos càrrecs que tingué: *canonici et vicarii domini episcopi* o *praepositus*.

La filigrana del *signum* es dibuixa sempre al costat del nom, invariablement sempre que és de la mà de Pere Albert i presentant el mateix traç d'escriptura. Consisteix en una creu formada per dues simples ratlles creuades, sobre les quals hi ha inserits quatre lòbuls que neixen en el punt d'intersecció de cada braç de la creu amb una rodella en cada un d'ells i un punt al mig. El conjunt dóna l'esperança d'una flor quadrilobulada sobre una creu d'aspa.

La signatura se situa al final del document i per sobre de la subscripció del notari, que també té *signum* propi.²⁰¹

El *signum* manual del notari es presenta molt variat. De vegades és una figura típica derivada de la creu, entrellaçada en el mot *signum*, com en el cas del notari Pere Vives de Barcelona. En altres casos, el *signum* notarial adquireix una forma de pura fantasia, com ara el del notari Pere Marca. Un altre cas és el *signum* del notari de les escriptures de Bolonya, on es veu un altre estil notarial, constituït pels primers mots de la subscripció: *Ego Sismundus*, amb lletres entrellaçades que formen un mena de rúbrica. D'aquesta manera, els notaris públics fan del seu signe manual un senyal de validació professional.

200. A. GIRY, *Manuel de diplomatique II*, cit.598.

201. Pere PUIG USTRELL, *Els pergamins documentals...*, Barcelona, 1995, p. 88-93, on l'autor assenyala el canvi que produí la recepció del dret comú en la documentació dels actes jurídics. Fins llavors, es basava en l'autenticitat dels testimonis que intervenien en l'acte, on l'escrivà era un intermediari, amb una funció semblant a la dels testimonis. Però en el segle XII, «l'ofici dels *scriptores* s'estén fora de les oficines públiques de la mà dels nous corrents jurídics, i al pas del segle XII al XIII es produeix a Catalunya l'adaptació del nou sistema notarial», p. 91. Aquest nou sistema es refereix a l'ús que fan els notaris, en els actes jurídics entre els particulars, dels formularis elaborats a Itàlia seguint les directrius de l'*Ius commune*.

Com hem dit, el document de 8 de maig de 1226 és el que ens dona la clau del seu *signum*.²⁰² S'aprecia amb tota claredat que és la seva signatura autògrafa, perquè si es compara aquesta signatura amb la que apareix en altres documents comprovem que l'escriptura presenta el mateix traç i intensitat, diferent de la lletra del redactor del document i de la resta de signatures manuals fetes per altres subjectes sobre el pergamí.

La primera aparició documental sota la condició de canonge de Barcelona la tenim sis anys més tard, en un document datat a Anagni, el 27 de novembre de 1232, segons el resum del document recollit en el registres de Gregori IX, on figura al costat d'altres canonges de la seu de Barcelona.

Es tracta d'una carta que els dirigeix el papa: «R. de Turrill [is], Berengario de Espiels et Petri Arberti, canonicis Barchinonensibus mandat quatenus, - cum P, de Caderita, canonicus Vicensis ecclesiae pro inquisitionis negotio quam contra Vicensem episcopum prosequeretur».²⁰³

Pere Albert apareix per primera vegada com a subscriptor en la documentació de la catedral de Barcelona en un document recollit en els *Libri Antiquitatum* de 13 de març de 1234.²⁰⁴ Però la dignitat canonical ja l'havia adquirit abans, segons un altre pergamí de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona de 4 de maig de 1233²⁰⁵ i el document de l'Arxiu Secret Vaticà. Però no hem trobat cap altre precedent anterior a l'any 1232 on consti ja com a canonge.

La utilització del *signum*, durant l'edat mitjana, es presenta com un tema complex. Però apreciem que és emprat per la gent que té cultura, especialment entre els eclesiàstics (abats, bisbes, canonges, etc.). Però també és utilitzat per personatges laics, com ara els notaris o els reis.

La utilització del nom propi acompanyat del *signum* és un símbol que ens serveix per identificar el subjecte, alhora que és un mitjà per validar el document.²⁰⁶

Seguint Pere Albert, trobem que els personatges que tenen un *signum* personal són homes d'una certa rellevància i d'un nivell cultural notable.

Quant a la resta de la població, quan s'ha de subscriure un document, és el redactor qui escriu el nom acompanyat del mot *signum*, que reproduïx una creu amb quatre punts, on el subjecte que subscriu l'acte normalment es limitava a afegir un punt als altres tres que havia fet el redactor.

202. ACA, perg. monacals, carp. 2, núm. 912 (original); perg. monacals, carp. 2, núm. 602 (duplicat).

203. ASV, Reg. vat. 16 (Gregori IX), f. 60r, 204; vegeu el document núm. 3.

204. LA IV, f. 141, d. 344; Ressenyat per Joseph MAS, *Rúbrica dels Libri Antiquitatum*, vol. XII, doc. núm. 2623; vegeu Caresmar, doc. núm. 1.

205. ACB, perg. 1-6-3104.

206. A. Giry, *Manuel de diplomatique II*, cit. 591-592.

El fet que Pere Albert tingui un *signum* propi, invariable i que conserva durant tota la seva vida, confirmaria la categoria de la seva personalitat.

Pels motius esmentats i, especialment, pel fet que els primers documents ja portin el seu *signum* manual, tenim la seguretat de no confondre'l, tot i la coincidència cronològica, sota l'aparença de qualificatius eclesiàstics, com per exemple *monachus*, *presbyter*, *clericus*, o qualsevol altre atribut que no sigui el de *canonicus*.

Per la documentació que tenim tampoc no sembla que Pere Albert hagués tingut cap altra dignitat abans de la canonical i resta encara a l'ombra com i quan va assolir la condició de canonge de Barcelona.

2.3.2. EL SEGELL

El segell de Pere Albert presenta la forma típica dels segells eclesiàstics de l'època, ja que la trobem reproduïda en altres indrets. Veiem, per exemple, el segell del bisbe Pere de Salamanca de l'any 1260, que presenta la mateixa forma ogival i la disposició vertical que la que presenta el segell de Pere Albert, o el segell del capítol de clergues de Sant Marc de Salamanca de l'any 1259, el qual, tot i la seva composició horitzontal, també té aquesta forma ogival.²⁰⁷

Sembla que era habitual dins la dignitat canonical tenir un segell propi, igual que succeïa amb altres càrrecs i oficis eclesiàstics, i com un mitjà molt utilitzat durant l'edat mitjana per validar els documents.²⁰⁸

El segell del nostre canonge s'ha conservat en un pergamí, restaurat i conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, datat el 3 de desembre de 1241, al Palau Reial de Barcelona. Conté una sentència dictada per Pere Albert i Berenguer de Cervera, a favor del rei Jaume I, en una causa contra Pere de Berga.

És un segell pendent, de 35 × 21 mm, ogival, de cera bruna, lligat amb betes de cànem de color blau i groc. Mostra una composició heràldica de creus alineades a portell dins el camp de l'escut, al voltant del qual es pot llegir amb dificultat: «S: PET ARBERTI BARCH: CANOICI».²⁰⁹

Des de la perspectiva heràldica, la composició del segell de Pere Albert és molt similar a la composició de l'escut dels Cruïlles, que mostra un camp de

207. Ángel CABO ALONSO i Alfonso ORTEGA CARMONA, *Salamanca: Geografía. Historia. Arte. Cultura*, Salamanca, 1986, p. 221 i 252.

208. A. GIRY, *Manuel de diplomatique II*, París, 1925, p. 645-646.

209. ACA, perg. Jaume I, núm. 863. Descrit per Ferran de SAGARRA, «Segells del temps de Jaume I», *I Congreso de Historia de la Corona de Aragón dedicado al rey Don Jaime I y a su época*, 2a part, Barcelona, 1913, p. 1034-1035. Reproduït pel mateix autor a *Sigillografia catalana...*, vol. III, Barcelona, 1932, p. 173, núm. 3933; vegeu el document núm. 11.

Segell pendent del bisbe
Pere de Salamanca (1260)
Arxiu de la Catedral de Salamanca.

Segell pendent de Pere Albert,
canonge de Barcelona (1241)
ACA, perg. Jaume I, núm. 863.

Segell pendent del Capítol de Clergues de Sant Marc (1259)
Arxiu de la Catedral de Salamanca.

gules, sembrat de creuetes d'argent.²¹⁰ Les mateixes armes estan en un dels escuts del canonge de Barcelona Martí Joan Foixà i de Cruïlles, que morí probablement vers l'any 1513, que ha estat copiat en una vidriera de la catedral.²¹¹

A partir d'aquesta semblança, s'ha intentat orientar l'origen familiar de Pere Albert cap a les terres gironines.²¹²

Tot i que l'escut dels Cruïlles és el més similar al segell de Pere Albert, cal dir que també trobem altres escuts amb creus, com ara el dels Òdena, amb creus a una banda, o el dels Palafolls, amb una faixa amb creuetes.²¹³

Els nobles i els cavallers tenien escut, però com ens ha fet notar Armand de Fluvià no hi ha cap càrrec que ennobleixi. Per tant, el fet que Pere Albert tingui un segell propi podria significar que prengué unes armes d'adopció en el moment d'assolir la dignitat de canonge, molt probable atesa la composició religiosa del segell, o bé que el segell correspongués a les armes familiars, fet que l'encaminaria cap a un origen noble o cavaller.

De ben segur que un estudi més aprofundit en el camp de la genealogia i l'heràldica ens podria aportar més informació sobre els orígens de Pere Albert. Nosaltres solament intentem aproximar-nos-hi plantejant algunes hipòtesis.

2.4. L'ITINERARI VITAL

Les primeres referències documentals que tenim de Pere Albert, com hem dit, el situen a Bolonya.

Es tracta de les escriptures bolonyeses de reconeixement de deute de l'any 1221, a favor del *Magister Raimundus*, conservades a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona: la del mes de maig i la de 29 d'octubre, també donada a conèixer per Miret i Sans:²¹⁴

Anno Domini Millesimo ducentesimo vicesimo primo, die tercio exeunte octobree, indictione nona in civitate Bononie in burgo muçço in presencia Petri Alberti et Arnaldi de Gurbo, Arnaldus de Sanauja et ad eius preces Bernardus de Medalia et Arnaldus de Tuguriis renunciante in hoc facto privilegio, fori et excepcioni non numerate peccunie omnique alii exceptione promiserunt stipularunt se solituros quisque in solidum quinque

210. Francesc d'A. FERRER VIVES, *Heràldica catalana I*, cit. 38-39.

211. Agustí DURÁN SANPERE, *Barcelona i la seva història: La formació d'una gran ciutat*, Barcelona, 1973, p. 386.

212. Arcadi GARCÍA I SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», EHIDAP, núm. 14, Barcelona, 1996, p. 7-8 i n. 7.

213. Martí de RIQUER, *Heràldica catalana: des de l'any 1150 al 1550*, Barcelona, 1983, 2 v.

214. Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans...», cit. 146-147.

libras bononienses magistro Raimundo et hius heredi de hinc ad pascha resurrectionis proxime [...] et resarcire ei in hoc facto expensas et omne dampnum et hoc sub pena dupli et sub obligatione suorum bonorum ubicumque creditor accipere voluerit et pena soluta pacto manente rato renunciantes et in hoc facto nove constitutioni et beneficio epistole divi adriani. Ego Sismundus notario interfui et mandato predictorum debitorum+ Signum.²¹⁵

A les dues escriptures bolonyeses intervé el mateix notari *Sismundus*. I, mentre que en el pergamí del mes d'octubre el redactor del document escriu el nom com a *Petri Alberti*, sense cap altre atribut, en l'escriptura del mes de maig, consta com a *Petrus Alberti* barcelonès.

Com que a les altres fonts documentals on trobem notícia de Pere Albert sempre apareix el cognom com a *Arberti*, és probable que el redactor del document hagués fet una mala interpretació fonètica del cognom que el portà a escriure una *l* en lloc d'una *r*.

El fet que la primera aparició de Pere Albert sigui a Bolonya inclina a pensar que es va formar com a jurista en aquella prestigiosa universitat italiana, que atreia homes de tots els països de la cristiandat per instruir-se en la ciència del dret. Un cop allà, els escolars s'agrupaven en *nationes*, és a dir, segons el seu lloc de procedència, fet que donà lloc a l'aparició de dues *universitates scholarum*: la universitat dels cismuntans o italians no veïns de Bolonya i la universitat dels ultramuntans, és a dir, tots aquells estudiants procedents d'arreu d'Europa.

Durant la seva estada a Bolonya, Pere Albert compartiria formació i amistat amb els professors i amb els escolars provinents d'altres nacions. El resultat de tot plegat seria l'aprenentatge d'aquelles postures jurídiques recuperades del dret romà que tindrien una aplicació en la pràctica jurídica catalana, com a solució, atenuació o bé modificació de l'ordenament jurídic català, sense deixar de respectar-lo.

Mestres i estudiants, durant els anys que durava la seva formació, compartien inquietuds i buscaven solucions als problemes vells i nous amb un afany de donar solució jurídica als conflictes polítics i socials que comportava l'ordre feudal que regia a les seves terres.

Aquesta coincidència en l'espai i en el temps ajudaria a explicar, també, les similituds existents entre algunes de les compilacions de temàtica feudal dutes a terme per juristes de diferents països durant la tretzena centúria.

215. ACB, perg. 1-6-2273. Mides: 114 × 155 mm. Lletre gòtica. Estil de datació del document propi de Bolonya. Tinta negra fosca. Pergamí de pell gruixuda, que presenta alguns plecs, talls i forats. Mal estat de conservació; vegeu el document núm. 1.

Malgrat tot, no hem trobat cap dada documental contundent que ens demostrí que Pere Albert estudiés a Bolonya. El seu nom no apareix en el *Chartularium Studii Bononiensis*,²¹⁶ tot i que hem de dir que aquest cartulari no està complet i que hi manquen moltes dades, especialment les referents a aquest període.

Diu l'erudit Miret i Sans que molts dels escolars que anaven a Bolonya eren canonges, subvencionats per algun tipus de pensió dels seus capítols.²¹⁷ Com hem dit, no sembla que Pere Albert fos canonge quan era a Bolonya, ja que en cap dels dos pergamins citats no figura com a tal, solament figura com a *Pere Albert barcelonès* i *Pere Albert*. El que sí que és molt probable és la seva vinculació amb la canònica barcelonina ja en aquells moments. Aquesta vinculació s'explicaria per la connexió que s'estableix entre els personatges que apareixen en aquestes escriptures, els quals també estan en aquells moments amb Pere Albert a Bolonya.

En els dos documents es repeteix la figura del *Magister Raimundus* com a prestador. Aquest apareix a Bolonya com a *Magister Raimundus canonicus Barchinonenensis*, entre els anys 1218 i 1229, data a partir de la qual es trasllada definitivament a Barcelona. Entre l'any 1218 i el 1219, torna a Barcelona i continua després la seva discència a Bolonya a partir de l'any 1220, fins a l'any 1229.²¹⁸ Podríem pensar en la possibilitat que, en el seu retorn a Bolonya, l'any 1220, s'hagués emportat Pere Albert. Però, malauradament, tot i que les hem cercat, no tenim dades documentals que ens puguin confirmar aquesta hipòtesi.

Una altra hipòtesi seria que Pere Albert hagués format part del viatge a Roma que l'any 1218 emprengué el que llavors era bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou (ho fou des del 1212 fins al 1241),²¹⁹ acompanyat per un gran nombre de canonges.²²⁰ En aquest mateix viatge, el bisbe visità Bolonya i la seva Universitat, on segons Puig i Puig estaven estudiant molts clergues de l'església de Barcelona.²²¹ Podria molt ben ser que alguns d'aquests clergues que l'acompanyaven s'haguessin quedat a estudiar a Bolonya, i entre aquests clergues podria haver-hi Pere Albert. Desafortunadament, tampoc no hem trobat cap document que pugui testimoniar la presència de Pere Albert en aquest viatge.

216. *Chartularium Studii Bononiensis: Documenti per la Storia dell'Università di Bologna dalle origini fino al secolo XV*, Bolonya, 1909-1988, 16 v. S'ha de precisar que el Memorial del Comú és a partir de 1265.

217. Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans...», cit. 137-139.

218. Josep BAUCELLS REIG, «Documentación inédita...», cit. 82-85.

219. Pius Bonifacius GAMS, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Graz, 1957, p. 14.

220. Josep BAUCELLS REIG, «Documentación inédita...», cit. 85.

221. Sebastián PUIG PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense: Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus preladados*, Barcelona, 1929, p. 185-186.

Els altres personatges que apareixen en els pergamins bolonyesos amb Pere Albert (Bernat de Malla, Arnau de Togores, Arnau de Sanahuja, Ermen-gol Pincens i Arnau de Gurg) tampoc no consten com a canonges de Barcelona, però, igual que Pere Albert, havien de tenir per força una vinculació amb la seu de Barcelona, perquè, més tard, els trobem en la documentació de la catedral, amb la dignitat canonical. Fins i tot Arnau de Gurb fou bisbe de Barcelona entre els anys 1252 i 1284, any de la seva mort.²²²

L'escassa bibliografia que tenim del nostre jurista reafirma contínuament la seva formació rebuda a Bolonya, sense aportar dades noves. No obstant això, ara podríem establir una més que probable forja bolonyesa, com a escolar en aquells anys de joventut —segons la tradició escolar, aproximadament cap als divuit anys o una mica més—, a partir de la coincidència temporal a Bolonya amb tots aquests personatges amb qui Pere Albert tindrà relació durant la seva vida dins del capítol i uns quants anys més tard de l'estada a Bolonya.

La relació d'aquests homes al voltant d'aquest *Magister Raimundus*, professor a Bolonya i canonge de Barcelona, es pot interpretar moguda per l'esperit solidari entre membres d'una mateixa comunitat. Però també es pot intuir una relació d'ajuda i protecció entre els subjectes de la mateixa nacionalitat, fet que respondria a una manifestació embrionària de la divisió per nacions que es va consolidant amb el temps a la Universitat de Bolonya.

Ja hem assenyalat que no hem trobat cap notícia sobre una ascendència familiar certa de Pere Albert. També hem dit que potser provenia d'una família noble o de cavallers, establerta a Barcelona, que deixà des de molt jove per entrar a la canònica de Barcelona, que es nodria d'aquests joves dotats per la seva família amb béns i diners. O bé podria haver estat instruït abans pel rector de la parròquia, el qual ensenyava les primeres instruccions de gramàtica.

En qualsevol cas, cal recordar que solament podien gaudir d'estudis en un primer moment els eclesiàstics i després els laics procedents de famílies benestants que tenien mitjans per pagar uns estudis, amb totes les despeses que suposava romandre lluny de la terra natal.

És molt probable que aquests escolars, lligats a la canònica de Barcelona, gaudissin d'algun tipus de pensió²²³ per fer front a les despeses que implicava una estada llunyana. Aquestes despeses, com hem vist, segons especificà el cànon v del Concili de Lleida, corrien a càrrec dels bisbes dels seus respectius capítols. Una hipòtesi més que probable seria que els estudiants gastaven aquests diners amb antelació, de manera que una cosa quedaria clara: els pres-tadors no haurien deixat aquests diners si no haguessin tingut la plena seguretat que els cobrarien. En qualsevol cas, els beneficis dels quals disposaven

222. Pius Bonifacius GAMS, *Series episcoporum...*, cit. 14.

223. Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans...», cit. 138.

aquests escolars no devien ser suficients, o els gastaven en altres coses que no fossin manutenció o llibres, ja que, si no, no s'haguessin fet aquests préstecs de diners, tan habituals a Bolonya.

El que ens sorprèn és que, si Pere Albert ja estava unit a la canònica de Barcelona, encara que sols fos com escolar, les primeres notícies que tenim del que seria el seu retorn a Barcelona no mostrin ja la seva vinculació amb la catedral. Les primeres actuacions són d'àmbit judicial, però encara no presenten indicis d'una dependència amb el capítol barceloní.

La primera notícia sobre l'activitat judicial de Pere Albert és una intervenció conjunta amb el veguer de Barcelona Berenguer Burget, segons un pergami de 8 de maig de 1226, com a jutges en una controvèrsia sobre la tinença del castell d'Albinyana,²²⁴ en el qual adjudicaven a Bernat de Barbar la possessió sobre el dit castell, en contra de la pretensió de Pere d'Estella (*Petro de Stelela*).

[...] Bertrandum de Ferriano et Bernardo de [Font Amat?] procuratores abbatis S. Cucuphatis ex una parte et Barbanem ex altera sub examine Bertrandi Delfini et Geraldo de Villa francha iudiciis delegatorum per Guillelm[um] (Possibles jutges delegats pel veguer de Barcelona) super possessionem castri de Albiniana et de Alastre [...] Petro Arberti et Berengario Burgeti vicario barchinonensi in hac causa iudices delegati de iure adjudicamus ipsi Bernardo de Barbano ipsam detentationem quam modo habeat in castro de Albiniana [...] Datum VIII idus madii anno millesimo CCXX^o sexto [...] Signum + Petri Arberti. Sig+m Berengarii Burgeti vicarii Barchinone.²²⁵

Aquest pergami està en molt mal estat de conservació, en algunes parts la tinta s'ha esborrat i el contingut es llegeix fragmentàriament i amb dificultat. Però consten amb claredat el nom i el cognom de Pere Albert signant el document amb la seva mà i sense la dignitat de canonge.

Pere Albert continuaria probablement l'any següent en terres catalanes, ja que subscriu un conveni feudal, el 14 d'agost de 1227, pel qual Bernat Gui-

224. Guisla de Banyeras havia estat senyora del castell d'Albinyana, juntament amb el castell de Banyeras, Castellvell, Montmell, Marmellar i Tivissa. Però, a causa dels nombrosos plets que tenia, va haver de lliurar el castell d'Albinyana al monestir de Sant Cugat del Vallès l'any 1181. Vegeu *Els castells catalans I*, 2a ed., Barcelona, R. Dalmau, 1990, p. 414-415.

225. ACA, pergamins monacals, Sant Cugat, carp. 2, núm. 912, original. Mides: 175 × 375 mm, i núm. 602, duplicat. Mides: 447 × 280 mm. Són dos pergamins inèdits. El perg. núm. 912 és una carta partida en *a*, *b*, *c*, on apareix amb tota claredat el *signum* de Pere Albert, sense l'atribut de canonge. La signatura és autògrafa. El seu contingut, idèntic, fou copiat per una altra mà en el pergami núm. 602, que, per les seves característiques, sembla una còpia de capbreu fet amb posterioritat al pergami original.

llem, lloctinent del rei de Catalunya, retorna i cedeix a Saurina de Manlleu la casa i la fortalesa de Freixenet que aquesta té en alou:

Quod nos B. Guillelmus tenentis locum domini regis in Catalonia, redimus, deliberamus, et solvimus vobis Domina Saurine de Manlleum domum sive forciam vestram de Freixeneto que est in vestrum proprium alodium cum omnibus suis pertinentiis. Tali videlicet pacto vobis hanc restitutionem facimus. [...] Quod est actum XVIII kalendas septembris Anno Domini MCCXXVII. Signum Bernardi Guillermi tenentis locum Domini Regis in Catalonia. + Signum Domina Saurina de Manlleu qui hoc laudo, concedo testesque firmare rogo. Sig+num Bernardi Buscenoti. Signum + Petri Arberti. Sig+num Geraldi de Castellione [...].²²⁶

El 14 de juny de l'any 1228 el trobem fent de jutge en un plet sobre la castlania d'Artés, en terres viguetanes. En aquest cas és nomenat pel bisbe Guillem de Vic per dirimir la controvèrsia suscitada entre Guillem de Castell Nou, d'una part, i Berenguer de Guardiola i Sibilla, de l'altra, sobre la possessió i feu del castell d'Artés. Escoltades les parts, Pere Albert declara que la castlania del dit castell pertany a Berenguer de Guardiola en qualitat de feudatari del bisbe, adjudica a Sibilla l'usdefruit i deixa indecisa la qüestió de la propietat: «[...] Quod est factum XVIII kalendas Julii Anno Domini MCCXXVIII Signum+ Petri Arberti. Petrus sacerdos qui hoc scripsit».²²⁷

Es tracta d'una sentència inèdita. És una carta partida en *a*, *b*, *c*. Mides: 150 × 212 mm. A la part de darrere del pergamí consta la seva signatura antiga: Artés, número 15. El seu estat de conservació és molt dolent, està molt arrugat perquè fou un dels documents malmesos per l'incendi de l'any 1936, que afortunadament es pogué salvar. Actualment està pendent de restauració. No es pot llegir amb claredat el seu contingut. Malgrat tot, al final del document encara es pot veure bé la inconfusible signatura de Pere Albert, autògrafa i amb el seu *signum* personal, que acompanya el seu nom propi sense cap altre atribut.

El càrrec de jutge és freqüent i característic en la vida del nostre personatge. Segons els documents esmentats, sembla que ja era jutge abans d'adquirir la dignitat canonical.

Aquesta activitat judicial no va finir un cop esdevingué canonge; més aviat al contrari, ja que augmentà i continuà durant tota seva vida.

226. ACA, pergamins Jaume I, carp. 72, perg. núm. 330. Mides: 183 × 224 mm. Ressenyat per Ferran de SAGARRA, «Segells del temps de Jaume I», cit. 1034-1035; Arcadi GARCÍA SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», cit. 8; vegeu el document núm. 2.

227. AEV, Arxiu de la Mensa Episcopal, *Liber Decimus*: Artés, Castellnou de Bages. 166, núm. 18 (índex = extracte). Signatura antiga: Artés, núm. 4.

Troblem Pere Albert actuant per delegació de Jaume I o del bisbe de Barcelona en diverses disputes, com a jutge o com a àrbitre, entre senyors feudals civils i eclesiàstics, i en assumptes de caire diplomàtic, com a intercessor de Jaume I davant la cúria papal. Altres vegades, la seva intervenció jurídica queda palesa en assumptes eclesiàstics d'alt nivell.

La categoria dels assumptes i dels personatges en litigi, tant els de caràcter civil com els d'àmbit eclesiàstic, on s'encarrega a Pere Albert el veredictes o la revisió d'una controvèrsia, sembla que indica la confiança, l'estima i el respecte de què gaudia entre la societat del seu temps. Aquest prestigi també havia de ser producte, a part de les seves qualitats humanes, de la preparació i finor jurídica que mostrava en les seves intervencions, on mostra el mateix dinamisme tant en els assumptes més importants com en aquells altres actes de menor rellevància.

La primera vegada que Pere Albert apareix nominat canonge de Barcelona és en un document de 27 de novembre de 1232, ressenyat en els registres de Gregori IX, conservat a l'Arxiu Secret Vaticà:

R. de Turrill[is] Berengario de Espiells et Petri Arberti, canonicis Barchinonensibus, mandat quatenus, -cum P. de Caderita canonicus Vicensis ecclesiae, pro inquisitionis, negotio quam contra Vicensem episcopum prosequeretur, semel et item in propriis expensis ad Sedem Apostolicam personaliter laborasset, propter quod creditoribus erat debitis obligatus [...].²²⁸

Es tracta de la intervenció de Pere Albert en un procés inquisitorial contra el bisbe de Vic, que sembla que es refereix a un assumpte que la cúria papal seguia feia temps. El resum d'aquest document, tal com consta en el registre, no deixa gaire clar de què es tractava exactament, però, independentment del seu contingut, és molt important la intervenció de Pere Albert amb la d'altres canonges de Barcelona, ja que, com hem dit al principi, a part de ser el primer document on apareix com a canonge, voldria dir que ja era un personatge reconegut. Tot i que no tenim cap altre testimoni anterior, segurament ja era canonge un temps abans d'aquest document. Segons aquest i els anteriors, sembla que la dignitat de canonge l'hauria assolit a partir de l'any 1228 i abans del 1232.

Havia transcorregut una dècada entre les primeres notícies de Bolonya i aquest document on intervé en un assumpte d'una certa rellevància eclesiàstica, fet que indica que en aquest temps ja havia assolit, en plena joventut, una notable importància com a jurista i com a eclesiàstic.

Entre els testimonis de Bolonya i els primers de Barcelona dels anys 1226, 1227 i 1228 hi ha un buit temporal, on no tenim cap pista de la seva vida.

228. ASV, *Reg. vat.* 16 (Gregorio IX), f. 60r, 204; vegeu el document núm. 3.

No hem trobat cap document anterior relacionat amb l'afer tramitat davant la cúria romana, i la documentació de l'Arxiu de la Catedral resta silenciosa sobre la seva persona fins al document de 4 de maig de 1233²²⁹ i el de 13 de març de 1234,²³⁰ aquest últim recollit en els *Libri Antiquitatum* i posteriorment per Caresmar, on apareix per primera vegada com a subscriptor de l'acte de dotació del monestir de Sant Vicens de Junqueras feta per la comtessa i vescomtessa de Bearn, senyora de Montcada i de Castellví, i de les ordinations fetes pel bisbe Berenguer de Barcelona i el seu convent sobre aquest cenobi:

Berengarius Barchinonensis Episcopus, et conventus eiusdem: attendentes pia devotionis affecirim Nobilis Garzendis, Dei Gracia, Comitissa et vicecomitissa Bisearnenensis, Domine Montis Cathanis, ac Castri Veteris, que in praesentia illorum dotavit de bonis suis Monasterius S. Vicentii de Junqueriis, cum Ecclesia et tota Parochia sua, situs in Vallensi [...] Actum 3 idus martii anno 1233. S+gnum domine Garsendis, Dei gracia, comitisse et vicecomitisse Bisarnensis et domine Montis Cathanis ac Castri Veteris. Ego Berengarius, Barchinonensis episcopus subscribo. Signum Ferrarii de Lauro, Barchinonensis archidiaconi. [...] + Signum Petri Arberti, Barchinonensis canonici. [...] Sig+num Petri de Bages, notarii publici, Barchinonensis Script.²³¹

A partir de l'any 1234, és plenament visible i continuada la vinculació de Pere Albert amb la canònica barcelonina. El trobem en diversos tipus d'actes de la documentació de la catedral, subscriuint diversos actes jurídics de caire administratiu sobre els béns immobles de la canònica de Barcelona, sota la condició de canonge de Barcelona, cosa que farà durant la resta de la seva vida. Molts d'aquests actes responen a contractes emfitèutics amb particulars.

Aquesta documentació ens ha estat molt útil per obtenir noves dades sobre la trajectòria biogràfica de Pere Albert sota la seva condició canonical, on cal destacar el càrrec d'administrador dels béns del capítol catedralici com a prepòsit, que exercí l'any 1240, en aquest cas, com a cap de la prepositura del mes de desembre, tot i que més endavant, segons la documentació, ocuparà sempre la del mes de novembre durant els anys 1244, 1245, 1246, 1247, 1251, 1259, 1260 i 1263. També actuarà com a representant o procurador i farà de

229. ACB, perg. 1-6-3104 «[...] recognosco tibi Petro Arberto, Barchinonensis canonico [...]».

230. Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans...», cit. 146, n. 2; vegeu CARESMAR, doc. núm. 1.

231. ACB, LA, IV, f. 141, d. 344. Regestat per Joseph MAS, «Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la seu de Barcelona», vol. XIII, cit. doc. núm. 2623.

testimoni o de conseller en diversos assumptes, on es destaca la prudència i el bon judici del nostre canonge, qualitats que li són atribuïdes pels seus coetanis.

En el document abans assenyalat, de 4 de maig de 1233, Ferrer de Granada signa una definició de deute a favor de Pere Arbert, canonge de Barcelona:

Sit omnibus notum quod ego Ferrarius de Granata per me et per dominum patrem meum Bernardo de Granata recognosco tibi Petro Arberto barchinonensis canonico et heius quod in illis quinquaginta solidos mone te barchinone curribilis quos me debes in carta publica solvendos per terminos statutos sicut in eadem carta plenius continentur complentur omnia debita quacusque in hunc diem debisti dicto patre meo et mei vel alteri in altero in capdebrevii operatoris aut in cartas sine cartas vel aliis modis et si forte aliquam scripturam de cetero de huius predictas quam eo existit sic casa et viaria nisi tantum dictum instrumentum in quo ea michi debet dictos quinquaginta solidos quod mi sit firmum doneo autem super eisdem quinquaginta solidos sit michi satisfacium [...] Actum est hoc IIII nonas madii anno Domini millesimo ducentesimo tricentissimo tercio. Sig+num Ferrarius de Granata qui predicti laudo et firmo. S+num Petro de Deo. S+num Arnaldi de Ponte [...].²³²

Un any més tard, el dia 9 de juliol de 1234, Pere Albert subscriu un document de la prepositura del mes de juny, la qual regia el canonge Arnau de Picalquer:

Arnaldus de Pichalqueriis canonicus Barcinone et praepositus junii pro his que Guillelmus scriptor canonico Barcinone et rector domus caritatis, pro his, quae hic ei in cambium dederet, de consilio, et voluntate fratris Petri Episcopi Barcinonae et capituli eiusdem dat omnes honores qui fuerunt Bernardi Rapacii quod canonico Barcinone loco dicto Codols scilicet honorem quem tenet Dulcia Ervigia ad censum 2 morabatinos et honorem quem tenet Bernardus de Molleto [...] Est etiam certum quod in omnibus praedictis honoribus et censualibus qui fuerunt Bernardi Rapacii habebat iam Domus caritatis medietatem, et praepositura junii alteram medietatem: et sic ex nunc habeat dicta domus caritatis omnes illos honores, et census integriter, excepto iam dicto quem retinet sibi praepositus. [...] Subscribit Ferrario de Lauro sacrista, Petrus Arberti [...].²³³

El 8 de febrer de 1235 trobem Pere Albert actuant com a jutge en una sentència datada a Vilafranca, en apel·lació de la sentència dictada per Ramon

232. ACB, perg. 1-6-3104. Mides: 94 × 172 mm. Lletre cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació.

233. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 2.

de Puig sobre una disputa que mantenien el monestir de Sant Cugat i el de Santes Creus per la propietat d'un camp situat a Sant Cugat de Sès Garrigues, que era un llegat de Guerau de Cervelló, i d'altres qüestions connexes. Pere Albert revoca la sentència de Ramon de Puig i declara justa l'apel·lació:

Lata sententia ab Raimundo de Podio de Villafrancha in causa que vertebatur inter Bertrandum de Serriano, prepositum S. Cucuphatis, ex una parte, et fratrem Guillem de Bausarenis, procuratorem negocia domus sanctarum Crucum in Villafrancha et in locis adiacentibus, ex altera, super quodam campo quem Guillelmus Venrel cum sociis suis tenet, qui fuit quondam de na Ric Quarter iuxta villam S. Cucuphatis de Garricis, quem uterque ex legato Geraldii de Cervilione domui sue pertinere asserbat, interposita appellacione ab ipsa sententia ex parte prepositi supradicti, cum causa appellacionis coram Petro Arberti, Barchinonensis canonico, vicario domini Barchinonensis episcopi, agitaretur, prefatus frater Guillelmus, procurator domus sanctorum Crucum, petiit a predicto preposito et monasterio S. Cucuphatis quasdam possessiones cum earum fructibus ad castrum de Ferran pertinentes, quod castrum fuit eis legatum a Geraldo de Cervilione, cum terminis tenedonibus et omnibus pertinentiis. [...] Hiis itaque omnibus sicut agitis et probacionibus iuxta partium negacionem adiudicatis, receptis testibus et publicatis visis et prolectis testamentis nobilium predictorum, post longam parcium disputatione facta rite cause conclusionem et omnibus more iudiciorum sollempniter actis; Ego Petrus Arberti, Barchinonensis canonicus, et vicarius domini Berengarii, Barchinonensis episcopi, habito prudentum consilio, ad habens voluntatibus in omnibus defunctorum super legatis Guillelmi de Claramonte domum sanctarum Crucum et fratrem Guillelmum, procuratorem, absolvo et in hoc prepositum et domum S. Cucuphatis condempno [...]. Hec est lata sententia apud Villamfrancham, VI.º idus februarii, anno Domini MCCXXX quarto.

Signum + Petri Arberti, Barchinonensis canonici et vicarii domini Barchinonensi episcopi [...].

Signum + Petri Iacobi de Portu, qui hec scripsit, mandato Petri Arberti supradicti cum lit. rasis et emendatis in lin. VIII [...].²³⁴

Com podem veure en aquest cas, Pere Albert actua com a jutge sota la condició de canonge i vicari del bisbe de Barcelona, que en aquell moment era Berenguer de Palou.

Un any més tard, el 29 de gener de 1236, Guillem Vidal i Guillem Soler, per delegació de l'arquebisbe electe de Tarragona, confirmaren la sentència

234. ACA, Cartulari Sant Cugat, f. 406ra-vb, núm. 1182. Ressenyat per Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans...», cit. 146, n. 2; vegeu el document núm. 4.

revisada anteriorment per Pere Albert, on havia actuat com a jutge delegat del bisbe de Barcelona i amb la qual s'atribuïa el castell de Ferran, llegat de Guillem de Cervelló, al cenobi de Sant Cugat en contra de la reclamació feta pel monestir de Santes Creus, i digueren que aquesta fou ben pronunciada, però mal apel·lada:

Causa apellationis vertebatur inter fratrem Guillelmo de Bauzareins, procurantem negocia domus sanctarum Crucum in Villafrancha et in locis adiacentibus agentem, ex una parte, et Bertrandum de Serriano prepositum S. Cucuphatis deffendentem et eundem fratrem reconvenientem, ex altera, super quibusdam possessionibus [...] In qua causa super parte possessionum Raimundus de Podio sententiam pro monasterio sanctarum Crucum tulit et ab eius sententia ad Barchinonensem episcopum extitit appellatum, et de apellatione predicta et super quibusdam in causa apellationes de novo petitis Petrus Arbertus sententiam ex delegacione Barchinonensis episcopi tulit pro monasterio S. Cucuphate et ab eius sententia super uno tantum articulo [...] Nos ergo Guillelmus Vitalis et Guillelmus de Solio de predicta causa apellationis ex delegacione Guillelmi Dei gracia Tarraconensis electi, cognoscentes [...] Invenimus etiam quod monasterium S. Cucuphatis possidet et detinet res petitas. Unde cum fundata non sit plene intencio actoris post plenam precium renunciacionem sentencialiter Petri Arberti sententiam duximus confirmandam et sic decimus bene fuisse pronunciatum et male appellatum. Actum est hoc quarto kalendas februarii anno Domini MCCXXX quinto.²³⁵

El 17 d'abril de 1235, Joan Argenter signa una àpoca en nom de Ferrer de Granada i a favor de Pere Albert, canonge de Barcelona:

Sit omnibus notum quod ego Johannes Argentaria recognosco a Petro Arberti barchinonensis canonici quod de illis quadraginta parte quas debet [...] Actum est hoc xv kalendas madii anno domini MCCXXX quinto. Sig+num Johannis Argentaria qui hoc laudo et firmo [...] Sig+num Petro de Bages notario publico Barchinona [...].²³⁶

En aquell mateix any, en data de 8 d'agost, Pere Albert, juntament amb Ramon de Torrelles, intervé en la sentència per la qual es confirmava a favor de Berenguer de Subirats, canonge de Vic, la capellania de Santa Maria de Seva, que li havia estat adjudicada per gràcia pontifícia, contra l'oposició feta per Berenguer de Riera que la detenia:

235. ACA, Cartulari Sant Cugat, f. 406vb-407rb, núm. 1183; vegeu el document núm. 5.

236. ACB, perg. 1-6-25. Mides: 67 × 235 mm. Lletre cursiva. Tinta negra clara. Bon estat de conservació.

Pateat omnibus quod nos Raimundus de Turellis, Barchinonensis primicerius, et Petrus Arberti, eiusdem canonicus, litteras domini Terrachonensis electi recepimus in hunc modum: [...] Nos itaque predicti Raimundus de Turellis, cantor, et Petrus Arberti, canonicus Barchinone, subdelegati a prefato domino G. de Terrachonensi electo et delegato domini pape, uisis et auditis rationibus et allegationibus utriusque partis [...] tanquam de iure vaccantem, ex speciali gracia Summi Pontificis prefato Berengario de Subirats vicense canonico assignamus, condemnantes Arnaldum de Riaria predictum et Berengarium fratrem ac procuratorem eius eisdem super ipsa ecclesia pro precium silencium imponentes. Lata hec sententia sexto idus augusti, anno Domini millesimo ducentesimo tricesimo quinto. Signum Raimundi de Turellis, precentoris Barchinone. Signum Petri Arberti, barchinonensis canonici [...].²³⁷

Pere Albert intervindrà de nou en qualitat de vicari del bisbe de Barcelona en la famosa sentència sobre l'escrivania de Terrassa amb data de 26 d'abril de 1236:²³⁸ «[...] Ego Petrus Arberti, Barchinonensis canonico et vicari domino Bererengarii Dei Gratia Barchinonensis episcopo». Aquesta era una disputa entre el prior de Santa Maria de Terrassa i Bernat Morera (*Bernardo de Morera bayulo*), batlle de la vila, amb motiu de la possessió i els drets sobre la notaria de Terrassa. Pere Albert conclou que el batlle, en nom del rei, podrà nomenar el notari titular de l'escrivania. Aquest era un dret que el rei podia exercir sobre els castells i les viles que es trobaven sota la seva jurisdicció, i Terrassa n'era una.

Pere Albert no dubta a aplicar la legislació vigent, però, no obstant això, també mostra un respecte vers el costum, ja que manté el dret de propietat de la institució a favor del prior de Santa Maria de Terrassa i la casa de Sant Ruf de França —de canonges agustinians reformats, de la qual depenia directament el monestir d'aquella ciutat—, havent al·legat el prior que ell i els seus antecessors sempre havien tingut i posseït aquella notaria.²³⁹

237. AEV, Arxiu Capítular, cal. 36, plec I. Pergamí original; vegeu el document núm. 6.

238. AHT, pergamins, IV-C, núm. 6. Mides: 250 × 345 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Aquesta sentència ha estat ressenyada per Josep M. MARTÍ BONET, Pere PUIG USTRELL i Josep SANLLEHI UBACH, *Pergamins de l'Arxiu Històric de Terrassa a 1208-1276: Priorat de Santa M. de Terrassa. Exposició Jaume I i el seu temps*, Terrassa, 1976, núm. 23, p. 30 (regesta documental); també a Pere PUIG I USTRELL i Josep SANLLEHI UBACH, «Catàleg de l'Arxiu Notarial de Terrassa», *Inventari d'Arxius Notarials de Catalunya*, vol. 5, 1984, p. 7-20, esp. 8-9. I més estudiada per Pere PUIG I USTRELL, *Capbreu primer de Bertran acòlit notari de Terrassa, 1237-1242*, vol. I, Barcelona, 1992, p. 11-15, i pel mateix autor: «Senyoria directa, domini útil i funció notarial a la notaria i l'escrivania públiques de Terrassa», *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català. Barcelona 11, 12 i 13 de novembre de 1993*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, col·l. «Estudis», núm. 7, p. 617-633.

239. Vegeu André GOURON, «Un assaut en deux vagues: la diffusion du droit romain dans l'Europe du XIIe siècle», cit.

Aquesta solució, si bé atorgava l'expedició de documents públics a la notaria, ara clarament sota jurisdicció reial, no comprenia els testaments i els capítols matrimonials. En aquest cas, els particulars podien demanar el servei d'un notari diferent; en definitiva, la intervenció dels clergues del monestir de Terrassa, que consuetudinàriament havien exercit aquesta funció:

Lata hec sententia VI kalendas Madii anno Domini MCCXXXVI. Sig+num Petri Arberti, Barchinonensis canonici et vicarii domini Berengarii Dei Gratia Barchinone Episcopi. Sig+num Bernardi Brancha, qui hoc scripsit mandato Petri Arberti predicti cum litteris rasis et emendatis in linea VI ubi scribitur tenet et suprapositis in XVI ubi scribitur institutionis die et anno quo supra.

Aquesta sentència té un important valor històric i jurídic. No solament perquè es tracta del primer document on consta la notaria de Terrassa, *Notariam de Terracia*, sinó també per la solució jurídica que dóna Pere Albert, on queda palès el suport que el nostre jurista fa a la concepció política del poder que es va forjant, durant la baixa edat mitjana, canalitzada cap a l'enfortiment de la figura del *princeps*, tendència que també trobem en les *Commemoracions*.

Pere Albert defensa el dret reial a nomenar un notari per a l'expedició de documents públics a les viles sota la seva jurisdicció. En aquest sentit, cal recordar que aquesta sentència coincideix amb un moment de consolidació de la institució notarial, al mateix temps que s'aprecia que les ciutats procuren l'elecció lliure dels seus notaris, ja que s'obre una via per assolir una certa autonomia enfront del poder reial. És un reflex perfecte de la col·lisió entre el domini directe i el domini útil, que Pere Albert procura salvar mitjançant un establiment emfitèutic.

El mes següent, el dia 10 de maig de 1236, dicta una altra sentència, també en qualitat de canonge i vicari del bisbe de Barcelona. Es tractava d'un assumpte sobre unes cases situades al carrer Lledó, entre Gerald i el mestre Martí, també canonge de Barcelona. En aquesta controvèrsia, Pere Albert, vistes les alegacions de les parts, accepta els testimonis, i havent consultat el cas, adjudica les cases a Gerald i condemna Martí a lliurar-les-hi: «[...] Super his visis allegationibus, exceptis testibus, habito prudentum consilio Petrus Arberti canonicus Barcinonensis et vicarius Berengarii Barcinonensis Episcopi».²⁴⁰

240. ACB, perg. 1-2-1184. Mides: 160 × 295 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Lletre cursiva. Tinta negra clara. Bon estat de conservació. Conté la signatura autògrafa de Pere Albert: *Sig+num+ Petri Arberti Barchinone canonici et vicarii Domini Episcopi*. Aquest document també fou recollit per Caresmar en els seus *Indexs*, on fa un resum extensíssim del contingut; vegeu CARESMAR, doc. núm. 3.

El 14 de maig d'aquell mateix any, Pere Albert assessorà en la sentència arbitral pronunciada pels jutges Pere de Centelles, sagristà de Barcelona, i Pere de Brolio, canonge de Vic, en la causa pendent entre el bisbe i la canònica de Vic, d'una banda, i Berenguer de Malla, com a tutor i defensor de la seva filla Sancia, de l'altra. Sembla que en la dita sentència es declarava que el castell de Torroella pertanyia al bisbe Bernat de Vic i a la canònica, per donació i llegat testamentari de Bernat de Manlleu, i els obligava a satisfer en el termini d'un any les injúries i rapinyes fetes pel legatari als clergues i homes de l'església de Vic i als homes de Sant Tomàs de Riudeperes (*Rivo pirarum*).²⁴¹

Sembla que Pere Albert continuà a Barcelona²⁴² fins a finals d'any, quan l'abandonà per dirigir-se a Montpeller, al costat de Jaume I i d'altres personatges rellevants del seu temps. Així, el seu nom consta en un document de 16 i 17 de desembre de 1236 datat a Montpeller, entre la comitiva del rei Jaume I, juntament amb altres figures destacades com ara Vidal de Canyelles, en aquell moment encara canonge de Barcelona; el bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou; Ramon Berenguer, comte de Provença; Pons Hug, comte d'Empúries; Alsallit de Gudal; Berenguer de Cervera, i els cònsols de Montpeller.

Aquesta vegada, Pere Albert intervé com a testimoni en l'acte d'home-natge de Jaume I al bisbe de Magallona, Joan de Montelauro:

Certum et indubitatum est quod Jacobus, Dei gratia illustris rex Aragonum [...] fecit domino Johanni de Montelauro, eadem gratia episcopo Magalonensi, omagium pro villa Montispessulani et castro de Palude, quod vulgo dicitur Latas, que ab episcopo Magalonensitenet in feudum, in modum infrascriptum. [...] Actum in Montepessulano, in domo Atbrandi filii quondam Ramundi Atbrandi, in presencia et testimonio venerabilis patris Berengarii episcopi; Petri Alberti, Vitalis de Canellis, canonicorum Barchinonensium [...].²⁴³

241. AEV, Arxiu de la Mensa Episcopal *Liber Octavus*, perg. núm. 63 (Riuprimer, Senfores, Aguilar, Castell de Jona). Original perdut. Aquest pergami no es conserva a l'Arxiu, segurament perquè fou un dels que es cremà en l'incendi de l'any 1936. Solament es conserva l'extracte que dona l'Índex. Regestat per Eduard JUNYENT, *Diplomatari de sant Bernat Calvó: Abat de Santes Creus, bisbe de Vic*, Reus, 1956, p. 52, núm. 77.

242. Vegeu CARESMAR, doc. 4 i 5.

243. ANP, J.340. Montpeller et Magallone, II, núm. 18 = còpia núm. 19 (còpia autèntica); Jean FAVIER, *Les archives nationales: Etat général des fonds I*, París, 1978, p. 191; Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I*, Barcelona 1918, p. 125-126, ja donà notícia d'aquesta estada del rei Jaume a Montpeller, però sense indicar la font documental; vegeu el document núm. 7. Aquesta important obra de Miret i Sans ha estat reeditada recentment per l'Institut d'Estudis Catalans, *Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXV*, Barcelona, 2004, amb pròleg de M. Teresa Ferrer Mallol.

Segurament Pere Albert retornà l'any 1237 a Barcelona, o almenys hi era a la segona meitat d'aquell any.²⁴⁴

L'any següent, el 25 febrer de 1238, es troba també a Barcelona, segons una escriptura de reconeixement de deute signada per Joan d'Argenter de cinquanta sous a favor de Pere Albert, on es declara que del deute ja s'ha satisfet a Ferrer de Granada la totalitat menys tretze sous, autoritzat per Pere Ferrer, notari públic de Barcelona:

[...] quod ego Johannes Argenter confirmo et recognosco [...] Petro Arberti canonico Barchinonensi quod ex ipso debitorio quinquaginta parte per quantum debet Ferrario de Granata et carta publica [...] Signum Johannes Argenter [...].²⁴⁵

El *Llibre del Repartiment de València* ens ha deixat constància d'una generosa donació que el rei Jaume I va fer a Pere Albert el dia 13 de juny de 1238: «P. Alberti, canonicus Barchinone, alqueriam (que vocatur) Rahal Abinxalbeto, et alio nomine etiam vocatur Alarhal que est iuxta Petraer (Aceflia) / Aufaquia / et domos in Valentia que fuerunt de Xerichi defuncti quas modo tenebat Alf. scriba. Idus Junii».²⁴⁶ Era corrent que aquestes donacions fossin fetes a grups de pobladors o a particulars, i en el cas de Pere Albert podria ser una mostra de gratitud del rei Jaume per algun servei que el canonge de Barcelona li hagués pogut prestar.

El 19 de setembre d'aquell mateix any, signa un document de permuta i definició de dues peces de terra, amb oliveres i altres arbres, situades al territori de Barcelona, parròquia de Santa Maria de Sants, feta per Berenguer de Sant Vicens, prepòsit del mes de juliol, a Bernat de Vilagranada, ardiaca, i a l'ardianat de l'església de Barcelona, amb voluntat del bisbe i del capítol, que Jaume de Pelegiano, fill de Guillem de Pelegiano, difunt, les tenia per dita prepositura a cens de seixanta sous: «[...] Bernardus, Barchinonensis archidiachonus firmo.- S+num Berengarii de Saneto Vicentio. mensis julii pre-

244. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 6.

245. ACB, perg. 1-6-2996. Mides: 100 × 121 mm. Lletre cursiva. Tinta clara. El pergamí presenta un tall a la part inferior dreta. Bon estat de conservació. Joaquim MIRET I SANS, «Escolars catalans...», cit. 147, n. 2. L'autor ressenya el contingut d'aquest document sense indicar-ne la font.

246. *Llibre del Repartiment de València*, reg. I de Jaume I, f. 24r. La donació feta a Pere Albert figura dins les donacions «de València i el seu terme», fetes per Jaume I durant l'any 1238, Antoni FERRANDO FRANCÉS (ed.) *et al.*, vol. I, Paterna, 1978, p. 36, núm. 370, on l'editor ens dona, al costat de la transcripció, la seva traducció al català: «A Pere Albert, canonge de Barcelona, l'Alqueria (anomenada) Rahal Abinxalbeto, i amb un altre nom també anomenada Alarhal, que està junt a Patraix (Aceflia) Aufaquia; i unes cases, a València, que foren de Xerichi, difunt, que darrerament posseïa Alfons. Escrivà. 13 de juny».

positi. Signum + Petri Arberti, Barchinonensis canonici [...]». Aquest document fou recollit en els *Libri Antiquitatum* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona.²⁴⁷

A partir d'aquests moments sembla que, segons la documentació, s'inicia l'etapa més activa del nostre personatge. Segons els nostres càlculs, devia tenir, aleshores, uns quaranta anys. Aquesta vitalitat persisteix fins als seus últims dies, cap a final de la dècada de 1260 o començament de l'any 1270, que és quan, segons els testimonis localitzats, situaríem aproximadament la seva mort.

El 8 de maig de 1241 subscriu una ordinació per mantenir tres pobres a la seu barcelonina, que havia estat feta pel mestre Martí, canonge del capítol barceloní:²⁴⁸

Ego magister Martinus, subscribo.- Sig+num Geraldi de Sagas, Barchinonensis canonici. [...] Sig+num Petri Arberti, Barchinonensis canonici. Sign+num Magistri Raimundi. [...] Signum Petri Marchesii, publici Barchinonensi notari, Script.

Aquell any, Pere Albert és cridat perquè intervingui en la famosa disputa per la diòcesi de València.²⁴⁹ Serà un dels tres jutges designats per Gregori IX, juntament amb el mestre Pere de Bayona, canonge de Toledo, i el dominic Pere Guarner de Bordeus com a instructors del procés en la fase de prova, per posar fi a la interminable disputa per la jurisdicció eclesiàstica de la diòcesi de València, mantinguda entre Tarragona i Toledo:

Magistro P. de Baiona, Toletano canonico, P. Alberti, Barchinonensi canonico, et fratri Petro Guarnerii, ordinis fratrum Praedicatorum, de Burdegala, mandat quatenus, - cum non potuisset liquere de meritis causae quae inter Toletanum et Terraconensem archiepiscopos super ordinatione ecclesiae Valentinae vertebatur, - quorum archiepiscoporum procuratoribus, ob

247. LA I, f. 244, d. 663; Joseph MAS, «Rúbrica dels *Libri Antiquitatum* de la seu de Barcelona», *Notes històriques del bisbat de Barcelona XII*, Barcelona, 1915, p. 257-258, doc. núm. 2630.

248. LA I, f. 392, d. 1106; Joseph MAS, *Notes històriques...*, XII, cit. 260-261, doc. núm. 2635, recollit per Caresmar; vegeu doc. núm. 9.

249. ASV, *Reg. vat.* 20 (Gregori IX), f. 87v, núm. 100. 1241, juliol, 14. Laterà. Lucien AUVRAY, *Les registres de Grégoire IX*, tom XI, París, 1908, p. 545-546, doc. núm. 6086; sembla que també fou publicat per Javier GOROSTERRATZU, *Don Rodrigo Jiménez de Rada, gran estadista, escritor y prelado*, Pamplona, 1925, p. 466-67, doc. 164, però no hem pogut veure aquesta obra. Per més detalls sobre aquest procés, vegeu Roque CHABÁS, *Episcopologio Valentino I*, València, 1901; Robert Ignatius BURNS, *The crusader kingdom of Valencia*, Cambridge, Massachusetts, 1967, vol. I, p. 275 i vol. II, p. 501; del mateix autor *Jaume I i els valencians del segle XIII*, València, 1981, p. 59, 67-72, i *El Reino de Valencia en el siglo XIII*. Vol. II: *Iglesia y sociedad*, València, 1982, p. 564-616; vegeu el document núm. 9.

hoc apud Sedem Apostolicam constitutis, S[inibaldus], tituli Sancti Laurentii in Lucina presbyter cardinalis, datus fuerat auditor,- infra quattuor menses recipiant et examinent testes quos partes coram ipsis iudicibus super articulis quos praedictus cardinalis ipsis sub sigillo suo transmittat inclusos, seu contra personas testium jam productorum duxerint producendos; testium qui fuerint sic produci dicta ad Sedem Apostolicam sub suis, id est ipsorum canonicorum et fratris Petri Guarnerii, sigillis inclusa remittant; praefixo partibus termino, quo coram ipso papa compareant.

Aquest conflicte no s'acabà fins al pontificat d'Innocenci IV (Sinibaldo de Fieschi), que curiosament havia estat el cardenal que havia actuat com a auditor durant la primera apellació del litigi valencià:

Magistro P [etro] de Baion, toletane, et P[etro] Alberti, barcinonensi canonici, et fratri P[etro] Guarnerii, Ordinis predicatorum burdigalensi. Olim in causa que inter venerabiles fratres nostros [Sancium] toletanum, et [Benedictum], terraconensem archiepiscopos super ordinationem ecclesie valentine vertitur, procuratoribus partium ob hoc apud sedem apostolicam constitutis G[regorius], papa, predecessor noster, nos auditorem concessit [...].²⁵⁰

La causa valenciana durà uns quants anys, segurament perquè coincideix amb un moment molt difícil per a Innocenci IV, ocupat fonamentalment a fer front als atacs de Frederic II. La disputa es resolgué, finalment, a favor de Tarragona.

A final d'aquell 1241, en un document de 14 de novembre, el bisbe de Vic, Bernat Calvó, concedeix una pensió de cent sous anuals a Pere Albert, dels censos que el bisbe rep de Vic, però sense esmentar el motiu pel qual decideix concedir-li aquesta quantitat de diners:

Nos Bernardus, Dei gracia Vicensis episcopus, bona et libera voluntate in presenti cum hoc publico instrumento, damus et concedimus tibi Petro Arberti, Barchinonensi canonico et cui velis in omni vita nostra tantum centum solidos monete curribilis Barchinonensis de duplo, quos omnes tibi assignamus in presenti annuatim accipiendos [...] Testes B. de Clotis, Girberti Gauterii, et Petro de Podiolo.²⁵¹

També a la darrereria d'aquell any, trobem una escriptura datada el 3 de desembre de 1241 al Palau Reial de Barcelona, feta davant del notari de Barcelo-

250. ASV, *Reg. vat.* 21 (Innocenci IV), f. 3v, núm. 17. 1243, juliol, 14. Anagni; vegeu el document núm. 12.

251. AEV, Arxiu de la Cúria Fumada, anònims III; vegeu el document núm. 10.

na Pere Carbonell, on es dóna notícia de la sentència dictada per Pere Albert, juntament amb Guillem Berenguer de Cervera, que declarava que posava a disposició de Jaume I la possessió dels béns de Pere de Berga per contumàç:

[...] Nos ego Berengarius de Cervaria, et Petri Arberti recepto iuramento a Bernardo Granelli, portario Domini Regis, quod literas tam a Domino Rege quam a nobis missas obtulit Petro de Berga contumaciam illius attendentes de iure, habito prudentem consilio adjudicamus Domino Regi Jacobo possessionem rerum vel iurum ab eo petitorum causa rei servande pro personalibus autem ipsius domini Regis petitionibus; pronunciamus Dominum Regem debere entrare in possessionem bonorum Petrus de Berga pro modi debiti declarati. Lata fuit sententia in palacio Barchinone domini regi. III nonas december. Anno Domini MCCXL primo [...] Signum Petri Carbonelli, Notarii publici Barchinone, qui hoc scripsit et clausit, die et anno prefixis.²⁵²

El valor d'aquest document radica especialment en el fet que es tracta de l'únic testimoni que tenim del seu *sigillum*. Tot i que el seu estat de conservació no és gaire bo, encara es pot llegir al voltant d'aquest segell eclesiàstic, pendent i de cera bruna: «+ S: PET ARBERTI BARCH: CANOICI».²⁵³

El següent testimoni que tenim de Pere Albert és força enigmàtic, ja que el situa a Penne d'Agen, prop de Tolosa. En aquesta ocasió apareix com a testimoni en el document de març de 1241-1242, que recull l'acte del perdó d'excomunió del comte de Tolosa Raimond VII (1222-1249):

Noverint universi quod dominus Raimundus, Dei Gratia comes Tolosanus, dum in lecto infirmitatis jaceret apud castrum de Penna, Agennensis diocesis [...] super omnibus sentenciis excommunicationum, per iudices ordinarios seu delegatos promulgatis, quibus ipse dominus comes excommunicatus fuerat, vel esse dicebatur, absolutionis beneficium humiliter postulavit. [...] Facta est ista absolutio apud Pennam Agennensii, in domo P. Pelliparii.- Testes presentes interfuerunt: dominus Bertrandus senescallus Agennensis, Raimundus Gausselmi [...] Petrus Alberti canonicus Barchilonensis, B. Pinellis, Petrus Aizs de Ribairiaco, Raimundus de Marca, Stephanus Geraldus canonicus Aggenensis, Petrus Martini medicus, magister Willelmus de Punctis, B. de Turre [...] Et ego B. de Pairinhac, comunis notarius de Penna, predite requisitione presens interfui et hoc instrumentum de mandato dicti officialis scripsi, Anno Domini MCCXLI-II. ydus martii [...].²⁵⁴

252. ACA, perg. Jaume I, carp. 83, núm. 863; vegeu el document núm. 11.

253. Ferran de SAGARRA, «Segells del temps de Jaume I», *1er Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, 2a part, 1913, p. 978-1040, esp. 1034-1035, reproduït pel mateix autor a *Sigillografia catalana...*, vol. III, *Barcelona*, 1932, p. 173, núm. 3933.

254. ANP, J. 305. Tolosa, III, núm. 8, original segellat; vegeu el document núm. 8.

Pere Albert delegà al jove jutge Guillem de Pons el dictat d'una sentència arbitral, amb data de 24 de novembre de 1242, en la qüestió sobre determinades quantitats de diners entre Bernat d'Ort i Arnau Janover:

Sint Bernardum d'Orto, Petrum Dominicum, Berengarium Dominicum et Bernardum de Mora agentes ex una parte et Arnaldum Jenovenssis per se et per uxorem suam ex alteram [...] Guillelmi Poncii junioris judicis delegati a Petro Arberti Barchinonensis canonici [...].²⁵⁵

El fet que Pere Albert delegui la seva funció de jutge sembla que indica que en aquells moments estava força ocupat en les funcions administratives de la canònica, ja que, segons aquest document, aquell any estava al capdavant de les prepositures del mes d'octubre i de desembre. Aquest document declara Pere Albert prepòsit del mes d'octubre i també successor en la prepositura del mes de desembre de Berenguer de Sant Vicens, que havia estat el seu antecessor.

El nostre canonge continua a Barcelona el 1243 i el 1244. La seva presència és constant i especialment activa dins el capítol barceloní, tal com ha quedat palès en diversos documents dels *Libri Antiquitatum* i en d'altres recollits per Caresmar en els seus *Índexs*.²⁵⁶

Una escriptura de 19 de novembre de 1244 també recull la mateixa condició de paborde del mes de novembre. Aquest document conté la disputa sobre el domini del castell de Banyeres sostinguda entre Pons de Ribes, que de-manava el domini, i Pere Albert, com a regidor de la pabordia del mes de novembre i part interessada, d'una banda,²⁵⁷ i Ramon de Mur, de l'altra:

Sit omnibus manifestum quod Poncius de Ripis ex una parte, et Petrus Arberti, Canonicus Barchinone et prepositus mensis novembreis pro se et Raimundo de Mure ex altera super questione castri Bagnariis quod petit dictus Poncius [...] quod totum pertinet dicte prepositure et ipse possidet nomine ipsius prepositure et promitet non contravenire et ratione habuit quicquid dictus Petri Arberti fecerit in dicta causa. Et de hiis supradictis voluerunt partes ut fieret publicum instrumentum. Actum est hoc XIII° kalendas decembris Anno Domini MCCXL quarto. Sig+num Poncii de Ripis, qui hoc laudo et firmo. Signum+ Petri Arberti, Barchonone canonici et

255. ACB, perg. 1-1-2311. Mides: 220 × 300 mm. Lletre cursiva. Tinta negra. Bon estat de conservació.

256. Vegeu CARESMAR, doc. 11, 12, 13 i 14.

257. El motiu de la intervenció de Pere Albert en aquesta causa, com a part interessada, s'explica perquè el domini sobre el castell de Banyeres restava en possessió de la seu de Barcelona, concretament, estava sota la regidoria del mes de novembre, que, com veiem, administrava habitualment Pere Albert. Vegeu Rosa M. URPI I CASALS i Juan Antonio RESINA NAVAS, *El castell i terme de Banyeres del Penedès dels seus orígens al segle XIX*, Sant Sadurn d'Anoia, 1991, p. 340.

prepositi mensis Novembris. Sig+num Raimundi de Mure esse presbiteri.
[...].²⁵⁸

El castell de Banyeres estava sota el domini de la seu barcelonina.²⁵⁹ Però sobre la seva possessió pesaven diverses disputes, que quedaren aclarides, finalment, en aquest document.

L'any 1245, Pere Albert també és el cap de la prepositura del mes de novembre, segons un document de 8 de març. Es tracta d'un establiment de quatre molins i altres pertinences: «[...] cum resclosis dicta de mari, cum horto, qui ibi est, cum arboribus et viminariis, cum mansione conjuncta horto, et cum lacunariis, et unam portionem terrae quam ibi habebant: et erant in suburbio Barcinona [...]». Aquests establiments existien des d'antic i els tenien i eren administrats per la canònica i els prepòsits dels mesos de gener, febrer, abril, juliol, agost i novembre. S'estableix el delme i el temps de pagament del cens, que, com era habitual, es feia per Sant Miquel, Nadal, Pasqua i Sant Josep.²⁶⁰

Pere Albert repeteix el mateix càrrec de prepòsit els mesos de novembre durant els anys 1246, 1247, 1251, 1259, 1260 i 1263.

El dia 1 de maig de 1245, signa, entre altres canonges de Barcelona, l'acte d'exempció de jurisdicció concedida pel bisbe de Barcelona al monestir de Sant Antoni de la diòcesi de Barcelona, confirmada més tard pel papa Innocenci IV a Lió, en un document de 23 de juliol de 1245:

[...] Frater Petrus, miseratione divina barchinonensis episcopus, dilectis in Christo filiabus Agneti, per eandem abbatis, et monialibus inclusis ordinis Sancti Damiani monasterii Sancti Antonii barchinonensis, salutem et benedictionem. Com vos, divina gratia inspirante, monasterium in honorem sancti Antonii, juxta civitatem Barchinonensem apud litus maris, de assensu domini Berengarii, episcopi quondam bone memorie predecessoris nostri, ex elemosina fidelium, construxeritis, ut ibidem Domino famulantes, devote pro nobis et aliis peccatoribus possitis Domino precari, a nobis humiliter deprecastis ut monasterium illud cum omnibus monialibus presentibus et futuris, intuitu pietatis et pro redemptione peccatorum nostrorum, ab omni episcopali jure, tam in spiritualibus quam in temporalibus

258. ACB, perg. 1-1-787. Mides: 183×198 mm. Lletre cursiva, Tinta negra. Bon estat de conservació. Els testimonis figuren en dues columnes. Conté la signatura autògrafa de Pere Albert; vegeu el document núm. 13.

259. Rosa M. URPI I CASALS, Juan Antonio RESINA NAVAS, *El castell i terme de Banyeres del Penedès dels seus orígens al segle XIV*, Sant Sadurní d'Anoia, 1991, p. 152-153: «El domini del castell de Banyeres restà tota l'edat mitjana i moderna en poder de la seu de Barcelona, però això no fou obstacle perquè laics o altres religiosos hi posseïssin drets o alous».

260. ACB, LA, I, C, abans de les planes foliades; Josep MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 261-262, núm. 2636. Recollit per Caresmar; vegeu doc. núm. 13.

bus, pleno jure eximire deberemus. [...] Signum Petri Arberti, barchinonensis canonici. Signum Petri de Insula, barchinonensis canonici. Signum Bernardi Delfini [...].²⁶¹

El 23 de juny de 1246, Pere Albert intervé com a jutge especial delegat per Jaume I amb el consentiment de Ferrer Guillem de Vilafranca i Bertran de Canyelles, castlans de Vilafranca, amb motiu d'un conveni feudal i la disputa suscitada entre el rei, d'una banda, i els dits castlans, de l'altra, sobre rèdits, mesures i altres qüestions referents al mercat de Vilafranca. Pere Albert dicta sentència sobre aquest assumpte al Palau Reial de Barcelona:

Cum super quibusdam censualibus, redditibus, proventibus, honoribus, possessionibus et rebus aliis in Villa franca esset disensio inter Dominum Jacobum Dei gracia Regem Aragone ex una parte Ferrarii Guillelmum de Villafranca atque Bertrandum de Canellis castlanos eiusdem ville ex altera, placuit domino regi de consensu etiam castlanorum delegare iudicem Petrum Arberti Barchinone Canonicum quis summarie sine strepitu iudiciorum de omnibus supradictis omnimodam inquireret veritatem, et usque ad probatorem sinem omniam diligentes examinare: ad cuius cause promotionem fuerunt constituti procuratores a Domino rege Petro Pellisario et Gerardo Pellisario et Genovasio de Taliata [...] placuit Domino Regi et castlanis predictis ut super articulis in quibus ad plenum hactenus est procesum, per dominum Petrum Arberti ab eodem feratur sententia [...] Ego itaque Petrus Arberti habit tractatu in Curia Domini Regis et in eius presencia super pluribus in hac sententia comprehensis; habito etiam consilio Episcoporum et baronum nec non et iurisperitorum et aliorum discretorum virorum [...] Lata fuit hec sententia in Barchinona in Palacio Domini Regis, presentibus [...] nono kalendas julii anno Domino MCCXL sexto [...] Signum Petri Arberti Barchinone canonici qui a Domino Regi in hac Curia delegatus de eius speciali mandato hanc sententiam tuli. [...].²⁶²

El 6 d'agost de 1247 signa un document com a preposít del mes de novembre «Signum + Petri Arberti, Barchinonensis canonici et praepositi mensis Novembris», en la declaració de Bernat Adarró i Arnau Umbau, els quals tenen *pro indivis* quatre molins, anomenats *de la Mar* per la canònica de

261. ASV, *Reg. vat.* 21 (Innocenci IV), f. 214v-215r, núm. 23 (1245, juliol, 23, Lió); vegeu el document núm. 14.

262. ACA, Pergamins, Jaume I, núm. 1035, carp. 86 (ubicació antiga: «armari 11 de Vilafranca, sac A, núm. 126»). Mides: 363 × 522 mm. El copista reproduceix el *signum* de Pere Albert. En tenim notícia a Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, cit. 179; vegeu el document núm. 15.

Barcelona i pels prepòsits dels mesos de gener, febrer, abril, juliol, agost i novembre.²⁶³

També trobem Pere Albert entre els membres participants del Concili de Tarragona de 1249 i 1250. El 15 de març de 1250, en el proemi del Concili, figura en qualitat de representant del capítol de Barcelona i del bisbe de Girona.²⁶⁴

Anno Domini MCCXLIX, idibus martii, nos Petrus miseratione divina Tarraconensis archiepiscopus, in civitate Tarraconensi concilium celebrantes, praesentibus venerabilibus fratribus Pontio Dertusensi, V. Oscensi, P. Barchinonensis, G. Illerdensi et A. Valentino episcopis, P. Arberti capituli Barchinonensis ac Gerundensi episcopi, B. Burdi [...] communi approbatione concilii ordinavimus inferius annotata et in primus quod domino Iacobo regi etc; et infra Item cum non sine gravi etc.

Un dels acords establerts en el Concili de Tarragona fou la decisió de 15 de març de 1249, que consistia a concedir la vintena part dels fruits de les esglésies a Jaume I, per fer front als sarraïns.²⁶⁵

In primus quod domino Iacobo regi Aragonensis detur vicessima, praeter illam vicessimam, qua apud Dertusam extitit iam concessa de redditibus vel proventibus ecclesiae Terrachonae, cui nos super hoc obligavimus in hunc modum: «Pateat universis quod nos Petrus miseratione divina Tarraconensis archiepiscopus, P. Dertusensis, V. Oscensis, P. Barchinonensis, G. Illerdensis, A. Valentinus episcopi, P. Alberti, canonicus Barchinonae et procurator sui capituli ac B. Gerundis episcopi [...] in Terrachone congregati concilio, attendentes quod vos dominus Iacobus Dei gratia rex Aragoniae zelum fidei catholicae habentes prae oculis ad expulsionem

263. ACB, LA, I, D, abans de les planes foliades. 1247, agost, 6. Resenyat per Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 263-264, doc. núm. 2638.

264. Vegeu Josep M. PONS GURI, «Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana II*, 1989, p. 287.

265. JAIME VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. XVII, Madrid, 1851, p. 214-217 i doc. núm. LXI, p. 350-351. Villanueva diu que es limita a transcriure una còpia que tenia dels concilis provincials de Tarragona que correspon al còdex dels agustinians de Barcelona; Josep M. PONS GURI, «Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)», cit. 223-387. L'autor precisa que no es tractava pròpiament d'un concili: «En realitat, més que no pas d'un concili, es tractava de l'establiment de convenis de l'estament eclesiàstic amb el rei Jaume, per ajudar a l'expulsió dels sarraïns del regne de València, que donaren lloc a compromisos contrets, primer, a Tortosa, i, després, a Tarragona, pels quals calia l'assentiment de la Santa Seu. Aquestes negociacions provocaren reunions de l'estament eclesiàstic, que no eren concilis pròpiament dits en el sentit canònic de la paraula i no deixaren obra legislativa. Per això en l'enumeració clàssica de la província Tarraconense, no ocupen lloc dins la sèrie dels de l'arquebisbe Pere d'Albalat», p. 285.

sarracenorum de Regno Valentiae, attenda sollicitudine laboratis, vestram etiam necessitatem et utilitatem nostram propriam in parte huius reputantes de domini Papae voluntate atque consensu promittimus vobis quod praeter vicissiman nostrorum reddituum istius anni [...].²⁶⁶

A continuació, Pere Albert també subscriu un acord d'excomunió en qualitat de procurador del seu capítol i del bisbe de Girona:

Item denuntiamus et nuntiari mandamus excommunicatos per totam provinciam, Dalmatium de Alentorn Burdum de Albido de Sero, R. de Vil·lamur et baiulum de Spalargis, et omnes alios qui F. de Gatello clericum ceperunt et captum tenuerunt. Denuntiamus etiam excommunicatos R. de Odena, R. de Portella et Br. de Caldeis et eorum complices pro dampno quod dederunt hominibus sanctae Mariae de Plano. Item denuntiamus excommunicatum R. de Castronovo militem. [...] Ego Petrus sanctae Tarracoenensis ecclesiae archiepiscopus subscribo [...] Ego Petrus Albertus Barcinonensis canonicus procurator domini Gerundensis episcopi subscribo [...].²⁶⁷

El 9 de febrer de 1250, subscriu un document recollit en els *Libri Antiquitatum*.²⁶⁸ Es tracta d'una comanda o cessió de l'hospital i la seva església, fundats pel canonge difunt Colom, feta pel bisbe de Barcelona i el seu capítol a favor de Berenguer de Planas amb caràcter vitalici: «[...] Signum Petri Arberti Barchinonensis canonici subscribentis, pro me et Magistro Martino, cuius in hoc auctoritate Capituli vice gero».

Aquest *Magister Martinus* —a qui Pere Albert també havia fet de procurador anteriorment²⁶⁹ i que apareix en aquest document i en d'altres— fou un dels membres fundadors de la institució caritativa coneguda com la *Pia Almoina*, juntament amb Bertran Delfí, Jaume Gerard i Berenguer de Palou, entre d'altres. La documentació ens dona prova de la proximitat de Pere Albert a aquests personatges. I, tot i que no fou un dels fundadors de la Pia Almoina, tots ells li dipositaren una gran confiança.²⁷⁰

266. *Ex codice Barchinon. apud Agustinian* (P-V-259-I); vegeu el document núm. 16.

267. *Ex codice Barchinonen. apud Agustinian* (P-V-260-I), editat per Josep M. PONS GURI, «Constituciones conciliares...», cit. 288-289.

268. ACB, LA I, f. 305. d. 846; Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 264-265, doc. núm. 2641. Recollit també en els *Índexs de Caresmar*; vegeu CARESMAR, doc. núm. 22.

269. Pere Albert subscriu un document de 15 de juny de 1249 com a «Petrus Arberti Canonico Procurator Magistri Martini [...]»; vegeu CARESMAR, doc. núm. 20.

270. Josep BAUCCELLS REIG, «Gènesi de la Pia Almoina de la seu de Barcelona: els fundadors», *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, volum miscel·lani d'estudis i documents, Barcelona, 1980, p. 17-75, esp. 32. Del mateix autor tenim dos treballs on hem localitzat documents amb el patronímic Pere Albert. Es tracta de personatges relacionats amb la

El 25 de febrer de 1251, Pere Albert fa de fiador, per la part del bisbe de Barcelona i el seu capítol, juntament amb Bernat Pereres, Guillem Rosanes i Pasqual Albert, aleshores encara rector de Piera, per les despeses i els treballs que la qüestió de la sentència dictada per Joan Astenense, i confirmada per la Seu Apostòlica, hagués causat: «[...] et dantes fidejussores, ex parte capituli Petrum Arberti, Bernardus de Pirariis, et Guillermo de Rosanis, canonicis Barchinonensis et Paschalem Arbertum Rectorum de Apiaria [...]». Les parts convenen estar a l'arbitratge de Pere d'Albalat, arquebisbe de Tarragona.²⁷¹ Pere Albert subscriu aquest compromís de l'abat de Sant Cugat i el seu convent, d'una banda, i del bisbe de Barcelona i el seu capítol, de l'altra, d'avenir-se a l'arbitratge de l'arquebisbe de Tarragona, «Signum + Petri Arberti, Barchinonensis canonici».²⁷²

Pere Albert era a Tarragona el dia 26 d'abril de 1251, on figura com a testimoni en la sentència arbitral que l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Albalat, donà sobre la qüestió anterior:

[...] VI kalendas madii Anno Domino MCCL primo, in camera Terrachonensis archiepiscopi, in castro suo apud Terrachonam. Presentibus venerabile A. Dei gracia, episcopo Valentino; G. Vitale, G. de Solerio, Johanne de Gardia, A. de Galba, P. Arberti et P. Canali, Pbri. et aliis quampluribus [...].²⁷³

Tenim notícia de la intervenció de Pere Albert en nom de Jaume I, davant Innocenci IV, per una carta de resposta del papa datada a Lió el 18 de maig de 1250, on consta Pere Albert en qualitat de nunci, sobre un assumpte referent a la dispensa matrimonial entre l'infant Alfons i una filla del rei de Castella, Ferran III el Sant:

Pia Almoïna i, tot i que no és tracta del nostre canonge, podria haver-hi una hipotètica relació de parentesc; vegeu *El Maresme i la Pia Almoïna de la seu de Barcelona: Inventari dels pergamins*, Barcelona, 1987, p. 89, doc. núm. 6, 1168, desembre, 6: «Fra Pere, prior de Santa Maria de Terrassa, fa a favor dels esposos Pere Arbert i Ermessenda donació [venda?] d'un camp situat a Badalona, prop de Sant Adrià del Besòs, sota del mas de Pere Llobet, pel preu de 5 m [morabatins].», ACB, 4-92-72; vegeu també del mateix autor *El Garraf i la Pia Almoïna de la seu de Barcelona: Inventari dels pergamins*, Barcelona, 1990, p. 85-86, doc. núm. 175, 1316, novembre, 17, on un tal Pere Albert, habitant de la quadra de San Joan Samora, presta jurament de fidelitat a Bernat de Fonollas, quan pren possessió d'aquesta quadra del terme del castell de Gelida, atorgat pels comtes de Pallars i senyors de Cervelló, ACB, 4-70-65.

271. ACB, LA, III, f. 251, d. 381; Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 267-270, doc. núm. 2646 i 2647; vegeu també CARESMAR, doc. núm. 24.

272. Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 269-270; doc. núm. 2647.

273. ACB, LA, III, f. 153, d. 382; Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 270, doc. núm. 2647. Recollit per Caresmar, doc. núm. 25.

Innocentius, episcopus, servus servorum Dei, carissimo in Christo filio [Jacobo] illustri regi Aragonum, salutem et apostolicam benedictionem. Litteras tuas, quas nobis per dilectum filium Petrum Arberti, canonicum barchinonensem, tuum nuntium, destinasti, affectuosa recepimus et earum tenorem pleno collegimus intellectu. [...].²⁷⁴

Aquest document fa pensar que Pere Albert possiblement hauria intercedit personalment, uns mesos abans, davant la cúria papal en aquest assumpte.

En un document original de 19 de març de 1251, Pere Albert apareix relacionat amb Ramon de Penyaafort, amb qui el nostre jurista canonge mantenia un amistós lligam, segons es pot apreciar per la naturalesa dels diversos documents on ambdós personatges apareixen relacionats. En aquest cas, és assessorat pel bisbe de Barcelona, Pere de Centelles, i pels canonges G. Vidal i Pere Albert, en la qüestió pendent entre Guilleuma de Claramunt i Ponç de Cervera, els quals s'havien sotmès voluntàriament al judici arbitral de Ramon de Penyaafort:²⁷⁵

[...] Concedentes vobis quod de licentia et expresso assensu nostro consilium, dictum seu ordinationem vestram reveletis et dicatis utrique nostrum in presentia venerabilis fratris P. Dei gratia episcopi Barchinone, et G. Vitalis et P. Arberti, canonicorum eiusdem. Actum est hoc pridie idus marci, anno Domini MCC quinquagesimo. [...] simpliciter et de plano daremus utrique consilium secundum formam penitenciam et conscientiam, sine strepitu et omni iudiciali cognitione, ita etiam quod aliquis eorum non esset per me astrictus consilio meo stare, adiecto quod dominus P. Barchinonensis episcopus, et G. Vitalis et P. Arberti, eiusdem ecclesie canonici, essent michi de utriusque partis consilio et voluntate speciales consiliarii et auditores. [...] Datum fuit hoc consilium XIII kalendas aprilis, anno Domini MCC quinquagesimo. [...] Testes huius rei sunt dominus frater P. Barchinonensis episcopus, G. Vitalis et P. Arberti, Barchinonenses canonici [...].²⁷⁶

274. ACA, lletres apostòliques, arm. de Montblanch, núm. 589; vegeu el document núm. 17.

275. Ferran VALLS I TABERNER, *Sant Ramon de Penyaafort*, Barcelona, 1996, p. 204: «El 19 de març de 1251, sant Ramon, amb l'assessorament del bisbe de Barcelona, fra Pere de Centelles, i dels canonges barcelonins Guillem Vidal i Pere Albert, va donar el seu parer, en forma penitencial i de consciència, sobre una qüestió pendent entre Guilleuma de Claramunt i Ponç de Cervera».

276. ACA, perg. Jaume I, núm. 1241, carp. 89. Mides: 287 × 464 mm. Carta partida en *a, b*, c. Lletra cursiva. Bon estat de conservació. Editat a Ferran VALLS I TABERNER, «Diplomatari de sant Ramon de Penyaafort», AST 5, 1929, p. 19-21, doc. núm. 9; reeditat a Bibliotheca Ivridica, Saragossa, 1991, p. 28-31, doc. núm. x; també a José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyaafort: Diplomatario*, Barcelona, 1954, p. 93-96, doc. núm. LXXVII. En donà notícia Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, cit. 212-213; vegeu el document núm. 18.

Destaquem, d'aquest pergami, la signatura autògrafa i el *signum*, que s'ha conservat i es llegeix amb tota claredat, acompanyat de l'atribut *canonge de Barcelona*, «Signum + Petri Arberti Barchinonensis canonici».

Un dia més tard, el 20 de març de 1251, Pere Albert figura com a testimoni de l'acte pel qual Guilleuma de Claramunt i Ponç de Cervera trien el bisbe de Barcelona, Pere de Centelles, perquè posi fi definitivament a la seva controvèrsia sobre qüestions hereditàries:

Cum esset contentio inter nos dominam Guillelmam de Claramonte, uxor quondam Guillelmi de Claramonte et Poncius de Cervaria, pro certo scientet vos dom. fratrem P. Dei gratia Barchinon. episcopum, non esse iudicem nostrum, expresse et ex certa scientia consentimus in vos, constituentes vos iudicem nostrum, ut per vos vel per interpositas personas recipiatis testes et alias probationes super iuris hereditatis G. de Claramonte quondam, et super debitis hereditariis et super solutionibus eorum factis et faciendis, prout vobis videbitur expedire [...] Actum est hoc XIII kalendas aprilis, anno Domini MCC quinquagesimo. [...] Testes huius rei sunt: R. de Furmiguera; P. Arberti, Geraldi de Villafrancha [...].²⁷⁷

Pere Albert farà de nou de testimoni en l'acte d'execució d'aquesta sentència arbitral, datada el 29 de març de 1251:

[...] quod nos domna Guillelma de Claramonte et Poncius de Cervaria laudamus, approbamus et perpetuo confirmamus illud consilium quod in foro penitentie datum est nobis et cuilibet nostrum a fratre Raymundo de Pennaforti cum consilio domni P. Barchinon. episcopi, G. Vitalis et P. Arberti [...] Testes huius rei sunt: G. de Cervilione; Hugo de Cervilione [...] P. Arberti, canonici Barchinonen. [...].²⁷⁸

Un document de 19 de maig de 1251, que conserva la signatura autògrafa de Pere Albert, ens confirma que aquell mateix any era el paborde del mes de novembre: «[...] Actum est hoc XIII kalendas junii anno Domino Millesimo CCL primo [...] Signum + Petri Arberti Barchinonensis canonici et praepositi mensis novembris [...]». Es tracta d'una escriptura de venda d'una peça de terra, alou de la canònica, a l'horta del mar, dita *dels molins*, feta per Arnau Umbald a Berenguer d'Adarró per 19 lliures, 13 sous i 4 diners.²⁷⁹

277. ACA, perg. Jaume I, núm. 1235, editat per José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario*, cit. 97, doc. núm. LXXVIII; vegeu el document núm. 19.

278. ACA, perg. Jaume I, carp. 89, núm. 1242. Mides: 305 × 380 mm. Carta partida en a, b, c. Lletra cursiva. Mal estat de conservació. Editat per José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario*, cit. 98-100, doc. núm. LXXIX; vegeu el document núm. 20.

279. ACB, perg. 1-6-4279. Mides: 342 × 378 mm. Lletra cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació.

El 4 de febrer de 1252, subscriu amb Ramon de Penyafort, entre d'altres, el document on consta l'acte de prestació d'obediència de l'abat de Sant Cugat al bisbe de Barcelona:

[...] Sit omnibus notum quod ego frater Petrus, Dei Gratia abbas Sancti Cucuphatis, promitto coram Deo et sanctis eius canonicam obedienciam et reverenciam vobis domino fratri Petro, Dei gratia Barchinonensi episcopo, et successoribus vestris, salvis regula et ordine beati Benedicte et salva sententia inter abbatem et monasterium nostrum et vos ecclesiam Barchinone lata per Magistrum Iohannem Astensem, domine pape Innocencii quarti subdiachonum et capellanum, de speciali mandato eiusdem apud Lucdunum, et salvis declaracionibus omnibus per dominum Petrum Terrachonensem archiepiscopum super dicta sententia postmodum subsequitis. Actum est hoc in camera domini Barchinonensis episcopi, pridie nonas februarii, anno Domini millesimo CC quinquagesimo primo. Ego frater Petrus, Dei gratia Sancti Cucuphatis abbas, subscribo. Testes qui ad hoc presentes fuerunt sunt: dominus Bernardus, Dei gratia Vicensis episcopus; frater Raimundus de Pennaforti [...] Petri Arberti, Bernardus de Pirariis, R. de Montesigno, Barchinonenses canonici; Guillelmus de Lacera, civis Barchinonensis [...].²⁸⁰

La proximitat i bona relació de Pere Albert amb el bisbe de Barcelona, Pere de Centelles, segurament va fer que aquest el designés, entre altres canonges, marmessor del seu testament de 23 de març de 1252, amb l'assessorament del prior del convent de Santa Catarina i de Ramon de Penyafort:

Nos frater Petrus, Dei gratia Barchonensis episcopus cum consilio et voluntate prioris Sanctae Caterinae, facimus nostrum testamentum sive ultimam ordinationem in nostro sensu et sana memoria. In quo eligimus manumissores nostros Arnaldum de Gurbo, archidiaconum, Ferrarium de Lauro, sacristam, Bernardum de Cintillis, Petrum Arberti, Bernardum de Pirariis et Raymundum de Monte-Signo, canonicos Barchinonenses [...]. Et haec omnia fient ad arbitratum manumissorum nostrorum cum consilio prioris fratrum Praedicatorum Sanctae Caterinae, vel locum ipsius tenentis, et fratris Raymundi de Pennaforti, vel alterius eorum, si ambo commodo haberi non possent [...] Actum est hoc x kalendas aprilis, anno

280. ACB, LA, III, f. 159, d. 383; Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 270-271, doc. núm. 2649, recollit per Caresmar, doc. núm. 26. Aquest mateix document fou editat més tard per Ferran VALLS TABERNER, «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort», cit. 25, doc. núm. XII, que el data el 6 de febrer de 1252, i per José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario*, cit. 105, doc. núm. LXXXI, que el data el 4 de febrer de 1252. Segons la transcripció de Caresmar, correspondria a aquesta última data; vegeu CARESMAR, doc. núm. 27.

Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo primo. [...] Signum+ Petri Arberti Barchinonensis canonici. [...].²⁸¹

El 9 d'abril de 1252, Arnau de Gurb, ardiaca, i el capítol de l'església de Barcelona designen com a procuradors seus els canonges mestre Berenguer de Torre i Pere Albert per presentar-se a l'abat de Sant Pere de Besalú:

Arnaldus de Gurbo Archiacono et capitulum Ecclesiae Barcinone constituunt in procuratores suos Berengarium de Turri et Petrum Arberti canonicos, ad praesentandam apellationem A. Abbati S. Petri Bisulundam quam facerant pro se, et Ecclesiam sua et pro Abbatibus Prioribus, et Rectoribus Ecclesiarum, et clerecis omnibus civitate et Diocesi Barcinone [...].²⁸²

Pocs dies abans, el dia 1 d'abril, en un document també recollit per Caresmar, Pere Albert ja havia estat elegit procurador del capítol de Barcelona per resoldre la qüestió sobre jurisdicció episcopal, on hi havia una contradicció entre el dret comú i el costum canònic:

Defuncto Fra Petro Barcinona Episcopo cum dubitaretur de iurisdictionem Episcopali utrum deberet esse apud capitulum ut ipsum sibi dicebat pertinere de iure communi, vel apud Arnaldus de Gurbo Archidiaconum ratione prescriptionum antiquorum consuetudinis [...] Constituit procuratorem Petrum Arberti canonico Barcinone super predictis. [...].²⁸³

El seu vell amic i company de joventut Vidal de Canyelles, que fou bisbe d'Osca i amb qui Pere Albert havia coincidit a Bolonya i en el capítol de Barcelona, molt unit també a Ramon de Penyaafort i conseller de Jaume I, també demostra la confiança en Pere Albert, ja que li encarrega el compliment d'una de les últimes voluntats en el seu testament de 12 d'octubre de 1252, que consistia a restituir una quantitat de diners —mil sous barcelonesos— a la filla de Bonafàç o als seus hereus pels perjudicis que li havia causat quan aquest era, igual que fou Pere Albert, preposat del mes de novembre de la canònica de Barcelona:

281. Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 24 de Sta. Caterina, f. 371, test. 1251, març, 23, publicat per Jaime VILLANUEVA, *Viaje literario...*, cit. 354-360. Hem rectificat l'error tipogràfic de la foliació que ubica aquest document entre els folis 254-260 i que no tingueren cura en la seva reproducció Ferran Valls Taberner i José Rius Serra; vegeu Ferran VALLS TABERNER, «Diplomatari de sant Ramon de Penyaafort», cit. 21-24 = doc. núm. XI, reeditat a *Bibliotheca Ivris*, cit. 31-35, doc. núm. XI, i José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyaafort: Diplomatario*, cit. 100-104, doc. núm. LXXX; vegeu el document núm. 21.

282. ACB, perg. 1-2-754 (manca el segell). Mides: 77 × 230 mm. Lletre cursiva. Bon estat de conservació. Recollit per Caresmar, vegeu doc. núm. 29.

283. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 28.

Item recognoscimus quod dum eramus prepositus mensis novembris in ecclesie barchinone fecimus injuriam cuidam puelle de provincialibus filie de Bonafiaç, usque ad Millem solidum barchinonensem ut nobis videntur, et hiis scit Petrus Arberti canonicus barchinonensis, et ideo volumus et mandamus quod ad recognitionem ipsius Petri Arberti restituantur dicti Mille solidi vel etiam pleni [] plibus sibi tenemur mulieri predictae vel heredibus suis.²⁸⁴

Tal com ha recordat recentment Pérez Martín en la seva edició crítica del text foral de la compilació d'Osca, Vidal de Canyelles, parent del rei Jaume I i prestigiós jurista format a Bolonya, té el mèrit reconegut d'haver dut a terme l'encàrrec de les Corts d'Osca de 1247, que decidiren fer la recopilació dels furs d'Aragó, com a guia per als jutges en les seves decisions.²⁸⁵

No és rar que Jaume I pensés en Vidal de Canyelles per portar a terme aquesta obra, ja que la seva formació bolonyesa era una garantia.

El 22 d'octubre de l'any 1252, Pere Albert continua a Barcelona, ja que el seu nom consta, com a testimoni, «Presentibus: Arnaldo, Dei gratia episcopo, Ferrario de Lor, sacrista, Petro Arberti, canonico Barchinone [...]», en la sentència dictada per Guillem de Montcada, Ramon Berenguer d'Ager i Guillem d'Anglesola, amb l'assessorament de Guillem de Soler, canonge de Lleida, jutges assignats per Jaume I a fi de resoldre la controvèrsia, motivada per la ruptura de la treva donada pel rei, entre el vescomte Ramon Folc V de Cardona i els seus enemics. Es tracta d'un cas plenament vinculat a la *plenitudo potestatis* del príncep. En el revés de la sentència es resumeix així el seu contingut: «Sentencia lata per iudices assignatos per dominum regem Iacobum contra nobilem Raimundum vicecomitem Cardone super fraccione treugarum datarum per ipsum dominum regem inter dictum vicecomitem et inimicos suos».²⁸⁶

284. ACO, test. del bisbe d'Osca. Sign. 6-338 (sign. antiga: «Armari vi, lligall 5, perg. núm. 338»; i *Llibre de la cadena*, 282, doc. núm. 532 (còpia). Editat per Ricardo del Arco, «El famoso jurisperito del siglo XIII, Vidal de Cañellas, obispo de Huesca. Noticias y documentos inéditos», BRABLB (abril-juny 1916), p. 463-480 i 518-520, doc. núm. x. El notari públic d'Osca, Guillem de Luzás, va estendre dos exemplars del testament del bisbe d'Osca, amb data de 12 d'octubre de 1252. Un d'ells correspon a la signatura 6-338, que és el publicat per Ricardo del Arco, i l'altre fou copiat en el *Llibre de la cadena* de la catedral, sembla que amb algunes diferències, segons aprecià Antonio DURAN GUDIOL, «Vidal de Canellas, obispo de Huesca», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón IX*, Saragossa, 1973, p. 267-370, reeditat a *Los obispos de Huesca durante los siglos XII y XIII*, Saragossa, 1994, p. 121-189, esp. 186-189; vegeu el document núm. 22.

285. Antonio PÉREZ MARTÍN, *Los Fueros de Aragón: La Compilación de Huesca. Edición crítica de sus versiones romances*, Saragossa, 1999, p. 11-13.

286. ACA, perg. Jaume I, carp. 89, perg. núm. 1305. Mides: 380 × 394 mm. Carta partida en a, b, c, i núm. 1305 (duplicat). Mides: 416 × 300 mm. Ubicació antiga: «armari 10 de Manresa, sac N, núm. 305», 1252, octubre 22, editat per Ambrosio HUICI i M. Desamparados CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*. Vol. III: 1251-1257, Saragossa, 1978, p. 77-79, doc. núm. 602;

El 13 de juliol de 1253, trobem també la presència de Pere Albert com a testimoni: «[...] Actum est hoc tercio idus iulii, anno Domini millesimo CCL-tercio. Sig+num Raimundi Guillelmi de Otina, qui hec laudo et firmo iuro. Testes huius rei sunt: dominus Arnaldus, Barchinone episcopus, Magister Berengarius de Turre, decanus, Petrus Arberti [...]», en l'acte en què Ramon Guillem d'Òdena promet a Jaume I que en el termini de dos anys farà restitució i solució a totes les persones, seglars i eclesiàstiques, que li presentin queixa, sota jurament, per raó de les rapinyes i violències que contra ells cometé, excepte en l'afer de Bell-lloc, que es jutjaria en la cúria reial. I, segons l'ordre judiciari, estableix els límits, pel cas d'incompliment, del castell d'Òdena i li promet «[...] fide et homagio promitto vobis domino regi [...]», a més que durant aquests dos anys li prestarà ajut davant el seu fill, l'infant Alfons, i el vescomte Ramon Folc de Cardona, o de qualsevol altre que li fes guerra.²⁸⁷

El 1254, Pere Albert i Jaume Gerard —el que fou senyor del castell de Port i un dels fundadors de la Pia Almoïna—²⁸⁸ reberen l'encàrrec de Jaume I d'inspeccionar si el casal construït de nou per Ramon de Malla a la «Trilla Judaica» fou en perjudici de Vidal Ruben, jueu, i en cas afirmatiu l'obliguessin a restitució. Com que el casal era en perjudici de Vidal, condemnen Ramon de Malla a pagar seixanta morabatins al perjudicat:

Noverint universi quod nos Jacobus Gerardi et Petrus Arberti, Barchinonensis canonicus, recepimus litteras domini regis in hac forma: Jacobus Dei gratia [...] dilectis suis Petro Arberti, canonico Barchinonensi et Jacobo Gerardi, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatinus visis presentibus videatis et cognoscatis utrum casale illud molendini, quod Raimundus de Medalia nunc de novo construxit ante trileam judaycam, est vel sit in dampnum sive prejudicium Vitalis Ruben, judei, constructum; et si inveniatis vel cognoveritis predictum casale et molendinum in dampnum sive preiudicium dicti Vitalis, judei [...] Lata hac sententia pridie nonas julii anno Domini millesimo CC quinquagesimo quarto. Signum + Jacobi Gerardi. Signum+ Petri Arberti, Barchinonensis canonici [...].²⁸⁹

també a M. del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *La Baronía de la Conca d'Òdena*, Barcelona, 1990, coll. «Textos i Documents», núm. 25, p. 175-177, doc. núm. 104; vegeu el document núm. 23.

287. ACA, perg. Jaume I, carp. 90, perg. núm. 1338. Mides: 322 × 240 mm. Signatura antiga: «armari 11 de Vilafranca. Sac C, núm. 324», editat per M. del Carmen ÁLVAREZ, *La Baronia...*, cit. 182-184, doc. núm. 108; vegeu el document núm. 24.

288. Josep BAUCCELLS REIG, «Gènesi de la Pia Almoïna de la seu de Barcelona: els fundadors», *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, volum miscel·lani d'estudis i documents, Barcelona, 1980, p. 42-44.

289. ACB, perg. 1-1-2451. Mides: 199 × 238 mm. Carta partida en a, b, c. Lletre cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació. Conté la signatura autògrafa de Pere Albert. Fou publicat per Carme BATLLE, «La casa burgesa en la Barcelona del segle XIII. La societat barcelonina a la

També apareix, com a testimoni, entre d'altres, el germà de Pere Albert, que llavors encara era rector de Piera: «Testes huius rei sunt Paschalis Arberti, rector ecclesie de Apiaria, Guillelmus de Villa presbiter, et Petrus de Nogaria [...]».

Pere Albert continuà desenvolupant les seves activitats dins el capítol de la seu de Barcelona, subscrivint més documents recollits en els *Libri Antiquitatum* i per Caresmar, sempre sota el seu familiar «Signum+ Petri Arberti Barchinonensis canonici». Així, el trobem en una ordinació feta pel bisbe de Barcelona, Arnau de Gurb, amb el consentiment de tot el seu capítol, sobre els seus beneficis i rèdits després de la seva mort: «Ego A. Barchinonensis episcopus, subscribo. Signum+ Petri Arberti [...]».²⁹⁰

També el trobem en la donació de l'església de Sant Fost, que comprenia l'església de Santa Maria de Montalegre, feta pel bisbe de Barcelona, amb el consell del seu capítol, a les monges de Montalegre, reservant-se l'obediència i altres drets episcopals: «Ego A. Barchinonensis episcopus subscribo. Ego Magister Berengarius de Turri, decanus, hoc firmo [...] Sig+num Petri Arberti, Barchinonensis canonici [...]». Aquest document també serà signat per aquell *Magister Raimundus*, prestador, que trobem en les primeres notícies de Pere Albert a Bolonya, ja molt vell, segons recull aquest document:

Signum Magistri Raimundi, Barchinonenensis canonici, qui hoc firmo in posse subscripti notarii sub signo laycali eo quod nimia senectute oppressus firmari nequeo manu propria, prout consuevi [...].²⁹¹

L'avançada edat del mestre Martí queda palesa en altres documents recollits per Caresmar, subscrits també per Pere Albert.²⁹²

Pere Albert signa, també, el maig de 1256, una concessió feta pel bisbe de Barcelona a l'abadessa i al convent de Sant Antoni de Barcelona, que consisteix a tenir un prevere per a la seva església.²⁹³

És interessant, com a prova de l'estima i gratitud que Jaume I tenia per Pere Albert, la carta del rei de 15 de novembre de 1257, que estableix la protecció i salvaguarda dels béns que Pere Albert té en el call jueu, situat al raval

baixa edat mitjana», *Acta Mediaevalia*, annex 1, Barcelona, 1982-1983, p. 40-41, doc. núm. 4, i va datar erròniament el document el 30 de juny de 1254; vegeu el document núm. 25.

290. ACB, LA I, f. 219, d. 677. 1254, novembre, 17. Vegeu Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 272-273, doc. núm. 2653.

291. ACB, LA I, f. 249, d. 678. 1256, gener, 29. Vegeu Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 273-274, doc. núm. 2654.

292. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 36 i 37.

293. 168 ACB, LA I, f. 269, d. 725. 1256, maig, 30. Vegeu Joseph MAS, *Notes històriques...*, vol. XII, cit. 274-275, doc. núm. 2655.

de Barcelona, sota el castell nou (*castro novo*), pels serveis prestats i per la fidelitat mostrada. En aquest document consta la situació i els límits, així com les portes d'entrada, una a orient i l'altra a occident, ambdues amb sortides a la via pública:

Quod nos Jacobus etc. Considerantes devota grata et devota servicia que, vos Petri Arberti barchinonensis canonicus, devotus et fidelis noster, erga nos semper exhibuistis tam fideliter quam devote et vos ex hoc benigno favore et congruo prosequentes, licet iam vos et omnia bona vestra sub speciali guidatico nostro constituerimus; adhuc tamen, de gracia speciali per nos et successores nostros imperpetuum recipimus sub nostro guidatico, custodia et deffensione atque firma emparancia nostra totum illum honorem quem vos emistis a Maria, uxore quondam Gi Jordanis et filiabus suis in burgo Barchinone subtus Castrum novum sub alodio et dominio Barchinonensis canonice et vestre prepositure mensis novembris [...] Datum Barchinone xvii^o Kalendas decembris anno domino MCCLVII.²⁹⁴

Aquest document també ens confirma el seu càrrec de prepòsit del mes de novembre, «[...] quondam Gi. Iordanis et filiabus suis in burgo Barchinone subtus castrum novum sub alodio et dominio barchininensis canonice et vestre prepositure mensis novembris, quem quidem honorem dedistis in emphiteosim [...]».

La formació del call jueu de Barcelona es remunta a l'any 1082, segons un document dels *Libri Antiquitatum* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona de 5 de maig de 1257,²⁹⁵ fou destruït el 5 d'agost de 1391 i els béns comuns (sinagogues, cementiris i morabetins censals) passaren al fisc reial.²⁹⁶

Com hem dit, aquest document és un testimoni de la gran estima que Jaume I sentia per Pere Albert, així com de la seva bona relació. Una altra mostra de confiança del rei Jaume en Pere Albert és la seva intervenció diplomà-

294. ACA, reg. Jaume I, núm. 9, f. 48r, editat per Francisco de BOFARULL, «Jaime I y los judíos», *Congreso de Historia de la Corona de Aragón, dedicado a Jaime I y a su época II*, 1909, p. 857, doc. núm. v; reproduït per A. HUICI MIRANDA i M. Desamparados CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*, cit. III, p. 297-298, núm. 841; vegeu el document núm. 26.

295. ACB, *Libri Antiquitatum*, núm. 49, f. 27.

296. Jaume RIERA SANS, «La sinagoga major dels jueus de Barcelona. Proposta de localització», *Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres de Catalunya*, núm. 99, 1997, p. 60-71. Aquest article dóna a conèixer el còdex de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona conegut com el *Llibre dels censals de Jaume Colom*, de 1400, on hi ha una informació preciosa sobre els propietaris antics i actuals de més de vuitanta cases del call Major i la seva situació respectiva. També ofereix dades sobre les compravendes d'alguns d'aquests immobles, poc abans i poc després de la seva destrucció.

tica en aquell anomenat *assumepte secret* en una carta de resposta d'Alexandre IV a Jaume I de 20 de novembre de 1257, on consta la intercessió de Pere Albert davant el papa en el dit assumepte:

[...] Noveritis, quod omnibus aliis vestris negociis, pro quibus latorem presencium, notarium vestrum ad sedem apostolicam destinatis, prout melius potui, expeditis super negocio secreto primogeniti vestri, pro quo alias per P. Alberti canonicum Barchinonensem serenitas regia michi scripsit, cum domino summo pontifice tractatum habui diligentem [...].²⁹⁷

La historiografia especula sobre si, quan la carta parla del primogènit, es refereix al matrimoni de l'infant Pere o a Alfons. Segons Valls i Taberner, sembla que es referia a Alfons, ja que aleshores aquest encara vivia, i la gestió de Roma es concretaria en les disputes entre el rei i l'infant Alfons.²⁹⁸ Fins i tot és probable que Pere Albert s'hagués traslladat a Roma per tractar directament d'aquest misteriós afer.

La carta secreta de Ramon de Penyafort destinada a Jaume I, tramesa per Pere Albert i datada aproximadament vers l'any 1258, segurament està relacionada amb aquesta qüestió:

[...] Super eo spetiali facto, de quo placuit vobis mihi scribere aliquid, si oportunitas se offeret, non videtur mihi quod sit necessarium per Dei gratiam, pro eo quod, sicut intellexi, a dilecto in Christo Petro Alberti, latore praesentium, devote et fideli vestro, expeditum est negotium iuxta votum. Fui tamen, et sum, et ero semper, praestante Domino, promptus ex animo, et paratus procurare secundum possibilitatem meam et gratiam quidquid honori vestro intelligerem expedire secundum Deum et nostri ordinis honestatem [...].²⁹⁹

297. ACA, cartes reials, Jaume I, caixa 1 (1-125), núm. 112. Original. Mides: 145 × 400 mm. Editat per Heinrich FINKE, *Acta Aragonensia*, núm. 3, Aalen, 1966, p. 593-594. Aquest autor opina que la carta fou escrita abans del 20 de novembre de 1257, perquè el dit *Jordanus domini pape subdiaconus et notarius*, que apareix a la carta, esdevé poc temps més tard *notarius i vice-cancellarius*; vegeu el document núm. 27.

298. Ferran VALLS I TABERNER, *Literatura jurídica. Estudios de ciencia jurídica e historia del pensamiento canónico y político catalán, francés, alemán e italiano*, Barcelona, 1986, p. 135 i Ferran VALLS I TABERNER, *Sant Ramon de Penyafort*, cit. 200.

299. Jaime VILLANUEVA, *Viaje literario...*, vol. xvii, cit. 305-306, doc. núm. xlv, que la data aproximadament l'any 1258, i sense esmentar la font documental; José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario*, cit. 128, doc. núm. ic; Ferran VALLS I TABERNER, «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort», cit. 34, doc. núm. xxiii; reeditat a *Bibliotheca Iuridica*, cit. 47, doc. núm. xxiii; vegeu-ne també la traducció al català a càrrec de Jaume FÀBREGAS, *Ramon de Penyafort. Summa de Penitència. Cartes i Documents*, Barcelona, 1998, p. 159-160, núm. 12; vegeu el document núm. 28.

Valls i Taberner també especula sobre el significat d'aquesta carta i la relació que hi tenia Pere Albert.³⁰⁰

Potser Pere Albert s'hauria traslladat a Roma per aquest afer, però a començament de 1258, el dia 11 de gener, és a Barcelona, a l'església dels frares predicadors, present a l'acte on es dicta sentència contra Ramon de Josa, condemnat heretge després de la seva mort:

Pateat universis, quia cum ingens infamia et clamosa insinuacio longis retro temporibus invalisset contra Raimundum de Josa, militem ex eo quod dicebatur receptator, occultator, defensor, fautor et credens hereticorum, et fuisset quondam reconciliatus idem Raimundus et domina Timbors, uxor sua, et eorum filius Guillelmus Raimundi, omnem heresim abiurantes coram domino Poncio, Urgellensi Episcopo [...]. Lata fuit hoc sententia III idus Ianuarii, anno Domini MCCLVII, in ecclesia Fratrum Predicatorum Barchinone; presentibus domino Iacobo, Dei Gratia, illustrissimo Rege Aragonum [...] P. Alberti, Canonico Barchinone, et pluribus aliis baronibus militibus, clericis et laicis [...].³⁰¹

Aquell mateix any, Miret i Sans ens diu, sense indicar la font documental, «A prec del bisbe i dels prohoms de Barcelona, instituí [Jaume I], amb data del 23 [d'agost] dos vigilants encarregats de procurar que la moneda fos sempre ben encunyada i del pes de llei. L'endemà manà al jurista Pere Albert de prendre informació testifical en el fet d'haver el veguer i host de Barcelona envaït les terres de G. de Cervelló».³⁰²

Tenim notícia, segons un document inèdit de 4 de gener de 1259, on consta també la seva intervenció en qualitat de canonge de Barcelona i paborde del mes de novembre, que Pere Albert va intervenir en una composició entre l'abat de Sant Cugat, com a senyor de Santa Oliva, amb Pere Albert com a regidor de la prepositura del mes de novembre de la seu de Barcelona, i els senyors del castell de Banyeres (Armangau de Banyeres i Gumbau de Banyeres amb el seu fill Pere) sobre el dret d'ús de l'aigua de Banyeres que

300. Ferran VALLS I TABERNER, *Literatura jurídica...*, cit. 135: «Una Carta secreta de S. Ramón de Penyafort a Jaime I el Conquistador sobre una gestión reservada de un asunto que interesaba al monarca, publicada por Villanueva, quien le atribuye la fecha aproximada de 1258, donde S. Ramón manifiesta confidencialmente al monarca que el asunto especial, acerca del que éste le había escrito, marchaba por buen camino, según le manifestó su amigo el canónigo de Barcelona y notable jurista Pedro Albert, que es quien lleva a Jaime I la carta de S. Ramón. ¿A qué asunto se refería la carta? ¿Era quizás el casamiento del Infante? ¿Llegaba, acaso Pedro Albert a Roma? Todo ello es una incógnita difícil de aclarar».

301. ACSU, Cartulari, vol. II, f. 21, doc. núm. 68, editat per José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario*, cit. 123-126, doc. núm. xcvi; vegeu el document núm. 29.

302. MIRET I SANS, *Itinerari...*, cit. 279.

els habitants de Santa Oliva tenien des d'antic i que l'abat de Sant Cugat defensava:

[...] In super nos Petrus Arberti, Ermengando et Gumbaldus et Petrus de Bagnariis predicti confitemur et recognoscimus nos [] et recepissemus a dicte domino Abbatis predictos sexagentos solidos renunciantes []» (sembla que arriben a un acord en virtut del qual també renunciaven a reclamar les esposes dels Banyeres pels drets que poguessin tenir), «Pridie nonas januarii anno Domini Millesimo ccl^o octavo. Sig+num Ermengandi de Bagnariis [...] laudamus et firmamus [...] Signum Petri Arberti Barchinone canonici et praeposito mensis novembris. Testes huius rei sunt Raimundus de Ripis, Petrus de Sancto Miniato [...]».³⁰³

El 26 d'abril de 1259 Pere Albert dicta una sentència, juntament amb Arnau de Gualba, canonge de Vic, jutges delegats per Pere de Castellterçol, veguer reial a Barcelona, en la qüestió que sostenien Guillem de Lacera i Elisenda, la seva filla, i Berenguer Durfort, que va ser condemnat a reparar els danys causats:

[...] Berengario de Adarronis, Petro Arberti Barchinonensis canonico et Arnaldo de Gualba, Vicensis canonico iudicibus et voluntate parcium delegatis a Petro de Castroaciolo, vicario domino regis in Barchinona intra Guillelmus de Lacera et filiam eius Elisendam agentes ex una parte et Berengarius Durfortis defendentum ex altera [...].³⁰⁴

Aquest document també conté el testimoni de Pasqual Albert, que en aquells moments ja havia deixat de ser rector de l'església de Piera i havia esdevingut canonge de Barcelona, igual que el seu germà Pere: «Lata fuit hoc sententia sexto kalendas maii Anno Domino millesimo quinquagesimo nono [...] Guillelmus de Bagnariis [...] Paschalis Arberti, canonico [...]».

Durant la dècada de 1260, sembla que Pere Albert entra a la recta final de la seva vida. De fet, la historiografia acostuma a situar la seva mort vers l'any 1261, però la documentació ens ha donat proves de la seva presència i inegotable activitat durant uns quants anys més.

Segons els últims documents on trobem la seva intervenció, Pere Albert resta a Barcelona els últims anys de la seva vida com a membre del capítol barceloní.

303. ACA, perg. monacals Sant Cugat, carp. iv, núm. 1328. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Mides: 270 × 374 mm. Lletre cursiva. Tinta negra. Estat de conservació no gaire bo. Conté la signatura autògrafa de Pere Albert feta amb tinta més clara.

304. ACB, perg. 1-6-4106. Mides: 467 × 544 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Lletre cursiva. Tinta clara. Mal estat de conservació. Conté la signatura autògrafa de Pere Albert.

Així, el 17 de gener encara signa un document com a prepòsit del mes de novembre.³⁰⁵ I Bertran Delfí, canonge de Barcelona i un dels fundadors de la Pia Almoïna, escull Pere Albert i Ramon de Montseny com a marmessors i executors del seu testament, datat a Barcelona el 15 de juny de 1261, que ordena diversos llegats piadosos:

[...] meum facio et ordino testamentum in quo eligo manumissores et exeutores mei testamenti Petrum Arberti et Raymundum de Montesigno, barchinonenses canonicos, quibus rogando precipio quod, si me mori contigerit antequam aliud faciam testamentum, ipsi distribuunt omnia bona mea sicut inferius invenerint ordinatum. [...].

Entre els testimonis del testament de Bertran Delfí, també figura Pasqual, germà de Pere Albert: «[...] Testes huis rei sunt Petrus Arberti, barchinonensis canonicus, Petrus de Meserata, canonicus barchinonensis, Arnaldus de Piquallerio, barchinonensis canonicus, Paschalis Arberti, canonicus Barchinonensis [...]».³⁰⁶

Un registre de cancelleria de l'ACA, datat l'octubre de l'any 1261, recull l'apellació de les sentències donades per Pere Albert, Guillem Calvet i Guillem Vidal en el plet de Pere Caherci amb el bisbe de Vic i el seu prevere, Arnald de Beliana.³⁰⁷

Jaume I envià des de Montpeller una carta datada el 4 de febrer de 1262, que fou rebuda i oberta a Barcelona el 20 de març, davant del notari Jaume de Port, en la qual es manava a Ramon d'Urg posar Beatriu, vídua de Ramon de Malany, en possessió dels castells de Rocabruna i Roca-palençana (?), i de tot altre bé exigit i adjudicat a la dita senyora, en compliment la sentència donada per Pere Albert:

[...] R. de Urgio salutem et gratiam mandamus vobis [...] presentibus prolatis et miratis domnam Beatricem uxorem quondam R. de Matam in possessionem Castra Roche de Pelencha, et Castri de Rochabruna et omnium aliorum honorum, quos dicta Domna Beatrix a vobis exigit secundum quod Petrus Arberti canonicus Barchinone per suam sententiam adjudicavit [...].³⁰⁸

305. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 40: «Subscribit [...] Petrus Arberti canonico Sedis Barcinone et Praepositus novembris [...]».

306. ACB, *Liber Dotalium*, I, f. 65-66 (còpia), editat per mossèn BAUCELLS, «Gènesi de la Pia Almoïna...», cit. 73-75, doc. núm. 7; vegeu el document núm. 30.

307. ACA, cancelleria, registre núm. 11, f. 253r. El seu estat de conservació no és gaire bo i és llegeix amb dificultat.

308. ACA, pergamins Jaume I, carp. 95, perg. núm. 1684. Mides: 108 × 169 mm. Carta partida en a, b, c. En dona notícia MIRET I SANS, *Itinerari...*, cit. 318-319; vegeu el document núm. 31.

El 31 d'agost de 1262, una altra carta de Jaume I a Ramon de Pompià comunica haver delegat en el jutge Pere Albert, canonge de Barcelona, certes sumes i li exigeix l'entrega dels castells de Rocabruna i Roca-palençana.³⁰⁹ Aquesta qüestió segurament encara no hauria quedat resolta, ja que en una altra carta es torna a incidir sobre el mateix assumpte i es confirma de nou Pere Albert com el jutge delegat pel rei en aquesta controvèrsia feudal: «[...] delegabimus iudicem Petri Arberti, Barchinonensis canonicum [...]».³¹⁰

El 2 de març de 1263, Pere Albert signa un document de permuta de béns immobles entre el bisbe i la canònica de Barcelona i els frares predicadors. La permuta que fa la canònica és sobre una peça de terra que tenia la prepositura del mes de novembre que era, com hem dit, la que estava sota la responsabilitat de Pere Albert, el qual encara apareix com a encarregat d'aquesta prepositura aquell any. Possiblement fou la darrera vegada que tingué aquest càrrec, ja que no hem trobat posteriorment cap altre testimoni de Pere Albert sota aquesta condició canonical. Entre altres subjectes que signen aquest document, també hi figura Ramon de Penyaforat:

Sit omnibus manifestum quod nos Arnaldus, Dei gratia Barchinonensis episcopus, et capitulum sedis eiusdem loci, propter hec vos fratres Bernardus de Bacho, prior, et conventus fratrum Predicatorum Barchinone nobis permutatis, damus et permutamus vobis et successoribus vestris, presentibus et futuris, quandam petiam terre, quam prepositus mensis novembris nostre canonice per francum alodium habet in suburbio civitatis Barchinone [...]. S+m Petri Arberti, Barchinonensis canonici, prepositi mensis novembris.³¹¹

Dos mesos més tard, el 9 de maig de 1263, encara trobem Pere Albert actuant com a jutge delegat de Jaume I. Aquesta sentència tracta d'un assumpte entre Guillem d'Argentona, d'una banda, i Guillem de Làcera, de l'altra, sobre el dret del primer de construir un molí per concessió reial dins el rec comtal.³¹² Aquesta sentència exemplifica que la construcció de molins havia de ser autoritzada pel monarca, ja que aquesta era una de les seves regalies. Cal

309. ACA, cartes reials Jaume I, caixa 1 (1-125), núm. 57. 1262, agost, 31. Pergamí. Mides: 143 × 95 mm. Sobre aquest mateix assumpte versa la carta núm. 58, 1262, desembre, 9 i la carta núm. 62.

310. ACA, cartes reials Jaume I, caixa 1 (1-125) núm. 58. Document en paper. Grans dimensions. Lletre cursiva. Bon estat de conservació.

311. José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyaforat: Diplomatario*, cit. 147-149, doc. CXVI; vegeu el document núm. 32.

312. Sobre la jurisdicció reial dels molins, vegeu l'article de Cristina FORNS DE RIVERA, «Los molinos de agua del Baix Llobregat en la Baja Edad Media: Una aproximación documental», *Actas I Jornadas Nacionales sobre Molinología*, Santiago de Compostella, 1995, 1997.

destacar, també, el reconeixement judicial que Pere Albert fa de la construcció, la qual s'ha fet constar en el document.

[...] Coram Petro Arberti Barchinone canonico a Domino Regi iudice delegato inter Petro de Lissacho procuratorem Guillelmi de Argentona ex una parte, et Guillelmina de Latera, Petro de Castroaciolo et Petrum Carbonelli qui molendina Barchinona ad dominum regem pertinentia cum cequia et aqua qua fluit ad dicta molendina cum omnibus iuribus dictorum molendinorum [...] visis atestationibus instrumentorum et testium, loco etiam in quo dictus Guillelmus de Argentona et dictus Petrus de Lisacho intendunt edificare molendinum roderium oculis mehi Petri Arberti iudicis et aliorum bonorum virorum consiliarorum ad hoc specialiter evocatorum et rei de qua igitur notitiam habentium presencialiter subjecto et diligenter inspecto, viso etiam per lecto instrumento concessionis facta dicto Guillelmo de Argentona confecto diu antequam dicti acaptatores molendina seu aquam predictam acaptaren a Domino Rege [...] ego dictus Petrus Arberti auctoritate domini Regis firmando de iure decerno, quod Guillelmus de Argentona et eius Procurator Petrus de Lisacho secundum licentiam sibi datam a Domino Rege possint construere et facere molendinum in illo loco [...] Signum Petri Arberti Barchinona canonici qui ex delegatione domini Regis [...] sententiam tuli [...].³¹³

Observant la documentació, veiem com l'activitat judicial de Pere Albert es potencià els últims anys de la seva vida i el va consolidar, definitivament, com el prestigiós jurisperit a qui s'atribuirà la redacció de les *Commemoracions*.

La seva experiència com a jurista i les seves qualitats humanes garantides per la seva condició religiosa farien que gaudís ja en vida d'un mèrit reconegut pels seus coetanis. Aquesta consideració i respecte a l'autoritat de Pere Albert tindria continuïtat, també, entre els juristes dels segles posteriors, els quals li atribueixen la redacció de les *Commemoracions*.

Segurament fou la seva bona fama com a jurista la que va possibilitar l'èxit i la repercussió posterior de les *Commemoracions*, i el que ha donat lloc que la tradició jurídica li hagi atribuït l'autoria d'altres obres.

El 28 de març de 1264, Pere Albert encara intervé amb el seu germà Pasqual (*Paschalis Arberti frater dicti Petri*), Ramon de Ripoll, Ferrer de Torrelles i el notari Pere Marquès, en l'establiment de la concòrdia entre Ermengué de Banyeres, d'una banda, i Guillem de Santa Coloma, de l'altra:

313. ACA, pergamins Jaume I, carp. 96, perg. núm. 1743. Còpia, trasllat sense data. Mides: 294 × 322 mm. Lletre cursiva. Escrit d'una sola mà; vegeu el document núm. 33.

[...] post plures dies et longam disputationem partes comparuerunt coram predictis Raimundo de Rippis, Berengario de Vicco et Petri Arberti, postulantes quod debent procedere ad negotis deffinitionem. Visis itaque et auditis et diligenter examinatis omnibus qua primo acta fuerint coram Petro et Paschalis Arberti, et Petro Marchesii, et hiis qua postea sunt secuta. Visis etiam prelectas depositionibus testium et instrumentis coram nobis predictis, et totius negotii circumstantiis consideratis nos Raymundus de Rippis predictus simul cum Berengario de Vico et Petro Arberti ad reformationem pacis et concordiam respectum habentes per modum laudationis [...] volumus, decimus, statuimus, consulimus, et ordinamus quod Guillelmus de Sancta Columba et eius successores de cetero non possint guerram facere de catro et hominibus de Moree [...] Latum est hoc arbitrium laudum seu amicabile composio quinto kalendas aprilis anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quarto, presentibus partibus, et presentibus etiam testibus [...] dictus Ermengandus et dictus Guillelmonus de Sancta Columba laudaverunt, aprobaverunt et firmaverunt coram predictis testibus predictum arbitrium laudum amicabilem compositionem [...] Sig+num Petri Arberti Barchinona canonici qui predictis interfuit et subscripsit.³¹⁴

De nou, el 28 d'abril de 1264, Pere Albert i el seu germà Pasqual, assessorats per Ramon de Penyafort, arbitren en la causa pendent entre Berenguer de Vic, d'una banda, i el Prior de Santa Eulàlia del Camp, de Barcelona, de l'altra:

[...] compremittimus in vos Petrum Arberti et Paschalem Arberti, fratres canonicos barchinonenses, tamquam in arbitratore et laudatores atque amicales compositores a nobis comuniter electos [...] de consilio fratris Raimundi de Pennaforti [...] Actum est hoc quarto kalendas maii anno domini millesimo cc. sexagesimo quarto [...].³¹⁵

El 26 d'agost de 1266, encara figura com a testimoni en la carta de pagament d'una comanda comercial de boquines (pells de cabra) que Pere de Torres havia lliurat al difunt Pere de Pinxenes, «[...] Testes huius rei sunt Petrus Arberti, Barchinone canonicus; Bernardus Poncii et Bernardus Pinxenes. [...]».³¹⁶

314. ACA, pergamins Jaume I, carp. 97, perg. núm. 1770. Còpia autèntica. Mides: 377 × 490 mm; vegeu el document núm. 34. El copista del document reproduceix el *signum* característic de Pere Albert; vegeu el document núm. 34.

315. ADB, monestir de Santa Anna, fons de Santa Eulàlia del Camp. Pergamí del segle XIII, Priorat d'Antic (perdut). Editat per Lluís FELIU, «Diplomatari de Sant Ramon de Penyafort», *Analecta Sacra Tarraconensia VII*, fasc. 1, 1932, p. 105-106, doc. núm. 3; també per José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario*, cit. 151-152, doc. núm. CXIX. En dóna notícia VALLS TABERNER, *Literatura jurídica...*, cit. 137; vegeu el document núm. 35.

316. ACB, perg. 1-6-889. Mides: 173 × 209 mm. Lletre cursiva. Tinta negra. Bon estat de conservació. Editat per Josep Maria MADURELL i A. GARCIA, *Comandas comerciales barcelonesas de la baja edad media*, Barcelona, 1973, p. 166, doc. 21; vegeu el document núm. 36.

Pere Albert es mostra encara plenament actiu com a membre de la canònica durant els anys 1267³¹⁷ i 1269.³¹⁸

La darrera actuació que tenim del nostre canonge és subscriuint un document de 20 de març de 1269. Es tracta de la reducció d'un cens a favor de la prepositura del mes d'agost: «Arnaldus Episcopus capitulum Barcinone Ecclesiae laudant, et confirmant ac ad certum censum reducunt Guillelmo de Blandis, et suis vineam cum arboribus, quam canonica et Praepositura Augusti habebat in territorio Barcinone apud collem de Salata [...] Actum 13 kalendas aprilis anno 1268. Subscribit Petrus de Spiellis [...] Petrus Arberti [...]».³¹⁹ Document que escenifica el fenomen que es dona a la segona meitat del segle XIII, quan es passa de l'espècie a la moneda.

Considerant aquesta última intervenció de Pere Albert de 20 de març de 1269, coneixent amb certesa el dia de la seva mort, un 16 d'abril, tal com consta registrada en el *Liber clausularum testamentorum, anniversarium sedis Barcinonensis*, conservat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona,³²⁰ i tenint l'última referència de Pere Albert en un document de 25 de març de 1272,³²¹ on consta que ja era mort, «[...] cum consilio Arnaldi de Picalcherio, canonici consiliarii eis dati a testatore una cum Petro Arberti qui mortum erat [...]»,³²² tot indicaria que morí, segurament, un 16 d'abril de l'any 1270 o del 1271 i, amb tota probabilitat, a Barcelona.

Arran de les primeres referències documentals que el situen a Bolonya l'any 1221, es podria pensar que Pere Albert hauria nascut a començaments del segle XIII, i, per les últimes dades biogràfiques, suposem que visqué aproximadament uns setanta anys. Va deixar una fecunda activitat com a jurista, caracteritzada per un gran dinamisme, propi d'una persona forta que gaudeix d'un bon estat de salut i d'una capacitat de treball inesgotable.

El coneixement i el domini del dret, palesos en la pràctica judiciària, resseguida a través de seva trajectòria vital, li donaren el prestigi com a jurista i possible autor de les *Commemoracions*. Malgrat que no en tinguem cap testimoni, potser no estaria de més pensar que fou el mateix Jaume I qui li encarregués el recull dels usos feudals, igual que en el seu dia fou escollit Vidal de

317. Vegeu Caresmar, doc. núm. 42.

318. Vegeu Caresmar, doc. núm. 43 i 44.

319. Vegeu Caresmar, doc. núm. 44.

320. *Liber clausularum Testamentorum, Anniversarium Sedis Barcinonensis*, f. 165r: «Eodem die obit Petrus Arberti Canonicus qui in stituit unum anniversarium quod debet facere rector [...]».

321. Es tracta de l'escriptura d'execució del testament del canonge notari Guillem, en el qual Pere Albert, juntament amb Arnau de Picalquer, havia estat nomenat conseller dels marmessors.

322. Vegeu Caresmar, doc. núm. 45.

Canyelles per a la compilació dels furs d'Aragó. La gran amistat i estima en què el Conqueridor tenia Pere Albert, com ha quedat palès en diversos documents, podria corroborar-ho.

2.5. L'HOME I L'OBRA

La trajectòria vital que acabem de seguir ens ajuda a descobrir els trets vitals de la personalitat de Pere Albert en la seva triple vessant d'home de la seva època, d'eclesiàstic i de jurista.

Pere Albert és un home del seu temps. Una persona íntegra, intel·ligent, vital, dinàmica i incansable, segons es desprèn de les diverses activitats que porta a terme al llarg de la seva vida, on mostra diligència a l'hora de procedir, tant en els assumptes de més rellevància jurídica com en aquells més senzills, com a procurador,³²³ testimoni i subscriptor d'actes jurídics de diversa naturalesa,³²⁴ com a marmessor o executor d'alguna de les darreres voluntats.³²⁵ Sap, al mateix temps, compaginar amb gran destresa la judicatura i l'arbitratge en causes feudals en les quals diverses vegades intervé com a delegat del rei Jaume I o del bisbe de Barcelona en la funció de jutge de la jurisdicció civil o eclesiàstica; és escollit per les parts que lliurement decideixen acollir-se al seu judici, o bé, en altres casos, el seu assessorament en un arbitratge és requerit.³²⁶

També és destacable la seva intervenció en importants assumptes diplomàtics on entren en contacte el poder civil i l'eclesiàstic, com és la seva presència a Montpeller en l'acte d'homenatge al bisbe de Magallona entre la comitiva de Jaume I, el desembre de 1236.³²⁷ Altres vegades apareix com a in-

323. Vegeu CARESMAR, doc. núm. 20, on Pere Albert és procurador del mestre Martí, també canonge de Barcelona.

324. Entre l'abundant documentació de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona —especialment en els *Libri Antiquitatum* i en altres documents recollits per Caresmar en els seus *Índexs*—, és notable la seva mà com a testimoni i subscriptor d'establiments emfitèutics, permutes etc., que la canònica tenia amb diversos particulars.

325. El tenim documentat diverses vegades com a marmessor en els testaments de rellevants personatges de la seva època com ara el del bisbe de Barcelona Pere de Centelles, del bisbe d'Osca i antic canonge de Barcelona Vidal de Canyelles i de Bertran Delfí, un dels fundadors de la Pia Almoina.

326. En un document de 14 de maig de 1236, assessora els jutges Pere de Centelles, sagristà de Barcelona, i Pere de Brolio, canonge de Vic, en la causa pendent entre el bisbe de Vic i la canònica i Berenguer de Malla, sobre la propietat del castell de Torroella (AEV, Arxiu Mensa Episcopal, Liber Octavus, perg. núm. 63, extracte). Cal destacar, també, l'assessorament que presta, juntament amb el bisbe de Barcelona i altres canonges de Barcelona, en l'arbitratge de Ramon de Penyaforç en la qüestió entre Guilleuma de Claramunt i Pons de Cervera; vegeu el document núm. 18.

327. Vegeu el document núm. 7.

termediari entre l'esfera secular i l'espiritual, en casos que per raó de la matèria són competència del fur eclesiàstic. En tenim un exemple en la intercessió de Pere Albert, en nom del rei Jaume, davant del papa, en matèria canònica, dues vegades: en un cas sobre dispensa matrimonial³²⁸ i en aquell anomenat *assumpte secret*, on tot sembla que indica que també era sobre una qüestió matrimonial.³²⁹

En compliment d'una missió eclesiàstica, el tenim documentat en el Concili de Tarragona, en qualitat de procurador de la canònica de Barcelona i del bisbe de Girona.³³⁰

Les seves intervencions en diferents afers, alguns dels quals l'obligaven a desplaçar-se temporalment a un altre territori o ciutat, no foren mai un obstacle per continuar amb les seves obligacions i responsabilitats dins la canònica de Barcelona, on, com hem vist, a més del càrrec de prepòsit, alguna vegada el bisbe el designa com a vicari o representant en algun assumpte de la jurisdicció eclesiàstica.³³¹

Ens retrobem amb un home virtuós que mantingué una vida senzilla i coherent amb la seva condició religiosa, sense deixar-se enlluernar mai pel prestigi assolit en vida per la seva preparació i sagacitat en els afers jurídics que li van merèixer la confiança i estima de Jaume I i de Ramon de Penyafort, entre altres notables personatges de la seva època. Cal recordar, només, la carta secreta que Ramon de Penyafort envia a Jaume I per mitjà de Pere Albert on el sant es refereix al nostre canonge com «l'estimat en Crist Pere Albert, portador de la present, devot i fidel vostre [...]».³³² També és significatiu el gest de Jaume I atorgant a Pere Albert béns patrimonials, com per exemple la gene-

328. Vegeu el document núm. 17.

329. Vegeu els documents núm. 27 i 28.

330. Vegeu el document núm. 16.

331. Tenim Pere Albert documentat com a *vicarius* o jutge delegat pel bisbe de Barcelona en diverses causes incumbents al fur eclesiàstic, com per exemple: el 8 de febrer de 1235 (vegeu el document núm. 4), el 29 de gener de 1236 (vegeu el document núm. 5), en la famosa sentència de 26 d'abril de 1236 sobre els drets de l'escrivania de Terrassa i el 10 de maig d'aquell mateix any (vegeu Caresmar, doc. 3). Cal remarcar que el càrrec de *vicarius* donat pel bisbe a Pere Albert li entregava el màxim poder de la jurisdicció eclesiàstica que en l'àmbit espiritual, temporal i territorial exercia el bisbe, el qual representava el poder universal de papa. Aquest poder convivia en l'àmbit civil i temporal amb el del monarca, màxim titular de la jurisdicció general del seu territori, poders que sovint collidien, tot i que sempre sortia avantatjada l'Església amb la poderosa amenaça de l'excomunió. Algunes de les sentències de Pere Albert són una mostra paradigmàtica d'aquesta tensió constant entre l'esfera civil i l'eclesiàstica.

Per a un millor aprofundiment i comprensió dels pilars del fur eclesiàstic i sobre les vies de solució dels conflictes que es plantejaven entre la jurisdicció civil i l'eclesiàstica, ens remetem a l'estudi de Víctor FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, p. 24-25 i 127-136.

332. Vegeu el document núm. 28.

rosa donació que consta en el *Llibre del Repartiment de València* d'una alqueria, prop de Patraix, i d'unes cases a València,³³³ motivada, possiblement, per l'agraïment del monarca als serveis prestats pel canonge de Barcelona.

Destacaríem la humilitat, la modèstia, la prudència i la subtilitat com a qualitats més definidores del seu perfil moral i intel·lectual, i també ens sembla molt encertada l'expressió «de tot terreny» amb la qual Arcadi Garcia resumeix el caràcter de jurista complet que té Pere Albert.³³⁴

La seva faceta de jurista ens descriu un home amant de la justícia i de la seva pàtria. Pere Albert es mostra plenament sensible i coherent amb la seva realitat històrica, segons queda palès tant en la seva activitat vital com en la seva activitat intel·lectual. I cerca sempre una conciliació pacífica entre la normativa vigent i les necessitats que es van sentint en el seu temps, amb els preceptes del dret comú.

En definitiva, estem davant d'un jurista expert i entregat a la pràctica i a la teoria del dret que busca solucions jurídiques, respectuoses amb la tradició jurídica del Principat per harmonitzar-les amb les noves tendències doctrinals de la seva època que parteixen de la *renovatio* bolonyesa.³³⁵ Tot plegat ens descobreix un jurista amb una consciència plena de la historicitat del dret.³³⁶

Pere Albert participa activament com a jutge i àrbitre en controvèrsies de marcada naturalesa feudal on els personatges en litigi acostumen a ser civils o eclesiàstics importants.³³⁷ Aquest decantament cap als assumptes civils sem-

333. Antoni FERRANDO FRANCÉS (ed.) et al., *Llibre del Repartiment de València*, vol. 1, Paterna, 1978, p. 36, núm. 370, 13 de juny de 1238.

334. Arcadi GARCÍA SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», cit. 14.

335. Riccardo ORESTANO, *Introduzione allo studio del diritto romano*, Bolonya, 1987, p. 37: «Però solo con la *renovatio* bolognese cominciò a consolidarsi una scienza giuridica italiana e ben presto europea, che trovò il suo punto di forza e la sua piattaforma nello studio delle varie parti dell'opera legislativa composta nel VI sec. da Giustiniano (482-565), imperatore d'Oriente».

336. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Historicitat del dret i apologia de la jurisprudència», *Història del Pensament Jurídic*, curs 1996-1997, dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente, Barcelona, UPF, 1999, p. 23-34: «Els usos i els costums de cada època, el tipus d'organització política o econòmica, els interessos del moment i els defectes concrets que es volen corregir determinen el contingut i la vigència temporal dels drets i de les lleis. Les normes jurídiques no són immutables, sinó que varien segons les noves situacions en la societat, els nous fets de les persones que la integren, les noves coses produïdes, les noves relacions establertes», p. 26.

337. Com hem vist a través de la seva trajectòria vital, Pere Albert ja fa de jutge en controvèrsies feudals a partir de l'any 1226, segons un pergami inèdit de l'ACA (perg. monacals, Sant Cugat, carp. 2, núm. 912, original). Successivament, dicta més sentències: el 14 de juny de 1228, el 8 de febrer de 1235 a Vilafranca, el 8 d'agost de 1235, el 29 de gener de 1236, el 26 d'abril de 1236, el 10 de maig de 1236, el 3 de desembre de 1241, el 26 d'abril de 1259 i el 1262 (segons una carta enviada pel rei Jaume I des de Montpeller manant el compliment d'una sentència que havia dictat Pere Albert); vegeu el document núm. 31. L'activitat judicial fou exercida

bla, d'entrada, un signe de la seva millor preparació en aquest sentit. No obstant això, no deixa de ser notable la seva intervenció en assumptes que, per raó de les persones i de la matèria, són competència de la jurisdicció eclesiàstica. Des d'aquesta òptica, és significatiu que una de les seves primeres intervencions sigui en el camp de la jurisdicció eclesiàstica, l'any 1232, quan juntament amb altres canonges intervé en un procés inquisitorial obert contra el bisbe de Vic substanciat a la Seu Apostòlica.³³⁸ Uns anys més tard, també intervindrà com a jutge instructor designat pel papa, juntament amb Pere de Bayona i Pere Guarner, en la llarga disputa sobre la jurisdicció eclesiàstica de la diòcesi de València, sostinguda entre Tarragona i Toledo.³³⁹

Però en el fur eclesiàstic el tenim escassament documentat en qüestions de fe on, com que apareix com a testimoni, tampoc no manifesta una participació gaire activa. Solament consta com a testimoni en l'acte de perdó d'excomunió del comte de Tolosa, Raimond VII,³⁴⁰ i en l'acte pel qual Ramon de Josa és condemnat heretge després de la seva mort, al convent dels frares predicadors de Barcelona.³⁴¹ A part d'aquests dos casos, no hem trobat que formés mai part en un tribunal inquisitorial, a diferència de Ramon de Penyafort, jurista i moralista, que com a *Doctor in decretis Bononiae* ja s'havia guanyat la fama i el reconeixement com a canonista, i que participava activament, a través de la pràctica judicial i de la seva activitat intel·lectual, a resoldre i assentar qüestions de fe i de doctrina.³⁴²

Tot i que quantitativament en el balanç de la seva vida són més nombroses les seves actuacions judicials en aspectes més propers a la jurisdicció civil, especialment en controvèrsies patrimonials entre senyors feudals laics o entre senyors laics i eclesiàstics, el fet que també intervingui sol·lícitament en qüestions de la jurisdicció eclesiàstica, quan és requerit pel bisbe o per la Seu

per Pere Albert fins als darrers anys de la seva vida i, a part dels arbitratges, l'última vegada que actua, com a jutge delegat del rei Jaume I, fou en una qüestió sobre la construcció de molins en el rec comtal, amb la qual Pere Albert, fidel a la legislació usàtica, concretament a l'*Us. 74* «Ce-quiam» —que estableix la prohibició de malmetre el rec comtal i fer-ne ús sense l'autorització del príncep—, vol deixar clar en aquesta extensa i motivada sentència que la jurisdicció sobre els molins és una regalia del monarca. Hom pot veure en aquest casos i en d'altres, la defensa que Pere Albert fa del *Ius generalis iurisdictionis* del *princeps terrae*, en la mateixa línia que la doctrina de les *Commemoracions* (sentència de 9 de maig de 1263); vegeu el document núm. 33.

338. Vegeu el document núm. 3.

339. Vegeu els documents núm. 9 i 12.

340. 1241-1242, març, 14. Penne-d'Agen; vegeu el document núm. 8.

341. Vegeu el document núm. 29.

342. Entre l'abundant bibliografia de Ramon de Penyafort, ens remetem a la publicació més recent *Ramon de Penyafort. Summa de Penitència. Cartes i documents*, introducció de Llorenç Galmés i traducció de Jaume Fàbregas, col·l. «Clàssics del Cristianisme», núm. 75, Barcelona, 1999.

Apostòlica, és un índex del domini i coneixement que tenia sobre la forma del procediment observada pels tribunals eclesiàstics, la qual derivava de la pràctica romana conservada per l'Església com a mecanisme per a la conducció del procés.³⁴³

L'Església havia anat absorbint progressivament les regles del procediment romà fent-ne una adaptació per als seus tribunals,³⁴⁴ per tant, el dret canònic havia estat fidel en la conservació de l'antic *ordo iudiciarius* romà.³⁴⁵ Com ens resumeix Antonio Garcia, «el derecho canónico medieval, junto con el civil o romano renacido o redescubierto también a comienzos del s. XII, constituyen el derecho común romano-canónico medieval, el único al que estaban dedicadas las cátedras universitarias en las facultades jurídicas europeas y de su prolongación ultramarina hasta el final del antiguo régimen, salvo alguna excepción en tiempo de Luis XIV».³⁴⁶

Les dues fases típiques en què es dividia el procediment romà —*in iure - apud iudicem*—, amb la *litis contestatio* i la sentència, tindran acollida en la regularització del procés en la pràctica jurídica catalana durant el segle XIII.³⁴⁷ L'ús i l'observança de les regles del procediment romà que Pere Albert fa en els litigis on intervé com a jutge serien una prova més per considerar-lo un jurista plenament integrat en l'òrbita del dret comú, que s'iniciaria amb la seva activitat jurisprudencial, ja que es mostrava fidel a l'aplicació de les normes

343. Vegeu Adriana CAMPITELLI, «Processo civile (diritto intermedio)», *Enciclopedia del diritto*, vol. XXXVI, Milà, 1987, p. 94, on l'autora ens resumeix, ordenadament, el ritual observat constantment en la pràctica processal: «[...] la formulazione delle *positiones* delle parti, il momento della *litis contestatio*, la preposizione delle eccezioni da parte del convenuto che resisteva alla domanda attrice, l'esperimento probatorio e l'esibizioni delle prove, le repliche e la moltiplicazione degli articoli probatori, le allegazioni dei defensori delle parti, la pronuncia della sentenza».

344. Adriana CAMPITELLI, «Processo civile (diritto intermedio)», cit.: «Accanto ai tribunali laici già da tempo operavano i tribunali ecclesiastici. La procedura canonica nata dalla tradizione romana conforme alle sue norme aveva conservato i riti e li aveva semplificati adattandoli agli uomini e ai tempi», p. 93

345. Vegeu Santiago BUENO SALINAS, *Dret canònic: Universal i particular de Catalunya*, Barcelona, 1999, p. 22 i 63-96. L'autor descriu com el poder pontifici medieval arriba a la seva plenitud entre el 1200 i el 1378, amb papes com ara Innocenci III (1198-1216), Gregori IX (1227-1241) o Innocenci IV (1243-1254) —com hem vist, coetanis de Pere Albert—: «[...] que no només aconseguiren elevar moltíssim el dret canònic, sinó que actuaren com a autèntics àrbitres de la societat cristiana de l'època, tot jutjant fins i tot els prínceps en virtut de la teoria de la *potestas Ecclesiae in temporalibus*», p. 64.

346. Vegeu Antonio GARCÍA GARCÍA, «El derecho canónico medieval», *El dret comú i Catalunya*, actes del II Simposi Internacional, Barcelona, 31 maig i 1 de juny de 1991, Barcelona, 1992, p. 17-51.

347. Vegeu Josep M. SALRACH, «Prácticas judiciales, transformación social y acción política en Cataluña (siglos IX-XIII)», *Hispania*, núm. 197, vol. LVII/3 197, 1997, p. 1009-1048.

processals romanocànòniques, que es van integrant en la pràctica jurídica catalana,³⁴⁸ al costat dels costums i usos processals que venien d'una tradició jurídica diversa i superposada. De manera que a l'hora d'examinar les causes feudals Pere Albert té present la tradició del *Liber iudiciorum* —que segons l'*Us*. 81 «Iudicia Curiae»³⁴⁹ hauria passat a ser llei supletòria—, els costums feudals, els *Usatges* i el dret romà recuperat pels mestres bolonyesos.

Pere Albert, en la seva faceta jurisprudencial, és un testimoni paradigmàtic de l'adaptació del procediment romanocànònic en la pràctica judicial catalana i que és el propi del dret comú. Com assenyala Adriana Campitelli, «Il processo romano-canonico rifletteva nella prassi la realtà concettuale del diritto comune».³⁵⁰

A partir del desenvolupament de l'activitat judiciària del nostre jurista, obtenim un quadre de l'articulació del procés al Principat, durant el segle XIII, el qual es va perfilant d'una manera ritual i ordenada, on veiem com el jutge adquireix un paper rellevant en la conducció del procés, i que podem resumir en l'ordre següent: proposicions de les parts, examen de les proves —documentals, reconeixement judicial, testimonis— i sentència. Aquesta és molt motivada i, normalment, no es mostra totalment a favor d'una part, ni totalment desfavorable a l'altra, de manera que es va decantant a favor i en contra de les diverses pretensions de les parts amb els termes *condempno* i *absolvo*. A continuació, figuren els testimonis presents a l'acte sota la fór-

348. L'evolució de l'administració de justícia va en consonància amb els canvis polítics i socials que es van produint a Catalunya, i té un moment decisiu cap a la segona meitat del segle XII amb la restauració progressiva de l'autoritat comtal que és paral·lela a una etapa de violències feudals. En aquest context d'enfrontament entre el poder unitari del príncep i els poders fraccionats dels senyors feudals, s'ha de situar la cristallització de les jurisdiccions senyorials i el repartiment dels poders judicials. Com diu Josep M. Salrach, a finals del segle XII «se están produciendo cambios importantes en los mecanismos de resolución de conflictos entre poderosos, o al menos entre la nobleza y la Iglesia, y los cambios tienen mucho que ver con la evolución del derecho en Cataluña. Los acuerdos o negociaciones al margen de los tribunales (*convenientiae, transactiones*) pierden terreno en favor del derecho sabio de tradición romana y la justicia profesional», vegeu Josep M. SALRACH, «Prácticas judiciales...», cit. 1041.

349. «[...] E per ço las cosas fetas e a fer, constituïren los dits prínceps que sien jutjadas segons lo usatge; e aquí hon no bastaran los "Usatges", torna hom a las "Leys" e al arbitre del Príncep e a son juy de la Cort».

350. Vegeu el seu estudi sobre l'estructura judiciària, evolució i característiques del procediment a Itàlia entre els segles VI-XV. Al nostre entendre, l'evolució que trobem a Itàlia és en certa manera comparable a l'evolució de la pràctica jurídica catalana, especialment, i pel que més afecta el nostre interès, durant el segle XIII, amb la cristallització del dret escrit i la regularització del procés mitjançant les normes romanocànòniques, les quals comencen a ser observades progressivament en el procés civil, a partir del moment en què neix una *scientia iuris* a Bolonya fonamentada en la recuperació dels textos de Justinià. Vegeu Adriana CAMPITELLI, «Processo civile (diritto intermedio)», cit. 79-100, esp. 92-100.

mula *testes huius rei sunt*. Normalment apareix el lloc on ha estat pronunciada la sentència i la data. També acostuma a aparèixer l'*scriptor* que l'ha redactada; fins i tot, en algun cas, com hem pogut apreciar en alguna sentència de Pere Albert, ell com a jutge encomana a l'escrivà que la redacti. La fe notarial apareix al final del document i dóna seguretat jurídica a l'acte. També és corrent l'aparició de formulismes i clàusules processals com ara: *silencium imponentes, attendentes de iure, habito prudentem consilio, de iure pronuncio*, etc. I l'ús cada cop més freqüent de terminologia pròpia del procediment romà, com per exemple *litis contestatio*, que abans no apareixia en la documentació.

Un tret característic de l'activitat judicial de Pere Albert és la seva ambivalència com a jutge professional i competent tant en el fur civil com en el fur eclesiàstic. La seva capacitat està avalada per un profund coneixement de les formes del procediment romanocanònic, que harmonitza racionalment i congruentment amb les regles processals recollides en alguns dels *Usatges*, que desenvolupen el contingut del procés i on apareixen elements processals d'origen antic al costat de trets característics del nou dret savi. Els trobem en diversos usatges: l'*Us.* 84 «Stabilierunt»,³⁵¹ on s'estableix el termini de compareixença dels litigants davant del tribunal i les conseqüències jurídiques del seu incompliment; l'*Us.* 85 «Precipimus» i l'*Us.* 86 «Et testes»,³⁵² sobre l'examen dels testimonis, abans de la seva admissió, l'obligació de manifestar la causa en cas que siguin rebutjats, les sancions contra el fals jurament, les obligacions dels testimonis i els requisits que han de tenir; l'*Us.* 87 «Si quando cuiuscunque»,³⁵³ on s'estableix la condemna a costes a la part contrària en cas de ratifi-

351. *Us.* 84: «Stabilierunt supradicti principis quod adversarius quilibet suum adversarium in placito speret usque ac horam diei terciam. Deinde vero, si vult, accipiat pignora et teneat fallimentum per fadigamentum directi, si ille adversarius qui ad placitum fallerit non habuerit es sine engan [...]», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 96.

352. *Us.* 85: «Precipimus ut perjuriam caveantur, nec admittantur testes ad iuramentum antequam discuciantur; et si aliter discuti non possunt, separentur ad invicem et singulariter inquirantur. Et non liceat accusatori testes eligere absente accusato suo. Et omnino nullus nisi jejunos ad sacramentum vel testimonium admittatur. Et ille qui ad testimonium adducitur, si refutatur, dicat ipse qui eum refutat vel probet quare eum recipere noluerit. Et de ipso pago, non de altero, testes aligantur, nisi forte longius extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit perjurii, manum perdat aut centum solidos redimat»; *Us.* 86: «Et testes, antequam de causa interrogentur, sacramento distringantur, ut jurent se nichil aliud nisi rei veritatem esse dicturos. Hoc etiam jubemus ut honestioribus magis quam vilioribus testibus ad fidem potius admittantur; unius autem testimonium, quamvis splendida et ydonea videatur esse persona, nullatenus est audiendum», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 97.

353. *Us.* 87: «Si quando cuiuscunque injusta appellacio comprobatur, sumptus quos pro appellacione adversarius suus compellitur sustinere, non in simplum sed in quadruplum ei reformare. Duo vel tres ydonei testes ad omnia negocia probanda suffiunt. Unius testimonium legibus et canonibus improbat», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 97.

cació d'una sentència apel·lada i provada injusta; l'*Us.* 88 «Nullus unquam»,³⁵⁴ on s'assenyalen les persones que han d'intervenir en un plet —jutge, demandant, demandat, testimonis— i les funcions de cadascuna d'elles; l'*Us.* 89 «Accusatores»,³⁵⁵ sobre la impossibilitat de ser testimoni en el judici d'aquella persona enemistada amb alguna de les parts o que depengui d'alguna d'elles, on també s'estableix que són suficients dos o tres testimonis per fer prova en el plet; l'*Us.* 90 «Per scriptorum»,³⁵⁶ sobre l'obligació que l'acusació en el judici sigui feta en presència de les parts implicades, i l'*Us.* 168 «Affirmantis»,³⁵⁷ on s'estableixen com a mecanismes de prova en el judici els testimonis, les cartes, els arguments o semblants i s'exclou com a prova el jurament.

Pere Albert té present tots aquests preceptes i els aplica en els processos quan fa de jutge o àrbitre de causes feudals.

Les diverses formes i maneres de procedir que veiem a través de l'activitat judicial de Pere Albert que es manifesten, fonamentalment, en la seva intervenció quan és requerit a instància de les parts en conflicte (judici arbitral) i quan actua en qualitat de jutge delegat d'un poder superior, pel rei Jaume I o pel bisbe de Barcelona, són, alhora, un reflex de la situació política i de la tradició jurídica del Principat. Queda palès que les formes processals són respectuoses i van d'acord amb les necessitats i exigències socials que es van imposant.

Certament, el reconegut prestigi que Pere Albert gaudí en vida com a jutge i àrbitre de causes feudals i la seva formació jurídica en el dret romano-canònic, palesa en la pràctica jurisprudencial, li podien haver donat la preparació i maduresa per dur a terme les *Commemoracions* o, si més no, un guanyat prestigi que ha possibilitat que la tradició jurídica l'hagi considerat l'autor de l'obra que estudiem.

354. *Us.* 88: «Nullus unquam accusator presumat simul esse et iudex et testis, quoniam in omni iudicio quatuor persone necesse sunt semper adesse, id est: iudex electus, accusatores ydonei, deffensores congrui, atque testes legitimi. Iudices autem debent uti equitate, accusatores intencione ad ampliandam causam, deffensores ad extenuacionem et ad minuendam causam; testes debent probare veritatem», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 97-98.

355. *Us.* 89: «Accusatores et testes esse non possunt qui ante externum diem aut nudus tercius inimici fuerint, ne irati nocere cupiant, vel lesi se ulcisci (velint); innoxensus igitur accusatorem et testium effectus querendus est et non suspectus. Ydonei testes non (videntur esse) quibus imperari potest ut testifice (n)t», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 98.

356. *Us.* 90: «Per scripturam accusacio suscipiatur, sed propria voce accuset, si legitima et condigna accusatoris persona fiat, presente videlicet eo quem accusare desiderat, quia nullus absens accusari potest aut accusare», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 98.

357. *Us.* 168: «Affirmantis est probare, non negantis, et hoc per omnia erit, in excepcione et replicacione, in ceteris similibus. Sacramentum non est probacio, set in defectu probacionis datur reo vel actori, quem iudex cerciorem cognovit et quem magis juramentum timere prospexit. Probacio fit aut testibus, aut cartis, aut argumentis, vel indiciis verisimilibus. Igitur sacramentum non est probacio», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 122-123.

Pere Albert és un testimoni actiu del seu moment històric, en el qual la teologia i el dret van estretament relacionats, fins a l'extrem, com ja assenyalava Valls i Taberner —quan parlava de la *Summa de poenitentia* de sant Ramon de Penyafort—, que en força punts eren difícils de distingir. L'una i l'altre, sota la influència de l'escolàstica, van prendre una forma casuística que, a causa de les exigències pràctiques del ministeri sacerdotal en l'administració de la penitència, donà lloc a la casuística teològica anomenada *jurisprudencia divina*.³⁵⁸ Aquesta constatació la podríem aplicar a Pere Albert, ja que el seu reconeixement i prestigi com a jutge, àrbitre o conseller en un arbitratge quedava garantit no solament per la seva formació jurídica, sinó, a més, per la seva condició eclesiàstica, que li proporcionava una autoritat moral, igual que s'aprecia en Ramon de Penyafort. Aquestes dues vessants, la jurídica i la moral, propiciaven que les parts en conflicte confiessin en la seva prudència i bon judici quan, lliurement, era escollit com a àrbitre per posar fi a les seves diferències.³⁵⁹

A través de l'activitat judicial de Pere Albert es pot constatar una tendència al retorn a la jurisdicció voluntària, fet que, en principi, sembla contradictori amb una pràctica judicial cada cop més articulada en mans de jutges professionals del dret. Aquest fort rebrot de les *convenientiae* o pactes feudals s'explicaria, com ha constatat Tomàs de Montagut, per la inseguretat jurídica o desconfiança de les parts en conflicte vers el sistema judicial que s'anava perfilant.³⁶⁰

358. Ferran VALLS TABERNER, *Sant Ramon de Penyafort*, cit. 89: «Atès que l'exercici ministerial del sacerdot presentava moltes semblances amb l'actuació del jutge civil al seu tribunal, la transició de la casuística a la jurisprudència es feia més fàcilment en tant que el dret i la moral es trobaven, freqüentment, en un terreny comú. Però fins i tot quan ambdós existien separadament de manera clara, moltes vegades al confessor no li era possible de deixar d'examinar l'aspecte jurídic en el cas de consciència que li fos exposat».

359. Un exemple de l'actuació de Pere Albert, com a jutge i moralista, és la seva intervenció del 19 de març de 1251, assessorant Ramon de Penyafort, juntament amb el bisbe de Barcelona Pere de Centelles i el canonge de Barcelona Guillem Vidal en la qüestió pendent entre Guillem de Claramunt i Pons de Cervera, els quals decidiren sotmetre voluntàriament a arbitratge les seves desavinences. En aquest cas donen el seu parer conforme el fur penitencial i en consciència: «[...] secundum formam penitenciam et conscientiam juxta datam michi a Deo gratiam consilium quod hiis in sequentibus vobis quacumque ratione concedentur vel dimituntur sitis contesta [...]»; vegeu el document núm. 18.

360. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común...», cit. 97: «Como podemos apreciar, los conflictos de competencia y de jurisdicción serán habituales en esta época, ya que los complejos criterios generales delimitadores de la misma y la enorme casuística existente derivada de la concesión de privilegios o de licencias por el monarca, fomentarán la existencia de una inseguridad jurídica respecto a la jurisdicción competente. Por ello, no deberá sorprendernos el auge que tendrá en esta época la jurisdicción voluntaria mediante el otorgamiento de escrituras de compromiso y de nombramiento de árbitros».

L'activitat jurisprudencial de Pere Albert tindria de ben segur una influència sobre el costum,³⁶¹ ja que quan actua com a jutge ha de fer un exercici racional en l'aplicació de la legislació vigent al cas concret, on es veurà beneficiat pels mecanismes del procediment romanocanònic introduïts, com hem dit, en la pràctica judicial catalana durant el segle XIII. D'aquesta manera, i amb l'erudició que el caracteritza, contribuiria a perfeccionar el costum de la terra. De manera que la seva activitat en el camp jurisprudencial podria enllaçar coherentment amb la seva activitat científica en el camp doctrinal, on podria introduir amb més marge i força les concepcions del dret comú des d'una perspectiva jurídica i política que apunta a la reafirmació del poder polític i jurisdiccional del *princeps terrae*.

L'atribució de l'autoria de les *Commemoracions* a Pere Albert, un cop reconegut com a experimentat jurista, garantia, d'entrada, el valor i l'autoritat d'aquesta obra, la qual rebrà la categoria de «costums generals de Catalunya», que seran admesos i aplicables en els tribunals com a normes generals.

Per comprendre la importància de les *Commemoracions* en la categoria de costums generals, s'hauria de partir del fet, com recorda A. Gouron, que l'expressió *jus consuetudinarium* no apareix en el *Corpus Iuris Civilis*, sinó que és una creació dels glossadors que arrenca de la seva preocupació per elaborar una teoria del costum. En aquesta tasca doctrinal, faran diverses distincions, com ara la separació entre el costum general i el costum especial³⁶² i, gràcies a les seves glosses, el costum esdevindrà una autèntica font

361. Vegeu André GOURON, «Observations sur l'histoire du droit coutumier en Europe Occidentale», *Història del pensament jurídic*, cit. 51-67, esp. 60-61, on l'autor considera com a fonamental per a l'evolució i consolidació del dret consuetudinari sobre el territori, d'una banda, la tradició del comentari — «Pour le cas de la Catalogne, il est clair: ici, praticiens et hommes de doctrine y ont lentement façonné les anciens Usatges, les ont complétés, modernisés et adaptés aux besoins nouveaux [...]» —, i de l'altra, i amb més força, el paper del jutge «Plus encore que le commentaire, le juge a marqué la coutume. [...] dans les régions les plus diverses d'Europe, qu'il ne se contente pas de la mettre en application, mais qu'il la forme et la déforme, en lui imprimant très souvent un accent savant».

362. Sant Ramon de Penyafort a la *Summa iuris*, pars prima, títol IX *De consuetudine*, ja distingeix entre el costum general i el costum especial: «Consuetudo: alia generalis, alia specialis. Generalis, quae fere ubique terrarum observatur, ut facere signum crucis, orare versus orientem, et similia. Specialis quae in aliqua terra vel provincia specialiter observatur», edició de Xaverio OCHOA i Aloisio DIEZ, *S. Raimundus de Pennafort. Summa de iure canonico*, tom A, coll. «Universa Bibliotheca Iuris», núm. 1, Roma, 1975, p. 23-28. Com assenyalava Francisco Elías de Tejada, l'obra de Ramon de Penyafort és el primer gran intent de sistematització jurídica des de sant Isidor de Sevilla: «San Ramón asimiló por entero el saber de los jurisconsultos romanos y supo verterlo en una arquitectura gótica de ideas, de líneas ágiles y finas, tan finas y tan ágiles cual sin duda fue la inteligencia clara del autor», Francisco ELÍAS DE TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán*, cit. 99-100.

del dret.³⁶³ D'aquesta manera, el costum és elevat a la categoria de llei: esdevé una *lex consuetudinaria*.

Els *Usatges de Barcelona* ja reconeixen el valor del costum com a font de dret en alguns dels seus passatges. Així, en l'*Us*. 139 «Unaqueque gens»³⁶⁴ s'inclou el costum com a forma de creació del dret; en un altre article es diu que es podrà castigar amb una pena «la qual és constituïda per ley consuetudinària de nostres predecessors»,³⁶⁵ i també reconeixen el rang de llei al costum generalment observat.³⁶⁶ La consideració de les *Commemoracions de Pere Albert* com a costums generals de Catalunya quedaria emparada, d'aquesta manera, en el reconeixement usàtic al costum com a llei consuetudinària i quedaria admès, per la mateixa via, el seu valor de costums generalment observats.

La fixació del costum té lloc quan els pobles prenen consciència de la força del seu ús, i aquest és un fenomen comú en diversos territoris a final del segle XII.³⁶⁷ Nosaltres tenim l'exemple en els *Usatges de Barcelona*, que tindran una progressiva aplicació a tot el territori, fins a consolidar-se com la normativa fonamental del dret català. En aquest camí cap a la categoria de costums generals, hauria tingut un paper més important, com observa A. Gouron, el grau d'aplicació del costum en un espai territorial i sobre la seva població, que no pas la seva elaboració i legitimitat.³⁶⁸ Aquesta constatació creiem que també es podria aplicar a les *Commemoracions de Pere Albert*.

Pel que fa a l'activitat intel·lectual del nostre jurista, com ja anem advertint, un dels primers paranys que hem d'afrontar és el problema de l'autoria de les *Commemoracions*, el qual també és un problema comú a totes les obres que se li assignen.

363. André GOURON, «Sur les origenes de l'expression "droit coutumier"», *Droit et coutume en France aux XIIIe et XIVe siècles*, núm. XIX, Londres, Variorum, 1993. Vegeu també Ennio CORTESE, *La norma giuridica: Spunti teorici nel diritto comune classico II*, Milà, 1964.

364. «Cascuna gent a ssi mateix elegeix pròpia ley per sa costuma, car longa costuma per ley es haüda. Ley és special Dret. Us és longa costuma solament, treta d'usos. Costuma és un dret instituit de usos, la qual per ley és rebuda; car ço que rey ne emperador mana, constitutió o edicte és appellat. E tot Dret està en ley e en costumas. Us és aprovada costuma per antiquitat, e és appellat costuma, car és en commú ús. Institutió de equitat és doble: ara en leys, ara en costums».

365. *Us*. 142: «[...] penam illam in eum statuentes que constituta est in eos, a predecessori-bus nostris per legem consuetudinariam, qui treugam et securitatem a principe datam non observaverint (vel) in eos qui faksari(i) monete inventi fuerint», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 114.

366. *Us*. 41, «De aliis namque»: «De aliis namque bausiis et maleficiis que possunt redirigi vel emendari, firmet homo directum seniori suo, sicut mos est istius patrie, et faciat eum sicut ille ei iudicare fecerit», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 84.

367. André GOURON, «Aurore de la costum», *Droit et coutume en France aux XIIIe et XIVe siècles*, núm. XX, Londres, Variorum, 1993, p. 185-186.

368. Vegeu André GOURON, «Sur les origenes de l'expression "droit coutumier"», cit. 188.

Convé tenir present, com ja hem dit en un apartat anterior, que l'atribució a Pere Albert sempre ha estat feta per la tradició, és a dir, per juristes posteriors i pels copistes de la seva obra en manuscrits redactats després de la seva mort. Aquesta qüestió latent en tota l'obra albertina fa que l'autoria es presenti com un problema complex i de difícil solució.

El fet que s'hagi considerat Pere Albert l'autor de diverses obres sembla que és un símptoma clar del prestigi que assolí en vida com a jurista entre els seus coetanis. No obstant això, aquesta atribució tradicional ens impedeix tenir una certesa absoluta a l'hora de considerar-lo l'autor real i absolut de totes les obres que li han estat assignades. Recordem que, com ja hem indicat en un apartat anterior,³⁶⁹ a part de les obres més o menys considerades de Pere Albert, com ara les *Commemoracions* i els *Casos*, el *Libellus de batallia facienda*, les *Consuetudines Barchinone*, els *Costumes de Catalunya*, o les que Nicolás Antonio³⁷⁰ li atribueix, recentment, s'ha considerat Pere Albert l'autor de les *Consuetudines Valentie*, nucli original dels *Furs de València*. Sobre aquesta obra, que mai no havia estat considerada de Pere Albert, ni tant sols per tradició, es diu també que és la seva primera obra i la més important.³⁷¹ Ens quedaria ara una mica lluny especular sobre l'atribució d'aquesta obra a Pere Albert, ja que aquestes consideracions van encaminades cap a una altra línia d'investigació. Malgrat tot, no convé descartar aquesta possibilitat.

El problema de l'autoria i, de retop, el de l'originalitat de l'obra de Pere Albert afecten de ple les *Commemoracions*. Solament cal recordar que Socarrats, en el seu comentari a les *Commemoracions*, ja adverteix sobre la mà d'altres juristes en aquesta obra, per la qual cosa caldria pensar, des d'un primer moment, en una possible autoria parcial del seu redactat o bé en afegits i retocs posteriors fets per altres juristes sobre un nucli primari de la composició albertina.

369. Vegeu la segona part de l'apartat I, dedicat a l'estat actual dels estudis.

370. Nicolás ANTONIO, *Biblioteca Hispana Vetus II*, núm. 62, p. 204, atribueix a Pere Albert unes *Pragmaticae sanctiones* d'alguns reis aragonesos i un *Stylus curiae archiepiscopatus Tarraconensis tam in temporalibus quam in spiritualibus*.

371. Arcadi GARCÍA SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», cit. 33-38. En resum, l'autor basa l'autoria de Pere Albert en la pràctica processal establerta en les *Consuetudines Valentie* —dóna com a data de redacció l'any 1239—, que consistia a no permetre la transacció o composició dels plets pendents a la *cort* de justícia de València, mentre no fos pagat el *quart* a la *cort*, costum que també era recollit en el capítol 23 de les *Consuetudines Barchinone*. I fonamenta la seva tesi, des d'un punt de vista cronològic, en la notícia de la presència de Pere Albert en el serge de València, «probablement a la Cancelleria Reial» el 13 de juny de 1238, i en l'alt grau de romanització d'aquests costums, de manera que el seu redactat només podia correspondre a un jurista català que hagués estudiat a Bolonya. Descarta per l'estil en el redactat de les seves obres jurídiques l'autoria de Ramon de Penyaforat i Vidal de Canyelles, que destaquen com a juristes únics i coetanis a Pere Albert capaços de portar a terme una obra d'aquestes característiques.

Aquesta problemàtica ens fa prendre consciència que el coneixement de l'hipotètic pensament jurídic de Pere Albert, que travessa de manera inevitable una llarga i probablement manipulada tradició manuscrita, dona com a resultat que aquest pensament ens arribi en certa manera desnaturalitzat per la mà d'altres juristes sobre el redactat de les *Commémoracions*. Des d'aquesta perspectiva, s'hauria de distingir entre una intervenció directa d'aquests juristes sobre la redacció dels capítols de les *Commémoracions* i una intervenció posterior, a través de la glossa, la qual, amb el temps i a través de la reproducció manuscrita de les *Commémoracions*, podria haver quedat finalment incorporada al text de l'obra que estudiem.

Tenint en compte aquestes dificultats, considerem que l'única via possible per descobrir la doctrina de les *Commémoracions* és examinar unitàriament el conjunt del redactat,³⁷² tal com veurem en l'apartat següent, on hem procurat desglossar i estudiar les pautes del pensament jurídic en les *Commémoracions de Pere Albert* en el conjunt del text.

Les *Commémoracions*, com a recull de costums feudals de la terra, responen a la necessitat sentida en el segle XIII de fixar per escrit una sèrie de normes consuetudinàries que afloren durant els segles XI i XII, al ritme de l'enfortiment i augment de la complexitat del règim feudal. El redactor de les *Commémoracions* intentaria posar remei a la incertesa i inseguretat que comporta tota regulació consuetudinària. Com assenyala Font i Rius, el nostre jurista intentarà, amb un cert aire erudit, recollir i conciliar aquests costums feudals autòctons amb els *Usatges*.³⁷³ En aquesta activitat, el redactor o redactors de les *Commémoracions* faran, a més, un esforç, ja que harmonitzen la realitat jurídica catalana amb les tendències doctrinals de l'època on, com veurem, tindran un paper important les directrius romanistes refetes, adaptades i coordinades amb la realitat medieval pels mestres bolonyesos.

372. Arcadi GARCÍA SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», cit. 29. L'autor també comparteix aquesta idea: «Aquest caràcter una mica intemporal i impersonal de les *Commémoracions* obliga a fer-ne l'examen intern d'una manera unitària, sense distingir-hi èpoques ni autors [...]».

373. Josep M. FONT I RIUS, «“Commémoracions” de Pere Albert», *Nueva enciclopedia jurídica IV*, Barcelona, Seix, 1952, p. 461-463; del mateix autor, «La recepció del derecho romano en la Península Ibérica», *Història del pensament jurídic*, curs 1996-1997, dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente, edició a cura de Tomàs de Montagut, Barcelona, UPF, 1999, p. 95-106, esp. 102-105: «En els diferents regnes de la Península, tant a Catalunya i Aragó com a Castella i Portugal, els juristes apareixen més centrats en l'obra de fixació, recopilació i glossa dels textos del *ius proprium* (textos legislatius reials o de Corts, textos consuetudinaris locals, etc.). Però aquesta labor la realitzen certament amb una mentalitat romanística/canonística, de forta inspiració en el dret comú, a la llum del qual s'esforcen ben sovint a cercar una explicació o interpretació del dret del país o, almenys, a eliminar o resoldre les antinòmies entre ambdós ordenaments per tal d'harmonitzar-lo».

Quan Pere Albert apareix a l'escenari jurídic del Principat, es troba amb un procés feudal tancat, però ha d'enfrontar-se als problemes que aquest sistema arrossegava d'antuvi. En la seva faceta de jurista, veiem com se situa i impulsa anticipadament un canvi que també comporta noves problemàtiques i sap moure's amb habilitat en aquesta transició aprofitant els corrents doctrinals de l'època per donar solucions jurídiques als problemes vells i nous sobre la regulació usàtica del Principat.

La dificultat constant del sistema feudal, que separava el que és públic i el que és privat, també es manifesta en les *Commemoracions*. El fet que el redactor parteixi de la temàtica feudal sembla que indica una predilecció cap al dret públic, però, com veurem, l'aprofitarà com a base per entrar en qüestions de dret privat, que titllarà de *romanisme*.

La primera percepció que tenim de l'escriptor de les *Commemoracions* és el seu romanisme jurídic. Ens trobem davant d'un jurista plenament integrat dins l'òrbita del dret comú. És un feudalista romanitzat pels estudis a Bolonya, d'on surten, especialment durant el segle XIII, fornades de juristes de diferents punts d'Europa que, quan tornen als seus respectius territoris, es dediquen a la ciència jurídica.

Les obres d'aquests juristes reflecteixen l'esperit de la seva època, i el seu estudi és un camí per conèixer i interpretar la realitat jurídica del segle XIII. Aquests juristes, a partir de la seva activitat conjunta en el camp judicial i intel·lectual, pretenen donar noves solucions jurídiques als problemes vells i nous, temperant les deficiències del dret feudal del territori amb les directrius romanistes.

El resultat seria l'elaboració progressiva i conjunta d'un nou dret, en els diferents territoris europeus, on els seus tractadistes comparteixen una intencionalitat comuna consistent a preponderar el poder reial com a mitjà per aconseguir una cohesió política del territori i així posar fi a la inseguretat que comportava el règim feudal amb les seves lluites per mantenir els seus atomitzats poders. Això explica les semblances doctrinals entre les obres d'alguns juristes coetanis de l'època en què foren fetes les *Commemoracions*.

Dins del Principat, aquestes tendències, amb Ramon de Penyafort³⁷⁴ al capdavant, seguit de Vidal de Canyelles, manifesten en les seves obres un reconeixement del *princeps terrae* o del monarca com a figura ordenadora de la comunitat general, tant des d'un punt de vista polític com jurídic. També, com ja va constatar Valls i Taberner, la *Summa* de Ramon de Pe-

374. Ramon de Penyafort a la *Summa iuris* separa l'esfera secular i l'eclesiàstica i atorga al monarca la potestat legislativa en les normes seculars, i al papa, la potestat legislativa en les normes eclesiàstiques. Vegeu Francisco ELÍAS DE TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán*. Vol. I: *La Cataluña clásica (987-1479)*, Sevilla, 1963, p. 96.

nyafort recull, al costat de diverses qüestions morals, alguns casos de dret públic.³⁷⁵ Per exemple, la licitud de la guerra, la validesa d'algunes lleis, l'obligació general de defensar la pàtria o la percepció legítima de certs tributs, els quals han de perseguir el bé comú i ser justos.³⁷⁶

La potestat jurisdiccional del monarca és considerada, segons el text de les *Commemoracions de Pere Albert*, la via idònia per ordenar els dispersos poders feudals, els quals, contràriament a l'ordenació que predicava el poder reial, comportaven una determinació privada del dret. Al costat d'aquesta tendència privada, com assenyala Tomàs de Montagut, apareixerà una forma pública de crear el dret que s'imposarà a la de tipus privat, i les *Commemoracions* són un exemple paradigmàtic d'aquesta tendència.³⁷⁷

Parlar o cercar dependències entre les obres d'alguns juristes coetanis de Pere Albert ens sembla arriscat, i més quan no disposem de la seva cadena manuscrita completa. Podríem dir que són obres semblants perquè reflecteixen un pensament comú de l'època, una *doctrina comunis* admesa per donar solucions i respostes a les necessitats d'una societat viva que evoluciona cap a una nova realitat.

Pel que fa a la redacció de les *Commemoracions*, caldria suposar que, tot i que és una obra privada, podria respondre a una iniciativa reial en consonància amb la política ordenadora desenvolupada per Jaume I. L'amistat i l'estima que el rei tenia pels juristes, entre els quals figurava Pere Albert com a persona i com a prestigiós jurista, podria haver provocat que el Conqueridor li encomanés el recull per escrit dels dispersos costums feudals de la terra o, si més no, el motivés perquè l'iniciés, de manera semblant a l'encàrrec de compilar els furs d'Aragó encomanat a Vidal de Canyelles. Malgrat tot, a diferència dels *Furs d'Aragó*, no tenim cap testimoni oficial que pugui confirmar aquesta hipòtesi.

Tampoc no es pot precisar amb exactitud la data de redacció de les *Commemoracions*, però es pot situar més o menys cap a la segona meitat del segle XIII,

375. Ferran VALLS TABERNER, «L'acció política i el pensament moral, jurídic-públic i jusinternacionalista de sant Ramon de Penyafort», *Sant Ramon de Penyafort*, Barcelona, 1996, p. 265-283, esp. 271.

376. Sobre la influència de la doctrina de Ramon de Penyafort en la percepció dels tributs, vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó», *El territori i les seves institucions històriques*, actes I, Ascó, 28-29 i 30 de novembre de 1997, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, p. 361-383, on l'autor recull les causes justes per les quals, segons Ramon de Penyafort, es podrà demanar un tribut: per la defensa de la pàtria, la ciutat, el castell, la vila, els camins i vies públiques, la defensa de la fe i la pàtria contra els pagans i els infidels, etc.

377. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepció del derecho feudal común en Cataluña: Notas para su estudio», AEM, núm. 23, 1993, p. 157.

per la manera en què en el capítol 39 s'alludeix a València com a regne, considerat ja sota el domini del rei d'Aragó: «[...] e el rey d'Aragó e el comte de Barcelona, auran guerra contra el rey de Castela o contra sarraïns qui volen a el tolre la terra, o e.l regne de València [...]». Per tant, les *Commemoracions* van haver de ser redactades un cop conquerits la ciutat i el regne de València.

També desconeixem el lloc de redacció de les *Commemoracions*. Si tinguéssim resolt el problema de l'autoria, podríem imaginar que aquesta obra fou redactada a Barcelona, on Pere Albert estava plenament integrat a la canònica, a partir de l'exemple que es posa en el capítol 40: «[...] Així com féu lo rey En Pere, pare del rey est Jacme, qui tenia per la Seu de Barcelona les leudes en feu En Guillem de Mediona, lo qual Guillem de Mediona vené per franc alou a N. Berenguer, bisbe de Barcelona, senyor sobirà d'aqueles leudes [...]». Podríem pensar que els exemples que li vénen a la ment a l'hora de redactar les *Commemoracions* siguin els que coneix perquè és el lloc on es troba en el moment de la redacció de la seva obra. Sempre que, i segons la hipòtesi que Pere Albert no sigui l'autor absolut de tots els capítols de les *Commemoracions*, aquest exemple no hagués sortit de la mà d'un altre jurista.

Si Pere Albert n'hagués estat l'autor, com a home culte que era i per la seva condició eclesiàstica, probablement hauria redactat les *Commemoracions* en llatí.

Les *Commemoracions* tingueren una ràpida difusió, fet que prova el seu èxit i acceptació. Molt aviat començaren a circular manuscrits de redacció llatina i catalana, i se'n van fer traduccions al català, molt properes a la redacció llatina, com ara la del manuscrit de Vic, tot i que són més nombrosos els manuscrits llatins que els catalans.

La doble redacció, en llatí i català, que s'ha fet de les *Commemoracions* és un problema a l'hora de fixar el text, que s'agreuja, com en tots els casos on hem d'afrontar una tradició manuscrita, per la intervenció dels copistes i traductors, ja que també han pogut manipular o falsejar el text original. Aquesta intervenció dels copistes es presenta, al nostre entendre, com la primera resposta a la no-coincidència entre els redactats del text que estudiem. Aquí també s'hauria de tenir present, com hem dit, la manipulació que la mà d'algun jurista ha pogut fer sobre el text de les *Commemoracions*.

La historiografia jurídica ha donat per vàlida l'estructura de les *Commemoracions* establerta per Rovira i Ermengol, integrada en tres blocs normatius, a partir del contingut material d'alguns dels manuscrits de la tradició catalana.³⁷⁸

378. Josep ROVIRA I ERMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, 1933, p. 38-47.

El primer d'aquests nuclis es comprèn entre els capítols 1 i 20, que són el total de capítols que reuneix el manuscrit 10152 de la Biblioteca Nacional de París. Aquest primer bloc es concentra en els vincles de dependència privats, és a dir, tracta de les relacions jurídiques entre el senyor i el vassall derivades de la tinença del feu, i de les dels vassalls amb els aloers i altres persones del feu que no estan obligades pel vincle feudal, i fa especial èmfasi en l'entrega de postat del castell. En aquest primer bloc, les diverses qüestions són tractades successivament d'una manera sistemàtica i orgànica.

El segon grup inclou del capítol 21 al 29, que és fins on arriba el manuscrit Z-III-14 de la Biblioteca d'El Escorial. En aquest nucli, Pere Albert va donant solucions jurídiques en matèria de dret feudal successori, a partir del plantejament de diversos casos. Tot i la unitat temàtica entre aquests capítols, no hi ha entre si, a diferència del primer bloc, una illació orgànica.

El tercer grup comprèn del capítol 30 al 43. Aquest nucli presenta un estil més ampli, més explicatiu, algunes vegades repetitiu i, fins i tot, antinòmic, en relació amb els altres dos grups, com assenyala Arcadi García. Aquests capítols tracten dels vincles de dependència públics entre el vassall soliu i el seu senyor, derivats de l'homenatge feudal. De manera que el senyor té deures de protecció vers els seus vassalls, i aquests, en canvi, li deuen fidelitat i obediència. A partir de la relació feudovassallàtica, s'articula la jurisdicció general de príncep com a figura vertebradora de l'ordre feudal, on aquest és el cap que representa i dirigeix la comunitat en un avanç cap a una nova configuració política i administrativa del Principat sota la figura del *princeps*, en consonància amb els nous corrents jurídics en què es movia el seu redactor.

La diferència temàtica i d'estil entre aquests tres nuclis indicaria, com constata Tomàs de Montagut, que la redacció no va ser feta de manera seguida, sinó successiva.³⁷⁹ El fet que els còdexs manuscrits més antics presentin les *Commemoracions* de manera fragmentària i que guardin una correspondència amb aquests grans nuclis temàtics avala la teoria de la seva redacció successiva, de manera semblant al que succeeix amb la redacció dels *Usatges*.

Pere Albert podria haver estat l'autor original del redactat del primer nucli de les *Commemoracions* (capítols 1-20), que sembla que és el nucli originari sobre el qual es construeixen correlativament els altres dos blocs temàtics. Però, independentment del problema de l'autoria de Pere Albert en el redactat de les *Commemoracions* i de la separació temàtica més o menys clara entre els capítols que integren els tres blocs, sembla que l'autor parteixi d'una estructura més àmplia i fixa per compondre la seva doctrina feudal.

379. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña: Notas para su estudio», AEM, núm. 23, 1993, p. 161.

S'escull la plantilla feudal i s'articula el pensament jurídic com una piràmide on es posarà com a vèrtex el *princeps terrae*. Aquesta estructura piramidal ja és perceptible en el primer nucli material, on veiem com el redactor es preocupa substancialment d'ordenar les relacions feudovassallàtiques derivades de la tinença del feu, especialment dels castells, i cohesiona i estabilitza aquestes relacions amb la figura del «senyor sobirà», a qui alludeix en diferents capítols. Aquesta intencionalitat, dirigida a vertebrar l'ordre feudal sota el cap representatiu de la figura del príncep, es reafirma i s'amplia successivament a través de la temàtica dels capítols posteriors, i queda arrodonida i completa en l'últim nucli (capítols 30-43) amb el principi de general jurisdicció del príncep sobre els naturals del seu territori, a través del qual es fa perceptible un avanç cap al concepte, més modern, de *súbdits* del territori.

Les *Commemoracions* plasmen un criteri doctrinal orgànic, ja que, partint de la temàtica de l'engranatge feudal, s'ordenen les relacions jurídiques que utilitzà com a fonament per construir un ordre polític nou dirigit a consolidar i enfortir el poder del príncep com a mecanisme per posar fi a l'anarquia que comportava la dispersió de poder del règim feudal. Aquest és, al nostre entendre, l'eix estructural i la finalitat que dirigeix el pensament jurídic en les *Commemoracions de Pere Albert*, que, com veurem en el seu estudi, regeix i està per sobre de la divisió material en els tres blocs descrits.

Si acceptem, com s'ha dit, que el tercer grup fou redactat amb posterioritat als altres dos i que ja no fou obra de Pere Albert,³⁸⁰ no desvirtuariem el mèrit de l'autor, fos qui fos, ja que el seu hipotètic redactor hauria seguit la mateixa línia doctrinal oberta pel redactor del primer nucli.

Un altre problema entorn de la composició formal de les *Commemoracions* són els anomenats *casos*, que solen acompanyar els capítols i que, tradicionalment, també s'atribueixen a Pere Albert.

Normalment, s'unifica sota el títol de *Commemoracions de Pere Albert* dues col·leccions de costums: d'una banda, els quaranta-tres capítols, amb rúbrica pròpia i sota el títol habitual de «Costumes Generals de Cathalunya entre senyors e vassals tenens castels per senyors, ho altre feus» —que s'ha d'evitar confondre, amb l'obra anomenada *Costumes de Catalunya*.³⁸¹ I de l'altra,

380. Arcadi GARCÍA SANZ, «El jurista Pere Albert i la seva obra», cit. 29, on assenyala la possible mà del jurista Jaume de Viana en aquest redactat.

381. Aquesta confusió es deu al fet que, si bé a les compilacions catalanes els capítols de les *Commemoracions* porten com a títol *Costumas generals de Catalunya*, també es troben en alguns manuscrits sota el títol *Costumas de Catalunya*; fins i tot, però menys corrent, tenim algun cas com ara el ms. Ottob. lat. 3058 (B.V), on apareixen sota el títol *Constitutiones Petri Alberti totius Cathalonie*. Aquesta similitud amb els títols de dues obres diferents ha provocat confusions dins la historiografia jurídica, com per exemple Ferran Valls i Taberner que, quan parla de la *Summa Feudorum* composta per Jean Blanch, diu textualment: «Esta *Summa* fue conocida

«Los casos en los quals lo senyor no és tengut, segons los Usatges de Barcelona e observància de Cathalunya, retre la postat presa de castell, ne emparament, de feu a son castlà o vassall». Aquests són un total de nou casos o vuit, segons el manuscrit, ja que algunes vegades manca l'últim cas, o s'integra en el vuitè. No tenen rúbrica i simplement van numerats en els manuscrits, normalment en vermell, com a *casus primus, secundus*, etc.

El fet que s'anomenin *casos* sembla que d'entrada podria respondre a una de les formes literàries utilitzades pels glossadors. Com ens diu Calasso, els *casus* eren originàriament exemplificacions de fets concrets que tenien la intenció de fer més intel·ligible el text i que, més tard, es desenvoluparen en veritables i propis comentaris interpretatius.³⁸² El seu objectiu anava, per tant, dirigit cap a un millor estudi de la llei. Des d'aquesta perspectiva, els *Casos* atribuïts a Pere Albert es presenten sota l'aparença d'exemples concrets, on la temàtica de fons és acollida també pels capítols de les *Commemoracions*, i amb una voluntat sintetitzadora, més que interpretativa, del contingut normatiu del capitulari, potser per apropar el seu ús i coneixement com una mena de fórmules per a la pràctica forense. La utilització del *casus* com a forma literària es configuraria, així, com una manifestació més de la recepció del dret comú al Principat.

La temàtica de fons dels *Casos* també és feudal i tracta de la relació jurídica entre el senyor i el castlà, derivada de la tinença del castell o feu. S'estableixen una sèrie de normes de manera sintètica i imperativa sobre diferents casos, derivats de la mala conducta del vassall vers el seu senyor i de l'incompliment dels deures que té com a vassall, en els quals el senyor podrà prendre la postat del castell i fer emparament del feu donat al seu vassall.

por el gran feudista catalán contemporáneo Pere Albert quien la cita en sus *Commemoracions*». Però aquesta citació no apareix en els capítols de les *Commemoracions*, sinó en el primer capítol dels *Costumes de Catalunya*. Vegeu Fernando VALLS TABERNER, «Notas sobre las relaciones de algunos jurisconsultos famosos con Cataluña», *Literatura jurídica: Estudios de ciencia jurídica e historia del pensamiento canónico y político catalán, francés, alemán e italiano*, pròleg i edició de M. J. Peláez i J. Calvo González, Barcelona, PPU, 1986, p. 339-354, esp. 341.

382. FRANCESCO CALASSO, *Medio Evo del Diritto*. Vol. I: *Le fonti*, Milà, 1954, p. 536-537 i n. 59, on l'autor també assenyala alguns dels glossadors que utilitzaren el *casus* com a recurs literari: «In questo genere si specializzarono i glossatori Viviano, che scrisse i casus ai testi del *Digestum vetus*, dell'*Infortiatum* e del *Codex*; Francesco d'Accursio, che lavorò al *Digestum novum*; Guglielmo d'Accursio, alle *Institutiones*; Guglielmo Panzoni (un pratico di fama, non professore), alle *Novelle*»; vegeu també Ennio CORTESE, *Il Diritto nella storia medievale*. Vol. II: *Il basso medioevo*, Roma, 1995, p. 18: «Agganciate alle leggi cui si riferiscono per meglio spiegarne la portata pratica, potrebbero apparire com le pur lontane antesignane del genere letterario dei *casus* usato dai tardi glossatori per illustrare le fattispecie giustiniane: ma le formule longobarde non rispondevano tanto a intendimenti teorici e scolastici, come vi risponderanno i *casus*, quanto alla domanda spiccata dell'uso forense».

En els capítols de les *Commemoracions*, no apareix cap referència textual a les fonts jurídiques que pogueren inspirar-ne el redactat; en canvi, el que sí que trobem és una menció constant al costum de la terra. Però, malgrat la manca de mencions expresses als *Usatges*, es difumina la seva presència com a obra de pertinença i complement de la regulació usàtica que tenen les *Commemoracions*.³⁸³ A més, el fet que estiguin a les CYADC dins el títol xxx «De feus, y postats i emparas reals», que comença amb una relació de diversos usatges de temàtica feudal,³⁸⁴ creiem que s'hauria de tenir present a l'hora d'estudiar el contingut temàtic global sobre el qual es mouen i desenvolupen les obres que inclou aquest títol, és a dir, els *Costumes de Catalunya*, els capítols de les *Commemoracions* i els *Casos*.

En canvi, en els *Casos* són assenyalats, ja en el seu títol, els *Usatges de Barcelona* i «la observància de Cathalunya» com a referent o marc de la seva redacció. Però també podem veure una relació entre el contingut material d'alguns dels usatges recollits en el títol xxx de les CYADC i el contingut dels *Casos*. Veiem, per exemple, que el primer cas és pràcticament una repetició de l'*Us*. «Magnates».³⁸⁵ També hi trobem el reflex d'altres *Usatges*, com ara l'*Us*. «Si quis contradixerit» en el tercer i quart cas.³⁸⁶ Una altra correspondència la

383. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepció del derecho feudal común en Cataluña», cit. 54-58. Aquest caràcter de complement dels *Usatges* que tenen les *Commemoracions* quedarà demostrat en l'apartat dedicat al pensament jurídic, on, com veurem, les constants remissions que fem a diversos capítols de la regulació usàtica considerem que són la base obligada per a la comprensió i el desenvolupament de les *Commemoracions*.

384. Vegeu 3a CYADC I, 4, 30 «De feus, y postats, y emparas reals», encapçalat pels *Usatges* següents: *Us*. «Magnates»; *Us*. «Si quis contradixerit»; *Us*. «Castlani»; *Us*. «Si quis suum feudum»; *Us*. «Qui fallierit»; *Us*. «Qui vederit»; *Us*. «Qui solidus»; *Us*. «Qui seniore 1»; *Us*. «Qui ira ductus»; *Us*. «Qui seniore 2»; *Us*. «Qui se sciente»; *Us*. «Potestatem»; *Us*. «Cunctum malum»; *Us*. «De Baiuliis»; *Us*. «Item constituerunt»; *Us*. «Statuerunt etiam, alias si Dominus»; *Us*. «Si quis Baiuliam»; *Us*. «Si senior».

385. «Lo primer cas és quant lo vassall contradiu al senyor fermar dret o fer homenatge, e lo senyor, per aço o per altra fadiga de dret, per força haurà presa la postat del castell. Ladoncs no és tengut retre la postat del castell, o encara altra feu, si per açò serà estat emparat, entrò que li haja fet dret, e li haja restituïdas totas las despesas, las quals lo senyor haurà fetas en la aprehensió del castell e custòdias d'aquell, o las quals haurà fetes en emparar lo feu»; *Us*. 29: «Los Magnats, els Cavallers si contrastan firmar dret a lurs Senyors, com fer deuen, e perço lurs Senyors pendran postat de lur Castell, o lur empararan lo feu, no lus deuen retre, ne lo Castell, ne lo feu, entro quels hajan fet dret, e esmenadas totas las messions quel Senyor per la custodia de aquell haura fetas per lo prenimient del Castell, e per lemparament del feu. E si en altra guisa hauran dada a ells postat, no lus ferm de dret, entro que hajan lo Castell recobrat, si doncs lo Senyor no ha guerra, e que haja ops aquell Castell, quey haja son estar», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 81.

386. «Lo tercer cas és quant lo castlà contradiu dar la postat, al senyor, de son castell, axí com la li deu dar, e lo senyor haurà pres per força lo castell a tots los feus que per rahó d'aquell castell lo dit castlà ten. Ladoncs no és tengut aquell senyor retre lo castell, ne aquells feus, entrò

trobem entre l'*Us*. «Qui senioreme I» i el cinquè cas,³⁸⁷ així com també entre el setè i el vuitè cas amb l'*Us*. «Qui ira ductus» i l'*Us*. «Qui senioreme II».³⁸⁸ La relació i coincidència material que s'estableixen entre aquests *Usatges* i els *Casos* podrien trobar explicació en la necessitat inicial de transformar el contingut de la regulació usàtica en normes senzilles i concretes encarades a la pràctica processal.

Altres fonts que trobem dins dels *Casos* són en el setè cas, on apareix la «covenença» i el «costum de Catalunya»: «[...] segons covenença feta entre el senyor e.l castlà, del qual castell és donada a ell la postat, e deu dies après la recepció de la postat, dins los quals deu ésser retuda la postat al castlà, segons

lo castlà li haja esmenat todas messions e los damnatges [...]; Quart cas és si lo castlà o vassall haurà contradit al senyor fer lo servey que li és tengut fer, segons son poder o segons la covenença, e lo senyor, per açò, li haurà emparat lo feu o presa postat. Lavors no és tengut lo senyor retre a ell lo feu o la postat entrò que lo servey perdut o fallit li sie en doble esmenat, e bé assegurat que d'aquí avant no li sie contradit»; *Us*. 30: «Si quis contradixerit seniori suo potestatem de suo castro, sicut illi eam dare debet, et inde sustinuerit reparationem, si senior potuerit ipsum castrum apprehendere, licitum sit ei castrum tenere simul cum fevis quos tenebat per ipsum castrum, donec ipse contemptor habeat ad seniores emendatas omnes misiones et perdedas quas habuerit factas apprehensione castri et in ejus guarda, et assecuratum, jurando, manibus suis per sacramentum scriptum, ut potestas illius castri nullo modo sit ei amplius contradicta», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 97.

387. «Quint cas és si lo vassall anant en batalla ab son senyor, leixarà aquell viu en batalla e fugirà, o altrament, ab falsa manera li defallirà en batalla. Lavors, per açò, pert lo castell e tots los feus que per el té; e lo senyor, en tal cas, no és tengut a ell retre los dits feus ni castells»; *Us*. 135, «Qui senioreme»: «Miles vero postquam fuerit a seniore suo de baudia reptatus, non debet ei respondere de illius querimoniis donec a reparatione se expiaverit, nisi senior antea dimiserit reparationem». Cal assenyalar que aquesta part de l'*usatge* no fou recollit a les *Constitucions de Catalunya*, ni en el text català dels *Usatges*. «Si quis senioreme suum despexerit et ei viliter responderit, (et) de reparatione quod ei fecerit eum dementitus fuerit, si malum in ibi acceperit, nullo modo ei emendatum sit, si senior ex hoc verum dixerit; si autem et senior mentitus fuerit, emendet ad hominem suum malum et deshonorem quem ille et sui in ibi ei fecerint», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 112.

388. «Sisè cas és si aquell vassall son senyor superbiosament haurà desafiat, o son feu li haura leixat. Lavors lo senyor porà emparar a ell todas cosas que per ell té, ne és tengut retre-li aquelles cosas, entra vegada li haja fet homenatge, e li haja fermat dret, e esmenada per sacrament la deshonor que li haurà feta»; «Lo vuitè cas és si lo vassall haurà menyspreat son senyor, e ab gran despit, menspreu e superbia lo haurà desafiat. Aquell vassall deu perpetualment perdre, sens sperança de restitució, tots feus e beneficis que per aquell senyor té e ha, ne nuncia los pot recobrar, si doncs lo senyor de gràtia, restituir no ls li volrà; e encara, si aquell vassall ha alguns béns, mobles o immobles, que no sien de feu, e, request, haurà differit ans del delict [...]; *Us*. 38: «Qui ira ductus senioreme suum defidaverit vel ei suum fevum relinquerit, emparet ei senior suos cuncta que per eum habuerit et teneat tantum donec in suum hominatum revertatur, et firmet ei directum, et emendet illi per sacramentum deshonorem quem illi fecerit, et postea recuperet fevum quem relinquerit», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 83.

costuma de Catalunya [...]». L'altra font és una constitució de pau i treva, en el cas novè.

Ens sembla molt interessant i significatiu que un dels casos, concretament l'últim, sigui una mena de resum d'una constitució de pau i treva, on és perceptible l'esperit que guia aquests estatuts en el segle XIII dirigits a enfortir el poder reial. Com diu Gener Gonzalvo, les constitucions de pau i treva es convertiren en un suport essencial de la reialesa, «davant una oposició gairebé sistemàtica dels grups nobiliaris, que intenten diversos cops sostreure's als compromisos que suposava l'acatament d'una pau pública esdevinguda competència i atribut essencial del comte-rei».³⁸⁹

El cas novè diu textualment: «[...] aquestas coses son haüdas en la constitució de pau i treva la qual comença: "Si algun dels magnats"». No indica l'any, però es tracta de la constitució de pau i treva de Pere I de l'any 1207, a Puigcerdà.³⁹⁰

A diferència dels altres casos on els subjectes de relació jurídica feudal són el senyor i el castlà, en aquest últim cas la norma s'especifica en la relació entre el rei i els altres barons, i estableix que el cap de la jerarquia feudal —el senyor rei— podrà retenir la postat del castell dels altres senyors, fet que sembla que reforçaria el concepte de *general jurisdicció* del príncep sobre el seu territori.

En un esforç d'abstracció, es pot veure en els *Casos* la reproducció sintètica de l'estructura piramidal que veiem en els capítols de les *Commemoracions*. Els *Casos* es presenten com una mena de resum del contingut essencial de les *Commemoracions* i molt especialment del seu primer nucli, dedicat, com hem dit, a les relacions jurídiques fonamentals entre el senyor i el vassall derivades de la tinença del castell o feu, i on es fa especial èmfasi, igual que en els *Casos*, en la presa de postat. L'única diferència és que, mentre que en el primer nucli de les *Commemoracions* el concepte de *postat* es presenta com a propi de les relacions privades entre els senyors i els vassalls, en l'últim cas, aquest concepte s'utilitza i s'extrapola a l'àmbit de la jurisdicció pública, com un mecanisme per garantir el poder i el control del rei sobre els senyors feudals.

En definitiva, podem dir que, tant en el primer bloc de les *Commemoracions* com en els *Casos*, ja comença a despuntar subtilment la figura del prín-

389. Gener GONZALVO BOU, «Les Constitucions de Pau i Treva», *Documents jurídics de la història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, p. 31-42.

390. 3a CYADC I, 10, 11, 6, C. Puigcerdà 1207, p. 495: «Si algun dels Magnats del Regne, o algun Cavaller, o altra qualsevol persona convengut per lo Senyor Rey, o per son Veguer sobre restitutio de Pau, e de Treva, e del Bovatge, penyoras posar no volra, si tal persona sera, qui tenga Castell o Fortalesa alguna per lo Senyor Rey, encontinent lin do postat, e lo Senyor, e son Veguer de ço propri del Senyor Rey esmen los malfets, e aytant longament tenga la postat, tro aquell qui lo mal haura fet, esmen al Rey tot lo malfer, el damnatge, el destric que daquent a ell ses devendra [...]».

cep, com a cap representatiu del vèrtex de la piràmide feudal per reordenar políticament i administrativament el territori. I, mentre que en el primer nucli apreciem un estil de redacció més explicatiu, els *Casos* han estat redactats d'una manera més directa i imperativa.

El conjunt de manuscrits que contenen les *Commémoracions* presenten una disposició semblant a l'hora d'agrupar la temàtica feudal. Normalment, a continuació dels *Usatges*³⁹¹ hi ha els capítols de les *Commémoracions*, els *Casos*, els *Costumes de Catalunya* i algunes vegades el *Llibre de batalla*, tot i que els còdexs no sempre reuneixen totes aquestes obres o bé varien l'ordre de col·locació.

La disposició que presenten els capítols i els *Casos* en els manuscrits és força variable. Tant en la tradició llatina com en la tradició catalana tenim manuscrits amb els capítols de les *Commémoracions* sense els *Casos*.³⁹²

També s'observa entre els manuscrits, tant llatins com catalans, una preferència a anteposar els *Casos* als capítols,³⁹³ de manera que no coincideix amb l'ordre de col·locació que presenta la segona i la tercera compilació (és a dir, primer els capítols i seguidament els *Casos*), sinó que inverteixen aquest ordre i, fins i tot, estan separats per la interposició dels *Costumes de Catalunya*.³⁹⁴ Algunes vegades, les *Commémoracions de Pere Albert* van acompanyades, també, del *Llibre de batalla*.³⁹⁵

Des del punt de vista de la tradició manuscrita, sembla que les *Commémoracions* i els *Casos* són dues obres independents, atribuïdes, per la tradició posterior, a Pere Albert, de manera que, finalment, s'haurien unit sota la denominació general de *Commémoracions de Pere Albert*. Amb tot, els *Casos* haurien circulat en un primer moment com una obra independent dels capítols, com un recull jurisdiccional consuetudinari sintètic, fixat pels usos de la cúria.

391. Tenim alguna excepció, com ara el ms. Ripoll 39 (ACA), on les *Commémoracions* s'anteposen als *Usatges de Barcelona*.

392. Entre els manuscrits de tradició llatina tenim: ms. Ripoll 82 (ACA), ms. 9/2005 (RAH) i ms. 4671 (BNP). Pot ser significatiu que els manuscrits catalans que no contenen els *Casos* siguin els més antics: ms. Z-3-14 (BE), ms. 10152 (BNP) i ms. 7087 (AEV).

393. Entre els manuscrits de tradició llatina tenim: ms. R. 188 (BCA), ms. 4672 (BNP), ms. Z-II-10 (BE), ms. 4673 (BNP) i ms. 2100 (ACSU). Entre els manuscrits de tradició catalana tenim: còdex Generalitat 3 (ACA), ms. 78 (ACB), ms. 10185 (BNM), ms. R.282 (BCA) còdex B (AMT) i l'incunable de 1495.

394. Entre els manuscrits de la tradició llatina trobem diverses disposicions: a) *Casos - Costumes de Catalunya* - capítols: Casa Reial. Còdex 10 (ACA); Generalitat. Còdex 2; ms. sense cota (BMC), ms. 2101 (ACSU); b) capítols - *Costumes de Catalunya - Casos*: ms. 1216 (BC), ms. 1375 (AMPLI), ms. 4671A (BNP) i ms. 2059C (ACSU). Els manuscrits de la tradició catalana no presenten la interposició dels *Costumes de Catalunya*.

395. En el manuscrit llatí Z-I-3 (BE), el *Llibre de batalla* precedeix els *Casos* i els capítols de les *Commémoracions*.

No sabem si els *Casos* foren redactats abans o després dels capítols de les *Commemoracions*, ja que no hem trobat cap manuscrit on consti una data, ni s'extreu cap pista del seu contingut material.

Pel seu estil sintètic podria ser que s'haguessin redactat amb posterioritat als capítols, a la manera del recurs literari dels glossadors, com a exemplificacions per a una millor circulació i coneixement de les normes jurídiques fonamentals de la relació entre el senyor i el castlà, que alguns *Usatges* i, especialment, els capítols de les *Commemoracions* desenvolupaven més àmpliament. Però també podria haver succeït a la inversa, és a dir, que s'haguessin redactat els *Casos* en un estadi més primitiu, com unes fórmules consuetudinàries feudals per poder ser utilitzades i invocades per les parts en els tribunals, ja que la manera com han estat redactats és pròpiament imperativa i, si bé resumeixen, en certa manera, el contingut essencial dels capítols de les *Commemoracions*, no es pot dir que en facin un comentari interpretatiu. Si a tot això afegim la disposició que presenten els *Casos* en els còdexs manuscrits, majoritàriament abans dels capítols de les *Commemoracions*, és probable que s'haguessin redactat amb anterioritat als capítols i que, posteriorment, per raons sistemàtiques, haguessin quedat fixats en la disposició que coneixem, fet que hauria donat lloc a la seva interpretació tradicional d'apèndix o resum dels capítols de les *Commemoracions*.

Independentment de com hagi estat l'ordre temporal de redacció, el que queda força clar és l'origen independent d'aquestes obres, ja que, a part de les observacions que obtenim a partir de la tradició manuscrita, el fet que Socarrats, en el seu comentari, tracti separadament i per aquest ordre els quarantatres capítols, els *Costumes de Catalunya* i, finalment, els *Casos* també sembla que confirma una originària redacció independent que amb el temps hauria conformat una unitat artificial com si es tractés d'una sola obra.

La sanció oficial de les *Commemoracions* no arribà fins a les Corts de Montsó de 1470, sota el regnat de Joan II,³⁹⁶ on es demanava el seu reconeixement.

396. 3a CYADC I, 8, 4, 3: «Iats sie per Constitucions, Usos, e Statuts en Cathalunya apellades. *Commemoracions de Pere Albert*, per observança, e pratica antigament, e inconcussament servats, los Poblatz en las Ciutatz, Vilas, e Locs de dit Principat, si per pacte special encontrari no es diffinit, no sien tenguts, ni obligats a obras de Castells indifferment [...] Perque la dita Cort humilment supplica Vostra Altesa, sie merce vostra proveir, statuir, y ordenar, que las ditas Consuetuts, Usos, e Praticas Antiquats, e Antiquades sien servats juxta lur ferie, y tenor, e los Poblatz, e habitants de las ditas Ciutatz, Vilas, e Locs no esser tinguts a altras, ne mes obras, pallas, lenyas, e altras munitions, e cosas, que las ditas commemorations. e Capitol de parlament disposen [...] proveint totalment, que sien toltas vexacions, e las Ciutatz. e Vilas nos deshabiten, fahentne Ley, e Constitutio perpetual, las ditas Costumas, Observantias, e Capitols de parlament confirmant. Plau al Senyor Rey sien servades las Constitutions, e commemorations de Pere Albert, e lo que es estat atorgat en los parlaments [...]».

ment entre altres fons legals. Però aquesta sanció no seria més que el reconeixement formal de la fama de l'obra atribuïda a Pere Albert, ja consagrada entre els juristes, i de l'aplicació que ja es feia del seu text. Tomàs Mieres ja expressava en la seva obra el valor de les *Commemoracions de Pere Albert* dient que: «[...] sunt consuetudines generales Cathaloniae».³⁹⁷

Com sabem, el seu text en versió catalana quedaria fixat i recollit en les compilacions catalanes, però convindria tenir present i destacar algunes diferències sobre la manera com les *Commemoracions* i els *Casos* han estat integrats a aquestes compilacions.

Veiem que en totes tres compilacions els cossos legislatius de temàtica feudal —*Costumes de Catalunya*, capítols i *Casos*— han estat reunits en el volum primer. El que varia és l'ordre de col·locació, ja que mentre en l'incunable de 1495 estan en el Llibre x, en la segona compilació (1588-1589) passen al Llibre iv, ordre que es manté en la tercera compilació (1704), però modificant el número del títol. Així, en la segona compilació, les *Commemoracions* són en el títol 27, en canvi en la tercera passen al títol 30.³⁹⁸ El que es manté entre la compilació de 1588-1589 i la de 1704 és la seva disposició interna, que és la fixada per la segona compilació, és a dir, en primer lloc els *Costumes de Catalunya* i, seguidament, els capítols de les *Commemoracions* i els *Casos*, disposició diferent a la que presenta l'incunable de 1495: *Casos*, capítols i *Costumes de Catalunya*, però, malgrat aquesta diversitat sistemàtica, en les tres compilacions, es mantenen sempre sota el mateix títol: «De feus e postats e empires reals».

Finalment, recollim i compartim l'opinió de Font i Rius quan diu que el fet que el text de les *Commemoracions*, tant en la seva versió llatina com catalana, es trobi al costat dels *Usatges*, normalment a continuació, ja és un indicatiu de la seva autoritat.³⁹⁹

397. Tomàs MIERES, *Apparatus...*, vol. II, cit. 214.

398. Pel que fa a la sistemàtica de les compilacions, vegeu el treball de Montserrat BAJET ROYO, «La compilació de 1588-89: Notes sobre la seva sistemàtica», *El territori i les seves institucions històriques*, vol. II, actes Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, p. 657-685, esp. el quadre de les equivalències de la p. 682: CYADC 1704 = 4.30, CYADC 1588-89 = 4. 27, CYADC 1495 = 10.7 i 1413-22 = 10.7.

399. Josep M. FONT I RIUS, «“Commemoracions” de Pere Albert», cit. 462-463.

3. EL PENSAMENT JURÍDIC EN LES COMMEMORACIONS DE PERE ALBERT

El text català de les *Commemoracions de Pere Albert* que utilitzem és el manuscrit de Vic 7087, editat per Josep Gudiol, *Traducció dels Usatges, les més antigues constitucions de Catalunya y les Costumes de Pere Albert*, a l'AIEC (1907), p. 285-334, i citem per la pàgina corresponent. Per als capítols 41, 42 i 43, que falten en el manuscrit esmentat, seguim el text de Josep Rovira i Ermengol, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert* (Barcelona, 1913). Aquesta edició utilitza com a base el manuscrit de Vic, i té en compte algunes variants del manuscrit 10152 de la Biblioteca Nacional de París i del manuscrit Z-3-14 de la Biblioteca d'El Escorial. Aquests dos manuscrits li serveixen per reproduir el capítol 41 —incomplet en el manuscrit 7087 de Vic— i el 42 i el 43 que, com hem dit, manquen en el manuscrit de Vic. En aquells capítols que presentaven dificultats de comprensió pel llenguatge utilitzat, hem acudit a la tercera compilació (3a CYADC I, 4, 30) on es recullen les *Commemoracions*.

Per als *Casos*, també hem anat al text de la tercera compilació de *Les constitucions y altres drets de Catalunya, compilats en virtut del capítol de Cort LXXXII. de las Corts de S. C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV. Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona. Any MDCCII*, reproduïda a la col·lecció «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. IV/2, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Barcelona, 1995, amb una acurada introducció de Josep M. Pons Guri (= 3a CYADC I, 4, 30 «Los Casos en los quals lo senyor no es tengut, segons los Usatges de Barcelona, e observancia de Cathalunya, retre la postat presa de Castell, ne emparament de Feu a son Castla, o Vassall, compilats per dit Pere Albert», p. 341-342).

Per al text llatí, ens servim de l'edició de Joan de Socarrats, *In tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathaloniae inter Dominus et Vasallos, ac nonnullis aliis, quae Commemorationes Petri Alber-*

ti appellantur, doctissima, ac locupletissima commentaria nunc primum typis excusa, quibus feudorum materia diligentissime pertractatur (Lugduni, Apud Antonium Vincentium, 1551). Tot i que l'obra de Socarrats és datada l'any 1476, fou editada molt més tard. El seu tractat abasta, amb el seu comentari corresponent, a més del text de les *Commémoracions* (p. 1-520), el text dels *Costumes de Catalunya* (p. 521-595) i el dels *Casos* (p. 596-606). Citarem el text abreujadament: *In tractatum* i, a continuació, la pàgina corresponent.

Pel seu contingut feudal, hem tingut en compte el contingut dels *Costumes de Catalunya* i la seva coincidència, en alguns punts, amb les *Commémoracions*. És molt freqüent la reproducció d'aquesta obra en molts manuscrits de les *Commémoracions*, precedint el text o a continuació. En tot cas, citem el text dels *Costumes* en els casos que cal fer-ho. Aquesta és la raó d'haver dedicat un breu apartat a la relació entre els *Usatges*, les *Commémoracions* i els *Costumes de Catalunya*. En els casos en els quals fem referència al text específic dels *Costumes de Catalunya* prenem, per a l'edició catalana, el text que apareix a les Constitucions de Catalunya (3a CYADC I 4, 30 «Costumas de Cathalunya», p. 322-325), i per a l'edició llatina, el text de Socarrats.

Per facilitar la seva identificació, hem numerat els capítols de les *Commémoracions*, ja que en la major part dels còdexs manuscrits que contenen l'obra que estudiem no hi ha numeració —sols hi figuren les rubriques—, i en els que tenen la numeració en xifres romanes o aràbigues, aquestes xifres normalment han estat fetes amb posterioritat o per una altra mà. Això no passa amb els *Casos*, que són citats en els manuscrits com a *Casus primus, secundus*, etc., fins al cas novè, que en alguns manuscrits s'inclou en el vuitè cas.

Les *Commémoracions* les citem així: *Com.*, després de l'abreviació figura el número del capítol en xifres aràbigues, la rúbrica del capítol i el text quan cal.

Quan ens referim als *Casos* direm *Cas.* 1, *Cas.* 2 i així successivament. I per als *Costumes de Catalunya* utilitzem l'abreviatura *Cost.* i a continuació el número del costum referit. Per citar el text hem triat, tant per als *Casos* com per als *Costumes de Catalunya*, el mateix criteri que seguim per a les *Commémoracions*.

Per als *Usatges* utilitzem el text de la *Vulgata* —publicat per primera vegada per Ramon d'Abadal i Fernando Valls Taberner l'any 1913— en la seva reedició *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto* (Barcelona, 1984). Citarem el text així: *Us.* amb el seu número corresponent, posem el títol entre cometes i, a continuació, el text llatí. En aquells casos en què ens ha semblat necessari, hem anat a l'obra de Joan Bastardas, *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII* (Barcelona, 1984).

3.1. L'ESTRUCTURA FEUDAL I EL DRET EN LA PERSPECTIVA DE LES *COMMEMORACIONS DE PERE ALBERT*

3.1.1. LA REAFIRMACIÓ DEL PODER DEL COMTE REI

L'obra feudal que analitzem pretén, en conjunt, reforçar la figura del príncep per damunt dels senyors feudals partint d'una separació clara entre el *dominus* i el *vassallus*. Les complexes relacions de dependència personal que regien la societat feudal catalana necessitaven una regulació més concreta que l'establerta pels *Usatges de Barcelona*. Per obtenir-la, en el text de les *Commemoracions* es fa un esforç per esgotar els àmbits jurídics més rellevants, entre els quals tenen un lloc prevalent els que fan referència a l'àmbit patrimonial. La formació romanista de l'autor o autors d'aquesta obra és clau a l'hora de configurar un ordre feudal renovador que fos, al mateix temps, pacificador dels continuats enfrontaments entre els barons de Catalunya que s'intensifiquen durant el regnat de Jaume I.⁴⁰⁰

El caràcter pactista d'arrel profundament feudal dels sobirans catalans en les diferents entitats polítiques que constituïren la Corona d'Aragó té una rellevància especial a Catalunya. En tot cas, al nostre territori no hi ha una reproducció pura de la figura de l'emperador, tal com apareix en el *Corpus Iuris Civilis*, com a cap de la comunitat política, sinó que aquesta comunitat s'estructura, tal com queda palès en les *Commemoracions*, segons una jerarquia que impedeix que el poder del comte rei sigui un poder absolut.

El text de les *Commemoracions* gira al voltant de la teoria política centrada en la figura del *princeps* com a primer senyor de la jerarquia feudal. D'aquesta manera, s'obre una via transitable per ordenar adequadament les tèrboles relacions de poder que comportava el fraccionament feudal. Les *Commemoracions* són fidels a la terminologia i al sentit de la figura del *princeps*, segons la versió catalana establerta en els *Usatges*, i la perfila encara més amb les tendències del dret feudal comú europeu.

400. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER DE MOTES BERNET, *Història del dret espanyol*, Barcelona, 1997, p. 150: «El model de monarquia legislativa que vehicula el dret comú farà que els nobles s'hi oposin, atès que la seva acceptació comporta la pèrdua de les jurisdiccions alodials i potestats públiques originàries que els permetien afirmar el seu dret per la força i que únicament es trobaven limitades pels pactes feudals privats».

3.1.1.1. *L'ascens del poder del príncep sobre els senyors feudals: el seu reforçament enfront la dispersió de poder de la societat feudal*

L'*Us.* 41 «De aliis namque» sembla que remet, de manera general, a l'aplicació dels costums feudals de Catalunya, ja que consigna la ferma de dret.⁴⁰¹ En aquest sentit, les *Commemoracions* rebien una resposta que mostraria quines són les prescripcions del dret consuetudinari a què fa referència aquest usatge.

Durant l'època comtal, els senyors feudals exercien el seu poder amb certa autonomia i independència, tot sovint arbitrari i abusiu. Aquesta situació serà palliada per la nova estructura política que, de mica en mica, configuren els comtes reis.

Els *Usatges* no deixen de fer referència al *Liber iudiciorum* en el seu paper supletiu davant la manca de regulació de determinades matèries.⁴⁰² Seran la via d'entrada per a la configuració d'un poder concretat en la figura del comte de Barcelona com a *princeps* feudal. És aquest l'esperit que impulsaran les *Commemoracions de Pere Albert*. De fet, tots els capítols reflecteixen la intencionalitat ordenadora i conciliadora de les relacions entre el senyor i els seus vassalls, precisant, aclarint i desenvolupant la regulació jurídica del feu. Si els *Usatges* venien a ser el remei per cobrir les mancances del *Liber iudiciorum*,⁴⁰³ les *Commemoracions* servirien per reforçar l'eficiència dels *Usatges*, sempre en la línia de recerca del desenvolupament dels aspectes no regulats o potser més descuidats dels seus preceptes.

Les *Commemoracions* construeixen la seva teoria política arran de la figura del *princeps* de baix a dalt, és a dir, a partir de les relacions feudals més quotidianes i senzilles de caire patrimonial, com ara la tinença de castells, la

401. *Us.* 41, «De aliis namque»: «De aliis namque bauiis et maleficiis que possunt redirigi vel emendari, firmet homo directum seniori suo, sicut mos est istius patrie, et faciat eum sicut ille iudicare fecerit», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, Barcelona, 1984, p. 84.

402. *Us.* 3, «Cum dominus»: «Cum dominus Raumundus Berengarii vetus, comes et marchio Barchinone atque Yspanie subrogator, habuit honorem et vidit et cognovit quod in omnibus causis et negociis ipsius patrie leges gotice non possent observari, et eiam vidit multas querimonias et placita que ipse leges specialiter non observabant (vel) iudicabant; laudo et consilio suorum proborum hominum, una cum prudentissima et sapientissima conjuge sua Adalmoda, constituit et misit usaticos cum quibus fuissent omnes querimonie et malefacta, in eis inserta, districte et placitate et iudicate atque ordinate seu eiam emendate vel vindicate», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 73-74.

403. A principi del segle XIII, només es continuava invocant el *Liber* en determinats casos, segons deixaren escrit alguns juristes dels segles posteriors, com ara Jaume de Montjuïc o Marquilles. «El *Liber* havia complert el seu paper a Catalunya i podia, doncs, desaparèixer, de mort natural, podríem dir, com a llibre de lleis, sense que calgués esperar a la prohibició de Jaume I», Aquilino IGLESIA FERREIROS, *La creació del dret: Una història de la formació d'un dret estatal espanyol II*, Barcelona, 1993, p. 47-48.

successió del feu o la prestació d'homenatge amb les seves variants. Això proporciona la suficient solidesa per justificar el poder del príncep, al mateix temps que permet revestir-lo d'altres atributs, especialment del *ius generalis iurisdictionis*, que es justifica en el tractament de *princeps terrae*, que és propi del titular del poder suprem que ostenta el comte rei.

L'afany ordenador de Jaume I troba en els juristes els homes adequats per dur a terme el recull feudal que calia fer per completar i renovar el text dels *Usatges*. Per això, el Conqueridor es va valdre de pèrits en dret que tenia al seu costat i al seu servei, homes de confiança i de prestigi.⁴⁰⁴ A més a més, el rei, assetjat per les cruentes lluites i enfrontaments entre els barons, possiblement veié en l'obra de Pere Albert un instrument de consolidació del seu poder enfront la dispersió de la societat feudal.

Això explica que el to general de les *Commémoracions* giri entorn de la finalitat de consolidar el poder del *dominus*. Amb aquesta intencionalitat, en les *Commémoracions* trobem expressions jurídiques pròpies del llenguatge feudal, com ara la presa de postat, la ferma de dret, la fadiga de dret o l'empament de feu, que ja són en els *Usatges*.⁴⁰⁵

Presa de postat del feu i ferma de dret, expressions típiques de les relacions feudovassallàtiques, són recollides ja en el primer capítol de les *Commémoracions*.⁴⁰⁶

Els deu primers capítols regulen detalladament la presa de postat i les conseqüències que segueixen de la seva negació per part del feudatari al seu

404. Si poguéssim tenir la certesa documental absoluta que Pere Albert fou el veritable autor o un dels autors de part de les *Commémoracions*, tampoc no seria tan estrany que fos veritat, vista la seva trajectòria vital on queda palès el prestigi de què gaudí com a jurista en la seva època i com a home de confiança de Jaume I.

405. Per a la presa de postat del castell o altres feus, vegeu *Us.* 30 «Si quis contradixerit», p. 81; *Us.* 42 «Potestatem», p. 84, i *Us.* 48 «Omnes homines», p. 85. Per a la firma de dret, vegeu *Us.* 28 «De Omnibus namque», p. 80-81; *Us.* 29 «Magnates», p. 81, i *Us.* 42 «Potestatem», p. 84. Per a la fadiga de dret, vegeu *Us.* 47 «Cunctum malum», p. 85; *Us.* 66 «Emparamentum», p. 89-90; *Us.* 84 «Stabilierunt», p. 96-97; *Us.* 103 «Si aliquis malum», p. 102; *Us.* 104 «Si quis homines», p. 102-103, i *Us.* 121 «Si quis dixerit», p. 107. Per a l'empament, vegeu *Us.* 29 «Magnates», p. 81; *Us.* 33 «Si aliquis suum feudum», p. 82; *Us.* 66 «Emparamentum» 89, i *Us.* 107 «Rusticus si desemparaverit», p. 103, Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit.

406. *Com.* 1, «Que nuylla exceptio ne despulacio no sia reebuda contra senyors qui demannen poçtat e ferma de dret»: «Sil senyor Rey demanara a son vasal que li don postat del castel o de casa que per el tenia, o ferma de dret, lo vasal no constant aluna exceptio ne encara exceptio de despulacio si es proposada deu custuma da questes coses fer a son senyor», Josep GUDIOL, p. 318; «Quod nulla exceptio expoliationis admittatur contra requirentem potestatem in iure et firmamentum»: «Si dominus petierit potestatem a vasallo suo sibi dare de Castro, sive de domo, quod vel quam pro eo tenuerit, vel firmamentum de directo, vasallus debet sine aliqua exceptione non obstante, etiam si opponatur expoliationis exceptio, quaelibet istorum facere debet domino suo. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 5.

dominus, quan aquest li reclama. Com diu Carreras i Candi, les *Commemoracions de Pere Albert* es dediquen a establir detalladament la manera com el castlà o feudatari havia d'entregar el castell al seu senyor, que és el que en llenguatge feudal s'ha traduït com 'donar la postat del castell'.⁴⁰⁷

La presa de postat apareix com una prerrogativa del senyor feudal. Aquest terme, derivat de *potestas* i que s'equipara en els escrits llatins medievals a *licentia*, pren en el règim feudal el significat de 'jurisdicció sobre un castell' o 'territoris tinguts en feu'. També s'anomenarà *postat* el comte de Barcelona per indicar que, com a màxim representant del poder públic,⁴⁰⁸ és el primer de la jerarquia feudal.⁴⁰⁹ En aquest sentit, s'expressen també diversos usatges: l'*Us.* 44 «Similiter», l'*Us.* 62 «Camini et Strate» i l'*Us.* 122 «Omnes homines».

Segons les *Commemoracions de Pere Albert*, la presa de postat suposarà una ocupació real i efectiva del castell per part del senyor del feu, la qual havia de ser consentida pel vassall sota pena de bausia o delictes de traïció. Hi ha

407. Vegeu F. CARRERAS I CANDI, «La institución del castlà en Cataluña», *BRABLB* 1, 1901-1902, p. 4-24, esp. 22.

408. Vegeu Eulalia RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña: Contribución al estudio del latín medieval*, Barcelona, 1957, p. 200-202.

409. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *El renacimiento del poder legislativo y la Corona de Aragón (s. XIII-XV)*, Montpeller, Publications de la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Écrit, sota la direcció d'André Gouron i Albert Rigaudière, 1988, p. 165-177, on l'autor constata que en el contingut de l'*Us.* 3 «Cum Dominus» hom pot reconèixer la base del poder legislatiu a Catalunya: «Por ello la actuación del derecho por los individuos irá dejando paso, progresivamente, a la formalización de los comportamientos exigibles por medio de las normas jurídicas emanadas por un príncipe o un conde como Ramón Berenguer quien “laudo et consilio suorum proborum hominum una cum prudentissima et sapientissima conjuge sua Adalmoda, constituit et misit usaticos”», p. 166-168. Sobre el concepte i desenvolupament del poder legislatiu i jurisdiccional del monarca a Catalunya durant l'edat mitjana i la seva problemàtica, vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», *L'Avenç*, núm. 93 (maig 1986), p. 54-60. Una anàlisi social i antropològica que permet fer una abstracció del pas d'una jurisdicció privada personal a una jurisdicció pública territorial, a partir de l'experiència italiana, la trobem a Pietro COSTA, *Lo stato immaginario: Metafore e paradigmi nella cultura giuridica italiana fra Ottocento e Novecento*, Varese, 1986: «L'unità della società, immaginosamente rappresentata come l'effetto di “una forza impulsiva naturale”, produce spontaneamente, naturalmente, prima dell'intervento di un'autorità esterna, un effetto di ritorno sugli interessi particolaristici dei gruppi e degli individui, realizzando la loro integrazione [...]. La percezione di una opposizione problematica fra una molteplicità di soggetti (di gruppi sociali, di individui) e un momento di sintesi e unità[...]». Si això és així, diu Costa que per al dret aquest moment d'integració i d'unitat més que una solució és un problema. Segons ell, «la soluzione, per il giurista, non è sostanzialmente già contenuta nell'immagine del sociale, ma è rinviata al momento in cui la rappresentazione organicistica del sociale viene attratta nella procedura generale di costruzione di un modello giuspolitico: movendo dal conflitto dei gruppi e degli individui, dalla divergenza degli interessi, non si raggiunge la sintesi e l'unità attraverso l'ipotesi di una spontanea dinamica coesiva della società, ma solo attraverso un salto oltre quel livello rappresentativo, verso la sovranità, lo Stato, i che significa, spostandosi dall'ordine della realtà all'ordine del discorso [...]», p. 55-56.

una sèrie de deures que cap vassall no pot defugir. Un dels més importants, com assenyala Bonnassie, i que consta com a clàusula vassallàtica, és precisament la rendició de les fortaleses.⁴¹⁰ En aquest cas, el castlà es veia obligat a abandonar el feu amb la seva família i el passava a ocupar el senyor per un màxim de deu dies; passats aquests deu dies, el vassall el podia tornar a ocupar sempre que no hagués negat la postat al seu senyor.

L'entrega de postat es fa mitjançant un ritual feudal descrit en el capítol 2 de les *Commemoracions*. En aquest cas, s'estableix que el vassall ha de sortir del castell i del seu terme amb les seves pertinences i lliurar el castell al seu senyor. Llavors havien de pujar a la torre dos o tres dels seus homes, els quals invocaven amb grans crits el nom del seu senyor. Aleshores, el vassall només podia romandre en el terme del castell sota el consentiment exprés del seu senyor o bé en aquella part del terme que el vassall tingués en propi alou.⁴¹¹

Les *Commemoracions de Pere Albert* pretenen una regulació ordenada i sistemàtica de tots els aspectes de la presa de postat, tal com indiquen els títols dels capítols subsegüents.⁴¹²

410. Pierre BONNASSIE, *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle...*, Tolosa, 1975-1976, 2 v.; traducció catalana: *Catalunya mil anys enrera: Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya de mitjan segle X al final del segle XII*, Barcelona, 1979, vol. II, p. 209, 2 v.

411. Com. 2, «En qual manera deu esser dada poçtat»: «Si demanada sera per lo senyor postat al vasal de son castel, sia dada en aquesta manera lo vasal tretes del Castel e de son terme totes ses coses sens tota retencion e sens contradiccion deliurat el castel a son senyor, e entran lo senyor o altre per el en la força del dit castel fara puyar al cap de la torre .ii. o .iii. homens seus ho qualsques vuyla qui a grans veus cridaran et nomenaran lo nom del senyor e adons lo vasal exira de tot lo castel et del terme que no deu aqui romandre nir, si no aytant con lo senyor espressament volra o si no es en propi alou del vasal si laura el terme del castel. En altre manera tant cel vassal romandra el terme del castel, no es entes que aya donada poçtat e romandra baare segons costum de cataluya tant con alongara donar plena poçtat», Josep GUDIOL, p. 318; «De modo dandi potestatem»: «Si petita fuerit per dominum potestas a vasallo de suo castro, dabitur in hunc modum: Vasallus abstractus de castro et eius termino cum omnibus rebus suis sine omni retentione et contradictione deliberabit castrum domino suo, et intrante domino suo vel aliis pro eo: et in fortitudine ipsius castri dominus faciet ascendere in summitate turris duos vel tres, vel quot voluerit homines suos, qui magnis vocibus clament et advocent nomen domini sui: et tunc vasallus exibat de toto castro et termino eius: non enim debet remanere, nisi quando fuerit de expressa voluntate domini, vel nisi in proprio allodio ipsius vasalli si ipsum habuerit in termino ipsius castri, alioquin quantum vasallus remanserit in termino ipsius castri non intelligetur potestatem donasse et basator remanebit iuxta consuetudinem Cathalonie quamdiu disulerit dare plenam potestatem», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 33-34.

412. Com. 3: «Daquels qui embarguen donar plena poçtat», Josep GUDIOL, p. 319; «De his quae impediunt plenam dare potestatem», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 42.

Com. 4: «En qual guisa dara poçtat de castel si el castel es cahut», Josep GUDIOL, p. 319; «Qualiter datur potestas castri, si castrum est destructum», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 51.

Com. 5: «De les coses del vassal trobades el castel ho el terme cant lo senyor reeb poçtat», Josep GUDIOL, p. 319; «De rebus vasalli inventis in castro, vel eius dominio quando dominus recipit potestatem», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 319.

Aquesta insistència en el tractament de la presa de postat o donació de postat, al començament de les *Commemoracions* i en diversos capítols, es deu possiblement a la facultat que possibilita aquesta fórmula, la qual havia estat introduïda amb destresa en el jurament de fidelitat, com un mitjà per integrar i assegurar en última instància el poder del *princeps* i evitar, d'aquesta manera, una revolta contra la seva autoritat.⁴¹³ La presa de postat es veu com una via profitosa per al poder públic per instaurar amb força la seva jurisdicció. Aquesta intencionalitat coincidiria amb el regnat de Jaume I, durant el qual van succeir-se moltes revolucions dels senyors feudals contra el poder del comte rei.⁴¹⁴ De manera que el mecanisme de la presa de postat, com que era un acte de reconeixement del poder del senyor superior, podia ser molt útil per apaivagar les violències dels barons. Malgrat tot, com assenyala Montagut, aquest no seria un camí fàcil a causa de l'oposició dels estaments privilegiats que veien perillar el seu poder.⁴¹⁵

Els *Casos* també reafirmen aquesta tendència a assegurar la presa de postat; el mateix *incipit* és un indicador d'aquest objectiu.⁴¹⁶ El seu tractament és

Com. 6: «Que no ajut prescripcio en donar plena poçtat», Josep GUDIOL, p. 319; «Non iuvat praescriptio in non dando plenam potestatem», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 62.

Com. 7: «Quant se deu retre e quant no poçtat», Josep GUDIOL, p. 319-320; «Quando debet, en quando non debet reddi potestas», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 73-74.

Com. 8: «Quant no sia esser dada plenament poçtat», Josep GUDIOL, p. 320; «Quando non dicatur plena data potestas», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 87.

Com. 9: «De les despeses de les gardes restituïdes al senyor», Josep GUDIOL, p. 320; «De expensis custodum restituendis domino», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 92.

Com. 10: «En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria», Josep GUDIOL, p. 320-321; «Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 101.

413. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera...*, cit. vol. II, p. 146: «Els barons són obligats a reconèixer que existeix damunt les llurs fortalezes una autoritat superior a la d'ells i de la qual no els és pas permès sostreure's».

414. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER, *Història del dret espanyol*, cit. 150-151.

415. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *El renacimiento del poder legislativo...*, cit. 167 i n. 11: «Las principales limitaciones al poder del monarca y concretamente a su pretensión de obtener la exclusiva en la creación del derecho general se encuentran en la voluntad de los estamentos dirigentes de la sociedad de participar directamente en las tareas legislativas y jurisdiccionales». Aquest ambient hostil voldria ser serenat més tard per Pere el Gran, a les Corts de Barcelona de 1283 amb la Constitució «En totes causes feudals», amb la qual «los nobles consiguén del monarca una jurisdicción especial integrada por jueces pertenecientes al mismo estamento social del barón o del caballero que se enfrenta al monarca por razón de causa feudal», vegeu CYADC I, 4, 30, 3, Barcelona, 1704.

416. Vegeu 3a CYADC I, 4, 30: «Los Casos en los quals lo senyor no es tengut, segons los Usatges de Barcelona, e observancia de Catalunya, retre la postat presa de Castel, ne emparament de Feu a son Castlà, o Vassall, compilats per dit Pere Albert», p. 341-342.

de prerrogativa del *dominus* principal, a la qual s'afegeix la ferma de dret, la fadiga de dret i l'emparament.

Al costat de la presa de postat apareix una altra obligació del vassall respecte del seu senyor; es tracta de la ferma de dret o *firmamentum de directum*,⁴¹⁷ que vol dir reconèixer o afirmar el dret d'algú i donar garantia —fermança— de complir en justícia,⁴¹⁸ instrument, d'altra banda, vinculat a una concepció subjectiva del dret, com a reclamació i exigència d'un «dret ferm». La ferma de dret es pot equiparar a la caució romana *iudicio sisti et iudicatum solvi*, que ordenava el magistrat al demandat per garantir el compliment de la sentència o satisfer la condemna pecuniària. Les paraules del primer capítol de les *Commemoracions* posen al mateix nivell la ferma de dret i la presa de postat com a prerrogatives del senyor rei davant dels seus vassalls: «Sil senyor Rey demanara a son vasal que li don postat del Castel o de casa que per el tenia, o ferma de dret, lo vasal no constantant alcuna excepcio ne encara exceptio de despalacio si es proposada deu custuma da questes coses fer a son senyor».⁴¹⁹

Les *Commemoracions* no especifiquen en què consisteix la ferma de dret, cosa que sí que es fa amb la presa de postat. En el capítol 7, s'indica que un cop el vassall, lliurament, hagués entregat postat del castell al seu senyor, dins dels deu dies prescrits en el capítol 3, aquest podrà exigir al seu vassall que li presti homenatge en nom seu i en nom de tots els seus familiars i dependents abans de retornar-li el control sobre el castell. I s'afegeix que, abans de la restitució del castell, el senyor també podrà demanar a aquest vassall firma de dret, si el vassall no li hagués ofert abans: «Item, ans que el senyor reta lo castel al vassall, porà lo senyor demanar ferma de dret, si el no la ofer; e reebuda ferma de dret, deu-li retre lo castel, sens alcun peyorament del castel. E si el senyor o els seus auran piyorat el castel o el terme, tot ho deu lo senyor restituir; si no no és entès que <plan> plenament aya retuda la postat».⁴²⁰

417. Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 191: «El usaje *De aliis namque bausiis*, al sancionar la forma de firmar derecho, con las palabras *sicut mos est ipsius patriae*, evidencia que tales *costums* eran el complemento de los usajes, y que por lo tanto a ellas debe recurrirse para el cabal conocimiento del derecho feudal [...]»; vegeu també els comentaris d'aquestes figures a partir del text de les *Commemoracions de Pere Albert* a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, cit. 370-371.

418. Vegeu el mot *firmare* a Eulalia RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña: Contribución al estudio del latín medieval*, cit. 118-120.

419. *Vid. supra* nota 406.

420. *Com. 7*: «Quant se deu retre e quant no poçtat», Josep GUDIOL, p. 319-320; «Quando debet et quando non debet reddi potestas»: «[...] Item antequam dominus reddat castrum vasallo, poterit dominus petere firmamentum iuris, nisi ipse offerat ei, et recepto iuris firmamento debet ei reddere castrum absque aliquo detrimento castri: quod si dominus, vel sui detrimentum contulerint in ipso castro, vel eius termino, totum debet restituere, alio quin non intelligitur plenarie reddita potestas», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 73-74 i 84. Socarrats co-

La interpretació d'aquest capítol ens indica que sembla que les *Commemoracions* consideren la ferma de dret com un complement de la presa de postat i l'equiparen pràcticament, en el sentit més primari, a promesa o reconeixement del poder del *dominus* a qui es deu el vassall, que aquest fa quan li presta homenatge per raó d'un feu.

És ben possible que, si es considera la ferma de dret com a accessòria de la postat, no es presti atenció a la seva regulació i es faci extensible a la presa de postat. En aquest mateix sentit s'expressa en el capítol 10, que obliga el vassall injuriador a entregar postat i fer ferma de dret al seu senyor.⁴²¹

Una altra expressió del llenguatge feudal que apareix en les *Commemoracions* és la *fadiga de dret* o *fatigare de directo*, que també apareix en alguns *Usatges* i en els *Costumes de Catalunya*.⁴²² En el primer cas de les *Commemoracions*, es presenta com una eina de coacció en mans del senyor principal, la qual li permet prendre postat del castell quan el vassall refusa fermar dret o prestar homenatge.⁴²³

menta en dues parts aquest capítol. Nosaltres hem transcrit la segona part, que és on parla de la firma de dret.

421. *Com.* 10: «En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria»: «[...] e manarli ha que don postat del Castel e que fermen e que fasça dret al senyor mayor per raho del jusa vassal Lo qual al senyor o als homes del castel forfeu. E aquest vassal segon significara aço a son vassal qui forfeu e manara li que don poçtat del castel e que ferm e fassa dret al senyor sobira quis clama del la qual cosa es tengut de fer aquest derrer vassal forfetor [...]», Josep GUDIOL, p. 320-321; «Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino»: «[...] et mandabit ei quod donet potestatem de castro, et quod firmet, et faciat ius domino superiori conquerenti de eo, quod tenetur facere iste ultimus vasalus forefactor: et si non firmaverit, id est si non derit potestatem de castro intra decem dies [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 101.

422. Eulalia RODÓN BINUÉ, *El lenguaje...*, cit. 113-114: «En nuestros textos se encuentra la expresión *fatigatio de directo*, que expresa la “situación jurídica del que no recibe satisfacción a sus demandas de justicia”. Originariamente el demandante podía en este caso recurrir sin ningún trámite a una serie de medidas extrajudiciales para resarcirse del daño recibido sin tener que responder de ellas. Más tarde fue necesario que hiciese previamente una declaración oficial, por lo que *fatigatio* indicó también la “declaración de no haber recibido satisfacción a una demanda de justicia”. También trobem la *fadiga* en els *Furs d'Aragó*, com a «fadiga de dreito» o «faidio de dreito» i pren el sentit de dilació maliciosa en l'administració de justícia. En el sentit estricte, la fadiga era la quantitat que algunes vegades percebia el senyor del domini directe per la renúncia del seu dret de prelació en l'alienació d'emfiteusis i feus, vegeu Antonio PÉREZ MARTÍN, *Los Fueros de Aragón...*, cit. 601.

423. *Cas.* 1: «Lo primer cas es, quant lo Vassal contradiu al Senyor fermar dret, o fer Homenatge, e lo Senyor per aço, o per altra fadiga de dret per força haura presa la postat del Castell, la doncs no es tengut retre la postat, o encara altra Feu, si per aço sera estat emparat, entro que li haja fet dret, e li haja restituidas todas las despesas, las quals lo Senyor haura fetas en la aprehensio del Castell, e custodias daquell, o las quals encara haura fetas en emparar lo Feu», 3a CYADC I, 4, 30, p. 341; «Primus casus est quando vasallus contradicit domino firmare directum: et dominus propter hoc, vel propter aliam faticam de directo per forsa apprehendit po-

Els termes *emparar* i *emparament* vénen del llatí *emparamentum*, que vol dir ‘retenir un feu en garantia’.⁴²⁴ En el seu sentit ampli, *emparar* —*imparare* o *emparare*— equival a apoderar-se o prendre possessió d’alguna cosa.⁴²⁵ Aquesta terminologia adquireix, en el llenguatge feudal dels *Usatges* i en les *Commemoracions de Pere Albert*, la significació de potestat que té el senyor de prendre el feu encomanat al seu vassall per incompliment d’una obligació, cosa que li permetrà «desemparar» el seu vassall, sobre la base de l’obligació d’«emparança» o protecció que el senyor deu al vassall en virtut del contracte feudal.

Presa de postat i *emparament* corresponen a la mateixa acció del *dominus*, que consisteix a fer fora del feu el vassall. Es podria interpretar que la diferenciació està en la força de l’acció: mentre que la presa de postat no deixa de tenir una connotació arbitrària per part del senyor, l’emparament està directament vinculat a l’incompliment d’una obligació per part del vassall o a un càstig del príncep.

Trobem referència a l’emparament en el títol dels *Casos*⁴²⁶ i, més concretament, en els casos 1,⁴²⁷ 4⁴²⁸ i 6,⁴²⁹ on no queda clara la diferència entre *empara-*

testatem de castro, tunc non tenetur reddere potestatem, vel etiam aliud feudum si propter hoc ei emparamentum fuerit donec fecerit ei directum, vel homagium, ut est dictum et restituerit omnes expensas, quas dominus fecerit in appraehensione castri, et eius custodibus, vel quas fecerit in emparamento feudi», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 596.

424. Eulalia RODÓN BINUE, *El lenguaje...*, cit. 97-98: «Retención de un feudo en garantía. [...] Corresponde al catalán *emparament* y español *emparamento*».

425. Eulalia RODÓN BINUE, *El lenguaje...*, cit. 145-146: «*apoderarse de, tomar posesión de algo.* [...] De este significado amplio procede su uso técnico como retirar a alguien, por incumplimiento de una obligación, lo que se le había encomendado (en feudo)». En els *Furs d’Aragó*, *emparar* té el sentit d’*embargar* o *confiscar* els béns. Vegeu Antonio PÉREZ MARTÍN, *Los Fueros de Aragón...*, cit. 596.

426. *Vid. supra* nota 412; «Isti sunt casus in quibus dominus non tenetur reddere appraehensam potestatem de castro, nec emparamentum de feudo, castellano, seu vasallo, secundum usaticos Barchinonae et observantiam Cathaloniae», SOCARRATS, *In Tractatum*, p. 596.

427. *Vid. supra* nota 423.

428. *Cas. 4*: «Quart cas es, si lo Castla, o Vassall haura contradit al Senyor, fer lo servey que li es tengut fer, segons son poder, o segons la covinença, e lo Senyor, peraço, li haurà emparat lo feu, o presa postat, lavors no es tengut lo Senyor retre a ell lo Feu, o la postat, entro que lo servey perdut, o fallit li sie en doble esmenat e be assegurat, que daqui avant no li sie contradit», 3a CYADC I, 4, 30, p. 342; «Quartus casus est, si castellanus sive vasallus contradixerit domino facere servitium, quod tenetur ei facere secundum quod posset, vel secundum consuetudinem: et dominus propter hoc emparaverit feudum, vel potestatem acceperit, tunc non tenetur ei dominus reddere feudum, seu potestatem, donec praedictum servitium sit ei in duplo emendatum, et quod a modo non sit ei contradictum, et bene assecuratum», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 597.

429. *Cas. 6*: «Sise cas es, si aquell Vassall son Senyor superbiosament haura desafiat, o son Feu li haura lexat, lavors lo Senyor pora emparar a ell totas cosas que per ellte, ne es tengut retre li aquellas cosas, entro altra vegada li haja fet Homenatge, e li haja fermat dret, e esmenada per Sagrament la deshonra que li haura feta», 3a CYADC I, 4, 30, p. 342; «Sextus est, si ipse va-

ment i presa de postat, perquè el redactor en fa un ús indistint i aparentment confús. En els capítols de les *Commémoracions*, l'ús del mot *emparament* no és tan freqüent, tot i que apareix en el capítol 11, on es diu que el senyor podrà fer emparament de la terra tinguda en feu —honor— del censaler,⁴³⁰ i en el capítol 29 de les *Commémoracions*, on recorre a l'emparament com un mitjà que té el senyor per castigar el seu vassall en cas d'incompliment d'una obligació.⁴³¹

Veiem, doncs, que en les *Commémoracions de Pere Albert* es manegen àgilment totes aquestes expressions del règim feudal com a mecanismes de submissió que posen al servei de la consolidació d'un poder hegemònic del *princeps* sobre els seus vassalls.

3.1.1.2. Poder dominical i poder econòmic

L'essència agrària de la societat feudal comportava una estructura política basada en el lligam de l'home amb la terra, terra que, paradoxalment, servia per subvenir a les necessitats de qui la cultivava i, alhora, era un mitjà en mans dels poderosos per explotar els treballadors de les seves terres. Aquesta unió entre l'home i la terra no permetia subsistir aïlladament fora de la rela-

sallus ironice diffidaverit, vel suum feudum reliquerit ei: tunc dominus poterit emparare ei omnia, quae per eum tenet, nec tenetur ei reddere ea, donec in toto ei fecerit hominaticum, et firmaverit ei directum, ei emendaverit per sacramentum dedecus, quod ei fecerit», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 597.

430. *Com.* 11, «En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria»: «[...] E si el sensaler terz alongara fermar e fer dret al senyor sobira pus que li sera denunciati, el senyor mayor fara emparament de la honor al seu primer sensaler; el primer al segon, el segon al terz, per lo senyor sobira [...]», Josep GUDIOL, p. 321; «Qualiter procedatur contra emphyteutam iniuriantem»: «Et si emphyteuta tertius distulerit firmare, et facere ius domino superiori, postquam ei a domino suo fuerit denuntiatus, dominus maior faciet emparamentum honoris suo proprio emphyteutae, et primus secundo: et secundus tertio, et pro domino superiori quoties fregerit emparamentum [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 110.

431. *Com.* 29, «De la pena del vassal contradien fer al seyor servey que sia tengut de fer»: «Si el castla o el vassal, atort contradira a son senyor fer lo servey que li es tengut de fer segons son poder, o segons la covinença el senyor per ço li empara el feu en aytal cas no es tengut lo senyor que li retal feu tro aquel servey li aya en doble esmenat e be assegurat que daqui enant no li sia contradit, en aquest cas, lo senyor fara los fruits cuyler e sens que non reebra negun tendra lo senyor lo feu emparat, tro aquel vassal li aura assegurat tot son dret», Josep GUDIOL, p. 328; «De poena vasalli contradicentis domino servitium facere, quod tenetur»: «Si castellanus, sive vasallus iniuste contradixerit domino suo facere servitium, quod tenetur ei facere secundum posse, vel secundum conventionem: et dominus propter hoc emparaverit feudum, tunc in tali casu non tenetur ei dominus reddere feudum donec praedictum servitium ei sit in duplo emendatum, et quod a modo non sit ei contradictum, bene assecuratum: et tunc in isto casu dominus faciat fructus suos, quos inde perceperit, quamdiu tenuerit ipse dominus feudum emparatum, donec a vasallo cautum ei fuerit de iure suo propter contumaciam vasalli», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 282.

ció nascuda dels vincles feudovassallàtics, que es feia més intensa per la subjecció de tots els homes al poder jurisdiccional.

La consciència de la necessitat de protecció en l'home medieval s'uneix a un instint de supervivència que no veia altre camí que el de la submissió a qui tenia i exercia la força, que impedia tot anhel de llibertat, acceptant una estructura i dinàmica socials injustes. Havia de passar encara força temps abans no es produís una reacció reivindicativa contra els abusos i les vexacions dels senyors feudals.

Els habitants del territori sotmesos al poder dominical, que en sentit general anomenem *serfs*, tenien com a nucli cohesiu el castell i el castlà. Segons la definició que dóna Socarrats en el comentari que fa al capítol 4 de les *Commemoracions*: «En qual guisa dara poçtat del castel si el castel es cahut», era el vassall qui posseïa en feu el castell, possessió derivada del poder del senyor.⁴³² Alhora que, com diu Bonnassie, la compra de castells al castlà seria un mecanisme del comte de Barcelona per assegurar la seva fidelitat.⁴³³

Per això les *Commemoracions de Pere Albert* es refereixen indistintament al vassall i al castlà per identificar el feudatari que, en definitiva, està sota el poder del *princeps*, i per distingir-lo dels altres «homes habitants del castell», tal com els anomena en el capítol 15.⁴³⁴

Les *Commemoracions* parteixen de la definició material de *castell* establerta ja en els *Usatges*,⁴³⁵ que equipara la noció de *castell* als *oppida* o recintes fortificats. El text també té en compte la seva consideració d'institució de dret públic, que també recullen els *Usatges*,⁴³⁶ i utilitza aquest concepte per elaborar i desenvolupar les relacions del poder que tenen lloc en aquest nucli essencial de l'organització feudal.

432. «[...] Quaero iuxta textum, in verbo, castellano quis dicatur castellanus. Et dic quod est vassallus tenens castrum in feudum pro domino quia omnis castellanus est vassallus, sed non omnis vassallus est castellanus. [...]», SOCARRATS, *In tractaum*, 59a, p. 21.

433. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera II*, cit. 145-148, ja que mitjançant jurament «aquest (referint-se al castlà) li obre les portes del castell sempre que ell vulgui» i afegeix que «aquestes són les dues clàusules més importants de les *convenientiae* que negocia amb ells».

434. *Com.* 15, «En quals coses prescriu castla e quant contra son senyor»: «[...] Cor con lo castla ho el vassall nuyl temps no pot fer guerra daytal Castel per rahon del qual es vassal, ne neguex als homes habitants daquel castel fer questa ne demanar valença fora els termens del castel [...]», Josep GUDIOL, p. 322-323; «In quibus praescribit castellanus, et quando contra dominum suum»: «[...] nam castellanus, sive vassallus nunquam potest facere gratiam de tali castro, ratione cuius est vassallus, nec etiam hominibus habitatoribus illius castri facere quaestiam, nec ab eis exigere valentiam extra terminos castri [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 159-160.

435. *Us.* 152, «Castrum»: «Castrum antiqui dicebant opidum loco altissimo situm, quasi casam altam cui plus muris disarmatum castellum est», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 118.

436. *Us.* 73, «Rochas»: «Rochas namque habeant potestates in tali dominio ut quicumque eas habeat, in suo fevo vel in suo alodio, non condirigat super eas, nec iuxta eas, fortitudinem

Els castells construïts especialment durant l'època carolíngia, primer amb fusta i més endavant amb materials més resistents, normalment de pedra, tingueren en un primer moment un valor estratègic per a la defensa del territori, per passar a convertir-se en centres administratius i jurídicopolítics.⁴³⁷ Seran els anomenats *castells termenats*.

El castell simbolitza i encarna la manera de viure del món feudal, que es configura com «una unitat jurisdiccional bàsica».⁴³⁸ No és estrany, doncs, que el redactor de les *Commemoracions* parteixi d'aquesta temàtica per desenvolupar la seva doctrina i que la seva obra giri al voltant de la tinença dels castells.

A partir del castell, recollirà i justificarà les relacions econòmiques que es deriven del vincle feudovassallàtic. Diversos passatges de les *Commemoracions* deixen entreveure l'interès per prevenir les extralimitacions del castlà envers el seu senyor superior en el camp econòmic. En tenim un exemple en el capítol 9, on es recull la facultat que té el senyor d'exigir al seu vassall que li aboni les despeses fetes en l'administració que, com a castlà, ha tingut sobre el castell. La valoració d'aquestes despeses, segons Pere Albert, s'haurà de sotmetre a judici o arbitri d'un bon home de condició senyorial,⁴³⁹ fet que es pot interpretar com un reflex de la concepció subjectiva del dret, amb el seu sistema d'autotutela que, com diu Tomàs de Montagut, s'havia instaurat a l'alta edat mitjana «a causa de la crisi de la monarquia visigoda i de l'esclat del règim feudal». En aquest sentit, «els juristes medievals jugaran un paper fonamental en la teorització d'un dret objectiu que xocava

aliquam, neque castrum, neque ecclesiam, neque monasterium, sine licencia et consilio principis. Quod si fecerit aliquis qui suum honorem habeat juratum principi, perjuris erit in hoc, sine aliqua intermissione, donec dimittat condireccionem», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 92.

437. J. M. PONS GURI, «Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*, Barcelona, 1986, p. 342: «El castell termenat era sinònim de la baronia o senyoria jurisdiccional que portava aparellada».

438. Flocel SABATÉ CURULL, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona, 1997.

439. Com. 9, «De les despeses de les gardes restituïdes al senyor»: «Encara sil vassal no aurà plenament restituïdes al senyor les despeses les quals féu en les gardes posades el castel, lo senyor pot aquestes coses e totes les demondites demanar a sos vassal ans que li reta lo castel. [...] E si el vassal dirà, per aventura, que massa an despeses les gardes, per ço cor no enten tantes gardes mester a gardar lo castel, ladoncs a albitre de bon baró seran pagades les despeses [...]», Josep GUDIOL, p. 320; «De expensis custodum restituendis domino»: «Item si vasallus plenarie non restituerit domino expensas, quas fecit in custodibus positus in castro, ipse dominus potest haec omnia supra dicta petere a vasallo priusquam restituat eis castrum [...] Et si vasallus dixerit fore nimium expensum in custodibus, pro eo quia non erant tot custodes necessarij ad custodiendum castrum: tunc arbitrio boni viri solventur expensae, qui considerabit et attendet si castrum fuerit magnum [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 92.

amb la realitat i les pràctiques de la societat feudal assentada sobre els drets subjectius [...].⁴⁴⁰

Com és sabut, sotmetre una causa a un àrbitre era molt típic i freqüent a Catalunya durant l'edat mitjana. L'*Us*. 1 «Antequam usatici» ja explica que antigament, abans de l'objectivització del dret per escrit, els jutges decidien els plets segons l'amical composició de les parts i, si no era factible, es recorria a les proves de les ordalies: «quin dret subjectiu era tort i quin era dret».⁴⁴¹

El redactor de les *Commemoracions* recull la institució arbitral, ja arrelada en la tradició jurídica catalana, la qual també va ser objecte d'interès dels glossadors i dels comentaristes. Socarrats, seguint la literatura bolonyesa, afegirà: «[...] in arbitriis iudex non obligatur se quis iuris rigorem, etiam scriptum ideo est in facultate iudices sequi aequitatem, etiam non scriptam [...]».⁴⁴²

En el capítol 15 de les *Commemoracions de Pere Albert*, es recullen una sèrie de drets de contingut econòmic que té el senyor sobre els seus vassalls, entre els quals trobem l'obligació que tenia el castlà d'entregar part de les rendes del castell al seu senyor. Altres eren obligacions dels habitants del castell que es traduïen en serveis forçats i tributs.⁴⁴³

La qüestió, la valença i els serveis forçats —forcies— eren una sèrie de tributs que el senyor feudal exigia als seus súbdits i que, sovint, com que eren imposats de manera abusiva, derivaven en mals usos senyorials.⁴⁴⁴ Les *Commemoracions de Pere Albert* recullen aquestes prestacions econòmiques com a exigibles a tots els habitants del castell: «Cor no deu lo castla ne pot al senyor seu pinyorar [empitjorar] lo feu».

440. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER, *Història del dret espanyol*: «Ara els drets subjectius derivaran del dret objectiu i consistiran en facultats que els individus poden exigir perquè estan tutelades per l'ordenament jurídic legal del monarca», p. 79

441. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER, *Història del dret Espanyol*, p. 146.

442. SOCARRATS, *In tractatum*, 99b-100a, p. 26.

443. *Com*. 15, «En quals coses prescriu castla e quant contra son senyor»: «[...] a fer daquel aytal castel en que el senyor reeb part del fruits o en serviis forçats, o questes o valences d'aquels homes: car en aquestes coses que en deserviment de castel son, no pot prescriure lo castla, ne en alienació de possessions a fer, del castel, sens consentiment del senyor seu [...]», Josep GUDIOL, p. 322-323; «In quibus praescribit castellanus, et quando contra dominum suum»: «[...] de ipso tali castro, in quo dominus recepit partem fructuum, et in servitiis fortatis vel questis, et ipsorum hominum valentiis: quia in his, quae in destructionem castri sunt, non potest praescribere castellanus sicut, nec in alienationibus possessionum castri faciendis sine consensu domini sui [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 159-160.

444. Sobre la distinció i el conflicte entre drets reals, drets jurisdiccionals i drets personals, qüestions fonamentals que voldran ser resoltes pel Catòlic el 1486, vegeu el treball de Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», cit. 54-60, on posa en relleu que les obligacions personals que comportaven els mals usos, com que no tenien una contraprestació econòmica palpable, s'acabaren suprimint.

El redactor de les *Commemoracions* sembla que s'allunya d'una concepció abusiva d'aquestes obligacions econòmiques, potser per un rebuig intern al grau d'aquesta exigència, però sobre la qual no acaba de pronunciar-se obertament. Tinguem present l'acostumat abús amb què els senyors feudals solien sotmetre els habitants del feu a aquestes prestacions, sobretot els de la Catalunya Vella.⁴⁴⁵

Com hem dit, les relacions de poder entre el senyor i els seus vassalls es desenvolupen, segons el contingut de les *Commemoracions*, dins l'anomenat *castell termenat*, que s'ha definit com aquell castell amb terme i jurisdicció propis, per diferenciar-lo de la fortalesa de defensa o castell no termenat.⁴⁴⁶ Un dels deures principals dels homes que viuen dins de les fites del castell termenat és la defensa del castell quan és atacat pels seus enemics, però no inclou l'obligació de perseguir-los fora dels límits del castell.⁴⁴⁷

En les *Commemoracions de Pere Albert* es fa extensible l'obligació de defensar els altres habitants del castell termenat que tenen propietats en règim alodial, els quals també seran ajudats pels altres habitants del castell si són atacats pels seus enemics.⁴⁴⁸ En aquest cas, Pere Albert dissenna un deure d'au-

445. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», cit.

446. Vegeu el treball de Joaquim CAMPS I ARBOIX, «Sociologia feudal i dels castells», *Els castells catalans I*, 2a ed., Barcelona, 1990, p. 57-80 i 72-74, on l'autor esmenta les *Commemoracions de Pere Albert* i la seva importància com a instrument d'ordenació del règim de la castlània; per a la definició i diferenciació entre el castell termenat i no termenat, vegeu Luís G. de VALDEAVELLANO, *Curso de historia de las instituciones españolas: De los orígenes al final de la Edad Media*, Madrid, 1982, 6a ed., p. 402.

447. *Com.* 15, «En qual coses prescriu castla e quant contra son senyor»: «[...] E si el castla ho el vassal sera encaçat per sos enemics dins los termens del Castel don es vassal. Los homes da quel castel son tenguts de ajudar aquel entre els termes del castel e encaçar los enemics. Mas foral terme del Castel no son tengut [...]», Josep GUDIOL, p. 322-323; «In quibus praescribit castellanus, et quando contra dominum suum»: «[...] Si tamen iste castellanus, sive vasallus fuhgatus fuerit ab inimicis suis intra terminos castri sui, ratione cuius est vasallus: homines illius castri tenentur intra suos terminos iuvare ipsum, et fugare inimicos: extra vero terminos castri non tenetur [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 159-160.

448. *Com.* 16, «Quels aloers sien tenguts defendre sos castels, et els habitants de les cases en les quals an alou»: «Si alguns aloers tamen cavallers com pageses com altres seran el terme dalcun castel et auran aqui mases o cases o fortalees ab homes ho sens homes qui sien alous ay-tals aloers et lurs homes que aqui an son tenguts defendre el castel o el senyor del castel et tots homes habitants del castel dins los termes daquel castel axi con lo senyor del castel. E el senyor del Castel e els habitants daquel son tenguts de deffendre aquels aloers. [...]», Josep GUDIOL, p. 323; «Quod allodiarii tenentur defendere castrum et habitatores castrorum, in quibus habent allodium»: «Si vero aliqui allodiarii, tam miles, quam rustici, quam etiam alii fuerint in termino alicuius castri, habentes ibi mansos, vel domos, sive fortitudines cum hominibus, quae sint allodia, tales allodiarii et omnes eorum homines, quos ibi habent, tenentur defendere castrum, et dominum castri, et homines habitatores castri intra terminos ipsius castri, et quemadmodum dominus castri ipsius habitatores tenentur defendere ipsos allodiaros [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 167.

xili recíproc entre uns i altres habitants i estableix un lligam solidari entre ells a l'hora de defensar el seu territori, independentment del seu *status*.

Les *Commemoracions* també recullen l'obligació que té el castlà de collir els fruits, alhora que imposa sancions de tipus econòmic com és la prohibició de la seva percepció com a càstig, que pot imposar el senyor per incompliment dels serveis que deu com a vassall.⁴⁴⁹

Apreciem que el redactor de les *Commemoracions* és un home del seu temps, que entén que les relacions personals entre el vassall i el seu senyor van estretament lligades als interessos econòmics d'arrel agrària, que condicionen les diverses i complexes formes d'aprofitament de la terra, les quals s'expliquen a partir del context social que els donà vida. Relacions, com diu Bonnassie, que sempre s'havien plantejat més en termes de força que no pas de dret. La fixació, elaboració i justificació de les obligacions compreses en les diverses categories de tinença de les terres constitueixen un objectiu a fi de garantir el funcionament de l'engranatge econòmic de la societat feudal que vol posar en consonància amb les noves tendències de la concepció del poder dominical.

3.1.1.3. *Poder dominical i poder jurisdiccional: de la confusió a la distinció*

La confusió entre el poder dominical i el poder jurisdiccional és sempre present en l'estructura feudal, ja que en virtut dels drets jurisdiccionals «el senyor esdevé el governador i el jutge, el titular del poder públic dins el seu senyoriu».⁴⁵⁰ L'organització feudal es fonamentava més en els vincles personals que no pas en els territorials, i en les *Commemoracions de Pere Albert* adverteixim un gir a favor de la relació territorial com a camí per dur a terme una nova ordenació política.⁴⁵¹

El poder del *dominus* es basava en la seva utilitat sobre un territori, sovint rebut com a feu del senyor superior.⁴⁵² Una de les prerrogatives que as-

449. Com. 29, «De la pena del vassal contradien fer al seyor servey que sia tengut de fer», *vid. supra* nota 431.

450. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», cit. 55.

451. Vegeu Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto*. Vol. I: *Le fonti*, Milà, 1954, p. 263-264. Com adverteix l'autor, «Il territorio emerge accanto alla persona», però, molt llarg serà encara el camí per recuperar la llei territorial a causa de l'experiència feudal.

452. Vegeu el concepte i la distinció entre la jurisdicció pública general, que correspon al monarca, i la jurisdicció delegada pel monarca als senyors feudals, que posa en relleu els conflictes constants que hi haurà entre la justícia reial i la senyorial, Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña», cit. 94-98.

solia el *dominus* sobre el seu feu era l'exercici de la *iurisdictio*, en virtut de la qual el senyor podia intervenir com a jutge en els plets entre els seus vassalls. Aquesta situació era conseqüència de la disgregació de poders teixida per la societat feudal i enfortits per la manca d'un poder central fort i unificador.

Però aquesta jurisdicció no sempre s'identificava amb el poder dominical, ja que el període medieval comprèn també pobles subjectes a una senyoria, on era el batlle —*bajulus*— o representant del príncep qui donava una resolució a les controvèrsies, i no el senyor.

La regulació usàtica tampoc no ens dóna una resposta clara sobre la separació entre el poder dominical i el poder jurisdiccional. Només trobem una regulació general de la jurisdicció senyorial a partir de la gradació jeràrquica feudal que assenyalen l'*Us.* 25 «Placitare vero»⁴⁵³ i l'*Us.* 26 «Placitum iudicatum» quan tracten del plet entre el senyor i el seu vassall.⁴⁵⁴

Les *Commemoracions* mostren, en diversos dels seus capítols, un interès a concretar i regular aquells casos específics, però comuns al sistema feudal, com, per exemple, el règim que s'havia d'aplicar als homes que tenien propietats alodials dins del castell termenat.

L'alou, per definició, es contraposa al concepte de *feu* i clàssicament es considera una propietat lliure de tota càrrega senyorial, sense més dependència que la deguda al príncep. La distinció entre els béns alodials i els béns feudals s'havia establert a l'*Us.* 145 «Precipimus», on es consignava la lliure disposició que tenia l'aloer sobre els seus béns, els quals podia vendre a esglésies, monestirs o a qualsevol altre persona,⁴⁵⁵ però sense parar atenció, com es fa en les *Commemoracions*, en la solució jurídica dels problemes que podien tenir lloc dins els límits del castell termenat on convivien aloers i feudataris.

En el capítol 17 de les *Commemoracions* es declara l'obligació de sotmetre a arbitratge la controvèrsia pendent entre l'aloer i el feudatari. D'aquesta

453. *Us.* 25, «Placitare vero»: «Placitare vero debent cum comite vicecomites et comitores et vasvessores sui necnon et milites, ubicumque eis mandaverit infra suum comitatum; set si ipsa die ad sua reverti non potuerint, donet illis conductam. Similiter debet esse inter vicecomites et comit(or)es et vasvessores et alios milites, ut unusquisque placitet cum suo seniore cujos solidus sit, vel de quo habuerit majus beneficium infra curie sue janua, si senior voluerit; si autem noluerit, mandet ei placitum ubicumque voluerit in suo, ita ut, si ad sua ipsa die reverti non posset, donet ei conductum», Fernando VALLS TABERNER *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 79-80.

454. *Us.* 26, «Placitum iudicatum»: «Placitum iudicatum inter seniore et vassallum, et iudicium ex utriusque partis laudatum et auctorizatum et in manu senioris bene assecuratum, ut sit ei factum, redirigat senior primo ad hominem suum cuncta que ei debuerit, quocunque modo; et postea recipiat ab homine suo cuncta que illi iuducata fuerint», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 80.

455. Vegeu Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 240.

manera delega la *iurisdictio* del senyor feudal a una persona escollida de comú acord pel castlà i l'aloer perquè posi fi al seu conflicte, i, en el cas que no es posin d'acord en l'elecció de l'àrbitre, intervindrà el príncep o el seu veguer. Es justifica dient que el príncep o el seu veguer és «comuna persona» a tots els habitants de la terra.⁴⁵⁶ Amb aquesta afirmació, s'està reivindicant el poder de general jurisdicció que ostenta el príncep sobre tot el territori i per sobre del domini jurisdiccional dels senyors feudals.

També es pot veure en el significat de *persona comuna* un producte de la recepció del *ius commune* que superaria el concepte de *persona pròpia* del *ius proprium*, el qual havia encunyat diversos qualificatius com ara *proprius*, *solidus* i *affocatus*. D'aquesta manera, el concepte de *comuna persona* configuraria un nou ordre jurídic i polític per superar l'antic, en el qual el príncep seria ara el representant de la comunitat general, no per vincles de fidelitat, sinó per vincles de naturalesa.

Com diu Montagut, per raó d'origen i de naturalesa es pot comprendre que la jurisdicció dels senyors quedi subordinada a la general del monarca, que l'apellació sigui el camí ordinari de mostrar aquesta jerarquia i que, malgrat la pluralitat de jurisdiccions, totes quedin vertebrades per la jurisdicció reial i els seus òrgans.⁴⁵⁷ L'apellació al mer i mixt imperi⁴⁵⁸ a favor del príncep de la ter-

456. Com. 17, «En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar»: «[...] E si no savenen de cominal persona et per aventura no plau al senyor del castel aquel eligira lo alouer ho no plaura al aloer aquel que el senyor del Castel eligira sil aloer vol venir en poder del princep ho de son veguer, lo senyor del castel es tengut que ho fasça vuyla ho no, o desempar lo plet. Per ço cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra [...]», Josep GUDIOL, p. 323-324; «Sub cuius examine allodiarii tenetur experiri»: «[...] et si non convenierint de cominali persona, quia forte non placet domino castri quem elegit allodiaris, vel econverso, si allodiaris vult venire in posse principis, vel sui vicarii, dominus castri tenetur acceptare, velit, nolit, vel cedere liti, pro eo quia ille princeps, vel eius vicarius est communis persona omnibus habitatoribus in hac patria [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 183-184; vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El territori de Catalunya», cit. 158-159, on l'autor veu en el contingut d'aquest capítol una manifestació clara de la recepció del dret comú en matèria de dret polític. A partir d'ara, els habitants de la terra estaran vinculats al príncep no per llaços de fidelitat, sinó per raó del territori, en virtut del caràcter general d'aquest poder públic, que es vehicula pel vincle de naturalesa.

457. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común...», cit. 96.

458. Per a una distinció clara de les facultats del mer i del mixt imperi, vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común...», cit. 95-96: «Al mero imperio se reserva el conocimiento de aquellas causas que conllevan la pena capital o de mutilación de miembros. Al mixto imperio: las causas pecuniarias de mayor cuantía, las que afectan a la libertad de las personas, las que exigen cognición plena y que se tramitan por el *oficium iudicis* y no por el derecho de acciones, la ejecución de sentencias en causas civiles, etc. [...] En definitiva la relación entre el derecho regio general y el derecho particular feudal tiene su correlato en la relación existente entre el mero imperio o plenitud de jurisdicción, que corresponde al Príncipe y lo que está segregado de la misma para concederla a los señores».

ra és un altre recurs destinat a limitar la *iurisdictio* senyorial.⁴⁵⁹ Socarrats, en el seu comentari a les *Commémoracions*, afegirà que el senyor no té mer i mixt imperi sobre el seu vassall, ja que solament el príncep de Catalunya té mer i mixt imperi sobre el Principat.⁴⁶⁰

Tot i la dificultat de delimitar el poder dominical i el jurisdiccional, a causa de la complexitat de les relacions polítiques i socials que tenen lloc en el món medieval, el redactor de les *Commémoracions*, en el seu esforç ordenador dels efectes jurídics dels vincles feudovassallàtics, cerca una justificació coherent i pacífica per limitar la *iurisdictio* del *dominus* feudal en el seu domini territorial a favor de l'enfortiment del poder del *princeps*, com a titular jurisdiccional d'una entitat territorial superior: el regne, que engloba tots els dominis territorials dispersos en mans dels barons catalans: «Cor totes coses que son el regne son del rey quant a jurisdicció».⁴⁶¹ Aquest plantejament

459. *Com.* 43, «Quints i quants són los drets que.l senyor ha en son home»: «Si alcun ha hom vassal soliu, aquell senyor soliu a si sa pròpia iurisdictio, per rahó del homenatge, en aquell seu home soliu; car per ço com aquell vassall és hom soliu d'alcun senyor (per ço com és sotmès a la iurisdictio d'aquell senyor soliu), e aquell senyor soliu es jutge de aquell, e tots los béns d'aquell soliu vassall los quals no ha de altre en feu, són a aquell senyor soliu sotsmessos per rahó de iurisdictio, jatsie que aquells béns no tenga d'aquell senyor soliu per rahó de feu; [...] No és, emperò, a entendre que per açò aquell senyor haja en aquell seu hom soliu mixt o mer imperi, axí com lo Príncep de la terra, jatsie que haja en ell iurisdictio, e en las suas cosas, axí com dit és. [...]», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commémoracions de Pere Albert*, p. 195; «Quae, et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo»: «Si aliquis habet hominem, sive vasallum solidum, ipse dominus solidus sibi vendicat ratione homagii iurisdictionem in ipso suo homine solido: quia eo ipso quod ille vasallus est homo solidus alicuius domini, eo ipso est subiectus iurisdictioni illius domini solidi: et ipse dominus solidus est eius iudex, et omnia bona ipsius solidi vasalli, quae non habet ab alio in feudum non solidum sunt ipsi domino solido subiecta ratione iurisdictionis, quamvis illa bona non teneat ab ipso domino ratione feudi [...] Non est tamen intelligendum quod propter hoc dominus illius habeat in ipsum suum hominem solidum mistum vel merum imperium, sicut princeps terrae, licet habeat in eum iurisdictionem, et in rebus suis: ut dictus est [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 446.

460. «[...] dominus non habet in eius vasallo merum nec mistum imperium [...] quod princeps Cathaloniae habet merum et mistum imperium in hoc principatu [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 448a, 4.

461. *Com.* 38: «Qui son homes de vassals (qui sien dits) homes del princep et qui no, en que (son) tenguts a aquest princep ho aquel»: «[...] Axi que per dret de feultat o de homenatge sien estrets. Esters son dits esser en poder del princep per rahon de general iurisdicció que ha en son Regne. Cor en tots homes del regne seu a mer imperi Cor totes coses que son del regne son del rey quant a iurisdicció. [...]», Josep GUDIOL, p. 332; «Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi»: «[...] Ita quod iure fidelitatis, sive homagii sint ei astricti, tamen dicuntur esse in potestate ipsius principis ratione generalis iurisdictionis, quam habet in regno suo. Nam in omnibus hominibus regni sui habet imperium. Omnia, enim, quae sunt in regno suo, sunt regis quantum ad iurisdictionem. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 404-405.

contribuirà a l'aclariment i la delimitació del poder del príncep i dels senyors feudals.⁴⁶²

3.1.1.4. *Les relacions feudals en el nou context de la consolidació de la consciència de pàtria*

Per comprendre el grau de maduresa que assoleix la consciència de comunitat general al Principat durant l'època de Pere Albert, i que queda palès en la doctrina feudal de les *Commemoracions*, caldria veure els antecedents que van teixir aquesta evolució. Convindria, per tant, assenyalar alguns dels factors històrics que van conduir cap a la consolidació d'una entitat autòctona.

Com és sabut, abans de l'any 1000, Catalunya encara no coneixia les institucions feudovassallàtiques. Serà la dominació franca la que obrirà la porta al procés de feudalització, solament un cop culminada l'etapa de repoblació i colonització del territori.⁴⁶³

L'adquisició d'una consciència nacional i la seva consolidació és una qüestió que va lligada amb el sentiment propi d'una comunitat que s'identifica, creix i evoluciona en un determinat espai. Al Principat, igual que en altres territoris, serà un procés lent.

Com hem dit, els fonaments d'aquests sentiments de pàtria començaven a construir-se a l'anomenada *Catalunya prefeudal*, arran de la integració dels territoris de la Marca Hispànica sota l'Imperi carolingi, on prendria força la consciència autòctona d'una població heterogènia establerta entre dues fronteres: d'una banda, la meridional, amb el califat de Còrdova, i de l'altra, la septentrional, amb els francs.

Ens sembla il·lustrador el relat d'Ibn Hàuqal, comerciant i viatger oriental que arribà a la península Ibèrica l'any 948, com un testimoni històric que dóna una visió i una impressió espontània sobre alguns pobles de la Península, entre ells, el poble català sota el domini franc:

Entre les diverses categories d'infidels veïns d'Al-Andalus no hi ha cap altre poble més nombrós que el dels francs. Tanmateix, els qui viuen al costat dels musulmans (els catalans) són bastant febles, poc nombrosos i dis-

462. El *Ius generalis jurisdictionis* del príncep en les *Commemoracions de Pere Albert*, el tractarem més extensament en l'apartat dedicat a la centralitat del príncep de la terra.

463. *Catalunya fa mil anys: Notes històriques en ocasió del mil·lenari*, Generalitat de Catalunya, Comissió del Mil·lenari del Naixement Polític de Catalunya, Barcelona, 1988; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carles J. MALUQUER, *Història del dret espanyol*, cit. 144: «Amb aquest territori, els carolingis van constituir una zona defensiva de l'imperi que s'anomenarà la Marca Hispànica, i que s'estructurarà en circumscripcions administratives anomenades comtats [...]».

posen d'armes insuficients. Quan estan sotmesos són obedients, donen un bon exemple i tenen moltes qualitats. És entre ells que els andalusins prefereixen cercar aliances matrimonials per als seus fills, i no entre els gallecs. Aquests tenen un fons millor i són més sincers, però menys dòcils; demostren més energia, força i valor, però no els manca la perfídia. Es troben situats en el camí dels francs.⁴⁶⁴

Un altre exemple el tenim en un tractat de geografia atribuït a Al-Zuhri, científic i escriptor d'Almeria coetani d'Alfons VII, que ens acosta una visió de la geografia humana i econòmica. La seva traducció ens descriu la Barcelona de l'època així: «A continuación en la orilla de este mar y en el país de los francos, se encuentra la ciudad de Barcelona (*Barsaluna*). Forma parte de lo que conquistaron los francos en su primera incursión a Al-Andalus. Es una ciudad que no es ni grande ni pequeña y está situada en...rodeada por el Yabal Atariyus (Pirineos) que es el monte que separa Al-Andalus del país de los francos».⁴⁶⁵

També s'ha vist l'origen de la identitat nacional en la necessitat, gairebé imposada, de defensa dels habitants del territori davant la manca d'ajut i en les cada cop més evidents mostres de feblesa defensiva dels francs per fer front a les constants amenaces musulmanes sobre el territori de la Marca. La situació geogràfica entre aquests dos nuclis de poder també donà peu a una certa actitud ambigua dels comtes catalans durant els segles X i XI⁴⁶⁶ en la seva relació amb aquests dos fronts. Paral·lelament, els comtes catalans començaven a fer ús de prerrogatives pròpies de la dignitat reial i amb plena autonomia respecte dels reis francs, on l'exemple clàssic fou la concessió d'immunitat als monestirs. Tot plegat mostrava ja una voluntat d'independència.⁴⁶⁷

Durant l'alta edat mitjana, s'estructura, per tant, un esquema de poders a partir de la integració del territori, sobre el substrat de la tradició romanogoda, en un espai on l'aristocràcia —d'origen hispanoromà—, representada pels comtes, i que havia estat escollida pels francs a fi que exercissin de caps militars i administratius en els territoris de la Marca, desplegui cada cop amb més

464. Pere BALANÀ ABADIA, *Visió cosmopolita de Catalunya*. Vol. I: *Relats de viatgers i escriptors (segles I aC - XIX)*, Barcelona, 1991, coll. «Textos i Documents», núm. 9, p. 57-59.

465. Dolors BRAMON, *El mundo en el siglo XII: El tratado de Al-Zuhri*, coll. «Orientalia Barcinonensia», núm. 11, Sabadell, 1989, p. 134.

466. Josep M. SANS TRAVÉ (coord.), *Els comtes sobirans de la Casa de Barcelona: De l'any 801 a l'actualitat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002.

467. Aquestes conclusions ja han estat posades en relleu per Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*. Vol. I: *La Hispania visigoda i la Catalunya carolíngia*, Barcelona, 1969; especialment en l'apartat dedicat al pas del domini franc a Catalunya (p. 153-172) i el dedicat als conceptes polític i geogràfic de la locució *marca hispànica* (p. 173-179), on constata que els textos de l'època anomenen *marca* a una entitat geogràfica políticomilitar de defensa.

força el seu poder. Com constata Bonnassie, aquesta actitud fou especialment demostrada pels comtes de les fronteres amb els sarraïns i sobre una població molt diferent de la carolíngia.⁴⁶⁸

La submissió d'home a home que comportava el règim feudal adquireix en les *Commemoracions de Pere Albert* una intencionalitat que va més enllà de la finalitat ordenadora de les relacions de poder, perquè pren un camí transformador de la mentalitat social.

El fil conductor d'aquesta transformació serà la subjecció de tots els habitants d'un territori al seu príncep.⁴⁶⁹ Aquesta identificació del territori, com a regne o principat, ha de provocar necessàriament en els seus habitants un sentiment de poble, el qual té com a manifestació més primària i natural la defensa del seu espai de convivència. Aquest territori s'ha de defensar dels enemics, no solament perquè ho mana el príncep, sinó perquè pugui subsistir com a comunitat. Aquesta necessitat contribuirà a desenvolupar una consciència de pàtria en la qual els habitants del territori troben en la figura del príncep la «comuna persona»,⁴⁷⁰ el cap representatiu i rector sobre el qual pren consciència la nova comunitat nacional nascuda en les terres de l'antiga Marca Carolíngia i en les quals han seguit, fruit d'una voluntat d'expressió de reconquesta.

El capítol 39 de les *Commemoracions de Pere Albert* anteposa la raó de dret general del príncep al dret del senyor feudal i es justifica dient que el primer és més important perquè resideix en la jurisdicció natural del príncep, mentre que el dret del senyor feudal parteix de l'homenatge. Així, si el «Rey manara que li ajuden los homes del comte contra el rey de castela ols serrains qui volen sa terra subiugar e alcuns dels dits homes son homes del comte naturals o de son alou e els altres del (feu que) per lo Rey te lo comte, tots aquests homes aloers e feuters com encara naturals del comte son tenguts en aytal obeyr al Rey (e no al dit comte) Cor los homes qui apelats son per raho de publica utilitat (a) mayor seyoria, son escusats de la menor seyoria a seguir (car es preferida) utilitat publica mes que privat e axi son tenguts los dits homes a obehir en aytal cas al Rey et no al comte [...]». Així queda reforçada la

468. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*. Vol. I: *Economia i societat pre-feudal*, Barcelona, 1979, p. 276 i s.

469. *Vid. supra* nota 459.

470. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El territori de Catalunya», *Comentaris sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya I*, Barcelona, Institut d'Estudis Autònomic, 1988, p. 158-159. L'autor assenyala com el territori es converteix en un element fonamental per a la nova forma d'organització política monàrquica, promulgada i impulsada pel comte de Barcelona, el príncep. Una prova d'aquesta nova concepció política i jurídica es posa de manifest amb les paraules del capítol 17 de les *Commemoracions*: «princeps vel eius vicarius est communis persona omnibus habitatoribus in haec patria».

jurisdicció natural del príncep⁴⁷¹ amb la raó de pública utilitat, ja que, com diu Pere Albert en aquest capítol, preval sobre l'interès privat: «[...] Mayorment con lo Rey fa el manament per raho de profit public e profit public val mes que privat [...]».⁴⁷²

Aquesta reflexió, que vol deixar clar a qui s'ha d'oobeir en cas d'enfrontament amb els enemics de la terra, va més enllà, ja que abraça una doctrina jurídica més profunda: quan es tracta de la defensa del territori, tots els seus habitants tindran el deure d'auxiliar el príncep, ja que el dret general s'anteposa al dret particular del comte perquè només el rei és titular del *ius generalis iurisdictionis*, i el bé comú que representa la seva empresa és prioritari a l'interès privat dels senyors feudals. Aquesta concepció respon a la teoria sobre la relació entre el dret general i el dret feudal, que analitzà Calasso,⁴⁷³ a partir de la doctrina de Jean Blanc, la qual identifica la *ratio* dels drets regis i feudals que resideixen en la jurisdicció natural i en l'homenatge feudal, respectivament. La mateixa interpretació la trobem reproduïda, com ha posat en relleu Montagut, en línies generals, en aquest capítol 39 de les *Commémoracions* a partir del binomi jurisdicció general - jurisdicció especial, que és correlativa a la de dret general regi - dret especial feudal.⁴⁷⁴

471. Superada la concepció teocèntrica (concepció subjectiva del dret) pels glossadors, a partir de la recuperació de l'obra de Justinià, aquests defensaran el iuscentrisme polític (concepció objectiva del dret). A partir d'aquesta concepció erudita del dret, es diferencià el dret natural del dret positiu, i aquest últim quedarà subordinat al primer. Ara, el dret positiu serà *ratio scripta* i, alhora, un límit de la voluntat del monarca en l'exercici del seu poder sobre els naturals del seu territori. Malgrat tot, la teoria del iuscentrisme polític xocaria de ple amb les pràctiques de la societat feudal i senyorial arrelades en la pràctica dels drets subjectius. Les *Commémoracions de Pere Albert* són un testimoni d'aquesta realitat política i jurídica. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER, *Història del dret espanyol*, cit. 75-79; Juan VALLET DE GOYTISOLO, *Qué es el derecho natural*, Madrid, 1997, p. 81-82.

472. Com. 39, «En quals coses son tenguts la princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous ho per altra guisa naturals», Josep GUDIOL, p. 332-333; «In quibus tenentur principi homines, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales»: «[...] Rex autem praedictus praecepit praedictis hominibus dicti comitis ut iuvent eum contra Regem Castellae volentem subiugare terram suam, vel contra saracenos volentes hoc idem facere. Et quidam ipsorum hominum sunt homines de allodio Comitis praedicti, quidam vero de feudo, quod pro domino Rege Aragonum tenet ipse comes: omnes isti homines, tam de allodio, quam de feudo, quam etiam homines naturales dicti comitis, tenentur in tali casu Regi Aragonum obedire, et non comiti [...] potissime quia ipse rex facit praeceptum gratia publicae utilitatis: et publica utilitatis praeferenda est privatae [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 417-418.

473. FRANCESCO CALASSO, *I glossatori e la teoria delle sovranità*, Milà, 1951.

474. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Catalunya, 1211-1330», *Glossae*, núm. 4 (1992), p. 81: «En el momento de graduar el valor de ambas *rationes* se encuentra el criterio discriminador (igual que en las CPA 39) en su finalidad. Mientras que el homenaje feudal tiende principalmente a una finalidad privada, la jurisdicción natural del monarca tiende a la utilidad pública, por lo que lógicamente debe imponerse en caso de conflicto».

3.1.1.5. *De la relació personal a la territorial: de serfs a súbdits*

L'organització feudal comporta una concepció patriarcal del senyor, fermament arrelada en la mentalitat d'aquells homes que, subjectes al territori, consideren el *dominus* com al seu amo, però també com un pare protector que els defensa en temps de guerra contra els enemics i que els obre refugi dins les muralles del castell. Aquesta idea és utilitzada en les *Commemoracions de Pere Albert* per consolidar el poder del *princeps*, d'una manera entenedora per a aquella societat. La visió del príncep com un pare protector de la pàtria vitalitza el seu poder a una escala territorial superior a l'estrictament basada en les relacions feudovassallàtiques desenvolupades en l'àmbit de la baronia entre el senyor i els habitants del seu terme.

El treball d'Ullman⁴⁷⁵ assenta l'origen del poder a partir de dues teories oposades: una concepció descendent, per la qual el cap de la comunitat rebria el poder directament de Déu, i una concepció ascendent, per la qual el poder està en mans de qui està al front de la comunitat política com un *officium regis*, ja que el príncep hauria estat escollit per aquesta comunitat. Aquesta segona teoria seria la que començaria a conviure amb la primera, almenys teòricament, a partir del segle XIII. Aquest procés que Ullman concreta per explicar el cas anglès, nosaltres el podem aplicar a l'evolució política de la nostra Catalunya medieval, on les *Commemoracions* es manifesten com un exemple vivent de l'inici o la gestació del pas de la relació personal, originada pels vincles de fidelitat que regien el sistema feudal, cap a una relació territorial basada en el vincle de naturalesa que possibilitarà la maduració del nou concepte de *súbdit*.

El redactor de les *Commemoracions* s'esforça a traslladar el nucli de força cap a una entitat superior ja anomenada *Principat* i el príncep com a cap visible superior de la jerarquia feudal o *caput regnum*. L'efecte ordenador de la teoria política del Principat, de gestació usàtica, entrava d'aquesta manera sense traumatismes en la vida quotidiana del país, però, al mateix temps, el seu resultat era revolucionari, ja que obria les portes a una transformació en la mentalitat d'aquella societat.

Tot i que en les *Commemoracions* no trobem una manifestació oberta en contra, sí que es percep en la seva obra una consideració menys servil de l'home a favor d'una concepció més avançada de súbdit del regne, que l'implica,

475. Walter ULLMANN, *Principios de gobierno y política en la Edad Media*, Madrid, 1985. Títol original: *A History of political Thought. The Middle Ages*, Penguin Books, 1965; vegeu també la recensió feta per José Antonio ESCUDERO, «El pensamiento político medieval», *Administración y Estado en la España moderna*, Valladolid, Consejería de Educación y Cultura, 1999, p. 543-548, publicada anteriorment a AHDE, núm. 35 (1965), p. 644-650.

així, en la defensa del territori, al mateix temps que l'obliga a obeir el seu rei: «E axi los homes son tenguts combatre per la terra e obeir al rey [...]».⁴⁷⁶

Podem afirmar, doncs, que en les *Commémoracions* trobem una concepció moderna de l'home medieval que s'avança en el temps, producte també de la preocupació latent en tota l'obra per salvar el dret consuetudinari i, al mateix temps, per renovar-lo i conciliar-lo amb les transformacions viscudes per una societat en què l'engranatge feudal s'afebleix cada cop més, entre altres causes, pel naixement d'una societat urbana cada cop més rica i poderosa i pel desenvolupament del comerç i l'artesania, que tenen com a nucli les ciutats.⁴⁷⁷

Pere Albert considera el dret en les *Commémoracions* com una cosa viva al servei de la societat, que s'adapta i es transforma segons les necessitats i exigències dels homes. Aquest element no fa més que confirmar la visió jurídica moderna que té el nostre canonge jurista.

3.1.2. LA REGULACIÓ JURÍDICA DEL FEU

La maquinària feudal que tenia com a nucli cohesiu el feu necessitava una regulació jurídica clara per dirimir els conflictes que derivaven del cúmul d'infeudacions i subinfeudacions a què es veia sotmesa la propietat feudal com a conseqüència de la prestació d'homenatge. Aquestes relacions provocaven un embolic jeràrquic que demanava una graduació i una ordenació dels drets i les obligacions generals per la relació feudal.

Les *Commémoracions de Pere Albert* es preocupen d'ordenar i desenvolupar el conjunt de drets i deures que provocaven les relacions entre el senyor i el vassall derivades de la tinença del feu. Algunes d'aquestes relacions ja estaven més o menys configurades en l'*Us.* 32 «Castellani», l'*Us.* 33 «Si aliquis suum feudum», l'*Us.* 57 «Fevos», l'*Us.* 114 «Hoc quod juris est sanctorum» i l'*Us.* 115 «Tutores vel bajuli».

El fenomen de la infeudació i de la subinfeudació és regulat a partir de l'*Us.* 93 «De magnatibus», on es defineix la noblesa feudal com la formada pels «magnats, ço és, vescomtes, comdors e vasvessors».⁴⁷⁸ En el capítol 38 de les

476. *Vid. supra* nota 445.

477. Vegeu Jaume VICENS VIVES, *Historia económica de España*, 2a reed., Barcelona, 1975, especialment el capítol dedicat a l'economia urbana; N. J. G. POUNDS, *Historia económica de la Europa medieval*, Barcelona, 1981.

478. *Us.* 93, «De magnatibus»: «De magnatibus vero scilicet vicecomitibus, (comitoribus sive) vasvessoribus, nullus presumat deinceps ullo modo punire impios, id est pendere per justiciam, ne(c) castrum contra principem noviter hedificare, nec fortitudinem tenere obcessam, nec debellare cum ingeniis, quod rustici docunt fondibula, gossa et gatta, quia magnum dedecus esset potestati. Quod si fecerit, statim cum requisitus fuerit a principe, castrum relinquat vel destruat, et fortitudi-

Commemoracions, s'estableix la composició de la jerarquia feudal: «Rics homes axi con comtes e vezcomtes varvessors et lurs semblans e cavalers simples qui son vassals del príncep de la terra et han alguns homes sots si per rahon de feus que tenen per lo príncep de la terra aquestos aytal son homes del príncep per dret de feultat e per dret de general jurisdicció que el príncep ha en son regne».⁴⁷⁹ Es pot veure en aquest passatge la coordinació dels vincles de fidelitat amb els de naturalesa.⁴⁸⁰ Aquests homes formaven el conglomerat de senyors feudals que, ja des del temps de Ramon Berenguer I, reberen el qualificatiu general de *barons*.⁴⁸¹

Les *Commemoracions* fixen, seguint els *Usatges*, una prelatió jeràrquica feudal composta en aquest ordre: comtes, vescomtes, varvessors i cavallers. Els burgesos, ja considerats a l'*Us.* 10 «Cives autem», són considerats persones de més baixa condició.⁴⁸² Això es fa notar en el capítol 43 de les *Commemoracions*, on es prohibeix que un vassall vengui el feu a una persona de més baixa condició: «car si el vassal venedor és cavaller, deu vendre a cavaller de sa condició, no a burgès, ne encara a cavaler de jusana condició».⁴⁸³

L'establiment d'una graduació jeràrquica permet fixar les limitacions a l'hora de dur a terme les infeudacions, i especialment les subinfeudacions,

nem ei reddat sine peioramento, si captam illam habuerit; et cuncta malefacta que ibi fecerit emendet in duplo cui fecerit, per districtum illius; et si milites vel alios homines ibi deprehenderit, solutos illos ei reddat. Postea vero emendet illi deshonorem quem ei in hoc fecerit, cum avere vel honore, per sacramentum manibus propriis jurando quod amplius ei emendare non debet; quia hec forcia non est concessa facere nisi potestatibus», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 99-100. Aquest *Usatge* també recull la dicotomia *força pública* versus *guerra privada*.

479. *Com.* 38, «Qui son homes de vassals (qui sien dits) homes del príncep, et qui no, en que (son) tenguts a aquel príncep ho aquel», Josep GUDIOL, p. 332; «Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi»: «Barones, ut sunt comites, vicecomites, valvasores, et consimiles, et etiam alii milites simplices, qui sunt vasalli principis huius terrae, habent homines quosdam su se ratione feudorum, quae tenent pro principe huius terrae. Et isti tales homines sunt homines ipsius principis tam iure fidelitatis, quam iure generalis iurisdictionis, quam ipse princeps habet in regno suo [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 404-405.

480. Manlio BELLOMO, *L'Europa del Diritto Comune*, 4a ed., Roma, 1989.

481. Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 210: «Los Vizcondes, Comitores, y Vasvasores, constituían los *Magnates* y se comprendían en la denominación de *Barones*, que desde Ramón Berenguer I principió a usarse como calificativo de todos los señores feudales. Formaban la clase preeminente de la nobleza»; vegeu també les pàgines sobre la jerarquia feudal catalana que dedica Luis G. DE VALDEAVELLANO, *Curso de historia...*, cit. 397-398.

482. *Us.* 10, «Cives autem»: «Cives autem et burgenses sint inter se iudicati, placitati atque emendati sicut milites. Ad potestatem vero sint emendati sicut vasvessores», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 76.

483. *Com.* 43, «Quints e quants són los drets que.l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 197; «Quae, et cuanta sint iura, quae dominus habet in homine suo»: «[...] quia si vasallus venditor est miles, debet vendere militi suae conditionis, non burgensi, nec etiam militi inferioris gradus, sive conditionis [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 469a.

que, amb la seva generalització, provocaven un nombre indefinit de relacions de senyor a senyor. D'aquesta manera, ordena els drets i deures de l'adquisició del feu i consigna, en el capítol 11 de les *Commémoracions*, el principi general que un noble no pot adquirir una senyoria inferior que no sigui la immediata a la seva: «En aquesta guisa metexa que desus es dit enantara hom contra sensaler cor sil senyor sobira se clamara al sensaler iusan qui haura for fet a el en la honor perque fa lo senç, enantat a el senyor ab lo primer sensaler e lo primer ab lo segon e lo segon ab lo terz, axi con desus es dit del vassal. E si el sensaler terz alongara fermar e fer dret al senyor sobira pus que li sera denunciati, el senyor mayor fara emparament de la honor al seu primer sensaler; el primer al segon, el segon al terz, per lo senyor sobira».⁴⁸⁴

Subratllem que amb l'ús que es fa en les *Commémoracions* del recurs de l'empara feudal, com una prerrogativa del *dominus* sobre el seu vassall, no queda clar si aquesta privació del feu es considera temporal o definitiva.

En definitiva, veiem com les *Commémoracions* pretenen una regulació ordenada i completa de totes les relacions derivades de la possessió del feu. A partir d'un aprofundiment en la regulació consuetudinària, s'acoten, s'aclareixen i es motiven diversos casos a fi d'establir una sèrie de regles escrites, sempre sota l'impuls d'un afany de perfecció.

3.1.2.1. *La prevalença feudal en els territoris que formaren el nucli primordial de la Marca carolíngia i de la seva posterior expansió. L'estructura sociopolítica i econòmica de la Catalunya Vella i de la Catalunya Nova*

*Com ja digué Font Rius, el redactor de les Commémoracions sembla que és el primer jurista que estableix la divisió entre la Catalunya Nova i la Catalunya Vella.*⁴⁸⁵

Recordem que l'anomenada *Catalunya Vella* corresponia i estava integrada pels territoris que formaven l'antiga Marca Hispànica, definida fins a

484. Com. 11, «En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria», Josep GUDIOL, p. 321; «Qualiter procedatur contra emphyteutam iniuriantem»: «Eodem modo de emphyteuta procedit, quod si dominus superior conquestus fuit de emphyteuta inferiori, quod forefecit in honore emphyteutico, quem tenet, procedat dominus cum primo emphyteuta, et primus cum secundo, et secundus cum tertio, ut supradictum est de vasallo. Et si emphyteuta tertius distulerit firmare, et facere ius domino superiori, postquam ei a domino suo fuerit denuntiati, dominus maior faciet emparamentum honoris suo proprio emphyteutae, et primus secundo et secundus tertio, et pro domino superiori [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 110.

485. Aquesta apreciació ja fou destacada per Josep M. FONT I RIUS, «Franquicias urbanas medievales de la Cataluña Vieja», BRABLB, núm. 29, 1961-1962, p. 17-46, reproduït a *Estudis*

l'eix geogràfic dels rius Llobregat, Cardener i Segre. Eren els territoris que havien quedat annexionats a l'Imperi carolingi, arran de la intervenció dels francs per expulsar els sarraïns d'aquestes contrades. En canvi, els territoris de la Catalunya Nova eren aquells que, com és sabut, havien quedat fora de la dominació carolíngia, a mercè del poder musulmà fins al segle XII, moment en què foren conquerits per la corona catalanoaragonesa.

Tenint en compte aquest precedent diferencial, entre els vells territoris i els nous conquerits, el tracte que rebria la població d'una i altra part de Catalunya havia de ser diferent. I les *Commemoracions de Pere Albert* van voler recollir aquest contrast.⁴⁸⁶

La prevalença feudal sobre els territoris que formaven la Catalunya Vella era, per tant, producte d'una evolució que arrancava del període en què aquestes contrades havien quedat sotmeses al domini franc.

Arran d'aquest fet, sabem que s'inicià un moviment repoblador i colonitzador de la Marca Hispànica per una població d'origen hispanoromà que s'havia refugiat a les muntanyes pirinenques, que s'instal·là progressivament al pla a la recerca de noves perspectives de vida i que va accedir a la propietat de la terra mitjançant el conegut sistema de l'aprisió. Eren homes lliures que cultivaven les seves petites porcions de territori per viure en règim d'aloers. Aquesta migració, com ja s'ha dit,⁴⁸⁷ tindria conseqüències bàsiques i fonamentals per a la configuració d'un nou tipus de societat a la Catalunya Vella amb els trets feudals que l'han identificat.

La influència franca havia obert, per tant, la porta a un progressiu procés de feudalització que pren una gran força a partir del segle XI, quan, com és sabut, un cop culminada la colonització i repoblació d'aquells territoris, els petits nuclis familiars de pagesos lliures que cultivaven les seves terres, empostrats per èpoques de males collites, ja no tenien cap possibilitat de començar de nou en altres terres, cada cop més indefensos davant una aristocràcia dirigent que s'enriquia i augmentava el seu poder, fet que conduí inevitablement a un *status* servil d'aquesta població camperola, indefensa i sotmesa als desig-nis dels seus senyors.

sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval, col·lecció de treballs del professor doctor Josep M. Font i Rius amb motiu de la seva jubilació, Barcelona, 1985, p. 11-34; més recentment Paul H. FREEDMAN, «The Llobregat as a frontier in the thirteenth century», *Miscellània en homenatge al pare A. Altisent*, Tarragona, 1991, p. 109-118.

486. Paul H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic, 1993, p. 155.

487. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*. Vol. II: *La formació de la Catalunya independent*, Barcelona, 1970, p. 282-283; Josep M. SALRACH, «Catalunya, comunitat d'origen medieval», *L'època medieval a Catalunya*, cicle de conferències fet a la Institució Cultural del CÍC de Terrassa, curs 1980-1981, coll. «Biblioteca Milà i Fontanals», núm. 11, p. 9-20, separata.

Aquesta realitat feudal en els antics territoris de la Marca Hispànica es mantingué i consolidà durant el segle XII, alhora que contrastava enormement amb la concreció jurídica i social que s'establí en els nous territoris que el poder comtal anava arrabassant als sarraïns. Aquestes terres conformarien, com sabem, l'anomenada *Catalunya Nova*, on els seus habitants rebien, a diferència dels de la Catalunya Vella, un tracte molt més favorable del poder públic, sobretot per l'interès que hi havia en la repoblació d'aquests territoris. Evidentment, aquesta realitat tan clara i distinta entre les dues parts del Principat no es podia passar per alt en les *Commemoracions*, i així ho reflecteix la seva doctrina feudal.

Podem dir que la distinció que fa el redactor de les *Commemoracions* entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova no és solament geogràfica, sinó que va més enllà, ja que relaciona les diverses conseqüències jurídiques sobre els habitants de les dues parts de Catalunya.

Aquesta diversitat serveix per posar en relleu el règim jurídic senyorial a què estan sotmesos els pagesos de remença, d'una i altra part de Catalunya:

[...] E si es pages usas diversament en cataluya. Cor en alcuna part de cathaluya veyla, axi com tot lo bisbat de gerona e quax la meytat del bisbat de barcelona que es part lo flom de lobregat ves orient e la mayor part del bisbat de vic, homes solius qui no son cavalers son si estrets a lurs senyors que lurs fils son homes de lurs senyors, e que no poden fer matrimoni ni dels mases partir. [...] En altra part de cataluya que es per tot lo dit flom de lobregat ves ponent que tots temps sol esser apelada del temps del senyor Ramon Berenguer comte de barcelona en ça nova cathaluya nels fils dels cavalers nels fils dels pagesos no son homes daquels rics homes dels quals lurs pares son homes. Levat axi com dit es hahuda la heretat del feu ans podem tots los pagesos solius partir e menar on se vuylen, e lurs fils, lexades les heretats. [...].⁴⁸⁸

488. *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom», Josep GUDIOL, p. 330-331; «Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii»: «[...] Si aut est rusticus, servatur diversimode in Cathalonia: quia in quadam parte Cathalonie, que dicitur vicus Cathalonici, ut totus episcopatus Gerundensis, et fere media pars episcopatus Barcinonensis que est ultra flumen Lupricati, versus orientem, et maior pars Vicensis episcopatus, homines solidi, qui non sunt milites, sunt astricti dominis suis, quod filii eorum sunt homines dominorum suorum, sic quod non possunt contrahere matrimonia, nec de mansis recedere. [...] In alia aut parte Cathalonie, quae est ultra praedictum fluvium Lupricati versus partem occidentalem, quae semper consuevit appellari a tempore domini regis Berengarii Comites Barcinonae citra, nova Cathalonia, nec filii militum, nec filii rusticorum sunt homines ipsorum magnatum, quorum patres sunt homines: nisi, ut supradictum est, adita haereditate feudali. Imo possunt omnes solidi rustici recedere quandocumque voluerit, et eorum filii, dimissis haereditatibus. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 337-338.

Aquestes dues parts de Catalunya, tot i que el règim d'explotació de la terra, basat en l'emfiteusi, era el mateix, és a dir, hi havia un posseïdor del domini directe, *dominium eminens*, i un altre del domini útil, que era el que treballava la terra i recollia els seus fruits, tenien un tractament jurídic diferenciat, segons els habitants fossin d'una o altra part del Principat.

Com hem dit, arran de la força amb què s'havia consolidat el domini feudal sobre els antics territoris de la Catalunya carolíngia, els habitants de la Catalunya Vella havien sofert una progressiva subordinació vers els senyors feudals i, a la pràctica, els mals usos senyorials,⁴⁸⁹ de manera que passaven a la condició servil d'homes lligats completament a la terra i als designis del seu senyor, amb poques esperances de llibertat. En el cas de voler abandonar la terra del seu senyor, com diuen les *Commemoracions*, havien de pagar la redempció per posar fi a la servitud. Però la seva manca de mitjans feia que, en la major part dels casos, no poguessin pagar aquesta redempció.

Els homes de la Catalunya Nova, en canvi, gaudien d'una situació jurídica molt més avantatjosa i que havia estat afavorida, com hem recordat, per l'interès del poder polític a repoblar els nous territoris conquerits. El lligam amb el seu senyor era menys estret, pràcticament no coneixien les servituds i el pagament de les rendes no era tan elevat. Com a corollari, predominava el nombre d'aloers, homes lliures que cultivaven les seves terres amb l'exempció de les feixugues càrregues dels senyors feudals.

Davant d'aquest panorama, podem veure com el redactor de les *Commemoracions* es limita a recollir la realitat social dels habitants d'una i altra part de Catalunya, molt diferent des del punt de vista de la llibertat personal, per ordenar-la i regular-la jurídicament. En les *Commemoracions* queda perfectament contrastada la bonança jurídica de què gaudien els homes de la Catalunya Nova, enfront de la desafortunada situació a què eren sotmesos els homes de la Catalunya Vella, els quals estaven en una situació de servitud absoluta vers el seu senyor.

Aquesta constatació feta per Pere Albert en les *Commemoracions* és objectiva i mostra un respecte absolut per la tradició jurídica observada en les dues parts del Principat. Però també es podria dir que manté una actitud neutral respecte del règim observat en ambdues parts de Catalunya perquè no justifica el tractament diferenciat, ni tampoc no mostra cap preferència pel règim més favorable de la Catalunya Nova. En definitiva, es limita a recollir les dues realitats jurídiques i resta mut respecte del tractament servil a què es veien subordinats els habitants de la Catalunya Vella.

Tradicionalment s'ha dit que Pere Albert va ser el primer jurista que emprà el concepte de *Catalunya Vella* enfront del concepte de *Catalunya*

489. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral...», cit. 54-60.

Nova per posar en relleu la realitat social i jurídica dels homes d'una part i altra del país. Si hagués estat així, hauria estat el precursor a posar en relleu aquesta distinció en una obra jurídica, i el seu criteri hauria estat seguit pels juristes posteriors. Malgrat tot, insistim que, com que no comptem amb fonts documentals coetànies que donin fe de la redacció original d'aquest capítol, igual que del conjunt de la seva obra, no queda del tot resolta l'afirmació que hagi estat el primer jurista a fer la dita distinció territorial. En qualsevol cas, vistes les circumstàncies en què es desenvolupà la seva vida, ens inclinem a pensar que amb tota probabilitat aquesta distinció territorial i jurídica és mèrit de Pere Albert.

3.1.2.2. *La relació de dependència personal. La figura del serf. La postura de Martino Da Fano sobre les relacions feudals i la seva incidència en les Commemoracions de Pere Albert. Referència a Jean de Blanot i Guilhem Durand*

Tenint en compte el procés de feudalització engegat arran de la conquesta franca, s'instaura en els antics territoris de la Marca el sistema de les relacions jurídiques i socials pròpies del feudalisme.

Els vincles entre el senyor i el vassall que es materialitzen en el feu comportaven un lligam entre els dos subjectes de la relació que quedava garantit en el pacte feudal a través del jurament de fidelitat i la prestació d'homenatge. Però, com sabem, aquesta relació juridicofeudal es complicava especialment pel fet que un vassall podia prestar homenatge a diferents senyors i, d'aquesta manera, obtenir molts feus. Aquesta complexa realitat sembla que s'intenta aclarir jurídicament en les *Commemoracions* utilitzant les fórmules de «l'homenatge soliu» i «l'homenatge no soliu», a partir de la definició d'*homo soliu* i *homo no soliu*.⁴⁹⁰

490. Paul FREEDMAN, *Els orígens de la servitud...*, cit. 146. Aquest autor comparteix l'opinió d'altres autors, com ara Bonnassie, per als quals els lligams de dependència feudal tingueren a Catalunya una motivació més real que no pas personal. I també posa en relleu la seva dificultat terminològica: «En els textos legals primerencs, un *homo solidus* podia ser una persona de condició honorable i competència militar, en altres paraules, un vassall. Així doncs, Pere Albert escriu sobre "els homes solius que no són cavallers", en referir-se als pagesos, aquesta expressió comportava un sentit d'encomenació personal, encara que s'apliqués a tinents servils, a causa de les implicacions inherents als reconeixements i a l'homenatge servil. No obstant això, entre les persones designades amb els termes *hominiis proprii* hi havia els tinents que estaven autoritzats explícitament a alienar les seves tinences, un dret clarament incompatible amb un lligam irrompible amb la terra o el senyor.» «[...] Malgrat una certa diversitat de significats, *homo propius vel solidus* s'emprà amb prou freqüència per permetre una definició funcional: un pagès que estava lligat a una tinença per alguna cosa més que per un mer contracte».

Les relacions entre els nobles, absolutament jerarquitzaes, quedarien, d'aquesta manera, regulades. Però també convé tenir present que la implantació del règim senyorial havia portat a una dominació progressiva sobre una pagesia que havia començat sent una població lliure arran del procés de repoblació i colonització impulsada pels francs, i que acaba totalment sotmesa al poder i als abusos i les càrregues econòmiques del seu senyor. Consolidat el règim feudal, aquests camperols havien perdut definitivament la seva condició d'homes lliures per passar a la condició de serfs, la més baixa del règim senyorial, amb poques possibilitats de deslliurar-se d'aquesta condició servil, que, d'altra banda, recordem que era imprescindible per mantenir els ingressos dels senyors i, de retruc, l'engranatge feudal.

La definició i diferenciació entre l'home soliu i l'home no soliu serveix al redactor de les *Commemoracions* per marcar la mesura de submissió feudal a l'hora d'establir els deures i les obligacions que originen els dos tipus de prescripció d'homenatge.⁴⁹¹

491. *Com.* 30, «De divers homenatge»: «Doble és homenatge, ço és assaber homenatge soliu et no soliu y homenatge soliu és quex portant feultat et leyaltat. Car homen soliu contra tots homes porta feultat a son senyor; e axí, en homenatge soliu nuyl hom no es exceptat quan es tet can a parles ma<n>s quant a dret enteniment, aquel qui ha general jurisdicció és entès, exceptat par contra aquel no és tengut ajudar son senyor, per què manifestament apar per què negun no pot fer homenatge soliu a dos; cor aytal simple feultat en què negun no és entès, exceptat e levat aquel qui ha general jurisdicció no pot alcun fer a dos. Esters homenatge no soliu, és con alcun n'és exceptat feén homenatge, can és dit, "qui faç homenatge levada feultat que deg a mon senyor"; o: "axí vos faç homentage levat que puxa a mi altre senyor fer, contra.l qual no vuyl que sia tengut a vós ajudar". E si n'és exceptada alcuna persona, la qual cosa és alò matex com si desia "axí us vuyl fer homenatge, açò levat: que contra aytal noble nous vuyl ajudar, aquest axi feén homenatge és hom no soliu car no és tengut portat feultat contra tots, car excepta alguns, contra los quals feultat o ajuda fer no és tengut", Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 171-172; «De homagio multiplici»: «Duplex est homagium, videlicet homagium solidum, et aliud non solidum. Solidum est, quasi gerens legalitatem, et fidelitatem: nam homo solidus adversus omnes gerit fidelitatem domino suo. Et ita in homagio solido nullus excipitur, quando sit quantum ad verba: sed quantum ad rectum intellectum, ille, qui generalem habet iurisdictionem, intelligitur exceptus: nam contra illum non tenetur dominum suum iuvare. Ex quo evidenter apparet quod nullus potest facere homagium solidum duobus: quia talem simplicem fidelitatem, in qua nullus intelligitur exceptus praeter generalem iurisdictionem habentem, non potest aliquis facere duobus. Est autem homagium non solidum, quando aliquis excipitur faciendo homagium, cum dicitur sic: facio tibi homagium, excepta fidelitate, quam debeo domino meo solido. Vel sic: facio tibi homagium, hoc excepto, quod possim mihi alium dominum constituere, contra quem nolo tenere te iuvare. Vel si excipiatur aliqua persona: quod idem est, ut si dicatur sic: facio tibi homagium hoc excepto, quod contra talem nobilem nolo te iuvare. Iste sic faciendo istud homagium, est homo non solidus, quia non tenetur fidelitatem gerere adversus omnes. Excipit enim aliquos, contra quos fidelitatem, sive auxilium praestare non tenetur», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 304-305.

El text parteix de l'*Us. 36* «Qui solidus», on ja s'establia el deure absolut d'entrega del vassall soliu cap al seu senyor i la prohibició de constituir-se home soliu de dos senyors.⁴⁹² Les *Commemoracions de Pere Albert* reiteren aquesta prohibició i afirmen que «Nuyl hom no pot esser hom soliu de dos senyors segons costum de Catalunya ne per dret»,⁴⁹³ però van més enllà i aprofundeixen en la seva significació, alhora que es distingeix del vassall no soliu:

[...] Car aquesta és la differència entre hom soliu e hom no soliu: car hom soliu principalment se estreny per rahó de la sua persona, jatsie que alguna cosa, que és apellada feu soliu, per rahó de remuneració entrevinga; hon, axí principalment en sotsmetent la sua persona, per rahó del feu soliu, tots los béns sotsmeté a son senyor (no dic per rahó del feu soliu, jatsie que açò pogués fer, mas per rahó de jurisdicció). Mas hom no soliu no obliga la sua persona per rahó del feu soliu, hon per la sola contemplació del feu no soliu, sotmès la sua persona tant solament; e axí és fet sotmès a la jurisdicció del senyor no soliu solament per rahó d'aquell feu, en quant se estén axí que aytant quant sobre açò fa lo general en totas cosas, tant faça lo special en son cas [...].⁴⁹⁴

Aquesta prohibició de servir dos senyors que trobem en els *Usatges* i que, com hem vist, és reiterada en les *Commemoracions* té, amb tota probabilitat, un origen evangèlic: «Ningú no pot servir dos senyors, perquè si estima l'un

492. *Us. 36*, «Qui solidus»: «Qui solidus est de seniore optime debet ille servire secundum illorum convencionem; et senior debet ipsum habere contra cunctos et nullus contra eum. Propterea nullus debet facere solidanciam nisi ad unum solum seniore, nisi concesserit ei senior cuius primum solidus fuerit», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 83. S'ha considerat que aquest usatge correspon al grup format pels usatges originaris, vegeu Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 147.

493. *Com. 36*, «Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge», Josep GUDIOL, p. 331; «Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: et utrum mulier possit esse vassalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo propter feudo»: «Nullus potest esse homo solidus duorum dominorum de consuetudine Cathalonie, etiam de iure [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 349.

494. *Com. 43*, «Quins e quants són los drets que'l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 195-196; «Quae, et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo»: «[...] quoniam haec est differentia inter hominem solidum, et hominem non solidum: quia hom solidus principaliter se adstringit domino ratione personae: quamvis aliqua res, quae vocatur feudum solidum gratia renuntiationis interveniat. Unde ita principaliter in subiiciendo personam suam ratione solidi feudi: quamvis hoc posset facere, ser ratione iurisdictionis. Sed homo non solidus non obligat personam suam ratione feudi non solidi: unde sola contemplatione feudi non solidi subiecit personam tantum et sit ita subiectus iurisdictioni domini non solidi solum ratione ipsius feudi in quantum se extendit, ita ut quantum hoc facit generale in omnibus tantum faciat hoc speciale in suo casu. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 446.

avorrirà l'altre, i si fa cas de l'un, no en farà d'altre. No podeu servir alhora Déu i el diner».⁴⁹⁵

Amb aquesta afirmació deduïm que si l'home obliga la seva persona de manera absoluta a favor del seu senyor per raó de jurisdicció, és a dir, per vincle privat personal, l'home no soliu s'obliga per raó del feu que té del seu senyor i, per tant, aquest estaria lligat al seu senyor per un vincle privat real.

Aquesta distinció possibilitarà una sèrie de regles dins les *Commémoracions*, és a dir, sobre aquest eix es construirà una teoria sòlida i justificada de la dependència personal en el règim feudal, sense apartar-se mai de la distinció home *solidus* i home *non solidus*, segons els dos tipus possibles d'homenatge, *solidum* o *non solidum*, que hagués prestat el vassall al seu senyor principal.

Del capítol 30 al 36, les *Commémoracions de Pere Albert* s'ocupen de les particularitats del vincle feudal, analitzades a partir de la relació de l'home soliu i de l'home no soliu amb el seu senyor, plantejant problemes, donant solucions raonades i establint les limitacions adequades.

Entre les obligacions més importants hi ha el deure de socorriment que el vassall soliu té cap al príncep, que anteposa al deure d'ajut que deu al seu senyor. Tot concorda amb la doctrina feudal de les *Commémoracions* dirigida a enfortir el poder del *princeps terrae* per damunt dels senyors feudals.

Sobre l'originalitat d'aquesta construcció jurídica, cal tenir en compte les incidències o connexions entre les obres de juristes coetanis del redactor de les *Commémoracions*.⁴⁹⁶ És precisament en la formulació de la dependència personal que comporta l'homenatge feudal i les seves variants, on s'aprecien semblances, ja que, al nostre parer, parlar de dependència entre aquestes obres és massa arriscat. En aquest sentit, E. Conte⁴⁹⁷ ha establert una sèrie de

495. Mt 6, 24.

496. Vegeu Emanuele CONTE, «Servi medievali. Dinamiche del diritto comune», *Ius Notrum*, Roma, 1996, p. 213-250, on estableix la dependència de les *Commémoracions de Pere Albert* respecte del *Tractatus de actionibus*, de Jean de Blanot, a partir de la correspondència dels capítols 34, 35 i 36 de les *Commémoracions* amb alguns passatges de l'obra de Blanot.

497. Vegeu Emanuele CONTE, «Dai servi ai sudditi. La realitas dei contratti di status nel diritto comune» (relazione al convegno «Glosse, Summe, Kommentar», tenuta a Osnabrueck, novembre, 1996): «[...] il legame stretto che si può rintracciare tra il trattato di Martino e alcune opere di poco posteriori che, pur trattando di omaggi feudali e non di asservimenti rurali, si posero gli stessi problemi giuridici affrontati nelle quaestiones raccolte dal giurista di Fano e sfruttarono, con qualche adattamento, gli stessi argomenti». Segons Conte, aquests tractats sobre el sistema de les accions condueixen a la tècnica processal. I el tractat de Blanot hauria estat per a Pere Albert font d'inspiració a l'hora de redactar les *Commémoracions*: «Redatto quasi certamente a Bologna nel 1256, il *Tractatus de actionibus* de Jean de Blanot ebbe in effetti sorprendente diffusione. [...] Ma fu accolto con acceso interesse anche oltre i Pirinei, entrando a far parte della compilazione di consuetudine catalane che va sotto il nome di Pere Albert, la quale in realtà attinge a piene mani al materiale del giurista bolognese».

correspondències entre les *Commémorations* i la *Summa super feudis et homagiis*, que compon el *Tractatus de actionibus* del jurista borgonyès Jean de Blanot.⁴⁹⁸

La similitud de les obres de temàtica feudal de juristes coetanis de Pere Albert podrien trobar una explicació en l'observació de G. Giordanengo, segons la qual els juristes de les dues primeres dècades del segle XIII mostren interès en l'estudi del dret feudal sobre els serfs, fet que seria facilitat per la disposició de diverses obres de referència sobre el dret feudal, com ara els *Libri Feudorum*.⁴⁹⁹ És possiblement en l'interès comú i simultani per l'estudi del dret feudal entre juristes de diferents nacionalitats, empès per la preocupació per resoldre els problemes de la seva societat, on s'ha de cercar l'origen de les semblances entre les seves obres.

L'obra de Jean de Blanot, com que és posterior, quedaria directament influenciada pel *Tractatus de hominiciis* o *Tractatus de homagiis* de Martino Da Fano, de començament del segle XIII, el qual tingué el seu sojorn a Bolonya, per la qual cosa no es pot descartar una possible coneixença personal o, si més no, sí que és possible una coincidència temporal a la ciutat emiliana amb el redactor de les *Commémorations*.⁵⁰⁰ Ambdues obres tindran, en la

498. Jean de Blanot (†1281) estudià i fou professor a Bolonya on segurament va compondre la seva *Summa super feudis et homagiis* (1256), que en realitat és un extracte del seu *Tractatus de actionibus*. Editat per Jean ACHER, «Notes sur le droit savant au Moyen Âge», *Nouvelle Revue Historique de Droit Français et Étranger*, núm. 30, París, 1906, p. 1-53; és la reproducció del text que es troba en el manuscrit de Parma, Bibl. Civ. Ms. HH 1227 (segle XIII) f. 60r-72v. Aquest còdex és un preciós recull de literatura feudal de diferents autors, entre els quals també figura la *Summa Feudorum*, de Jean Blanc, f. 12r-13r (incomplet) i el *De homagiis tractatus*, de Martino Da Fano, f. 70v-72v. Vegeu Gérard GIORDANENGO, «Les feudistes», *El Dret Comú i Catalunya*, actes del II Simposi Internacional, Barcelona, 31 maig i 1 de juny de 1991, Barcelona, 1992, p. 67-139. Per a aspectes de la tradició manuscrita del *Tractatus de actionibus*, de Jean de Blanot, que s'han de considerar a l'hora de valorar l'originalitat de la fórmula *rex Franciae in regno suo princeps est*, vegeu les reflexions de Robert FEENSTRA, «Jean de Blanot et la formule *rex Franciae in regno suo princeps est*», *Fata Iuris Romani: Etudes d'histoire du droit*, Leyde, 1974, p. 64-149.

499. Gerard GIORDANENGO, *Le droit féodal dans les pays de droit écrit: L'exemple de la Provence et du Dauphiné XIIe-début XIVe siècle*, Roma, 1988, p. 129: «Au début du XIIIe siècle, les juristes disposaient donc, comme ouvrages de référence sur le droit féodal, des *Libri Feudorum* dans un état à peu près définitif, de quelques gloses des lombardistes, de quelques *quaestiones* des docteurs de Bologne, d'une *Summula* d'Aliprandus et de gloses au *Corpus juris*. Les deux premières décennies du XIIIe siècle sont une période d'intense activité dans l'étude du droit des fiefs. A Modène Pillius inaugure un enseignement du droit féodal qui lui a survécu et dont Jean Blanc recueille les fruits une génération plus tard».

500. Martino Da Fano (1190?-1275) estudià a Bolonya. Fou deixeble d'Azo, de Jacobus Balduinus i de Bonifacius. Entre el 1230 i el 1238, fou professor a Fano, la seva ciutat natal, on amb tota probabilitat va escriure el seu *Formularium super contractibus et libellis* (1232) i el *De Homagiis tractatus* o *De hominiciis* (1229-1234). Per a l'estudi i l'edició crítica d'aquesta obra,

centúria següent, un pes considerable en l'*Speculum Judiciale* (IV.III, *De feudis. De homagiis et fidelitatibus*) de Guilhem Durand.⁵⁰¹ En aquest apartat dedicat al dret feudal, Durand reorganitza el *Tractatus de homagiis* de Jean de Blanot i la *Summa* de Martino Da Fano.⁵⁰² Per tant, en matèria feudal, com ja s'ha dit, Durand no es pot considerar un jurista innovador; el seu valor radica, en tot cas, en la gran difusió de l'*Speculum*, gràcies a la qual es popularitzà la construcció jurídica sobre la dependència feudal que s'origina amb Martino Da Fano, que desenvolupa Jean de Blanot i que ell juxtaposa més tard.

Lògicament, la nostra atenció ha de recaure en les obres de Martino Da Fano i Jean de Blanot, que són juristes coetanis del redactor de les *Commemoracions* i predecessors de Guilhem Durand. És precisament en la seva experiència bolonyesa on trobem el punt d'interacció del seu pensament jurídic. A partir d'aquesta formació comuna, porten a terme uns treballs paral·lels, com a pràctics i teòrics del dret, pels seus respectius territoris.

Sembla que Martino Da Fano és el primer a estudiar la formació del vincle d'homenatge, la seva transmissibilitat hereditària i els seus efectes, i estableix la promesa com a l'element constitutiu del pacte feudal i motor de la dependència personal. Martino, quan torna a la seva terra natal, Fano, procurarà donar solució a la problemàtica de la dependència agrària pròpia a la Itàlia central del segle XIII. Sensible a aquesta realitat, va compondre el seu *Formularium* vers l'any 1232,⁵⁰³ obra on dedicà alguns capítols al dret feudal: el ca-

ens remetem a Carmelo E. TAVILLA, *Homo Alterius: I rapporti di dipendenza personale nella dottrina del duecento. Il trattato De hominiciis di Martino Da Fano*, Nàpols, 1993; per a més notícies sobre aquest jurista, vegeu Gererd GIORDANENGO, «Les feudistes», cit. 100-101, i la veu del Cassero, *Martino*, que és l'altre nom amb el qual es coneix Martino Da Fano, en el *Dizionario biografico italiani*, Roma, 1988, p. 442-446, 36 v.

501. Guilhem Durand (1231 o 1232-1296), nasqué a la Provença a Puegmoisson, estudià a Bolonya i tingué per mestre a Bernat de Parma. Hi ha dues redaccions del seu *Speculum iudiciale*, una de 1271-1272, i l'altra, de 1289-1291. Vegeu Gérard GIORDANENGO, «Les feudistes», cit. 117.

502. Pel que fa a l'ús de la terminologia *ligius* i *non ligius*, vegeu especialment G. DURAND, *Speculum* IV.III, *De feudis. De homagiis et fidelitatibus*: núm. 4 «Homagium ligium quid sit»; núm. 23 «Homo ligius an possit esse duorum»; núm. 24 «Homo alicuius ligius an possit se constituere non ligium alterius»; núm. 42 «Homo ligius an teneatur pro domino suo suis sumptibus militare».

503. Vegeu Manlio BELLOMO, *Società e istituzioni in Italia dal medioevo agli inizi dell'età moderna*, Catania, 1987, p. 445 i s., on l'autor destaca Martino Da Fano entre els juristes que es preocupen a elaborar formularis processals d'inspiració romana, a fi d'adaptar per a la pràctica la norma i la doctrina del dret romà: «Raniero da Perugia († dopo il 1246) e Martino de Fano († dopo il 1272), ad esempio, tentato di emporre ai pratici formulari desunti esclusivamente del diritto romano e di eliminare quanto la disciplina statutaria, o consuetudinaria, può trovarsi a richiedere», p. 446.

pítol 159 «De homitia»,⁵⁰⁴ el capítol 166 «De feudo»,⁵⁰⁵ el capítol 167 «Juramentum vasalli»⁵⁰⁶ i el capítol 168 «Libellus».⁵⁰⁷

En aquest mateix ambient, també compondrà les vuit *questiones* que formen el seu tractat *De hominiciis*, on tractarà del poder senyorial sobre els semiserfs. Aquesta obra tingué una gran difusió; en tenim una prova en la gran quantitat de manuscrits conservats fins als nostres dies.⁵⁰⁸

El ressò de l'obra de Martino tingué acollida en la doctrina jurídica, en el mateix segle XIII, raó per la qual considerem la coneixença de Pere Albert de l'obra de Martino, si no directament, potser a través de l'obra de Jean de Blannot inspirada en Martino Da Fano. Sigui com sigui, sembla significatiu el fet

504. Martino DA FANO, *Formularium*, p. 159 «De homitia»: «Ego P. Ex causa homitiae promitto tibi J. Esse perpetuo tuus homo et stare cum meis heredibus ad tuam maiorem et segnoriam et praestare tibi annuatim pro ficto servitio tale et tale servitium, constituens atque confitens me tuum hominem et deinceps me in tui possessione tamquam domini esse et stare in tali loco tuo vel alibi, ubicumque volueris me ponere»; Ludwig WAHRMUND (ed.), «Das Formularium des Martinus de Fano», *Quellen zur Geschichte des Römisch-kanonischen Processes im Mittelalter*, tom I, fasc. VIII, Innsbruck, 1907, p. 67-68.

505. Martino DA FANO, *Formularium*, p. 166 «De feudo»: «Ego A. iure feudi do et concedo tibi J. et tuis filiis et nepotibus masculinis ac legitimis totam vineam meam positam in tali loco, infra talia latera ad habendum, tenendum, fruendum, lucrandum et quidquid tibi et tuis filiis et nepotibus legitimis, masculinis placuerit faciendum excepto, quod illam alienare non liceat tibi extra praedictas personas. De qua re te investio per te ipsum, ut eius possessionem tua auctoritate ingrediaris sine omni occasione iuris et violentiae. Ideo feci, quia te meum fidelem et vasallum contra omnem hominem constituisti, facturus et servaturus legalem fidelitatem tu et tui filii et nepotes masculini legitimi. Ideoque promitto, dictam rem concessam defendere et auctorizare ab omni persona hominum in iudicio, arbitrio et extra tibi et tuis filiis et nepotibus legitimis masculinis per me meosque heredes sub stipulata poena dictae rei duplae et ea soluta rato manente contractu»; Ludwig WAHRMUND, «Das Formularium des Martinus de Fano», cit. 71.

506. Martino DA FANO, *Formularium*, p. 167 «Juramentum vassalli»: «Ego J. iuro, ab hac hora in antea esse fidelis tibi domino A. et tuis heredibus. Et non ero in consilio vel auxilio, quod vitam vel membrum, bona vel honorem amittatis vel mala captione capiamini, Secretum mihi commissum a te vel ab alio pro te in tuum detrimentum non pandam. Consilium et auxilium tibi dabo ad manutendam personam tuam et tuorum heredum et honorem et bona tua contra omnes personas mundi, excepto domino apostolico et imperatore. Feudum a te mihi concessum extra praedictas personas non alienabo. Si scivero, quod aliquis in te vel res tuas offensionem facere velit vel faceret, quam citius potero, tibi manifestabo. Et haec omnia tibi et tuis heredibus me servaturum corporali sacramento affirmo»; Ludwig WAHRMUND, «Das Formularium des Martinus de Fano», cit. 71-72.

507. Martino DA FANO, *Formularium*, p. 168 «Libellus»: «Ego V. filius quondam Angeli conqueror de B. filio olim J; a quo peto, ut mihi restituat talem vineam, quam pater suus a patre meo habuit iure feudi, a quo iure eum dico cecidisse, quia fidelitatem nec fecit nec servavit, ad quod propono actionem ex moribus vel conditionem ex lege Fr(iderici)»; Ludwig WAHRMUND, «Das Formularium des Martinus de Fano», cit. 72.

508. Gero DOLEZALEK, *Verzeichnis der Handschriften zum Römischen Recht bis 1600, III*, Frankfurt del Main, 1972.

que s'hagin conservat al Principat testimonis manuscrits del segle XIII i del segle XIV de les obres de Martino Da Fano.⁵⁰⁹

Aquest fet podria ser un indicador de la bona acceptació que tingué al Principat l'obra martiniana, la qual també va poder servir com a model d'inspiració per als juristes posteriors. Una manifestació més de la recepció del dret comú a través de la circulació de manuscrits amb obres de juristes italians.⁵¹⁰

Les expressions *hominicia* i *homicia* que apareixen en el tractat *De hominiciis* són *lectiones difficiliores* del terme *homagium*, d'ús freqüent a la Itàlia central, especialment a la Umbria.⁵¹¹ L'objecte d'argumentació de Martino serà l'*homo alterius* i la seva relació amb el *dominus*, la seva condició i la seva capacitat. Martino Da Fano, igual que el redactor de les *Commémoracions*, utilitza el costum com a fonament de la relació de subordinació que comporta el vincle feudal.

El costum és el que determina, segons Martino Da Fano, el contingut de l'obligació de fer o donar. I, també, igual que en el text de les *Commémoracions*,⁵¹² pretén una coordinació dels costums locals amb el dret comú, i l'uti-

509. Seu d'Urgell, Arxiu Capítular. Ms. 2041 (segles XIII-XIV): *Quaestiones de iure emphiteutico* de Martino Da Fano (f. 41v-45v) i *Quaestiones de homiciis* de Martino Da Fano (f. 45v-46v). Aquest còdex reuneix, en la seva major part, obres de juristes italians. L'altre testimoni de la producció jurídica de Martino Da Fano, fins avui inèdit, el trobem a la Biblioteca de Perelada. És el manuscrit 35809 (segle XIII). Martino Da Fano, *Notabilia super Authentico* (f. 261r-291v). Vegeu Domenico MAFFEI, *Un'epitome in volgare del «Liber Augustalis»*. Il testo quattrocentesco ritrovato edito da Domenico Maffei, Bari, 1995, p. 7, n. 2. Sobre la importància de la *quaestio* en el sistema del dret comú, vegeu Manlio BELLOMO, *L'Europa del diritto Comune*, cit. 186-188. Hem de ressaltar la conclusió final del treball d'Antonio GARCÍA GARCÍA, «Los manuscritos jurídicos de la Seo de Urgel», AHDE, núm. 67 I, 1997, p. 261-272: «De lo dicho se desprende que la mayor parte de los manuscritos jurídicos urgelenses son de importación, es decir elaborados fuera de la Península Ibérica, igual que ocurre en los demás fondos de códices de derecho común medieval conservados en España».

510. Vegeu Josep M. FONT I RIUS, «El desarrollo general del derecho en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII-XIV)», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, I*, Barcelona, 1962, p. 295-298: «La introducción del derecho romano en nuestros territorios, estimulada por la gran afluencia de escolares a las universidades italianas —Bologna especialmente— y Montpellier, por la difusión de compendios y extractos del derecho imperial, y por la utilización en la práctica notarial de formularios italianos, era sensible en Cataluña ya a fines del siglo XII, al punto de desplazar, en líneas generales, la vigencia efectiva del antiguo derecho visigodo», p. 296; vegeu també, Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació...*, vol. I, cit. 418-420.

511. Carmelo E. TAVILLA, *Homo alterius...*, cit. 210.

512. Sobre la coordinació entre el dret comú i el dret propi, vegeu Manlio BELLOMO, *L'Europa del diritto comune*, cit. 147-155: «*Ius proprium* e *ius commune* si legano cosí, per questo filo, in un rapporto essenziale, implicito ed inespresso, eppure evidente e sicuro. Senza lo *ius commune* lo *ius proprium* non avrebbe tanta vitalità né tanta attualità nelle coscienze del tempo, e per converso senza le provvide differenze e varietà dello *ius proprium* lo *ius commune* non avrebbe le radici della sua stessa esistenza, né campo operativo per esplicitare le sue funzioni», p. 154-155.

litza com a instrument al servei de la comprensió d'una realitat, on el costum s'havia consolidat, en el transcurs del temps, sobre un sistema de relacions de dependència entre *domini* i *homines*, en una societat organitzada jeràrquicament per *status*.

Martino Da Fano i Jean de Blanot utilitzen el mateix recurs exegetíc en les seves obres: la *quaestio*,⁵¹³ que serà l'element constitutiu principal del *tractatus*. En les *Commemoracions de Pere Albert*, s'opta per dissecar, sota cada rúbrica dels diferents capítols, diferents aspectes de la regulació del feu. En algun punt, el text és, fins i tot, reiteratiu, segurament per donar èmfasi a la seva construcció jurídica del feu. El text de les *Commemoracions* ha estat fet en forma imperativa, que és la pròpia dels redactats legals; per això també podem dir que van més enllà de voler ser una simple recopilació de costums feudals.

A part de l'aspecte formal, és interessant veure la coincidència en el plantejament general de les obres d'aquests feudalistes, les quals tindran com a embrió l'estudi de la formació del vincle feudal, la seva transmissió hereditària i els seus efectes. Les diferències que trobem en aquests punts obeeixen a una necessitat eminentment pràctica, és a dir, a una necessitat d'ordenar el territori concret, on la complexa i variada realitat feudal, marcada pel costum, exigia un esforç divers de les categories romanístiques. És, potser, la proximitat entre la realitat feudal francesa i la catalana la que explica també la similitud entre alguns passatges del *Tractatus super feudis et homagiis* de Jean de Blanot i les *Commemoracions de Pere Albert*.⁵¹⁴

En definitiva, el tractat *De hominiciis* de Martino Da Fano, en consonància amb els capítols del seu *Formularium* sobre matèria feudal, sembla que és la plataforma i l'obra que engloba una realitat temporal i la possible font d'inspiració de juristes com ara Jean de Blanot, Jean Blanc, el redactor de les *Commemoracions de Pere Albert* i, més tard, Guilhem Durand, tots moguts per la necessitat d'ordenar les relacions feudovassallàtiques dels seus respectius territoris.

La dependència personal entre el *dominus* i el *vassallus* gira al voltant de la diferenciació *homo solidus* i *homo non solidus*, segons la terminologia utilitzada en les *Commemoracions*. En canvi, Martino Da Fano simplement es refereix als termes *homo* i *homo alterius* per expressar la relació de dependència personal amb el seu senyor, que anomena *hominicia*.⁵¹⁵ Jean de Blanot pre-

513. Hom pot veure en la *quaestio* un recurs que facilita als juristes medievals una via per reconciliar el *ius commune* i el *ius proprium*. Vegeu Manlio BELLOMO, *L'Europa del diritto comune*, cit. 186-187: «[...] la disputa costituisce un terreno di coltura ideale per saggiare la possibilità di raccordare teoricamente il diritto comune allo *ius proprium*, il mondo del "certo" a quello del "probabile"».

514. Vegeu Emanuele CONTE, «Servi medievali...», cit. 231, n. 64.

515. Martino DA FANO, *Tractatus de hominiciis: In nomine Domini amen. Quia mihi Martino Fanensi sepe questiones in scolis et causis super hominiciis proponuntur et de de hiis non est*

fereix utilitzar els mots *homo legius* i *homo non legius*, i Durand, *ligius* i *non legius*. Aquest canvi de la *i* per la *e* respon, segurament, a un error mecànic o a la mateixa evolució de l'ús de la terminologia feudal.

Solidus i *legius* o *ligius* són termes equiparables.⁵¹⁶ Mentre que el primer tindria com a arrel el mot *solidantia*, el segon ve de *ligantia*, que deriva del mot francès *ligesse*, i troba la seva correspondència en el mot alemany *ledig*. Segons Ganshof, el vocable *ligesse* hauria nascut a la Normandia i, posteriorment, hauria estat importat al sud d'Itàlia durant la segona meitat del segle XI, i després, a Anglaterra. Adaptat, posteriorment, a la terminologia feudal, acompanyant els mots *vassall*, *homenatge* i *feu*, dels quals derivaren expressions com ara: *homo ligius*, *ligius miles*, *hominium ligium*, *ligia fidelitas*, *feodum ligium*, *dominus ligius*, *ligantia*, es consolida el seu ús durant el segle XII.⁵¹⁷ El mot *ligius* comporta, per tant, un significat plenament feudal que expressa la subjecció plena entre l'home i el seu senyor.

El llenguatge feudal també utilitzà el qualificatiu *planus* per referir-se a l'homenatge no soliu (o *non legius* - *non ligius*), però el terme *planus* és absent en les *Commemoracions de Pere Albert*. Tot indica que el terme *ligius* fou equiparat al terme *solidus* en el llenguatge feudal català, tal com aprecià Marc Bloch.⁵¹⁸

El mateix Socarrats reconeix l'equivalència d'aquests dos qualificatius quan afirma *Homo solidus idem est, qui est legius*, basant-se, en primer lloc, en l'opinió de Jean de Blanot i Guilhem Durand sobre l'homenatge soliu (*legium*), exposada en els seus respectius tractats.⁵¹⁹ Aquest tipus d'homenatge

facile respondere, que de hiis sentio scribere procuravi, hoc promisso, quod de iure scripto non sunt hominicie nostre, sed potius moribus sunt inducte.

Carmelo E. TAVILLA (ed.), *Homo alterius...*, cit.: «Primo igitur videamus qualiter quis alterius homo fiat et quidem si quis meus homo esse promiserit per se suosque heredes et certum servicium facere, de consuetudine meus homo habetur. [...]».

516. Vegeu DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* IV, Graz, 1954, p. 404-406, per als termes *ligius* i *ligantia*, i DU CANGE *Glossarium* VII, cit. 518-520, per als mots *solidus* i *solidantia*. Tant en català com en francès, *soliu* significa 'solitari', és a dir, es refereix a qui no té companyia, i deriva de la família del mot *solitud*. Però durant l'edat mitjana, els codis de dret feudal català li donen un significat molt diferent. És el mot que s'aplicarà al vassall i al vassallatge soliu i no soliu. Vegeu mossèn Antoni M. ALCOVER, *Diccionari català-valencià-balear*, IX, Palma de Mallorca, 1959, p. 999.

517. François Louis GANSHOF, *El feudalismo*, traducció a càrrec de Feliu Formosa de l'original en francès sota el títol *Qu'est-ce que la féodalité*, amb pròleg de Luis G. De Valdeavellano, Barcelona, 1985, p. 157-160.

518. «[...] En el condado de Barcelona: en lugar de hombre ligio, los catalanes decían, en pura lengua románica "hombre solido" (*soliu*)», Marc BLOCH, *La sociedad feudal: La formación de los vínculos de dependencia*, traducció a l'espanyol d'Eduardo Ripoll Perello, Mèxic, 1958, p. 249-253.

519. SOCARRATS, *In tractatum*, p. 305b-306a.

que distingeix el capítol 30 de les *Commemoracions* té la seva correspondència amb el *Tractatus de actionibus* de Jean de Blanot: on Pere Albert utilitza *solidus* i *non solidus*, Blanot escriu *legius* i *non legius*.⁵²⁰ I Durand, quan distingeix l'ús de mots equivalents, afegirà: «Vassallagium in Italia, dicitur homagium in Francia».

El terme *soliu* és propi de la terminologia feudal catalana, s'aplica a la relació dominical agrària durant l'edat mitjana i en trobem un precedent en l'*Us*. 36 «Qui solidus». En canvi, la tradició jurídica italiana i la francesa s'inclinen per l'ús de *legius* o *ligius*. En aquest sentit, el text de les *Commemoracions de Pere Albert* es mostra respectuós amb la particularitat catalana i s'expressa sempre, com hem indicat, amb la terminologia *homo solidus* (home soliu) i *homo non solidus* (home no soliu), i, segons aquesta diferència, distingirà també l'*homagium solidum* de l'*homagium non solidum*.

La *solidantia* suposava una lleialtat i fidelitat total, absoluta i incondicional de la persona del vassall envers el *dominus*. En canvi, l'home no soliu, segons el nostre text, tenia un marge de llibertat que li permetia ser soliu d'un senyor i no soliu d'un altre i també de diversos senyors. Aquesta situació tenia un condicionant: sempre que el noble a qui prestava homenatge no soliu no fos enemic del senyor a qui s'havia fet homenatge soliu, «Hom soliu dalcun noble, no deu ne pot contradien son senyor o que nol ne deman fer homenatge a enamich de son senyor. Jats se sia que en lo homenatge no soliu tots temps sia exceptada feultat que deu a son senyor. E se aquel aqui fara lo homenatge no soliu no es enamich del senyor seu adoncs no demanat e no vedat pot lo home soliu fer homenatge a aquel en aquest cas. Lo vet fet per son senyor sens rahon no deu esser servat per lo homen soliu».⁵²¹

En aquest context, és lògic que el vassall no pogués constituir-se home soliu de dos senyors. I en el cas que dos senyors entressin en guerra, l'home que fos no soliu d'un i d'altre havia de posar-se al servei del senyor a qui primerament havia fet homenatge, per la simple raó que és aquest amb qui està obligat

520. *Com*. 30, «De homagio multiplici»: «Duplex est homagium, videlicet homagium solidum, et aliud non solidum. Solidum est quasi gerens legalitatem, et fidelitatem: nam hom solidus adversus omnes gerit fidelitatem domino suo [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 304-305. Cf. Jean de BLANOT, *Tractatus de actionibus*, núm. xvi: «Duplex esse homagium: legium et non legium. Quod dicatur homagium legium» i núm. xvii: «Quod dicatur homagium non legium»; Jean ACHER (ed.), «Notes sur le droit savant au moyen âge», cit. 40-41.

521. *Com*. 31, «Aqui pot ho aqui no pot hom soliu dalcun fer homenatge», Josep GUDIOL, p. 328; «Cui potest, vel non potest homo solidus alicuius facere homagium»: «Homo solidus alicuius nobilis non debet, nec pont, contradicente domino, vel etiam irrequisito facere homagium inimico domini sui: licet in homagio non solido semper excipitur fidelitas, quam domino suo debet. Si vero ille, cui fecit homagium non solidum, non est inimicus domini sui, tunc domino irrequisito, et non prohibente, potest ipe homo solidus facere homagium illi. In quo etiam casu prohibitio ab ipso homine solido servanda», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 313.

pel lligam de fidelitat feudal, com diu el capítol 32 del text: «[...] aquel homen es tengut ajudar a aquel aquí primer feu lo homenatge cor en primer es aquel en la feultat la qual es tengut servir [...] ço es que aquel a qui primerament feu lo homenatge aiut per altre en son loc [...] cor no fa aço ab volentat de noure al primer senyor, Mas per raho de conseylar que no perda lo feu que el segon li dona [...]». Si l'homenatge venia dels seus antecessors i no hi havia proves de quin era el primer senyor per dret d'homenatge, podia escollir el senyor a qui prestar els seus serveis de fidel vassall: «[...] per egaltat pot a qual se vol de sa persona gradeyar que li aiut personalment e al altre deura ajudar per altra societat car no fa aço ab volentat de noure axi com desus es dit».⁵²²

Una qüestió important que tracten les *Commemoracions* és la de la regulació de la prescripció i de l'adquisició d'homenatge, per això s'utilitza la figura jurídica romana de la *praescriptio longissimi temporis*, la qual, segons el *Corpus Iuris Civilis*, produïa l'extinció de l'acció reivindicatòria per la possessió durant trenta anys, sense els requisits de just títol i bona fe. El nostre text aplica la determinació temporal d'aquesta prescripció a l'extinció i permanència del dret d'homenatge del senyor vers l'home soliu, «Homenatge se pot prescriure con si xxx ans alcun noble reeb servey dalcu que homes solius ho lauradors fan. Adoncs prescriu aquel noble en aquel homenatge. Car axi com la condicion de laurados es prescripta per .xxx. ans axí lo homenatge se pot prescriure per .xxx. ans. [...]». Estableix també les formes d'adquisició de l'homenatge: «Cor aytal prescripcio no ha loc contra hom deliure si doncs títol no a segons que desus es dit per que assats es clar que en dues maneres se

522. Com. 32, «En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els», Josep GUDIOL, p. 328-329; «Qualiter debet se habere homo non solidus duorum, quando ipsi domini guerram inter se habent»: «Si aliquis est homo solidus duorum pro diversis feudis, et contingat quod ipsi duo domini inter se guerram habeant unus contra alium, quilibet eorum requirit a dicto homine, ut iuvet eum contra alium: ille homo iuvare tenetur illum, cui primo fecit homagium: quia prior ille est in fidelitate, quam tenetur servare, et intelligitur exceptus in secundo. Et ita de consuetudine non tenetur iuvare illum, cui secundo fecit homagium, nisi de benignitate, et quadam aequitate sic fuerit ei faciendum, videlicet illum, cui primo fecit homagium, iuvet personaliter: illum vero, cui secundo fecit homagium, iuvet per substitutum; (quia tales operae bene possent adimpleri per substitutum) et faciendo hoc, observabit fidelitatem, quam promisit priori domino sub tali forma, quod iuvaret eum, et nullum alium iuvaret contra ipsum, excepto domino solido: quia non videtur praestare auxilium contra dominum primum, quanvis secundo praestet auxilium per substitutum: quia non facit hoc animo nocendi primodomino, sed causa consulendi sibi, ne amittat feudum sibi datum a secundo domino. Et si fuerit dubium, cui primo teneatur praestere auxilium personaliter iure homagii, ut puta quia homagium incoepit ab antecessoribus retroactis temporibus, et non apparet hinc inde instrumentum: et sic non apparet quis istorum duorum dominorum sit primus iure homagii, de aequitate potest, cui vult, de persona sua gratificari, ut illum personaliter iuvet, alteri vero debet per substitutum deservire: quia non fecit hoc animo nocendi, ut supra proxime dictum est», SO-CARRATS, *In tractatum*, p. 317.

gaaya homenayge, ço es per prescripcio o per promissio, o per prescripcio de fort loc temps de .xxx. o de .xl.ans [...].⁵²³

Un cop més, el redactor es mostra respectuós amb el costum feudal de la terra enfront dels costums feudals d'altres territoris, que demostra conèixer perfectament, com ell mateix expressa referint-se al dret feudal francès i al dret d'altres territoris, potser fent al·lusió a Itàlia, en el capítol 35 de les *Commemoracions*, on planteja si el fill d'un home és o no home del senyor de qui el seu pare era home per homenatge, i diu que «[...] axis serva en França e en moltes altres parts mas en cathaluya no. Cor en altra manera se usa en cathaluya que com acun se fa hom soliu faen homenatge a alcun rich hom el senyor li dona en feu alcun camp o semblant cosa, o es cavaler o pages aquel qui fa homenatge si es cavaler en nuyl cas los fils del cavaler no son homes del ric hom ne li son tenguts de fer homenatge si no can lo fil ho e els fils auran presa la heretat del pare o en vida o apres la mort del pare. E axi se usa per tota Cathalunya. E si es pages usas diversament en cataluya [...]».

El text ressalta la distinció en el tracte que hi ha entre el fill d'un cavaller i el fill d'un pagès. En aquest últim cas, com hem vist en l'apartat anterior, si era pagès de la Catalunya Nova podia partir lliurament deixant l'heretat, ja que «[...] no són homes daquels rics homes dels quals lurs pares son homes [...]». En canvi, si era pagès de la Catalunya Vella, castigada pel mal ús de la remença, no eren lliures de partir; per poder fer-ho, eren obligats a redimir-se («an se reembra»): «[...] homes solius qui no son cavalers son si estrets a lurs senyors que lurs fils son homes de lurs senyors, e que no poden fer matrimonis ni dels mases partir. E si ho fan, an se reembra [...]».⁵²⁴

523. *Com.* 34, «Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge», Josep GUDIOL, p. 329-330; «Utrum homagium posit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium»: «Homagium potest praescribi, si per triginta annos aliquis nobilis recipit servitia ab aliquo: quae servitia homines solidi, seu coloni exhibent: tunc praescribit ille nobilis in illo homagium potest praescribi per triginta annos. [...] Sed istud est diligentissime attendum, quod spatio decem, vel viginti annorum, vel etiam triginta, vel quadraginta annorum non potest praescribi liber homo: quia talis praescriptio non habet locum contra liberum hominem, nisi praecedente titulo, ut supra proxime dictum est. Ex quibus fati liquet, quod duobus modis acquiritur homagium, videlicet per praescriptionem, vel per promissionem. Per praescriptionem longissimi triginta, vel quadraginta annorum. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 331-332.

524. *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom», Josep GUDIOL, p. 330-331; «Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii»: «[...] Et sic in isto casu filius alicuius hominis erit homo illius, cui pater fecit homagium. Sic servatur in Francia, ut dictum est, et in pluribus aliis locis, et partibus. Sed in Cathalonia non: quia diversimode servatur in Cathalonia. Nam cum aliquis constituit se hominem solidum homagium faciendo alicui magnati, et dominus dat ei feudum aliquod, vel simile, aut est miles, aut rusticus ille, quia facit homagium, si est miles, in nullo casu filii ipsius militis sunt homines dicti magnatis, nec tenentur ei facere homagium, nisi quando filius, vel filii adepti fuerint haereditatem patris. Et sic servatur per totam Cathaloniam. Si autem est rus-

De fet, resultava ben difícil a un home de remença poder aconseguir la redempció, ja que, en la major part dels casos, no estava al seu abast poder reunir els diners suficients per pagar al senyor el seu alliberament i perdre, d'aquesta manera, la condició d'home soliu. A més, el senyor no estava disposat a desprendre's tan fàcilment d'aquests serfs que necessitava per fer rendir les seves terres.

3.1.2.3. *El territori. Naturalesa feudal i naturalesa alodial del territori*

Com hem dit, les *Commemoracions de Pere Albert* desenvolupen els aspectes jurídics distintius que s'havien establert en les diferents parts dels territoris que integraven el Principat, és a dir, la Catalunya Vella i la Catalunya Nova: la primera, fortament feudalitzada per la influència carolíngia i on el nucli de poder s'identificava amb el feu, en contraposició a la Catalunya Nova, on el poder polític tindria interès en l'establiment d'un règim de tenència del territori més flexible o de naturalesa alodial, a fi d'incentivar la repoblació dels nous territoris conquerits.

El feu i l'alou són dos conceptes, en principi, oposats. El feu implica una relació de dependència personal i una sèrie d'obligacions i limitacions del vassall respecte al seu senyor,⁵²⁵ mentre que l'alou suposa un règim de llibertat més ampli de l'aloe sobre el seu territori deslligat, en principi, de les pressions dominicals del feu. No obstant això, s'imposen una sèrie d'obligacions a l'aloe que habita en un territori termenat, tal com s'indica en alguns capítols de les *Commemoracions*.

ticus, servatur diversimode in Cathalonia: quia in quadam parte Cathaloniae que dicitur vicus Cathalonici [...] homines solidi, qui non sunt milites, sunt sic astricti dominis suis, quod filii eorum sunt homines dominorum suorum, sic quod non possunt contrahere matrimonia, nec de mansis recedere. Quod si fecerint oportet quod redimant se [...]], SOCARRATS, *In tractatum*, p. 337-338.

525. Un dels problemes jurídics importants viscut durant el regnat de Jaume I fou el de la distinció entre terres feudals i terres emfitèutiques, originat arran de la seva possible alienació sense el consentiment del senyor. Com diu Montagut, en el mateix text de les *Commemoracions* es recullen solucions contradictòries per als casos de l'alienació (*Com.* 18 i *Com.* 19): «Aquí constatamos cómo el tránsito del feudo a la emfiteusis aparece de forma manifiesta al proyectarse sobre unas tierras que dejan de ser simplemente feudales para convertirse en enfiteúticas. Por otro lado, en los feudos o castillos donde el señor continúa percibiendo parte de sus rentas se mantendrá el *status* tradicional que protegía los titulares del feudo [...]. La costumbre de Cataluña, compilada por Pere Albert, protege de esta manera la explotación económica más moderna de aquellas tierras feudales que ya no se integran en una comunidad política heterónoma de cuño tradicional y feudal», Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña», cit. 98-125 i esp. 116-118.

La naturalesa diferenciada del feu i de l'alou queda palesa en el capítol 2 de les *Commémoracions*, on s'obliga el vassall a abandonar el castell i el seu terme en cas que el senyor principal li demani postat, de manera que solament podrà romandre en el feu en el cas que el seu senyor li ho consenti expressament o bé si té alou com a propi en el terme del castell.⁵²⁶ El fet que el vassall sigui aloer li permet restar en aquella porció de terra que té com a alou sense poder oposar-se al senyor principal.

El capítol 10 de les *Commémoracions* estableix el tractament feudal en cas d'injúria d'un vassall quan hi ha diverses subinfeudacions sobre un mateix feu, i l'extrapola al supòsit emfitèutic que tracta en el capítol 11. En ambdós casos s'estableix que la crida a la responsabilitat es farà per graus: «[...] Si II o III homes vassals seran I apres altre en alcun Castel e el segon o el terç forfara al senyor sobiran o als homes del Castel et perasço lo senyor mayor per dret se clamara axi de grau en grau [...]».⁵²⁷ I en el capítol 11 s'estableix que es procedeixi de la mateixa manera amb els emfiteutes: «En aquesta guisa metexa que de sus es dit enantara hom contra sensaler [...] axí con de sus es dit de vassal».⁵²⁸

Veiem que, si bé el feudatari i emfiteuta o censaler responen de la mateixa manera en cas d'injúria contra el seu senyor, no passa el mateix amb l'aloer. La raó principal és que l'aloer no està supeditat a un *dominus*, davant del qual ha de respondre de les seves actuacions. Però un feudatari pot ostentar, al mateix temps, la condició d'aloer i de castlà quan té un alou dins el terme del castell, com ja hem vist en el capítol 2 de les *Commémoracions*: «En qual manera deu esser dada poçtat». En aquest cas, el vassall està obligat a manifestar al

526. *Com. 2*, «En qual manera deu esser dada poçtat»: «[...] e adons lo vasal exira de tot lo castel et del terme que no deu aqui romandre nir, si no aytant con lo senyor espressament volra o si no es en propi alou del vassal si laura el terme del castel. En altre manera tant cel vasal romandra el terme del castel, no es entes que aya donada poçtat e romandra baare segons custom de cataluya tant com alongara donar plena poçtat»; Josep GUDIOL, p. 318; «De modo dandi potestatem»: «[...] et tunc vassallus exhibit de tolto castro et termino eius: non enim debet remanere, nisi quando fuerit de expressa voluntate domini, vel nisi in proprio allodio ipsius vasalli si ipsum habuerit in termino ipsius castri alioquin quantum vasallus remanserit in termino ipsius castri non intelligetur potestatem donasse: et bausatorem remanebit iuxta consuetudinem Cathalonie quamdiu distulerit dare plenam potestatem», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 33-34.

527. *Com. 10*, «En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria», Josep GUDIOL, p. 320-321; «Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino»: «Si duo, vel tres, vel plures fuerint vasalli unus post alium, in aliquo castro, et secundus, vel tertius forefecerint domino superiori, vel hominibus castri, propter quod ipse superior dominus conqueratur, ita gradatim procedatur [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 101.

528. *Com. 11*, «En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria», Josep GUDIOL, p. 321; «Qualiter procedatur contra emphiteutam iniuriantem»: «Eodem modo de emphyteuta procedit [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 110.

seu senyor el títol en virtut del qual posseeix l'alou: «[...] car pot aver aquel alou, o per donacio ho per venda de senyor seu ho daltre aloer ho o en altra manera [...]».

Si el vassall demostra que l'alou és seu, no està obligat a respondre'n en poder del senyor en judici ni fora judici, però si no pot provar que aquell bé és alodial es presumeix que és feudal i tampoc no podrà afavorir-se'n per la prescripció contra el seu senyor: «[...] E si no ho pora mostrar no sera alou, mas feu sera ne sen pora ajudar per neguna prescripcio de temps car totes coses que el castla ho vassal ha en terme del castel don es vassal, son enteses de feu esser si no mostra lo contrari segons que dit es. E el vassal no pot en asso aver prescripcio contra senyor».⁵²⁹

Per tant, en aquest cas, l'efectivitat de la prescripció està condicionada a l'existència del títol. I es diu que té preeminència la condició feudal del territori davant la condició alodial, excepte quan hi hagi una prova en contra, mitjançant el títol.

Aquesta distinció entre alou i feu no deixava de ser una viva i arrelada reminiscència de l'estructura política feudovassallàtica catalana creada a final del segle XI,⁵³⁰ la qual ens ajuda a comprendre el pols de força que mantindran els barons catalans, que lluiten per mantenir la seva independència, amb el monarca, que reclama submissió. Malgrat els pactes feudals, aquesta realitat es mantindrà durant tota l'edat mitjana. Pere Albert, com a jurista al servei de la reialesa, es decanta cap a la supremacia del rei. Cal destacar, per tant, la sensibilitat de Pere Albert davant la problemàtica que no li passava desapercebuda. Era plenament conscient de les dificultats que comportava obrir un camí de reconversió de l'estructura feudovassallàtica cap a la vertebració d'un poder superior en mans del monarca, i és segurament per aquest motiu que el nostre jurista vol distingir, encara amb nitidesa, el territori feudal del territori alodial.

En principi, segons una definició estricta d'aloer, aquest gaudiria d'un règim de llibertat més ampli que el feudatari, però segons les *Commemoracions de Pere Albert*, l'aloer —que podia pertànyer a diferents estatus socials—, «Si alguns aloers també cavallers com pageses com altres...», restarà obligat a una sèrie de prestacions jurisdiccionals que l'equiparen als altres habitants del castell termenat on té l'alou. Així, veiem com s'estableix l'obligació de mútua de-

529. Com. 13, «De alou de castla», Josep GUDIOL, p. 321-322; «De allodio castellani»: «[...] Si vero non poterit ostendere, non erit allodium, sed feudum erit: nec poterit ei iuvare aliqua temporis praescriptio: quae omnia quaecumque castellanus, sive vasallus habet in termino castri, ratione cuius est vasallus reputantur esse de feudo, nisi contrarium ostendatur, ut dictum est, et vasallus non potest praescribere contra dominum», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 133.

530. Vegeu Pere ORTÍ GOST, «La primera articulació del estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (s. XII-XIII)», *Hispania*, vol. LXI/3, núm. 209, 2001, p. 967-998, especialment les pàgines 972-977, dedicades a la vertebració política de Catalunya.

fensa i, en cas de guerra,⁵³¹ el deure d'auxili al senyor del castell i als seus habitants: «E tots los aloers son tenguts a tots los temps de la guerra a aqueles coses que son tenguts los altres habitants del castel ço es assaber a fer gayta obra et affer val et adobar e altres coses ques deuen fer per defeniment del castel en temps de guerra».⁵³²

Totes aquestes obligacions pròpies dels habitants del castell les havien de prestar els aloers en temps de guerra, menys els «aloers campaners»,⁵³³ que eren aquells que tenien camps en aquell territori, però vivien en un altre lloc.

Segons les *Commemoracions de Pere Albert*, l'alou, tot i que està dins dels termes del castell, no estarà sota el ple domini jurisdiccional del senyor del castell, ja que, en cas de controvèrsia, haurien d'escollir de comú acord una persona que, en qualitat d'àrbitre, entengués de l'assumpte, i, si no es posaven d'acord, l'alouer podria comparèixer davant del príncep o del veguer i el senyor ho havia d'acceptar o abandonar el litigi.

Aquesta regla es justifica amb el principi del *dominium iurisdictionis* que té el príncep sobre els senyors feudals: «Per ço lo princep ho son veguer es comuna persona»⁵³⁴ a tots los habitants en aquesta terra...». Si la disputa es donava entre l'alouer i una altra persona del terme del castell, no estava obligat a comparèixer davant del senyor a menys que fos establert per antic costum: «[...] Caren asço be prescriu lo senyor del castel, contra lo aloer [...]». Però l'alouer hauria de fermar dret al senyor del castell on tenia l'alou: «[...] si tendra per el alcunes pos-

531. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La doctrina medieval sobre el "Munus" y los "Comuns de Tortosa"», *Homenaje in memoriam Carlos Díaz Rementarí*, Salamanca, 1989, p. 475-489. La teoria sobre el *munus*, treballada pels juristes del *ius commune*, és un concepte tributari que bé es podria traduir en el camp polític en l'ordenació de la comunitat (els comuns o els ciutadans), els quals han d'assumir les prestacions públiques perquè el comú és el monarca que pertany a la comunitat, i és de la comunitat.

532. *Com.* 16, «Quels aloers sien tenguts defendre sos castels, et els habitants de les cases en les quals an alou»: «Si alguns aloers també cavallers com pageses com altres seran el terme dalcun castel et auran aquí cases o cases ho fortalees ab homes ho sens homes qui sien alous ayals aloers et lurs homes que aquí an son tenguts defendre el castel e el senyor del castel et tots los habitants del castel dins los termes daquel castel [...]», Josep GUDIOL, p. 323; «Quod allodiarii tenentur defendere castrum et habitatores castrorum, in quibus habent allodium»: «Si vero aliqui allodiarii, tam miles, quam rustici, quam etiam alii fuerint in termino alicuius castri, habentes ibi mansos, vel domos, sive fortitudines, cum hominibus, vel sine hominibus, quae sint allodia, tales allodiarii et omnes eorum homines, quos ibi habent, tenentur defendere castrum, et dominum castri, et homines habitatores castri intra terminos ipsius castri [...]. Allodiarii omnes tenentur ad omnia tempore guerra, ad quae tenentur omnes alii habitatores castri, scilicet ad faciendum guaytam, ad opus, et ad fossatum aptandum, et ad alia, quae sunt facienda pro defensione castri tempore guerra, exceptis allodiariis campanariis, qui alibi sunt habitantes», SO-CARRATS, *In tractatum*, p. 167.

533. Fet que indica que els campaners devien tenir un *munus* de base personal i no territorial.

534. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El territori de Catalunya», cit. 158-159.

sessions en aquel castel ho daltre clam, ço es assaber per raho de deute ho de injuries les quals feu als homes del castel, si axi es acustumat de fer».⁵³⁵

El redactor de les *Commemoracions*, respectuós i conservador amb l'ordre jeràrquic feudal, invoca el dret, l'ús i l'observança de Catalunya per establir que només serà possible la venda del feu del segon vassall al senyor superior quan el vassall li ven el bé com a franc alou i no com a feu: «[...] Cor si el vassal faia homenatge al senyor mayor lo qual senyor mayor seria sobirà a son vassall e si el senyor sobirà faés homenatge a son vassal per rahó de la compra del feu o de la Castlania ... eyor menor, aquel vassal seria <menor> mayor que son senyor sobre, la qual cosa (no es) covinent, e per ço lo senyor no pot compondra aytal feu o castlania (jusana). E si el <feu> vassal segon volra vendre lo feu que te per lo (primer) vassal al senyor sobira per alcun franc pora aço fer si el primer vassal a qui lo venedor lo feu atorga e fermà açò: que per alou es venut».⁵³⁶

Els capítols de les *Commemoracions* que tracten el règim alodial ho fan des de l'òptica de l'alou comprès dins del terme d'un castell.⁵³⁷

535. Com. 17, «En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar», Josep GUDIOL, p. 323-324; «Sub cuius examine allodiarii tenentur experiri»: «Si vero contentio fuerit de allodio, vel alia re inter allodiarium, vel aliam personam a domino castri allodiarium non tenetur firmare directum in posse domini castri, nisi de consuetudine antiqua hoc fuerit observatum. In hoc enim bene praescribit dominus castri contra allodiarium. Si vero non fuerit consuetudo, fiet sicut supradictum est: allodiarium tamen tenetur firmare directum domino castri, in quo est allodium, si teneant aliquas possessiones in ipso castro, vel alterius querimoniae, sed ratione debiti vel iniuria, quas fecit hominibus castri, si ita consuetum est observari», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 183-184.

536. Com. 40: «Que el senyor sobira no pot <...> feu ho la castlania jusana <...> te el castel seu», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 188-190; «Quod superior dominus non potest emere feudum sive casteilaniam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo»: «[...] Quod esset inconueniens: quia si vasallus faceret homagium ipsi domino superiori, ipse dominus superior esset potior suo vasallo: sed si ipse dominus superior faceret suo vasallo homagium ratione dictae emptionis feudi, sive castellaniam inferioris, ipse vasallus esset potior domino superiori: quod est inconueniens. Et ideo dominus superior non potest, nec debet emere tale feudum, sive castellaniam inferiorem. Si vero ille vasallus secundus voluerit vendere feudum, quod tenet pro ipso primo vasallo, domino superiori per allodium Francum, poterit hoc facere ipso primo vasallo, pro quo tenet ipse venditor, illud feudum concedente et firmante quod per allodium vendatur», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 424-425.

537. El castell tindrà el seu origen en la potestat del príncep, i la seva jurisdicció deriva de la seva jurisdicció general, d'aquí la seva presumpció feudal, en cas que no es pogués demostrar el seu caràcter alodial. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña», cit. 90-93: «El poder político del señor no es soberano sino delegado e incluye, *mandamentum* y *districtum* o jurisdicción. [...] Los poderes que comprenden su *mandamentum*, engloban entre otros, los derechos de exigir prestaciones personales para la construcción y reparación del castillo, en base a lo establecido por el derecho común y modificado por la CPA 16, las cuales establecen un régimen especial para los habitantes alodiarium del castillo terminado», p. 92-93.

Veiem en les *Commemoracions* que l'alou podia estar integrat per «[...] mases o cases o fortalees ab homes ho sens homes [...]».⁵³⁸ Tot i que els aloers gaudien d'una situació més privilegiada, des del punt de vista de les llibertats personals, no es lliuraven determinades vegades, com hem vist, per exemple, en cas de guerra, de l'obligació de prestar auxili al senyor del castell. Això ens indica que els aloers —pagesos o cavallers— dels castells termenats restaven molt lligats al seu senyor i, per tant, la seva situació no era tan distant de la dels altres habitants del castell.

3.1.2.4. *El feu com a realitat política i com a realitat patrimonial*

Recordem que el feu comporta l'expressió més àmplia i emblemàtica del règim feudal.⁵³⁹ Com sabem, s'identifica normalment amb un domini o una propietat que el senyor entrega al seu vassall, en canvi de la prestació del jurament de fidelitat i homenatge d'aquest vers el seu senyor, fet que comportarà una relació de dependència, d'on sorgeixen, també, una sèrie d'obligacions, normalment establertes mitjançant el pacte feudal o conveniència.⁵⁴⁰ I s'ha dit que sovint el feu també és sinònim de terra usufructuada.

En les *Commemoracions*, quan es tracta la regulació jurídica del feu, veiem que es van repetint una sèrie de conductes definidores del poder del *dominus*.

Observem que tracta el feu sota dues realitats, una patrimonial i una po-

538. Com. 16, «Quels aloers sien tenguts defendre sos castels, et els habitants de les cases en les quals an alou», Josep GUDIOL, p. 323; «Quod allodiarii tenentur defendere castrum et habitatores castrorum in quibus habent allodium»: «[...] mansos, vel domos, sive fortitudines, cum hominibus, vel sine hominibus [...]» SOCARRATS, *In tractatum*, p. 167.

539. Ens hem de remetre a alguns dels estudis clàssics sobre el feudalisme, com ara els de François Louis GANSHOF, *El feudalismo*, i Robert BOUTRUCHE, *Señorío y feudalismo: Los vínculos de dependencia. Primera época*, 1a ed. en espanyol, Buenos Aires, 1973, i *Señorío y feudalismo*. Vol. II: *El apogeo (siglos XI-XIII)*, Madrid, 1979.

540. Alfons X el Savi també es preocupà de recollir, en la seva magna obra de *Las Siete Partidas* (23 de juny de 1256 a 28 d'agost de 1265), un títol dedicat al feu i a la seva regulació. Vegeu P. 4.26: «Feudo es una manera de bien fecho, que dan los Señores a los vassallos por razon de vassallaje. Onde, pues que en el titulo ante deste fablamos de los vassallos, queremos aqui dezir de los feudos. E mostrar, que cosa es feudo. E onde tomo este nome. E quantas maneras son del. E que departamento ha entre feudo, e tierra, e honor. E quien los puede dar, e a quien. E que servicio deuen fazer por ellos los vassallos a los Señores. E quien los puede heredar. E por que razones los pueden perder los vassallos, despues que les fueren dados. E quien puede librar, a judgar, las contiendas, ellos pleytos que acaescieren entre los Señores, o los vassallos en razon del feudo», *Las Siete Partidas del Sabio Rey D. Alonso El IX, con la variantes de más interés, y con la glosa Del Lic. Gregorio Lopez, del Consejo Real de Indias de S. M.*, tom II, Barcelona, 1844.

lítica. El feu com a realitat patrimonial ve advocat pel principi d'indivisi-bilitat i pel seu caràcter vitalici.⁵⁴¹

Una visió política del feu ens mostra una sèrie de prerrogatives destinades a enfortir el poder del senyor superior vers els seus feudataris o castlans. Una d'aquestes prerrogatives ja es manifesta en l'*Us.* 33 «Aliquis suum feudum».⁵⁴² D'una banda, es prohibeix l'alienació del feu sense el consentiment del senyor, però de l'altra, si el feudatari no observa aquesta prohibició, no és privat del feu, ja que solament procedirà a l'emparament per costum. Com diu Montagut, en aquest usatge es percep una primera fallida de l'aspecte públic dels feus «en cuanto ya se tolera que su alienación sin el consentimiento del señor, tenga validez en determinados supuestos, siempre que se asegure la prestación de los servicios. Si tenemos en cuenta que a partir del siglo XIII la tendencia a convertir en dinero las distintas prestaciones señoriales se generaliza por todo Europa, no deberá extrañarnos que también el consentimiento dominical necesario para transferir válidamente el feudo a un tercero, a cambio de un precio, sea un requisito que se convierte en el pago de una suma, que por costumbre de Barcelona ascenderá al tercio del precio de venta, y que se conocerá con el nombre de laudemio. Con ello, al convertirse en patrimonial, desaparece un elemento personal, importante y significativo, del contrato feudal, operándose su desnaturalización y asimilación a los otros instrumentos contractuales de concesión fundiaria».⁵⁴³

Relacionats amb aquest usatge trobem l'*Us.* 32 «Castellani» i l'*Us.* 149 «Si quis bajuliam». La regla de l'*Us.* 33 també serà acollida en alguns capítols de les *Commemoracions* i recull la realitat patrimonial i la realitat política del feu, dues visions que no s'exclouen, sinó que es complementen, per tal d'ordenar jurídicament i políticament el territori.

La voluntat del *dominus* és decisiva quan el feudatari vol dur a terme un negoci jurídic, com pot ser l'alienació o venda del feu. Així s'expressa el capítol 19 de les *Commemoracions* quan manifesta com a necessari el consenti-

541. Per comprendre la problemàtica i tensió plantejada entre la dimensió pública de les terres feudals i l'emfiteusi, vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña», cit. 98 i s.

542. *Us.* 33, «Si aliquis suum feudum»: «Si aliquis suum feudum alicui dederit vel impignorerit sive alienaverit sine consensu sui senioris, si senior scierit et contradixerit, imparare ipsum feudum poterit quodcumque voluerit; si scierit et non contradixerit, imparare fevum non poterit, sed servitium ipsius feudi potest petere cui voluerit, tam a donatore quam a receptore. Et si contradictum ei fuerit servitium ipsius fevi, erit ei licitum emparare feudum et tenere in dominio, donec servitium predictum sit ei in duplo emendatum et bene assecuratum ut amplius non sit ei contradictum», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 82.

543. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña», cit. 101.

ment explícit del senyor quan el vassall vol transferir el castell. La justificació que ens dóna és que no es poden fer alienacions, donacions, vendes i altres coses pel perill de disminuir o desmillorar el feu, encara que el senyor no en rebi rendes. Però estableix una excepció en què el vassall podrà alienar el feu sense consentiment del seu senyor, que serà en el cas que el vassall vulgui constituir un establiment emfitèutic a perpetuïtat sobre alguna part del feu, quan el senyor només hi té postat, o bé quan no és un castell o una fortalesa, sinó una altra cosa i, per aquestes circumstàncies, el vassall no ha de donar postat al seu senyor, només homenatge i alguns altres serveis en temps de guerra o de general expedició, però sempre sota la condició que la dita concessió es faci per millorar i no en disminució del valor del feu.⁵⁴⁴ Aquest capítol es contradiu amb l'anterior capítol 18. Segons Montagut, aquesta distinció s'explica per l'intent del redactor de cohesionar el dret comú amb el costum de Catalunya, que és contrari.⁵⁴⁵

Les *Commemoracions* també assenyalen que a l'hora de dur a terme la venda es tindrà en compte la condició social del comprador, que haurà de ser la mateixa que la del venedor, i tornen a incidir en la regla que, en principi, el vassall no pot alienar el feu sense el consentiment del seu senyor, mentre que el senyor ho pot fer lliurement.⁵⁴⁶

544. *Com.* 18, «Quant pot alienar lo castla e quan no la part del castel sens consentiment de son senyor»: «Castla ho feuter no pot sens volentat del senyor alienar lo castel ne el feu ne alcuna part del Castel ho del feu per alcuna manera de alienacio en lo qual lo castel ho feu lo senyor reeb part de rendes del castel ho del feu. Mes si per aventura lo castel es tal quel senyor noy reeb re de les rendes del Castel, levat solament poçtat del Castel ho si no es castel ho fortalesa aquel feu, mas altra cosa axi com camps et vinyes delmes ho alcuna altra cosa senes fortalesa on no es res requesta ne dada poçtat mas que nes fet solament homenatge e alcun servey en temps de guerra ho de general ost nes donat, en aquest cas pot lo vassal sens volentat del senyor a perpetual senç establiment stablir alcuna part del feu axi empero que aytal establiment sia fet ameyorament del feu, et no apiyoraement ne minuan del feu. [...]», Josep GUDIOL, p. 324; «Quando potest alienare castellanus, et quando non, partem castris sine consensu domini sui»: «Castellanus, seu feudatarius non potest absque domini voluntate alienare castrum, vel feudum, nec aliquam partem castris, seu feudi de aliquo genere alienationis, in quo castrum, vel feudo dominus recipit partem de redditibus castris, vel feudi. Si vero tale castrum est, in quo dominus nihil recipit de redditibus castris, nisi tantum potestatem de ipso castrum, vel si non est castrum, vel fortitudo ipsum feudum, sed aliud, puta campi, vineae, decimae, sive aliquid aliud sine aliqua fortitudine, non requiritur, nec datur potestas, sed fit homagium tantum, et aliquod servitium tempore guerre, vel generalis expeditionis praestatur: tunc in casu isto potest vasallus sine domini voluntate ad perpetuum in emphyteusim stabilire aliquam partem feudi, ita tamen quod huiusmodi stabilimentum fiat ad meliorandum sine diminutione feudi [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 187-188.

545. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña», cit. 116-117.

546. *Com.* 19, «Si el senyor pot son vassall minuar del senyor ho no»: «Si el senyor dacun castel volra vendre al castel del qual aura vassal cavalier, deura gardar de qual condicio sia aquel a quil vendra. [...] Cor lo vassal no pot vendre lo feu sens volentat de senyor, e el senyor pot

La realitat política del feu, base de la jurisdicció senyorial, sembla que assoleix la seva màxima expressió amb la prohibició al vassall d'abandonar el feu quan ha prestat homenatge al seu senyor sense el seu consentiment. Aquest caràcter vitalici de la submissió feudal també podria anar encaminat a garantir un ordre en la societat senyorial sota el poder del príncep de la terra com a cap de la jerarquia feudal.⁵⁴⁷

3.1.2.5. *La llibertat de l'home en l'òptica de les Commemoracions de Pere Albert*

La subjecció d'un home a un altre és, com podem veure, un punt de partença fonamental de la doctrina feudal de les *Commemoracions de Pere Albert*.⁵⁴⁸

El text dels diferents capítols que les componen presenta una varietat de termes: *vassall soliu*, *pagès soliu*, *senyor soliu* o, més genèricament, *home soliu*. Hi és present la visió coetània de la remença com a mecanisme necessari en la

vendre sens volentat de vassall. A ques vol a força de vassall. Cor vassall a son semblant aa vendre lo feu sil senyor li dona licencia de vendre. E si no ho vol, no pot aus bax vendre si no es de volentat del senyor. Asço matex es de censalers e en altres feuaters», Josep GUDIOL, p. 324-325; «Si dominus potest diminuere vel encere vasallum de feudo»: «Si dominus alicuius castri voluerit vendere castrum, de quo habeat vasallum militem, considerandum erit cuius condiciones sit ille, cui venditur [...] quia vasallus non pont vendere feudum sine voluntate domini: dominus vero potest sine voluntate vasalli cuicumque vult invito vasallo vasallus suo consimili habet vendere feudum, si dominus dat ei licentiam vendendi: aliter non potest inferiori vendere, nisi de voluntate domini. Idem est de emphyteutas, et aliis feudatariis», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 209. La no-possibilitat d'alienació del feu o dels béns feudals sense el consentiment del senyor és un dels principis de dret comú que trobem a la Constitució de Frederic I: *prohibitio feudi alienatione*, que passà als *LF II. 54(55)*, «De prohibita feudi alienatione per Fredericum I. imperialem decet solertiam.: [...] Habito ergo consilio episcoporum, ducum, marchionum, et comitum, simul etiam palatinorum iudicum, et aliorum procerum, hac edictali, Deo propitio, perpetuo valitura lege sancimus, ut nulli liceat feudum totum vel partem aliquam vendere, vel pignurare, vel quocumque modo alienare, vel pro anima iudicare sine permissione illius domini, ad quem feudum spectare dignoscitur»; vegeu Karl LEHMANN, *Consuetudines feudorum*, cit. 180-182.

547. *Com.* 23, «Que el vassall no pot lexar lo feu al senyor»: «Pusque alcun vassall aura fet homenatge a senyor per rahó de feu, e el senyor reeb homenatge del e li otorgara lo feu, lo feua-ter nos pot del senyor partir ni el feu lexar sens sa volentat que tos temps no retengal feu e romanga son vassall [...]», Josep GUDIOL, p. 326; «Qualiter vasallus non potest dimittere feudum domino»: «Postquam aliquis vasallus homagium fecerit alicui domino ratione alicuius feudi, et dominus recipiendo homagium et fidelitatem ab eo, concesserit ei feudum, feudatarius non potest a domino recedere, nec feudum dimittere absque ipsius domino voluntate, quin in perpetuum retineat feudum, et remaneat eius vasallus», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 244.

548. *Cf.* P. 4.21 dedicada als serfs i P. 4.22 sobre la llibertat, amb una bonica citació: «Aman y codician todas las criaturas del mundo la libertad, cuanto más los hombres que tienen entendimiento sobre todas las otras, y mayormente aquellos que son de noble corazón [...]».

configuració feudal, ja que la seva existència assegurava l'equilibri econòmic del feu i n'evitava la desmillora. El redactor de les *Commémoracions* admet sense traves l'estatus del pagès de remença,⁵⁴⁹ adscrit a un domini senyorial, que només podia abandonar mitjançant el pagament de la seva redempció. Davant aquesta realitat, cerca una justificació jurídica de la remença.

El text del capítol 33 pren com a punt de partença el dret romà, del qual Pere Albert demostra tenir un bon coneixement. La seva posició queda palesa en «Jats se sia que per dret roman hom deliure nos pucha fer serv daltre per alcuna simpla covinença ne per confessio feta en juui, estes per covinença feta en scrit pot hom deliure fer si matex ascriptici [...]». De manera que se salva i justifica, mitjançant una forma d'estipulació, el costum de Catalunya pel qual un home lliure es pot constituir home d'un altre, fet que obrirà una via per justificar legalment la servitud de l'home lliure.

Segons la doctrina de les *Commémoracions*, l'home neix lliure i, per tant, fent ús d'aquesta llibertat personal innata pot constituir-se voluntàriament, *per covinença*, —homenatge. Bes i promesa de lleialtat— en home d'un altre home i renunciar a la seva llibertat: «[...] e axi hom deliure per covinença ço es per prometença fer dalcun noble es concebuda, covinença ço es per prometença fer dalcun noble es concebuda, covinença ne de custuma general de cathaluya besar en aquesta guisa [...]». D'aquesta manera, un home es constituïa home soliu o no soliu d'un senyor mitjançant el jurament de fidelitat, expressat en una mena de ritu, on les mans i la paraula tenien un paper important, segons la descripció feta en el mateix capítol 33: «[...] lo senyor te adoncs entre ses mans les mans daquel qui fa lo homenatge per covinença prometen al senyor entre ses mans feultat e el senyor en seyal que el vassal sia qual, lo vassal deu a son senyor cor tengut li es lo senyor que li aiut, e quel gart de sos enemics, e segons son poder aquel defendre en son dret [...]».

Sembla que també vol diferenciar la condició de serf —home lliure adscrit voluntàriament al territori d'un senyor— de la condició d'esclau⁵⁵⁰ reservada

549. El segle XIII revitalitza el terme *lliure*, que s'aplica als habitants de terres afranquides i als homes alliberats de la dependència servil. Vegeu Paul H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa...*, cit. 144-145: «Els remences foren d'alguna manera tècnicament lliures, és a dir, no esclaus, tot i que en les discussions sobre la servitud pagesa se citaven les lleis romanes referents als *servi*».

550. Paul H. FREEDMAN, «Juristes catalans i els orígens de la servitud», *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Barcelona, 1988. Títol original: «Catalans lawyers and the origins of serfdom», *Medieval Studies*, núm. 48, Toronto, 1986, p. 288-314. Segons aquest autor, les *Commémoracions* són un exemple de la conversió que s'opera de pagès lliure a serf, que coincideix amb la recepció de la legislació romana que contribuirà a definir l'*status* del pagès, mentre que «el dret romà amb la seva emfàtica distinció entre esclau i lliure, admetia només amb certes dificultats l'existència de condicions intermèdies, com ara la dels pagesos amb vincles de dependència, i donava poques oportunitats a les persones lliures per subordinar-se», p. 153-154.

als sarraïns, a la qual no fa al·lusió, però que era ben coneguda a la Catalunya medieval.

L'establiment dels drets sobre la terra que treballaven els pagesos i perfilar el seu estatut de llibertat personal seran, com han assenyalat Freedman i Montagut,⁵⁵¹ uns dels problemes jurídics més importants que hauran d'afrontar els juristes medievals.

El fet que l'home pogués convertir-se en home d'un altre home no implicava que passés a la condició jurídica d'esclau. Continuava sent un home lliure, perquè en essència ho era, i la seva condició humana no quedava desvirtuada pel pacte de submissió feudal, tan arrelat a la tradició catalana, «[...] e iats se sia que aquest homenatge no sia stablit de dret (es refereix al dret romà segons especifica la tradició llatina), empero per us cotidia de cathaluya qui es semblant a lig e per ço es ajudat de les ligis et defes, cor les covinences la en us deuen esser servades per dret».⁵⁵²

La promesa, segons aquest capítol de les *Commemoracions*, és vàlida si hi intervé estipulació, encara que no hi hagi causa, i es considera que hi ha hagut estipulació quan hi ha causa raonable (concepte de dret romà comú), quan a la promesa es diu: *feu, protecció i esmena d'injúria*, «[...] Car vist sia que rahon noy agues, val sters ab acabament la promessio con coven stipulacion, rahon ho ha, can es en la promessions dic per ço mestableç, con home con cor

551. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», cit. 557-558.

552. *Com.* 33, «En qual manera hom deliure se pusha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut», Josep GUDIOL, p. 329; «Qualiter liber homo possit se constituere hominem alicuius, et facere sibi homagium: et quae interveniunt in faciendo homagio, et unde sit introductum»: «Licet de iure Romano homo liber non possit se facere servum alicuius per aliquam simplicem pactionem, nec etiam per confessionem factam in iure, potest tamen per confessionem aliquis suam conditionem gravare: quia per pactionem, interveniente scriptura, potest aliquis homo liber se constituere hominem alicuius nobilis, et potest ei facere homagium: et quando super hoc si ut aliquis liber homo constituat se hominem alicuius nobilis, concipitur stipulatio, intervenit de consuetudine generali Cathaloniae osculum in hunc faltem modum: dominus tunc debet tenere inter manus suas, manus illius, qui facit homagium, et ille flexis genibus facit homagium per stipulationem, promittendo ipsi domino inter manus suas fidelitatem: et ipse dominus in signum quod viceversa eidem fidelis erit, ipsum osculetur. Nam eandem fidelitatem debet dominus suo vasallo, quam vasallus domino suo. Tenebitur enim dominus ipsum iuvare, et custodiare ab inimicis, vel pro posse suo in suo iure ipsum defendere. Et quamvis illud homagium introductum non sit de iure Romano civili scripto, introductum tamen est usu diuturno Cathaloniae, qui legem imitatur, et ideo legibus adiuvatur, et defenditur: quia pactiones licitae custodiendae sunt», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 324-325.

Socarrats comentarà que la llibertat natural dels *adscripticii* era violada pels mals usos, «cum tale ius sit servitus, quae est contra naturalem libertatem», però també diu que havia estat sancionat pel «costum [...] ista servitas fuit introducta de iure usaticorum et consuetudinari et per istud ius, tanquam posterius fuit derogatum ipsi iuri naturali», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 503.

tu donest a mi aytal feu. O per ço que tum defenes en mon dret daytals enemics meus, o per esmena de la injuria la qual dius que yot fiu».⁵⁵³

En definitiva, podríem dir que aquest capítol de les *Commemoracions de Pere Albert* s'inspira en la radical condició lliure de l'home per defensar el costum feudal de Catalunya. Considera que la condició del remença no pot justificar-se en la tradició jurídica romana en la qual imperava el principi que un home lliure no podia per pacte, ni que fos per escrit, fer-se serf d'un altre, tot i que sí adscriptici. La remença té la seva justificació en el costum del país, *ne de custuma general de cathaluya*, segons el qual un home lliure podia, fent ús de la seva llibertat, convertir-se en home soliu o propi, mai en esclau d'un *dominus*.

Veiem com el pacte es considera com un element necessari per assegurar l'ordre de la societat feudal, tan diferent de la llunyana societat romana.⁵⁵⁴ Però, malgrat la teoria, en la realitat quotidiana, aquells homes lliures es veien sotmesos als designis dels seus senyors i poca diferència hi havia, o pràcticament era nul·la, amb un estat d'esclavatge, tot i que jurídicament no podien ser esclaus, perquè els esclaus tenen la condició de cosa, mentre que el serf és una persona que, tot i que té restringida la seva llibertat, és un cristià i té ànima.

La construcció de les *Commemoracions* pren com a base una visió iusnaturalista cristiana, basada en la radical condició lliure pròpia de l'ésser humà. Pere Albert sembla que segueix la pauta cristiana de sant Pau, que postula que la submissió d'un home a un altre ha de guardar sempre un respecte a la naturalesa humana i a la dignitat personal. Si bé la submissió no és la situació ideal de la persona, quan es produeix ha de preservar uns mínims que respectin la dignitat.⁵⁵⁵ Però l'actitud de Pere Albert no farà més que justificar i afa-

553. Com. 34, «Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge», Josep GUDIOL, p. 329-330; «Utrum homagium possit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium»: «[...] Nec est de consuetudine curandum, utrum in promissione facienda causa interveniat, vel non: nam quamvis causa non interveniat valet tamen cum effectu promissio, interveniente stipulatione Causa quoque intervenit, quando dicitur in promissione, Ideo constituo me tuum hominem, quia tu dedisti mihi tale feudum: vel, ut tu me defendas in iure meo a talibus meis adversariis, vel in emendam iniuriae, quam dicis me tibi intulisse», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 331-332.

554. Vegeu la teoria del poder ascendent segons Walter ULLMANN, *Principios de gobierno y política en la Edad Media*, cit., i la recensió al seu llibre de José Antonio ESCUDERO, «El pensamiento político medieval», cit. 547. Ara el rei governarà més sobre una plataforma feudal que teocràtica. D'aquesta manera, a partir del segle XIII hi ha una transformació del poder, que passa d'una concepció descendent a una d'ascendent.

555. Cf. 1 Co, 7, 21-24: «Eres esclau quan vas ser cridat? No te'n preocupis; però, si poguessis obtenir la llibertat, procura aprofitar l'ocasió. Perquè l'esclau que ha estat cridat a ser del Senyor és un llibert del Senyor. Igualment, el qui ha estat cridat essent lliure és un esclau de Crist. Heu estat comprats pagant un preu: no us feu esclaus dels homes! Germans, que cadascú continuï davant de Déu en la mateixa condició en què es trobava quan va ser cridat»; i *Flm* 11-16: «En altre temps ell et va ser inútil, però ara ens és ben útil a tu i a mi. Te'l torno a enviar, com si t'en-

vorir una immobilitat de la condició remença. No trobem cap actitud dirigida a canviar, des d'un punt de vista jurídic, les precàries condicions de vida d'aquells homes més desfavorits socialment.

Estem davant l'admissió d'una situació de servatge que avui no seria comprensible. Però s'ha de tenir present el pes de la tradició, la qual presentava aquesta realitat social com a acceptable i acceptada i que, a més, convenia justificar. En aquest context es pot entendre l'esforç de Pere Albert de no manifestar-se obertament en contra d'una realitat social injusta, sinó més aviat preocupat per cercar una justificació teòrica de la servitud.

3.1.2.6. *El dominium divisum. Les figures del feudatari, de l'emfiteuta i del censaler*

S'ha dit que el *dominium divisum* és una expressió jurídica típicament medieval, no romana, creada per definir la propietat dividida en domini útil i domini directe, sobre la qual s'assentarà la regulació jurídica del feu.⁵⁵⁶ Les *Commemoracions* acullen aquesta dogmàtica per concretar els règims de tenència del territori i sistematitzar, així, els drets i les obligacions de les persones d'una i altra banda de la regulació jurídica.

La recuperació de la fórmula emfiteùtica del dret romà serà el camí per ordenar les complexes relacions feudovassallàtiques de possessió i explotació del territori.⁵⁵⁷

viés el meu propi cor. M'hauria agradat de retenir-lo al meu costat, perquè em servís en lloc teu mentre sóc a la presó per causa de l'evangeli, però no he volgut fer res sense el teu consentiment: no desitjaria que fessis aquest favor per força, sinó de bon grat. Qui sap si Onèsim es va separar un moment de tu perquè ara el recobris per sempre! I no ja com un esclau, sinó molt més que això: com un germà estimat. Ho és moltíssim per a mi, però molt més ho ha de ser per a tu, tant humanament com el Senyor».

556. Vegeu Faustino GUTIÉRREZ-ALVIZ Y ARMARIO, *Diccionario de derecho romano*, Madrid, 1982, p. 203, on també assenyala les expressions *dominium directum* i *dominium utile* com a terminologies pròpies de l'edat mitjana, desconegudes per la tradició jurídica romana. Per a l'estudi de l'emfiteusi romana ens remetem al treball de Robert FEENSTRA, «L'emphytéose et le problème des droits réels», *La formazione storica del diritto moderno in Europa*, vol. 3, Florència, 1977, p. 1299-1304. Sobre el desenvolupament històric de la figura de l'emfiteusi, ens remetem a l'estudi d'Antoni MIRAMBELL ABANCO, *L'emfiteusi en el dret civil de Catalunya*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1981. L'autor parteix d'una diferenciació entre el feu i l'emfiteusi: «el feu es concedeix per homenatge, mentre que l'emfiteusi es concedeix per una prestació anual», p. 47.

557. Vegeu Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 241-242; Paul H. FREEDMAN, *Assaig d'història de la pagesia catalana*, cit. 162-166; també ja ha estat subratllada la complexitat del tema per Josep M. PONS GURI: «la mateixa emfiteusi, que en els seus orígens és matèria de dret civil privat, ja d'abans de la penetració del dret comú es veu lligada amb relacions de dependèn-

La dificultat per definir la naturalesa jurídica de la relació creada pel *dominium divisum* s'incrementa per l'ús que es fa dels mots *establiment*, *emfiteusi* i *cens* en el llenguatge feudal.

La tradició jurídica catalana emprava el mot *establiment*, en el sentit d'una decisió o conveni, per referir el contracte pel qual entraven en relació el titular del domini directe, que era el senyor feudal, i el titular del domini útil, normalment un pagès i la seva família, que cultivaven i treien rendiment de les terres en canvi d'una quantitat d'entrada, part de la collita i altres prestacions en diners i en espècies.⁵⁵⁸ Com s'ha dit, entrat el segle XIII, el contracte d'establiment s'equipara amb el contracte d'emfiteusi, fins a fer-se sinònims, tal com ho demostra la utilització indistinta que es fa dels dos termes en la documentació jurídica; però la cosa es complica quan es parla també d'*establiment emfitèutic*. Les mateixes *Commemoracions de Pere Albert* mostren la sinonímia entre *establiment* i *emfiteusi*.

Si prestem atenció als manuscrits de les *Commemoracions*, veiem que tant la tradició manuscrita llatina com la catalana utilitzen indistintament els dos termes. En tenim una prova en el capítol 18, on s'exposa raonadament quan el castlà pot alienar part del castell sense consentiment del seu senyor i quan no: «[...] Mes si per aventura lo castel es tal quel senyor noy reeb re de les rendes del Castel, levat solament poçtat del Castel ho si no es castel ho fortalea aquel feu, mas altra cosa axi com camps et vinyes delmes ho alcuna altra cosa senes fortalea on no es res requesta ne dada poçtat mas que nes fet solament home-natge e alcun servey en temps de guerra ho de general ost nes donat, en aquest cas pot lo vassal sens volentat del senyor a perpetual senç establiment stablir alcuna part del feu axi empero que aytal establiment sia fet ameyorament del feu, et no apiyorament ne minuan del lo feu [...]». En canvi, en el text llatí de les *Commemoracions* utilitzat per Socarrats en el seu comentari a les *Commemoracions*, apareixen els termes *emfiteusi* i *establiment*.⁵⁵⁹

El nostre text sembla que vol recuperar el mot *emfiteusi* de la tradició jurídica romana i alterna el seu ús amb el terme *establiment*. Aquest fet és un

cia feudal i ja començada la recepció, el vincle es fa tan intens que és difícil discernir la seva naturalesa jurídica i sovint hom empra la qualificació d'*emfitèutic-feudal*», «Entre l'emfiteusi i el feudalisme», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*, Barcelona, 1989, p. 185-192.

558. Trobem un exemple clar del pagament de censos en els documents de la catedral de Barcelona registrats pel monjo Caresmar en els seus *Índexs*, en molts dels quals Pere Albert figura com a testimoni i en qualitat de canonge de la seu barcelonina. Vegeu l'apartat de «Documents».

559. Com. 18, «Quant pot alienar lo castla e quant no la part del castel sens consentiment de son senyor», Josep GUDIOL, p. 324; «Quando potest alienare castellanus et quando non, partem castri sine consensu domini sui»; «[...] tunc in casu istu potest vasallus sine domini voluntate ad perpetuum in emphyteusim stabilire aliquam partem feudi, ita tamen quod huiusmodi stabilimentum fiat ad meliorandum sine diminutione feudi [...]», SOCARRATS, *In tractaum*, p. 187-188.

exemple de la dificultat amb què ens topem durant l'edat mitjana per definir els conceptes jurídics, alhora que és un indicador del moment de transformació jurídica que viu el Principat durant el segle XIII. Les *Commémoracions* són un exponent de l'entrada d'aquests termes jurídics cultes, propis del dret romà, que obren el camí cap a la consolidació d'un ordenament jurídic més complet i perfecte.

Es veu en el contracte emfitèutic el sistema contractual idoni per regular les relacions feudovassallàtiques entre el titular del domini directe i el titular del domini útil.

El redactor de les *Commémoracions* procura integrar, assossegadament, l'emfiteusi en el dret propi del Principat. Aquesta intencionalitat es pot constatar en l'ús alternatiu que fa de la terminologia. Mentre que l'*establiment* era un mot familiar en la tradició jurídica consuetudinària catalana, l'*emfiteusi* era un element estrany que procedia del dret romà, i la seva integració al *ius proprium* s'havia de fer d'una manera progressiva. Això explicaria el joc de les *Commémoracions* amb la utilització d'aquests dos mots. Procura introduir la figura emfitèutica, malgrat la força i rigidesa del vincle feudal que, per si mateix, desvirtuava la naturalesa jurídica del contracte emfitèutic.

Les *Commémoracions* transmeten el sentit essencial de tinença dels termes *feudatari* o *feudater*, i es refereixen al feudatari per assenyalar el beneficiari o vassall d'un feu, el qual, segons l'abast de la regulació jurídica, adoptarà diverses denominacions: *castlà*, *emfiteuta* o *censaler*. Totes aquestes figures jurídiques neixen arran del pacte basat en la relació de poder preeminent del *dominus* enfront del feudatari, pel qual s'intenta ordenar i regular diferents casos que comporta la seva regulació jurídica.

Feu, *emfiteusi* i *cens* són similars quant a l'origen de la relació, ja que tots indiquen una tinença de línia servil del territori en oposició a l'alou que, per definició, és una tinença lliure, plena i total, desvinculada de qualsevol càrrega o dret senyorial.

Les *Commémoracions de Pere Albert* es refereixen indistintament al feudatari, al vassall i al castlà per indicar el subjecte possessor d'un feu (terra o castell) que concedeix un senyor en canvi de determinats serveis, i incorporen la figura de l'emfiteuta per assenyalar el posseïdor del domini útil d'un bé immoble, que està obligat al pagament d'una pensió o un cens al titular del domini directe. La fórmula emfitèutica, recordem que en el seu origen grec vol dir 'plantar' o 'cultivar un terreny', encaixa perfectament amb els establiments rústics.

El censaler és aquell posseïdor d'un territori que està subjecte al pagament d'un *census* o quantitat anual en virtut del contracte d'emfiteusi. Per tant, *censaler* i *emfiteuta* sembla que responen a la mateixa figura jurídica, i la diferència recauria en el seu origen: mentre que el terme *censaler* és més pro-

pi de la tradició jurídica catalana, el terme *emfiteuta* pertany a la tradició jurídica romana ara reintroduït en les *Commémoracions*. Ho explicaria el fet que on la tradició manuscrita catalana del text de les *Commémoracions* s'expressa majoritàriament amb el terme *cens* i *censaler*, la tradició llatina empra els termes *emfiteusi* i *emfiteuta*. Veiem, per exemple, el capítol 11 de les *Commémoracions*, on s'estableix com s'ha de procedir contra el censaler que comet injúria: «En aquesta guisa mateixa que de sus es dit enantara hom contra sensaler cor sil senyor sobira se clamara del sensaler iusan qui haura for fet a el en la honor porque fa lo senç, enantat a el senyor ab lo primer sensaler e lo primer ab lo segon e lo segon ab lo terz, axi con de sus de vassal».⁵⁶⁰

Un altre exemple el tenim en el capítol 19, on Pere Albert tracta de respondre raonadament si és possible o no alienar un feu a un vassall d'inferior condició. Ho resol dient que s'apliqui el mateix als censalers i als altres feudataris: «[...] Cor lo vassal no pot vendre lo feu sens volentat de senyor, e el senyor pot vendre sens volentat de vassal a ques vol a força de vassal. Cor vassal a son semblant aa vendre lo feu sil senyor li dona licencia de vendre. E si no ho vol, no pot apus bax vendre si no es de volentat del senyor. Asço matex es de censaler e en altres feuters».⁵⁶¹

3.1.2.7. *La responsabilitat criminal, la injúria, el crim de bausia i la fellonia del vassall*

En el règim feudal, el vassall del feu també tenia una responsabilitat criminal vers el seu senyor. De manera que havia de respondre davant del seu *dominus* per les ofenses que hagués pogut cometre per forfet, injúria, bausia o fellonia.

560. *Com.* 11, «En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria», Josep GUDIOL, p. 321; text més clar a 3a CYADC I, 4, 30: «En aquella mateixa manera del emphiteota sie anantat, car sil Senyor sobira se sera clamat del emphiteota jusa, que li ha forfet en la honor emphiteutica que te, enantara lo Senyor ab lo primer emphiteota, e lo primer ab lo segon, e lo segon ab lo terç, axi com damunt es dit del vassal [...] 328; Qualiter Procedatur contra emphyteutam iniuriantem»: «Eodem modo de emphyteuta procedit, quod forefecit in honore emphyteutico quem tenet, procedat dominus cum primo emphyteuta, et primus cum secundo, et secundus cum tertio, ut supradictum est de vasallo. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 110.

561. *Com.* 19, «Si el senyor pot son vassal minvar del senyor ho no», Josep GUDIOL, p. 324-325. Text més clar a 3a CYADC I, 4, 30: «[...] car lo vasall no pot vendre el feu sens volutat del Senyor, lo Senyor empero pot sens voluntat del vassall a quis volvendre, forçat lo vassall, car lo vassall a son semblant ha a vendre el feu, sil senyor li dona licentia de vendre, en altra manera no pot al jusa vendre. Sino de volutat del Senyor, axi mateix es dels emphyteotas, e dels altres feuters» 331; «Si dominus potest diminuere vel encere vasallum de feudo»: «[...] dominus vero potest sine voluntate vasalli cuicunque inuito vasallo vasallus suo consimili habet vendere feudum, si dominus dat ei licentiam vendendi: aliter non potest inferiori vendere, nisi de voluntate domini. Idem est de emphyteutas, et aliis feudatariis», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 209.

Alguns capítols de les *Commemoracions* tracten d'aquestes qüestions, en consonància amb l'enfortiment del poder reial durant el segle XIII i la creació d'una complexa i jeràrquica estructura judicial, en la qual el poder públic comença a intervenir de nou sancionant els actes delictius i, especialment, aquells que afecten de manera greu la comunitat.⁵⁶² Però val a dir que la diferenciació entre aquests conceptes no queda prou clara, pel fet que el seu denominador comú és una falta a la fidelitat deguda al senyor a causa del jurament vassallàtic.

La injúria s'ha definit com un delictes contra l'honor, expressat mitjançant actes o amb paraules.⁵⁶³ Les *Commemoracions* regulen la competència jurisdiccional en diferents casos d'injúria. Així, estableixen que quan un habitant del castell, encara que fos família del castlà, hagués injuriat el senyor, l'injuriador hauria de fer firma de dret i seguir el judici davant del senyor superior, i no davant del castlà, segons observança del costum de Catalunya.⁵⁶⁴ També es diu que, costum general de Catalunya, en aquell cas en què hi ha dos castllans i ambdós tenen la castllania per un senyor superior, però sols un dels dos castllans té tota la jurisdicció (tots els «fermaments»), aleshores, quan un dels habitants del castell comet injúria contra el que no té jurisdicció, se seguirà

562. Emma MONTANOS FERRÍN i José SÁNCHEZ-ARCILLA, *Estudios de historia del derecho criminal*, Madrid, 1990, p. 13.

563. El dret romà, des d'antic, ja va donar a la *injúria* un ampli valor i significat. Vegeu Enrico PESSINA, *Enciclopèdia del diritto penale italiano*, 1905-1913, 14 v.: «[...] ampio significato del vocabolo *iniuria* e suo valore nella legge delle XII Tav [...]», *Indici*, 161-162; mossèn Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear VI*, Palma de Mallorca, 1954, p. 671-762: «Ofensa greu, de paraula o de fets, contra el bon nom o l'honor d'algú». Per a una millor aproximació al desenvolupament històric del dret processal i penal a Catalunya, vegeu Víctor FERRO POMA, *Els drets processal i penal a Catalunya abans del Decret de Nova Planta*, UOC; vegeu també Alfonso OTERO, «Historia del derecho criminal en Santiago de Compostela», *Dereito*, núm. 8, vol. 1, 1999, p. 141-186. Cf. DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, cit. vol. IV-V, p. 366-367: *injuriare* 'convitiari, injuriam inferre', *injuriator* 'qui facit injustitiam'.

564. *Com.* 12, «De injuria feta asenyor per als uns habitants del castel»: «Si el senyor castla menor reeb tots los fermaments dels clams de tots los habitants el castel don es castla e alcun daquel castel, o alcun neguex de la compaya daquel castla fara enjuria o alcun mal al senyor sobira o al batle seu ho alcun de compaya daquel senyor a aquel malfeytor deu segons custuma de cataluya fermar et fer dret e fer en poder daquel del senyor sobiran e no en poder del castla en axi con si aquel mal fet a son senyor», Josep GUDIOL, p. 321; «De iniuria facta domino ab aliquibus habitatoribus in castro»: «Si minor castellanus recipit omnia firmamenta quaestionum, seu querimoniarum hominum habitantium in castro, cuius est castellanus, et aliquis de illo castro, vel aliquis de familia illius etiam castellani injuriam fecerit, vel aliquod malum intulerit domino superiori, vel baiulo, seu alicui de familia ipsius domini, iste malefactor debet de consuetudine Cathalonie firmare, et facere ius in posse ipsius domini superioris, et non in posse castellani, sicut et ille vasallus, si malum aliquod intulisset domino», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 130.

judici davant d'aquest últim; però si un castlà injuria l'altre, la jurisdicció correspondrà al seu senyor superior.⁵⁶⁵

Cal recordar que durant l'edat mitjana la bausia es considerava un delictes de traïció del vassall envers el seu senyor superior per incompliment de la promesa de fidelitat deguda, que havia quedat consolidada per l'acte d'homenatge.

Veiem que la bausia ja havia estat tractada en alguns capítols dels *Usatges*.⁵⁶⁶ I les *Commemoracions*, a partir de la regulació usàtica, concretaran di-

565. *Com.* 25, «Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .i. per altre»: «[...] e alcun dels habitadors del castel faran injuria aquel castla qui no ha fermances o al senyor sobiran los injuritors deuen e son tenguts de custuma de cataluya fermar e fer dret per raho de la injuria, e no en poder daquel qui reeb e ha generalment los altres fermaments dels habitadors del castel. Item si .i. daquel .ii. castlans o altre castla fa injuria en poder del senyor sobira ferma aquel qui injuria feu et no en poder daquel aqui feta es la injuria. Jats se sia que reeba tots los fermaments dels clams dels habitadors del castel», Josep GUDIOL, p. 326-327; «Quando duo castellani tenent tantum pro domino castrum, et non alter pro altero tenent castellaniam»: «[...] et aliqui de habitatoribus illius castri faciunt iniuriam illi castellano, qui non habet firmamentum a domino superiori, ipsi iniuriantes debent, et tenentur de consuetudine Cathalonie firmare, et facere directum illius ratione iniurie in posse illius, cui facta est iniuria, et non in posse illius, qui recipit, et habet generaliter alia firmamenta habitantium in castro illo. Item si unus illorum duorum castellanorum alteri castellano iniuriam fecerit, in posse domini firmabit ille, qui iniuriam contulit, non in posse illius, cui facta est iniuria, etiam si receperit omnia firmamenta questionum habitantium in castro illo», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 256.

566. Vegeu *Us.* 40, «Qui se sciente»: «Qui se sciente seniore suum a manu vel a lingua occiderit, vel filium ejus legitimum, aut adulteravit uxorem ejus, vel tollerit ei suum castrum et non reddiderit ei sine pejoramento, aut fecerit ei malum quod non poterit redigere vel emendare, per unum ex hiis, si probatus vel convictus fuerit, debet venire in manu domini sui, cum omnibus que per eum habuerit, ad faciendum suam voluntatem, quia maxima bausia est», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 84; *Us.* 41, «De aliis namque»: «De aliis namque bausiis et maleficiis que possunt redirigi vel emendari, firmet homo directum seniori suo, sicut mos est istius patrie, et faciat eum sicut ille ei judicare fecerit», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 84; *Us.* 42, «Potestatem»: «Potestatem de suo castro et firmamentum de directo nullo modo contradicat homo seniori suo, sicut ei dare debet potestatem et facere directum (quia) quamdiu contradixerit bausator suus erit. Et si pro hoc malum apprehenderit, nullo modo emendatur. Et si senior in hoc dampnum habuerit aut missionem fecerit, emendetur ei ab homine suo», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 84; *Us.* 43, «Si quis in curia»: «Si quis in curia a seniore suo reptatus fuerit de bausia coram principe, debet se expiare per iudicium vel laudamentum ipsius curie; quod si facere contempserit, princeps debet eum inde distringere», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 84; *Us.* 45, «Et si quis a potestate»: «Et si (quis) a potestate fuerit reptatus, debet se in manu sua mittere, et per iudicium ipsius curie redi(ri)gere et emendare dampnum et malum atque deshonorem quod ei factum habuerit, aut expiare se debet de bausia per sacramentum, et (per) batalliam ad suum parem, qui de genere et de honore sit de suo valore, cum dampno et prodo quod per hoc debet habere. Dampnum et produm ideo dicimus, ut tantum accipiat si vincerit quantum perderet si vinceretur», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 84-85; *Us.* 77, «Exhereditare»: «Exhereditare autem possunt predicti genitores filios suos (vel filias), vel nepotes sive neptes, si alli tam presumptuosi existerint

ferents casos en els quals el vassall comet bausia contra el seu senyor i, per tant, és considerat traïdor (baare).⁵⁶⁷

Ja en el primer capítol de les *Commemoracions*, on es consigna l'obligació del vassall de donar postat o ferma de dret al senyor quan ho reclama, Pere Albert es mostra contundent quan declara que contra les coses que requereixen fidelitat se segueix el delict de bausia i no s'admet cap defensa.⁵⁶⁸ També veiem com Socarrats, quan comenta aquest capítol, considera la bausia un delict de traïció contra el senyor i, segons ell, aquest mot ve de *bausiare*, és a dir, del bes que el senyor i el vassall es fan en l'acte de prestació d'homenatge.⁵⁶⁹ Així, el vassall es convertiria en bausador si faltés a la fe promesa.

Les *Commemoracions de Pere Albert* advoquen jurídicament el delict de traïció invocant el costum de Catalunya, de tal manera que el vassall serà considerat traïdor quan no abandona el terme del castell si el seu senyor li reclama la postat: «[...] En altre manera tant cel vassall romandra el terme del cas-

ut patrem aut matrem, avum aut aviam, graviter percusserint aut deshonestaverint, vel de crimine eos in iudicio accusaverint, aut efficiantur bausatores [...]», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 94; *Us.* 94, «Quia justiciam»: «Quia justiciam facere de malefactoribus datum est solummodo potestatibus, scilicet de homicidiis, (de) adulteriis, de veneficiis, de latronibus, de bausatoribus et de aliis hominibus [...]», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 100.

567. Sobre el significat del terme *bausia*, vegeu Antoni M. ALCOVER i Francesc B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, vol. II, cit. 354, on es considera la bausia com a traïció i manament de la promesa de fidelitat, i posa com a exemple, entre d'altres, l'*Us.* 43, «Si quis in Curia»: «Si quis in curia a seniore suo reptatus fuerit de bausia coram principe, debet se expiare per iudicium vel laudamentum ipsius curie; quod si facere contempserit, princeps debet eum inde distringere», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 84; vegeu també Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana I*, Barcelona, 1989, p. 649-650. *Bausia*, ens diu Coromines, «és un derivat de bare (traïdor), especialment, el qui manca a les seves obligacions envers els seus senyors feudals». Per a un estudi sobre la traïció, vegeu Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Historia de la traición: La traición regia en León y Castilla*, Santiago de Compostella, 1971, reimpressió de 1995, on l'autor assenyala que la traïció és pròpia del món medieval.

568. *Com.* 1, «Que nuyla excepcio ne despulacio no sia reebuda contra senyors qui demanen poçtat e ferma de dret»: «[...] E breument si senyor ab son vassal pledeyara en judici de cosa que feeltat requira el vassal dira si esser depuylat de son senyor dalcuna part del feu, ho dalcuna altra re, e per aço dira que no es tengut al senyor respondre tro sia restituit en aquest cas lo vassal no deu esser oit, cor contra aqueles coses que feeltat requeren e batayla (bauzia) se segueix si seran contra dites, no es reebuda alcuna escusacion ne defeniment», Josep GUDIOL, p. 318; «quod nulla exceptio expoliacionis admittatur contra requirentem potestatem in iure et firmamentum»: «[...] in hoc casu vasallus non est aliquatiter audiendus: quoniam contra ea, quae fidelitatem requirunt, et bausia sequitur, si contradicatur, non admittitur aliqua defensio, etc.», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 5.

569. «Quaero, quae dicitur bausia. Et dic quod bausia dicitur a bausio, sive osculo: quia dominus et vasallus, dum praestatur fidelitas, et homagium [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. cit. 29, núm. 79.

tel, no es entes que aya donada poçtat e romandra baare segons custum de cataluya tant alongara donar plena poçtat».⁵⁷⁰

També es consigna que el vassall inferior que no hagi entregat la postat del castell dins els deu dies prescrits, passats aquests dies, serà considerat un traïdor, i els altres vassalls estaran obligats a ajudar el senyor superior contra el vassall «forfetor» (transgressor), perquè entregui la postat i faci firma de dret. En el cas de negar-se a ajudar el seu senyor, també seran considerats traïdors els altres vassalls.⁵⁷¹

Es recull el principi de considerar traïdor (baare) el vassall quan contradiu la postat del senyor superior i, en general, tots aquells actes que requereixen fidelitat, principi ja consignat en l'*Us*. 42 «Potestatem», però es va més enllà i s'aplica també el delictes de bausia a la institució tutelar, i s'estableix que el tutor de la filla menor de dotze anys que hereta el feu està obligat a prestar homenatge al senyor del feu en nom de la seva filla, a donar postat i fer ferma de dret quan el senyor li ho demani. Si el tutor s'hi nega, serà tingut per traïdor, ja que aquest se subroga en la condició de vassall del menor durant el temps que dura la tutela: «E si fara contra aqueles coses que feeltat regueren, sera baare. Car lo tudor romandra vassal aytant com dura la tuduria».⁵⁷²

També haurà de ser jutjat com a traïdor el vassall, castlà o el seu successor, abans de prestar homenatge i fidelitat al senyor del feu, quan hagi comès delictes de bausia contra el senyor del feu o contra els seus antecessors.⁵⁷³

570. *Com*. 2, «En qual manera deu esser dada poçtat», Josep GUDIOL, p. 318; «De modo dandi potestatem»: «[...] alioquin quantum vasallus remanserit in termino ipsius castri non intelligetur potestatem donasse: et bausator remanebit iuxta consuetudinem Cathalonie quamdiu distulerit dare plenam potestatem», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 33-34.

571. *Com*. 10, «En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria»: «[...] lo qual segon vassal es assaber lo vassal forfetor si no vol fermar dret o si no dara postat del castell dins .X. dies comptat lo dia en que asi sera denunciad del senyor seu passats .X. dies baare sera. Els altres vassals son tenguts a ajudar lo senyor sobira a forçar el que li don postat del castell e que ferm dret e faça al senyor sobira los quals si no ho fan baares seran», Josep GUDIOL, p. 320-321; «Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino»: «[...] si non firmaverit, id est, si non dederit potestatem de castro intra decem dies, computato die, qua hoc fuit sibi denuntiandum a domino suo, transactis decem diebus bausator erit, et caeteri vasalli tenentur iuvare dominum superiorem ad compellendum eum, ut donet potestatem de castro, et quod firmet, et quod faciat ius domino superiori: qui si non fecerint, bausatores erunt», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 101.

572. *Com*. 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu», Josep GUDIOL, p. 325-326; «Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum»: «[...] tutor eius faciat homagium pro illa domino feudi, et dabit potestatem de castro, quandocunque fuerit requisitus, et faciat servitium, et firmamentum de directo pro feudo: et si fecerit contra ea, quae fidelitatem requirunt, bausator erit: quoniam ipse tutor remanebit vasallus, quamdiu durabit tutoria», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 235-236.

573. *Com*. 27, «Si ans que aya fet homenatge pot esser baare per crim de baiya»: «Si vassal o castla a son successor ans que aya feta puritat de homenatge o de feeltat al senyor del feu, o

En el capítol 42 de les *Commémoracions*, Pere Albert tracta de la fellonia del vassall, és a dir, la manca de lleialtat o ofensa greu que comet el vassall envers el senyor del feu i de quina manera aquesta fellonia afecta la successió del fill del vassall transgressor.⁵⁷⁴ *Fellonia* es podria equiparar a *bausia*, ja que la fellonia també és, com sabem, sinònim de traïció o falta a la fidelitat donada. Però les *Commémoracions de Pere Albert* prefereixen utilitzar el terme *bausia* per referir-se al delictes, i *fellonia* en el sentit de malifetes, danys o traïcions del vassall contra el seu senyor. Solament tracta la fellonia quan es planteja, raonadament, els supòsits possibles i impossibles de la successió en el feu del fill del vassall deslleial.

Finalment, en el capítol 43 de les *Commémoracions*, veiem com Pere Albert accepta el duel judicial com a remei per a l'exculpació del crim de lesa majestat, el qual considera un delictes de traïció: «Item lo vassall deu la vida del senyor prefferir a la sua vida pròpia; car si lo senyor deu fer batalla ab altre, perquè algú vol provar per batalla contra aquell senyor que havia comès crim de lesa majestat, o altra cosa, certament lo dit senyor pot manar al hom e al vassal seu que per ell se sotmeta a batalla, com son hom dega la vida de son senyor prefferir a la sua vida».⁵⁷⁵

ason successor forferra en crim de baya al senyor o a son successor deu esser jutyat baare si aquel vassal o son successor axi com eren de testament ho ab intestat o per donacio de heretat, aura reebut lo feu del son pare e de son avi e sabra que aquel era adoncs senyor del feu contra lo qual feu lo crim», Josep GUDIOL, p. 327; «Si antequam fecerit homagium vasallis possit esse bausator, et ex delicto bausiae»: «Si vasallus, sive castellanus, vel eius succesor antequam fecerit securitatem homagii, et fidelitatis, domino feudi, vel eius succesori, forefecerit in crimine bausiae ipsi domino, vel eius successor, debet iudicari bausator, si ille vasallus, vel eius successor, tanquam haeres ex testamento, vel ab intestato, seu ex donatione haereditaria adisset feudum paternum, vel avisui, et scivit illum esse tunc, in quem commisit, dominum illius feudi», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 262.

574. Com. 42, «En qual manera fellonia comesa al senyor per lo vassall puxa noure al fill del vassall, o no, que.l fill no succeca en lo feu», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commémoracions de Pere Albert*, p. 193-194; «Qualiter felonia commissa domino per vasallum possit filio vasalli nocere, et qualiter non; quominus succedat filius in feudum», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 439-440.

575. Com. 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son hom», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commémoracions de Pere Albert*, p. 197; «Quae et quants són los drets que.l senyor ha en son hom», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commémoracions de Pere Albert*, p. 197; «Quae et quanta sunt iura, quae dominus habet in homine suo»: «Item vasallus debet vitam domini sui praeferre vitae suae propriae: quoniam si dominus debet facere duellum, puta quia aliquis vult probare per duellum contra ipsum dominum quod commiserit crimen laesae maiestatis, vel aliquod aliud, certe praedictus dominus potest praecipere homini, sive vasallo suo, ut pro ipso sub eat duellum: cum homo suus debeat domini sui vitam praeferre vitae propriae [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 468-469.

3.1.2.8. *La successió del feu. La tutela. El dot*

La successió feudal ja havia estat abordada en diversos usatges⁵⁷⁶ on, a part de la intestia, també era regulada l'eixorquia,⁵⁷⁷ amb un tractament diferenciats, segons fossin nobles o pagesos els que morien sense descendència. També la cugucia⁵⁷⁸ determinava la successió. La tutela⁵⁷⁹ i el dot,⁵⁸⁰ des de l'òptica de la seva implicació en el règim hereditari feudal, tindran aquí cabuda seguint l'anàlisi del règim successori que fa Pere Albert.

Les *Commemoracions* portaran a terme un tractament més extens de la successió feudal a partir de la concepció del feu com a unitat patrimonial que s'ha de preservar per assegurar l'equilibri econòmic i la submissió feudal. S'assenta el principi de la indivisibilitat i el caràcter vitalici del feu entregat a un dels fills, fet que s'acostaria cap a la institució de l'hereu i de la pubilla.

L'*Us. 31* «Si a vicecomitibus», en el cas de successió intestada d'un noble, concedia al seu *dominus* la prerrogativa de poder entregar el feu a qualsevol dels fills del difunt. I encara més: l'*Us. 79* «Possunt etiam» facultava els prínceps, magnats o cavallers per nomenar un successor dels seus honors, en vida, d'aquells vassalls que encara posseïen el feu.

Les *Commemoracions* secunden la successió intestada, s'afegeix que tindrà lloc la gratificació «loc es agradeyar»⁵⁸¹ i que el senyor rebrà homenatge del fill escollit com a successor del pare.⁵⁸²

576. *Us. 31*, «Si a vicecomitibus», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 81-82; *Us. 76*, «Auctoritate et Rogatu», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 93-94; *Us. 77*, «Exhereditate», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 94; *Us. 78*, «Si quis filium suum», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 94; *Us. 79*, «Possunt etiam», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 94-95; *Us. 127*, «Quod si filii», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 109; *Us. 138*, «De intestatis», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 113; vegeu Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 366-368.

577. *Us. 69*, «Item statuerunt», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 91; *Us. 109*, «De rebus», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 104.

578. *Us. 110*, «Similiter de rebus», cit. 104; *Us. 111*, «Si autem mulieres», cit. 104 i *Us. 112*, «Mariti uxores», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 104-105.

579. *Us. 115*, «Tutores vel bajuli», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 105.

580. *Us. 108*, «Si quis violenter»; *Us. 111*, «Si autem mulieres», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 104.

581. Mossèn Antoni M. ALCOVER, *Diccionari català-valencià-balear*, VI, Palma de Mallorca, 1954, p. 363, on es defineix *gradejar* com 'afavorir, decidir-se a favor d'un entre dos o més optants'. Posa com a exemple el text del capítol 21 de les *Commemoracions*.

582. *Com. 21*, «Quant es loc a gradeyar donan feu als fills del vassall qui mort es»: «Vassall sis moria sens testament os lexxa .ii. o .iii. fils o mes de leyal matrimoni nats loc es agradeyar, cor lo senyor pora lo feu atorgar aquil mes volra dels fils e aquel envestir del feu reeben daquel

El dret a succeir en el feu, segons assenyalen les *Commemoracions de Pere Albert*, es fa extensible també a la dona, per ús i observança de Catalunya: «Si defunct lo castlà o el vassall una fila sola sobreviu aquela segons us e observancia general de cathalunya succeix el feu axi con fil mascle. Iats se sia que entestat sia mort [...]». ⁵⁸³ El mateix es diu en el capítol de les *Commemoracions* on es planteja si un home pot ser vassall soliu de dos senyors, i si la dona pot ser igualment vassalla soliu: «Mas la fembra qui succeex el feu segons la costuma, romandra vassalla solia del senyor demunt dit, e faen homenatge, fara segrament de feultat al vescomte de cardona son senyor de qui te el feu pus que custum de cataluya ho ap(rova que filla) puscha succeer en feu». ⁵⁸⁴

S'estableix l'acceptació de l'«heretat feudal» com un requisit imprescindible per a la successió del feu: «[...] Axi mateix es, si axi com hereu pren lo feu del pare, mort lo pare, car en aquest cas, no pot contendre homenatge al Senyor del feu, e vulles o no, tindrà el feu axi com a vassall, e sera destret fer homenatge al Senyor: si empero no pren la heretat feudal, no sera destret lo feu retenir». ⁵⁸⁵

homenatge contra voluntats dels altres frares, e aço pot fer, si els atorguaren o contendran del feu, e axí aura lo feu segur aquel aquí sera axí donat per lo senyor», Josep GUDIOL, p. 325; «Quando habet locum gratificatio in concedendo feudum filiis vasalli defuncti»: «Vasallus si decesserit intestatus, et reliquerit duos vel tres, aut plures filios de legitimo matrimonio natos, locus est gratificationi. Glossa hoc habet locum quando inter dominum et vassallum nulla licita et debita conditio est apposita super feudo post mortem: quia si est apposita, servari debet illa conditio: ut ff. de pact. l. i & C. De bonis vac. 1 vacantia. & in usaticis de feudis intestatorum. C. si a vicecomitibus: quia dominus poterit feudum concedere illi, cui magis voluerit de filiis, et eum investire de feudo: recipiendo ab eo homagium, aliis fratribus inuitis. Et hoc sive fratres contenderint inter se, sive non contenderint de ipso feudo, et erit ei feudum securum», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 219.

Ressaltem que en el text del manuscrit de Vic manca la part que apareix a l'edició llatina de Socarrats, en el qual s'ha incorporat una glossa del *Corpus Iuris Civilis*.

583. *Com.* 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu», Josep GUDIOL, p. 325; «Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum»: «Si defuncto castellano, seu vasallo, filia tantum superstes fuerit, secundum usum et observatiam generalem Cathalonie succedit in feudum, sicut filios masculus [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 235.

584. *Com.* 36, «Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge», Josep GUDIOL, p. 331; «Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: et utrum mulier possit esse vasalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo pro feudo»: «[...] Nam licet de consuetudine Cathalonie mortuo vasallo solido alicuius nobilis, videlicet vicecomitis Cardonae, filia ipsius defuncti succedebat in feudo solido, quod ipse defunctus pater dictae mulieris tenebat pro domino vicecomite, pro quo feudo ipse defunctus erat homo solidus dicti vicecomitis, ipsa filia erit vasalla praedicti vicecomitis», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 349.

585. *Com.* 23, «Si lo vassall apres que ha fet homenatge pot leixar lo feu, lo Seyor no volent», 3a CYADC I 4, 30. 332 (prenem aquest text perquè és més clar que en altres versions); «Qualiter vasallus non potest dimittere feudum domino»: «Idem est si tanquam haeres adiit feu-

En el capítol 28 de les *Commemoracions*⁵⁸⁶ es dirà que, un cop acceptada l'herència feudal, l'hereu està obligat a prestar homenatge al senyor i que, si es nega a fer-ho, pot perdre el benefici quan el seu senyor ho vulgui. S'estableix el termini d'un any i un dia perquè l'hereu del vassall mort, un cop acceptada l'herència, es presenti davant del senyor del feu per prestar-li homenatge i fidelitat. El mateix termini s'estableix per al vassall per renovar l'homenatge al successor del seu senyor, sota pena de perdre el benefici si no ho fa quan li ho demana el senyor. S'insisteix, més endavant, amb la força del costum general de Catalunya, sobre la circumstància que qualsevol que sigui hereter del vassall difunt, amb testament o sense, s'ha de presentar dins d'un any i un dia davant del senyor del feu per renovar-li o prestar-li fidelitat i homenatge i que, si no ho fa, pot perdre el feu si així ho vol el seu senyor.⁵⁸⁷

El capítol 24 de les *Commemoracions* diu que el vassall o castlà que hagués fet donació o heretament absolut al seu fill, sense reservar-se res per a ell —ni l'usdefruit—, en aquest cas, un cop el fill ha acceptat el feu donat pel seu pare, ha de prestar homenatge al senyor del castell i, si no ho fa, aquest podrà prendre-li el feu o castell, fins que li hagi prestat homenatge i restituit totes les

dum paternum mortuo patre: quia in isto casu potest contradicere homagium domino feudi et veli nolit, retinebit feudum tanquam vasallus: et compelletur facere homagium domino. Glossa quia eadem persona fingitur cum defuncto: quia si pater defunctus non potuit se liberare ab homagio: postquam adiuit haereditatem feudalem: non compellitur feudum retinere», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 244.

586. *Com.* 28, «Quant cantes vegades e en quines cases se deya renovar homenatge e de la pena daquels qui no volen renovar»: «Cant lo senyor es defunct lo vassal, si deu venir dins .i. an, et .i. dia al hereu del defunct, e deu lo homenatge renovar e feeltat prometra [...]», Josep GUDIOL, p. 327; «Quando et in quibus casibus homagium sit renovandum»: «Domino defuncto, vasallus eius debet venire intra annum et diem ad haeredem defuncti, et homagium ei renovare, et fidelitatem promittere: quod nisi fecerit intra dictum tempus, tanquam ingratus amittet beneficium, si ipso domino placuerit. Eodem modo, vasallo defuncto, eius haeres quicumque fuerit, adita haereditate, debet coram domino feudi venire intra praedictum tempus post obitum dicti defuncti, et petere investituram feudi, paratus facere homagium, et fidelitatem pollicendo: nam eo ipso, quo haereditatem adivit, adstrictus est domino iuramenti et homagii [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 265-266.

587. *Com.* 41, «Si el nebot del vassal de(funt s) ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se(nyor de)l feu, e dins qual temps deua venir davant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 190-193; «Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domini feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudi ipse agnatus, vel alius haeres vasalli defuncti»: «[...] Et haec est consuetudo generalis Cathaloniae: videlicet quod quicumque fuerit haeres vasalli defuncti: sive ex testamento, vel sine testamento, debet ipse haeres venire coram domino feudi intra annum, et diem, paratus renovare, sive praestare homagium, et fidelitatem domino feudi: quod nisi fecerit, amittet feudum, si domino placuerit dictum est», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 428-429.

dispeses i els danys que el senyor manifestés haver-li causat des del dia en què li negà l'homenatge fins al dia en què s'hagués acabat el negoci.⁵⁸⁸

El capítol 24 de les *Commemoracions* recull la institució catalana de l'«heretament», ja configurada en els *Usatges de Barcelona*,⁵⁸⁹ concretament en l'Us. 76 «Auctoritate et rogatu» i l'Us. 79 «Possunt etiam». Però sembla que és en el nostre text on es consolida l'ús del terme *heretament* perquè assenta com aquesta institució condiciona les relacions de vassallatge en l'àmbit nobiliari. Aquesta pràctica de l'heretament tenia com a precedent el costum originat a la segona meitat del segle XI entre els pagesos que consistia a transmetre el patrimoni mitjançant una donació, seguint l'antic esquema de cessions de pares a fills. A aquestes donacions Pere Albert els donà en les *Commemoracions*, i per primera vegada, el nom d'*heretament*.⁵⁹⁰

Així, en el cas que el vassall fes heretament a favor del seu fill en vida, i aquest es reservés l'usdefruit, el senyor podria rebre homenatge d'un o d'altre «del pare axí con de usufructuari e axí con de possehidor e del fil axí con del propietari [...]», però en aquest cas l'usufructuari quedaria sempre al seu estat i el senyor només rebria servei de l'usufructuari; d'aquesta manera, no hi hauria dos vassalls d'aquell feu.⁵⁹¹

588. Com. 24, «Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho servey»: «E si el castla o el vassal el temps del heratament e de la donacio o feu a son fil neguna cosa nos retenc mas de tot en tot de Castlania e del feu son fil hereta de tot, ho a el daguestes coses plena donacio feu e neguna nos retenc lo pare aço feen en est cas lo fil pus que pres lo feu del pare axí a el donat per lo pare es tengut fer lo homenatge al senyor del feu o del castel [...]», Josep GUDIOL, p. 326; «Si fructuarius, vel proprietarius, vel ambo tenetur facere homagium, vel servitium»: «[...] in casu isto filius postquam adiuit feudum paternum sic sibi donatum a patre, tenetur facere homagium domino castri, sive feudi: quod si facere contenderit, et dominus castri, sive feudi, propter hoc, castrum, sive feudum appraehenderit, et gratiam non sustinuerit, non tenetur ei dominus reddere castrum, sive feudum, donec ei fecerit homagium, et restituerit omnes expensas, et damna, quae, et quas dominus ostenderit se fecisse [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 250.

589. En els *Usatges* ja es troba l'esbós de la típica institució catalana de l'heretament, nascuda quan s'aplica la regla del caràcter vitalici del feu, que té com a objecte que el fill agraciats en gaudeixi. Vegeu Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 238-240 i 365.

590. Lluís TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Barcelona, 1997, p. 289-291; vegeu també la regulació dels heretaments a *Legislatió civil catalana*, edició preparada per Joan EGEA FERNÁNDEZ i Josep FERRER RIBA, Barcelona, PPU, p. 59 i s.

591. Com. 24, «Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho servey», Josep GUDIOL, p. 326; «Si fructuarius, vel proprietarius, vel ambo tenetur facere homagium, vel servitium»: «Si vasallus vel castellanus haereditavit filium suum de castellania, sive de feudo castri, retento tantum sibi usufructu in tota vita sua, et dominus petierit homagium sibi fieri a dicto usufructuario, et filius usufructuarius dixerit se esse proprietarium, et ab eo debere exigere homagium, et non a patre, cum tantum sibi retinuerit usumfructum in dicto castro, et instituerit nomen proprietarium in ipso feudo tempore haereditationis, seu donationes quam sibi fecit, et pater usufructuarius timens se perdere per usufructum si filius proprietarius fecerit homagium domino, et ex adverso dixerit se debere facere homagium, et non filius: tunc dominus,

El redactor de les *Commemoracions* també reflexiona sobre com l'herència del feu influeix sobre la condició d'home soliu o no soliu, quan el que adquireix per heretament el feu és fill d'un home soliu, i especifica el tractament diferenciat segons si es tracta de cavaller o pagès: «[...] si es cavalier en nuyl cas los fils del cavalier no son homes del ric hom ne li son tenguts de fer home-natge si no can lo fil ho e els fils auran presa la heretat del pare o en vida o apres la mort del pare. E axi se usa per tota Cathaluya».

En canvi, si és pagès, dependrà de la seva situació geogràfica, és a dir, imperarà un règim diferent segons si es tracta d'un pagès de la Catalunya Nova o de la Catalunya Vella, tal com hem vist quan hem tractat el tema de la redempció en les dues parts que conformen el Principat. A la Catalunya Nova, s'estableix la mateixa regla per als fills dels cavallers i per als fills dels pagesos: només seran homes del seu senyor si han acceptat l'herència feudal. Però mentre que els fills dels pagesos poden deixar les seves heretats i anar-se'n lliurement, els fills dels cavallers no poden abandonar el feu un cop hagin acceptat l'herència, «Levat axi com dit es hahuda la heretat del feu ans podem tots los pageses solius partir a menar on se vuylen, e lurs fils, lexades les heretats. Mas aço no poden fer los cavalers ne lurs fils dels cavalers feuters pusquen auran hahuda la heretat feudal, que no romanguen tots temps homens de lurs senyors e facen los segons que dit es fer home-natge».⁵⁹²

A part d'aquests casos de la successió feudal testada i intestada a favor dels fills, s'obre la successió a favor dels agnats o dels parents en general del vassall difunt, quan aquest mor sense fills i intestat: «(Si algú vas) sal qui no ha fils, mas ha nebots o parens seus, mor(rà intes)tat, aquel nebot succeirà al vassal abintestat, aquel (nebot), rebuda la heretat del vassal damondit, és fet

postquam uterque se offert, potest recipere ab utroque homagium, videlicet a patre tanquam ab usufructuario, et a filio tanquam a proprietario: hoc salvo quod usufructuarius semper remaneat in suo statu, et quod dominus non recipiat servitium nisi ab usufructuario tantum, et non erunt duo vasalli, sed unus tantum de ipso feudo: et de hoc faciat dominus instrumentum, ne posset alteri praeiudicari [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 250.

592. *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom», Josep GUDIOL, p. 330-331: «Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii»: «[...] Nam cum aliquis constituit se hominem solidum homagium faciendo alicui magnati, et dominus dat ei feudum aliquod, vel simile, aut est miles, aut rusticus ille, qui facit homagium, si est miles, in nullo casu filii ipsius militis sunt homines dicti magnatis, nec tenentur ei facere homagium, nisi quando filius, vel filii adepti fuerint haereditatem patris. Et sic servatur per totam Cathaloniam [...] Nova Cathalonia, nec filii rusticorum sunt homines ipsorum magnatum, quorum patres sunt homines: nisi, ut supradictum est, adita haereditate feudali. [...] Hoc tamen non possunt milites, nec filii militum feudatariorum, ex quo adepti fuerint feudalem haereditatem, quin semper remaneant homines dominorum suorum, et compellatur, ut dictum est, facere homagium», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 337-338.

(hom del) senyor del dit vassall, e és tengut a el renovar lo home(natge e) fer feeltat».⁵⁹³ El que adquireix l'herència feudal es col·loca en el lloc del vassall mort i ha d'assumir tots els seus deures i obligacions, especialment el de renovar homenatge i prestar fidelitat al senyor dins del termini establert, com hem vist, d'un any i un dia, ja que si no ho fa, el vassall pot perdre l'heretat feudal. Si, un cop el senyor l'ha rebut i acceptat com a home seu, ve un altre parent més pròxim en grau, per tant amb més dret en la successió en el feu, «la receptio la qual feu lo senyor del primer no perjudica al vinent après», ja que, segons el text, el senyor el va rebre sota condició i el reconegué en el feu sota la presumpció que aquell feu li pertanyia.

En el capítol 42 de les *Commemoracions*, es planteja fins a quin punt la fellonia del vassall contra el seu senyor pot perjudicar el fill d'aquell vassall a l'hora de succeir en el feu. La regla general és que perjudica el fill quan aquest succeeix en el feu per la persona del pare, però Pere Albert vol fer una sèrie de precisions dins la successió agnàtica (avi, pare i fill). Així, estableix que, en el cas que el feu no comenci en el pare, sinó que vingui de l'avi, si el fill del vassall que comet la fellonia no fos concebut en vida del seu avi, llavors, també l'afectaria la fellonia del seu pare, perquè no pot apropiarse de res per la persona de l'avi, ja que no hi ha cap línia de consanguinitat entre el fill i el seu avi. No passa el mateix, diu el text, si el fill ja fos concebut en vida de l'avi, ja que el fill no vol ser admès en el feu per la persona del seu pare que comet la fellonia, sinó per la persona del seu avi. Si la fellonia del vassall és comesa després de la mort de l'avi, afecta el fill, ja que el seu pare és el més pròxim i capaç, «hon aquell vassall succeeix en lo feu, lo fill foragitat, com sie pus prohisme en grau». Això passaria sempre que el pare hagués acceptat l'herència de l'avi, ja que, en cas d'haver-la repudiat, el fill succeiria directament de la persona de l'avi i no l'afectaria la fellonia del seu pare: «Mas per persona del pare que cometent fellonia, no pot aquell fill succeir en lo feu, com aquell errant sie foragitador».⁵⁹⁴

593. Com. 41, «Si el nebot del vassall de(funt s) ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se(nyor de) l feu, e dins qual temps deua venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassall defunct», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 190-192; «Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domini feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudi ipse agnatus, vel alius haeres vasalli defuncti»: «Si aliquis vasallus non habens filios, sed habens agnatum, decederit intestatus, et ipse agnatus successerit ipsi vasallo ab intestato, ipse agnatus, ex quo haereditatem dicti vasalli sic defuncti adivit, factus est homo domini praedicti vasalli, et tenetur ei renovare homagium, et facere fidelitatem. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 428-429.

594. Com. 42, «En qual manera fellonia comesa al senyor per lo vassall puxa noure al fill del vassall, o no, que.l fill no succeca en lo feu», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 193-194; «Qualiter felonia commissa domino per vasallum possit filio vasalli nocere, et qualiter non; quominus succedat filius in feudum»: «[...] sed ex perso-

Hem pogut veure que les *Commemoracions* admeten com a premisses per a la successió feudal l'agnació i la cognició, i estableixen com a criteri la línia recta i la proximitat en grau. En l'últim capítol, en ho resumeix així: «Item, com alcun baró o senyor darà feu a alcun, e diu axí: “Atorc a tu, Aytal, e als hereus teus aytal feu”, no deuen aquells, en aytal cas, succeir a d'aquell feudatari, sinó los hereus de son cors devallats; car lo senyor axí donant, de aquells solament és vist cogitar (tenir present), e no dels altres que no són de son cors, dessendents de aquell a qui axí és otorgat lo feu».⁵⁹⁵

També mereix la nostra atenció el tractament que rep la institució tutelar⁵⁹⁶ quan es planteja la successió feudal de la dona, la qual, segons costum general de Catalunya, tenia els mateixos drets successoris sobre el feu que els que tenia l'home.

La dona medieval no deixava de ser moneda de canvi en les estratègies polítiques matrimonials destinades a enfortir el patrillinatge. Però aquesta visió de la dona, al servei d'una societat regida pels homes, sembla que troba un límit en el dret que té la dona a succeir en el feu en les mateixes condicions que l'home. Aquesta capacitat hereditària de la dona sobre el feu explica que durant l'edat mitjana trobem a Catalunya exemples de dones que exercien un poder sobre un domini com a senyores feudals. Les *Commemoracions de Pere Albert* recullen també a través de la tutela femenina aquesta realitat medieval, per això el seu concepte de *tutela* és una institució necessària per garantir la conservació del feu quan l'hereva és menor d'edat i no pot respondre dels seus actes.

La tutela ja estava configurada i regulada en l'*Us. 115* «Tutores vel bajuli», i Pere Albert es basa en aquest usatge en el capítol 22 de les *Commemoracions* i estableix que, quan la filla és menor d'edat, el seu tutor prestarà homenatge en nom d'ella al senyor del feu, i donarà postat del castell sempre que sigui requerit, alhora que hauria de fer servei i firma de dret, ja que si no ho

na sui patris committentis feloniam non potest ipse filius succedere in feudum, cum ipse delinquens sit repellendus [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 439-440.

595. Com. 43, «Quin e quants són los drets que'l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 195-199; «Quae et quanta sint iura quae dominus habet in homine suo»: «Item si quando aliquis baro, sive dominus dat feudum, et dicit sic: Concedo tibi tali et haeredibus tuis tale feudum: non debent in tali casu succedere illi feudatario, nisi haeredes de suo corpore descendentes: quia dominus sic donans de illis solummodo videtur cogitare, non de aliis, qui non sunt de corpore descendentes eius, cui sic concessum est feudum», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 490.

596. Sobre la institució de la tutela vegeu Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 360: «El tutor nombrado por el padre puede sin necesidad de confirmación ni decreto judiciales, hacerse cargo de la herencia paterna del pupilo, tomar inventario y practicar los demás actos propios de la tutela; previa empero, la prestación de juramento de procurar las cosas provechosas y evitar las inútiles al pupilo».

fes seria considerat un traïdor, perquè el tutor havia adquirit l'estatus de vassall durant tot el temps que durava la tutela.⁵⁹⁷

A continuació, en el mateix capítol 22 s'assenyala que, quan la filla contrau matrimoni i el feu que hereta es converteix en el dot per al seu matrimoni —reflex de la *donatio propter nuptias* romana—, el seu marit, segons costum general de Catalunya, ha de prestar homenatge al senyor del feu, donar postat i fer totes aquelles coses com si fos vassall, ja que si no ho fa serà considerat traïdor. I si la postat fos demanada a la dona i no al seu marit, i aquesta no volgués fer-la, el senyor podria prendre-li el castell i després entregar-lo al marit.⁵⁹⁸

És remarcable el fet que el text de les *Commemoracions* s'expressi amb el mot *exoar* (aixovar)⁵⁹⁹ per referir-se al dot, segurament seguint l'*Us*. «Si quis violenter», on el mot *aixovar* també s'utilitza com a sinònim de *dot*. En canvi, l'*Us*. «Si autem mulieres» s'expressa amb els termes *dot* i *esponsalici*.

Aquesta confusió és un altre testimoni del moment de configuració i definició de la terminologia jurídica que es vivia en l'època del redactat de les *Commemoracions de Pere Albert*, ja que, posteriorment, es van perfilant a poc a poc els conceptes de les donacions per causa de matrimoni. De manera que el dot s'aplicarà exclusivament a l'aportació que fa la dona al matrimoni i l'aixovar es referirà a l'aportació dels béns que fa l'home quan es casa amb una pubilla o quan ha d'anar a viure a casa de la seva dona i aquesta té un patrimoni més gran que el seu futur marit.

També és interessant la diferenciació que estableixen les *Commemoracions* entre els béns dotals i els béns parafernals, que no trobem en els *Usatges*, i que el text del capítol 22 introdueix seguint la noció romana dels *béns*

597. Com. 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu», Josep GUDIOL, p. 325-326; «Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum»: «[...] tutor eius faciat homagium pro illa dimino feudi, et dabit potestatem de castro, quandoquunque fuerit requisitus, et faciam servitium, et firmamentum de directo pro feudo: et si fecerit contra ea, quae fidelitatem requirunt, bausator erit: quoniam ipse tutor remanebit vasallus, quamdiu durabit tutoria», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 235-236.

598. Vegeu el comentari a aquest capítol de les *Commemoracions* fet per Pedro Nolasco VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña I*, 2a ed., Madrid, 1861; també en edició facsímil a coll. «Textos Jurídics Catalans. Escriptors», num. 1/4, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989, p. 81, n. 66.

599. Vegeu la definició d'*aixovar* a Antoni M. ALCOVER i Francesc B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear I*, cit. 374, on es donen diferents significats del mot, tots relacionats amb la institució matrimonial i que es poden identificar amb el dot quan es tracta d'una quantitat en diners o robes i altres béns que la dona aporta al matrimoni. També assenyala que a Catalunya és la quantitat que el marit que no és hereu aporta al matrimoni quan la seva dona és pubilla. Igualment a Joan COROMINES, *Diccionari etimològic I*, cit. 115-116, que recull l'origen àrab d'aquest mot. Cf. Antonio PÉREZ MARTÍN, *Los Fueros de Aragón*, cit. 581: *aixovar* o *aixuar* són els béns que la muller aporta al matrimoni.

parafernals. Quan el feu no tingui la qualitat de dot, és a dir, quan no entra a formar part de la societat matrimonial, sinó que es considera un bé privatiu que la dona aporta al matrimoni, llavors la dona ha de prestar homenatge al senyor, en persona o mitjançant procurador.⁶⁰⁰

El mateix ens torna a repetir el text, en el capítol 36, quan insisteix de nou en les donacions per causa de matrimoni: «E si el marit no es home soliu de comte de Urgel ne daltre, el sera tengut de complir totes estes coses al senyor del feu si reeb en exoar la cosa feudal. Si no es cosa feudal e es preferral no sera tengut lo marit si nos vol, mas la muyler sera tenguda axi con dit es».⁶⁰¹

A la Catalunya Vella, on, com ja hem recordat, els pagesos estaven estrictament lligats al seu senyor, en cas de contraure matrimoni, els seus senyors rebien la quarta part del lluïisme per esponsalici: «E si fan matrimonis los senyors dels pageses an quax per tot loïisme del spoalici».⁶⁰² Pere Albert reculli-

600. *Com.* 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu»: «E si la dona aura marit es tengut per custum de cathaluya fer homenatge al senyor del feu e dar poçtat del castel e fer totes coses axi con vassal, si el feu a reebut en axoar nol pot recusar cor dret feui es que sia senyor si no fa lo homenatge ne dara poçtat o fara contra aqueles coses que feeltat requeren bare sera. E si al marit no sera requesta la poçtat mas a la dona et la dona no dara la poçtat et el senyor del feu per asço pendra lo castel es tengut lo senyor retre lo castel al marit. E si el feu no sera donat en exoar mas sera de bens parafernals de la dona. Adoncs la dona fara lo homenatge al senyor, et no el marit per si tant solament o per procurador sis volra, e daral poçtat e faral totes coses que feeltat requeren per raho de feu», Josep GUDIOL, p. 325-326; «Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum»: «[...] Si vero illa domina nupta fuerit, maritus eius tenetur de consuetudine Cathaloniae facere homagium domino feudi, et tenetur dare potestatem de castro, et omnia facere ut vasallus, si ipsum feudum recepit in dotem: nec potest recusare, quia fictione iuris dominus reputatur, ita quod si non fecerit homagium, nec dederit potestatem, vel fecerit contra ea, quae fidelitatem requirunt, basator erit. Et si a marito non fuerit requisita potestas, sed ab ipsa domina, et domina non dederit potestatem, et dominus feudi propter hoc castrum apprehenderit, tenebitur dominus castrum reddere marito. Si vero feudum non fuerit datum in dotem, sed erit de bonis paraphernalibus ipsius dominae, tunc dicta domina faciet homagium domino, et non maritus per se tantum, vel per procuratorem, si voluerit, et dabit potestatem, et faciet omnia quae fidelitatem requirunt ratione illius feudi», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 235-236.

601. *Com.* 36, «Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vasalla e com se fassa homenatge», Josep GUDIOL, p. 331; «Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: et utrum mulier possit esse vasalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo pro feudo»: «[...] Si vero dictus maritus eius non est homo solidus dicti comitis Urgellensis nec etiam alicuius alterius, ipse tenebitur omnia adimplere domino feudi, ex quo recepit in dotem ipsam rem feudalem. Si vero non recepit in dotem, et ipsa res feudal est res paraphernalis, non tenetur eius maritus, si vult, et eius uxor tenetur, ut supra dictum est», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 349.

602. *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom», Josep GUDIOL, p. 330-331; «Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii»: «[...] Et si contrahunt matrimonia, domini ipsorum rusticorum habent quartam partem laudemii de sponsalicio. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 337-338.

ria aquí la figura jurídica anomenada *firma d'espoli*, que ha estat definida com la quantitat que percebia el senyor per autoritzar l'esponsalici del pagès, fet que ha estat considerat, també, com un dels sis mals usos a què els senyors sotmetien els pagesos de remença.

3.1.2.9. *Les convenientiae. Valor dels pactes. Prevalença del pacte formal escrit sobre la norma consuetudinària: la seguretat jurídica dels pactes*

Les *convenientiae* ja són recollides i acceptades en l'*Us*. 70, «Comunie»: «Comunias e covinças que.ls cavallers e.ls hòmens de peu fan entre si, volent anar en host e en cavalcades o en casses, fermament sien tengudes per aquells qui las oiran e las authoritzaran, e per aquells qui le oiran e callaran e no contradiran; que axí hi hàjan prou o dan com entre ells serà convengut». Com ha estat repetit i acceptat per la historiografia, són, al costat del jurament de fidelitat, el mitjà primigeni per a la regulació i fixació dels deures i dels drets de les relacions feudovassallàtiques que conformen els lligams de poder entre els comtes i els barons, i els dels barons amb els castlans. Recordem que la feudalització del territori, sobretot en els antics territoris de la Marca Hispànica, quedava materialitzada en la tinença dels castells i en l'exercici del poder del castlà sobre els homes que vivien en els territoris del seu domini, sota el seu abric, però també sota els seus designis abusius i arbitraris que quedarien palesos en els mals usos senyorials.⁶⁰³

Les *convenientiae* també són un mecanisme per a la integració dels poders feudals, per agrupar-los sota la figura del comte de Barcelona,⁶⁰⁴ ja que aquests pactes entre els membres de l'aristocràcia feudal, sobretot entre els comtes d'altres territoris i el casal de Barcelona, es traduïen en aliances que ajudarien a la concreció d'un ordre polític fort sota la figura del príncep. No s'ha d'oblidar que aquesta submissió també fou aconseguida gràcies a les paries musulmanes, amb les quals s'havia enriquit el comtat de Barcelona. Grà-

603. Ens remetem als estudis de Pierre BONNASSIE, «Les conventions féodales dans la Catalogne du xie siècle», *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal*, París, 1971, p. 187-208; Santiago SOBREQUÉS VIDAL, *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*, Girona, 1978, p. 12-15; Josep M. SALRACH, «Catalunya, comunitat d'origen medieval», cit. 18-19; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *El renacimiento del poder legislativo...*, cit. 166, on l'autor precisa que a Catalunya les *convenientiae* o pactes privats, juntament amb el costum, seran els mecanismes que construiran «fatigosamente» l'ordenament jurídic.

604. Vegeu Tomàs de MONTAGUT i Carlos J. MALUQUER, *Història del dret espanyol*, cit. 146-147: «El resultat final d'aquestes *convenientiae* serà la construcció d'una piràmide feudal a Catalunya, en el vèrtex de la qual trobarem el comte de Barcelona».

cies a aquestes paries fou més factible comprar el vassallatge de les famílies comtals mitjançant l'instrument de les *convenientiae*.

Les possibilitats que obria el pacte feudal, com a mecanisme d'integració de les relacions juridicofeudals, no podien passar per alt a Pere Albert. Per això s'encarrega de la seva regulació. D'aquesta manera, també es podia treure profit de la seva existència a fi d'encaminar, en última instància, aquest element feudal cap a la consolidació d'un ordre polític hegemònic encarnat en el príncep.

Segons el text de les *Commémoracions*, aquestes *convenientiae* són l'instrument regulador de les relacions jurídiques entre els senyors feudals, i la seva formulació per escrit tindrà un valor de prova en els judicis, alhora que revestirà de seguretat jurídica els actes jurídics duts a terme entre les parts. Destaquem en les *Commémoracions* un interès per consolidar el costum de formalitzar el pacte en una carta o un document escrit, com a mitjà formal per garantir el compliment de l'acord de manera que el contingut pogués ser utilitzat en cas de controvèrsia entre el senyor i el vassall.⁶⁰⁵

El pacte per escrit adquireix una importància tal que en molts casos es prioritza al costum o a l'observança general de Catalunya. Així s'estableix en les *Commémoracions* quan es planteja si ajuda o no la prescripció per no donar plena postat, on responen que el vassall no podrà ajudar-se de la prescripció, ja que, segons costum i observança general de Catalunya, no s'entén donada plena postat, a menys que això s'expressi en la carta convencional, ja que, apareguda la dita convenció o acord, tindrà preferència respecte del costum i l'observança de Catalunya.⁶⁰⁶ De manera que el pacte formalitzat per

605. Com. 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home»: «Item, quant que quant contentió serà entre lo senyor e lo vassall o feudatari, las paraulas, e las covinenças las quals en donar lo feu són interposadas, són sguardadoras e atenedoras, e segons aquellas covinenças és la contentió determinadora», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commémoracions de Pere Albert*, p. 199; «Quae et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo»: «[...] Item quandocunque contentio fuerit inter dominum et vasallum, seu feudatarium, verba et conventiones, quae in dando feudum sunt interpositae, sunt recipiende, et attendende: et secundum illas conventiones contentio est determinanda», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 469-470.

606. Com. 6, «Que no ajut prescripció en donar poçtat»: «[...] car no es donada axi plena postat de castel. Encara si diga que memoria domes no es que sos antecessors nuyl temps no donaren en altra manera postat. Cor segons costuma e observancia general de cataluya, no es axi dada plena postat de castel si doncs en la carta de les covinenças no es covengut que axis do postat la qual covinença si aparra, pora esser contra lo general us et costuma e observancia de cataluya», Josep GUDIOL, p. 319; «Non inuvat praescriptio in non dando plenam potestatem»: «[...] quia non datur sic plena potestas de castro, etiam si dicatur quod non extat memoria hominum, quod ipse, vel antecessores sui nunquam dederunt potestatem alteri de ipso castro: quia secundum consuetudinem, et observationem generalem Cathaloniae non datur sic plena potestas, de castro, nisi instrumento condicionali contineatur, quod tali modo datur potestas. Quae conventio, si apparuerit, poterit esse contra generalem consuetudinem, et observantiam Cathaloniae», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 62.

escrit entre les parts tindrà més valor que la norma consuetudinària. Sembla que es vulgui defensar la llibertat i la privadesa del pacte donant-li força, enfront del costum general de Catalunya.

El vassall que assegura que té en alou alguna cosa compresa dins el terme del castell també està obligat a mostrar al seu senyor el títol pel qual té el dit alou: donació, venda, etc., ja que si el vassall no pot demostrar la naturalesa alodial es presumirà que és una cosa feudal.⁶⁰⁷

El títol com a formulisme que garanteix la possessió de l'aloer i dona seguretat jurídica als seus actes es materialitzarà en el document escrit com a substrat del negoci jurídic, fet que sembla que manifesta una recuperació de l'esperit jurídic romà on, com sabem, el document escrit té una importància decisiva per garantir el compliment de les obligacions entre les parts.

Les «cartes públiques» seran un vehicle de prova i garantia del pacte. Quan en les *Commemoracions* es parla de les cartes públiques suposem que es refereixen als instruments acompanyats de la fe notarial. Així ho manifesten quan s'assenyala el valor legal de la carta pública que inclou els pactes entre el senyor i el vassall, especialment quan és una carta partida en *a*, *b*, *c*, ja que es presumeix que ambdues parts tenen la mateixa carta convencional. Així es revesteix de seguretat jurídica l'acte i, alhora, es garanteix l'autenticitat documental. El vassall no podrà emparar-se en la prescripció temporal, ja que haurà d'atendre's als pactes formalitzats en la carta.⁶⁰⁸

607. *Com.* 13, «De alou de castla»: «Sil castla ho vassall dira si haver que a alou en el terme del castel don es vassall es tengut aquel lo vessal amostrar a son seyor con ho ha per alou, car pot aver aquel alou, o per donacio ho per venda de senyor seu ho daltre o altre aloer ho en altra manera [...] E si no ho pora mostrar no sera alou, mas feu sera [...] car totes coses que el castla ho vassall ha el terme del castel don es vassall, son enteses de feu esser si no mostra lo contrari segons que dit es. E el vassall no pot en asso aver prescripcio contra senyor», Josep GUDIOL, p. 321-322; «De allodio castellani»: «Si castellanus, sive vasallus dixerit se habere allodium in termino castri, ratione cuius est vasallus, tenetur ille vasallus ostendere domino suo quomodo habet per allodium: quia alius pont habere illud allodium ex donatione, vel velditione domini sui, vel alterius allodiarum, vel alio modo [...] Si vero non poterit ostendere, non erit allodium, sed feudum erit [...] quae omnia quaecumque castellanus, sive vasallus, habet in termino castri, ratione cuius est vasallus reputantur esse de feudo, nisi contrarium ostendatur, ut dictum est, et vasallus non potest prescribere contra dominum», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 133,

608. *Com.* 14, «En quals coses no prescriu castla contra senyor et quals coses prescriu»: «[...] Item si certes son les covinences entre senyor e vassall Castlan e senyor se aura retengut en la carta de les covinences alscus domenges plets estancaments et fermamens ho altres alscunes coses qui en la carta de la covinença feta entre els no sien contengudes, e el Castla no pora demostrar que aquels aja hahudes. [...] En altra manera per atorgament de senyor seu es tengut aqueles coses restituir al senyor seu e no pot aqueles coses prescriure per nuyl alongament de temps pus que carta de covinença aparega, e mayorment si la carta es partida pel la a. b. c. cor adones es prescripció que aquel castla aya la altra carta de covinences can lo senyor mostra la sua per a. b. c partida, cor contra manifest seyal nuyl temps de longa possessio no esclou la seyoria

El recurs de la carta pública com a mitjà per garantir la seguretat jurídica del pacte es torna a posar en relleu quan es dóna un exemple de venda per franc alou a Berenguer bisbe de Barcelona de les lleudes que Guillem de Mediona tenia pel rei Pere el Catòlic. Ens diu el text que el rei confirmà la venda mitjançant instrument públic.⁶⁰⁹

El jurament i l'instrument públic també són garanties per al senyor que la postat del castell no serà contradita pel seu vassall.⁶¹⁰

Les *Commemoracions de Pere Albert* donaran a la prescripció de llarg temps un valor subsidiari, en defecte de la carta convencional, de manera que el vassall sols es podrà valdre de la prescripció temporal quan ni ell ni el senyor no disposin de la carta convencional. Llavors, el vassall podrà manifestar que ell i els seus antecessors havien posseït aquell bé per espai de quaranta anys o més, amb el reconeixement d'haver tingut les coses en feu pel dit senyor i que sempre havia estat d'aquesta manera.⁶¹¹

deguda [...]», Josep GUDIOL, p. 322; «In quibus non praescribit castellanus contra dominum, et in quibus praescribit»: «Item si certae sunt conventiones inter dominum et castellanum, et dominus ibi retinuerit in instrumento conventionali aliquas dominicaturas, placita, et firmamenta, vel aliqua alia, et tempore procedente castellanus aliqua de his occupaverit, vel aliqua alia, quae in instrumento conventionali facto inter eos non continent, tamen et castellanus non poterit ostendere quod ea habuerit alias ex concessione domini sui, tenetur ea restituere domino suo, nec potest ea praescribere aliqua temporis diuturnitate, ex quo instrumentum conventionale apparet, et maxime si instrumentum est divisum per Alphabetum: quia tunc praesumitur castellanum habere penes se instrumentum conventionale, cum dominus ostendat suum divisum per Alphabetum. Nam circa evidentia signa nullum tempus longae possessionis excludit debitum dominium [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 153.

609. Com. 40, «Que el senyor sobirà no pot <...> feu ho la castlania jusana <...> té el castel seu»: «[...] En Guillem de Mediona, lo qual Guillem de Mediona vené per franc alou a'n Berenguer, bisbe de Barcelona senyor sobirà daqueles leudes, la qual venda feta per franc (alou, al senyor) sobira lo Rey en Pere per lo qual En Guillem de Mediona (las tenia, con) ferma ho ab carta publica», Josep GUDIOL, p. 333; «Quod superior dominus non potest emere feudum, sive castellaniam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo»: «[...] Guilielmo de Mediona, quia Guilielmo vendidit per Francum allodium Berengario episcopo Barchinonae domino superiori ipsarum leudarum: quam venditionem rex Petrus, pro quo dictus Guilielmo tenebat, confirmavit cum publico instrumento», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 424-425.

610. Cas. 3: «[...] Ladoncs no és tengut aquell senyor retre lo Castell, ne aquells Feus, entro lo Castlà li haja esmenat totas messions e los damnatges que lo Senyor haurà sostenguts en aprehensió de aquell castell, e en la guarda, e encara entrò que li haja assegurat, ab jurament e ab instrument públic, que d'aquí avant la postat de aquell castell no li sie contra dita», 3a CYADC I, 4, 30. 341-342; «[...] tunc non tenetur ipse dominus reddere castrum, nec feuda illa, donec castellanus emendaverit domino suo omnes missiones, et damna, quae dominus sustinuerit in aprehensione ipsius castri, et in guarda, et etiam domino assecuraverit iureiurando cum instrumento publicoquod amodo potestas ipsius castri non sit ei contradicta», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 596-597.

611. Com. 15, «En quals coses prescriu castla e quant contra son senyor»: «Mes si nuyla carta de covinences no aura lo senyor ne el castla dira si con e ses antecessors ayi aver tingut e pos-

També s'assenyala que es faci escriptura per establir els serveis prestats per l'usufructuari al seu senyor, a fi que quedi clar que no hi ha dos vassalls en aquell feu i, d'aquesta manera, evitar perjudicis.⁶¹²

L'existència de la carta de prestació d'homenatge tenia un paper prou important, segons l'opinió que exposa el redactor, ja que es planteja a quin dels dos senyors ha d'ajudar personalment el vassall no soliu que havia fet homenatge a senyors diferents quan aquests entren en guerra.

Es respon que el vassall haurà d'ajudar personalment el senyor a qui primer hagués prestat homenatge, però, en defecte de la carta que ho demostrï, regirà el principi d'igualtat, de manera que podrà ajudar personalment qualsevol dels dos senyors, i un d'ells mitjançant substitut.⁶¹³

En aquesta línia del valor atorgat a la redacció escrita del pacte, en el capítol 34 de les *Commemoracions* s'expressa que l'homenatge també s'adquireix per promesa mitjançant escriptura d'estipulació, tot i que la promesa és vàlida encara que no intervingui causa en l'estipulació.⁶¹⁴

seit per spay de .xl. ans ho més, e regonexera quant ha en feu pera quel senyor e que aqueles coses tots <tots> temps foren de feu adoncs li ajudara prescripcio levat en guerres [...]», Josep GUDIOL, p. 322-323; «In quibus praescribit castellanus, et quando contra dominum suum»: «Si vero nullum instrumentum conventionale habuerit dominus, nec castellanus dixerit se et suos antecessores ita tenuisse, et possedisse spatio quadraginta annorum, vel etiam amplius, et recognoverit ea tenere in feudum pro ipso domino, et ita semper fuisse de feudo, tunc iuvat eum praescriptio quam in guerris faciendis de ipso tali castro [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 159-160.

612. Com. 24, «Si usufructuari e el propietari o ambdúi sien tenguts fer homenatge o servey»: «[...] Açò sal, que lo usufructuari tots temps romandra en son stament e que el senyor no reeb servi y si no del usufructuari del feu e daço faça al senyor carta que no puxa a alcun fer periudici», Josep GUDIOL, p. 326; «Si fructuarius, vel proprietarius, vel ambo tenentur facere homagium, vel servitium»: «[...] quod dominus non recipiat servitium nisi ab usufructuario tantum, et non erunt duo vasalli, sed unus tantum de ipso feudo: et de hoc faciat dominus instrumentum, ne posset alteri praeiudicari», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 250.

613. Com. 32, «En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els»: «[...] E si es dubte aquí primerament es tengut fer ajuda personalment per dret de homenatge, per ço cor lo homenatge comença per los antecessors el temps antich e daço no aparcan cartes, et axi no apar qual daquels dos senyors sia primer per dret de homenatge, per egalat pot a qual se vol de sa persona gradeyar que li aiut personalment e al altre deura ajudar per altra societat car no fa açò ab volentat de noure axi com desus es dit», Josep GUDIOL, p. 328-329; «Qualiter debet se habere homo non solidus duorum, quando ipsi domini guerram inter se habent»: «[...] Et si fuerit dubium, cui primo teneatur praestare auxilium personaliter iure homagii, ut puta quia homagium incoepit ab antecessoribus retroactis temporibus, et non apparet hincinde instrumentum: et sic non apparet quis istorum duorum dominorum sit primus iure homagii, de aequitate potest, cui vult, de persona sua gratificari, ut illum personaliter iuvet, alteri vero debebit per substitutum deservire: quia non fecit hoc animo nocendi, ut supra proxime dictum est», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 317.

614. Com. 34, «Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge»: «[...] Encara es prescrit com es fet per scrit o per ab stipulacion e no deu hom aver cura de cus-

3.1.3. L'OBSERVANÇA DE LA LLEI I DEL COSTUM. VALOR NORMATIU DEL COSTUM JURÍDIC CODIFICAT

Com és sabut, els carolingis respectaven les lleis i els costums dels territoris annexionats al seu Imperi, fet que també ha estat interpretat com una estratègia per sotmetre de manera pacífica els habitants dels territoris conquerits.⁶¹⁵ Aquesta actitud dels francs també fou posada en pràctica en els territoris de la Marca Hispànica, on restava la tradició jurídica visigòtica del *Liber*. Els francs deixaren que les lleis i els costums que regien aleshores continuessin la seva missió, sense interferir en la seva vigència. Recordem que el *Liber* fou vàlid i eficaç fins que la mateixa evolució de la societat del Principat cap al nou règim feudal imposava per si mateixa la regulació de noves situacions i relacions jurídiques que ja no trobaven resposta en el *Liber*, fet que donà pas a l'estructuració dels *Usatges de Barcelona*.

Aquest respecte per la llei i pel costum propi, tan arrelat en la consciència popular, queda preservat, d'aquesta manera, com ja observà Brocà, en els *Usatges*. L'*Us*. 139 «Unaqueque gens» i l'*Us*. 140 «Privilegia» defineixen les dues formes fonamentals de creació del dret: la llei i el costum.⁶¹⁶

tuma, si en la promissio afer ac rahon o no, Car vist sia que rahon noy agues, val sters ab acabament la promissio [...], Josep GUDIOL, p. 329-330; «Utrum homagium possit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium»: «[...] Et per promissionem etiam praescribitur, interveniente scriptura, sive stipulatione. Nec est de consuetudine curandum, utrum in promissione facienda causa interveniat, vel non: nam quamvis causa non interveniat valet tamen cum effectu promissio, interveniente stipulatione [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 331-332.

615. Vegeu Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto*, cit. 263: «Questo diritto consuetudinario, che non tarderà a consolidarsi in redazioni scritte per opera di privati o per iniziativa pubblica, era quel patrimonio comune che un'esperienza di secoli aveva collaudato e chi il popolo, questo nuovo soggetto che si affaccia alla storia, custodisce concordemente per tacito consenso, proprio [...]»; André GOURON, «Aurore de la coutume», *Droit et coutume en France aux XII et XIIIe siècles*, Londres, Variorum, 1993, p. 186: «[...] la fixation de la coutume a été dépendante de l'instant où les populations ont pris conscience de la force de l'usage. [...] la fin du douzième siècle constitue le théâtre de cette fixation».

616. *Us*. 139, «Unaqueque gens»: «Unaqueque gens propriam sibi ex consuetudine elegit legem. Longa enim consuetudo pro lege suscipitur. Lex autem juris est species; mos autem, longa consuetudo de moribus tractatur tantundem. Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur; nam igitur quia rex vel imperator edicit, constitutio vel edictum vocatur. One jus ex legibus et moribus constat; mos autem est vetustate probata consuetudo. Institutio equitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus»; *Us*. 140, «Privilegia»: «Privilegia autem sunt leges privatorum, quasi private leges; nam privilegium inde dictum est quod in privato feratur», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 113-114. La diferència entre *llei* i *costum* té en les *Commemoracions* una tintura isidoriana que recull la definició del costum, pràcticament idèntica, de Tertul·lià (*De corona*, 4,5) Cf. *Etim*. 2, 10 «De lege»: «Lex est constitutio populi, quam maiores nati cum plebibus sancierunt. Nam quod Rex vel Imperator edicit, constitutio vel edictum vocatur. Institutio aequitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in mori-

Pere Albert enceta el seu recull consuetudinari emparant-se en el concepte del *costum* entès com aquell dret producte dels usos del poble. Socarrats, en les primeres pàgines del seu tractat, precisa que quan el costum passa a ser llei escrita perd el nom de *costum* i s'anomena *llei*.⁶¹⁷ El jurista del segle xv també defineix el *costum*, en el seu comentari en el *Cas 2*, com el dret no escrit creat pel poble o per la majoria del poble, establert amb la seva recta manera de procedir i d'ús continuat.⁶¹⁸

L'encapçalament de les *Commemoracions* «Aci comencen les Custumes de

bus. Inter legem autem et mores hoc interest, quod lex scripta est, mos vero est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est, de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu. [...] Factae sunt autem, ut earum metu humana coherceatur audacia, tutaque sit inter inprobos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim praemio aut poena vita moderatur humana. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem, patrie, loco tempori-que conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta». El mateix repeteix sant Isidor a *Etim.* 5, 3: «Quid differunt inter se ius, leges et mores»: «[...] Omne autem ius legibus et moribus constat. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu»; i també a *Etim.* 5, 21 «Qualis debeat fieri lex»: «Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco tempori-que conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta», on descriu els atributs que ha de tenir la llei. Entre d'altres, destaquem que la llei ha d'estar en consonància i harmonia amb els costums de la pàtria. Aquest és un dels objectius clau de Pere Albert a les *Commemoracions*, on veiem l'esforç constant per coordinar els principis de dret comú amb els costums de la terra. Vegeu sant Isidor de Sevilla, *Etimologías*, edició bilingüe, I (llibres I-X). Text llatí, versió espanyola i notes de José Oroz Reta i Manuel A. Marcos Casquero, introducció general de Manuel C. Díaz y Díaz, Madrid, 1982, p. 374-375, 510-511 i 516-517.

617. «[...] Et consequenter concludo in hac quaestione quod dictae commemorationes, sive consuetudines in foro contentioso causarum sunt servandae. Secundo quaero, dicitur quod dictae commemorationes dicuntur consuetudines Cathaloniae: contra quod oppono quoties consuetudo transit in legem scriptam perdit nomen consuetudines, et vocatur lex [...]»; afegeix més avall Socarrats que es desconeix de quan prové l'*auctoritas* de Pere Albert «[...] Sed Petro Alberto non apparet quod data fuerit ista autoritas et ideo ipse refert, et non statuit. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 3a, núm. 4-5.

618. «Est enim consuetudo ius non scriptum, moribus, et usibus populi, vel maioris partis recte initiatum, et continuatum [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 522-523, núm. 5.

Catalunya entre senyors e vassalls tenens castells per senyors, ho altres feus»⁶¹⁹ ja és un indicador del contingut consuetudinari i general que tenen els seus capítols. El mateix Socarrats utilitzarà el títol de les *Commémoracions* com a argument per explicar l'abast general dels costums recollits per Pere Albert.⁶²⁰

L'afany de Pere Albert per reafirmar el valor del costum és constant en gairebé tots els capítols de les *Commémoracions*, on, com constata Tomàs de Montagut, l'esmenta repetidament.⁶²¹

Així, veiem com Pere Albert fa referència al costum, acompanyat, la major part de les vegades, de diferents qualificatius: «Costum-a de Catalunya»,⁶²² «De costuma»,⁶²³ «E custumat»,⁶²⁴ «Com custumat es»,⁶²⁵ «Acustumat de fer»,⁶²⁶ «Provada costuma» i «Antiga e provada custuma»,⁶²⁷ «Si de costuma antiga»,⁶²⁸ «Segons costuma e observancia general de cataluya»,⁶²⁹

619. La forma femenina de *costum* (costuma) tingué gran predicament durant tota l'edat mitjana. Els cultismes són: *consuetud*, *consuetudinari*, *consuet*, *consueta*. Vegeu Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana II*, Barcelona, 1981, p. 1004-1006. Això explica el fet que la tradició manuscrita catalana utilitzi el gènere femení *costumes* i la llatina *consuetudines*.

620. «Quaero igitur, an istae consuetudines sint locales, vel generales: Et dico quod sunt generales, arguendo a prima rubrica earum, ubi dicitur, Consuetudines Cathaloniae. Nam rubrica est pars textus [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 4a, núm. 9.

621. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña I, 1211-1330. La alienación del feudo sin el consentimiento del Señor», *Glossae*, núm. 4 (1992), p. 52-58.

622. Vegeu *Com.* 2, «En qual manera deu esser dada poçtat», Josep GUDIOL, p. 318; *Com.* 12, «De injuria feta a senyor per alsuns habitants del castell», Josep GUDIOL, p. 321; *Com.* 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu», Josep GUDIOL, p. 325-326; *Com.* 25, «Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .i. per altre», Josep GUDIOL, p. 326-327; *Com.* 36, «Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge», Josep GUDIOL, p. 331; *Com.* 38, «Qui son homes de vassal [qui sien dits] homes del princep et qui no, en que [són] tenguts a aquest princep ho aquel...», Josep GUDIOL, p. 332; *Com.* 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, p. 198.

623. Vegeu *Com.* 32, «En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els», Josep GUDIOL, p. 328-329; *Com.* 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, p. 198.

624. Vegeu *Com.* 37, «Si vassal es tengut seguir son senyor luyn de sa terra», Josep GUDIOL, p. 331.

625. Vegeu *Com.* 20, «En qual guisa deu esser posat lo comprador en possessio del castell», Josep GUDIOL, p. 325.

626. Vegeu *Com.* 17, «En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar», Josep GUDIOL, p. 323-324.

627. Vegeu *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom», Josep GUDIOL, p. 330-331.

628. Vegeu *Com.* 17, «En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar», Josep GUDIOL, p. 323-324.

629. Vegeu *Com.* 6, «Que no ajut prescripcio en donar plena poçtat», Josep GUDIOL, p. 319.

«Segons us e observancia general de cathalunya»,⁶³⁰ «Aço es us e observancia e custuma de cataluya»,⁶³¹ «Custuma general de cathaluya»,⁶³² «De lingua e aprovada costuma de cathaluya»,⁶³³ «Contra bonas costumas»,⁶³⁴ «Contra lo general us et costuma e observancia de cataluya». ⁶³⁵ També utilitza l'expressió «no es memoria de homens»⁶³⁶ i el verb *servar* («servat», «tengut servir»)⁶³⁷ o «E axi se usa per tota cathaluya»,⁶³⁸ sempre referint-se al costum. Es creu que la formació romanista de Pere Albert es veu en les expressions «costuma rahonable»⁶³⁹ i «E axí és de costuma, la qual se acorda a egualtat».⁶⁴⁰

Altres vegades, Pere Albert acompanya el «dret» amb el costum i forma expressions més complexes com ara: «per dret, ús, et observància de Catalunya»,⁶⁴¹ «De dret e de costuma rahonable»,⁶⁴² «Car cové de costuma de Cathalunya, e encara de Dret»,⁶⁴³ «Segons costum de cataluya ne per

630. Vegeu *Com.* 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu», Josep GUDIOL, p. 325-326.

631. Vegeu *Com.* 28, «Quant cantes vegades e en quines cases se deya a renovar homenatge e de la pena daquels qui no volen renovar», Josep GUDIOL, p. 327.

632. Vegeu *Com.* 33, «En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut», Josep GUDIOL, p. 329; *Com.* 41, «Si el nebot del vassal de[fun]t s] ens fil, rebuda heretat del feu puscha esser fet home del se[nyor de] l feu e dins qual temps deva venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 191.

633. Vegeu *Com.* 7, «Quant se deu retre e quant no poçtat», Josep GUDIOL, p. 319-320.

634. Vegeu *Com.* 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 197.

635. Vegeu *Com.* 6, «Que no ajut prescripció en donar plena poçtat», Josep GUDIOL, p. 319.

636. Vegeu *Com.* 14, «En quals coses no prescriu castla contra senyor et en quals coses prescriu», Josep GUDIOL, p. 322.

637. Vegeu *Com.* 31, «Aqui pot ho aqui no pot hom soliu dalcun fer homenatge», Josep GUDIOL, p. 328; *Com.* 32, «En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els», Josep GUDIOL, p. 328-329.

638. Vegeu *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom», Josep GUDIOL, p. 330-331.

639. Vegeu *Com.* 41, «Si el nebot del vassal de[fun]t s] ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de] l feu, e dins quals temps deua venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 192.

640. Vegeu *Com.* 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 198.

641. Vegeu *Com.* 40, «Que el senyor sobirà no pot ... feu ho la castlania jusana ... té el castel seu», Josep GUDIOL, p. 333.

642. Vegeu *Com.* 41, «Si el nebot del vassal de[fun]t s] ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de] l feu, e dins qual temps deua venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 192.

643. Vegeu *Com.* 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 198.

dret». ⁶⁴⁴ O també menciona diferents tipus de dret: «dret fevi», ⁶⁴⁵ «per dret d'homenatge, per egalat», ⁶⁴⁶ «rigor de dret», «de dret». ⁶⁴⁷ Menciona sols una vegada, literalment, el «dret romà». ⁶⁴⁸

Tot i que, com anem veient, els *Usatges* és l'obra de referència que Pere Albert té sempre present en el seu redactat, no els esmenta en cap dels capítols de les *Commémoracions*. Malgrat tot, és evident que parteix del reconeixement que atorguen els *Usatges* al costum com a font creadora de dret. Només, excepcionalment, esmenta la concordança expressa amb els *Usatges* a l'encapçalament dels *Casos*: «Los Casos en los quals lo senyor no es tengut, segons Usatges de Barcelona, e observancia de Cathalunya, retre la postat presa de Castell, ne emparament de Feu a son Castla, o Vassall, compilats per dit Pere Albert». ⁶⁴⁹

Pere Albert, quan equipara el costum a la llei, sembla que cerqui un ennoblement del costum de la terra. Mostra en tot moment un respecte cap al costum, ja que el considera un element integrador de l'ordenament jurídic català. En aquest intent d'equiparar el costum a la llei expressa, són clares aquestes paraules: «[...] e iats se sia que aquest homenatge no sia stablit de dret, empero per us cotidia de cathaluya qui es semblant a lig». ⁶⁵⁰

La mateixa activitat engegada per Pere Albert, amb l'objectiu d'agrupar sistemàticament en un codi escrit els usos feudals de la terra, fins aleshores dispersos, donaria força de llei a aquells costums, de manera que podrien ser invocats pels tribunals. Sempre s'ha dit que les *Commémoracions* foren producte de la iniciativa privada. Això és cert si pensem que Pere Albert en fou el redactor, però caldria pensar que, vista l'estreta relació del nostre jurista amb les més altes esferes de poder del Principat en el seu temps, és probable que fos el mateix Jaume I qui li encarregués un recull consuetudinari que conju-

644. Vegeu *Com.* 36, «Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge», Josep GUDIOL, p. 331.

645. Vegeu *Com.* 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu», Josep GUDIOL, p. 325-326.

646. Vegeu *Com.* 32, «En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els», Josep GUDIOL, p. 328-329.

647. Vegeu *Com.* 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commémoracions de Pere Albert*, p. 198-199.

648. Vegeu *Com.* 33, «En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut», Josep GUDIOL, p. 329.

649. 3a CYADC I, 4, 30. 341; «Isti sunt casus, in quibus dominus non tenetur reddere apprahensam potestatem de castro, nec emparamentum de feudo, castellano, seu vasallo, secundum usaticos Barcinonae, et observantiam Cathaloniae», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 596.

650. Vegeu *Com.* 33, «En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut», Josep GUDIOL, p. 329.

gués l'organigrama feudal amb una projecció més forta del poder del *princeps terrae*.

Els principis de dret romà tindran una influència decisiva en la tasca de Pere Albert, ja que l'ajudaran a revisar els costums de la terra.⁶⁵¹ Sembla que també tindran un paper important els costums observats en altres territoris als quals Pere Albert al·ludeix en algun moment de les *Commemoracions*.⁶⁵²

Aquesta coneixença del dret feudal observat en altres contrades segurament serveix d'inspiració a Pere Albert a l'hora de compilar els costums de la terra. En aquest sentit, com hem assenyalat en un apartat anterior, s'explica la coincidència amb obres de temàtica feudal d'altres feudalistes europeus coetanis, malgrat que no apareguin mencionats en cap moment en les *Commemoracions*.

Pere Albert va més enllà d'una compilació sistemàtica dels costums, ja que hi reflexiona, es planteja problemes que poden causar la seva aplicació i dóna una solució raonada de la seva observança emparant-se, sovint, en directrius romanistes. Tot i el seu afany de donar un protagonisme absolut als usos, també hem vist que en determinats casos prioritzarà el valor del pacte o la covinença enfront del costum.

Cal afegir que l'estil en què han estat redactades les *Commemoracions* respon a la forma imperativa, que és la pròpia d'un text normatiu. Des d'aquesta perspectiva, també podríem dir que la redacció de Pere Albert neix amb la intenció d'anar més enllà d'un simple recull consuetudinari per assolir un caràcter obligatori en tot el territori del Principat.

La historiografia jurídica ha acceptat des de sempre que les *Commemoracions de Pere Albert* obtingueren la seva sanció oficial a les Corts de Montsó de l'any 1470, sota el regnat de Joan II, segons el contingut del capítol 21 d'aquestes Corts, que foren convocades al Vendrell, el 5 de setembre de 1469,

651. Vegeu Manlio BELLOMO, «Condividendo, rispondendo, aggiungendo. Riflessioni intorno al "ius commune"», *Rivista Internazionale di Diritto Comune*, núm. 11 (2000), p. 287-296: «Il quadro complessivo resta chiuso nella medesima cornice, perché vi sono da un lato i libri legali, supremo livello delle conoscenze umane protese verso i valori metastorici della giustizia, e vi sono dall'altro lato le leggi locali, i iura propria, livello infimo nella scala dei rapporti fra la giustizia divina e la giustizia umana [...]», p. 292.

652. Vegeu *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom»: «[...] e axi los fils en tal cas, lo fil dalcun hom, sera hom daquel aquil pare feu homenatge e axis serva en frança e en moltres altres parts mas en cathaluya no [...]», Josep GUDIOL, p. 330-331; «Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii»: «[...] Et sic in isto casu filius alicuius hominis erit homo illius, cui pater fecit homagium. Sic servatur in Francia, ut dictum est, et in pluribus aliis locis, et partibus, Sed in Cathalonia non: quia diversi-mode servatur in Cathalonia. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 337.

per al dia 15 d'octubre de 1469 a Montsó. La primera sessió fou el 13 de novembre de 1469 a l'església de Santa Maria i la darrera fou el 2 de juny de 1470. Totes les sessions se celebraren a l'esmentada església.⁶⁵³

L'Arxiu de la Corona d'Aragó conserva dos còdexs manuscrits, fins avui inèdits, que contenen el procés d'aquestes Corts.⁶⁵⁴

El capítol 21, amb la sanció de les *Commemoracions*, està en el segon volum assenyalat (cancelleria, processos de corts, capítol del donatiu, vol. 38, f. 11v).⁶⁵⁵

Aquest capítol és el que reproduceix la compilació catalana (3a CYADC I 8, 4, 3 p. 403-404), sota el títol *De obras publicas, y drets de castells*:

[...] Iats sie per Constitucions, Usos, e Statuts en Catalunya appelladas *Commemorations de Pere Albert*, per observança, e pratica antiga-ment, inconcussament servats, los Poblats en las Ciutats, Vilas, e Locs de dit Principat, si per pacte special encontrari no es diffinit, no sien tenguts, ni obligats a obras de Castells indefferentment, ne a voluntat dels senyors majors Directes, e Castellans, o Feudataris de aquells, ans sie ja diffinit, e disposat, quant, e quantas obras los Poblats en aquells Lochs als Senyors, o castlans han a fer, empero Senyor apres la pestisera Guerra en lo Principat introduida, los Alcayats. O regidors de dits Castells per lur arbitre, e voluntat compelleixen los dits habitants, e Poblats, en fer obras tant dins, com defora indefferentment, e voluntarias, e necessarias, e no resmenys contra los dits costums, en derogatio del capítol sobre aço disposat en lo parlament celebrat a Tarragona per Vostra Excellencia, en lo Any M.CCCC.LXVII⁶⁵⁶ ordenat e fermat, forçan, e compelleixen portar lenyas, pallas, e latras munitions, e cosas, los dits habitants, ultra la possibilitat lur, de ques segueix extermini total de las Universitats com los Habitants no podent comportar tals excessos, e inconsiderats carrecs, lexadas las habitations proprias, deshabant las vilas e Locs Reyals, e altres, se transfere-

653. Vegeu Rafael CONDE, Ana HERNÁNDEZ, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA, «Fonts per a l'estudi de les corts i els parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de corts i parlaments», *Les Corts de Catalunya*, Actes del Congrés d'Història Institucional, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1991, p. 44.

654. ACA, generalitat, vol. 987, 250 f., i ACA, cancelleria, processos de corts (capítols del donatiu), vol. 38.

655. Aquest volum, com hem dit inèdit, presenta un estat de conservació força bo. La seva signatura antiga consta en el lloc del volum: «Procesos de Cortes 37 Juan II». Cobertes de pell blanca. Tinta negra sobre paper, una sola caixa d'escriptura, lletra cursiva, numeració romana. S'han escrit anotacions al marge dels capítols. Malauradament l'extracte del capítol 21 no el podem llegir bé perquè el paper ha estat tallat. El que es pot llegir diu: «(q)ue los poblats de Cata(lu)nya no sien tenguts a () res d'aquells e si no en (quan)t per drets de la terra sien (ten)guts».

656. Malauradament, no s'ha conservat aquest parlament.

xen en altres vilas, e Locs, hon tals carrechs son eximits. Perque la dita Cort humilment supplica Vostra Altesa, sie merce vostra proveir, statuir, y ordenar, que les dites Consuetuts, Usos, e Practicas Antiquats, e Antiquades sien servats juxta lur serie, y tenor, e los Poblat, e habitants de las ditas Ciutats, Vilas, e Locs no esser tinguts a altrás munitions,⁶⁵⁷ e cosas que las ditas commemoracions e Capítol de parlament disposen [...] proveint totalment, que sien toltas vexacions, e las Ciutats e Vilas nos deshabiten, fahentne Ley, e Constitutio perpetual, las ditas Costumas, Observantias, e Capítols de parlament confirmant. Plau al Senyor Rey sien servades las Constitutions, e commemoracions de Pere Albert, e lo que es estat atorgat en lo parlaments [...].⁶⁵⁸

En definitiva, es tracta de la consagració de l'autoritat oficial de les *Commemoracions* mitjançant aquest capítol de cort, on el parlament no feia més que demanar el que en la pràctica ja s'observava.⁶⁵⁹

Si es compara el redactat del capítol 21 del procés original de les Corts de 1470 amb el redactat de la tercera compilació, en un primer cop d'ull sembla que el text del capítol s'ha reproduït íntegrament en la compilació, salvant diferències gramaticals. No obstant això, hi ha una diferència que ens sembla prou significativa. Es tracta de les primeres paraules del capítol. Mentre que la compilació comença: «Iats sie per Constitucions, usos e statuts en Cathalunya apellades Commemoracions de Pere Albert per observança e practica antigament inconcussament servats los poblats en les ciutats, viles e lochs del dit Principat [...]», la redacció originària del capítol diu: «Item Senyor molt excellent jatsia per consuetuts usos e statututs en Cathalunya apellades Commemoracions de Pere Albert [...]», i segueix el text igual. Observem que s'ha produït un canvi en l'ús dels termes *consuetuts* i *constitucions*. El fet que en la redacció originària les Corts demanin que siguin observades les *Commemoracions* com a consuetuds i el monarca s'hi refereixi en el «plau al Senyor rei»

657. Les *munitions* en aquest context es refereixen a prestacions públiques concretes, no generals, ja que es refereix a les de les *Commemoracions*. Per aprofundir en aquest concepte ens remetem al treball de Tomàs MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La doctrina medieval sobre el «Munus y los «Comuns» de Tortosa», cit. 480-481: «[...] los «munera» establecidos por quien tenga «potestas» suficiente para ello se insertan en unas sociedades medievales en donde existe una economía escasamente monetaria. Por consiguiente cobran un gran relieve las prestaciones reales y en especie». Això explicaria la insistència d'aquest capítol en concretar les *munitions* (prestacions personals i en espècie) establertes a les *Commemoracions* i que els «Poblats, e habitants de les ditas Ciutats, Vilas, e Locs» haurien de respectar i complir.

658. 3a CYADC I 8, 4, 3 (403-404).

659. Per la seva gran difusió, com recorda Montagut, farà que esdevinguin dret regi en ser aprovades per acta de les Corts de Montsó de 1470, vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», cit. 56.

com a *constitucions* denotaria, probablement, la voluntat del monarca d'eleva-
var les *Commémoracions* a la categoria jurídica de llei. Podria tractar-se d'un
error de transcripció, però no ho sembla, perquè la diferència entre *consuetud*
i *constitució* és claríssima.

Curiosament, aquest capítol no fou recollit per l'incunable de 1495, que
en canvi sí que recollí els capítols 22, 23 i 24 de les Corts de 1470.⁶⁶⁰ En canvi,
el preàmbul de la compilació de 1495⁶⁶¹ fa notar els seus antecedents en les
Corts de Barcelona de l'any 1413 sota el regnat de Ferran I, en les quals els es-
taments demanaren la traducció i sistematització dels usatges, les constitu-
cions, els capítols i les *Commémoracions de Pere Albert* del llatí al català, tre-
balls que acabarien a la darrereria de l'any 1418:

Com per ordinacio de les Corts generals del Principat de Cathalunya
celebrades en la ciutat de Barcelona per lo Serenisimo Rey don Fernando
primer gloriosa memoria a. xxxi. de agost any mil quatrecents tretze fou
ordenat: que los usatges de Barcelona e constitucions de Cathalunya fossin
collocats en propis titols e en lengua vulgar: asique generalment per to-
tes persones fossen enteses. E per execucio de dites coses foren electes certes
persones per lo dit senyor Rey ab aprobacio e consentiment de la dita Cort
havent experiesa e practica en los drets de la terra les quals ab molt treball
e diligencia donaren obra ab tot efecte que tots los usatges constitucions de
Cathalunya capitols de cort commemoracions de Pere Albert e consuetuts
scrites de Cathalunya foren ab degut orde possats e per titols segon lo orde
de les rubriques del codi en lengua vulgar [...] E per esser cosa tant util e ne-
cessaria axi als juristes com als notaris e procuradors e mes atots los officials
del dit principat obligats a la observança de aquelles: E generalment a tots
los staments e condicions de generalment a tots los staments e condicions
de gent com per los drets ab los quals principalment quiscu en dit principat
te a viure e ab los quals se te aiudicar. [...].⁶⁶²

Segons el proemi, també s'hauria dut a terme la traducció de les *Comme-
moracions de Pere Albert*, i és possible que, com assenyala Pons Guri, fins i
tot es fes ús de versions catalanes ja existents.⁶⁶³ Tot plegat evidencia la difu-

660. Vegeu *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, coll. «Textos Jurídics Cata-
lans», núm. IV/2, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Barcelona, 1988.

661. Vegeu Josep M. FONT I RIUS, «Estudi introductori», *Constitucions de Catalunya. Incu-
nable de 1495*, cit. xvii-cxxxvii, especialment les pàgines dedicades a les *Commémoracions*, ciii-cv.

662. 1a CYADC, proemi.

663. JOSEP M. PONS GURI, «Introducció», *Constitucions y altres drets de Catalunya compilats
en virtut del capítol de cort lxxxii de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV.
Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona Any MDCCII*, reeditat a coll. «Textos Jurídics
Catalans. Lleis i Costums», núm. IV/2, Barcelona, 1995.

sió, autoritat i vigència efectiva de què gaudien les *Commemoracions*, abans de la seva sanció oficial definitiva a les Corts de Montsó de 1470.

3.1.4. ELS «USATGES», LES «COMMEMORACIONS» I ELS «COSTUMES DE CATALUNYA»

Una certa unitat temàtica entre els *Usatges* i les *Commemoracions* queda palesa a partir de l'estudi de la doctrina feudal de les *Commemoracions*. Com ja s'ha dit, aquesta obra es pot considerar com un complement dels *Usatges*, perquè veiem com es parteix d'aquells usatges que tenen una vinculació directa amb la regulació jurídica del feu, a partir dels quals es desenvolupen i s'ordenen els aspectes clau de la relació feudovassallàtica i se cerca, al mateix temps, una justificació racional del *ius proprium*, a partir de les possibilitats que li presta el dret comú i sempre acompanyat d'un gran respecte vers el costum de la terra.

Els *Costumes de Catalunya* són un recull de costums feudals, escrits aproximadament a la mateixa època que les *Commemoracions*. Tot i el seu caràcter privat, també van ser inclosos dins de les compilacions catalanes.⁶⁶⁴

Es tracta d'una obra més breu i anònima, i alguns autors també l'atribueixen a Pere Albert. També s'ha dit que podrien ser restes d'un intent de compilació anterior a les *Commemoracions de Pere Albert*, a fi de conciliar les diverses normes consuetudinàries posant-les d'acord amb els *Usatges*.⁶⁶⁵ Però més enllà d'un intent de conciliació amb les normes usàtiques, sembla que hi ha una voluntat de perfecció i ampliació amb raonaments importants de la recepció. La tradició manuscrita de les *Commemoracions de Pere*

664. Vegeu Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 191 i 274-276; vegeu també Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació...*, vol. I, cit. 422, n. 47 i *La creació...*, vol. II, cit. 89, n. 190: «[...] és una obra en tot cas posterior a mitjan segle XIII, ja que cita la *Summa Feudorum* de Johannes Blanchus, obra realitzada al voltant de 1250». Es pot entreveure la complexitat d'aquesta obra quan assenyala que: «en les compilacions hi ha un índex de les Consuetuts generals de Cathalunya, que inclou, a més d'aquests catorze capítols, sis capítols més [...]». L'allusió al jurista marsellès la trobem a *Cost.* 1, «Si seran dos vassalls en un Feu, ho venent lo Feu al altre, en qual sera comes lo Feu»: «Si jo tinc Feu de alcun Senyor, e per aquell Feu, o per alguna partida de aquell Feu tinc Vassall, e aquell meu Vassal aliena tot lo Feu que te per mi, o alguna aliena, si ho fa ab consentiment meu, ell, e yo perdem tot lo Feu, ço es a saber, quant daquen alienat es, y es daquell Senyor, per lo qual jou tinc: e siu fa sens consentiment meu, lo Feu que per mi te, es tornat a mi, e no al Senyor meu, e aço diu en Jean Blanc en la summa per ell composta, en lo titol ço es a saber aqui pertanga lo Feu perdut, en si del titol», 3a CYADC I, 4, 30, 322.

665. Josep ROVIRA I ERMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, 1933, p. 40.

Albert ens sembla un indicador de la seva relació amb els *Costumes de Catalunya*, ja que és freqüent la seva aparició en els còdexs, com hem dit abans, després dels capítols de les *Commémoracions* o dels *Casos*, o de manera intercalada. Per tant és possible que els *Costumes de Catalunya* haguessin circulat com un cos independent, igual que els capítols de les *Commémoracions* i els *Casos*.

Tradicionalment, s'han agrupat aquestes dues últimes obres sota el títol general de *Commémoracions de Pere Albert*. Socarrats, quan escriu el seu comentari, ho fa sobre el bloc de costums feudals del Principat de Catalunya,⁶⁶⁶ on inclou, en aquest ordre, els quaranta-tres capítols dels *Costums Generals de Catalunya* amb afegits de glosses, els *Costumes de Catalunya* i, finalment, els *Casos*.⁶⁶⁷

Les qüestions sobre l'autoria i sobre la dependència textual entre ambdues obres és, com ja hem advertit en un apartat anterior, un tema complex que s'ha de treballar a partir de la crítica textual, la qual ja presentarem en el seu moment.

A diferència de les *Commémoracions*, l'erudit redactor dels *Costumes de Catalunya* assenyala expressament en el seu recull algunes de les seves fonts d'inspiració, com són la *Summa Feudorum* del feudalista marsellès Jean Blanc (†1267) i els *Libri Feudorum*.⁶⁶⁸

666. «Ioanis de Socarratis in feudorum consuetudines Cathalonie Principatus, Commentaria doctissima, in quibus, quod ad id genus attinet, nil scitu dignum neglectum voluit», SOCARRATS, *In tractatum I*.

667. Curiosament, Socarrats no recull en el seu *In tractatum* el primer dels *Costumes de Catalunya*, que sí que trobem a 3a CYADC I 4, 30. Això pot significar que va ser afegit posteriorment.

668. *Cost.* 1, «Si seran dos vassalls en un feu, ho venent lo Feu al altre, en qual sera comes lo Feu»: «[...] e aço diu en joan Blanc en la summa per ell composta, en lo titol ço es a saber aqui pertanga lo Feu perdut, en si del titol»; i els *Libri Feudorum*: «[...] Empero notat havem en lo Libre dels Feus en la Constitutio de Federic que comença *Imperialem / illud quoque [...]*», *vid. supra* n. 664. Es tracta de l'apartat (*illud quoque*) que recull la constitució *Imperialem* de Frederic i a *LF* 2. 54. 6, i que diu així: «Illud quoque praecipimus ut, si vasallus de feudo suo alium vasallum habuerit, et vasallus vasalli dominum domini sui offenderit, nisi pro srevitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude ante habuerit, feudo suo privetur, et ad dominum suum, a quo ipse tenebat, revertatur nisi requisitus ab eo paratus fuerit satisfacere majori domino, quem offenderit, et nisi vasallus idemquedomins, a domino suo requisitus, eum, qui majorem dominum offenderit, requisierit ut satisfaciatur, suum feudum amittat», Karl LEHMANN, *Consuetudines feudorum*, editio altera curavit Karl August Eckhardt, Wiesbaden, 1971, p. 258-260.

L'altra referència als *Libri Feudorum* es fa per indicar la particularitat del costum a Catalunya envers l'establert en els *Libri Feudorum*, a *Cost.* 3, «De vassall, o castla contradient fermar de dret al Senyor immediat, e de altres tenents Feu que deuen fer»: «[...] Determenat es en lo Libre dels Feus, que Feudatari, si de falra fer Homenatge per un Any, e un mes e un die al senyor, per lo Castell, o per lo Feu lo qual te per ell, pert lo Feu per tot temps, jatsie no sie estat amo-

La referència al costum de Catalunya predomina en l'encapçalament de tot l'articulat: «Costuma es de Cathalunya [...]» o «Item es costuma de Cathalunya [...]», menys en la primera dels *Costumes*. També s'assenyala el dret com a font: «Dret es scrit» i «Dret e costuma de Cathalunya».⁶⁶⁹

De manera general, podem dir que la coincidència temàtica entre els *Costumes de Catalunya* i les *Commemoracions* es dona en aquells aspectes més rellevants de la regulació jurídica del feu que hem vist en les *Commemoracions de Pere Albert*: l'alienació del feu, la successió feudal, la prestació d'homenatge, la indivisibilitat del feu, el règim dels aloers que habiten en el castell termenat, i també en les figures jurídiques de la presa de postat i la firma de dret.

En qualsevol cas, convindria un estudi dels *Costumes*, que, amb tota seguretat, ens donaria una visió més completa de la seva relació amb els *Usatges* i les *Commemoracions de Pere Albert*,⁶⁷⁰ i des de la perspectiva d'una obra que, com assenyala Tomàs de Montagut, té un especial interès perquè en la seva redacció té en compte el dret feudal comú.⁶⁷¹

3.2. LA CENTRALITAT *DEL PRINCEPS TERRAE*

3.2.1. L'HERÈNCIA ROMANÍSTICA EN LA CONSOLIDACIÓ DE LES INSTITUCIONS FEUDALS I EN LA UNIFICACIÓ JERÀRQUICA JURISDICCIONAL. LA FIGURA DEL «PRINCEPS TERRAE»

Les *Commemoracions* s'esforcen a coordinar el *ius proprium*, d'arrel feudal i consuetudinària, amb el nou esperit del dret romà importat per la recepció.⁶⁷²

nestat, o request per lo senyor, car ell deu si personalment presentar: empero costuma es de Cathalunya, que no pert sino sera request per lo Senyor, e si apres la requesta fer ho rebujara, axi estant per un Any, e un mes, e un die pert lo Feu», 3a CYADC I, 4, 30, 322-323. Notem una contradicció amb el temps establert per Pere Albert: mentre que a les *Commemoracions* —capítol 41— s'estableix el termini d'un any i un dia com el temps establert perquè el vassall presti homenatge al seu senyor, els *Costumes* parlen d'un any, un mes i un dia.

669. *Cost.* 4, «Si un, o dos, o tres Senyors, o encara mes havent Feu, si lo mija o lo terç ven son dret, en quina manera sie dividit lo luysme», 3a CYADC I, 4, 30, 323; *Cost.* 9, «En quina manera lo Vassall pot dividir lo Feu a ses fills, o fillas o no», 3a CYADC I, 4, 30, 324.

670. Són interessants les reflexions, a partir de manuscrits de la BNP —especialment del ms. llatí 4671 i ms. llatí 4671A— i les compilacions catalanes, des de l'òptica de la intitució, que exemplifica la complexa problemàtica referent a la relació entre les «Costumas de Cathalunya» i «Consuetuts generals de Cathalunya»; «Commemoracions de Pere Albert» o «Constitucions de Catalunya», vegeu Aquilino IGLESIA FERREIROS, «Frangullas ou Migallas», *Initium*, núm. 7, 2002, especialment les pàgines 315-329.

671. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho...», cit. 58-60.

672. Sobre la coordinació entre *ius proprium* i *ius commune*, com elements d'un mateix sistema, vegeu Manlio BELLOMO *L'Europa del diritto comune*, cit. 153-157.

Això atorga a l'herència romanística el paper de mecanisme capaç de portar a terme la renovació jurídica de les institucions feudals del Principat.

Quan es diu que el redactor de les *Commémoracions* és un jurista romanitzat, s'ha de tenir present que la seva formació parteix de l'estudi i coneixement de les categories jurídiques romanes de Justinià, recuperades i reelaborades a l'Escola de Bolonya per juristes inquiets que, com ell, cercaven solucions a una nova realitat. D'aquest esforç sorgeix, com s'ha dit, una ciència jurídica que, des d'Itàlia, es difon per totes les nacions d'Europa, com un nou llenguatge jurídic.⁶⁷³

L'autor de les *Commémoracions* fou particip d'aquesta experiència durant l'època més efervescent de l'estudi bolonyès.⁶⁷⁴ Com fan altres juristes del seu temps, emprà la tècnica del dret romà com una eina al servei de les necessitats jurídiques de l'ordenament del seu territori per sistematitzar-lo, perfeccionar-lo i per servir, en definitiva, a una nova realitat política i social.⁶⁷⁵

Brocà, quan es referia a Pere Albert com a l'autor de les *Commémoracions*, ja apuntava, breument, el respecte que aquest jurista mostrava pels *Usatges* i la seva coneixença del dret romà i del dret feudal comú, manifestat en el tractament romanista que donà a algunes institucions.⁶⁷⁶

L'esperit romanista guia el redactor del text per racionalitzar els costums de la terra. La introducció de formulismes típics del dret romà, com ara la prescripció o la importància donada a la prova documental,⁶⁷⁷ en són una mostra.

673. Adriana CAMPITELLI, *Europeenses: Presupposti storici e genesi del diritto comune*, Bari, 1995, p. 170. L'autora fa una reflexió sobre la diferent sort del dret comú, un cop introduït en els diversos països europeus: «Ma differenti furono le vicende della penetrazione del diritto comune nei territori europei, come diverse erano state le esperienze politiche che avevano sollecitato nella formazione degli stati nazionali la composizione delle tradizioni giuridiche di ciascun territorio. E per ognunodi essi è necessaria un'esposizione che analizzi gli eventi più significativi».

674. Per a l'estudi de l'ambient jurídic bolonyès, durant el segle XIII, protagonitzat per l'escola de glossadors, ens remetem de manera general a la bibliografia italiana, especialment, Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto I*, Milà, 1954, p. 521-563; i, del mateix autor, *I glossatori e la teoria della sovranità*, 3a ed., Milà, 1957.

675. Paul H. FREEDMAN, «Juristes catalans i els orígens de la servitud», cit. 147-148.

676. Guillem M. de BROCÀ, *Historia del derecho...*, cit. 275: «conocía el Derecho romano, y junto al Derecho consuetudinario catalán utilizó las constituciones fridericianas y el Derecho feudal común», i afegeix: «Pedro Albert no desconocía el Derecho romano, del cual partió al dar como establecida la institución dotal (cap. 22) y que mencionó en la advertencia de ser contrario al pacto por cuya virtud un hombre se hace siervo de otro (cap. 33)».

677. *Com.* 34, «Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge»: «Homenatge se pot prescriure con si .xxx. ans alcun noble reeb servey dalcu que homes solius ho lauradors fan. [...] Encara es prescrit con es fet per scrit o per ab stipulacion [...]», Josep GUDIOL, p. 329-330; «Utrum homagium possit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium»: «Homagium potest praescribi, si per triginta annos aliquis nobilis recipit servitia ab aliquo: quae servitia homines solidi seu coloni exhibent [...] Et per promissionem etiam prescribitur, interveniente scriptura, sive stipulatione. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 331-332.

Aquests criteris romanistes també es poden apreciar en la regulació de la successió feudal⁶⁷⁸ i en institucions com ara el dot i la tutela.⁶⁷⁹ Convé remarcar que, mentre que la tradició catalana del text de les *Commemoracions* estableix l'assignació de tutor a la filla menor de dotze anys, el text llatí no precisa l'edat de la menor, «etiam si fuerit filia pupilla». Tampoc no precisa l'edat l'*Us. 115* «Tutores vel bajuli». I Socarrats, en el seu comentari al capi-

678. *Com. 23*, «Que el vassal no pot leixar lo feu al senyor»: «[...] aço mateix es si axi con hereu reebral feu de son pare mort lo pare car lo pare en aquest cas no pot entendre lo homenatge al senyor del feu, e vula o no, retendral feu axi con vassal e sera forçat fer lo homenatge al senyor e si no reeb la heretat feudal no sera forçat lo feu retener», Josep GUDIOL, p. 326; «Qualiter vasallus non potest dimittere feudum domino»: «[...] idem est si tanquam haeres adiit feudum paternum mortuo patre: quia in isto casu non potest contradicere homagium domino feudi et velui nolit, retinebit feudum tanquam vasallus: et compelletur facere homagium domino. Glossa quia eadem persona fingitur cum defuncto: qui si pater defunctus non potuit se liberare dimittendo feudum: ita nec iste feudum deferendo poterit se liberare ab homagio: postquam adivit haereditatem feudalem. Si vero non adivit haereditatem feudalem: non compellitur feudum retinere», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 244.

Com. 24, «Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho servey»: «Si el vassal ho castla hereta son fil de castllania o de castel de feu retengut asi tant solament usufruct e el fil del usufructuari dira que el es propietari et que el deu fer homenatge et nol pare car solament sa retengut el castel usufruct e aya el fil fet propietari del feu entemps que heretara o li feu la donacio [...]», Josep GUDIOL, p. 326; «Si fructuarius, vel proprietarius, vel ambo tenentur facere homagium vel servitium»: «Si vasallus, vel castellanus haereditavit filium suum de castellania, sive de feudo castri, retento tantum sibi usufructu in tota vita sua, et dominus petierit homagium sibi fieri a dicto usufructuario, et filius usufructuarius dixerit se esse proprietarium, et ab eo debere exigi homagium, et non a patre, cum tantum sibi retinuerit usufructum in dicto castro, et instituerit nomen proprietarium in ipso feudo tempore haereditationes, seu donationes [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 250.

Com. 41, «Si el nebot de vassal de(funt s)ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se(nyor de)l feu, e dins qual temps deua venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 190-192; «Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domino feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudali ipse agnatus, vel alius haeres vasalli defuncti», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 428-429.

679. *Com. 22*, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu»: «Si defunct lo castla o el vassal una fila sola sobreui aquela segons us e observancia general de cathalunya succeix el feu axi con fil mascle iats se sia que entestat sia mort, e si sera pubila menor de .xii. ans son tudor fara lomenatge per ela al seyor del feu e dara poçtat del castel tota via quen sia request [...] E si el feu no sera donat en exovar mas sera de bens parafernals de la dona. Adoncs la dona faa lo homenatge al senyor, et no el marit per si tant solament o per procurador sis volra [...]», Josep GUDIOL, p. 325-326; «Qualiter danda sit potestas a miliere, quae succedit in feudum»: «Si defuncto castellano, seu vasallo, filia tantum superstes fuerit, secundum usum et observantiam generalem Cathaloniae succedit in feudum, sicut filius masculus, etiam si fuerit filia pupilla, et tutor eius faciat homagium pro illa domino feudi, et dabit potestatem de castro, quandocunque fuerit requisitus [...] Si vero feudum non fuerit datum in dotem, sed erit de bonis paraphernalibus ipsius dominae, tunc dicta domina faciet homagium domino, et non maritus per se tantum, vel procuratorem, si voluerit [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 235-236.

tol 22 de les *Commemoracions*, ja assenyala la seva concordança amb aquest usatge.⁶⁸⁰

La concepció de la propietat, que en les *Commemoracions*, com hem vist, també té la petja romana, ens indica com les tècniques romanistes adquireixen en les *Commemoracions* una gran importància a l'hora de regular les relacions jurídiques del feu. Maravall ja ens deia que la gran aportació d'aquest text, amb els seus comentaris, va ser donar precisió i estabilitat a institucions del dret català de procedència feudal i assegurar-los una gran durabilitat mitjançant la tècnica romanista, i precisava que aquestes institucions feudals consolidades subsisteixen despreses de l'ordre feudal: «[...] y se entretejen en una formación política nueva. También a esto responde con toda claridad la obra de Pere Albert».⁶⁸¹

El redactor de les *Commemoracions* trobarà en el dret romà la via idònia per sistematitzar els vincles de poder entre el *dominus* i el *vasallus* a fi de revitalitzar i establir una jerarquia jurisdiccional encapçalada pel *princeps terrae*. Pere Albert insereix el principi de Justinià *quod omnes tangit*, reelaborat pels juristes de Bolonya, a partir del qual s'articula un poder unitari i fort representat en la figura del monarca. Aquest principi és reproduït per Pere Albert en les *Commemoracions* quan afirma que és preferible la utilitat pública sobre la utilitat privada i que, així mateix, el rei ha d'actuar per raó de la utilitat pública. En definitiva, el pensament de Pere Albert acull el nou ordre polític baixmedieval que també trobem en la magna obra jurídica de *Las Siete Partidas* del rei Savi,⁶⁸² redactades com sabem per juristes anònims a Castella durant nou anys —del 23 de juny de 1256 al 28 d'agost de 1265.

Com ja s'ha dit, des de final del segle x i començament del segle xi, es dóna al príncep la significació de qui encarna una autoritat sobirana. Així, els successors de Borrell II començaven a fer ús de les prerrogatives pròpies de la reialesa, com per exemple l'encunyació de moneda, la concessió d'immunitats

680. «Nota secundo quod si foemina succedit in feudo, et est pupilla, tutor eius faciet homagium pro illa domino feudi, dabit potestatem de castro, et faciet servitium, ad firmabit de iure. Concor. Usatic. Tutores [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, 236b, núm. 2.

681. José Antonio MARAVALL, «La formación del régimen político territorial en Cataluña (La obra del jurista Pere Albert)», *Estudios de Historia del Pensamiento Español*, Madrid, 1983, p. 148-160, esp. 154-155, publicat anteriorment sota el títol «El régimen político territorial en la obra de Pere Albert», *Etudes présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'Etats XXIX*, Lovaina, 1961.

682. José Antonio MARAVALL, «La corriente democrática española y la fórmula *quod omnes tangit*», *Estudios de historia del pensamiento español*, vol. 1, Madrid, 1985, p. 161-177; Javier LÓPEZ DE GOICOECHEA ZABALA, «Imago regis en la Partidas alfonsinas», *Revista Jurídica de la Universidad Alfonso X el Sabio*, núm. 1, conferència de les jornades sobre La recepció del derecho común, abril 1998, Universidad Alfonso X, vegeu *Revista Agora Virtual*, núm. 5 (agost 2002); Antonio PÉREZ MARTÍN, «La creación de un derecho de Estado», *Alfonso X y su época*, Barcelona, 2001, p. 235-256.

als monestirs, etc. Però tenint en compte que l'actuació del príncep de la terra tenia com a escenari l'espai territorial cedit per la desfeta carolíngia, la qual, com hem dit, havia obert la porta al règim feudal, el príncep havia d'exercir el seu poder sobre un espai territorial excessivament fraccionat pels poders autònoms dels senyors feudals, enfrontats en continuades lluites per l'apropiació de més terres que, com sabem, era el mitjà de riquesa que contribuïa a consolidar el seu poder, mantingut per l'explotació camperola. Aquest procés d'imparable feudalització debilitava el poder de l'autoritat comtal. Aquesta situació seria palliada pel govern de Ramon Berenguer I, a qui li ha estat atribuïda la recomposició del poder polític del Principat. Aquest, prenent el títol de *princeps* o el primer dels senyors del territori, donaria nom al Principat. La xarxa dels vincles feudovassallàtics fou el teixit idoni per integrar els dispersos poders feudals sota l'autoritat del comte de Barcelona, el *princeps terrae*.⁶⁸³

La unificació jeràrquica jurisdiccional, sota la figura del príncep, pretesa en les *Commemoracions* troba suport en el principi ja recollit en l'*Us*. 69, «Item statuerunt»: «[...] quod principi placuit legis habet vigorem», present ja en el *Liber iudiciorum*,⁶⁸⁴ el qual destaca la figura del monarca com a únic subjecte capaç de crear el dret.⁶⁸⁵ També veiem que el títol primer de la segona partida és dedicat als emperadors, als reis i a l'exercici dels seus poders, en consonància amb la nova ordenació jurídica i política impulsada pel dret comú.⁶⁸⁶ El principi que recull l'*Us*. 69 serà modificat i ampliat per la concepció baixmedieval del dret. Com diu Montagut, «La plenitud de poder temporal només es reconeixerà als reis o a senyors que no estiguin vinculats per vincles de fidelitat privada amb un altre senyor superior».⁶⁸⁷ Aquesta realitat s'explica per la nova dimensió de la *plenitudo potestatis*, un poder en estat pur.⁶⁸⁸ Un avanç de

683. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera...*, vol. II, cit. 180-181.

684. *Liber* 2. 1.13.

685. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació del dret...*, cit. 230. L'autor precisa que: «El dret s'identifica amb la llei i la llei s'identifica amb el *Liber*. No hi ha lloc per al reconeixement del costum. La llei és l'única font de creació del dret».

686. Vegeu *Part.* 2.1.1, *Part.* 2.1.2, *Part.* 2.1.3 i *Part.* 2.1.4, dedicades a l'Imperi, i *Part.* 2.1.5; *Part.* 2.1.6; *Part.* 2.1.7 i *Part.* 2.1.8, dedicades als regnes.

687. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER, *Història del dret espanyol*, cit. 75-76.

688. Una bona anàlisi semàntica del terme *iurisdicchio* i un acurat estudi sobre la complexa qüestió de la *plenitudo potestatis* la trobem en el treball de Pietro COSTA, *Iurisdicchio: Semantica del potere politico nella pubblicistica medievale (1100-1433)*, Milà, 2002; part del seu plantejament es resumeix en aquestes paraules: «Contrastando con “plenitudo potestatis”, “iurisdicchio” assume una connotazione che non conosciamo: non è il processo di potere come tale, ma è il potere “ordinario”, ordinariamente valido, l'aspetto burocratico di un potere ben altrimenti emergente ed assorbente. Dove “iurisdicchio” non arriva ad articolare l'esperienza sopprimerse “plenitudo potestatis”», p. 268-269.

modernitat rebedor de la sobirania de l'estat modern i on la *iurisdictio* adquireix una funció fonamental en l'organització jeràrquica i en la validesa del poder, de manera que en el llenguatge polític de la baixa edat mitjana aquest es tradueix en poder «de iure» i reserva un espai al poder absolut, que també recull l'esperit jurídic de les *Commémoracions de Pere Albert*.

Pere Albert empra en les *Commémoracions* la *plenitudo potestatis*⁶⁸⁹ no com una justificació del poder de creació d'allò que s'atribueix al monarca, sinó com un argument per reafirmar el dret de general jurisdicció del príncep amb l'objectiu de reformar l'ordenació política i jurídica del territori de base feudal cap a un ordre polític més evolucionat i sota la superioritat del príncep. La concentració de poder territorial i jurisdiccional en mans del príncep són els mecanismes per superar els inconvenients de l'antic ordre feudal i establir, així, un nou ordre polític sobre la comunitat assentada en el territori del Principat.⁶⁹⁰

3.2.2. EL «IUS GENERALIS IURISDICTIONIS» DEL «PRINCEPS TERRAE»

El *ius generalis iurisdictionis* del príncep sobre els senyors feudals és invocat repetidament en les *Commémoracions* com un element d'unificació i ordenació política i social d'un territori dividit per l'ordre feudal que, com sabem, comportava un fraccionament en l'ordre jurisdiccional.

L'exercici de la jurisdicció del senyor del feu sobre el seu vassall era una característica típica del règim feudal, ja previst en els *Usatges*: en l'*Us.* 25 «Placitare vero»,⁶⁹¹ on s'estableix el dret que té el senyor superior de fixar el

689. Sobre l'origen i caràcter del poder a l'edat mitjana, vegeu l'estudi sobre la fórmula política de la *plenitudo potestatis* a Alfonso OTERO VARELA, «Sobre la "plenitudo potestatis" y los reinos hispánicos», AHDE, núm. 34, 1964, p. 141-162: «El rey en su reino es así como el emperador, en su imperio —especie de adecuación de la fórmula rex superiorem non recognoscens in regno suo est imperator, en lo cual se expresa la idea de plenitudo potestatis—, que aparece en las Partidas de Alfonso X el Sabio», núm. 37. Vegeu també Francesco CALASSO, *I glossatori*, cit. 37 i s.

690. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, *El renacimiento del poder legislativo*, cit. 165-167; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486», cit. 54; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La jurisdicción municipal en Cataluña y los juristas de Barcelona en la Baja Edad Media», *Faire bans edictz et statuz: légiférer dans la ville médiévale*. Sources, Objects et Acteurs de l'activité législative communale en occident, C.A. 1200-1550. Actes du colloque international tenu à Bruxelles les 17-20 novembre 1999 sous la direction de Jean-Marie Cauchies, Bruxelles, 2001, p. 331-364.

691. *Us.* 25, «Placitare vero»: «Placitare vero debent cum comite vicecomites et comitores vasvessores sui necnon et milites, ubicumque eis mandaverit infra suum comitatum; set si ipsa die ad sua reverti non potuerint donet illis conductam. [...]», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 79-80.

lloc del litigi pendent entre el senyor inferior i el seu vassall, i en l'*Us*. 26 «Placitum iudicatum»,⁶⁹² que prescriu el deure del senyor a restituir tot allò que retenia indegudament al seu vassall, un cop s'hagués dictat sentència ferma.

Les *Commemoracions* empren l'expressió *general jurisdicció* per donar solució a diferents casos i, alhora, per concretar i aprofundir en el sentit d'aquesta terminologia jurídica a fi d'enaltir el poder del príncep com a cap ordenador de la jerarquia feudal.

En el capítol 17, s'estableix una norma de caire processal quan diu que en cas de litigi entre l'aloer d'un castell i el seu senyor aquest últim no pot nomenar un jutge per dirimir el conflicte, sinó que l'han d'escollir de comú acord amb l'aloer: «deuen venir en poder de cominal persona qui aquels jutge». Aquesta submissió a una persona de comú acord entre les parts del litigi seria el reconeixement del laude arbitral, tan arrelat a la tradició jurídica catalana. Les *Commemoracions de Pere Albert* continuen dient que en cas que no es possessin d'acord l'assumpte passaria directament al príncep o al seu veguer, i ho justifiquen amb el principi de general jurisdicció: «Cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra».⁶⁹³

La dependència jurisdiccional del príncep esdevé obligatòria per a tots els habitants de la terra, tant per a aquells que estan obligats per dret de fidelitat i homenatge (homenatge soliu i no soliu), com per a aquells altres subjectes —pensem en els aloers— que no estan units al príncep per lligams estrictament feudals, però que, com ja especificaven Brocà⁶⁹⁴ i Golobar-

692. *Us*. 26, «Placitum iudicatum»: «Placitum iudicatum inter seniore et vassallum, et iudicium ex utriusque partis laudatum et auctorizatum et in manu senioris bene assecuratum, ut sit ei factum, redirigat senior primo ad hominem suum cuncta que ei debuerit, quocunque modo; et postea recipiat ab homine suo cuncta que illi iudicata fuerint», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 80.

693. *Com*. 17, «En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar»: «Si aloer sera en alcun Castel, e el senyor del castel contendra ab el de alou, dien que no es alou, lo aloer no es tengut pledeyar en poder del senyor del castel. Mas amduy deuen venir en poder de cominal persona qui aquels jutge. E si no savenen de cominal persona et per aventura no plau al senyor del castel aquel eligira lo alouer ho no plaura al aloer aquel que el senyor del Castel eligira sil aloer vol venir en poder de princep ho de son veguer, lo senyor del castel es tengut que ho fasça vuy-la ho no, o desampar lo plet. Per ço cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra [...]», Josep GUDIOL, p. 323-324; «Sub cuius examine allodiari tenentur experiri»: «Si allodiarius fuerit in aliquo castro, et dominus castri contenderit cum eo de allodio, dicendo non esse allodium, ipse allodiarius non cavetur experiri sub examine domini illius castri: sed ambo debent venire in posse de cominal, qui eis dijudicet: et si non convenerint de cominal persona, quia forte non placet domino castri quem elegit allodiarius, vel e converso, si allodiarius vult venire in posse principis, vel sui vicarii, dominus castri tenetur acceptare, vel lit, nolit, vel cedere liti, pro eo quia ille princeps, vel eius viacrius est communis persona omnibus habitatoribus in hac patria [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 183-184.

694. Guillem M. de BROCÀ, *Historia del derecho...*, cit. 209.

des,⁶⁹⁵ estaven igualment sota el poder i la dependència del príncep per motiu de la mateixa i reconeguda jurisdicció general del príncep sobre el regne.

En aquest sentit, el capítol 38 de les *Commémoracions* mostra aquesta submissió jurisdiccional envers el príncep dient que tots els barons són vassalls del príncep de la terra per raó del feu que han rebut d'aquest, «son homes del príncep per dret de feultat e per dret de general jurisdicció que el príncep ha en son regne», i aquests rics homes no poden utilitzar els seus homes contra el príncep. I puntualitza que, si bé no són homes del príncep per raó de fidelitat o homenatge, els aloers li estan obligats «per rahon de general jurisdicció que ha en son Regne. Cor en tots homes del regne seu a mer imperi. Cor totes coses son el regne son del rey quant a jurisdicció. [...]».⁶⁹⁶

La general jurisdicció del príncep també prohibeix al vassall soliu ajudar el seu senyor en contra del príncep.⁶⁹⁷ En aquest cas, s'aprofita per exemplificar l'abast i el significat de l'homenatge soliu enfront de l'homenatge no soliu.

695. Miquel GOLOBARDES VILA, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, vol. I, Figueres, 1970-1973, p. 129.

696. Com. 38, «Qui son homes de vassals (qui sien dits) homes del princep et qui no, en que (son) tenguts a aquests princep ho aquel»: «Rics homes axi con comtes e vezcomtes e varvessors et lurs semblans e cavalers simples qui son vassalls del princep de la terra et han alguns homes sots si per rahon de feus que tenen per lo princep de la terra aquestos aytals son homes del princep per dret de feultat e per dret de general jurisdicció que el princep ha en son regne. [...] An encara los rics homes altres homes per raho de alous de lurs vassals e aquests aytal vassals no son homes del princep, cor no son en son poder. Axi que per dret de feultat o de homenatge sien estrets. Esters son dits esser en poder del princep per rahon de general jurisdicció que ha en son Regne. Cor en tots homes del regne seu a mer imperi, Cor totes coses que son el regne son del rey quant a jurisdicció [...]», Josep GUDIOL, p. 332; «Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non et in quibus tenentur Principi isti, et illi»: «Barones, ut sunt comites, vicecomites, valvasores, et consimiles, et etiam alii milites simplices, qui sunt vasalli principis huius terrae, habent homines quosdam sub se ratione feudorum, quae tenent pro principe huius terrae. Et iste talis homines sunt homines ipsius principis tam iure fidelitatis, quam iure generalis iurisdictionis, quam ipse princeps habet in regno suo [...] Habent etiam ipsi barones vasalli alios homines ratione allodiarum ipsorum vasallorum: et isti homines tales non sunt homines principis, quia non sunt in eius potestate. Ita quod iure fidelitatis, sive homagii sint ei astricti, tamen dicuntur esse in potestate ipsius principis ratione generalis iurisdictionis, quam habet in regno suo. Nam in omnibus hominibus regni sui habet imperium. Omnia enim, quae sunt in regno quantum ad iurisdictionem [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 404-405.

697. Com. 30, «De divers homenatge»: «[...] E axi en homenatge soliu nuyl hom no es exceptat quan es fet can apar les mans quant adret enteniment, aquel qui ha general jurisdicció es entes, exceptat par contra aquel no es tengut ajudar son senyor, per que manifestament apar per que negun no pot fer homenatge soliu a dos [...]», Josep GUDIOL, p. 328; «De homagio multiplici»: «[...] Et ita in homagio solido nullus excipitur, quando fit quantum ad verba: sed quantum ad rectum intellectum, ille, qui generalem habet iurisdictionem, intelligitur exceptus: nam contra illum non tenetur dominum suum iuvare. Ex quo evidenter apparet quod nullus potest facere homagium solidum duobus [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 304-305.

El capítol 39 de les *Commemoracions* torna a utilitzar l'argument de general jurisdicció per justificar l'obligada obediència que li deuen els homes del seu regne, els quals qualifica de *naturals*: «Car lo Rey (no ha) los homes obligats sino per .i. dret. Ço per de general jurisdicio, el comte als obligats per doble dret, ço es per dret de jurisdicció que ha en dits homens per homenatge axi con dret es [...]». ⁶⁹⁸

La concepció sobirana parteix del reconeixement absolut i intransferible del *ius generalis iurisdictionis* al príncep de la terra.

Observem que, mentre la versió catalana dels capítols 10, 11, 12, 25 i 40 de les *Commemoracions* s'inclina per l'expressió *senyor sobirà*, la tradició llatina empra el qualificatiu *dominus superior*. ⁶⁹⁹ Aquest fet reafirmaria la hipòtesi de

698. *Com.* 39, «En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de aious ho per altra guisa naturals», Josep GUDIOL, p. 332-333; «In quibus tenentur principi homines, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales»: «[...] quia ipse Rex non habet dictos homines obligatos, nisi unico iure, videlicet iure generalis iurisdictionis, quam habet in eis, non iure homagii, ut dictum est», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 417-418.

699. *Com.* 10, «En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria»: «Si .ii. o .iii. vassals seran .i. apres altre en alcun Castel e el segon o el terç forfara al senyor sobiran [...]», Josep GUDIOL, p. 320-321; «Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino»: «Si duo, vel tres, vel plures fuerint vasalli unus post alium, in aliquo castro, et secundus, vel tertius forefecerint domino superiori, vel hominibus castri, propter quod ipse superior dominus conqueratur [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 101.

Com. 11, «En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria»: «En aquesta guisa metexa que de sus es dit enantara hom contra sensaler cor sil senyor sobira se clamara del sensaler iusan [...]», Josep GUDIOL, p. 321; «Qualiter procedatur contra emphyteutam iniuriantem»: «Eodem modo de emphyteuta procedit quod si dominus superior conquestus fuit de emphyteuta inferiori [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 110.

Com. 12, «De injuria feta asenyor per alcuns habitants del castel»: «Si el senyor catla menor reeb tots los fermaments dels clams de tots los habitants el castel don es castla e alcun daquel castel, o alcun neguex de la compaya daquel castla fara enjuria o alcun mal al senyor sobira o al batle seu ho alcun de compaya daquel senyor a aquel malfeytor [...]», Josep GUDIOL, p. 321; «De injuria facta a domino ab aliquibus habitatoribus in castro»: «Si minor castellanus recipit omnia firmamenta quaestionum seu querimoniarum hominum habitantium in castro, cuius est castellanus, et aliquis de illo castro, vel aliquis de familia illius etiam castellani iniuriam fecerit, vel aliquod malum intulerit domino superiori, vel baiulo, seu alicui de familia ipsius domini [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 130.

Com. 25, «Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .i. per altre»: «Si en alcuns castels seran .ii. castlans e la .i. daquels no tendra castlania per altre castla, mas cascun dels cors acors personalment tendra sa castlania per altre terç qui sia lur senyor, e lo .i. solament daquels .ii. castlans aura tots los fermaments et laltre nols aura, e alcun dels habitants del castel faran injuria aquel castla qui no ha fermances o al senyor sobiran los injuritors deuen e son tenguts de custuma de cataluya fermar e fer dret per raho de la injuria [...] Item si .i. daquels .ii. castlans o altre castla fa injuria en poder del senyor sobira ferma aquel qui iniuria feu et no en poder daquel aqui feta es la iniuria. [...]», Josep GUDIOL, p. 326-327; «Quando duo castellani tenent tantum pro domino castrum, et non alter pro altero tenent castellanium»: «Si in

la utilització efectiva del llatí en la redacció primitiva de les *Commemoracions*. En canvi, si tornem al capítol 39, veiem que el redactor empra l'expressió «Rey darago»: «[...] e el Rey darago e el comte de Barcelona», per referir-se al príncep de la terra, i el mateix fa quan es refereix al rei de Castella. Coincideix, en aquest cas, amb la tradició llatina que utilitza igualment el terme *rex*.⁷⁰⁰ El fet que en aquest capítol el redactor es refereixi a València com a «regne de València», *regnum valentiae*, ha estat un detall per assenyalar que les *Commemoracions* haurien estat redactades amb posterioritat a l'any 1238, data en la qual Jaume I hauria culminat la conquesta del País Valencià, iniciada l'any 1232.

Es torna a insistir en la unitat jurisdiccional, concretada a través de la figura del príncep, en el capítol 43 de les *Commemoracions*, el més llarg de tots els que les componen, i es recullen, de manera sintètica, els punts més destacats tractats en els capítols precedents.

És interessant veure que la primera matèria sobre la qual incideix és la jurisdicció causada per l'homenatge feudal (soliu i no soliu). Subratlla el mixt imperi o la jurisdicció mínima que ostenta el «senyor soliu» d'un feu sobre els seus vassalls solius i indica que el senyor feudal és jutge, volent dir que tindrà jurisdicció sobre la persona i els béns del vassall soliu, encara que els seus béns no estiguin en el feu del senyor soliu. La seva justificació és que la submissió personal del vassall soliu implica automàticament la submissió dels seus béns.

aliquo castro fuerunt duo castellani, et alter eorum non tenuerit castellaniam pro altero castellano, sed quilibet eorum personaliter cors a cors tenuerit suam castellaniam pro tertio, qui sit eorum dominus, et alter illorum duorum castellanorum habuerit omnia firmamenta, alius vero non habuerit: et aliqui de habitatoribus illius castri faciunt iniuriam illi castellano, qui non habet firmamentum a domino superiori, ipsi iniuriantes debent et tenentur de consuetudine Cathalonie firmare et facere directum illius ratione iniurie in posse illius [...]. Item si unus illorum duorum castellanorum alteri castellano iniuriam fecerit, in posse domini firmabit ille, qui iniuriam contulit, non in posse illius, cui facta est iniuria [...].», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 256.

Com. 40, «Que el senyor sobira no pot <...> feu ho la castlania jusana <...> te el castel seu», Josep GUDIOL, p. 333; «Quod superior dominus non potest emere feudum, sive casteilaniam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 424-425.

700. Com. 39, «En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens o per raho de aous ho per altra guisa naturals»: «Si negun Ric hom del Rey darago axi con comte dempuries o altre aura guerra contra son vey qui no sia de la terra del Rey naxi con namalric de narbona e el Rey darago e el comte de barcelona auran guerra contra el Rey de castela o contra sarains qui volen a el tolre la terra o el regne de valencia [...]», Josep GUDIOL, p. 332-333; «In quibus tenentur principi hominis, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales»: «Si aliquis baro regis Aragonum, puta Comes Impuriarum, vel aliquis alius baro ipsius regis habet guerram contra aliquem vicinum suum, qui non sit de terra domini regis, scilicet contra Amalricum Narbonem. Rex vero Aragonum, et Comes Barcinonae habet guerram contra Regem Castellae, vel Saracenos volentes occupare, vel auferre regnum Valentiae [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 417-418.

Però adverteix que aquesta jurisdicció del senyor soliu no s'ha de confondre amb el mixt o mer imperi, el qual només és atribuïble al príncep de la terra: «No és emperò, a entendre que per aço aquell senyor haja en aquell seu hom soliu mixt o mer imperi, axí com lo Príncep de la terra, jatsie que haja en ell jurisdicció, e en las suas cosas, axí com dit és». En canvi, quan la relació de vassallatge es basa en un homenatge no soliu, el senyor té jurisdicció sobre el seu home no soliu solament pel que fa referència al feu.

Segons el nostre jurista, aquesta variació de tracte envers el vassall soliu s'explicaria per la mateixa diferenciació natural entre l'home soliu i l'home no soliu: «Mas hom no soliu no obliga la sua persona per rahó del feu soliu, hon per la sola contemplació del feu no soliu, sotmès la sua persona tant solament; e axí és fet sotmès a la jurisdicció del senyor no soliu solament per rahó d'aquell feu, en quant se estén axí que aytant quant sobre açò fa lo general en totes cosas, tant faça lo special en son cas».

Apreciem que el redactor utilitza l'expressió *senyor soliu*, que contrasta amb les acostumades *vassall soliu* o *home soliu*. L'ús de la terminologia *senyor soliu* no ens sembla casual. Segurament obeeix, també, a l'intent de reforçar la submissió que deu el senyor feudal d'un territori al *princeps terrae*, ja que els rics homes, barons, etc., si bé són senyors feudals, són homes solius del príncep, que és el seu senyor superior. És un altre senyal de l'afany d'enaltir el *ius generalis iurisdictionis* del príncep.⁷⁰¹

701. Com. 43. «Quins e quants són los drets que'l senyor ha en son home»: «Si alcun ha hom vassall soliu, aquell senyor soliu a si sa pròpia jurisdicció, per rahó del homenatge, en aquell seu home soliu: car per ço com aquell vassall és hom soliu d'alcun senyor (per ço com és sotmès a la jurisdicció d'aquell senyor soliu, e aquell senyor soliu és jutge de aquell e tots los béns d'aquell soliu vassall [...]) No és, emperò, a entendre que per açò aquell senyor haja en aquell seu hom soliu mixt o mer imperi, axí com lo Príncep de la terra, jatsie que haja en ell jurisdicció, e en las suas cosas, axí com dit és. [...] Mas hom no soliu no obliga la sua persona per rahó del feu soliu, hon per la sola contemplació del feu no soliu, sotmès la sua persona tant solament; e axí és fet sotmès a la jurisdicció del senyor no soliu solament per rahó d'aquell feu, en quant se estén axí que aytant quant sobre açò fa lo general en totes cosas, tant faça lo special en son cas», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 195-196; «Quae, et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo»: «Si aliquis habet hominem, sive vasallum solidum, ipse dominus solidus sibi vendicat ratione homagii iurisdictionem in ipso suo homine solido: quia eo ipso quod ille vasallus est homo solidus alicuius domini, eo ipso est subiectus iurisdictioni illius domini solidi: et ipse dominus solidus est eius iudex, et omnia bona ipsius solidi vasalli [...] Non est tamen intelligendum quod propter hoc dominus illius habeat in ipsum suum hominem solidum mistum, vel merum imperium, sicut princeps terrae, licet habeat in eum iurisdictionem, et in rebus suis: ut dictum est. [...] Sed homo non solidus non obligat personam suam ratione feudi non solidi: unde sola contemplatione feudi non solidi subiecit personam tantum, et sit ita subiectus iurisdictioni domini non solidi solum ratione ipsius feudi in quantum se extendit, ita ut quantum hoc facit generale in omnibus, tantum faciat hoc speciale in suo casu. [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 446.

3.2.3. LA JURISDICCIO NATURAL I LA POTESTAT FEUDAL DEL «PRINCEPS TERRAE»

La unitat jurisdiccional que prediquen les *Commemoracions de Pere Albert* ja pressuposa la consciència d'un espai políticament definit, anomenat *Principat*, on la figura del *princeps* es destaquí com un element ordenador i cohesiu de la comunitat humana. Aquest fet implica la superació lenta de la disgregació feudal cap a un ordre polític nou caracteritzat pel desenvolupament de l'activitat jurisdiccional sobre un territori on el príncep assumeix un poder polític més fort i hegemònic sobre la resta dels barons catalans.

Els senyors feudals ja estaven dotats d'una *potestas* jurisdiccional o jurisdicció mínima sobre els habitants del seu domini feudal, que els facultava per resoldre plets de menor importància i també per sotmetre els habitants del castell termenat i els aloers a deures de guàrdia, vigilància, obres, etc. Les *Commemoracions* ho detallen en el capítol 16: «E tots los aloers son tenguts a tots los temps de la guerra a aqueles coses que son tenguts los altres habitants del castel ço es assaber a fer gayta obra et affer val et adobar e altres coses ques deuen fer per defeniment del castel en temps de guerra. Exceptats aloers e compayes qui en altre loc habiten».⁷⁰²

Potser d'aquesta manera es frenaria, a poc a poc, la *potestas* jurisdiccional, tan sovint abusiva i arbitrària, dels senyors feudals eclipsada pel principi de la jurisdicció natural del príncep sobre un territori, desenvolupada en diversos capítols de les *Commemoracions*, que identifica obertament com a «Catalunya» i «pàtria».

S'intenta, així, transmetre una concepció natural del poder i de la jurisdicció del príncep com a comuna persona, és a dir, com a representant de la comunitat general (dels habitants de la terra), quan utilitza expressions com ara: «[...] cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra».⁷⁰³

Es veu la mateixa utilització del qualificatiu *naturals* per referir-se als

702. *Com.* 16, «Quels aloers sien tenguts defendre sos castels, et els habitants de les cases en les quals an alou», Josep GUDIOL, p. 323; «Quod allodiarii tenentur defendere castrum et habitatores castrorum, in quibus habent allodium»: «[...] Allodiarii omnes tenentur ad omnia tempore guerra, ad quae tenentur omnes alii habitatores castri, scilicet ad faciendum guaytam, ad opus, et ad fossatum aptandum, et ad alia, quae sunt facienda pro defensione castri tempore guerra, exceptis allodiariis campanariis, qui albi sunt habitantes», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 167.

703. *Com.* 17, «En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar», Josep GUDIOL, p. 323-324; «Sub cuius examine allodiarii tenentur experiri»: «[...] pro eo quia ille princeps, vel eius vicarius est communis persona omnibus habitatoribus in hac patria», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 183-184.

homes del territori que estan sotmesos al príncep, un intent per aproximar la condició de vassall a la més moderna de súbdit, a fi de transformar aquell dret feudal basat en la prestació d'homenatge en un dret regi basat en la jurisdicció natural del *princeps terrae* sobre el seu regne. En tenim una mostra en el capítol 37 de les *Commemoracions*, on s'estableix el deure que tenen els vassalls, i els homes naturals del príncep, de seguir-lo lluny de la terra per lluitar contra els sarraïns, sempre que aquest senyor tingui el poder necessari per combatre'ls o bé perquè ja ho haguessin fet els seus antecessors, i posa per exemple el rei d'Aragó, el de França, el de Castella o qualsevol altre príncep.⁷⁰⁴

Per aquesta via s'està limitant implícitament el poder jurisdiccional dels senyors feudals, ja que prohibeix que puguin cridar a la guerra fora de les seves contrades els seus vassalls i es converteix en una regalia del príncep de la terra a qui equipara als reis d'altres territoris.

En el capítol 38, es recalca explícitament el dret de general jurisdicció del príncep: «Rics homes axi con comtes e vezcomtes varvessors et lurs semblans e cavallers simples qui son vassalls del princep de la terra et han alguns homes sots si per raxon de feus que tenen per lo princep de la terra aquestos ayals son homes del princep per dret de feultat e per dret de general jurisdicció que el princep ha en son regne».⁷⁰⁵

Les *Commemoracions* són precursors a introduir la teoria política de la naturalesa al Principat. La idea de *naturalesa* supera els lligams feudovassallàtics i serveix per consolidar la *potestas* del rei per damunt dels senyors feudals, ja que els vincles polítics entre el rei i els naturals del seu regne sorgeixen de

704. *Com.* 37, «Si vassall es tengut seguir son senyor luyn de sa terra»: «Si alcun seyor vol armar luyn de sa terra a sarraïns a combatre, pot manar a sos vassalls quels seguesquen si el seyor es tal que aya poder de combatre contra sarraïns, e que sos antecessors agen guerreyat e costumt fer guerra sarraïns, axi con Rey darago o de castela o alguns altres princeps. E aytal seyor pot manar a sos vassalls o a altres homes seus naturals e profitoses e bons en fer darmes que vagen ab el en guerra de sarraïns. [...]», Josep GUDIOL, p. 331-332; «Utrum vasallus teneatur sequi dominum suum ad pestes remotas»: «Si aliquis dominus vult ire ad partes valdes remotas Saracenorum, ad expugnandum eos, potest mandare vasallis suis ut ipsum sequantur, si ipse dominus est talis dominus, qui habeat potestatem expugnandi contra Saracenos, et etiam quod praedecessores eius pugnaverunt, et consueverunt pugnare contra Saracenos, ut rex Aragonum, rex Franciae, rex Castellae, et quidam alii principes: unde talis dominus potest indicere vasallis suis, et etiam aliis hominibus suis naturalibus utilibus in facto armorum, ut cum ipso vadant ad partes Saracenorum [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 353-354.

705. *Com.* 38, «Qui son homes de vassall (qui sien dits) homes del princep et qui no, en que (son) tenguts a aquest princep ho aquel», Josep GUDIOL, p. 332; «Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi»: «Barones, ut sunt comites, vicecomites, valvasores, et consimiles, et etiam alii milites simplices, qui sunt vasalli principis huius terrae, habent homines quosdam sub se ratione feudorum, quae tenent pro principe huius terrae», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 404-405.

la naturalesa, la qual lliga, de manera natural, els súbdits del territori amb el seu senyor natural i superior, que és el rei.

Estem davant d'un exponent doctrinal de la transformació política que es produeix també als regnes hispànics durant la baixa edat mitjana, on el lligam polític entre el rei i els seus naturals sorgeix «del naixement del natural de la terra en un regne amb un cap polític: el rei, independentment i per sobre dels llaços de fidelitat».⁷⁰⁶

Partint del supòsit que Pere Albert fou el redactor de les *Commemoracions*, s'ha dit que aquest jurista podria haver seguit la teoria sobre la jurisdicció general i la jurisdicció especial desenvolupada per Jean Blanc en la seva *Summa feudorum*,⁷⁰⁷ escrita vers el 1250. Atesa la relació que el jurista marsellès tingué amb la cort de Jaume I, és fins i tot possible que hi hagués hagut una coneixença personal amb Pere Albert.⁷⁰⁸

Jean Blanc, que va estudiar a Mòdena, era un gran coneixedor del dret feudal llombard. Potser caldria estudiar si s'inspirà en altres reculls de dret feudal (pensem en les obres d'altres feudalistes italians) per desenvolupar la seva doctrina.

Independentment del fet que les *Commemoracions de Pere Albert* haguessin pres com a model la doctrina de Jean Blanc, és indubtable el mèrit de Pere Albert a l'hora de fer-ne una adaptació a l'ordre polític del Principat.

L'expressió més clara de la teoria política de la naturalesa potser la tenim en el capítol 39, on planteja, en cas de guerra, qui, per dret, els homes naturals del comte d'Empúries haurien d'ajudar primer: el rei d'Aragó, que fa guerra contra el rei de Castella o contra els sarraïns, o el comte d'Empúries, que està en guerra contra el seu veí Amalric de Narbona,⁷⁰⁹ que no és

706. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació del dret...*, I, cit. 430-432.

707. La doctrina de Jean Blanc fou analitzada per Francesco CALASSO, *I glosatori e la teoria della sovranità*, Milà, 1959; vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La recepción del derecho feudal común en Cataluña I (1211-1330)», *Glossae*, núm. 4 (1992), p. 81-87, quan parla de la monarquia feudal assenyala que «La teoría de Blanc que comenta Calasso la encontramos reproducida en sus trazos generales en la *Commemoracions de Pere Albert* y se refiere a la relación jurisdicción general / jurisdicción especial correlativa a la de: derecho general regio / derecho especial feudal [...]. Se identifica, pues por Blanc la ratio de los derechos regio y feudal, residiendo en la jurisdicción natural y en el homenaje feudal respectivamente».

708. Algunes d'aquestes apreciacions sobre el jurista marsellès les trobem en el treball de Ferran VALLS TABERNER, «Notes sobre les relacions d'alguns juriconsults famosos amb Catalunya», *Obras selectas II*, Madrid, 1954, p. 201-209, reproduït a *Literatura jurídica...*, Barcelona, 1986, p. 339-345; vegeu també Josep M. PONS GURI, «Entre l'emfiteusi i el feudalisme», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*, Barcelona, 1989, p. 187, n. 11, i Gérard GIORDANENGO, «Les feudistes», *El dret comú i Catalunya*, actes del II Simposi Internacional, Barcelona, 31 de maig i 1 de juny de 1991, Barcelona, 1992.

709. Amalric de Narbona era vassall del rei de França: «Iste erat vasallus regis Gallorum», SOCARRATS, *In tractatum*, 419b, núm. 7.

de la terra del rei. Es resol dient: «[...] tots aquests aloers e feuaters com encara naturals del comte son tenguts en aytal obeyr al rey (e no al dit comte) [...]» per raó de pública utilitat. I ho justifica dient que, si bé els homes del comte estan li estan obligats per un doble dret (per dret de jurisdicció i per dret d'homenatge), aquests naturals també estan obligats al rei, però per un sol dret, el dret de general jurisdicció, que és una raó més forta: «Car fort raho pot vencer dues menys forts rahons». A més, el rei està fent el manament per raó de profit públic i, segons diu Pere Albert, aquest val més que el profit privat.⁷¹⁰

710. *Com.* 39, «En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous o per altra guisa naturals»: «Si negun Ric hom del Rey darago axi con comte dempuries o altre aura guerra contra son vey qui no sia de la terra del Rey, naxi con namelric de narbona e el Rey darago e el comte de Barcelona auran guerra contra el Rey de castela o contra sarains qui volen a el tolre la terra o el regne de valencia, e el comte dempuries manara a sos homes que li ajuden contra namelric, e el Rey manara que li ajuden los homes del comte contra el rey de castela ols sarains qui volen sa terra subiugar e alguns dels dits homes son homes del comte naturals o de son alou e els altres del (feu que) per lo Rey te lo comte, tots aquests homes aloers e feueters com encara naturals del comte son tenguts en aytal obeyr al Rey (e no al dit comte) Cor los homes qui apelats son per raho de publica utilitat (a) mayor seyoria, son escusats de la menor seyoria a seguir (car és preferida) utilitat publica mes que privat e axi son tenguts los dits homes a obehir en aytal cas al Rey et no al comte. Car lo Rey cita los homes que el regne no sia subiugat, o per no perda aytal terra. E apelats per profit de la terra et ben public del regne seu del qual porta administracio. E axi los homes son tenguts combatre per la terra e obeir al Rey, e en tant son a aço obligats [...]. Mayorment con lo Rey fa el manament per raho de profit public e profit public val mes que privat iats se sia que els homes per doble dret lo comte tenga obligats ço es per dret de jjurisdicció que ha en els e per dret de homenatge aço no contrasta que per doble dret sien tenguts al comte. Car fort raho pot vencer dues menys forts rahons. Empero nos deu hom negar que no sien pus tenguts al comte obeyr. si el Rei los apela per rao dalcun negoci qui no es per public profit ne contrastaria que sien apareylats al comte no es mayor desgrat dels dits homens [...] lo comte es mayor desgrat dels. Car lo Rey (no ha) los homes obligats per doble dret, ço es per dret de jurisdicció que ha en dits homens per homenatge axi con dret es», Josep GUDIOL, p. 332-333; «In quibus tenentur principi homines, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales»: «Si aliquis baro regis Aragonum, puta Comes Impuriarum, vel aliquis alius baro ipsius regis habet gerram contra aliquem vicinum suum, qui non sit de terra domini regis, scilicet contra Amalricum Narbonensis, Rex vero Aragonum, et Comes Barcinonae habet guerram contra regem Castellae, vel Saracenos volentes occupare, vel auferre regnum Valentiae, vel aliquam aliam terram suam, et dictus Comes Impuriarum praecepit hominibus suis ut iuvent eum contra dictum Amalricum Narbonensis. Rex autem praedictus praecepit praedictis hominibus dicti comitis ut iuvent eum contra Regem Castellae volentes sibiugare terram suam, vel contra saracenos volentes hoc idem facere. Et quidam ipsorum hominum sunt homines de allodio Comitis praedicti, quidam vero de feudo, quod pro domino Rege Aragonum tenet ipse comes: omnes isti homines, tam de allodio, quam de feudo, quam etiam homines naturales dicti comitis, tenentur in tali casu Regi Aragonum obedire, et non comiti. Nam homines ipsi vocati ratione publicae utilitatis ad maius tribunal excusationes habent a maiori tribunali: quia publica utilitas praefenda est privatae: et ita tenentur dicti homines obedire in tali casu regi, et non

La filosofia que s'imposa és, per tant, la prioritat del bé comú per sobre del bé particular.

Les *Commémoracions* construeixen una unitat jurisdiccional sobre un territori definit geogràficament i diferenciat de la resta de territoris que componen la unitat política de la Corona catalanoaragonesa, iniciada, com sabem, amb Ramon Berenguer IV amb el seu enllaç amb Peronella, reina d'Aragó, on Ramon Berenguer mai no tingué el títol de rei, però gaudi de totes les prerrogatives pròpies de la reialesa sota el nominatiu de *princeps*.

El nostre jurista no inventa el topònim *Catalunya*, però sí que, com diu Maravall, les *Commémoracions de Pere Albert* és la primera obra jurídica on apareix «el reciente corómino de Cataluña».⁷¹¹

Malgrat que l'origen del mot *Catalunya* ha estat sempre molt discutit, és inqüestionable la seva primera aparició escrita en l'obra del segle XII d'Enric de Pisa que porta per títol *Liber Maiorichinus de gestis Pisanorum*, que narra els fets històrics de l'expedició catalanopisana contra els musulmans de Mallorca entre els anys 1113 i 1115. Com ja observà Bonnassie, l'aparició escrita del terme *Catalunya* és «gràcies a la ploma d'estrangers».⁷¹²

En aquest text, el nom *Catalunya* apareix en la forma *Catalonia*, i el mot *catalans*, com a *catalanenses*. L'autor d'aquesta obra també destaca el poder que havia consolidat Ramon Berenguer III i el respecte que se li guardava. Vegem-ne un fragment: «[...] Tots els indígenes que veuen els capturen i els

comiti. Nam rex vocat eos propter bona patriae, sive propter publicum boni regni, et ita praecipit dictis hominibus nomine patriae, videlicet regni sui, cuius administracionem gerit: et ita tenentur isti pugnando pro patria obedire tali praecepto Regis: et in tantum sunt ad hoc alligati, quod etiam defendendo patriam licitum est contra patrem venire, et ipsum interficere in hoc casu, Si pater venerit contra Regem. Unde in isto casu, videlicet ut pro patria pugnetur, licitum est dictis hominibus venire contra praeceptum comitis domini ipsorum, potissime quia ipse rex facit praeceptum gratia publicae utilitatis praeferenda est privatae, Sed licet dictos homines duplici iure comes impuriarum alligatos teneat, de iure scilicet iurisdictionis, quam habet in eis, et iure homagii, non tamen obstat hoc quod duplici iure tenentur comiti: quoniam efficax ratio bene potest vincere duas minus efficaces rationes. Non tamen negandum est, quin potius teneantur obedire comiti Impuriarum si rex vocaret eos gratia alicuius negotii, quod non tangeret publicant utilitatem. Nec obstat etiam quod vacati sunt ad maius tribunal, nec etiam cuius rex maior sit simpliciter comite, non maior tamen est respectu dictorum hominum imo comes est maior respectum ipsorum: quia ipse Rex non habet dictos homines obligatos, nisi unico iure, videlicet iure generalis iurisdictionis, quam habet in eis, non iure homagii, ut dictum est», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 417-418.

711. José Antonio MARAVALL, *La formación del régimen político...*, cit. 152-153.

712. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera...* Vol. I: *Economia i societat pre-feudal*, Barcelona, 1979, p. 65; l'edició original francesa fou publicada sota el títol: *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle: Croissance et mutation d'une société*, 2 v., Tolosa, 1975 i 1976. Per aprofundir en l'etimologia i en la significació històrica del mot *Catalunya*, ens remetem de manera general a aquest treball.

fan fugir. Ells es declaren cristians i catalans; els pisans, amb el cor torbat, es capfiquen i, havent depositat les armes, s'asseuen a la platja entristits. [...] Llavors un dels cònsols, el fill de Roland [...] és enviat al comte del qual són súbdites Barcelona i Girona i que governa moltes ciutats amb el seu poder. El seu nom era Ramon (Berenguer III), el qual, digne de lloança eqüestre, havia aconseguit fruits innumerables i accions preclares; la por d'ell mantenia esporguïts els enemics hispànics».⁷¹³

Com hem dit quan comentàvem el capítol 35, una part d'aquest territori ja era anomenat *Catalunya Nova* des d'antic, «que es per tot lo dit flom de lobregat ves ponent»,⁷¹⁴ i, segons diu, ja des del temps de Ramon Berenguer, comte de Barcelona. El redactor no especifica a quin Ramon Berenguer es refereix; recordem que a la Casa Comtal de Barcelona n'hi hagué quatre: Ramon Berenguer I, el Vell (1035-1076); Ramon Berenguer II, Cap d'Estopes (1076-1082); Ramon Berenguer III, el Gran (1097-1131), i Ramon Berenguer IV, el Sant (1131-1162).

És possible que, seguint els *Usatges*, es refereixi a Ramon Berenguer I i a la seva esposa Almodis. Però també caldria pensar en la possibilitat que hagués conegut l'obra d'Enric de Pisa i, en aquest cas, s'estaria referint a Ramon Berenguer III. Però, independentment de la fita cronològica on s'estigui ubicant l'aparició del mot *Catalunya*, el que interessa és com redescobreix el costum d'utilitzar aquest mot, i indica que el seu ús ja estava arrelat en la consciència popular. Com ja hem dit en un altre apartat, probablement és mèrit del redactor de les *Commemoracions* ser el primer jurista que defineix i distingeix geogràficament i jurídicament, en aquest mateix capítol 35, els conceptes *Catalunya Nova* i *Catalunya Vella*, distinció que serà acollida i treballada per la literatura jurídica posterior.

Aquest ús i aprofundiment en el significat de *Catalunya* verifica el desig de l'obra d'abraçar i potenciar un consolidat sentiment popular de país, necessitat d'un cap superior —el príncep— que assumís de manera natural, com un pare protector, el poder jurisdiccional sobre els habitants d'aquest territori.

713. Pere BALANA ABADIA, *Visió cosmopolita de Catalunya*, cit. 65-68.

714. *Com.* 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom o no del senyor de qui lo pare era hom»: «[...] Cor en alcuna part de cathaluya qui ha nom cathaluya veyla [...]. En altra part de cataluya que es per tot lo dit flom de lobregat ves ponent que tots temps sol esser apelada del temps del senyor en Ramon Berenguer comte de barcelona en ça nova cathaluya [...]», Josep GUDIOL, p. 330-331; «Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii»: «[...] quia in quadam parte Cathalonie, que dicitur vicus Cathaloni [...] In alia aut parte Cathalonie, quae est ultra praedictum fluvium Lupricati versus partem occidentalem, quae semper consuevit appellari a tempore domini regis Berengarii Comitis citra, nova Cathalonia [...]», SO-CARRATS, *In tractatum*, p. 337-338.

Quan s'utilitza el mot *Catalunya* es veu la defensa i el respecte aferrissat dels costums i usos observats pels avantpassats en aquest indret anomenat *Catalunya*⁷¹⁵ o *terra*.⁷¹⁶

715. *Com.* 12, «De injuria feta a senyor per als uns habitants del castell»: «[...] a aquel malfeytor deu segons custuma de cataluya fermar et fer dret [...]», Josep GUDIOL, p. 321; «De iniuria facta domino ab aliquibus habitatoribus in castro»: «[...] iste malefactor debet de consuetudine Cathalonie firmare, et facere ius [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 130.

Com. 22, «En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu»: «Si defunct lo castla o el vasal una fila sola sobreui aquela segons us e observancia general de Cathalunya succeix el feu axi con fil mascle [...]», Josep GUDIOL, p. 325-326; «Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum»: «Si defuncto castellano, seu vasallo, filia tantum superstes fuerit, secundum usum et observantiam generalem Cathalonie succedit in feudum [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 235-236.

Com. 25, «Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .i. per altre»: «[...] los injuritors deuen e son tenguts de custuma de cataluya fermar e fer dret per raho de la injuria [...]», Josep GUDIOL, p. 326-327; «Quando duo castellani tenent tantum pro domino castrum, et non alter pro altero tenent castellanium»: «[...] ipsi iniuriantes debent et tenentur de consuetudine Cathalonie firmare, et facere directum illius rethone iniurie in posse illius, cui facta est iniuria [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 256.

Com. 28, «Quant cantes vegades e en quines cases se deya renovar homenatge e de la pena daquels qui no volen renovar»: «[...] e aço es us e observancia e custuma de cataluya Car los hereus hahuda la heretat representen aquela persona ab lo defunct de qui son hereus.», Josep GUDIOL, p. 327; «Quando, et in quibus casibus homagium sit renovandum»: «[...] Et hic est usus, et observantia seu consuetudo Cathalonie, quoniam haeres adita haereditate fingitur eadem persona cum defuncto, cuius est haeres», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 265-266.

Com. 33, «En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut»: «[...] e axi hom deliure per covinença ço es per prometença fer dalcun noble es concebuda, covinença ne de custuma general de cathaluya besar en aquesta guisa [...] e eiats se sia que aquest homenatge no sia stablit de dret, empero per us cotidiana de cathaluya qui es semblant a lig [...]», Josep GUDIOL, p. 329; «Qualiter liber homo possit se constituere hominem alicuius, et faceresibi homagium: [...] et quae interveniunt in faciendo homagio, et unde sit introductum»: «[...] et quando super hoc si ut aliquis liber homo constituat se hominem alicuius nobilis, concipitur stipulatio, intervenit de consuetudine generali Cathalonie osculum in hunc faltem modum [...]. Et quamvis illud homagium introductum non sit de iure romano civili scripto, introductum tamen est usu diuturno Cathalonie, qui legem imitatur [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 324-325.

Com. 35, «Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom»: «[...] lo fil dalcun hom, sera daquel aquil pare feu homenatge e axis serva en frança e en moltes altres parts mas en cathaluya no Cor en altra manera se usa en cathaluya [...]. E axi se usa per tota cathaluya [...]. Cor en alcuna part de cathaluya qui ha nom cathaluya veyla [...]. En altra part de cataluya que es per tot lo dit flom de lobregat vesponent que tirs temps sol esser apelada del temps del senyor en Ramon Berenguer comte de Barcelona en çà nova cathaluya [...]», Josep GUDIOL, p. 330-331; «Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non domini ipsius patris dicti filii»: «Et sic in isto casu filius alicuius hominis erit homo allius, cui pater fecit homagium. Sic servatur in Francia, ut dictum est, et in pluribus aliis locis, et partibus. Sed in Cathalonia non: quia diversimode servatur in Cathalonia. [...] Et sic servatur per totam Cathaloniam [...]. In alia aut parte Cathalonie, quae est ultra praedictum fluvium Lupricati versus partem occidentalem, quae semper consuevit appellari a tempore domini regis Berengarii Comites Barcinonae citra, Cathalonia [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 337-338.

És interessant veure que, tot i que segueixen els *Usatges de Barcelona*, les *Commemoracions* s'aparten de la seva terminologia. Observem que en la redacció dels *Usatges* s'emprà el mot *Principat* o *terra*,⁷¹⁷ mai el terme *Catalu-*

Com. 36, «Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e con se fassa homenatge»: «Nuyl hom no pot esser hom soliu de dos senyors segons costum de cataluya ne per dret», Josep GUDIOL, p. 331; «Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: ut utrum mulier possit esse vasalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo pro feudo»: «Nullus potest esse homo solidus duorum dominorum de consuetudine Cathalonie, etiam de iure [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 349.

Com. 38, «Qui son homes de vassals (qui sien dits homes del princep et qui no, en que (són) tenguts a aquest princep ho aquel...»: «[...] si sobre aço en levan si contra el se voldrà defendre els homes de son alou son tenguts lur senyor vassal del princep ajudar, axi con costum es de cathaluya», Josep GUDIOL, p. 332; «Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi»: «[...] ut ipsum adiuvent contra principem ipsum, si super hoc insurgendo contra eum vellet se defendere: et ipsi homines sui allodii tenentur ipsum dominum vasallum principis iuvare, sicut moris est Cathalonie», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 404-405.

Com. 40, «Qui el senyor sobira no pot [...] feu ho la castlania jusana [...] te el castel seu»: «[...] la castlania que per lo primer castla te no pot lo senyor mayor per dret us et observancia de cataluya comprar la castlania jusana [...]», Josep GUDIOL, p. 333; «Quod superior dominus non potest emere feudum, sive castellaniam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo»: «[...] iste inferior castellanus voluerit vendere domino superiori castellaniam, quam pro dicto primo castellano tenet: non potest ipse dominus superior de iure, usu, et observantia, seu consuetudine Cathalonie emere ipsam inferiorem castellaniam [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 424-425.

Com. 41, «Si el nebot del vassal de(funt s) ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se(nyor de)l feu, e dins qual temps deua venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct»: «E aquesta és la costuma general de Cathalunya, ço es a saber: que quisqui serà hereu del vassal deffunct, o ab testament o sens testament, deu aquel hereu venir devant lo senyor del feu [...]», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 190-192; «Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domini feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudi ipse agnatus vel alius haeres vasalli defuncti»: «Et haec est consuetudo generalis Cathalonie: videlicet quod quicumque fuerit haeres vasalli defuncti: sive ex testamento, vel sine testamento, debet ipse haeres venire coram domino feudi [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 428-429.

Com. 43, «Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home»: «[...] Car cové, de costuma de Cathalunya, e encara de Dret, que subroge'n comprador de sa condició, o de millor, no jusana», Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, p. 195-199; «Quae, et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo»: «[...] Quoniam oportet de consuetudine Cathalonie, et etiam de iure, quod emptorem suae conditionis subroget, vel melioris, non inferioris [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 469.

716. Com. 9, «De les despeses de les gardes restituides al senyor»: «[...] gardara encara lo us de la terra», Josep GUDIOL, p. 320; «De expensis custodum restituendis domino»: «[...] considerabitur etiam usus terrae [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 92.

Com. 37, «Si vassall es tengut seguir son senyor luy de sa terra»: «Si alcun seytor vol armar luy de sa terra a sarrains [...]», Josep GUDIOL, p. 331-332; en canvi, la versió llatina utilitza l'expressió *llocs remots*: «Utrum vasallus teneatur sequi dominum suum ad partes remotas»: «Si ali-

nya. Segons Jesús Lalinde, el concepte territorial que es generalitzà fou el de *terra*, i el redactor de les *Commémoracions* qualificà de *princeps terrae* el comte de Barcelona.⁷¹⁸

Es prefereix utilitzar el mot *Catalunya* en lloc del de *Principat*, fins i tot del de *pàtria*,⁷¹⁹ d'escassa aparició en els *Usatges*.⁷²⁰ Tots aquests elements són utilitzats sobre la teoria del Principat, ja assentada en els *Usatges*, que evoluciona cap a un concepte de país que identifica físicament com a Catalunya i, espiritualment, com a pàtria.

El pensament polític de les *Commémoracions* gesta una *civitas magna*, on s'identifica el vincle de subjecció política dels habitants del Principat amb el

quis dominus vult ire ad partes valde remotas Saracenorum [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 353-354.

Com. 38, «Qui son homes del vassall (qui sien dits) homes del princep et qui no, en que (són) tenguts a aquest princep o aquel...»: «[...] E si alcun Ric hom en la terra del princep [...]», Josep GUDIOL, p. 332; «Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi»: «Unde si quis baro in terra principis [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 404-405.

Com. 39, «En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous ho per altra guisa naturals»: «[...] o contra sarains qui voen a el tolre la terra o el regne de valencia [...]», Josep GUDIOL, p. 332-333; «In quibus tenentur principi homines, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales»: «[...] vel Saracenos volentes occupare, vel auferre regnum Valentiae, vel aliquam aliam terram suam [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 417-418.

717. Us. 64, «Quoniam per iniquum»: «Quoniam per iniquum principem et sine veritate et sine justicia perit omni tempore terra et habitatores ejus, propterea sepredicti principes R(aymndus) et A(dalmodis), consilio et auxilio nostrorum nobilium virorum, decernimus atque mandamus ut omnes principes qui in hoc principatu nobis sunt successori habeant omni tempore sinceram et perfectam fidem et veram locucionem [...]», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 88-89.

718. Jesús LALINDE ABADÍA, «La administración del rey en Cataluña (s. XII-XVIII)», *El territorio i les seves institucions històriques*, actes, Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997, Barcelona, 1999, p. 257-270.

719. En tenim un exemple a la Com. 17, «En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar», *vid. supra*, i a la Com. 39, «En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous ho per altra guisa naturals», *vid. supra*. En ambdós capítols veiem que mentre que la versió llatina utilitza el mot *pàtria*, a la versió catalana s'ha traduït per *terra*.

720. Us. 3, «Cum dominus»: «Cum dominus Raymndus Berengarii vetus, comes et marchio Barchinonense atque Yspanie subrogator, habuit honorem et vidit et cognovit quod in omnibus causis et negociis ipsius patrie leges gotice non possent observari, et etiam vidit multas querimonias et placita que ipse leges specialiter non observabant (vel) judicabant», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 73-74; Us. 4, «Hec sunt usualia»: «Hec sunt usualia de curialibus usibus, quos constituerunt tenere in omni eorum patria tempore, dominus Raymundus Barchinone vetus comes et Adalmodis [...]», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 74-75; en aquests usatges, on la versió llatina empra el mot *pàtria*, la tradició catalana utilitza el mot *terra*.

princeps terrae mitjançant la transformació del vincle de vassallatge en lligam de naturalesa, i es generalitza el sentiment de comunitat dels naturals del territori a través de l'ús dels termes *Catalunya* i *pàtria*. També es vol provocar, mitjançant l'exaltació del sentiment de naturalitat, el dels homes de la terra, una defensa natural del territori per protegir-lo dels seus enemics i justificada pel principi de la «raó de pública utilitat».

3.2.4. LA RAÓ DE PÚBLICA UTILITAT EN L'EXERCICI DEL PODER DEL «PRINCEPS TERRAE»

La nova concepció objectiva del dret, vinculada al iuscentrisme polític, definiria les competències del príncep i les seves funcions, alhora que limitaria també la voluntat del monarca. Aquest concebiment erudit del dret serà fruit del treball dels juristes formats en l'òrbita del dret comú, els quals procuraran definir les característiques d'aquest dret. Com assenyala Tomàs de Montagut, «el dret positiu cristià creat pels prínceps ha de venir revestit d'un conjunt de concauses (material, formal i final) perquè s'esdevingui veritable dret d'obligada observança per part dels súbdits i dels monarques mateixos».⁷²¹

La raó de pública utilitat és l'argument que s'utilitza en les *Commemoracions de Pere Albert* per justificar el poder que té el rei per obligar els naturals del seu territori per sobre de qualsevol altre vincle de dependència, teorització amb la qual es limita, també, una possible voluntat autònoma personal i arbitrària del monarca.

El capítol 39 de les *Commemoracions*⁷²² és molt clar quan diu: «Lo rey fa el manament per raho de profit public e profit public val mes que privat». *Profit* és sinònim d'*utilitat* o *interès*, i la finalitat per excel·lència de l'interès públic és defensar el territori dels possibles enemics que volen prendre la terra, com poder ser el rei de Castella o els sarraïns. El príncep és una persona pública, perquè té una missió pública que consisteix en la defensa i protecció del territori i dels seus habitants, però adverteix, també, que la missió de pública utilitat encomanada al príncep no deriva d'un dret de propietat sobre el territori i els seus naturals, sinó del dret d'administració: «Car lo Rey cita los

721. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS i Carlos J. MALUQUER, *Història del dret espanyol*, cit. 77-81; vegeu també Ennio CORTESE, *La norma giuridica: Spunti teorici nel diritto comune classico*, 2 v., Milà, 1962-1964, especialment els capítols del volum primer dedicats a l'examen filosòfic i jurídic de la justa causa (p. 97-141), els capítols dedicats a l'elaboració teòrica de la figura de la causa (p. 183-253) i les pàgines dedicades al problema de la justa causa i la *ratio legis*.

722. Com. 39, «En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous ho per altra guisa naturals», *vid. supra*.

homes que el regne no sia subiugat, o que no perda aytal terra. E aapelats per profit de la terra et ben públic del regne seu del qual porta administracio. E axi los homes son tenguts combatre per la terra e obeir al Rey [...]». Es crea, per tant, una obligació recíproca entre el cap de la comunitat i els seus membres, ja que, d'una banda, el príncep està obligat, per l'exercici del dret d'administració, a defensar el territori dels atacs enemics, i de l'altra, els homes de la terra que presenta estan obligats a respondre a l'imperatiu reial quan són cridats a la guerra, i només podran negar auxili al seu rei quan siguin cridats per aquest «per rao dalcun negoci qui no es per public profit».

S'estableix una empresa comuna (causa final justa - *ratio scripta* subordinada al dret natural), per la qual es podrà obligar tots els habitants de la terra (els comuns),⁷²³ que consisteix a fer front als sarraïns o als enemics, que reposa en un sentiment compartit de comunitat política, formada pels homes que han nascut en aquest territori: els naturals, que comparteixen unes experiències de vida i unes esperances de futur sobre un espai geogràfic anomenat, des d'antic, *Principat* i encapçalat pel príncep, el qual ha de defensar i protegir la terra, que s'anomena, indistintament, *Catalunya* o *pàtria*.

La raó de pública utilitat és un argument que s'introdueix per reforçar i estabilitzar el poder del príncep de la terra, i que es desenvolupa partint del dret ja establert en l'*Us*. 68 «*Princeps namque*», el qual proclamava l'obligació de tots els homes d'auxiliar el seu príncep en cas de guerra per defensar la terra.⁷²⁴ Aquest usatge ja manifesta un esperit d'empresa comuna a l'hora de defensar el territori enfront l'enemic, que es materialitza, com hem vist, en el capítol 39 de les *Commemoracions*, i en el capítol 37, on es planteja si els vassalls tenen l'obligació o no de seguir el seu senyor lluny de la seva terra per combatre als sarraïns i es respon que «[...] pot manar a sos vassalls quel sequesquen si el senyor es tal que ha aya poder de combatre contra sarraïns, e

723. Vegeu Ennio CORTESE, *La norma giuridica...*, vol. II, cit. 394: «In quanto il precetto sia un *exemplar* di principi equitativi, la causa o *ratio* se ne costituisce come elemento sostanziale; in quanto emanato dallo Stato per costringere la vita dei sudditi, suo fondamento è la voluntas», i afegix: «In fondo, sia la *ratio* sia la *voluntas* obbligano: ma la prima sul terreno del diritto naturale, la seconda sul piano del diritto civile».

724. *Us*. 68, «*Princeps namque*»: «*Princeps namque si quolibet casu obsessus fuerit, vel ipse idem suos inimicos obsessos tenuerit, vel audiverit quemlibet regem vel principem contra se venire ad bellandum, et terram suam ad succurrendum sibi monuerit, tam per litteras quam per nuncios vel consuetudines quibus solet admoneri terra, videlicet per fumos, omnes homines, tam milites quam pedites, qui habent etatem et posse pugnandi, statim ut audiverint vel viderint, quam cicius poterint ei succurrant. Et si quis ei fallerit de juvamine quod sibi in hoc facere poterit, perdere debet cuncta que per illum habet in perpetuum; et qui per eum honorem non tenuerit, emendet ei fallimentum et deshonorem quem ei fecerit cum a avere et sacramento manibus propriis jurando quoniam nemo debet fallere ad principem ad tantum opus vel necessitatem*», Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 90-91.

que sos antecessors agen guerreyat e custumat fer guerra a sarrains [...] E aytal senyor pot manar a sos vassals o a altres homes seus naturals e profitoses e bons en fer darmes que vagen ab el en guerra de sarrains [...].⁷²⁵

També se superen les desavinences entre els senyors feudals embrancats continuament en guerres particulars, a través de la concepció de la guerra entesa com una empresa pública i comuna, com una obligació militar general que reposa en el deure de defensa del territori que ha de ser compartida per tots els seus naturals, no solament per aquells que estan units per raó de vassallatge, sinó per tots aquells que viuen al regne. Per tant, el dret de convocar a la guerra contra els sarrains és un dret exclusiu del príncep, que s'equipara al rei de Castella o de França. Una prerrogativa que només tindrà el titular de la *potestas* superior amb jurisdicció general sobre el regne.

Hi ha una generalització de la subjecció de tots els habitants del territori al príncep a partir del vincle de naturalesa, el qual superaria el vincle de vassallatge feudal. Els homes del territori són naturals de la terra o de la pàtria, que és el bressol on neix una comunió natural entre el príncep i els seus vassalls.

Finalment, també és present en les *Commemoracions* la visió del príncep com a pare de la comunitat o pàtria pel fet de ser persona comuna.

Detectem la imatge d'un príncep *dominus* i un príncep *pater*. La primera, com a cap de la comunitat sobre la qual exerceix les funcions més elevades del poder polític i del poder jurisdiccional, però, al mateix temps, anima els habitants de la terra a identificar-se amb aquest mateix príncep que és, alhora, pare protector i defensor dels seus, que vetlla pels interessos públics i que, en cas de necessitat, haurà de conduir a la guerra els seus naturals contra els enemics musulmans o contra altres regnes per garantir la pau en el territori designat com a *pàtria*, que és la plataforma on s'exerceix la potestat paterna.

Aquesta concepció del príncep com a persona comuna i pare podria tenir els seus antecedents en la imatge del *pater populi* de l'antiga Roma, adaptat en l'àmbit familiar sota el nominatiu *pater familias*. Per alguns autors, aquesta idea sembla que arrenca d'una reflexió política dels monjos «doctrinaris» del segle XI i que parteix de les tradicions isidorianes i carolíngies.⁷²⁶

725. Com. 37, «Si vassal es tengut seguir son senyor luyn de sa terra», Josep GUDIOL, p. 331-332; «Utrum vasallus teneatur sequi dominum suum ad parietes remotas»: «Si aliquis dominus vult ire ad partes valde remotas Saracenorum, ad expugnandum eos, potest mandare vasallis suis ut ipsum sequantur, si ipse dominus est talis dominus, qui habeat potestatem expugnandi contra Saracenos, et etiam quod praedecessores eius pugnaverunt [...] unde talis dominus potest indicare vasallis suis, et etiam hominibus suis naturalibus utilibus in facto armorum, ut cum ipso vadant partes Saracenorum [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 353-354.

726. Martí AURELL, *Les noces del comte: Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, 1998, p. 79-81 i 98-99, assenyala que la imatge del príncep «pare de la pàtria» és l'època utilitzada pels cluniacencs, que l'apliquen a Provença al marquès Guilhem II (970-993) enfortit,

Si es lliga aquesta visió paternal del príncep al poder polític que exerceix sobre la pàtria, per raó d'herència o llinatge i no per elecció, es conforma una concepció patrilineal del poder perquè parteix d'una *potestas* política basada en l'herència familiar, més poderosa que la *plenitudo potestatis*, exercida per elecció, com és en el cas de l'emperador.⁷²⁷ Les *Commemoracions de Pere Albert* mai no empren els mots *emperador* o *imperi* i, en canvi, prefereixen utilitzar els termes *príncep* o *rei* i *regne* o *pàtria*. Però, com observa Maravall, s'empren, en canvi, recursos propis de la doctrina imperial, com ara el de *crim de lesa majestat*, que el dret feudal atribuïa únicament a l'autoritat imperial, i el nostre text, en l'esforç de justificar el poder del príncep, l'atorga als reis d'Aragó.⁷²⁸ Així, en el capítol 38 assenyala que els homes a qui els barons manessin anar contra el príncep no estan obligats a fer-ho, ja que el seu senyor comet crim de lesa majestat.⁷²⁹ Afegeix Socarrats en el seu comentari, seguint la literatura bolonyesa: «quod si vasallus se insurgit contra principem committit crimen laesae maiestatis: nam crimen laesae maiestatis committitur, quando aliquid molitur contra principem, ut puta contra se rebellando».⁷³⁰

com Ramon Borrell, pels seus recents èxits sobre els sarraïns. Afegeix que «a l'hora de definir el poder principesc, els models familiars i patrilineal són determinats».

727. Vegeu Alfonso OTERO VARELA, «Sobre la "plenitudo potestatis" y los reinos hispánicos», cit. 141-162; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creació del dret...*, cit. 432, quan es refereix a la tasca de creació del dret pels monarques de la baixa edat mitjana, considera que la facultat de crear dret del monarca estava directament vinculada amb l'herència visigòtica, la qual havia arrelat fortament en el pensament dels reis medievals, així: «Alfons X era conscient de la seva superioritat enfront de l'emperador, perquè tenia el regne per herència i no per elecció».

728. José Antonio MARAVALL, «La formación del régimen político...», cit. 159.

729. Com. 38, «Qui son homes de vassall (qui sien dits) homes del princep et qui no, en que (són) tenguts a aquest princep o aquel»: «[...] E si alcun Ric hom en la terra del princep se levava contra el princep, no son tenguts de ajudar ael. Car greument erra lo Ric hom qui en aquest cas (comet) crim de lesa magestat», Josep GUDIOL, p. 332; «Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi»: «Unde si quis baro in terra principis infurgit contra ipsum principem, et iste baro praecipit suis hominibus in virtute sacramenti, quod ab eis recepit, ut iuvent eius contra principem, non tenentur eius iuvare, cum sic graviter delinquat ipse baro, quia crimen laesae maiestatis committit [...]», SOCARRATS, *In tractatum*, p. 404-405.

730. SOCARRATS, *In tractatum*, p. 405, núm. 8.

4. CONCLUSIONS

4.1. L'HOME

1) Pere Albert fou un personatge rellevant per la seva activitat com a pràctic i com a teòric del dret. El valor històric i jurídic de la seva persona és inqüestionable. Home dinàmic, amb una gran capacitat de treball, canonge de la catedral de Barcelona i conseller molt estimat del rei Jaume I i de sant Ramon de Penyafort. La seva figura no és coneguda en profunditat. Malgrat el conjunt de notícies que hem acumulat a partir de molta documentació, publicada i inèdita, dispersa en diversos arxius i biblioteques, que ens ha permès aportar noves dades i nous aspectes del seu perfil humà i intel·lectual, perviuen punts obscurs de la seva vida on les fonts solament ens permeten treure'n algunes hipòtesis justificades, com són que va néixer cap al 1200 a Barcelona o dins del seu comtat, que adquirí la dignitat canonical aproximadament cap a l'any 1230 i que morí als voltants de l'any 1270, amb tota probabilitat a Barcelona.

2) La descoberta del *signum* autògraf de Pere Albert, fins avui inèdit, ens ha proporcionat un criteri sòlid per identificar el Pere Albert jurista, canonge de Barcelona, a qui tradicionalment s'ha atribuït l'autoria les *Commemoracions*, i alhora distingir-lo d'altres personatges homònims i coetanis.

3) Podem afirmar que la seva condició eclesiàstica i els deures propis de la dignitat canonical a la seu de Barcelona no li impediren entregar-se plenament a l'exercici del dret. Tenim ben documentada la seva intervenció en assumptes jurídics, des dels més senzills fins a aquells de més rellevància i prestigi, com quan fa de jutge i àrbitre de causes feudals entre civils i eclesiàstics, i intervé en assumptes civils i eclesiàstics de caràcter diplomàtic. El trobem ocupant càrrecs importants, en el capítol barceloní, com ara el de paborde (*praepositus*), que exerceix gairebé sempre el mes de novembre,

i el de vicari (*vicarius*) del bisbe de Barcelona. Consta clarament que les dues facetes de Pere Albert, la laica i l'eclesiàstica, són constants durant tota la seva vida.

4) L'estudi de la seva vida i activitat ens permet afirmar que Pere Albert va ser un home mogut per un gran sentit de la justícia i de l'equitat, dotat d'una extraordinària racionalitat natural, refinada pels seus coneixements de dret romà. Dins del panorama jurídic català baixmedieval, no té mai l'actitud de qui vol capgirar ràpidament l'ordre juridicopolític i econòmic establert. És més aviat un innovador prudent i conscient de la realitat sociopolítica catalana que l'envolta. Les seves resolucions, respectuoses amb l'ordenament jurídic llavors en vigor, mostren que la seva qualitat de jurista radica, precisament, en la capacitat d'innovar indirectament, sense rompre amb l'ordre jurídic vigent. I ho fa, especialment, en les seves intervencions com a àrbitre o jutge delegat per Jaume I o pel bisbe de Barcelona, per conèixer les controvèrsies sobre qüestions de caràcter feudal i posar-hi fi. L'activitat jurisprudencial que portà a terme ha representat una notable contribució a la creació del dret al Principat.

5) Ja en vida, Pere Albert gaudí d'un gran prestigi com a jurista. La naturalesa de molts dels assumptes en els quals va intervenir i la categoria dels personatges amb qui apareix relacionat en són una prova. La seva ciència jurídica i la seva actitud personal davant dels afers, ben allunyada d'emboïcats i tripijocs, responen, com ja hem indicat, a la probitat i a un sincer amor a la justícia. La documentació que ha arribat a les nostres mans el presenta sempre com un home lliurat al servei dels altres.

6) L'itinerari vital de Pere Albert ens diu que, tot i que era un dels homes més destacats de la cúria de Jaume I, no utilitzà mai la seva posició per treure'n profit propi; més aviat maldà per mantenir un lloc discret i una vida senzilla com a eclesiàstic. No consta enlloc que fos proposat per a cap seu, ni que fes la més mínima gestió per aconseguir una mitra. I, certament, l'hauria assolit si l'hagués buscat. Moltes vegades, el trobem com a conseller prudent, i alhora decisiu, en assumptes civils i eclesiàstics, rere el rei o rere el bisbe de Barcelona, valorant el *prudens consilium* d'altres juristes i prohoms que prenen part en una decisió.

Hem pogut constatar la relació d'amistat i confiança amb notables personatges de la seva època, com ara sant Ramon de Penyafort i Vidal de Canyelles, bisbe d'Osca i compilador dels furs d'Aragó. Això contribueix a avalar la categoria jurídica que li atribueixen els seus coetanis.

7) Pere Albert, en el passatge crucial de la història jurídica catalana del segle XIII, apareix com un jurista plenament integrat en l'òrbita de juristes del dret comú europeu. El seu perfil humà, caracteritzat per un vitalisme extraordinari, es manifesta, també, en la seva condició de jurista.

8) L'activitat jurisprudencial de Pere Albert promou el trànsit cap a una administració de justícia més organitzada i perfecta, en mans de juristes professionals. Té davant seu el procediment romanocanònic, que és el propi del dret comú i que Pere Albert demostra que coneix i domina. En l'òptica de Pere Albert, la pràctica judicial constitueix una via idònia per harmonitzar el vell dret consuetudinari del territori amb els preceptes del dret comú, tendint al fet que l'ordenació jurídica s'empari en l'ordenació política del territori sota la figura del príncep.

4.2. L'OBRA

9) L'autoria de les *Commemoracions* és un dels problemes més importants que hem trobat i sobre el qual no podem donar una resposta definitiva, ja que hem de partir del fet que l'atribució de les *Commemoracions* a Pere Albert ha estat sempre feta per tradició, és a dir, pels copistes d'aquesta obra en els còdexs manuscrits que la contenen i per la literatura jurídica posterior. En conseqüència, no podem afirmar que el text de les *Commemoracions* sigui degut, en la seva totalitat, a la ploma de Pere Albert, però sí que podríem afirmar que és l'autor genuí i original d'almenys una part important de l'obra. A més, ja ho advertí Joan de Socarrats, cap a la segona meitat del segle XV, en el seu *tractatus* sobre les *Commemoracions*, quan ens diu que, al llarg del segle XIV, havien estat objecte d'afegits de juristes posteriors dels quals dóna, fins i tot, els noms: Bernat de Ceva, Bertran de Ceva, Arnald de Morera, Jaume Vianya «i altres», com diu textualment. Socarrats ja era conscient de la manipulació que havia sofert l'obra de Pere Albert des de la seva redacció a mitjan segle XIII, i deixa la porta oberta al problema de l'autoria de certes parts de tot el conjunt de l'articulat a Pere Albert, sense que això impedeixi, per tant, afirmar que aquest fos autor de les *Commemoracions*.

10) Les *Commemoracions de Pere Albert* van més enllà d'un simple recull de costums feudals, ja que és una obra que no es limita a colleccionar una sèrie d'usos feudals de la terra, sinó que es para a reflexionar-hi. Aquestes reflexions són harmonitzades amb els criteris romanistes per justificar, modificar i adaptar els usos feudals propis amb els usos feudals comuns. D'aquesta manera, s'articula un cos normatiu que respon a les necessitats i mancances del dret establert en els *Usatges*. Aquest equilibri entre l'adaptació i la innovació pacífica entre el dret vell i el dret nou, per la via del dret comú, és un dels assoliments del redactor de les *Commemoracions de Pere Albert*.

11) El redactor de les *Commemoracions* no tracta de romanitzar el dret feudal, sinó de coordinar el *ius proprium* amb el *ius commune*, contemplant el dret romà amb els ulls del romanista medieval i amb una notòria sensibilitat

per captar la manera de ser del seu temps. No podia albirar la projecció que, en el futur, tindrien les seves aportacions i, molt menys, intuir que, més tard, les *Commémoracions* passessin a ser norma jurídica oficial. Aquesta obra, que, com hem dit, no es redueix a adaptar el dret feudal vigent a la realitat coetània, s'obre a un cos normatiu regulador de situacions noves, que dóna peu a les construccions de comentaristes posteriors, com ara Joan de Socarrats, que pren i comenta les *Commémoracions* i les considera com a part de la normativa vigent.

12) Les *Commémoracions de Pere Albert* també són utilitzades com a argument d'autoritat en els comentaris als *Usatges* per juristes, com veiem en Montjuïc i Callis. Aquesta obra té, per ells, valor de doctrina que els serveix per fonamentar i argumentar els seus raonaments sobre el contingut dels *Usatges*.

13) Hem fet referència a l'evident formació romanista del redactor de les *Commémoracions*. Cal afegir els seus profunds coneixements com a canonista. Això li va permetre fer una presentació orgànica, ben trobada, de la normativa feudal vigent, encara que el seu contingut no correspongués al dret romà.

14) L'estructura de les *Commémoracions de Pere Albert* tradicionalment s'ha presentat formada per la unió d'un primer bloc de quaranta-tres capítols, amb els nou *Casos*. Aquest ordre apareix, en molts manuscrits, invertit; fins i tot, en alguns dels còdexs s'intercalen els *Costumes de Catalunya*. Una anàlisi acurada de les fonts ens fa concloure que estem davant d'una unitat artificial creada per la tradició jurídica posterior, que, amb la denominació genèrica de *Commémoracions*, lliga els *Casos* als quaranta-tres capítols de les *Commémoracions*. En un primer moment, els *Casos* haurien circulat com un recull independent de la resta de l'articulat de les *Commémoracions*, que, fins i tot, podrien haver estat redactats pel mateix personatge, amb anterioritat o posterioritat, com un conjunt d'usos judicials que resultava més sintètic que les *Commémoracions*.

15) El text de les *Commémoracions* és expositiu de la normativa vigent i es proposa, en forma imperativa, la pròpia interpretació. No manquen capítols on es dóna la normativa acudint a l'exposició d'un cas concret, de la qual es pot obtenir la norma general a partir de la solució donada, i raonada, del cas.

16) Com que es presenten de manera normativa els continguts tant dels *Usatges* com dels costums jurídics vigents, s'amplia la normativa d'aquell cos legal recollint pautes de dret consuetudinari vigents que no hi eren incloses i es facilita el coneixement i l'acomodació de la norma aplicable. Així, els actors jurídics podien acudir a les *Commémoracions* tenint la força impositiva pròpia de la norma jurídica.

17) La sanció oficial de les *Commemoracions de Pere Albert*, en les Corts de Montsó de l'any 1470, presidides per Joan II, donava nova força a la vigència efectiva que havien tingut des de molt abans. Es veu la voluntat del monarca d'eleva la categoria jurídica de les *Commemoracions* quan en el capítol 21 del procés de Corts d'aquell any, que és inèdit, les Corts demanen l'observança de les *Commemoracions* com a «consuetuts» i el monarca les sanciona com a «constitucions». Coneguda, acceptada i aplicada *de facto* pels tribunals, l'obra gaudia, ja abans de la seva sanció en Corts, d'un respecte legal indiscutit en el món judicial.

El text de les *Commemoracions* fou recollit en la compilació de 1495 i, segons apareix en el seu preàmbul, les *Commemoracions* ja haurien estat matèria objecte de la compilació de 1413-1422. Això implica que el text hauria quedat fixat a començament del segle xv.

18) La quantitat de manuscrits de les *Commemoracions*, tant de la tradició llatina com de la catalana, anteriors a les compilacions oficials és un indicatiu de la gran difusió i acceptació que van tenir poc temps després de la seva redacció i molt abans de la seva sanció oficial. La situació de les *Commemoracions* en els còdexs manuscrits al costat dels *Usatges* és una prova de la importància i el valor atorgat a l'obra de Pere Albert.

La falta de coincidència entre els redactats dels diferents manuscrits s'explica, en primer lloc, pel fet que, com passa en la major part dels textos medievals que tingueren gran difusió, les traduccions i les còpies han estat fetes en diferents escriptoris i per mans diverses. Aquesta és una realitat que treballa a la crítica textual.

19) En les *Commemoracions* s'observa l'ús d'una terminologia variable que es mou entre la tradició genuïnament feudal i la nova empremta dels estudiosos medievals del dret romà. És un reflex del moment de transformació i adaptació amb nous conceptes jurídics importats pel corrent romanista bolognès. El redactor de les *Commemoracions* és un testimoni actiu d'aquesta realitat i s'esforça per redefinir el llenguatge feudal amb les possibilitats que li ofereixen els conceptes de dret romà. Aquest fet es tradueix en la gestació d'una estructura jurídica més perfecta, inspirada en criteris romanistes.

4.3. EL PENSAMENT JURÍDIC EN LES *COMMEMORACIONS DE PERE ALBERT*

20) El caràcter pactista dels sobirans catalans està subjacent en la doctrina feudal de les *Commemoracions*, fet que permet excloure la possibilitat de configurar el poder del comte rei com el d'un senyor absolut. La figura del *princeps* es presenta com la del primer senyor de la jerarquia feudal. En aquest

sentit, el redactor és fidel a la terminologia i al sentit que la figura del *princeps* té en els *Usatges*. I contribueix a perfilar-la encara més, segons les tendències del dret feudal comú europeu.

21) Les *Commémoracions* recullen fórmules jurídiques típiques pròpies del llenguatge feudal, com ara la «presa de postat», la «ferma de dret», la «fàdiga de dret» o l'«emparament del feu», que ja trobem en els *Usatges*, i les empra per regular les relacions feudovassallàtiques entre el senyor i el castlà i que deriven de la tenència dels castells. Ordenant aquestes relacions de baix a dalt, es pretén consolidar un poder unitari fort presidit per la figura del príncep.

22) El castell és el nucli físic essencial sobre el qual girarà tota l'obra, concretament sobre el castell termenat, que és el centre administratiu i jurídic feudal per excel·lència. Es fa partint de la definició d'aquest tipus de castell, establerta en els *Usatges*. Es recullen i s'especifiquen les obligacions econòmiques derivades del vincle vassallàtic, com ara la «questa», la «valença» i les «forcies» o serveis forçats, que significaven tributs i prestacions econòmiques exigibles als habitants dels castells termenats, alhora que s'assenyalen les sancions econòmiques que calia aplicar en cas d'incompliment, perquè el castell encara dóna vida i garanteix el funcionament econòmic de l'engranatge feudal, i per això s'accentua l'interès per obligar a aquestes prestacions econòmiques i aclarir-les.

23) Les *Commémoracions* es proposen superar el fraccionament jurisdiccional que comporta el sistema feudal arrelat a l'autotutela. I es fa advocant la figura de la institució arbitral, radicada en la pràctica judicial catalana, aprofitada per obrir una escletxa de llibertat i de seguretat jurídica, ja que són les parts en conflicte les que, de comú acord, han d'escollir la persona que ha de dirimir la seva controvèrsia. En cas que no hi hagués acord, remet a la figura del príncep o del veguer i al·lega que és «comuna persona» a tots els habitants. Aquesta regulació gira entorn de l'afirmació del principi de «general jurisdicció del príncep» sobre el territori i, alhora, configura una millor estructuració de la pràctica judicial i obre una via més adequada per garantir més eficaçment la tutela processal.

24) El lligam d'home a home que manté l'engranatge feudal, inserit en la concepció de la supremacia jurisdiccional del príncep, fa que es pugui assentar sobre una base real el sentiment de «pàtria» com un element cohesiu dels pobladors dels territoris que reconeix la supremacia del comte rei com a *princeps terrae*. Hi ha una percepció de la formació d'un sentiment nacional com un element espiritual bàsic de la identitat sociopolítica de Catalunya, que amb tant d'esforç s'obria camí per damunt de la fragmentació feudal.

25) El binomi *dominus-vassallus*, fonament de l'estructura feudal, és recollit en les *Commémoracions* des d'una nova òptica, més propera a la mo-

derna rei-súbdit. La concepció del poder, concentrada en el *princeps terrae*, dóna lloc a una superació del llenguatge feudal. Malgrat que no trobem el concepte més modern de *súbdit*, com aquell que està sotmès a una autoritat superior, aquest concepte està germinant en l'ús que fa del terme *vassall*.

26) La tinença dels castells, en les *Commemoracions*, és el punt de partença. La doctrina feudal que introduïren fou una valuosa contribució a la pacificació del territori en un moment de moltes i violentes lluites entre els senyors feudals, que maldaven per conservar el poder territorial i jurisdiccional sobre els seus respectius feus. La contribució serà encetar el camí cap a un nou ordre polític i jurídic que tenia com a figura vertebradora el *princeps terrae*, el primer senyor de la jerarquia feudal.

27) La percepció de la importància de mantenir la jerarquia feudal que tenia com a cim el comte rei fa que, en les *Commemoracions*, es faci especialment èmfasi, com ja hem indicat, en la tinença de castells, en la relació de vassallatge i fidelitat, en la successió feudal, en la responsabilitat criminal del vassall i en qüestions del dret de família com ara el dot i la tutela, i que es deixi més en segon lloc tot allò que es referia als pagesos.

El redactor no deixa de percebre la situació creada per Ramon Berenguer I i la seva esposa Almodis, que girava entorn de la vertebració jeràrquica dels titulars dels poders feudals. En canvi del reconeixement de la primacia dels comtes de Barcelona, que, d'una manera o altra, els estaven sotmesos i subordinats, els senyors feudals rebien com a contrapartida el poder sobre la pagesia, que quedava a mercè dels senyors. Els grans perdedors van ser, doncs, els pagesos. Les *Commemoracions* no entren directament en la dura situació de la pagesia sotmesa als seus senyors. De fet, eludeixen entrar en la regulació usàtica dels mals usos i d'altres regulacions que mantenien els remences en una situació d'autèntic servatge. La seva preocupació constant s'orienta a mantenir la jerarquia feudal del comte rei i a pacificar els durs enfrontaments entre els barons, però no a humanitzar la situació dels que estaven en el nivell més baix de l'estratificació social de llavors.

28) El redactor de les *Commemoracions* és un observador lúcid de la realitat social, política, econòmica i jurídica del seu territori. És el primer jurista que fa la divisió entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova i les defineix geogràficament i jurídicament. Des del punt de vista del dret, exposa els trets que caracteritzaven els habitants de cada una d'elles. Ho fa de manera expositiva i no denota un afavoriment ni una predilecció pel règim més benèvol que se seguia a la Catalunya Nova en comparació amb el règim més feudalitzat de la Catalunya Vella, on el pes de la tradició feudal havia provocat la pervivència i l'enfortiment dels mals usos senyorials. Aquesta distinció farà fortuna; de fet, la tradició jurídica posterior l'adoptarà com una realitat natural indiscutible.

29) El fet que l'explotació dels pagesos per part de la jerarquia feudal no tingui ressonància en les *Commémoracions* es podria explicar per una insensibilitat davant una situació manifestament injusta i consolidada, i també per la consciència d'impotència per humanitzar un estat de coses consolidat i que certament reclamava un mínim d'humanitat. Les actuacions abusives que els *Usatges* atorguen als senyors sobre els seus vassalls són solament descrites, mai comentades, en les *Commémoracions*. Això no passa quan tracta de totes aquelles qüestions que podien enfortir el poder del comte rei. D'altra banda, no es va intuir que tal situació ofegava la supremacia del comte de Barcelona, ja que, de fet, deixava l'exercici efectiu de la dominació sobre els seus súbdits en mans dels privilegiats senyors feudals, fos quina fos la seva situació en l'escala de subordinació vassallàtica. Cal tenir en compte que l'interès primordial dels que, d'alguna manera, tenien el poder era l'exempció de les diverses contribucions, per abusives que fossin, a les quals estaven sotmesos els vassalls, i no precisament l'acceptació o el refús de la subordinació respecte del comte de Barcelona, acceptat com a *princeps* de tot el territori.

30) Les *Commémoracions* assenten la relació de dependència personal i els diversos tipus d'homenatge feudal sobre els conceptes d'*home soliu* i d'*home no soliu*, i determinen les seves diferències, deures i obligacions respectives. Amb això, les *Commémoracions* no suposen un enduriment del règim d'explotació feudal canonitzat en els *Usatges*, sinó que més aviat s'orienten a aclarir jurídicament diverses situacions que eren fruit de les relacions feudovassallàtiques arrelades des d'antuvi al Principat. En aquest sentit, el seu redactor és un dels pioners més destacats, ja que es fa eco de les noves tendències dels cultivadors del dret comú per elaborar un ordenament jurídic més perfecte, projectant-les en la regulació d'aquelles relacions de dependència personal que tenien origen en el pacte feudal d'essència agrària.

31) Potser l'experiència compartida amb juristes d'altres territoris sota una mateixa realitat feudal i una formació comuna explica la interacció entre línies de pensament que trobem entre les *Commémoracions* i altres obres de dret feudal. No podem dir que el redactor copia simplement directrius doctrinals d'aquests juristes coetanis, sinó que més aviat adapta les tendències dels tractadistes del dret feudal comú a la realitat jurídica particular del Principat, tot i que manté un gran respecte pels costums de la terra observats des d'antic i per les institucions feudals consagrades en els *Usatges*.

La preocupació sobre una realitat semblant, viscuda de diferent manera per aquests juristes, explica l'actitud comuna creadora i renovadora sobre un dret que ja no es corresponia amb la realitat canviant. Dret que exigia una interpretació adequada que el fes idoni per regular les noves situacions jurídiques i que propiciava la formació d'una *doctrina communis* entre juristes de diferents nacionalitats.

32) La distinció entre l'alou —com aquell territori lliure de càrregues senyorials— i el feu —que implica una submissió del vassall al seu senyor— és assumida per les *Commemoracions*, si bé solament considera l'alou comprès dins del castell termenat, sense fer cap referència a l'alou que resta al marge de la jurisdicció senyorial i que, per tant, estaria lliure de les càrregues a favor del senyor. L'alou que es perfila en les *Commemoracions* queda, de fet, inscrit en la submissió vassallàtica, de manera que en la perspectiva de la inclusió de l'alou en el castell termenat s'atorga un tractament quasi feudal del règim alodial, ja que es considera que l'aloer té obligacions similars a les del feudatari. En la perspectiva de les *Commemoracions* és important la manera de veure la naturalesa de la jurisdicció senyorial: en la faceta de jurisdicció general delegada pel monarca i en l'especial privada que posseeix el senyor i que es projecta en els titulars dels alous.

33) L'aspecte patrimonial i econòmic del contracte feudal sobre el feu, que va guanyant terreny sobre l'aspecte personal, té ressò en les *Commemoracions de Pere Albert*, que, fidels al respecte vers l'estructura feudal, bé que transformada i orientada cap a la seva superació d'acord amb els nous temps, subratllen el principi ja recollit en els *Usatges* i també assimilat pel dret feudal comú, que consisteix en la prohibició al feudatari d'alienar el feu sense el consentiment explícit del seu senyor. Principi que es presenta com la clau de volta per garantir la submissió feudal patrimonial vitalícia. Amb l'assimilació d'aquest principi, podem afirmar que es considera el feu sota una doble realitat: una personal i una patrimonial —frenant, així, els anhels d'independència dels senyors feudals que pretenien una conversió dels drets sobre els territoris que regien i administraven en virtut del pacte feudal. Realitat patrimonial que lliga amb la unitat política defensada i dirigida a assegurar la *summa potestas* del sobirà.

34) Queda clar que de la possessió del feu deriven una sèrie de relacions, que es pretén una regulació ordenada i com més completa millor de totes elles i que, alhora, es fa un esforç per portar a terme un aclariment i una motivació de les diverses situacions que deriven de la relació feudal *dominus-vassallus*.

Sense una preocupació per millorar la situació del serf, com ja hem remarcat, l'estructuració de les normes que s'estableixen en els *Usatges* no porta necessàriament a cap tipus d'humanització de les relacions feudovassallàtiques; més encara, en pot resultar un enduriment *de facto*, ja que guarda més clarament la penosa situació dels remences i pot fer més efectiva, per la via jurisdiccional, l'aplicació dels «mals usos» i de les altres càrregues que pesaven sobre els serfs, amb poques esperances per als més oprimits per alliberar-se del jou dels seus respectius senyors. S'admeten, així, determinades situacions de servitud que avui no serien acceptables, ni acceptades.

35) Les *Commémoracions* desenvolupen jurídicament les matèries de tipus patrimonial; en canvi, resten mudes davant els temes criminals, amb l'excepció del delictes de traïció del vassall envers el seu senyor, i els d'aquells mals usos que són degradants de la dignitat de la persona. Com ja hem dit, és ben possible que davant la impossibilitat de modificar les prescripcions usàtiques, tan dures, i en consciència injustificables, massa arrelades pel pes de la tradició feudal, es prefereixi callar.

36) El nostre text recupera de la terminologia romana els mots *emfiteusi* i *emfiteuta* i els utilitza com a sinònims de *cens* i *censaler*, que són els vocables que fan servir els *Usatges*. Procura introduir la figura de l'emfiteusi, encara que el vincle feudal de causa personal es presentava amb una força i rigidesa que no casava bé amb la major fluïdesa que comportava l'*emphyteusi* romana de base patrimonial reial. Sobre la terminologia tradicional catalana del *cens* s'insereix la romana, reintroduïda pel redactor.

Quan, passats més de dos segles, Ferran II el Catòlic vol resoldre el gravíssim problema de la revolta dels remences, no ha d'inventar una solució nova. Pot partir de la pràctica emfitèutica ancorada en el cens tradicional català per trobar el camí per resoldre l'espinesa qüestió. Això explica, en bona part, l'èxit de la via de solució adaptada en la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486). En les *Commémoracions* tenim, amb molts anys d'antelació, el que va fer possible l'obertura, a final del segle xv, cap a una nova vertebració social catalana.

37) El concepte usàtic de *traïció* s'aplica al vassall que contradiu la «postat» del senyor i que s'ha originat en el jurament de fidelitat. Però, tot i que es manté la regulació usàtica, l'explicita en altres casos i subjectes, com és el tutor del menor que es nega a prestar fidelitat al seu senyor, perquè el tutor està subrogat en el lloc del pupíl.

La distinció que fan els *Usatges* entre *bausia* i *fellonia* es trasllada a les *Commémoracions*, partint de la *bausia* com la traïció del vassall envers el senyor per trencament del jurament de fidelitat, mentre que la *fellonia* és considerada com la manca de lleialtat o ofensa greu del vassall al seu senyor. Les *Commémoracions* estenen a l'àmbit de la segona el cas del fill deslleial al pare. Es manté, doncs, la forma jeràrquica feudal que, en definitiva, comporta la supremacia del comte rei.

38) La successió feudal és tractada a partir de la seva concepció de feu com una unitat patrimonial que s'ha de preservar a fi d'assegurar l'equilibri econòmic i la perpetuació de la submissió feudal. La indivisibilitat del feu, que s'ha vist com el germen de la institució de l'hereu i la pubilla, és refermada en les *Commémoracions*. Des d'aquesta perspectiva, s'estableixen una sèrie de requisits per portar-la a terme, entre els quals es compta l'acceptació de l'herència. En el nostre text trobem per primera vegada el nom *here-*

tament, que s'estén a la transmissió patrimonial de pares a fills amb caràcter vitalici.

39) Les *Commemoracions* també tractaran les institucions del dot i de la tutela, partint del dret romà. De patró romà és també la distinció, que no és present en els *Usatges*, sobre els béns dotals i els béns parafernals que s'inserixen per les *Commemoracions* en la regulació jurídica existent. L'acoblament adequat i harmònic en el text usàtic i la necessitat de cobrir un àmbit que havia de ser regulat, com en aquest cas, donen la raó a l'acceptació d'aquesta obra com un text normatiu, primer *de facto* i després *de iure*.

40) Les *convenientiae*, antics mecanismes jurídics establerts entre els nobles feudals per regular privadament les seves relacions jurídiques, es presenten en les *Commemoracions* com a plenament vigents; més encara, es consideren com un mitjà dirigit a consolidar el poder hegemònic jurídic i polític que s'atribueix al sobirà. La redacció per escrit, en carta pública, del pacte feudal que proposen les *Commemoracions* respon al seu interès per revestir de seguretat jurídica el conveni entre les parts, fent que la prova documental en el possible litigi tingui un valor rellevant i que, en cas de controvèrsia, els actors jurídics el puguin invocar. L'activitat judicial també té en compte les cartes públiques a l'hora de jutjar sobre un cas feudal. El valor que atorguen les *Commemoracions* a la redacció per escrit del pacte és tal que s'afirmarà que els pactes, en molts casos, passen per davant del costum, «ús» o «observància de Catalunya» —mots que s'utilitzen, també, com a sinònims de *costum*. Aquesta posició respon a la valoració que el corrent romanista donava a l'escriptura.

41) En l'afany per donar rellevància al costum de la terra, s'afirmarà que aquest és semblant a la llei i es reivindicarà sovint el seu valor al llarg de l'articulat de la seva obra. Des d'aquesta perspectiva, les *Commemoracions* són fidels al reconeixement que els *Usatges* atorguen al costum com a font creadora del dret. Aplega costums feudals que es troben en els *Usatges* i també molts d'altres que no hi són. Les Corts de Montsó de 1470 donaran un relleu especial a les *Commemoracions*, perquè van ser aprovades, com hem dit, en el capítol 21. S'ha donat, així, un revestiment legal al recull consuetudinari que farà que adquireixi un caràcter obligatori i general per tot el Principat. El mateix títol de l'articulat de les *Commemoracions*, *Costumas Generals de Catalunya*, ja és un índex per comprendre l'abast i la intencionalitat de la seva aplicació.

42) Les *Commemoracions* no esgoten el contingut dels *Usatges*, sinó que tracten d'una temàtica més reduïda, però no menys important. Quan es busca la vertebració dels poders feudals per situar al vèrtex d'aquesta jerarquia la Casa Comtal de Barcelona, es capta el sentit radical que té el títol de *princeps terrae* que s'atorgà a Ramon Berenguer IV, que no sent la necessitat del títol de rei com a sobirà de Catalunya.

Importa subratllar, com ja hem indicat, que la visió del príncep com un autèntic sobirà que encapçala l'organització comtal catalana respon a l'afany d'articular una estructura de poder sòlida a Catalunya que fa girar entorn del cap de la Casa Comtal de Barcelona.

43) Les *Commemoracions* dibuixen els eixos del poder del *princeps terrae*: poder de general jurisdicció i d'administració sobre el seu territori. Es consoliden aquests principis a partir d'una exposició ordenada i sistemàtica del règim jurídic del feu, i es para una atenció especial en aspectes concrets de les relacions feudovassallàtiques que tenien com a origen el pacte feudal, amb l'objectiu d'enfortir la jurisdicció general del *princeps terrae* com a *dominus superior* i *caput regnum* sobre els naturals del territori, que s'anomena *pàtria* i *Catalunya*.

44) Les relacions feudals entre el *dominus* i el *vassallus*, amb els deures i les obligacions derivats del pacte feudal, són la via que utilitzen per elaborar una teoria política nova sota la influència del dret romà de la recepció. És a través del plantejament de problemes i l'exposició de solucions raonades a les relacions feudovassallàtiques que es va donant cos a una concepció política i jurídica del Principat organitzada sota la figura del *princeps terrae*. Un exemple clar és com resol el cas en què el vassall ha prestat homenatge a diversos senyors i aquests entren en guerra, on s'estableix que sempre serà prioritari l'ajut al príncep. Es veu una manifestació del dret de general jurisdicció que té el *princeps terrae* sobre els naturals del territori.

45) Mitjançant el principi de «raó de pública utilitat», es legitima el monarca cristià a dur a terme certes accions, com ara poder convocar a la guerra per defensar el territori dels seus enemics. Aquest, d'acord amb la nova concepció objectiva del dret —*ratio scripta* subordinada al dret natural—, podrà obligar els naturals del territori (comuns), perquè hi ha una finalitat justa. Perquè al monarca, d'acord amb els plantejaments del iuscentrisme polític de l'època, li correspon fer actuar la justícia de Déu a la terra mitjançant la llei positiva.

4.4. SINOPSI DEL PENSAMENT JURÍDIC EN LES *COMMEMORACIONS DE PERE ALBERT*

Les tensions «força privada *versus* força pública», «vincles de fidelitat *versus* vincles de naturalesa» i «vincl privat personal *versus* vincl privat reial» escenifiquen el pas d'una concepció subjectiva del dret, ancorat en les relacions jurídiques del règim feudal, cap a la nova concepció objectiva importada pels juristes formats en el nou dret elaborat pels mestres bolonyesos,

els quals proposaven la nova fórmula jurídica del iuscentrisme polític. Les *Commemoracions* són l'exemple paradigmàtic i exponent d'aquestes dues concepcions del dret, i es fa palès l'esforç de coordinar el dret antic amb el nou dret, en definitiva: el món antic amb el nou món.

TAULA 1
Pensament polític

<i>Ius commune</i> <i>Jurisdicció general del príncep</i> <i>(concepció objectiva del dret)</i>	<i>Ius proprium</i> <i>Jurisdicció específica - senyorial</i> <i>(concepció subjectiva del dret)</i>
— Vincle de naturalesa amb els naturals — Terra (pàtria, comunitat) — Comuna persona (príncep) — Comunitat general (comuns-naturals-súbdits) — Protecció preferent de l'interès públic (defensa natural del territori - raó de pública utilitat)	— Vincle per homenatge: general (home soliu) especial (home no soliu) — Feu (castell) — Senyor feudal (submissió al comte de Barcelona) — Serfs — Protecció preferent de l'interès privat (guerres privades)

5. FONTS I DOCUMENTS

5.1. FONTS

5.1.1. FONTS MANUSCRITES

5.1.1.1. *Fonts biogràfiques*

ARXIU CAPITULAR DE LA S. E. CATEDRAL BASÍLICA
DE BARCELONA (ACB)

Pergamins (corresponen a l'antiga denominació *Diversorum A, B, C*).

1) 1221, maig, 5. Perg. 1-6-2440. Signatura antiga: «doc. núm. 2480, *Diversorum C*».

2) 1221, octubre, 29. Perg. 1-6-2273. Signatura antiga: «sala 2, capsula núm. 20, doc. núm. 2273, *Diversorum C*».

3) 1233, maig, 4. Perg. 1-6-3104. Signatura antiga: «sala 2, capsula núm. 24, doc. núm. 3104, *Diversorum C*».

4) 1235, abril, 17. Perg. 1-6-25. Signatura antiga: «sala 2, capsula núm. 8, doc. núm. 25, *Diversorum C*».

5) 1236, maig, 10. Perg. 1-2-1184. Signatura antiga: «doc. núm. 1184, *Diversorum B*».

6) 1238, febrer, 25. Perg. 1-6-2996. Signatura antiga: «capsula núm. 23, doc. núm. 2996, *Diversorum C*».

7) 1242, novembre, 24. Perg. 1-1-2311. Signatura antiga: «doc. núm. 2311, *Diversorum A*».

8) 1244, novembre, 19. Perg. 1-1-787. Signatura antiga: «doc. núm. 787, *Diversorum A*».

9) 1251, maig, 19. Perg. 1-6-4279. Signatura antiga: «carpeta 8, doc. núm. 4279, *Diversorum C*».

10) 1252, abril, 9. Perg. 1-2-754. Signatura antiga: «doc. núm. 754, *Diversorum B*».

11) 1254, juliol, 6. Perg. 1-1-2451. Signatura antiga: «doc. núm. 2451, *Diversorum A*».

12) 1259, abril, 26. Perg. 1-6-4106. Signatura antiga: «doc. núm. 4106, *Diversorum C*».

13) 1266, agost, 26. Perg. 1-6-889. Signatura antiga: «caixa 12, doc. núm. 889, *Diversorum C*».

Pergamins, Pia Almoina, testaments

1) Pia Almoina, test. 15, 126 (perdut).

2) Pia Almoina, test. 15, 92.

Liber Clausularum Testamentorum, Aniversarium Sedis Barcinonensis, f. 165r

Liber Dotalium Beneficiorum et Capellaniarum Sedis Barcinone

Dotalium I = f. 26r-27v; f. 47r-48v; f. 65-66 (còpia).

Libri Antiquitatum (Cartulari de la Catedral de Barcelona)

1) 1234, març, 13. LA IV, f. 141, d. 344. (= Mas, vol. XII, doc. 2623).

2) 1238, setembre, 19. LA I, f. 244, d. 663. (= Mas, vol. XII, doc. 2630).

3) 1241, maig, 8. LA I, f. 392, d. 1106. (= Mas, vol. XII, doc. 2635).

4) 1245, març, 8. LA I, C, abans de les planes foliades. (Mas, vol. XII, doc. 2636).

5) 1247, agost, 6. LA I, D, abans de les planes foliades. (Mas, vol. XII, doc. 2638).

6) 1250, febrer, 9. LA, f. 305. d. 846. (Mas, vol. XII, doc. 2641).

7) 1251, febrer, 25. LA III, f. 251, d. 381. (Mas, vol. XII, doc. 2646).

8) 1251, febrer, 25. LA III, f. 153, d. 382. (Mas, vol. XII, doc. 2647).

9) 1251, abril, 26. LA III, f. 153, d. 382. (Mas, vol. XII, doc. 2647).

10) 1252, febrer, 4. LA III, f. 159, d. 383. (Mas, vol. XII, doc. 2649).

11) 1254, novembre, 17. LA I, f. 219 d. 677. (Mas, vol. XII, doc. 2653).

12) 1256, maig, 30. LA I, f. 269, d. 725. (Mas, vol. XII, doc. 2655).

13) 1257, gener, 29. LA I, f. 249, d. 678. (Mas, vol. XII, doc. 2654).

14) Sense any, març, 6. LA II, f. 126, d. 373. (Mas, vol. XII, doc. 2750).

Jaume Caresmar, Índexs. 8 v.

1) Caresmar, *Índex*. Còdex 1 = anys 800-1233 (vol. I, tom I, any 800-1233).

2) Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I (2), tom I, 2, any 1234-1771).

3) Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom I, 2, any 1232-1479).

4) Caresmar, *Índex*. Còdex 7 = 1205-1355 (vol. VI, tom III, any 1205-1355).

ARXIU CAPITULAR DE LA SEU D'URGELL (ACSU)

— Cartulari. Vol. II, f. 21, doc. núm. 68. 1258, gener, 11.

ARXIU DE LA CATEDRAL D'OSCA (ACO)

— 1252, octubre, 12. Testament de Vidal de Canyellas, bisbe d'Osca. Sign. 6-338. (Sign. antiga: «arm. VI, lligall 5, perg. núm. 338»).

— Còpia: Llibre de la Cadena, 282, doc. núm. 532.

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (ACA)

SECCIÓ CANCELLERIA

A. Pergamins, Jaume I

1) 1227, agost, 14. Pergamins, Jaume I, carp. 72, núm. 330. (Ubicació antiga: «arm. 9 de Vic, sac G, núm. 300»).

2) 1241, desembre, 3. Pergamins, Jaume I, carp. 83, núm. 863. (Ubicació antiga: sac Sta. Ana, núm. 236»).

3) 1246, juny, 23. Pergamins, Jaume I, carp. 86, núm. 1035. (Ubicació antiga: «arm. 11 de Vilafranca, sac A, núm. 126»).

4) 1251, març, 19. Pergamins, Jaume I, carp. 89, núm. 1241. (Ubicació antiga: «arm. 5 de Tarragona, sac M, núm. 82»).

5) 1251, març 20. Pergamins Jaume I, núm. 1235. (Olim núm. 70: «arm. de Tarragona, sac M»).

6) 1251, març, 29. Pergamins Jaume I, carp. 89, núm. 1242. (Ubicació antiga: «arm. 5 de Tarragona, sac M, núm. 75»).

7) 1252, octubre, 22. Pergamins Jaume I, carp. 89, núm. 1305. (Original. Carta partida en *a*, *b*, *c*). I 1305 duplicat. (Ubicació antiga: «arm. 10 de Manresa, sac N, núm. 305»).

8) 1253, juliol, 13. Pergamins Jaume I, carp. 90, núm. 1338. (Ubicació antiga: «arm. 11 de Vilafranca, sac C, núm. 324»).

9) 1262, febrer, 4. Pergamins Jaume I, carp. 95, núm. 1684. (Ubicació antiga: «arm. 9 de Vic, sac G, núm. 285»).

10) 1263, maig, 9. Pergamins Jaume I, carp. 96, núm. 1743. (Ubicació antiga: «arm. de Barcelona, sac Jesús»).

11) 1264, abril, 28. Pergamins Jaume I, carp. 97, núm. 1770. (Ubicació antiga: «arm. de Concòrdies Reials, sac de Sant Josep, núm. 75»).

B. *Registres, Jaume I*

1) 1257, novembre, 15. Registre núm. 9 (1257-1259), f. 48r.

2) 1261, octubre. Registre núm. 11 (1257-1261), f. 253r.

C. *Cartes reials, Jaume I*

1) 1257, novembre, 20. Caixa 1 (1-125), núm. 112.

2) 1262, agost, 31. Caixa 1 (1-125), núm. 57.

3) 1262, octubre, 11. Caixa 1 (1-125), núm. 58.

SECCIÓ PERGAMINS MONACALS, SANT CUGAT

1) 1226, maig, 8. Pergamí, carp. II, núm. 912 (original. Carta partida en *a*, *b*, *c*) i pergamí, carp. II. 602 (duplicat). Ordes religiosos.

2) 1259, gener, 4. Pergamí, carp. IV, núm. 1328.

SECCIÓ LLETRES APOSTÒLIQUES

1) Lió. 1250, maig, 18 (Innocenci IV), arm. de Montblanc, núm. 589.

CARTULARI SANT CUGAT

- 1) 1235, febrer, 8. Cartulari Sant Cugat, f. 406r-v, núm. 1182.
- 2) 1236, gener, 29. Cartulari Sant Cugat, f. 406v-407r, núm. 1183.

ARXIU DIOCESÀ DE BARCELONA (ADB)

— 1264, abril, 28. Monestir de Santa Anna. Fons Santa Eulàlia del Camp. Pergamí del segle XIII, Priorat d'Antic (perdut).

ARXIU EPISCOPAL DE VIC (AEV)

ARXIU DE LA MENSA EPISCOPAL

— 1228, juny, 14. *Liber Decimus*: Artés, Castellnou de Bages. 166, perg. núm. 18 (índex = extracte). Signatura antiga: «Artés núm. 4». Pergamí original en mal estat.

— 1236, maig, 14. *Liber Octavus*. Riuprimer, Senfores, Aguilar, Castell de Jona. Perg. 63 (índex = extracte). Original perdut.

ARXIU CAPITULAR

— 1235, agost, 8. Calaix 36, plec I. Perg. original.

ARXIU DE LA CÚRIA FUMADA

— 1241, novembre, 14. Anònims III.

ARXIU HISTÒRIC DE TERRASSA (AHT)

— 1236, abril, 26. Pergamins. Carpeta IV-C. núm. 6.

ARXIUS NACIONALS DE PARÍS (ANP)

1) 1236, desembre, 16 i 17. Montpeller. J. 340. Montpeller et Magallone, II, núm. 18 – còpia núm. 19 (còpia autèntica).

2) 1241-42, març, 14. Penne d'Agen. J. 305. Tolosa, III, núm. 8 (original segellat).

ARXIU SECRET VATICÀ (ASV)

1) 1232, novembre, 27. Anagni. *Reg. vat.* 16 (Gregori IX), f. 60r, ann. VI, C. 204 (còpia).

2) 1241, juliol, 14. Laterà. *Reg. vat.* 20 (Gregori IX), f. 87v, ann. xv, C. 100 (còpia).

3) 1243, juliol, 14. Anagni. *Reg. vat.* 21 (Innocenci IV), f. 3v (còpia).

4) 1245, juliol, 23. Lió. *Reg. vat.* 21 (Innocenci IV), f. 214v, núm. 23 (còpia).

5.1.1.2. *Els manuscrits de les Commemoracions de Pere Albert*

El recull dels manuscrits de les *Commemoracions de Pere Albert* no ha estat fàcil atesa la dispersió geogràfica d'aquesta obra en diversos arxius i biblioteques. Aquesta dificultat no ens ha permès poder veure alguns dels manuscrits personalment, de manera que la seva descripció s'ha fet a partir de la còpia microfilmada o a través de les descripcions bibliogràfiques. Algunes vegades no ha estat possible obtenir les còpies microfilmades per impediments de diversa naturalesa, però sortosament molts els hem pogut tenir a les nostres mans i la seva descripció és la que presentem.

Ens han estat molt útils, tant per a la localització com per a la descripció general d'alguns còdexs, els treballs dedicats als *Usatges de Barcelona*, tot i que els manuscrits que contenen els *Usatges* són més nombrosos. A partir de mitjan segle XIII, aquest cos legislatiu sol anar acompanyat de les *Commemoracions de Pere Albert* i d'altres textos de temàtica feudal com ara els *Costumes de Catalunya*, redactats aproximadament a la mateixa època que les *Commemoracions*.

La col·lecció de manuscrits de les *Commemoracions* ens posa de manifest la complexitat de la tradició manuscrita d'aquesta obra, fonamentalment per la duplicitat de redaccions en llatí i en català i per la quantitat de manuscrits conservats, on són més nombrosos els manuscrits en llengua llatina que els conservats en llengua catalana, tot plegat, agreujat pel mal estat d'alguna de les redaccions. Advertim, doncs, la necessitat de depurar el text de les *Commemoracions*, encarant, en primer lloc, la tradició manuscrita llatina amb la tradició manuscrita catalana, que és el pas previ que s'ha portat a terme per a l'edició crítica que estem preparant i que esperem poder presentar ben aviat.

La relació de textos manuscrits de les *Commemoracions de Pere Albert* la presentem a continuació en dos blocs. En primer lloc, donem la relació de manuscrits de la tradició llatina, trenta en total, i, a continuació, els manuscrits que integren la tradició catalana, que són nou. Cada bloc l'hem ordenat alfabèticament per la ciutat d'ubicació i per la institució que té cura de la custòdia del còdex. Els manuscrits els identifiquem amb les sigles de l'arxiu o biblioteca on es conserven i, a continuació, afegim la inicial *l* per indicar que el manuscrit pertany a la tradició llatina, i *c* per assenyalar que pertany a la tradició catalana. A continuació, donem un número a cada manuscrit (1, 2, 3 i així successivament) per evitar confusions quan en un mateix arxiu o biblioteca hem trobat diversos còdexs amb les *Commemoracions de Pere Albert*. Seguidament, n'indiquem la ubicació geogràfica, el nom de la biblioteca o arxiu on es localitza i la signatura del manuscrit. En algun cas donem, també, la signatura antiga.

TRADICIÓ LLATINA

BARCELONA

CÒDEX ACA, l. 1. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Signatura: Casa Reial. Còdex núm. 10. (Signatura antiga: «núm. 83, primera caixa, coll. de codis, núm. 1»)

És un còdex del segle ^{xv}⁷³¹ [Usatici et Constitutiones Catalonie]. Format de gran foli. Mides: 382 × 276 mm. Té tres folis d'índex sense numerar i cent seixanta-cinc de numerats, quatre folis en blanc (124v-126v-153v-156v). Bonica portada. Al començament diu «Del Real Archivo». Escrit sobre pergami

731. Aquest manuscrit ha estat descrit per J. COROLEU, *El Código de los Usajes de Barcelona*, Barcelona 1890, p. 94-95; R. de ABADAL i J. RUBIÓ, «Notes sobre la formació de les compilacions de "Constituciones y altres Drets de Catalunya" y de "Capítols de Corts referents al General"», *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 4 (1910), p. 409-435; també Guillem M. de BROCA en diversos treballs: «Taula de les stampacions de les constitucions y altres drets de Cathalunya, y de les costums y ordinaçons de ses diverses paratges», *Revista Jurídica de Catalunya*, 1907, p. 268; «Els Usatges de Barcelona», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 5 (1913-1914), p. 358; *Historia del Derecho de Cataluña...*, Barcelona, 1918, p. 182, i CARAVYIC I 2, apèndix IV, p. 810-811. Recentment ha estat descrit per Josep M. FONT I RIUS, «Ressenya de manuscrits conservats de la Compilació de 1413-1422», *Constitucions i altres drets de Catalunya*, incunable de 1495, Barcelona, 1988, p. XLIII-XLV. Com Brocà, el considera un manuscrit arquetípic que serví per a la traducció al romanç i destinat a l'Arxiu Reial, a diferència de l'Acadèmia de la Història i d'Abadal i Rubió, que el consideraven procedent de la Generalitat. Més recent, sobre aquest manuscrit a Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 3-78, especialment, apèndix II, p. 61-78.

de fina textura, a dues columnes. Escriptura llibrària del segle xv. Tinta negra, rúbriques en vermell i caplletres en blau i vermell. La lletra molt regular, enquadrada dins la caixa d'escriptura, on encara s'aprecien restes del traçat a llapis. Numeració romana, en vermell. Algunes anotacions marginals. El còdex està dividit en deu llibres que no porten cap rúbrica general de matèria, els títols, sí. En el foli 2, sense numerar, comença l'índex dels títols que comprenen els deu llibres de les constitucions i altres drets de Catalunya. En el foli 1, numerat, comença el llibre primer sota el títol: *De fide catholica et privilegiis sacri baptismatis*, en vermell. A continuació, una «N», inicial de tot l'articulat, miniada i decorada amb motius vegetals. Segueixen els altres llibres, amb els seus *incipit* i *explicit* corresponents, fins al foli 107r. En el foli 108r, hi ha una anotació amb tinta negra, que sembla de la mà de l'arxiver Carbonell, que diu: «Consuetudines Catalonie approbatissim». A continuació, ve la rúbrica en vermell: «Isti sunt cassus in quibus non tenetur dominus secundum Usaticos Barchinone et observancia Cathalonie reddere apprehensa potestate de castro nec emparamentum feudi suo castlano sive vassallo». Reuneix vuit casos (f. 108r-v). Seguidament vénen els *Costumes de Catalunya* (f. 108v-111v): «Secuntur Consuetudines Cathalonie generales», amb rúbrica en vermell. Els catorze capítols d'aquest tractat aquí estan precedits de dos més, i tres de conclusió. Els dos primers porten com a rúbrica «Si aliquis qui nunquam habuerit uxorem moritur intestatus quid fiendum de bonis» i «Si filius pagensis moritur in villa, quid inde debet habere dominus». Els tres finals porten les rúbriques següents: «Qualiter filius lucratur partem in bonis patris facta donationem per patrem», «Qualiter computatur legitima secundum legem romanam» i «Qualiter computatur et divitur legitima secundum legem goticam». Entre els folis 111vb-124r hi ha les *Commemoracions de Pere Albert*, sota la rúbrica «Secuntur Constituciones seu consuetudines Cathalonie inter dominos et vassallos tenentes castra seu alia feuda pro dominis secundum Petrum Alberti». De nou, en el foli 112r, la mà de Carbonell ha afegit: «Commemorationis Petri Alberti». Les *Commemoracions* comprenen els quarantatres capítols, sense numerar i amb rúbrica pròpia en vermell. Hi ha poques anotacions marginals. Folis 125-126, en blanc. Foli 127r-153v: «De pace et tregua»; folis 154r-156v, en blanc. Folis 157r-160v: «Sequentes constitutiones sunt temporalia, quarum tempus iam est elapsum»; folis 160v-165v: «Sequentia capitula curiarum sunt temporalia, quarum tempus iam est elapsum». A continuació, hi ha un escrit de Pròsper de Bofarull, de 3 d'abril de 1817. L'erudit assenyala, a part de la ubicació antiga (arca 1, núm. 83), alguns detalls que complementen la història d'aquest còdex, sobre la seva data i enquadernació: «sin que conste quien, cuando, ni como s'escribió...»; «[...] habiendo antes quitado unas cubiertas de madera forradas de vaqueta carmesí con conteras de latón muy apolilladas y maltratadas que tenía y mandado que se en-

cuadernase de nuevo según se halla». S'acaba el còdex amb set folis en blanc: tres en pergamí i quatre en paper.

Ens sembla interessant assenyalar l'anotació feta per la inconfusible mà de l'arxiver Carbonell en el foli 112, ja esmentada per Font i Rius,⁷³² en la qual transcriu una disposició de Joan II de 6 d'agost de 1460, adreçada al virrei Vidal de Blanes, sobre l'aplicació de les *Commemoracions de Pere Albert* a les baronies termenades del Regne de Mallorca, tal com es feia a Catalunya, i assenyala la seva font en l'arxiu regi.

La qualitat, provenença i autenticitat d'aquest còdex, com un dels manuscrits llatins conservats de la compilació de 1413-1422, l'han situat com un arquetípic, que segurament serví per a la traducció al català. Aquest fet pot ser rellevant a l'hora d'estudiar la gènesi de les *Commemoracions*. Igual que en altres manuscrits que contenen les *Commemoracions*, l'ordre de col·locació apareix invertit, és a dir, primer vénen els *Casos* i després l'articulat de les *Commemoracions*, intercalats pels *Costumes de Catalunya*.

Igual que en altres manuscrits, aquesta separació entre els capítols de les *Commemoracions* i els *Casos* ens ha fet pensar en la possibilitat que els *Casos* circulessin de manera independent a l'articulat de les *Commemoracions*. És a dir, podríem pensar en una unitat artificial creada per la tradició jurídica posterior, que, sota la denominació genèrica de *Commemoracions de Pere Albert*, lliga en primer lloc els quaranta-tres capítols amb els *Casos*, i que no es correspondria amb una unitat originària. Convindria, també, tenir present la concurrència amb els *Costumes de Catalunya*, encara poc estudiats. Sembla que estaríem davant d'una unitat de temàtica feudal integrada pels *Casos*, els *Costumes de Catalunya* i les *Commemoracions*. Recordem que Socarrats, en el seu comentari, les tracta com a obres separades.

BARCELONA

CÒDEX ACA, l. 2. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Signatura: Generalitat. Còdex 2. (Signatura antiga: «tomo 2 de la colección de códexs. Abans 3. Olim: arm. pr. 8ta. v»)

És un còdex manuscrit del segle xv. Mides: 384 × 279 mm. Tres folis d'índex, sense numerar, un en blanc, dos-cents folis útils i vuit sense numerar. Les guardes són de cartó folrades de pergamí. En el llom es pot llegir *Usatges i Constitucions de Cataluña*. Tinta negra sobre pergamí a dues columnes. Lletre llibrària del segle xv, perfectament enquadrada dins la caixa d'escriptura on encara es poden apreciar les línies del traçat d'escriptura. Numeració amb

732. Josep M. FONT I RIUS, «Ressenya de manuscrits...», cit. XLIV-XLV, n. 11.

xifres romanes. Rúbriques en vermell i caplletres en blau i vermell. Després de l'índex, hi ha un foli en blanc i comença el primer llibre amb un foli bellament miniat, que presenta motius vegetals, treballats amb daurat, vermell i blau. Comença amb una «N» inicial idèntica a la del còdex 10, Casa Reial, i les mateixes paraules: «De fide Catholica et privilegiis sacri baptismatis [...]». Pràcticament no hi ha anotacions marginals, excepte en els folis 107v-108r. En el marge inferior, al costat de l'*Us*. «Auctoritate et rogatu», hi ha unes anotacions d'una altra mà, que sembla la mateixa que la de l'arxiver Carbonell en el còdex 10, Casa Reial. Es tracta de dos documents de Pere el Cerimoniós relatius al comte d'Empúries, de 6 de febrer de 1382 i 7 de febrer de 1383. Els deu llibres acaben en el foli 126va. A continuació, vénen constitucions de pau i treva (f. 128ra-160rb); folis 161-165, en blanc. En el foli 166r-v hi ha els *Casos* amb la rúbrica en vermell: «Isti sunt casus in quibus non tenetur dominus secundum usaticos Barchinone et observantiam Cathalonie reddere apprehensam potestatem de castro nec emparamentum de feudi suo castlano sive vassallo». Comença el primer cas amb una «P» majúscula, miniada de color blau i vermell. Conté els nou *Casos*. A continuació, vénen els *Costumes de Catalunya* (f. 166v-170v): «Secuntur Constitutiones Generales Cathalonie». Cada *costuma* amb rúbrica pròpia. Seguidament, les *Commemoracions de Pere Albert* (f. 171r-186r), amb els quaranta-tres capítols, sense rúbrica general, però amb rúbrica pròpia per a cada capítol. Comencen directament pel primer capítol sota el títol: «Si dominus petierit a suo vassallo [...]». Folis 187-189, en blanc; foli 190r-194r, rúbrica «Sequentes constitutiones sunt temporales quarum tempus iam est elapsum»; folis 194v-200r, rúbrica «Sequentia capitula curiarum sunt temporalia iam est elapsum». A continuació, vénen dotze folis numerats, però en blanc, i acaba el manuscrit.

Diversos estudiosos d'aquest manuscrit, quan n'han fet la descripció, han arribat a la conclusió que aquest còdex és una còpia del còdex 10, Casa Reial.⁷³³ Segons Font i Rius és «el trasllat tret per la Diputació de l'original dipositat a l'Arxiu Reial» i afegeix que és una còpia no gaire acurada.⁷³⁴ Efectivament, s'observen supressions de frases, paraules i capítols. Pel que fa a les *Commemoracions de Pere Albert*, en el foli 173v s'ha suprimit la frase final del capítol «De alodio castlani». També hi ha una inversió en l'ordre de col·locació respecte del còdex 10, Casa Reial: la pau i la treva figura davant dels *Casos*, *Costumes de Catalunya* i *Commemoracions de Pere Albert*, mentre que en el còdex 10, figura darrere.

733. J. COROLEU, *El Código de los Usajes de Barcelona*, cit. 95; CARAVYC I 2, apèndix IV, cit. 811; ABADAL i RUBIÓ, «Notes sobre la formació...», cit. 432-433.

734. Josep M. FONT I RIUS, «Ressenya de manuscrits...», cit. XLV-XLVI.

BARCELONA

CÒDEX ACA, I. 3. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Signatura: ms. Ripoll núm. 32. (Signatura antiga: «estante 3º, cajón 1º, núm. moderno 4 y antiguo 119»)

Es tracta d'un còdex miscel·lani del segle XIV. Mides: 243 × 377 mm. Guardes de cartó folrades amb pell. En el lloc diu, amb lletra moderna, *Usajes de Barcelona*. Sense índex. Conté cent cinc folis útils de pergamí i dos folis en blanc al final del manuscrit. Numeració antiga romana, corregida a llapis amb numeració àrabiga, amb irregularitats en la numeració. Lletre cursiva llibraria gòtica, molt acurada, perfectament enquadrada dins la caixa escriptòrica, on encara s'aprecien restes de les línies del pauta per a l'escriptura. Aquest còdex presenta en la seva composició dues parts diferenciades. En una primera part s'integren els *Usatges*, el *Llibre de batalla*, les *Commemoracions de Pere Albert*, privilegis de Barcelona i diverses constitucions de corts. En l'altra part, textos de naturalesa canònica: Constitucions Conciliars de Tarragona i una transcripció de regles canòniques (f. 82-105v): «Dinus (Muguellanus de regulis iuris)» sota la rúbrica «Premissis casibus singularibus et consideratione spectantibus titulis singulariter».

Entre els folis 4 i 22v trobem els *Usatges* amb glossa. A continuació, ve el *Llibre de batalla*, en català, sota la rúbrica «Com deu esser fermada batayla ne com se deu fer» (f. 23r-25v). Segueixen les *Commemoracions de Pere Albert* (f. 26r-31v), amb tot l'articulat. Sense títol general, però amb rúbriques en vermell per a cada capítol. Caplletres en blau i vermell. Comença amb la inicial historiada «S», que correspon al primer capítol: «Si dominus petierit [...]», on es representa una escena d'homenatge feudal. En el foli 26, a la part superior, hi ha un forat. Alguns capítols de les *Commemoracions* presenten algunes anotacions marginals, en general escasses, amb lletra cursiva. A la part superior dels folis diu abreujadament «P[etr]o Alb[er]ti». A continuació, vénen els *Casos* (f. 31v-32r), en un total de vuit. Comencen amb la caplletra «I»: «Isti sunt casus in quibus dominus non teneter reddere potestatem [...]». Llavors diu: «Expliciunt consuetudines. Ca. edite. per. Petri Alberti».

BARCELONA

CÒDEX ACA, I. 4. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Signatura: ms. Ripoll núm. 38. (Signatura antiga: «estante 3º, cajón 1º, núm. moderno 6 y antiguo 92»)

És un còdex del segle XV. Enquadernació moderna, cobertes de cartó folrades de pell. En el lloc es pot llegir *Usajes, Constitutio[ne]s y privilegi[o]s de*

Barcelona. Mides: 260 × 360 mm. Conté cent trenta-cinc folis útils de pergamí, i dos fulls al principi i al final del còdex amb anotacions amb lletra cursiva. Numeració romana, i alguns folis corregits amb numeració aràbiga a llapis. Lletre llibraria gòtica. Conté els *Usatges*, sense glossa (f. 1r-11v), presidits per una miniatura, en mal estat de conservació, que representa el rei assegut en el tron. Entre els folis 12r-22r, hi ha constitucions de pau i treva. Seguidament vénen els capítols de les *Commemoracions de Pere Albert*, a dues columnes (f. 22r-31v), sota el títol «Incipiunt Constitutiones Cathalonie inter dominos et vassallos tenentes per domini castra seu alia feuda [...]. quad nulla exceptio et expoliationis admittatur quod dominum requirentem potestatem et jus firmamentum». A continuació, ve el primer capítol de les *Commemoracions* amb la caplletra «S» miniada: «Si dominus petierit a suo vassallo [...]». Els capítols tenen rúbrica pròpia en vermell i caplletres en blau i vermell. Alguns capítols presenten anotacions marginals. A continuació, vénen els *Casos* (f. 31v-32r), un total de vuit, que es distingeixen per caplletres acolorides en blau i vermell. En el mateix foli 32v, hi ha la rúbrica que anuncia el *Llibre de batalla*, en català. A partir d'aquí, fins al final del manuscrit (f. 135r), hi ha diverses constitucions. Alguns d'aquests folis presenten un pessim estat de conservació.

BARCELONA

CÒDEX ACA, l. 5. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Signatura: ms. Ripoll núm. 39. (Signatura antiga: «estante 3º, cajón 1º, núm. moderno 7 y antiguo 105»)

És un còdex miscel·lani del segle XIV. Enquadernació moderna, cobertes de cartó folrades de pell. En el lloc s'ha escrit *Reglam[ento] de Desafios*. Mides: 230 × 360 mm. Conté cinquanta-sis folis útils de pergamí. Sense índex. Numeració aràbiga moderna a llapis. Escrit a dues columnes. Caplletres acolorides en blau i vermell. Lletre gòtica de cancelleria. Conté anotacions marginals de diverses mans en lletra cursiva. Entre els folis 1ra-3rb: «Batayla iurada ans que sie iurada». Seguidament, en el foli 3rb, hi ha la rúbrica, en vermell, de les *Commemoracions de Pere Albert*: «Incipit tractatus Alberti. P. Alberti canonici Barchinonense super feudis quod nulla admittatur expoliationis exceptio contra dominum requirentem potestatem et iurem firmamentum». I ve el primer capítol «Si dominus petierit a suo vassallo [...]». Els capítols comencen amb caplletres en blau i vermell. Entre el foli 4vb-5rb, vénen intercalats els *Casos*, complets i sota la rúbrica «Isti sunt casus in quibus dominus non teneatur reddere apprehensam potestatem vassallo, emparamentum feudum a domino». Segueixen de nou els capítols de les *Commemoracions* fins al foli 8rb.

Curiosament, en aquest còdex els *Usatges* estan després de les *Commemoracions* (f. 9r-21v), completament glossats per diverses mans d'escriptura i sota la rúbrica «Incipiunt Usatici barchinone pro quo de usatici e dati fuerunt». A continuació, hi ha diverses constitucions de pau i treva (f. 22ra-24vb), i el *Ordo iudiciarius* de Tancredo de Bolonya (f. 25ra-46v): «Incipit libellus ordinarii compositus a magistro Tancreto». Clou el còdex, de nou, amb els *Usatges*: «Antequam usatici fuissent missi». Sense glossa (f. 47ra-56vb).

BARCELONA

CÒDEX ACA, l. 6. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Signatura: ms. Ripoll núm. 82. (Signatura antiga: «estante 3º, cajón 2º, núm. moderno 8 y antiguo 0?»)

És un còdex miscel·lani del segle xv. Enquadernació moderna, cobertes de cartó, revestides de pell. En el lloc es pot llegir amb lletra moderna *Usages y Constituciones de Cataluña*. Mides: 216 × 290 mm. Conté dos-cents vint-i-un folis de paper gruixut, alguns en blanc. Tinta negra sobre paper, alguns folis escrits a una columna, i d'altres, a dues. Diverses mans d'escriptura, lletra semblant a la dels registres de cancelleria. Conté força anotacions marginals. Numeració àrabica moderna. Entre els folis 1-23r: «Processus batallie iudicatae». Seguidament vénen els *Usatges* (f. 23v-42v). La resta del còdex conté constitucions de diversos monarques, de pau i treva i pragmàtiques. Entre aquest feix de constitucions trobem les *Commemoracions de Pere Albert*, sense els *Casos* (f. 180r-188r), a una sola columna, sota la rúbrica general, en vermell, «Constitutiones feudales Petri Alberti». Cada capítol té rúbrica pròpia i comença amb una caplletra acolorida en blau i vermell.

BARCELONA

CÒDEX BC, l. 1. Barcelona. Biblioteca de Catalunya. Signatura: ms. 485

Es tracta d'un còdex manuscrit del segle xv. S'anomena *Recopilatio diversarum antiquitatum*.⁷³⁵ Conté diversos tractats jurídics, entre els quals desta-

735. Vegeu *Guia de la Biblioteca Central de la Diputació Provincial de Barcelona*, Barcelona, 1959, p. 71; i més actualitzat: *Inventari de manuscrits de la Biblioteca Nacional de Catalunya: Ms. 1-1900*. Conté, entre d'altres: *Recognoverunt Proceres*.- Diverses constitucions d'Alfons II, Jaume II, Alfons III, Pere IV, a les Corts de Montsó, Barcelona, Lleida, Montblanc, Girona, Perpinyà i Cervera.- Miscel·lània de dret català, la major part en llatí.- *Usatici Barchinonae*.- *Consuetudines Cathalonie inter dominos et vasallos*, *Commemoraciones* de Pere Albert.- *Confirmatio Domini Regis Jacobi facta de ordinationibus factis per Jacobum Grunni... su-*

quem el *Recognoverunt Proceres*, els *Usatici Barchinonae* i les *Consuetudines Cathalonie inter Dominos et Vassallos*. Mides: 220 × 295 mm. Les guardes són de cartó folrades de pell, sobresurten els claus de l'enquadrernació que sembla l'original del còdex. En el llom i amb tinta negra hi ha escrit el nom d'un dels seus propietaris: «Bartholomeus de Montfar. Variarum rerum 1531», i, a sota, el número de la signatura del còdex. És un manuscrit molt voluminós, format per diversos quaderns. El seu estat de conservació és bo. Té un total de dos-cents noranta-quatre folis, segons la numeració moderna, a llapis, que corregeix la numeració antiga, a tinta, segons la qual el codi tenia tres-cents trenta-tres folis. Ambdues foliacions amb xifres aràbigues. La numeració és correlativa i comença en el primer foli, on diu «Aquest llibre és de misser Bartomeu de Monfar Doctor en Dret a la vila de Tàrraga». En el mateix foli hi ha el segell de la Biblioteca de Catalunya. Tinta negra sobre paper, lletra cursiva, caplletres en vermell. Es poden apreciar algunes anotacions marginals. A l'índex (f. 6r-21v) trobem la indicació de les *Commemoracions* (f. 18vb), que segueixen els *Usatges*, que comencen en el foli cent noranta-cinc sota la rúbrica «Incipiunt Usatici Barchinonae». A continuació, trobem la rúbrica «De valore Monetarium. De forma Fidelitatis». Després del tractat «De valore Monetarium antiquarum» llegim: «Consuetudines Barchinona et usatici dispositer a Petro Alberto» i «Commemoraciones dicti Alberti circa predicta».

Els *Usatges* (f. 195r-210v) arriben fins a l'*Us*. «Solidos Aureos». Entre els folis 211r-222r hi ha les *Commemoracions*, sense els *Casos*, sota la rúbrica «Seguit consuetudines Cathalonie et Usaticie componet a Petri Alberti [...] dixit Petri Alberti et ista est usatiam Cathaloniam», i comença el primer capítol: «Si domino petierit [...]». A continuació, vénen els *Costumes de Catalunya* (f. 222v-224r) i uns folis en blanc (f. 224v-226v).

Ens sembla interessant destacar l'anotació que s'ha fet, entre claus i en vermell, en el foli 218r: «Predictam compossumt Petro Albert antico advocato barchinonensis et sunt Commemoraciones dicti domino Petrus». Segueix el capítol 30 amb les *Commemoracions*, que comença: «Duplex est homagium [...]».

per navibus et lignis et barchis. - Diverses notes històriques en llatí: *Castra et civitates quas tenet Soldanus*, dels reis feudataris de l'Església; de les províncies de què es componen alguns estats; de Niner, primer rei dels asiris, etc. - Estat general de l'Església; títols de cardenals; diòcesi de la cristiandat, indulgències dels visitants de les esglésies de Roma. - Annals d'història eclesiàstica i civil que acaben en el regnat de Martí I d'Aragó. En llatí. - Dietari de Guillem Mascaró. - Anselm Turmeda, *Profecies que fratre Encelm Turmeda feu en l'any 1405 en Tunis de Berberia* i altres profecies de 1406 i 1407. - Fragment de profecia llatina sobre l'època de Ferran I. - *Profecia treta del apocalipsy per los fils de don Ferrando Rey de Aragó*. 1415. *Revelació la qual Nostre Senyor Deu demostra al çaserdot Esodre per ço que ensenyas als fills d'Israel la calitat dels anys per la entrada de Jener*. - Fragment de la *Crònica* de Rodrigo Jiménez de Rada, en llatí, que sembla que és la traduïda al català per Ribera de Perpinyà. - Fragment dels *Gesta Comitatum*.

El motiu de la nostra atenció és que es tracta de l'únic testimoni documental que tenim on apareix Pere Albert amb l'atribut *advocato*. Tot i que potser el copista utilitzà aquest qualificatiu com a sinònim de *iurisperitus*.

BARCELONA

CÒDEX BC, l. 2. Barcelona. Biblioteca de Catalunya. Signatura: ms. 1216

Es tracta d'un còdex manuscrit del segle XIV-XV. Respon al títol: *Usatice Barchinone et totius principatus Cathalonie et Constitutiones generales*. Conté: *De Pau i de Treva*; *De sacramento iudeorum qualiter iudei iurant in ecclesia sancti iusti provinciae Tarraconensis Joanne Alexandrino Patriarcha eius provinciae ecclesiaeque administratore. 1339*; *Usatges de Barcelona*; *Ordinament de la Batalla*; *Jacobo de las Leyes, Flors de Leys*; *Ordinationes et Constitutiones factas super littibus abbreviandis per dominum rex Petrum tertium in villa Montissoni*; *Littera super quoddam supplicatione facta sibi super contentus iudeorum*; *Littera domini regis Petri Primi super quoddam remedium imponem super venditionibus honorum*; *Pere Albert, Consuetudines Cataloniae inter dominos et vassallos*, i *Constitutio apud fonte d'Aldara facta super pace et treuga noviter instituta*.

Segueixen extractes de diverses corts generals celebrades a Barcelona, Tortosa, Tarragona, Lleida, Girona, Perpinyà i Montblanch; *Santacilia, Les Ordinacions de Santa Cilia fetes sobre obres e cases e altres possessions stables*; *Iuramentum serracenorum*; *Ordinationes in curia Generali editae per Rege Ferdinandum primum celebrate in civitate Barchinone toto principatu Cathalonie*; *Tatxatio salariorum facta in curia Barchinonensis per Dominum Rege Ferdinandum primum*; *Constitutio facta per Archiepiscopum Terrachonensis contra notarios*; carta de la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim als batlles de Vilamajor i Cardedeu. *Guiatge que'l senyor Rey en Pere terç fa a totes persones que yran o tremetran en Naus o vaxells robes en tota terra del soldà de Babilònia*; *Provisió facta per dominum rege Petrum tertium super aliquibus gravaminibus*; *Corts del rei en Martí*.- *Constitutio del Rei en Joan*; *Ordinacions fetes per los Consellers de Barchinona sobre los plets volent d'aquells essent fets compromesos per cessar missions e plets*; *Constitutiones fetes per los reys en Ferrando en la ciutat de Barchinona e per lo Rey Alfons fill seu en lo Monestir de Sant Cugat e per la senyora Reyna Muller sua en Barchinona*; extractes jurídics referents, especialment, a taxes i emoluments. En el darrer full, en pergami, «Recepta per fer tinta».⁷³⁶ Mides: 208 × 290 mm. Presenta una en-

736. *Guía de la Biblioteca de la Diputación Provincial de Barcelona*, cit. 99; i més recentment: *Inventari de manuscrits de la Biblioteca Nacional de Catalunya*, cit.

quadernació moderna de cartó i folre de pell. La seva signatura figura en el llom amb tinta negra. L'estat de conservació és molt dolent, manquen folis i molts tenen forats d'arnes.⁷³⁷ Lletre cursiva amb tinta negra sobre paper. La numeració primitiva és amb xifres romanes, però ha estat corregida posteriorment a llapis amb numeració àrabica. Conté un total de tres-cents tretze folis. Les rúbriques, en vermell, i les caplletres també en vermell, algunes ornades amb motius vegetals. Les rúbriques en català i el text amb alternança de llatí i català. Hi ha algunes anotacions marginals, anònimes, i alguns folis amb dibuixos, als marges, de temàtica feudal: castells, homes guerrers, estris de batalla, etc. Per la relligadura s'aprecia que aquest còdex està format per diversos quaderns. Després de les cobertes hi ha un foli en blanc, sense numeració. A continuació, ve un foli de pergamí (f. 1) que sembla l'antiga guarda. El foli 2 diu «En lo primer llibre se contenen les Constitucions De Cathalunya copiadades per Ramon de Plana». Al costat hi ha una altra anotació que diu «Es la major par des manuscrits de Constitucions de Catalunya [...] nasqué l'any 1370...» i dos signes notarials. És possible que tot el manuscrit hagi estat copiat per Ramon de Plana, ja que la lletra, a part de les anotacions marginals, sembla de la mateixa mà. Entre els folis 3r-17r ve l'índex, sense assenyalar els folis on s'ubiquen els tractats, sota la rúbrica «Hic incipiunt Usatici Barchinone et totius Principatus Cathalonie et Consuetudines Generales» (f. 3r). En primer lloc, s'indiquen els *Casos*, sota la rúbrica «Los casos en que lo senyor no es tengut retre la postat ne lo feu principal». Després, les *Commemoracions*: «Les Commemoracions de Pere Albert sobre los feus». I els *Costumes*: «Les Costumas del Principat de Cathalunya». Però aquest ordre no coincideix amb l'ordre real de col·locació dels redactats que conté el còdex.

Entre els folis 68r-81v hi ha els capítols de les *Commemoracions*. A continuació, entre els folis 81v-84r, trobem els *Costumes de Catalunya*, seguits dels *Casos* (f. 84r-v), sota la rúbrica «Isti sunt casus in quibus dominus non tenetur pro usances Barchinonensis et observantiam Cathalonie reddere apprehensam potestatem de castro sive emparamentum feudi castlano sive vasallo». En el foli 85r: «Constitutio apud Fonte d'Aldara facta super pace et treuga noviter instituta».

Se succeeixen altres tractats fins al foli 310r; folis 310v-312v, en blanc. L'últim foli (313r-v), en pergamí, sembla l'antiga guarda, conté una recepta de tinta. En aquest foli, igual que en els dos primers del còdex, hi ha l'estampa de l'Institut d'Estudis Catalans, fet que indica que segurament havia estat un exemplar propietat d'aquesta institució abans de passar al fons de la Biblioteca de Catalunya.

737. Aquest còdex estava pendent de restauració l'any 1998. Gràcies a l'amabilitat de les bibliotecàries de la sala de reserva de la Biblioteca de Catalunya, vam poder consultar-lo.

BARCELONA

CÒDEX BCA, l. 1. Barcelona. Biblioteca del Col·legi d'Advocats. Signatura: R. 188. (Ubicació antiga: «Reg. A. 2301. Sig. 316 (n. 6. 71Bar) Us. Vitr. I-92. R-188»)

És un còdex de principi del segle xv (any 1402). Mides: 300 × 220 mm. Presenta una luxosa enquadernació de pell, amb or i vermell. Cantoneres de ferro amb claus i tanques de ferro. El llom, nerviat, té motius florals daurats, on s'ha escrit: *Usatici Barchinonae et alia Jura*. Les guardes són idèntiques, ambdues tenen gravats motius vegetals daurats i al centre una sanefa geomètrica envolta una creu grega de color vermell. La cara interna està folrada de pell, també amb motius vegetals. Conté dos-cents trenta-dos folis de paper, molt gruixut.⁷³⁸ Numeració romana, fins al foli 223. A partir del foli 224 fins al foli 232, s'ha afegit modernament, a llapis, la numeració amb xifres aràbigues. És probable que els folis amb numeració aràbiga hagin estat inclosos posteriorment, ja que l'índex arriba fins a la numeració romana (f. 223). Tinta negra. Lletra cursiva, escrit a doble columna, en alguns folis encara es pot apreciar el traçat d'escriptura. Les rúbriques i caplletres en vermell, però no totes. Després de la guarda hi ha un foli de pell amb l'escut del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Cinc folis en blanc, sense numeració. A continuació, ve l'índex —cinc folis no numerats—, que indica la rúbrica i els folis on es troben les matèries del còdex. Després dels *Usatges* i diverses disposicions de corts, concretament després de les Corts de Girona celebrades pel rei Jaume, l'índex assenyala els *Casos* (f. 146r-147r) i les *Commemoracions* (f. 147r-172r), amb les rúbriques dels capítols i els folis que corresponen, sota la rúbrica general: «Incipiunt Commemorationes Petri Alberti super feudis sub rubricis hic scriptis». Després de l'índex, comencen els *Usatges* (f. 1r-26r), amb moltes anotacions marginals, sota la rúbrica «Incipiunt usatici Barchinone qualiter ante Usaticos predicare solebant. Antequem usatici fuissent missi solebant iudices ut cuncta malefacta [...]».

En els *Casos* (f. 146r-147r), a la part superior diu: «De Consuetudines Cathalonie super feudis». Caplletra negra i vermella, ornada. Rúbrica en negre i sense separació amb el text: «Isti sunt casus in quibus dominus non tenentur reddere apprehensam potestatem vassallo vel emparamentum feudum a domino». I comença el primer cas «Primo caso est [...]». Cada cas s'indica amb un calderó vermell, fins al vuitè. El novè cas sembla que s'ha afegit pos-

738. Una breu descripció d'aquest còdex a: *Catàleg de l'exposició d'obres antigues 1295-1995. DCC anys d'advocacia a Barcelona*, ILLUSTRE COL·LEGI D'ADVOCATS DE BARCELONA. BIBLIOTECA, Barcelona, 1995, p. 13. Hi ha un error en la foliació, ja que aquest manuscrit no conté dos-cents vint-i-tres folis com es diu en el catàleg, sinó dos-cents trenta-dos.

teriorment, ja que amb lletra més petita i aprofitant l'espai de separació amb les *Commemoracions*, amb vermell diu: «Nono caso est hic addicti». Els *Casos* tenen moltes anotacions marginals, que els relacionen amb els *Usatges*. Veiem, per exemple, l'anotació que hi ha al marge esquerre del primer cas: «Iste casu est in usatico Magnates». A continuació, vénen les *Commemoracions* (f. 147r-172r), a la part superior dels folis diu: «Consuetudines Feudorum». Amb rúbrica negra: «Incipiunt Consuetudines Cathalonie, inter dominos et vassallos, tenentes per dominis castra seu alia feuda scripte per Petrum Alberti cuius dicuntur recordatores Commemoraciones». Segueixen els capítols, cadascun amb rúbrica pròpia amb vermell. Cada capítol presenta una gran quantitat d'anotacions marginals i interlineals. És la mateixa lletra que la dels *Casos* i dels *Usatges*, i de mà diferent de la del copista del text.

BARCELONA

CÒDEX IMHB, l. 1. Barcelona. Institut Municipal d'Història de Barcelona. Signatura L-9 = Usatges de Ramon Ferrer

És un còdex manuscrit del segle XIV (1345), fet per manament dels jurats i consellers de Barcelona, que deu el nom al notari que el va escriure. Fou el text adoptat per la Reial Acadèmia de la Història, que presenta amb variants d'altres manuscrits.⁷³⁹ El còdex comença: «Incipiunt prohemium et rubrice usaticorum Barchinone, pacium et treugarum Generalium Cathalonie Curiarum et privilegiorum specialium Civitatis Barchinone, necnon aliorum instrumentorum perpetualium dictam Civitatem tangencium».

És un volum compost de dos-cents trenta-quatre folis. Mides: 370×270 mm. Tots els folis escrits i numerats fins al foli 207. A partir del foli 208 manca la foliació, que ha estat retallada.

En el foli 1v, comença l'índex *Generalis*, i en el foli 3v, l'índex *Specialis*. Entre els folis 11 i 13 hi ha un calendari romà, i en el foli 14, els *Quatre Sants Evangelis*. Al final del foli 14 comença la *Cronica ut in Lucha Genesi et Paralipomenon*. En el foli 17, la *Cronica pontificum Romanorum*. En el 17v, *Cronice regum Francie*. A la segona columna del foli 19, *De numero et officio cardinalium*. En el foli 20, la *Cronica comitum Barchinone et Regum Aragonum*. El foli 27 conté unes fórmules de jurament que eren les que havien de prestar els consellers, els jurats, el veguer i el batlle de la ciutat abans de prendre possessió dels seus càrrecs; també trobem els límits de Catalunya, els termes de

739. Guillem M. de BROCA, «De les investigacions respecte del dret de Catalunya y de la reintegració de ses fonts», AIEC (1907), p. 258; també pel mateix autor a «Els Usatges de Barcelona», cit. 358.

la vegueria, de Barcelona i les fronteres del terme municipal. En el foli 28, comencen els *Usatges de Barcelona*, amb una inicial miniada. En el foli 41 comencen les *Commemoracions de Pere Albert*, sota la rúbrica «Incipiunt consuetudines Cathalonie inter dominos et vassallos tenentes castra pro dominis seu alia feuda». Una inicial ornamentada que representa l'acte de prestació d'homenatge presideix l'articulat. Continuen els *Casos*, i a partir del foli 53 comença l'obra anònima de *Libellus de batallia facienda*. Seguidament, en el foli 57, *Incipiunt constitutiones Barchinone et eciam tocius cathalonie pacis et treugarum paces et treuge domini Ildefonsi primi regis*. Segueixen constitucions fetes fins a Eleonor, esposa i lloctinent de Pere el Cerimoniós.⁷⁴⁰

BARCELONA

CÒDEX IMHB, l. 2. Barcelona. Institut Municipal d'Història de Barcelona. Signatura: L.10 = *Llibre Vert*

El *Llibre Vert* és una collecció de quatre còdexs de lleis generals de Catalunya i privilegis de Barcelona.⁷⁴¹ Pel seu contingut, és el volum primer l'objecte del nostre interès. Fou escrit i miniat en el segle xv. Conté quatre-cents dos folis de grans dimensions amb belles miniatures. A la primera part d'aquest còdex trobem els *Usatges de Barcelona* (foli 37), «Incipiunt usatici Barchinone Antequam usatici». Segons el CARAVYC, és una còpia exacta dels *Usatges* redactats pel notari Ramon Ferrer, custodiats en aquest mateix arxiu. Segueixen en el foli 49 els capítols de les *Commemoracions de Pere Albert*, sota la rúbrica «Incipiunt consuetudines Catalonie inter dominos et vasallos tenentes castra pro dominis seu alia feuda». Sobre aquesta rúbrica apareix una escena d'homenatge feudal. A continuació, vénen els *Casos*, fins al foli 63r, les *Consuetudines Cataloniae* i el *Libellus de batallia facienda*. Segueixen constitucions de pau i treva de diferents monarques i un privilegi d'Alfons IV de 8 de desembre de 1438. En el foli 205, amb una bella miniatura que representa el comte de Barcelona assegut al tron i rodejat de la seva cort, comença la segona part d'aquest volum, «In nomine Domini amen. Incipiunt Constitutiones et privilegia specialia civitatis Barchinone: primi incipiunt privilegium domini Raimundi comitis Barchinonensis de remissione quinte armate seu galearum». La data d'aquest document és «Actum est hoc IIII nonas julii. VIII anno Ludovici Regis [...]». Continua el còdex fins al foli 381, amb diversos

740. Aquest manuscrit només ha pogut ser consultat en microfilm. En tenim una descripció a CARAVYC I 2, apèndix iv, cit. 805-807.

741. La consulta d'aquest manuscrit només es pot fer en microfilm. En tenim una descripció a CARAVYC I 2, apèndix iv, cit. 807-808.

privilegis reials de Pere I, Jaume I, Pere II, Jaume II, Alfons I, etc. Acaba la foliació d'aquest volum amb documents reials de l'any 1383. Els altres tres volums que configuren el *Llibre Vert* foren escrits amb posterioritat al primer volum descrit. El segon comprèn còpies de privilegis del segle XIV. El tercer, sense foliar, còpies de documents del segle XV, i el quart recopila diversos documents fins al segle XVII.

CÀLLER

CÒDEX BMC, I. 1. Càller. Biblioteca Municipal de Càller. Signatura: ms. sense cota

No ens ha estat possible veure aquest manuscrit. La descripció que presentem és a partir de les notícies bibliogràfiques.⁷⁴² Es tracta d'un còdex manuscrit de segona meitat del segle XV. Escrit sobre paper a dues columnes. Mides: 410 × 225 mm. Dos-cents cinquanta-set fulls. Presenta abundants notes marginals, que Brocà atribueix a Speraendeu Cardona.⁷⁴³ En el foli 3 hi ha la taula de contingut incompleta. A partir del foli 12, comencen els *Usatges de Barcelona*, sota el títol *Incipiunt Constitutiones Cathalonie et Usatici Barchinone*. Seguidament, els deu llibres, en el mateix ordre que el còdex 10 de l'ACA. En el full 181 vénen els *Casos*, amb una extensa rúbrica. Seguidament, a partir del foli 182, hi ha les *Consuetudines Cathalonie*, amb més de catorze capítols. En el foli 185 comencen les *Commemoracions de Pere Albert*, sense cap rúbrica general, però amb la rúbrica de cada capítol. A continuació, vénen preceptes de pau i treva i diversos textos que no es corresponen amb els indicats a la taula.

742. Les primeres referències que trobem sobre aquest còdex foren fetes per Brocà i per J. O. ANGUERA DE SOJO, «El dret català a l'illa de Sardenya», *RJC*, núm. 19 (1913), p. 401, n. 1, i p. 425, on dona notícia de l'abundància de còpies de les *Commemoracions de Pere Albert* a l'illa de Sardenya, per reforçar la seva teoria sobre la influència que ha tingut el dret feudal català sobre les institucions de la dita illa.

Més completa és la descripció feta per Josep M. FONT I RIUS, «Ressenya de manuscrits...», cit. LII-LIII, on adverteix que l'examen d'aquest còdex ha estat fet a partir d'unes còpies tretes d'una reproducció microfilmica, que no permeten apreciar la seva pròpia numeració i que per això ha optat per donar una numeració correlativa a cada full. Afegeix: «la indicació de foli donada a la Taula de matèries acaba en la del foli 96 (una rúbrica de les *Commemoracions de Pere Albert*), encara que segueixen altres enumeracions de textos sense indicació de foli», n. 46. Vegeu també els treballs recents d'Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Un manuscrito de los Usatges: El ms. 6 de la Biblioteca Universitaria de Cagliari. Edición», *Initium*, núm. 4 (1999), p. 521-609.

743. Guillem M. de BROCÀ, «Els Usatges de Barcelona», cit. 363; també a *Historia del derecho...*, cit. 184.

CÀLLER

CÒDEX BUC, I. 1. Càller. Biblioteca Universitària de Càller. Signatura: 6. (Signatura antiga: «5.1.16»)

Es tracta d'un còdex miscellani del segle xv. No ens ha estat possible veure aquest manuscrit. La seva ressenya ha estat feta a partir de les notícies bibliogràfiques.⁷⁴⁴ Procedeix de la llibreria Monserrato Roselló. Mides: 390 × 250 mm. Cent trenta-dos folis escrits a doble columna i amb caràcters semigòtics. Comença el còdex amb els *Usatges de Barcelona* glossats (f. 1-22v). Segons Brocà, és la glossa de l'*Antequam usatici* que alludeix als juristes Callís, Jaume de Vallesca, Cardona, Dalvia, Domenge, etc. Seguits d'usatges adventicis barrejats amb constitucions de Pere I, de Jaume I i el precepte de pau i treva *Constituerunt etiam sepepredicti principes*. Entre els folis 22v-24v hi ha el tractat *Libellus de bataila*, en català i amb algunes glosses posteriors. Segueixen els *Costumes generals de Catalunya* i les *Commemoracions de Pere Albert*, sota la rúbrica «Incipiunt constitutiones Cathalonie inter dominos et vasallos tenentes castrum pro dominis», atribuïdes, en el mateix manuscrit, a Pere Albert (f. 25-34v). A continuació, i fins al final del còdex, vénen constitucions de pau i treva, privilegis de Barcelona i de Manresa, diverses constitucions de diverses corts celebrades per diferents reis, un comentari de Jaume de Montjuïc als *Usatges de Barcelona*: «Jacobi de Monte Judaico commentatio in Usaticos Barchinone», amb algunes anotacions posteriors (f. 104-105), i altres privilegis i constitucions, una cronologia dels reis de França i altres notes jurídiques, com ara una qüestió transcrita en el segle xvi: «An secundus creditor habens firman [firmanciam?] domini preferridebeat primo creditori non habenti eandem?» (f. 131).

CIUTAT DEL VATICÀ

CÒDEX BV, I. 1. Ciutat del Vaticà. Biblioteca Vaticana. Signatura: Ottob. lat. 3058

Es tracta d'un còdex manuscrit del segle xiv de gran qualitat i especialment bell per les seves miniatures.⁷⁴⁵ Mides: 361 × 245 mm. Presenta una enquadern-

744. Guillem M. de BROCA, «Los Usatges de Barcelona», cit. 362-363; reproduït amb algunes precisions més a *Historia del derecho...*, cit. 184, on dóna una descripció d'aquest còdex. Molt més detallada és la que fa Carlo Guido MOR, «En torno a la formación del texto de los "Usatici Barchinonae"», AHDE, núm. 37-38 (1957-1958), p. 450-459.

745. El seu contingut ha estat ressenyat a «Les manuscrites de la reine de Suède au Vatican. Réédition du catalogue de Montfaucon et cotes actuelles», *Studi e Testi* [Ciutat del Vaticà],

nació moderna de cartó recobert amb pergamí. La cara interna de la coberta conté l'escut d'un dels seus antics propietaris i el seu nom: Philip de Stoch. Segueix un foli que sembla l'antiga coberta, ja que la consistència del pergamí és més forta que la resta dels folis. Escrit amb tinta negra sobre el llom es llegeix *Liber usatici Barchinonienses cum Expositionem et Glossis*. Conté un total de cent setanta-tres folis de pergamí de textura gruixuda, alguns en blanc. La foliació, a partir dels *Usatges*, és correlativa i amb numeració romana fins al foli 160v; després continua la numeració amb xifres àrabigues fins al final del manuscrit (f. 173v). Aquests últims folis no presenten un contingut jurídic. Al final del manuscrit hi ha un calendari florentí de l'any 1639. La lletra s'adapta perfectament a la caixa escriptòrica, on encara podem apreciar les pautes d'escriptura a llapis. El contingut es reparteix en dues columnes sobre el *recto* i el *verso* de cada foli. La lletra és llibrària gòtica, molt acurada, i s'aprecien diverses mans d'escriptura. Presenta les inicials miniades, amb alternança de tinta blava i vermella. L'estat de conservació del manuscrit és força bo, malgrat que alguns folis estan arnats. La numeració i la relligadura reflecteixen la composició d'aquest còdex format per diversos quaderns.

Entre els folis 1-20v hi ha els *Usatges de Barcelona* sota la rúbrica «Incipiunt usatici barchinona», i acaben amb «Explicit liber Usaticorum Barchinonem». Folis 21-39r: assemblees de pau i treva d'Alfons I i Jaume I. Foli 39v, en blanc. Folis 40-52v: *Commemoracions de Pere Albert*. Folis 53-55r, en blanc. Foli 55v: apareix la rúbrica «De procuratoris constitutione et ordinacione ad petendum et demandandum treguas coram curia et probis hominibus barchinone», el text que segueix és en català. Foli 61: el *Llibre de batalla*, amb la rúbrica «Ordenament de Batayla ques fa en Barchinona». Foli 69: Corts de Barcelona de Pere II, amb la rúbrica «En Barchinona. Incipuit curie. Prima curia Barchinone celebrata per dominum Regem petrum secundus». Segueixen altres constitucions fins a les Corts de Girona de 1321, presidides per Jaume II. Folis 88-92: Corts de Montblanc d'Alfons III, amb la rúbrica «Prima curia celebrata apud Montesalbum per dominum Regem Alfonsum tertium». Foli 92v, en blanc. Foli 93r-v: Terceres Corts de Barcelona de Jaume I, amb la rúbrica «Tercia curia celebrata in barchinona. Per dominum Regem Jacobum primum». Folis 94-104: Corts de Perpinyà de Pere III. Foli 104v, en blanc. Foli 106r: s'afegeix una constitució de Pere II i l'infant Alfons de l'any 1285, sense rúbrica. Foli 106v: Constitució de Pere III de 1341. Folis 107-111v: reunió dels representants de la ciutat de Barcelona amb el Consell Reial

núm. 238 (1964), p. 26, núm. 386; vegeu també Guillem M. de BROCA, «Els Usatges de Barcelona», cit. 362, i més detalladament també per BROCA, «De les investigacions respecte del dret...», cit. 261-262.

l'any 1355. A continuació, la rúbrica «Prima curia celebrata in villa Cervaria per Dominum Regem Petrum Tertium». Folis 111v-118v: «Generalis curia celebrata in villa Montisioni per Dominum Petrum Regem Tertium». Folis 119-121: «Generalis Curia celebrata dertuse per dominam Elionorem Reginam Aragonum ac generalem locum tenentem Dominum Petri Regis Terci». Foli 121v, en blanc. Foli 122: privilegi de Barcelona, amb índexs, sota la rúbrica «Privilegiorum et franquitatum civitatis Barchinona». Folis 124v-125, en blanc. Folis 126-160: «Privilegia specialia barchinone de remissione quinte galearum. [] De confirmatione pasturarum et olodiorum hec est carta». A partir del foli 161, en blanc, comença la numeració aràbiga, que sembla que es va afegir al nucli jurídic, més antic. Foli 162r-v: diversos sistemes de calendaris. Foli 163r-v: normes canòniques. Foli 164r-168r, en blanc. Foli 168v: arbre genealògic, en català i lletra cursiva, dels reis de Catalunya i Aragó, des de Ramon Berenguer IV fins a Ferran II. Els folis 169r-170v presenten notes marginals. Mereix especial atenció, perquè ressegueix la història del manuscrit, la nota del marge inferior esquerre del foli 170v, on es pot llegir «Misit Barchinone D. Petrus Marca».

Com hem dit, les *Commemoracions de Pere Albert* es troben entre els folis 40r i 52v, sota el títol *Constitutiones Petri Alberti totius Cathalonie inter dominos et vassallos*, a continuació dels *Usatges* i les assemblees de pau i treva, que semblen d'un copista diferent del que ha fet les *Commemoracions* i el *Llibre de batalla*. A diferència dels *Usatges*, completament glossats, les *Commemoracions* tenen algunes anotacions marginals anònimes en els seus capítols, també en llatí i de mà diferent, moltes de les quals fan referència als *Usatges*. Una vinyeta que representa el rei amb un vassall agenollat donant-se la mà, amb tres personatges drets situats darrere, encapçala les *Commemoracions*. Segons Gaspar Coll i Rosell «[...] aquí sembla més una escena d'homenatge feudal al·lusiva al tractat feudo-vassallàtic, encara que no es pot parlar pròpiament d'una "inmixtio manum" (presa de les dues mans) ni d'un "osculum" (petó als llavis)».⁷⁴⁶ El tractat comença sota la vinyeta amb la inicial «S», ornada i daurada, que és com comença el primer capítol de les *Commemoracions*: «Incipiunt Si dominus [...]». Els capítols de les *Commemoracions* (f. 40r-52ra) no tenen rúbrica, però es distingeixen per les capitals de cada capítol ornades i acolorides en vermell i blau. El copista ha fet una estranya divisió en seixanta parts asenyalades en el marge esquerre de les columnes amb nombres romans, que es deu al fet que el copista ha subdividit en capítols nous el capítol 43 de les *Com-*

746. Gaspar Coll troba una semblança entre aquesta miniatura i la que apareix en el tractat de les *Commemoracions* contingut en el còdex de la Paeria de Lleida. Vegeu Gaspar COLL I ROSELL, «Manuscrits jurídics i il·luminació», *Textos i Estudis de Cultura Catalana*, núm. 38 (1995), p. 136.

memoracions, el més extens de l'articulat. A continuació, també numerats, i sense cap separació, vénen els *Casos* (f. 52r-v), un total de nou i amb anotacions marginals. Després vénen uns folis en blanc i comença el *Llibre de batalla*.

Aquest còdex ha tingut una llarga trajectòria. Del seu estudi es desprèn que ha passat per diverses mans fins a arribar al fons de la Biblioteca Vaticana. La part jurídica inclina a pensar en un origen català i de procedència barcelonina, segons ja ha apuntat Gaspar Rosell, que es decanta per una possible vinculació d'aquest còdex amb la Catedral de Barcelona.⁷⁴⁷ La inclusió d'un calendari eclesiàstic i les referències a la ciutat de Barcelona donarien pes a aquesta hipòtesi. L'anotació «Misit Barcinone D. Petrus de Marca»⁷⁴⁸ (f. 170v) podria ser un indicador que aquest manuscrit fou, segurament, sostret del Principat per aquest bisbe francès, que segurament el portà a França. També trobem aquest còdex dins del catàleg de manuscrits de la reina de Suècia, redactat, entre els anys 1680 i 1689, pels monjos benedictins de la Congregació de Saint-Maur residents a Roma i publicat l'any 1793 a la *Bibliotheca Bibliothecarum Manuscriptorum Nova* de Montfaucon.⁷⁴⁹ Finalment, la presència a les guardes modernes de l'escut i el nom de Philip de Stoch L. B. indica que també fou propietat d'aquest baró.⁷⁵⁰

La importància d'aquest manuscrit resideix, en gran part, en la seva qualitat: el pergamí utilitzat, la seva acurada escriptura i la bellesa de les seves miniatures⁷⁵¹ són característiques pròpies dels manuscrits més importants. També la seva vinculació amb importants personatges històrics ens confirma la seva vàlua. A més, la gran quantitat d'anotacions en els textos jurídics fa pensar que fou força utilitzat pels juristes.

747. «[...] l'origen de l'obra és clarament barceloní i, malgrat que es tracta majoritàriament d'un codi jurídic civil, denota vincles importants amb la jerarquia eclesiàstica barcelonina i, probablement, amb la catedral de Barcelona», Gaspar COLL ROSELL, «Manuscrits jurídics i il·luminació», cit. 144. Sobre aquest manuscrit, també ens remetem als articles d'Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Giraud, D'Abadal, Mor y los Usatges», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 3-78; especialment l'apèndix II, p. 41-51 i «Biblioteca Apostólica Vaticana. Ms. Ottob. Lat. 3058 de los Usatges glosados. Edición», *Initium*, núm. 8 (2003), p. 511-894, i «Frangullas ou Migallas», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 277-330, esp. 315-329.

748. La relació de Petrus de Marca (eclesiàstic, polític i historiador) amb el Principat s'explica perquè l'any 1644 rebé el càrrec de visitador general de Catalunya, que exercí durant set anys, i això li permeté recollir abundant material històric, tal com queda reflectit en la seva obra pòstuma *Marca hispanica sive limites hispanus*, on fa referències a les *Commemoracions de Pere Albert*.

749. «Les manuscrits de la reïne de Suède...», cit. 5-6.

750. R. OTTO, «Die Verordnung für den gottesgerichtlichen Zweikampf zu Barcelona», *Zeitschrift für Romanische Philologie*, núm. 13 (1889), p. 98-114.

751. J. PIJOAN, «Miniaturas españolas en manuscritos de la Biblioteca Vaticana», *Cuadernos de Trabajo de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma II*, 1914, p. 4-8; Gaspar COLL ROSELL, «Manuscrits jurídics i il·luminació», cit. 117-144.

LLEIDA

CÒDEX ACLI, l. 1. Lleida. Arxiu Capítular. Signatura: 22. (Signatura antiga: «3»)

Es tracta d'un còdex manuscrit del segle XIV que ha estat poc estudiat. Una descripció detallada i recent la trobem en l'estudi de Gaspar Coll.⁷⁵² Aquest còdex respon al nom *Usatici et consuetudines Cataloniae et constitutiones provinciales et sinodiales*, segons s'ha escrit en el llom. Brocà ens en dóna una breu notícia i diu que contenia usatges, costums feudals, les *Consuetudines ilerdenses* de Botet i constitucions provincials de Tarragona i sinodals.⁷⁵³ Mides: 336 × 225 mm. Escrit sobre pergami. Conté cent seixanta-sis folis. Doble numeració: romana i aràbiga, amb algunes alteracions. Lletra cursiva llibraria. Escrit a dues columnes. Presenta miniatures. Rúbriques en vermell i inicials filigranades. Moltes anotacions marginals en tot el codi amb lletra cursiva. Entre els folis 1-18, hi ha els *Usatges de Barcelona* amb glossa. Seguidament, vénen diverses constitucions. Les *Commemoracions de Pere Albert* comencen sota la rúbrica «Incipiunt consuetudines cathalonie facte per Petrum Alberti que habent locum inter dominos et vassallos tenentes castra et alia feuda per dominos que nulla exceptio etiam spoliationis admittatur contra dominum requirentem potestatem et iuris firmamentum» (folis 77-86v). Encapçala el tractat una escena pictòrica al·lusiva a les relacions feudovasallàtiques. A continuació, ve el *Llibre de batalla* (f. 87-89v). A partir d'aquí, fins al final del còdex, hi ha més constitucions de Lleida, de Tarragona, Concili de Tarragona, constitucions sinodals de Lleida, etc. Segons Gaspar Coll, el contingut literari i gràfic indica com a segura la pertinença d'aquest còdex, des dels seus orígens, a la catedral de Lleida.

LLEIDA

CÒDEX AMPLI, l. 1. Lleida. Arxiu Municipal de la Paeria de Lleida. Signatura: 1375

És un còdex manuscrit miscel·lani del segle XIV.⁷⁵⁴ Escrit sobre pergami. Mides: 354 × 245 mm. Bon estat de conservació. Escrit d'una sola mà, a dues

752. Gaspar COLL ROSELL, «Manuscrits jurídics i il·luminació», cit. 147-187.

753. Guillem M. de BROCA, «Els Usatges de Barcelona», cit. 360; Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 183.

754. Aquest manuscrit ha estat editat en reproducció fotomecànica per l'Ajuntament de Lleida, *Usatges i Constitucions de Catalunya. Lleida segle XIV*, Lleida, 1997. L'Ajuntament de Lleida també ha editat la traducció al català del text d'aquest còdex: *Usatges i constitucions de Catalunya. Traducció al català*. Vol. I-II: *Lleida segle XIV*, a cura de Joan J. Busqueta Riu,

columnes. Enquadernació moderna amb cobertes de cartó folrades de pell verda. En el primer foli del manuscrit, s'ha escrit, modernament, amb tinta negra «Los Usatjes y Constitucions de Catalunya en la forma antiga ans de compillar aquelles. Calaix Com». També s'ha estampat el segell de color sèpia de l'Arxiu de la Ciutat de Lleida, igual que en altres folis. Conté cent seixanta-cinc folis, alguns en blanc. Lletre cursiva gòtica llibraria escrita amb tinta negra. Rúbriques en vermell. Caplletres miniades. Numeració aràbiga del foli 1 al 30, i a partir del foli 31 s'ha conservat l'original romana. És un còdex bellament il·luminat. Porta postilles en alguns folis. En el foli 1 comencen els *Usatges* amb glossa, sota la rúbrica «Incipiunt usatici barchinone patrie. Rubrica» (f. 1ra-22rb). Folis 23 i 24, en blanc. A continuació, vénen diverses constitucions de pau i treva de diversos monarques, fins al foli 43^r. Després d'un foli en blanc, comencen les *Commemoracions de Pere Albert*, sota la rúbrica «Incipiunt consuetudines cathalonie inter dominos et vassallos tenentes castra, pro dominos seu alia feuda quod nulla exceptio spoliationis admitatur contra dominum requirentem potestatem et iuris firmamentum» (f. 45ra-59va). No hi ha anotacions marginals. El primer foli de les *Commemoracions* porta el segell de l'Arxiu de la Ciutat de Lleida, i una miniatura il·lustra el començament de les *Commemoracions*: el rei amb un escrivà agenollat davant seu, «darrera seu dempeus la figura d'un jutge cofat amb barret vermell i amb capa de coll d'ermí de color blau cel; representa probablement el jurista Pere Albert [...]». Segons Gaspar Coll, aquesta composició és molt similar a la que trobem en el còdex de la Biblioteca Vaticana (còdex ms. Ottob. lat. 3058, segle XIV).⁷⁵⁵ Certament, la similitud entre les miniatures d'aquests còdexs pot ser un indicatiu de filiació entre ells.

Seguidament, amb la mateixa mà d'escriptura i sense fer cap crida, trobem els *Costumes de Catalunya* (f. 56va-59va). A continuació, hi ha els *Casos*, també presidits per una vinyeta i sota la rúbrica «Isti sunt casus in quibus dominus non tenent secundum usaticos Barchinonensis et observantiam Cathalonie redere apprehensam potestatem de castro nec emparamentum feudum castellano seu vassallo» (f. 60^r-60^v). El foli 61, en blanc, i després, en el foli 62^v, ve el *Llibre de batalla*, també presidit per una miniatura. La resta del manuscrit recull constitucions de diversos reis.

M. Teresa Quintillà Zanuy i Raül Torrent Torrent, Lleida, 1999; sobre aquest manuscrit vegeu el treball recent d'Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «La tradición leridana de usatges y glosas», *Initium*, núm. 9 (2004), p. 3-59, on l'autor parteix del parentiu entre aquest manuscrit i el ms. 4670a de la BNP.

755. Gaspar COLL ROSELL, «Manuscrits jurídics i il·luminació», cit. 45-116, esp. 74-76.

MADRID

CÒDEX RAH, I. 1. Madrid. Reial Acadèmia de la Història. Signatura: 9/2005. (Signatura antiga: «II, 3, 4/12»)

No hem pogut veure aquest manuscrit. En tenim notícies a partir d'una nota bibliogràfica.⁷⁵⁶ És un còdex miscel·lani dels segles XIII-XIV, escrit sobre paper que respon al nom *Usatici Barchinone*. Serví de base per a l'edició dels *Usatges* de Helfferich de l'any 1858.⁷⁵⁷ Diu Valls i Taberner que Brocà no pogué trobar aquest manuscrit malgrat que, efectivament, es conserva en el fons de la Reial Acadèmia de la Història. El seu contingut és el text llatí dels *Usatges*, que ocupa els vint-i-un primers folis, però el seu ordre és força anàrquic i conté errors, repeteix alguns usatges i n'omet d'altres.⁷⁵⁸ Les *Commemoracions de Pere Albert* vénen a continuació dels *Usatges*, sense tots els capítols i sense els *Casos* (f. 21v-40r). A continuació, en el foli 41r, comencen els *Costumes de Catalunya*, seguits del *Llibre de batalla*, la fórmula de jurament dels jueus, constitucions de pau i treva, les ordinacions de Barcelona i les constitucions generals de Catalunya fins al regnat de Jaume II.

MADRID

CÒDEX BE, I. 1. Madrid. Reial Biblioteca d'El Escorial. Signatura: D-II-12

És un còdex manuscrit del segle XV. Conté tres-cents vint-i-un folis de paper. Mides: 305 × 215 mm. Enquadrernació de la Biblioteca d'El Escorial. Alguns folis en blanc i moltes anotacions marginals. Pel contingut detallat d'aquest còdex, igual que fem amb tots els manuscrits de la Biblioteca d'El Escorial que contenen les *Commemoracions de Pere Albert*, seguim l'obra de Guillermo Antolín.⁷⁵⁹ Abans de les *Commemoracions* vénen els *Usatges* i diverses constitucions de pau i treva de diferents monarques (f. 27-66). L'obra de Pere Albert està entre els folis 67r-80v, sota la rúbrica «Incipiunt consuetudines Cathalonie inter dominos et vasallos». Seguidament, comença el primer capítol: «Si dominus petierit a suo vasallo sibi dari potestatem de castro [...]». Els *Casos* ocupen els folis 80v-81r. Lletre cursiva, a una sola columna.

756. Fernando VALLS TABERNER, «Manuscrits dels Usatges de Barcelona», RJC, núm. 35 (1929), p. 181, reproduït a Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*, Barcelona, 1984, p. 51.

757. HELFFERICH, *Entstehung und Geschichte des Wesgothen-Rechts*, Berlín, 1858, p. 429-472.

758. Antonio PÉREZ MARTÍN, «Hacia una edición crítica del texto latino de los Usatges de Barcelona», *Glossae*, núm. 7 (1995), p. 17.

759. La seva descripció a P. Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial I*, Madrid, 1910, p. 430-440. Hem vist aquest còdex en microfilm.

El text de les *Commémoracions* presenta moltes anotacions marginals, més o menys extenses, a dreta i esquerra de la caixa d'escriptura. Els capítols es presenten seguits i sense numeració. Segueixen les *Commémoracions* altres constitucions de Cort.

Aquest còdex fou propietat de l'arquebisbe de Tarragona Antonio Agustín (†1586).

MADRID

CÒDEX BE, I. 2. Madrid. Reial Biblioteca d'El Escorial. Signatura: Z-I-3

És un còdex manuscrit del segle xv. Escrit sobre pergamí a dues columnes. Conté tres-cents noranta-nou folis. Mides: 410 × 285 mm. Enquadrernació moderna de la Biblioteca d'El Escorial. Presenta diverses mans d'escriptura en la seva redacció. Lletre del segle xv. Rúbriques en vermell amb alternança en blau. Les inicials de cada tractat que conté el còdex estan bellament il·luminades amb miniatures. Moltes anotacions marginals del mateix segle xv. Bon estat de conservació.⁷⁶⁰ A la part superior del primer foli del còdex s'ha escrit amb posterioritat: «Usatici Barchinone cum Glosis. Constitutiones et jura Cathalonie per Alphabetum et privilegia Barchinone, et de pace et treuga cum comentariis». A continuació dels *Usatges*, ve el *Llibre de batalla*, en català, i a continuació vénen els *Casos* (f. 131r-142v): «Primus casus est quando vasallus contradicit domino [...]», en reuneix vuit. Seguidament, hi ha algunes constitucions. A continuació, vénen diferents privilegis generals atorgats a Catalunya per diferents monarques. Conclou el còdex amb les *Commémoracions de Pere Albert*: «Incipiunt constitutiones cathalonie inter dominos et vassallos tenentes pro dominis castra seu alia feuda» (f. 396r-399v, final del manuscrit). Les *Commémoracions* són incompletes, arriben fins a les paraules «esset inconveniens quia si vassallus facert ymagi» del capítol 43. És possible que les *Commémoracions* hagin quedat mutilades en aquest capítol perquè s'ha perdut l'últim foli del còdex.

MADRID

CÒDEX BE, I. 3. Madrid. Reial Biblioteca d'El Escorial. Signatura: Z-I-4

Còdex manuscrit del segle xv. Dos-cents vuitanta-set folis de pergamí. Escrit a dues columnes. Mides: 405 × 260 mm. Capitals en vermell i blau. Pre-

760. Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo...*, vol. IV, cit. 214-216; Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca del Escorial*, Madrid, 1932, p. 90-92; CARAVYC I 2, apèndix IV, cit. 809. Hem vist aquest còdex en reproducció microfilm.

senta diferents mans d'escriptura i moltes anotacions marginals. Zarco Cuevas ens diu que aquest còdex fou propietat dels Vallseca, els quals el van omplir d'anotacions autògrafes. L'enquadrernació és la de la Biblioteca d'El Escorial. Aquest manuscrit també fou propietat d'Antonio Agustín.⁷⁶¹ Bon estat de conservació. Els set primers folis contenen l'índex. Seguidament ve un calendari *romano-barcinonense*. En el foli 10 comencen els *Usatges de Barcelona*, encapçalats per una bella miniatura, que representa tres jutges drets amb llibres i pergamins a les mans i un altre personatge que està assegut amb una espasa a la mà. Els *Usatges* presenten comentaris amb diverses mans de Bertrandus de Seva, Jacobus de Montejudaico, Jacobus de Faro, Jacobus Calvetus i altres juristes catalans. A continuació, vénen constitucions de pau i treva i constitucions generals de Catalunya. A partir del foli 129, trobem les *Commemoracions*, «Constitutiones feudales Petri Alberti». Comença el primer capítol sota la rúbrica «Si dominus petierit a suo vassallo sibi dari potestatem de castro [...]». El text conté anotacions marginals de Bertrandus de Seva, Jacobus de Montejudaico i altres juristes catalans. En el foli 136: «Sequitur de aliis consuetudinibus cathalonie», que són els *Costumes de Catalunya*, també amb anotacions marginals. A partir del foli 139 ve el *Libellus de batallia facienda*, en català. A continuació, vénen privilegis de Barcelona, cànons del Concili de Tarragona de 1329 i privilegis concedits per diferents monarques.

MADRID

CÒDEX BE, I. 4. Madrid. Reial Biblioteca d'El Escorial. Signatura: Z-II-10

Còdex manuscrit del segle xv. Escrit sobre paper. Dos-cents vint folis. Mides: 295 × 220 mm. Capitals en blau i vermell, i rúbriques amb alternança de vermell i blau. Enquadrernació de la Biblioteca d'El Escorial. També fou propietat d'Antonio Agustín. Lletre del segle xv.⁷⁶² El seu contingut general és: «Usatici et Constitutiones et Consuetudines Cataloniae Petri Alberti nec non Capitula Curiarum; Petri IV, Jacobi II, Jacobi I, Petri II, Alfonsi IV regum Aragonum constitutiones; Gregorii Papae IX littera; Arnoldi archiepiscopis-

761. Vegeu Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo...*, vol. IV, cit. 217-250; Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos...*, cit. 92; CARAVYC I 2, apèndix IV, cit. 809-810; Fidel FITA, «Cortes y Usatges de Barcelona», BRAH, núm. 17 (1890), p. 385-427, considera aquest còdex de mitjan segle XIV. N'hem vist la còpia en microfilm.

762. Vegeu Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo...*, vol. IV, cit. 253-256; Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos...*, cit. 96. Hem vist la reproducció en microfilm d'aquest còdex.

copi Tarraconenensis littera; et alia quaedam». En el foli 1 hi ha un *Index capitulorum*. A continuació, vénen els *Usatges* seguits dels *Casos* (f. 139v-140r) i els capítols de les *Commemoracions de Pere Albert* (140v i s). Conclou aquest còdex amb l'«*Stilus usus et consuetudo curiarum tam in spiritualibus quam in temporalibus Reverendisimi domini Archiepiscopi Terrachonensis hactenus observati sic se habent*» (f. 219). Podria tractar-se de l'*Stylus curiae*, que Nicolás Antonio atribueix a Pere Albert?⁷⁶³ En qualsevol cas, en el manuscrit no consta cap autoria.

A part dels còdexs de la Reial Biblioteca d'El Escorial (D-II-12; Z-I-3; Z-I-4 i Z-II-10) que contenen les *Commemoracions de Pere Albert*, hi ha un altre còdex, el D-II-17, del segle xv, descrit per Antolín, el qual també fou propietat d'Antonio Agustín. «*Glossae super constitutionibus Cataloniae; Guillelmi Praepositi disputationes duae*». Entre els folis 18-30: «*Glossae sive postillae Jacobi de Vallesica, Jacobi Pauli, Guillelmi Praepositi, Francisci de Podio, Guillelmi Desalmos, Petri Alberti, et aliorum super constitutionibus Jacobi II, regis in prima curia Barcinone*».⁷⁶⁴ I a partir del foli 121v: «*Consuetudines Cathaloniae scripte per Bertrandum de Ceva [...]*». Segurament l'aparició de Pere Albert entre aquests juristes és un error, ja que no són coetanis seus, sinó posteriors.

PARÍS

CÒDEX BNP, I. 1. París. Biblioteca Nacional. Signatura: ms. 4670A

Es tracta d'un còdex miscel·lani del segle xv.⁷⁶⁵ Procedeix de la Biblioteca Colbertiana. Mides: 343 × 235 mm. Escrit sobre pergamí. Lletre cursiva llibraria, irregular. S'aprecien diverses mans d'escriptura. Numeració romana corregida per la numeració aràbiga. Entre els folis 67-94v hi ha els *Usatges de Barcelona* amb glossa, seguits de constitucions de pau i treva (f. 95-122v). Entre els folis 123-138r hi ha les *Commemoracions de Pere Albert*, presidides per una miniatura de temàtica feudal al·lusiva al contingut de l'obra. En aquest cas, es representa l'arribada del senyor del castell amb els seus cavallers, per prendre'n postat. Les *Commemoracions* tenen el títol general: «In-

763. Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus II*, Madrid, 1788, p. 204, núm. 62.

764. Vegeu Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo...*, vol. I, cit. 448-451.

765. Vegeu les aportacions més recents sobre aquest manuscrit d'Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Glosas y usatges. El ms. BNP latín 4670A. Edición», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 363-847; «Las glosas de Jaume de Montjuïc a los Usatges de Barcelona. Edición del ms. BNP latín 4670A», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 849-961; «La tradición leridana de usatges y glosas», *Initium*, núm. 9 (2004), p. 3-59, del mateix autor.

cipiunt consuetudines Cathalonie faccte per P. Alberti que havent locum inter dominos et vassallos tenentes castra et alia feuda per dominus que nulla exceptio et spoliationis admittatur contra dominus requirentem potestatem etiam utris firmamentum». Sota la miniatura, comença el primer capítol de les *Commemoracions*, amb una «S» i sense rúbrica. El text presenta algunes anotacions en cursiva no llibrària. Segueix el *Llibre de batalla* (f. 138v-142v). A continuació, fins al final del manuscrit, hi ha diverses constitucions de diferents monarques.

PARÍS

CÒDEX BNP, l. 2. París. Biblioteca Nacional. Signatura: ms. 4671

Es tracta d'un còdex miscellani del segle XIV.⁷⁶⁶ Procedeix de la biblioteca del cardenal Mazarí. Escrit sobre pergamí a dues columnes, lletra llibrària gòtica, perfectament enquadrada dins la caixa d'escriptura. En el primer foli del manuscrit s'ha escrit, amb mà moderna, un índex general de les matèries que conté el manuscrit: «In hoc volumine continetur: 1. Usatici Barchinonenses [...] Glossae seu commentaria Jacobo De Monte Judaico super [...] usaticos. 2. Glossae in aliquot constitutiones generales, pacis et treguae. 3. Constitutiones aliquot Regum Aragoniae Ildefonsi, Petri I, et Jacobi I. 4. Consuetudines Cathalonie. 5. Privilegia civitatibus concessa ab Aragonum Regibus, variaeque Constitutiones in diversis eorum curiis editae. Hiis a postrema manu praemissa sunt aliquos Chartae Petri, Jacobi, Alfonsi Regum et compositio inter Regem et Praelatos provinciae Tarraconensis super exercitio, jurisdictionis in malefactores anno 1372».

Conté els *Usatges* completament glossats, amb glossa de Jaume de Montjuïc: *Usatici Barchinonenses*. «[...] Glossae seu commentaria Jacobi de Montejudaico super usaticis. El Recognoverunt proceres» i diverses constitucions de pau i treva, també amb glossa. Entre els folis 61ra-71vb hi ha les *Commemoracions de Pere Albert*, sense els *Casos*, sota la rúbrica «Incipiunt consuetudines Cathalonie fecit per Petri Alberti». Els capítols es distingeixen per caplletres miniades. Presenten moltes anotacions marginals, de diferents mans d'escriptura. A continuació, hi ha els *Costumes de Catalunya* (f. 71vb-74ra), sense separació entre les dues obres, i el *Llibre de batalla*, en català.

766. Vegeu Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 3-78, especialment l'apèndix 1, p. 31-34.

PARÍS

CÒDEX BNP, I. 3. París. Biblioteca Nacional. Signatura: ms. 4671A

És un codi miscellani del segle xv.⁷⁶⁷ Procedeix de la biblioteca del rei de França, i anteriorment, de la Colbertiana. Lletra cursiva gòtica, escrit a dues columnes sobre pergamí. Numeració romana. Conté moltes anotacions marginals. A continuació dels *Usatges*⁷⁶⁸ (f. 12r-35r), hi ha diverses constitucions de pau i treva. Seguidament, vénen les *Commemoracions de Pere Albert* (f. 56ra-67va), sota la rúbrica «Incipiunt constitutiones sive consuetudines Cathalonie inter dominos et vassallos tenentes castra pro dominis seu alia feudi [...]». Els capítols se separen amb caplletres i es presenten molt seguits. A continuació, sense cap separació ni rúbrica, vénen els *Costumes de Catalunya* (f. 67-70ra), els *Casos* (f. 70r-v) i el *Llibre de batalla*, en català.

PARÍS

CÒDEX BNP, I. 4. París. Biblioteca Nacional. Signatura: ms. 4672

És un còdex del segle xiv.⁷⁶⁹ Procedeix de la Biblioteca Colbertiana. Conté els *Usatges*, amb intercalació de Corts, amb glossa marginal de difícil lectura. Escrit a dues columnes, lletra cursiva gòtica. Conté els *Casos*, complets, sota la rúbrica «Casus in quibus dominus non tenetur reddere apprehensam potestatem vassallo [...]», entre els folis 16vb-17ra de la numeració moderna. A continuació, vénen les *Commemoracions de Pere Albert*, però la reproducció microfílmica, suposem que a causa del mal estat del manuscrit, no ens ha permès identificar els folis on hi ha les *Commemoracions*, que comencen: «Si dominus petierit a suo vassallo dare potestatem de castro [...]».

PARÍS

CÒDEX BNP, I. 5. París. Biblioteca Nacional. Signatura: ms. 4673

És un còdex miscellani del segle xv.⁷⁷⁰ Conté dos-cents vuitanta-un folis. Se n'ignora la procedència. Respon al nom *Usalia Barcinonensia*. Conté els *Usat-*

767. Vegeu Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 3-78, espec. apèndix I, p. 34-36.

768. Els text dels *Usatges* d'aquest còdex, amb variants del còdex BNP 4673, fou publicat per GIRAUD, *Essai sur l'histoire du droit français du Moyen Age II*, París i Leipzig, 1846, p. 465-509.

769. Vegeu Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 3-78, espec. apèndix II, p. 52-60.

770. Vegeu Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges», *Initium*, núm. 7 (2002), p. 3-78, espec. apèndix I, p. 36-40.

ges de Barcelona (f. 1r-13v). A continuació, vénen els *Casos* (f. 17r-v) i les *Commemoracions de Pere Albert*, seguides dels *Costumes de Catalunya* (f. 17v-28v). Seguidament, hi ha diverses constitucions de pau i treva. La reproducció microfílmica no ens ha permès veure amb claredat tot el contingut d'aquest còdex.

SEU D'URGELL

CÒDEX ACSU, I. 1. Seu d'Urgell. Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell. Signatura: ms. 2045 = ms. núm. 3 del catàleg de fra Guillem Costa

Aquest còdex ja figurava ressenyat en el catàleg de fra Guillem Costa (1660) conservat en el manuscrit llatí 18604 de la Biblioteca Nacional de París, integrat en la col·lecció Baluze, el qual fou transcrit per Rudolf Beer.⁷⁷¹ És un còdex miscel·lani del segle XIV. Escrit sobre pergami. Conté dos-cents catorze folis. Text a dues columnes. Conté les *Commemoracions de Pere Albert*, els *Costumes de Catalunya*, els *Usatges de Barcelona* amb glossa de Jaume de Montjuïc, les constitucions locals de Barcelona, constitucions de pau i treva, el *Llibre de batalla*, constitucions generals de Catalunya i capítols de Cort, etc. Al final del manuscrit hi ha uns tractats jurídics d'Albert de Cremona.⁷⁷² Les *Commemoracions de Pere Albert* estan abans dels *Usatges*, que ocupen els folis 39ra-76vb. Entre els folis 19ra-38ra hi ha les *Commemoracions* i, a continuació, vénen els *Casos* complets: «Isti sunt casus in quibus dominus [...]», que ocupen des del foli 38ra fins al foli 38vb, davant dels *Usatges de Barcelona*, que van des del foli 39ra fins al foli 76vb.

SEU D'URGELL

CÒDEX ACSU, I. 2. Seu d'Urgell. Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell. Signatura: ms. 2100 = ms. núm. 143 del catàleg de fra Guillem Costa⁷⁷³

Es tracta d'un còdex manuscrit sobre paper dels segles XIV-XV. Els *Casos* estan en el foli 114rb-va, i les *Commemoracions*, entre els folis 160ra i 171va. Es tornen a repetir els *Casos* a continuació, f. 171va-172rb.

771. Rudolf BEER, *Handschriftenschätze Spaniens*, Viena, 1894, p. 499-516. Segons Beer, a la pàgina 11 del catàleg de fra Guillem Costa hi ha el ms. núm. 3 (= ms. 2045) descrit així: «Volumen manuscriptum in pergameneo exaratum cum glossa. 214 foliis insertum». Foli 2: «Consuetudines Cathalonie que dicuntur Petri Alberti inter dominos et vassallos. Usatica Barcinone».

772. El seu contingut general fou donat a conèixer per Fernando VALLS TABERNER, «Manuscrits dels Usatges de Barcelona», cit. 181-182, reproduït més recentment a Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 51-52.

773. Vegeu Rudolf BEER, *Handschriftenschätze...*, cit. 307, núm. 143 del catàleg: *Volumen papyro exaratum. 300 foliis vel circa insertum. Intitulatum Constitutiones Cathalonie*.

SEU D'URGELL

CÒDEX ACSU, l. 3. Seu d'Urgell. Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell. Signatura: ms. 2101 = ms. núm. 136 del catàleg de fra Guillem Costa⁷⁷⁴

Còdex manuscrit del segle xv. Escrit sobre paper. Cent setanta-dos folis. Mides: 293 × 204 mm. Enquadernació en pergamí del segle xviii. Lletre del segle xv. Rúbriques dels títols en vermell. Caplletres en alternança de blau i vermell.⁷⁷⁵ Els *Casos* estan en el foli 132r-v, sota la rúbrica «Isti sunt casus in quibus non tenetur dominus secundum usachicos Barchinone et observandam Cathalonie reddere aprehensam potestatem de castro nec emparamentum feudi suo castellano sive vassallo. Primus casus est quando vasallus [...]». Seguidament, vénen els *Costumes de Catalunya* (f. 133r-136r), que comencen: «Sequuntur constitutiones Cathalonie generales. Si aliquis qui nunquam habuerit uxorem moritur intestatus quid fiendum de bonis». A continuació, trobem els capítols de les *Commemoracions de Pere Albert* (f. 136r-148r), sota la rúbrica «Secuntur constitutiones Cathalonie inter dominos et vasallos tenentes castra seu alia feudi pro dominis secundum Petrum Alberti. Quod nulla excepcionis eciam spoliacionis admittatur contra dominum requirentem potestatem et iuramentum».⁷⁷⁶

SEU D'URGELL

CÒDEX ACSU, l. 4. Seu d'Urgell. Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell. Signatura: 2059C

Còdex manuscrit del segle xiv? Escrit a dues columnes. Conté les *Commemoracions de Pere Albert*, incompletes, entre els folis 1ra-8ra, sota la rúbrica «Incipiunt consuetudines Cataloniae inter dominos et vassallos tenentes castrum pro dominis [...]». Comença el primer capítol amb una «S» miniada

774. Vegeu Rudolf BEER, *Handschriftenschatze...*, cit. 306, núm. 136 del catàleg: *Volumen manuscriptum in papyro exaratum. 100 foliis vel circa insertum intitulum compendim super Constitutionibus in Cathalonia habitis*.

775. La descripció més recent d'aquest manuscrit ha estat feta per Josep M. FONT I RIUS, «Estudi Introductori. Ressenya dels manuscrits conservats de la compilació de 1413-1422», *Constitucions de Catalunya*, incunable de 1495, Barcelona, 1988, col·l. «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. IV/1, p. XLVI-XLVII. Aquest manuscrit també fou donat a conèixer per Fernando VALLS TABERNER, «Manuscrits dels Usatges de Barcelona», cit. 181-182; reproduït a Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona...*, cit. 51-52, encara que, segons Font i Rius, errant la signatura que tenia aquest manuscrit en el catàleg de fra Guillem Costa.

776. Donem les gràcies a l'arxiver del Capítol d'Urgell, mossèn Benigne Marquès, per la informació facilitada sobre aquest manuscrit i pels aclariments fets sobre alguns dels còdexs manuscrits que contenen l'obra de Pere Albert custodiats a l'Arxiu de la Seu d'Urgell.

amb motius florals. A continuació, vénen els *Costumes de Catalunya* (f. 8r-v) i els *Casos*, complets (f. 8vb-9rb), sota la rúbrica «Isti sunt Casus in quibus dominus non tenet reddere apprehensam potestatem vassallo et emparamentum feudo a domino». Al final diu: «Explicit tractatus Petri Alberti super consuetudines omnibus feudorum et principaliter oc usibus feudorum Cathaloniae».

TRADICIÓ CATALANA

BARCELONA

CÒDEX ACA, c. 1. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Signatura: còdex Generalitat, núm. 3. (Signatura antiga: «collecció de codis núm. 3, arm. primer, estança 5»)

És un còdex manuscrit del segle xv⁷⁷⁷ [Usatges i Constitucions de Catalunya]: «Ferrer de Gualbes conseller primer e I dels sindichs de Barchinona en nom seu... lo braç Rey al e cascun dels sindichs de aquell consent a les presents Constitucions ... E fet jo aço en la casa o reflector del monestir dels frares predicadors de la ciutat de Barchinona a XXI die de juny en l'any de la Nativitat del nostre Senyor MCCCCXIII...De Gualbis vicecano J. Ramon Folch Compte de Cardona». Mides: 386 × 272 mm. Guardes de cartó, folrades de pergami. En el lloc es pot llegir *Usatges y Constitucions de Catalunya en catalán*. Conté cent setanta-quatre folis útils i diversos folis en blanc. Tinta negra sobre pergami, escrit a dues columnes. Lletra llibraria, molt acurada, perfectament enquadrada dins la caixa escriptòrica, on encara s'aprecien les guies d'escriptura, a llapis. Algunes anotacions marginals de la mà de Carbonell. Bella portada miniada. Rúbriques en vermell i caplletres en blau i vermell intercalades. Numeració romana. Els tres primers folis, sense numerar, contenen l'índex, amb indicació del contingut dels deu llibres i els folis corresponents. Els *Casos*, les *Commemoracions* i els *Costumes de Catalunya*, per aquest ordre, s'ubiquen en el llibre desè, sota les rúbriques «Los Casos (8) en que lo Senyor no es tengut retra la postat ne lo feu emparar» (f. 112v-113r); «Les Commemo-

777. Dins del còdex hem trobat un foli amb una anotació moderna, anònima, que diu: «No és cert que aquest volum sigui de la Diputació des del segle xv. Ho demostren les notes de P. M. Carbonell i la referència d'aquest des del volum en llatí». No obstant això, ha estat considerat, tradicionalment, com el manuscrit català traslladat per a la Diputació segons l'Ordenament de la Cort de 1413. Vegeu FONT I RIUS, «Resseña de manuscrits...», cit. LIII-LVII, que el descriu sumàriament, al mateix temps que l'estudia i compara amb el considerat arquetípic llatí (Casa Reial, còdex 10). Altres descripcions més breus d'aquest còdex a COROLEU, *El Código de los Usajes de Barcelona*, cit. 95-96; CARAVY, cit. I, 2, apèndix IV, cit. 811, n. 1; ABADAL i RUBIÓ, «Notes sobre la formació...», cit. 430-432.

racions de Pere Albert sobre los feus» (f. 113r-125r), sota el títol «Ací comencen les costums de Cathalunya entre los senyors e vassalls tenents castells e altres feus per senyors», cada capítol amb rúbrica pròpia. Reuneix els quaranta-tres capítols. Tant els *Casos* com les *Commemoracions* comencen amb una caplletra acolorida amb blau i vermell, ornamentada amb motius vegetals. A continuació, els *Costumes de Catalunya* (f. 125r-127v), amb el títol «Ací comencen les Costumes de Cathalunya», cadascun amb rúbrica pròpia. Seguidament, hi ha constitucions de pau i treva (f. 128r-155v); «Concordia feta per la Reina Elionor e lo cardenal de Comenge sobre IIII greuges al braç eclesiàstic fets» (f. 156r-157r); «Aquestes Constitucions foren temporals constitucions duradores a cert temps lo qual ja és passat» (f. 158r-160r); «Aquests capitols de Cort foren temporals duradors a cert temps ja passat» (f. 161r-165v); folis 166r-168, en blanc; «Procés fet en la cort de Perpenyà per lo rey en Pere sobre la mort del abbat de Sent Cugat del Valles» (f. 169r-172v); foli 173, en blanc; «Pere terç en la Cort de Perpenyà» (f. 174r-v); folis 175-176, en blanc. S'acaba el manuscrit.

Els *Casos* i les *Commemoracions* presenten algunes anotacions marginals, però, en general, són escasses.

BARCELONA

CÒDEX ACB, c. 1. Barcelona. Arxiu Capítular de la S. E. Catedral de Barcelona. Signatura: 78

Es tracta d'un còdex manuscrit de la primera meitat del segle xv.⁷⁷⁸ Ja figurava en el *Catalogus Codicum, seu Librorum Manuscriptorum que in segregatis Sanctae Ecclesiae Barcinon. Asservatur*, redactat per Jaume Caresmar en el segle XVIII. Caresmar no n'indica l'origen ni la procedència, però fa el comentari següent d'aquest còdex: «Constitutiones Cataloniae conditae in comitiis generalibus habitis a tempore Jacobi I. Aragoniae Regis, usque ad tempus Ferdinandi I. Aragoniae Regis inclusive successoribus Martini [...] Regis. Arag. ex stirpe Comitum Barcinon. sed quia haec Constitutiones temporibus

778. Aquest manuscrit ja fou descrit per J. MASSÓ I TORRENTS, «Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca Capítular de Barcelona», BBC, 1, 1914, p. 154-155. núm. IX, on assenyalava la necessitat d'esbrinar si fou un dels exemplars en paper de la compilació acordada per les Corts de 1413. En el mateix article remet a l'estudi de R. d'ABADAL i J. RUBIÓ, «Notes sobre la formació...», cit. 409-445; també fou considerat com una traducció de la compilació oficial, com el còdex de la Generalitat, núm. 3, conservat a l'ACA, vegeu G. M. de BROCA, *Historia del derecho...*, cit. 186; J. M. FONT I RIUS, «Resseña de manuscrits...», cit. LX, diu que és possible que aquest manuscrit, atès el seu aspecte extern, fos copiat per a ús de la catedral, però al mateix temps destaca algunes discrepàncies envers el suposat model còdex de la Generalitat, núm. 3.

posterioribus [...] fuerunt tipis editae non oportet tempus terere in illis recensendis sunt scriptae lingua catalana, in papiro, et nitida littera, cum amplis marginibus, et magnifice continet [...].⁷⁷⁹

Es un exemplar de les *Constitucions de Catalunya*. Mides: 295 × 210 mm. Relligadura amb posts, recobertes de cuir empremtat, de bonic dibuix, que deixa veure la creu central, distintiu de la seu barcelonina, i quatre claus. Conté dos-cents setanta-nou folis de paper. Numeració romana. Caplletres acolorides. El text comença amb una «S» de grans dimensions. Alguns títols en vermell. S'inicia amb la taula del contingut, però manca el primer foli. A continuació, ve el text dels deu llibres fins al foli 175v. Entre els folis 176v-177v hi trobem els *Casos*, sota la rúbrica «Aquestos son los casos en los quals lo senyor no es tengut segons observancia de Catalunya retra postat de castell ne feu emparament al castla o vassall». Conté vuit casos. A continuació, sense separació, ni rúbrica general, vénen els capítols de les *Commemoracions*. Sols s'ha fet una indicació al marge esquerre, amb tinta negra, que diu: «Aci comencen les *Costumes* de Cathalunya entre los senyors e vassalls tenents castells e altres feus [...]» (f. 177v-207r). Advertim que la numeració romana salta del foli 189 al 200. Conté tot l'articulat de les *Commemoracions*, i cada capítol té rúbrica pròpia i caplletra acolida en blau i vermell. No hi ha anotacions marginals. Seguidament hi ha els *Costumes de Catalunya*, també amb rúbrica pròpia (f. 207r-211r); a continuació, trobem les disposicions de pau i treva; en el foli 257, la forma del jurament dels veguers; en el foli 258, la concòrdia de la reina Elionor i el cardenal de Comenge; en el foli 260, les constitucions temporals, etc. Conclou el redactat del volum amb la constitució de Pere III, a la Cort de Perpinyà *De vectigals* (f. 272); vuit folis en blanc i la guarda de pergamí. El seu estat de conservació és força bo.

BARCELONA

CÒDEX BCA, c. 1. Barcelona. Biblioteca del Col·legi d'Advocats. Signatura: R. 282. (Signatura antiga: «reg. 2119, vitr. II-20, R-282»)

Es tracta d'un còdex manuscrit del segle XIV.⁷⁸⁰ Porta el nom *Usatges e gesta comitum*, tal com llegim en un tall de pergamí amb lletres majúscules i tinta negra, enganxat a la coberta. Mides: 280 × 208 mm. Les cobertes són de fusta amb el llom nerviat. Unes tires de pell clavades amb metall a la fusta tanquen el còdex. Les guardes són de pergamí. L'estat de conservació és força

779. Jaume Caresmar, *Índexs*, còdex 1 = anys 800-1233.

780. Una breu ressenya d'aquest còdex a *Catàleg de l'exposició d'obres antigues 1295-1995*, cit. 14.

bo. Té un total de dos-cents seixanta-un folis, en manquen alguns i d'altres no estan numerats. Tinta negra sobre paper, caplletres i rúbriques en vermell, algunes acolorides amb groc. Lletre cursiva, força uniforme, que sembla de la mateixa mà. Text en una sola columna. Numeració romana. Manquen els primers folis, possiblement l'índex. Després del primer foli, en blanc, comença: «E Hug Dalmau de Cervaria, a iniurio de Sant Martí, e Guillem Dapofer...» (f. 2r). Comencen els *Usatges* (f. 2r), però manquen els folis 3, 4, 5, 8, 9 i 10. Foli 23, en blanc i sense numeració. Foli 24r: rúbrica «En nom de Deu... sia amen aquests Husatges, Constitucions, E Capítols Establits Don Alfonso Rey d'Aragó en la honrada Cort»; manquen folis. Folis 53v-54r: rúbrica «Aci comencen los noms de los Reys de França...».

Entre els folis 54v-56r, trobem els *Casos*, sota la rúbrica «En quals Casos, lo senyor no és tengut retre postat de castell, ne feu emparar ha castella ho a vassall segons la observança de Catalunya e los Husatges de Barcelona». Reuneix vuit casos. A continuació, vénen els capítols de les *Commemoracions* (f. 56r-67r), sota la rúbrica «Axo son Costums de Catalunya entre senyors e vassalls tenent feus per emperament quan exceptio nenguna de despulament no sia rebuda contra senyor demanant postat / E fermament de dret». Però no són completes, arriben només fins al capítol 28: «Quant e en quals coses sis homenatge renovellador / E de la pena d'aquells que no renovelen». A més, manquen el capítol 6: «Que no ajut prescripció en [no] donar plena poçtat»; el capítol 10: «En qual guisa enant hom contra vassall qui farà a son senyor injúria»; el capítol 15: «En quals coses prescriu castlà, e quant, contra son senyor», i el capítol 27: «Si ans que aya fet homenatge, pot esser baare per crim de baiya». Si tingués vint-i-nou capítols, podria creure's una dependència amb el manuscrit d'El Escorial Z-III-14. Ni els *Casos* ni les *Commemoracions* no tenen anotacions marginals, a diferència d'altres manuscrits. Aquest fet i el seu caràcter incomplet ens inclina a pensar que no es tracta d'una còpia gaire valuosa.

A continuació (f. 67v), trobem la rúbrica «Obra de capall dels Alcayats / E dels Jutges que deuen jutjar». «Flor de leys...», fins al foli 106r. Foli 107, en blanc. Folis 108r-118v: «Ordenament de Batalla». Folis 119-120, en blanc. A continuació, vénen disposicions de Corts. Foli 139, en blanc. Folis 140r-159r: privilegis de la ciutat de Barcelona. Folis 160r-194v: disposicions de Corts. Foli 195r: hi ha la mateixa anotació dues vegades de mà diferent a la de la resta del manuscrit, que diu així: «Anno Nativitate domini milesimo quingentesimo vigesimo tercio andini de consesione sancemensali Antonius Vilatorra Vicarius generalis». Folis 168r-208v: disposicions de Corts. Folis 209-210, en blanc. Folis 211r-225r: disposicions de Corts. Foli 226, en blanc. Folis 227r-236v: disposicions de Corts. Foli 237, sense numerar i en blanc. Folis 238r-261v: història dels comtes de Barcelona i dels reis d'Aragó. En el foli 261 s'acaba el

còdex. Foli en blanc on figura la signatura i la guarda de fusta folrada de pergamí, escrit, però amb la lletra molt borrosa. Finalment, és interessant destacar les filigranes que hem descobert en alguns folis. El foli 6 té una corona amb una creu vetada al damunt. La mateixa filigrana es repeteix en el foli 209. El foli 210 té una filigrana amb forma de campana, la mateixa que la del còdex BC, l. 1. I en el foli 226, la filigrana representa un cap d'animal.

MADRID

CÒDEX BE, c. 1. Madrid. Reial Biblioteca d'El Escorial. Signatura: ms. Z-III-14

Es tracta d'un còdex manuscrit de final del segle XIII o principi del XIV.⁷⁸¹ Mides: 227 × 145 mm. Tinta negra sobre paper. Vuitanta folis. Numeració àrbiga a llapis. Foli 33, en blanc. Escrit a una sola columna, i a partir del foli 24, a dues columnes. Enquadernació de la Biblioteca d'El Escorial. Rúbriques i caplletres en vermell. Calderons en blau. Conté el *Llibre de batalla*, incomplet (f. 1r-5r); els *Usatges de Barcelona*⁷⁸² (f. 7r-23v); les *Commemoracions de Pere Albert* —sense els *Casos*— (f. 24r-31v), sota la rúbrica «Aço son costumes de Cathalunya entre senyors e vassals tenens feus que neguna excepcio de desputament no sie reebuda contra senyor demanant poztat e fermament de dret». Tots els capítols comencen amb una caplletra, i al seu marge s'ha afegit amb xifres romanes el número de capítol de què es tracta. Però només arriba fins al capítol 29: «De la pena del vassal contradien fer al senyor servey que sia tengut de fer». Entre els *Usatges* i les *Commemoracions* (f. 23v) hi ha un dibuix que vol representar la prestació d'homenatge del vassall al seu senyor, que s'expressa amb l'acte de les mans entrellaçades. El dibuix del senyor és molt més gran, en comparació amb el del vassall, suposem que per manifestar gràficament el seu poder. A continuació (f. 32v), ve una constitució de Cervera:

781. Hem vist aquest còdex en microfilm. En tenim una descripció J. ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos catalanes...*, cit. 99-100. Ens sembla interessant fer palès l'observació de crítica externa feta per aquest autor: «Señalaré por último el manuscrito Z-III-14, el cual amén de presentarnos uno de los textos catalanes más primitivos de los Usos, Costumbres y Estatutos de Cataluña, tiene la particularidad rara entre los catalanes escurialenses de principios del siglo XIV de hallarse ilustrado con dos escudos —el de Cervera y el de Barcelona— y con dos escudos toscamente iluminados, de los Condes de Barcelona, con pormenores en las personas, animales e indumentaria de innegable interés por la escasez de representaciones y monumentos gráficos de aquel entonces».

782. Els *Usatges* d'aquest manuscrit foren parcialment publicats per Bienvenido OLIVER ESTELLER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las Costumbres de Tortosa I*, Madrid, 1876, p. 436, 424-429 i 278, n. 2. També a F. FITA, *Cortes y Usages*, cit. 385-427; posteriorment pels dos autors: FITA i OLIVER, *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia, y Principado de Cataluña*, RAH I, 2a part, apèndix, 1896, p. 731-758.

«Anno Domini Duodecentesimo Sexto». La resta són diverses constitucions i els «Statuts fets a la ciutat de Barcelona» (f. 46r i s). El manuscrit sembla redactat per la mateixa mà, la lletra és força regular i entenedora. Pràcticament no hi ha anotacions marginals. El català és molt acurat i no gaire arcaic per l'època.

Segons Rovira i Ermengol, aquest manuscrit conté un dels textos més antics de les *Commemoracions de Pere Albert*, i per aquest motiu l'utilitza com un dels manuscrits base per a la seva edició dels *Usatges* i de les *Commemoracions*.⁷⁸³ El seu estat de conservació no és gaire bo i sembla que hagi estat molt utilitzat.

MADRID

CÓDEX BNM, c. 1. Madrid. Biblioteca Nacional. Signatura: 10185

Es tracta d'un còdex manuscrit del segle xv, de pergamí i paper. Molt voluminós. Conté un total de tres-cents nou folis, més un foli de guarda. Primers folis amb numeració aràbiga i la resta amb numeració romana seguida. Mides: 281 × 206 mm. Les rúbriques són en vermell i les caplletres ornades en blau i vermell. Aquest manuscrit va ser propietat del marquès de Santillana. A la portada es pot llegir «Compri yo Pere Johan de Conesa las presents Constituciones, per preu de iv llibres viii sous per mans del bedel de la seu santa, xxiii del mes decimbre any MCCCCXXXIII». També hi ha un *signum* notarial i, a sota, trobem uns mots, on Schiff llegí «liber iste michi et Lou...». La guarda porta la rúbrica «Constituciones generales de Cathalunya, usatges de Barcelona, capitols de corts generals ab les comemoracions de Pere Albert, e costumes e constituciones arromançades de pau e de treua e situades sobs cong[r]uens titols segons la orde del codi».

Folis 1-4, sense numerar. El foli 1: «Incipit: Nos Martinus Dei gratia rex Aragonum...». Segueixen tres folis en blanc. Foli 4: «Explicit Datum Barchinone xxviii die marcii, anno nativitate domini millesimo cccc nono, regnique mei xiii. Folis 5-7, en blanc. Foli 8: «Rubriques o títols del primer libre». Foli 309v: «Explicit: "salaris als dits oficials." Qui escripsit escribat semper cum Domino uiuat. Genesisius vocatur qui escripsit benedicatur. Bernardus qui scripsit benedicatur. Bernardus qui scripsit benedicatur. Amen».⁷⁸⁴

Les *Commemoracions de Pere Albert* s'identifiquen amb claredat a l'índex del còdex (f. 10v), gràcies a una anotació al marge esquerre, també amb lletra

783. Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, 1933, p. 33-46.

784. La descripció d'aquest manuscrit ha estat feta a través de la seva còpia en microfilm i a partir de les obres de Schiff i Domínguez Bordona. Vegeu M. SCHIFF, *La bibliothèque du marquis de Santillana*, París 1905, p. 419-420; J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid, 1931, p. 76-77.

cursiva, que diu: «de Pere Albert», a continuació dels *Usatges* i de les *Constitucions de Catalunya*, foli 188, els *Casos* «los casos en los quals lo senyor no es tengut segons observança de Cathalunya e usatges de Barcelona retra postat de castell ne feu emparar al castla o vassall». Folis 189-207: «Ací comencen les costumes de Cathalunya entre los senyors e vassalls» i es van assenyalant les rúbriques dels diversos capítols amb indicació del foli on s'ubiquen. Folis 209r-214r: «Comencen les costumes de Cathalunya». A continuació, «De Pau e de Treva». El còdex acaba amb diferents documents històrics. Apreciem una unitat cal·ligràfica entre els *Casos*, els capítols de les *Commemoracions* i els *Costumes de Catalunya*. Alguns folis porten l'estampa de la Biblioteca Nacional. J. M. Font i Rius assenjala que és possible que aquest manuscrit s'hagués acabat el 1432, a jutjar per un colofó datat el dit any, tot i que sembla adventici, però, que, en tot cas, ja devia circular, almenys, cap al 1443.⁷⁸⁵

PALMA DE MALLORCA

CÒDEX ARM, c. 1. Palma de Mallorca. Arxiu del Regne de Mallorca. Signatura: còdex núm. 17

Es tracta d'un còdex miscel·lani anomenat *Llibre de códichs feudals* dels segles XIV-XV.⁷⁸⁶ Mides: 315 × 220 mm. És un còdex incomplet i força deteriorat. Reuneix cinquanta-dos folis. Presenta una enquadernació moderna de pell sobre cartró. Les cobertes tenen claus ornamentals metàl·lics i tancadors de pell i metall. La coberta anterior i el llom duen gravat amb lletres daurades el títol: *Llibre de códichs feudals*. Sembla que aquesta denominació li fou donada per Josep Maria Quadrado potser en substitució de l'antiga d'*Ordinacions*. Fulls de pergamí. Escripura gòtica llibrària. Les caplletres presenten filigranes amb colors vermell, blau i morat, calderons en vermell i blau, i rúbriques en vermell. El text és majoritàriament en català, i la resta, en llatí. Foliació amb xifres romanes. Conté els *Usatges* (f. 3-12v) incomplets, manquen els dos fulls inicials. A continuació, amb la mateixa mà d'escripura, vénen les *Commemoracions de Pere Albert* i els *Casos* (f. 12v-22v). Els capítols de les *Commemoracions* es troben sota el títol general: «Ací comencen les costumes de Catalunya entre senyors e vassalls tenens castells per senyors o altres feus que nula excepció ne stipulatio no sia rebuda san senyors qui demanen postat e ferma de dret». Hi ha algunes anotacions marginals, d'una altra mà, que semblen fetes posteriorment.

785. Josep M. FONT I RIUS, «Ressenya de manuscrits...», cit. LVIII-LX.

786. Antoni MUT CALAFELL, arxiver de l'Arxiu del Regne de Mallorca, féu una descripció d'aquest còdex a *Gran enciclopèdia de Mallorca VII*, Mallorca, 1991, p. 335-336.

En cap moment no s'atribueix l'obra a Pere Albert. El primer capítol comença amb una «S» majúscula, acolorida amb blau i vermell, decorada amb motius florals: «Si senyor demanara a son vassall que li do postat de castell...». Cada capítol té rúbrica pròpia amb vermell i text amb negreta. Aquest manuscrit conté els quaranta-tres capítols de les *Commémoracions*. A continuació, sense separació, vénen els *Casos*, vuit en total, sota la rúbrica en vermell: «Quins et quals son los drets que'l senyor a en son home» (f. 22v-23v). Al final diu «Aqui fenexen les Costumes de Catalunya». Després ve una carta de pau i treva de 27 de desembre de 1227 entre Jaume I i els barons i eclesiàstics —*ab los magnats de la terra*— (f. 24r-26r). Seguidament, hi ha l'obra de Jacobo de las Leyes, *Flor de les Leyes*, en versió catalana (f. 26v-42r). El còdex acaba amb unes fórmules escrites en llatí, d'homenatge, reconciliacions entre enemics i una memòria sobre els procediments que s'han de seguir a les cúries judicials en matèria criminal.

PARÍS

CÒDEX BNP, c. 1. París. Biblioteca Nacional. Signatura: 10152

És un còdex miscel·lani que recull documents del segle XII al XV, originals i còpies. La major part de còpies són antigues, moltes del segle XIV. En el marge dret del foli 1 (numeració àrabica) es llegeix «Baluze», que és el fons a què pertany aquest manuscrit. A continuació, ve l'índex del còdex. Després, a partir del foli 3, hi ha un canvi de lletra. Entre els folis 3r-8v de la numeració actual, hi ha un codicil que conté la traducció catalana, inèdita, de les *Consuetudines Cataloniae*. Mides: 290 × 202 mm. Lletra cursiva, semblant a la dels registres de cancelleria. Escrit a una sola columna. El llenguatge és força arcaic. Comença: «[A] yssi comensen les costumes de Catalunya entre los senyors e ls vassals, los quals tenen castels ho altres feus per senyors, hom es escardat feu e homenatge. [S] i lo senyor ha demanat al seu vassall que li done postat de castel o de casa [...]». Acaba en el foli 8v: «E fet lo meniar, aquell qui vengut ha se.n vaia si.s vol». Folis 9r-14r, en blanc.⁷⁸⁷ Pel seu llenguatge, Josep Rovira el considerarà un dels manuscrits més interessants de les *Commémoracions*, però només conté fins al capítol 20 de les *Commémoracions*: «En qual guisa deu ésser posat lo comprador en possessió del castel». Per això decidí utilitzar-lo per a les variants.⁷⁸⁸

787. Hem vist aquest còdex en microfilm. Una breu descripció a Pere BOHIGAS, «El repertori de manuscrits catalans de la Institució Patxot, Missió de París, Biblioteca Nacional (1926-1929)», *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985, p. 122.

788. Josep ROVIRA, *Usatges de Barcelona i Commémoracions de Pere Albert*, cit. 45.

TORTOSA

CÒDEX AMT, c. 1. Tortosa. Arxiu Municipal de Tortosa. Còdex B. (Signatura antiga: «código B, Archivo Municipal de Tortosa-1 - vitrina del Exmo. Ayuntamiento»)

Es tracta d'un còdex manuscrit del segle ⁷⁸⁹ xv. Mides: 390 × 275 mm. Escrit sobre pergamí a dues columnes. Conté dos-cents seixanta-cinc folis, dels quals en són útils dos-cents quaranta-quatre. Falta el quadern que va del foli 9 al 16. Alguns folis en blanc. Luxosament enquadernat. Cobertes de pell. La portada mostra les armes de Tortosa, la guarda final porta l'anella per subjectar el volum i fer-ne un llibre de la cadena. Escrit sobre pergamí. Numeració romana, en vermell. Lletra llibrària del segle xv. Caplletres en blau i vermell i rúbriques en vermell. El primer foli té una bella miniatura de les armes de la ciutat. Conté un índex de llibres i títols. A continuació, ve el text dels deu llibres de constitucions (f. 1-146). A partir del foli 146, trobem els *Casos* sota la rúbrica «Los casos en que lo senyor non es tengut retra la postat ne lo feu comparat». Seguidament, vénen els capítols de les *Commemoracions*, sota la rúbrica «Ací conmensen les costums de catalunya entre senyors e vassalls» (f. 147r-160v); i els *Costumes de Catalunya*, sota la rúbrica «Ací comensan les costumes de Catalunya». Segons Font i Rius, seria un exemplar elaborat oficialment per a l'ús de la ciutat de Tortosa i una còpia elaborada amb posterioritat al 1422⁷⁹⁰ i abans de 1456, segons Massip.⁷⁹¹

VIC

CÒDEX AEV, c. 1. Vic. Arxiu Episcopal. Signatura: 7087

És un manuscrit de mitjan segle ⁷⁹² xiii. De petites dimensions: 312 × 215 mm. Cobertes modernes de cartó negre i llom blau, on modernament s'ha afegit

789. Fou descrit per J. MASSIP, «Les Constitucions de Catalunya de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 4 (2) (novembre 1984), p. 125-134. També per Josep M. FONT I RIUS, «Ressenya de manuscrits...», cit. LVIII-LVIII.

790. Josep M. FONT I RIUS, «Ressenya de manuscrits...», cit. LVII-LVIII: «Aquella presentació externa, abans esmentada, i la seva pròpia estructura, fan pensar en un exemplar elaborat de manera oficial, per al servei de la Ciutat de Tortosa, tal volta, en el si de la mateixa escrivania reial o de la Diputació. La còpia es faria amb posterioritat al 1422 [...]».

791. J. MASSIP, «Les constitucions de Catalunya...», cit. 127.

792. Aquest manuscrit ha pogut ser revisat gràcies a l'amabilitat de mossèn Miquel Gros, arxiver de l'Arxiu Episcopal de Vic. Brocà el considerarà com un dels codis més antics dels *Usatges*, en llengua catalana, anterior a la traducció oficial. Vegeu Guillem M. de BROCÀ, «De les investigacions...», cit. 257-265; del mateix autor, *Usatges de Barcelona*, cit. 357-389 i *Historia del derecho...*, cit. 181-191. Fou publicat íntegrament per J. GUDIOL, «Traducció dels Usatges, les

«Usatges de Catalunya i Constitucions Primitives - Costums de Catalunya entre Senyors i Vassalls». Segle XIII. Vic. Museu Episcopal. Manuscrit 157. Presenta una sola mà d'escriptura. Tinta negra sobre paper de cotó, en molt mal estat. Lletra notarial del segle XIII. Rúbriques i caplletres en vermell. Escrit a una sola columna. És un manuscrit incomplet, en alguns folis la tinta s'ha esborrat per la humitat i manquen els primers i els dos últims folis. Actualment només conserva trenta-sis folis. És complet del foli 4 al 34. S'ha afegit modernament la foliació amb xifres aràbigues a llapis. Després de la coberta hi ha un foli en blanc, seguit del que queda de l'antiga guarda de pergami i la resta de dos folis. A continuació, vénen els *Usatges de Barcelona* (f. 4r-18v); constitucions de Pere el Catòlic i Jaume I, la més propera és de l'any 1251 (f. 18v-22v), i *Costums de Catalunya entre Senyors i Vassalls* o *Commemoracions*, entre els folis 23r-36v, sense els *Casos*. Comença el text amb la rúbrica en vermell: «Aci comencen les custumes de Cathalunya entre senyors e vassalls tenens castels per senyors ho altres feus que nuyla excepcio ne despulacio no sia reebuda contra senyors qui demanen poçtat e ferma de dret». A continuació, vénen els capítols, amb rúbrica pròpia, en vermell, però només fins al capítol 41 «Si el nebot del vassal de ... ens fil rebuda heretat del feu puscha esser fet home del se ...l feu e dins qual temps deva venir deuant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct» (f. 36v), però queda mutilat a la setena ratlla. Les últimes paraules són «Car axi es tengut al senyor de feu dret de homenatge, en aço car la heretat a rebuda et usa de...». A mesura que s'acaba el còdex, els folis estan cada cop més malmesos. Per la relligadura apreciem que tenia dos folis més, avui perduts, i l'antiga guarda de pergami. Atès el poc espai que quedava, pensem que originàriament aquest manuscrit no devia contenir els *Casos*. Les anotacions marginals que s'aprecien són simples repeticions de les rúbriques dels capítols. Totes són en català, a excepció d'una en llatí que correspon al capítol «De alou de castlà» (f. 25v).

Gudiol creu que aquest manuscrit serví a la cúria o al tribunal que la casa de Montcada tenia per a les seves possessions a la plana de Vic, en les disputes que sostingué amb la mitra.⁷⁹³

Aquest manuscrit ha estat tradicionalment considerat un dels testimonis jurídics més antics en llengua catalana. Certament, presenta un català poc ar-

més antigues constitucions de Catalunya y les Costumes de Pere Albert», AIEC (1907), p. 285-334; el mateix autor fa una descripció força completa a *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, Barcelona, 1934, p. 166-167, núm. 157; J. ROVIRA ERMENGOL, *Usatges de Barcelona...*, cit., l'utilitza com a base de la seva edició dels *Usatges* i de les *Commemoracions de Pere Albert*, el qual, a fi de poder donar un text uniforme, utilitzà el manuscrit de la BNP 10152 i el BE Z-III-14, considerats de la mateixa època, introduint variants i correccions on considerava necessari. Per als *Casos* utilitza el text de les CYADC.

793. Josep GUDIOL, *Traducció dels Usatges...*, cit. 286.

caic. La seva publicació i posterior edició pràcticament l'han sacralitzat, tot i que hem de tenir present que es tracta d'un manuscrit incomplet.

5.1.2. FONTS IMPRESSES

5.1.2.1. *Commemoracions*

VERSIÓ LLATINA

I) Per al text llatí de les *Commemoracions de Pere Albert*, tenim el text utilitzat per Joan de Socarrats en el seu comentari enllestit l'any 1460 i publicat en dues edicions pòstumes, una a Lió i l'altra a Barcelona, de l'any 1551:

Ioannis de SOCARRATIS, *Iurisconsulti cathalani in Tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathaloniae inter Dominos et Vasallos, ac nonnullis aliis, quae Commemorationes Petri Alberti appellantur, doctissima, ac locupletissima commentaria nunc primum typis excusa, quibus feudorum materia diligentissime pertractatur* (Lugduni, Apud Antonium Vincentium, 1551).

Ioannis de SOCARRATIS, *Iurisconsulti cathalani in Tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathaloniae inter dominos et vasallos ac nonnullis aliis, quae Commemorationes Petri Alberti appellantur, doctissima ac locupletissima commentaria nunc primum typis excusa quibus feudorum materia diligentissime pertractatur* (Barchinonae, Apud Joannem Gordiolam, 1551).

II) També comptem amb una reproducció d'un manuscrit llatí que conté les *Commemoracions de Pere Albert*.

L'Ajuntament de Lleida, amb motiu de la commemoració del 800 aniversari del govern municipal de Lleida, portà a terme, l'any 1997, la reproducció fotomecànica del manuscrit 1375 de l'Arxiu de la Paeria de Lleida, conegut amb el nom d'*Usatges i Constitucions de Catalunya*, el qual conté les *Commemoracions de Pere Albert*. Acompanya la reproducció del manuscrit una introducció, des del punt de vista jurídic, a càrrec de Max Turull Rubinat, i una introducció, des del punt de vista artístic, de Josefina Planas Badenas.

VERSIÓ CATALANA

I) 1a CYADC (incunable de 1495): *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, ed. facsímil, coll. «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. IV/1, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, estudi introductori de Josep M. Font i Rius, Barcelona, 1988, p. 467-504. Es considera la

primera traducció oficial que es fa del llatí a llengua vulgar catalana dels *Usatges*, constitucions i capítols de cort, segons els originals llatins i sobre la base de la Constitució de 1413. Segons Pons Guri, per als *Usatges*, els *Costumes de Catalunya* i les *Commemoracions de Pere Albert*, sembla que ja es van poder utilitzar versions catalanes existents. Se seguí un ordre de col·locació diferent a les altres compilacions, tal com indica l'índex. En primer lloc, vénen els *Casos* (f. 195ra-196ra) [467-469], seguits de les *Commemoracions de Pere Albert* (f. 195rb-210va) [469-498] i, en darrer lloc, els *Costumes de Catalunya* (f. 210vb-213vb) [498-504]. Estan dins del Llibre x.

II) 2a CYADC (1588-1589): *Constitucions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del Cap. de Cort XXIIII de les Corts per la S. C. Y. Reyal Maïestat del Rey Don Philip nostre senyor celebradas en la vila de Montsó. Any M.D.LXXXV. Volum primer. En Barcelona. Any MDLXXXVIII.*

III) 3a CYADC (Barcelona, 1704): *Constitucions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capitol de cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV. Nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII* = 3a CYADC I, 4, 30, Barcelona, 1704, p. 325-342. Reed. a col·l. «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. IV/2, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, introducció de Josep M. Pons Guri, Barcelona, 1995. L'ordre de col·locació que es fixà situà els *Costumes de Catalunya* (322^a-325^b) davant de l'articulat de les *Commemoracions de Pere Albert* (325^b-341^b) seguit dels *Casos* (341^b-342^b).

IV) Josep GUDIOL, *Traducció dels Usatges, les mes antigues constitucions de Catalunya y les Costumes de Pere Albert*, AIEC (1907), p. 285-334. És la transcripció del text del manuscrit de Vic 7087.

V) Josep ROVIRA ERMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Barcino, 1933. L'autor fa una edició del manuscrit de Vic 7087, partint del text donat per Josep Gudiol, i hi introdueix algunes variants del text del manuscrit 10152 de la Biblioteca Nacional de París i del manuscrit Z-III-14 de la Biblioteca d'El Escorial de Madrid.

VI) Traducció al català d'un text llatí:

Tenim el primer volum de la traducció al català dels textos continguts en el manuscrit llatí 1375 (segle XIV) de l'Arxiu Municipal de Lleida. *Usatges i Constitucions de Catalunya. Traducció al català, vol. I, Lleida segle XIV*, a cura de Joan J. Busqueta Riu, M. Teresa Quintillà Zanuy i Raül Torrent Torrent, editat per l'Ajuntament de Lleida, Lleida, 1999, p. 91-124. Aquesta obra ha optat per,

sota el títol general de *Costums de Catalunya entre senyors i vassalls*, i respectant l'ordre del manuscrit (f. 45r-60v), fer la traducció al català de les *Commemoracions*, numerant correlativament les rúbriques dels seus capítols amb els *Costumes de Catalunya* fins a un total de seixanta-un capítols. Segons el nostre parer, i a fi d'evitar confusions, potser s'hauria d'haver fet notar d'alguna manera que, tot i la unitat temàtica feudal, es tracta, en realitat, de dues obres diferents. A continuació, s'ha fet també la traducció al català dels nou *Casos*, que, com sabem, solen acompanyar els capítols de les *Commemoracions*, tot i que el copista d'aquest còdex ha intercalat el text dels *Costumes de Catalunya*, sota el títol que s'ha traduït al català com: «Aquests són els casos en què, segons els Usatges de Barcelona i l'observança de Catalunya, un senyor no està obligat a restituir al castlà o vassall la potestat del castell que li ha pres, ni el feu emparat».

VII) Traducció al castellà:

Pedro Nolasco VIVES CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no son notoriamente inútiles con indicación del contenido de éstos y de las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado* I. (1a ed. Barcelona, 1832, 2a ed. Madrid i Barcelona, 1861). La segona edició ha estat reproduïda en facsímil a la coll. «Textos jurídics catalans. Escriptors», núm. I/4, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, estudi introductori de Joan Egea Fernández, Barcelona, 1989, p. 390-795. Vives, seguint la tendència a traduir els textos jurídics al castellà, encetada a final del segle XVIII, va fer una traducció castellana del text recollit en les *Constitucions y Altres Drets de Catalunya* de 1704. Vives respecta la seva sistemàtica i afegeix una sèrie de comentaris exegetics als textos legals recollits en aquesta compilació. Entre aquests comentaris podem veure els que fa, quan ho creu convenient i a peu de pàgina, al contingut dels capítols de les *Commemoracions de Pere Albert*.

5.2. DOCUMENTS

5.2.1. DOCUMENTS BIOGRÀFICS GENERALS

Núm. 1. 1221, octubre, 29. Bolonya

Esriptura de reconeixement de deute feta a Bolonya a favor del Magister Raimundus.

ACB, perg. 1-6-2273. Mides: 114 × 155 mm. Lletra gòtica. Tinta negra fosca, sobre pergamí de pell gruixuda. El seu estat de conservació no és gaire bo.

Anno Domini millesimo ducentesimo vicesimo primo, die tercio exeunte octubre indictione nona in civitate Bononie in burgo muçço in presencia Petri Alberti et Arnaldi de Gurbo, Arnaldus de Sanauja et ad eius preces Bernardus de Medalia et Arnaldus de Tuguriis renunciantes in hoc facto privilegio fori et exceptioni non numerate peccunie omnique alii exceptione promiserint stipularunt se solituros quisque in solidum quinque libras bononienses Magistro Raimundo et eius heredi de hinc ad pascha resurrectionis proxime venturum quas ab eo mutui nomine boni soluta esse confessi fuerint, et resarcire ei in hoc facto expensas et omne dampnum et hoc sub pena dupli et sub obligatione suorum bonorum ubicumque creditor accipere voluerit et pena soluta pacto manente rato renunciantes et in hoc facto nove constitutioni et beneficio epistole divi adriani.

Ego Sismundus notario interfui et mandato predictorum debitorum + Signum.

Núm. 2. 1227, agost, 14. Barcelona

Bernat Guillem, lloctinent del rei, subscriu un conveni amb Saurina de Manlleu sobre la restitució de la casa i fortalesa de Freixenet que aquesta té en alou.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 72, núm. 330. (Ubicació antiga: «arm. 9 de Vic, sac G, núm. 300»). Mides: 183 × 224 mm.

Pateat universis presentam paginam incipientis: quod nos B. Guillelmus tenentis locum domini regis in Catalonia, redimus, deliberamus, et solvimus vobis Domina Saurine de Manlleum domum sive forciam vestram de Freixeneto que est in vestrum proprium alodium cum omnibus suis pertinentiis. Tali videlicet pacto vobis hanc restitutionem facimus. Quod si dominus Rex predictam forciam opus abuerit facerem guerre quam modo habet cum B. de Manlleu pro castro de Duo-Castela. Vos teneamisci domino Regi et nobis vel cui Dominus Rex mandaverit. Dictam domum tradesce ad hoc ut dominus Rex et sui possint securasce die predicta domo et cum ipsam guerere. Ita tamen quod vos si volueritis noctos cum vestra familia in predicta domo habitare possitis. Et quando cumque predictam domum domino Regi tradideritis vel sui sive vos in ea remanseritis vel non omnes res vestrem que tunc temporis in dicta domo fuerint vobis salve remanerant et secure et quacumque contingerit quod dominus Rex ad finem sive concordiam et compositionem de castro de Duo Castela venerit cum B. de Manlleu statim hoc tota conveniencia sit () qua et inanus. Et dicta domus sive forcia sit vobis et vestris libera et soluta, pro vestro alodio. Idem etiam observetur si interim dominus Rex hanc conventiunem vobis voluerit relaxare. Sub hac etiam paccione intelligantur quod B. de Manlleu vel sui ista guerra durante non possit se iuvasce de ista forcia sive domo. Et ego domina Saurina de Manlleu recipiens a vobis B. de Guillelmi predictam domum sub dicta conveniencia.

Promito omnia supradicta sub sacramento corporaliter a me facto et homagio manualiter prestito, vobis domine B. Guillelmus attendere et complere et bona fide in-

violabiliter observare. Et nos B. Guilelmi ex parte domini Regis et nostra guidamus vobis domine Saurine dictam domum et domum de Comangello, et omnia vestra ad bonam fidem et bonum intellectum. Quod est actum XVIII kalendas septembris Anno Domini MCCXXVII.

Sig+num Bernardi Guillermi tenentis locum Domini Regis in Catalonia.

Sig+num Domina Saurina de Manlleu qui hoc laudo, concedo testesque firmare rogo.

Sig+num Bernardi Buscenoti. Signum + Petri Arberti. Gerald de Castellioni. Sig+num Dalmascius de Castellioni. Sig+num Raimundo de Meaula. Sig+num Berengarius de Vilaragut militum. Sig+num Petri Anonetum sub diachoni qui hoc mandato B. Guillelmus scripsit, et cum supraposito in xi linea ubi dicitur venit.

Núm. 3. 1232, novembre, 27. Anagni

Pere Albert intervé, amb altres canonges de Barcelona, en un assumpte relatiu al bisbe de Vic, en el qual havia intervingut la Seu Apostòlica. Pot ser un procés inquisitorial obert contra el bisbe de Vic. És el primer document on Pere Albert apareix amb la dignitat canonical.

ASV, Reg. vat. 16 (Gregori IX) f. 60r, ann. vi, C. 204. Còdex manuscrit. Enquadernació moderna. Folis de pergamí. Escrit a una sola columna. Bon estat de conservació.

Regesta: Lucien AUVRAY, *Les registres de Grégoire IX, tom I (an. I-VIII, 1227-1235)*, París, 1896, p. 585-586, doc. núm. 999.

R. de Turrell(is) Berengario de Espiells et Petri Arberti, canonicis Barchinonensibus, mandat quatenus, - cum Petro de Caderita, canonicus Vicensis ecclesiae, pro inquisitionis negotio quam contra Vicensem episcopum prosequebatur, semel et item in propriis expensis ad Sedem Apostolicam personaliter laborasset, propter quod creditoribus erat debitis obligatus, - ei et sociis suis absentibusex hoc causa, partionem de cotidianis distributionibus contingentem eosdem, cum non haberent ibi ilud beneficium, pro prae-benda integra ministrari faciant, ne idem P. cogatur ea occasione negotium deserere imperfectum.

«R. de Turrelli, Berengario de Espiells, et P. Arberti, canonicis Barchinonensibus. Cum dilectus filius -Dat. Anagnie, v kalendas, decembris, anno sexto».

Núm. 4. 1235, febrer, 8. Vilafranca

Sentència de Ramon de Puig sobre un conflicte. Bertran de Serra, com a paborde de Sant Cugat, i fra Guillem de Balsareny, com a procurador del monestir de Santes Creus, pledegen per diverses qüestions connexes a la disputa

cuphatis de Garricis usque ad turrem que dicitur Malseliga et fructus illarum possessionem separatim a baiulo illius loci recipi faciebat et consequenter prefatus prepositus in modum reconventionis peciit a fratre Guillelmo et domo sanctorum Crucum castrum de Ferran quod asserebat esse obligatum domui S. Cucuphatis pro legato CC aureorum quos Guillelmus de Cervilione, pater dicti Geraldi, eidem domui legavit et etiam pro dampnis et iniuriis que ultra summam CCC aureorum eidem domui intulit et quia dictus Guillelmus ordinavit quod de fructibus illius castri legata raubarie et iniurie solverentur peciit dictum castrum sibi solvi vel tradi sibi legatum et iniurias sive rauberias sibi restitui. Eodem modo peciit domnus de Cecuita, mansum Guillelmi Petri fabrica de Terracia. Que omnia Guillelmus de Claramonte eius dimisit qui fecit rauberias dampna et iniurias domui S. Cucuphatis ultra DCCC morabatinos. Et ordinavit in suo testamento quod de redditibus predictarum possessionum omnes rauberie et iniurie quas fecerat primo restituentur quam domus sanctarum Crucum ratione legati eas adipisceretur. Ad hec vero frater Guillelmus domus sanctarum Crucum defensor respondit, quod redditus castri de Ferran tenebant ex venditione manumissorum vel exsecutorum testamenti dicti Guillelmi de Cervilione, scilicet domni Berengarii, Barchinone episcopi, Guillelmi de Mediona et domine Alvire, uxoris ipsius Guillelmi, qui iuxta ordinacionem testamenti ipsius redditus illius castri cum redditibus castri de Miraliis debent distribuere legatariis creditoribus et quibus rauberias fecit sive iniurias; unde cum ratione illius empcionis fructuum dicti castri singulis annis dent CCC solidos executoribus sive manumissoribus predictis agendum esset contra eos, sicut tes(ta)tor ordinasse videtur, non contra domum sanctarum Crucum, que tanquam quilibet extraneus emptor ad empcionem fructuum accessit. Conditionem vero fuisse apositam, sicut superius positum est in legato Guillelmi de Claramonte, frater Guillelmus omnino negavit. Hiis itaque omnibus sicut agitis et probacionibus iuxta partium negacionem adiudicatis, receptis testibus et publicatis visis et prolectis testamentis nobilium predictorum, post longam parcium disputatione facta rite cause conclusionem et omnibus more iudiciorum sollempniter actis; Ego Petrus Arberti, Barchinonensis canonicus, et vicarius domini Berengarii, Barchinonensis episcopi, habito prudentum consilio, ad habens voluntatibus in omnibus defunctorum super legatis Guillelmi de Claramonte domum sanctorum Crucum et fratrem Guillelmum, procuratorem, absolvo et in hoc prepositum et domum S. Cucuphatis condempno donec primo excusserit omnes res mobiles et immobiles que fuerunt prefati Guillelmi; quod si bona alia non sufficerent, tunc demum salva sit petitio abbati S. Cucuphatis contra bona illa que domui sanctarum Crucum ab ipso Guillelmo de Claramonte legata fuerunt. Eodem modo quia Guillelmus de Cervilione certos instituit manumissores sive collectores super fructibus castri de Ferran, et de Miraliis, qui de fructibus illis satisfacerent legatariis et iniuriam passis, absolvo eundem fratrem Guillelmum a petitione prepositi predicti donec primo egerit contra manumissores atque collectores qui ad hoc instituti a testatore fuerunt et qui de fructibus castri de Ferran cum domo sanctarum Crucum pro CCC solidos quolibet anno composuerunt, salvo tamen iure predicti prepositi et domus S. Cucuphatis super fructibus predictis, si forte adversus manumissores vel collectores predictos de iure non poterint optinere. Super possessionibus vero ex parte fratris Guillelmi petitis inspecta legantis consuetudine prephatum prepositum et domum S. Cucuphatis finaliter absolvo, perpetuum fratri

Guillelmo et domui sactorum Crucum silentium imponendo, nam si predictae possessiones de legato Geraldus de Cervilione deducuntur inspecta caritate quam erga monasterium S. Cucuphatis prefatus Geraldus habebat et totum genus suum habuit ab antiquo, et inspectis summis et quantitatibus aliorum legatorum atque considerata legantis et lega(ta)rii dignitate, constat quod in residuis possessionibus S. Cucuphatis de Garricis nullomodo competens legatum remanent et in parte sententiam ab Raimundo de Podio latam sententialiter infirmo in hac parte, appellacionem fuisse iustam, sententiam vero iniustam sententialiter pronunciando.

Hec est lata sententia apud Villamfrancham, VI.º idus februarii, anno Domini MCCXXX.^o quarto.

Signum + Petri Arberti, Barchinonensis canonici et vicarii domini Barchinonensis episcopi.

Signum + Petri Iacobi de Portu, qui hec scripsit, mandato Petri Arberti supradicti cum littere rasis et emendatis in linea VIII et appositis in linea XI ubi dicitur «quas fecerat» et est cum literis appositis in linea XVIII ubi dicitur «fratrem» die et anno prefixis.

Núm. 5. 1236, gener, 29. Barcelona

Guillem Vidal i Guillem Soler, per delegació de l'arquebisbe electe de Tarragona, es pronuncien sobre la sentència anterior dictada per Pere Albert dient que va ser ben pronunciada, però mal apel·lada.

ACA, *Cartulari Sant Cugat*, f. 406vb-407rb, núm. 1183.

Regesta: Joseph MAS, «Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès», 3a part, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. III, Barcelona, 1910, p. 150-151, núm. MCLXIX.

Josep RIUS SERRA (ed.), *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, vol. III, Barcelona, 1947, p. 446-447, núm. 1332. No dona la foliació correcta dels folis del cartulari on es troba aquest document.

Causa appellacionis vertebatur inter fratrem Guillelm de Bausarenis, procuratorem negocia domus sanctorum Crucum in Villafrancha et in locis adiacentibus agentem, ex una parte, et Bertrandum de Serriano prepositum S. Cucuphatis deffendentem et eundem fratrem reconvenientem, ex altera, super quibusdam possessionibus quas dictus frater Guillelmus nomine monasterii sanctarum Crucum potebat ratione terminorum castri de Ferran quod monasterio sanctarum Crucum Geraldus de Cervilione in suo legaverat testamento. Unde cum dicte possessiones petite et in sententia Petri Alberti specialiter numerate sint site infra terminos castri de Ferran et castri cum pertinentiis sit legatum petebat sibi possessiones adjudicari tanquam castro predicto pertinentes, et ad fundandam suam intencionem dictus frater testes induxit

per quos intencionem suam fundasse firmiter asserebat ad que Bertrandus de Serriano inficians possessiones petitas fore de pertinenciis castri de Ferran pro se allegabat quod possessiones predictae Geraldus de Cervilione monasterio S. Cucuphatis et monasterio S. Petri Puellarum pro indiviso legaverat, et tam tempore testamenti conditi, quam tempore moris Geraldus de Cervilione possessiones predictas tenebat et possidebat castro de Ferran penitus separatas, unde potius dictis monasteriis quam monasterio sanctarum Crucum possessiones petite pertinebant. In qua causa super parte possessionum Raimundus de Podio sententiam pro monasterio sanctarum Crucum tulit et ab eius sententia ad Barchinonensem episcopum extitit appellatum, et de appellacione predicta et super quibusdam in causa appellacionis de novo petitis Petrus Arberti sententiam ex delegacione Barchinonensis episcopi tulit pro monasterio S. Cucuphati et ab eius sententia super uno tantum articulo, scilicet possessionum cum in aliis articulis eius sententia sit aprobata ad dominum Guillelmum, Dei gracia Tarrachonensis ecclesie electum, extitit appellatum. Nos ergo Guillelmus Vitalis et Guillelmus de Solio de predicta causa appellacionis ex delegacione Guillelmi, Dei gracia Tarrachonensis electi, cognoscentes, visis et auditis racionibus utriusque partis invenimus fore presu(m)ptivo modo probatum, et non plene quod possessiones petite tempore Guillelmi de Cervilione fuerunt de pertinenciis castri de Ferran, set post mortem eiusdem Guillelmi, Geraldus filius eius dictas possessiones a castro de Ferran tenuit et habuit separatas, recipiendo fructus et in usus proprios expedendo, cum pater ipsius fructus de Ferran destinasset ad iniurias emendandas; et sic Geraldus de Cervilione cuius vice petit legatum utrumque monasterium presumptione quadam voluit possessiones petitas auferre castro de Ferran et quadre S. Cucuphatis applicare. Invenimus etiam quod monasterium S. Cucuphatis possidet et detinet res petitas, unde cum fundata non sit plene intentio actoris post plenam precium renunciacionem sententialiter Petri Arberti sententiam duximus confirmandam et sic decimus bene fuisse pronunciatum et male appellatum.

Actum est hoc quarto kalendas februarii anno Domini MCCXXX quinto.

Ego Guillelmus Vitalis subscribo. Iohannes Magistri, qui hoc scripsit iussu iudicum predictorum cum raso et emendato in I linea duobus locis die et anno prefixo et hoc + signum de feudo Petri Basseti de Capelates.

Núm. 6. 1235, agost, 8. Barcelona

Sentència de Ramon de Torrelles i Pere Albert, canonges de Barcelona, on es confirma a favor de Berenguer de Subirats la capellania de Santa Maria de Seva, adjudicada per gràcia pontifícia, contra l'oposició de Berenguer de Cervera.

AEV, Arxiu Capitular, cal. 36, plec 1, pergamí original.

Eduard JUNYENT (ed.), *Diplomatari de sant Bernat Calvó: Abat de Santes Creus, Bisbe de Vich*, Reus, 1956, p. 44-45, núm. 62.

Pateat omnibus quod nos Raimundus de Turellis, Barchinonensis primicherius, et Petrus Arberti, eiusdem canonicus, litteras domini Terrachonensis electi recipimus in hunc modum:

Gregorius episcopus servus servorum Dei, venerabile fratri archiepiscopo Terrachonensi salutem et apostolicam benedictionem. Venerabilis frater noster Vicensis episcopus nobis humiliter supplicavit ut cum Dalmacius, filius B. de Subirats, ecclesie Vicensis canonicus, ad theologicę facultatis studium se transferre proponat, qui cum non sibi quatuor marcharum reddituum percipiat annuatim, suum non potest desiderium adimplere, provideri et de bonis ipsius ecclesie faceremus. Ideoque fraternitati tue per apostolica scripta mandamus quatinus si est ita si de speciali gracia in redditibus x librarum turonensium monete de beneficiis in ecclesia predicta vacantibus que ad donationem episcopi spectare noscuntur auctoritate nostra facias subveniri. Contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo.

Datum Laterani viii kalendas aprilis pontificatus nostri anno septimo.

Quia igitur ex relatione prefati B. de Subirats intelleximus quod capellania Sancte Marie de Seva tempore impetrati rescripti vacabat et adhuc de iure vacat licet de facto a Guillemo, quodam vicense episcopo, A. de Riera donacio inde facta fuerit qualisquibus volumus et per presencia vobis scripta firmiter in mandatis quatinus dictum. A. de Riera et alios quos vocandos videritis evocetis, et si eam vaccare de iure inveneritis prot fertur, ipsam sepe dicto B. auctoritate qua fungimur conferatis. Contradictores et rebelles per censuram ecclesiasticam compescendo.

Datum Terrachone vi idus februarii.

Harum igitur auctoritate evocatis a nobis Arnaldo de Riaria et Berengario de Subirats, causam examinavimus diligenter. Et cum prefatus Berengarius de Subirats ecclesiam illam instanter peteret ex illa speciali gracia sibi a domino papa concessa, asserendo ipsam ecclesiam de iure vacare, Berengarius de Riera, frater et procurator dicti Arnaldi, quem vicensem esse canonicum asserebat, dixit prefatam ecclesiam ipsi Arnaldo a Guillemo, quodam vicense episcopo, legitime fuisse collatam, et quod eius sibi servat tradita possessio. Unde dicebat ecclesiam illam neque de iure neque de facto vaccare, et ideo tamquam vaccans beneficium Berengarius de Subirats illam ecclesiam ratione concese sibi genere non poterat vindicare. Berengarius vero de Subirats negabat prefatum Arnaldum esse canonicum, et asserendo ecclesiam illam semper fuisse de patrimoniis canonicorum, dicebat quod non potuit nec debuit nisi canonico conferri, et negabat prefatum Arnaldum de Riaria fuisse in possessione illius ecclesie vel quod ei tradita fuisset possessio, secundum quod hec et plura alia que de iure et de facto hinc inde opposita fuerunt in actis inde confectis lacius et plenius continetur.

Nos itaque predicti Raimundus de Turellis, cantor, et Petrus Arberti, canonicus Barchinone, subdelegati a prefato domino G. Terrachonensi electo et delegato domini pape, visis et auditis rationibus et allegationibus utriusque partis. Et receptis etiam testatoribus hinc inde productis et totius cause meritis prout potuimus diligentius examinatis in nostra presencia constitutis scilicet Geraldo de Sagas Barchinonensi canonico procuratore Berengarii de Subirats, et Berengario de Riera, procuratore Arnaldi fratris sui, iuris et facti allegatoribus renunciatis de iure capellaniam prefate ecclesie de Seva qui summam x librarum turonensium non excedit, tamquam de iure

vaccantem, ex speciali gracia Summi Pontificis prefato Berengario de Subirats vicensi canonico assignamus, condemnantes Arnaldum de Riaria predictum et Berengarium fratrem ac procuratorem eius eisdem super ipsa ecclesia pro precium silencium imponentes. Lata hec sententia sexto idus augusti anno Domini millesimo ducentesimo tricesimo quinto.

S+um Raimundi de Turellis, precentoris Barchinone. S+m Petri Arberti, barchinonensis canonici.

S+m Bernardi Brancha, qui hoc scripsit mandato Raimundi de Turelliis, precentoris, et Petri Arberti canonici barchinonensis, die et anno quo supra.

Núm. 7. 1236, desembre, 16 i 17. Montpeller

Acte d'homenatge fet a Montpeller pel rei Jaume I al bisbe de Magallona, Joan de Montelauro. Entre els testimonis d'aquest acte figura Pere Albert.

ANP, J. 340, Montpellier et Magallone, II, núm. 18 —còpia núm. 19, còpia autèntica.

M. Alexandre TEULET (ed.), *Layettes du trésor des chartres*, vol. x, París, 1866, p. 328-330, núm. 2470 i 2471; Dom C. DEVIC i Dom J. VAISSETE, *Histoire générale de Languedoc*, vol. VIII, Tolosa, 1879, p. 997-100, núm. 316.- CCXX.

Certum et indubitatum est, quod Jacobus Dei gratia illustris rex Aragonum et Majoricarum, comes Barchinone et Urgelli et dominus ville Montispessulani, filius quondam illustris Marie, regine Aragonum et domine Montipessulani, fecit domino Johanni de Montelauro, eadem gratia episcopo Magalonensi, omagium pro villa Montispessulani et castro de Palude, quod vulgo dicitur Latas que ab episcopo Magalonensi tenet in feudum, in modum infrascriptum.- Nos Jacobus, Dei Gratia rex Aragonum et Majoricarum, comes Barchinone et Urgelli, et dominus Montispessulani scientes et verissime cognoscentes nos tenere in feudum villam Montispessulani et castrum de Palude, quod vulgo dicitur Latas, a venerabili patri domino Magalonensi episcopo, et pro eisdem sacramentum fidelitatis eidem prestare debere, sicut vassallus domino prestare tenetur, et predecessores nostros, a quibus causam habuimus et in quorum feudum successimus, habuisse et tenuisse et propter hec eidem episcopo omagium fecisse, et sacramentum fidelitatis prestisse, vobis venerabili in Christo patri Johanni de Montelauro, Dei gratia Magalonensi episcopo, sponte et debite, manibus junctis et in vestris manibus positis, dato osculo pacis et firmitatis, pro predictis villa Montispessulani et castro de Palude supradicto, quod vulgo dicitur Latas, certi de facto et certiorati de iure, vobis omagium facimus sine dolo, secundum quod melius, fidelius et firmitus intelligi potest. Actum in Montepessulano, in domo Atbrandi filii quondam Raimundi Atbrandi, in presencia et testimonio venerabilis patris Berengarii episcopi, Petri Arberti, Vitalis de Canellis canonicorum Barchinonensium; Sychardi prepositi, Michaelis de Moresszio, magistri Ugonis de Miramars, archidiacono-

ni; Guillelmi de Sancto Egidio archipresbiteri; Guillelmi Ebrardi prioris de Piniano; Guillelmi Regossa, Petri Moreti, Berengarii de Boiano et Poncii de Galazanicis, canonicorum Magalonensium; Bernardi de Sancto Briccio succentoris Narbonensis, et virorum clarissimorum Raimundi Berengarii comitis Provincie, et Pontii Ugonis comitis Empuriarum Assaliti de Goza, Ancelmiti Fer; Berengarii de Cervaria, Guillelmi Grossa, Arnaldi Surdi militum; Guillelmi de Sala jurisperiti et Guiraldi de Barta, Bernardi Longi, Raimundi Amancii consulum Montispessulani, et Bernardi de Regordana jurisperiti, Atbrandi filii quondam Raimundi Atbrandi, Bernardi Capitisbovis, Hugonis, Hugonis Pulverelli, Guillelmi Pincii, Johannis de Sancto Anthonio et multorum aliorum; et mei Bernardi de Costa, Montispessulani publici notarii, qui mandatus et rogatus a predictis dominis episcopo et rege hec scripsi et omnibus supradictis interfui et signo meo signavi. Actum loco quo supra, anno dominice Incarnationis millesimo ducentesimo tricesimo sexto, septimo decimo januarii.

Presentis scripti serie apertissime declaratur, quod Jacobus, Dei gratia illustris rex Aragonum, et Majoricarum, comes Barchinione et Urgelli, et dominus ville Montispessulani, filius quondam illustris Marie regine Aragonum et domine ville Montispessulani, ad interrogationem domini Joannis de Montelauro, eadem gratia episcopi Magalonensis recognovit se eidem precedenti die omagium sibi fecisse pro villa Montispessulani et castro de Palude, quod vulgo dicitur Latas, que ab episcopo Magalonensi tenet in feudum. Et statim, facta recognitione omagii, dictus dominus rex, dicto Johanni de Montelauro episcopo supradicto et ecclesie Magalonensi, propositis super altare Sancti Firmini in Montepessulano corpore Jesu-Christi, cruce, reliquiis, et textu Evangeliorum aperto, sacrosanctis Evangeliiis manu tactis, sacramentum fidelitatis in modum prestitis subsecutum:

Audi tu, Johannes Magalonensis episcopus, ego Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, et Majoricarum, comes Barchinone et Urgelli et dominus ville Montispessulani, filius quondam Marie illustris regine Aragonum et domine ville Montispessulani, ab ista ora in antea personam quam non capiam, vitam et membra tua tibi non tollam, nec homo, nec femina, meo consiliovel meo ingenio. Et si in illo honore, quem tu hodie habes et possides et canonici Magalonenses habent et possident in communia, vel in antea tu adquisieris et canonici Magalonenses adquisierint, ego Jacobus tollerem vel forisfactum ibi facerem, cum tu me acomonras per sacramentum, vel, si presens non fueris, aut ecclesia Magalonensis tunc forte episcopum non habuerit, prepositus vel prior Magalonensis, consilio capituli Magalonensis, me comonra per sacramentum, infra quadraginta dies, cabalmen o rendrai or emendarai, vel ad tuam voluntatem men contenrai, et ad mercedem canonicorum similiter.- Et, si homo vel femina in illo honore quem tu habes et possides et canonici habent et possident, vel in antea tu adquisieris vel canonici adquisierint, tibi vel canonicis aliquid tolleretur vel forisfactum faceret, si per me illud reddere nollet, vel directum tibi et canonicis facere nollet, cum tu me comonras per sacramentum, aut, si presens non fueris vel ecclesia Magalonensis tum forte episcopum non habuerit, prepositus vel prior Magalonensis, cum consilio capituli Magalonensis, me comonra per sacramentum, tibi et canonicis Magalonensibus adjutor ero sine enganno, sicut in hac carta continetur, et clericus legere et intelligere potest, et ita tenebo et adimplebo sine omni enganno me sciente, tibi prefato Johanni de Montlauro, Magalonensi episcopo, et cat-

holicis successoribus tuis, et canonicis Magalonensibus presentibus et futuris.- Sic Deus me adjuvet et iste sancte reliquie ac sancta Dei quatuor Evangelia, que corporaliter manu mea tango.

Actum in ecclesia Sancti Firmini in Montepessulano, in presentia et testimonio Raimundi Berengarii viri clarissimi comitis Provincie, Arnaldi de Rochafolio, Berengarii de Cervaria, Assalliti de Goza, Jordani de Penna, Issemeni de Fouzers, Salaizini, Ancelmeti Fer; Berengarii de Monte-Desiderio, Bertrandi de Giniaco, Petri de Fabricis filli Bertrandi de Montelauro, Philippi de Villanova, Dalmascii de Monte-Arnaldo militum, Guillelmi de Salis jurisperiti, Berengarii de Sobenascio, Berengarii de Fabricis, Raimundi Riusec, Guillelmi Alamani, Atbrandi filii quondam Raimundi Atbrandi, Bertrandi Medici, Petri Tahon, GuillelmiGauzi, Firmini Ali, Raimundi Audoini, Petri de Cardaliaoco, Michaelis Calveti, Cementarii, et Willelmi de Rochafolio abbatis Sancti Willelmi; magistri Bernardi de Sancto Briccio succentoris; et Sychardi de Olargiis prepositi; Michaelis de Moreszio, magistri Higonis de Miramars archidiaconorum; Bernardi de Moroveteri prioris de Fabricis et Willelmi Regossa, Petri de Cornone prioris de Boia, Petri de Melgorio conrezarii Magalonensis, Guillermi de Castriis prioris de Melgorio, Deodati Borrelli sacriste Sancti Firmini, Guillelmi Gauzimii, Jacobi Vacca, Petri Moreti, Berengarii de Boiano, Bernardi de Clareto, Jacobi de Orlliaco, Pontii de Soregio, Guillelmi de Margiis, Guillelmi de Montelauro, Pontii de Galazanicis, canonicarum Magalonensium; et Bernardi Porcelli, Laurentii Boccardi, Laurentii Paralobs Perpiniani, presbyterorum; et Johannis de Soregio, Juliani, Bernardi Razoris, Bernardi Ben-aïam, Guillelmi Rocha, Bernardi Brunenchi, diaconorum; et Raimundi de Sancto Guillelmo, Petri Genessi, subdiaconorum; Guillelmi Silvestri Mathei Gili, clericorum; et mei Bernardi de Costa, Montispessulani publici notarii, qui, mandatus et rogatus a predictis dominis episcopo et rege, hec scripsi et omnibus supradictis interfui, et signo meo signavi, anno dominice Incarnationis MCCXXXVI, XVI kalendas januarii. (*Hic signacula notariorum*).

Núm. 8. 1241-1242, març, 14. Penne d'Agen

Pere Albert apareix com a testimoni en el document que recull l'acte d'absolució del comte de Tolosa (Raimon VII, 1222-1249).

ANP, J. 305, Tolosa, III, núm. 8.- original segellat. En la seva reproducció, s'aprecien les marques dels segells pendents que conté el document.

M. Alexandre TEULET (ed.), *Layettes du trésor des chartres*, vol. x, París, 1866, p. 466-467, núm. 2962, on fa una descripció dels segells pendents: «Cet acte était scellé, dans le principe, de deux sceaux pendants sur lacet de fil jaune liséré de blanc et de brun. Le sceau de l'official de l'évêque d'Agen, qui s'est détaché, n'a pas été retrouvé ailleurs; celui de Guillaume B; curé

d'Agen, petit sceu en cire brune, de forme ogive, qui n'a pas été décrit dans l'*Inventaire*, représente un pied de fleur de lis dont la tige est accompagnée de deux branches, sur lesquelles sont perchés deux oiseaux, la tête tournée en sens inverse».

Noverint universi quod dominus Raimundus, Dei Gratia comes Tolosanus, dum in lecto infirmitatis jaceret apud castrum de Penna, Agennensis diocesis, in periculo mortis existens, cum magna devocione, cordis compunctione et lacrimarum efusione, a magistro R. Officiali Agennensi, et a W. B. habente curam animorum in dicto castro, et a magistro P. Sacerdote ecclesie dicti castri, super omnibus sentenciis excommunicationum, per iudices ordinarios seu delegatos promulgatis, quibus ipse dominus comes excommunicatus fuerat, vel esse dicebatur, absolutionis beneficium humiliter postulavit. Sane excommunicationum cause, ad sollicitam requisicionem dicti officiali, de quibus dominus comes et consilarii sui tunc recordabantur, iste fuerunt expresse: videlicet, pro facto Camargarum et guerra quam fecit in Camargis, et pro dampnis datis ibidem domino archiepiscopo Aralateni et ecclesiis, comiti Provincie et civibus Aralatenis per dominum comitem vel per suos. Item pro damnis datis et injuriis illatis domino episcopo Cavallicensi et ecclesie sue et aliis ecclesiis provincie Aralatenensis.- Item pro querimonia quam facit ecclesia Vasionensis et electus ejusdem ecclesie contra dictum dominum comitem Tolosanum de civitate Vasionis et de castro ejusdem civitatis.- Item pro facto ecclesie de Manso et pro querimonia quam faciebat prior quondam de Manso super justicia qua dicebat idem prior dominum comitem se et dictum ecclesiam spoliasse, et pro aliis querimoniis quas idem prior faciebat.- Ad hec magister R; prefatus officialis, et W. B; et magister P; ejus sacerdos, attendentes et considerantes devotionem ipsius domini comitis, que apparebat per indicia manifesta, diligenter requisiverunt medicos qui super infirmate domini comitis adherebant, videlicet, magistrum Lupum Ispanium regentem apud Tolosam in medicina, magistrum W. Alverniensem socium domini episcopi Caturcensis, magistrum G. Petragoricensem, magistrum P. Martinum, medicos, et alios viros peritos in eadem infirmitate domino comiti assistentes. Dicti autem medici unanimiter asserendo responderunt quod de dicta infirmitate pluribus ex causis, quas rationabiliter proponebant, domino comiti mortis periculum iminebat.- Facta igitur diligenti inquisitione super infirmitatis periculis, habitoque consilio plurium peritorum, facta prius restitutione possessionis, vel quasi possessionis, tocus justicie ville de Manso ecclesiepredicte de Manso in manu et persona Stephani Geraldii, canonici prefate ecclesie, nomine ejusdem ecclesie de Manso recipientis, salvo jure proprietatis domino comiti competendi; recepto etiam juramento, ab ipso domino comite corporaliter prestito, de parendo mandatis Ecclesie super omnibus predictis causis et aliis pro quibus idem dominus comes excommunicatus erat vel esse dicebatur; cum idem comes et consilarii sui requisiti non crederent, neque eidem officiali aliter constaret, ipsum comitem ex aliis causis, pro manifesta offensa, excommunicationis sententia innodatum; et, si forsitan erat, paratum se obtulit et juramento firmavit se ad mandatum et cognitionem Ecclesie emendare; prestito insuper juramento, quod dictus dominus comes, ad honorem Dei, et sancte matris Ecclesie et ad exaltationem fidei orthodoxe, hereticam pravitatem de tota terra sua, pro viribus

suis, fideliter extirpabit, predictus magister R; officialis Agennensis, et W. B; et magister P. ipsius sacerdos, juxta formam juris et Ecclesie, dictum dominum comitem ab omnibus expressis et non expressis excommunicationum sentenciis, quibuscumque excommunicationum sentenciis, quibuscumque excommunicatus erat vel esse dicebatur, absolverunt.- Facta est ista absolutio apud Pennam Agennensis, in domo P. Pelli-parii.- Testes presentes interfuerunt: dominus Bertrandus senescallus Agennensis, Raimundus Gausselmi dominus Lunelli, Guillelmus de Bareria, Poncius Astoaudi, Dorde Barasc, Petrus Alberti canonicus Barchilonensis, B. Pinellis, Petrus Aizs de Ribairiaco, Raimundus de Marca, Stephanus Geraldus canonicus Agennensis, Petrus Martini medicus, magister Willelmus de Punctis, B. de Turre, Petrus d'Espaor, Rudellus, Bertrandus Delfar, Raimundus Guillelmus de Montebruno, et plures alii, de quibus, pro majori parte, majores et periciores, et specialiter medici suprascripti, et plures alii super infirmitate dicti comitis ab ipso officiali diligentius requisiti, consona voce dixerunt memorato domino comiti, ex diversis infirmitatis causis, mortis periculum iminere, sicut ex assercione predicta medicorum presenserant, et eis per aspectum corporis apparerebat.- Et ego B. de Pairinhac, comunis notarius de Penna, predictae requisitioni presens interfui et hoc instrumentum de mandato dicti officialis scripsi, anno Domini MCCXLI-II. Ydus martii.- In cujus rei testimonium, nos officialis antedictus sigillo curie domini episcopi Agennensis, et nos Willelmus B; sigillos nostro presentem cartam fecimus sigillari. (*Hic signaculum notarii*).

Núm. 9. 1241, juliol, 14. Laterà

Intervenció del canonge Pere Albert en la famosa disputa entre Toledo i Tarragona per la diòcesi de València.

ASV, *Reg. vat.* 20 (Gregori IX), f. 87v, anno XV, C.100.

Regesta: Lucien AUVRAY, *Les registres de Grégoire IX*, vol. XI, París, 1908, p. 545-546, doc. núm. 6086.

Magistro P. De Baiona, Toletano Canonico, P. Alberti, Barchinonensi canonico, et fratri Petro Guarnerii, ordinis fratrum Praedictorum, de Burdegalia, mandat quatenus, -cum non potuisset liquere de meritis causae quae inter Toletanum et Terracensem archiepiscopos super ordinatione ecclesiae Valentinae veretebatur, —quorum archiepiscoporum procuratoribus, ob hoc apud Sedem Apostolicam constitutis, S(inabaldus) tituli Sancti Laurentii in Lucina presbyter cardinalis, datus fuerat auditor—, infra quattuor mesis recipiant et examinent testes quos partes coram ipsis iudicibus super articulis quos praedictus cardinalis ipsis sub sigillo suo transmittat inclusos, seu contra personas testium jam productorum duxerint producendos; testium qui fuerint sic producti dicta ad Sedem Apostolicam sub suis, id est ipsorum canonicorum et fratris Petri Guarnerii, sigillis inclusa remitant; praefixo partibus termino, quo coram ipso papa compareant.

Núm. 10. 1241, novembre, 14. Vic

El bisbe de Vic, Bernat Calvó, concedeix durant la seva vida a Pere Albert, canonge de Barcelona, cent sous anuals vitalicis, dels censos que rep el dit bisbe.

AEV, Arxiu de la Cúria Fumada, anònims, III.

Eduard JUNYENT (ed.), *Diplomatari de Sant Bernat Calvó...*, cit. 135, núm. 222.

1241. XVIII kalendas decembris.

Nos Bernardus Dei gratia Vicensis episcopus, bona et libere voluntate in presenti cum hoc publico instrumento, damus et concedimus tibi Petro Arberti, Barchinonensi canonico et cui velis in omni vita nostra tantum centum solidos monete curribilis Barchinonensis de duplo, quos omnes tibi assignamus in presenti annuatim accipiendo in festo Omnium Sanctorum super allis denariis censualibus quos in quolibet anno accipimus in villa Vici in termino memorato. Tali pacto quod annuatim in predicto terminio tu et quos velis habeas, recipias et possideas in predictis denariis censualibus omnes predictos C solidos sine omni nostra vel alicuius alterius persone contradicente et impedimento diebus omnibus vite nostre usque obitum vero nostrum hec presens donacio deinde expiret et istud instrumentum sit deinceps penitus irritum et cassatum.

Testes B. de Clotis, Girberti Gauterii, et P. de Podiolo.

Núm. 11. 1241, desembre, 3. Barcelona

Esriptura feta davant del notari de Barcelona Pere Carbonell, que conté la sentència de Berenguer de Cervera i Pere Albert, on es declara posar a disposició del rei Jaume I la possessió dels béns de Pere de Berga per contumaç.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 83, núm. 863. (Ubicació antiga: «sac Sta. Ana, núm. 236»). Mides: 101 × 250 mm. Pergamí tallat i restaurat. La seva importància està, especialment, en el fet que és l'únic testimoni amb segell de Pere Albert.

Die assignata per emptore scilicet IIII nonas December non comparuit P. de Berga nec aliquis pro eo, et Dominus Rex instantiam peccit a iudicibus assignatis ut super contumacia Petri de Berga pronunciarent quod de iure deberent. Nos ego Berengarius de Cervaria et Petri Arberti recepto iuramento a Bernardo Granelli, Portario Domini Regis, quod literas tam a Domino Rege quam a nobis missas obtulit Petro de Berga contumaciam illius, attendentes de iure, habito prudentem consilio adjudica-

mus Domino Regi Jacobo possessionem rerum vel iurum ab eo petitorum causa rei servande pro personalibus autem ipsius domini Regis petitionibus; pronunciamus Dominum Regem debere entrare in possessionem bonorum Petrus de Berga pro modi debiti declarati. Lata fuit sententia in palacio Barchinone domini regi. III nonas december, Anno Domini MCCXL primo, presentibus R. Ley, P de Bolaz, A. de Surdo, Cinta milite, Magistro Marca Archidiacono Valencie, P. Sancii, G. de Sala, G. de Bello Loco, G. de Samanato, R. de Durfort, et F. de Olceto. Signum + Petri Carbonelli, Notarii publicii Barchinone, qui hoc scripsit et clausit, die et anno prefixis.

Núm. 12. 1243, juliol, 14. Anagni

Innocenci IV encarrega a Pere Bayon, canonge de Toledo, a Pere Albert, canonge de Barcelona, i al pare Pere Guarneri, prior dels dominics de Burgos, que intervinguin en la disputa que mantenien els arquebisbes de Toledo i Tarragona per la diòcesi de València.

ASV, Reg. vat. 21 (Innocenci IV), f. 3v.

Regesta: Elie BERGER, *Les registres d'Innocent IV*. Vol. I: *Recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d'après les manuscrits originaux du Vatican*, París, 1881, p. 5, doc. núm. 17.

Augusto QUINTANA PRIETO (ed.), «La documentación pontificia de Inocencio IV (1243-1254) I», MHV, Sección Registros, VII, Roma, 1987, p. 24, doc. núm. 3.

Magistro P(edro) de Baion, toletane, et (Petro) Alberti, barcinonensi canonicis, et fratri P(etro) Guarnerii, Ordinis predicatorum burdigalensi.

Olim in causa que inter venerabiles fratres nostros (Sancium) toletatanum, et (Benedictum), terraconensem archiepiscopos super ordinationem ecclesie valentine vertitur, procuratoribus partium ob hoc apud sedem apostolicam constitutis, flices recordationis G(regorius), papa, predecessor noster, nos auditorem concessit, tunc in miniri officio constitutos, verum quod de cause meritis pene liquere non potuit, mandamus quatinus testes super articulos, quos tunc vobis sub sigillo nostro transmissimus interclusos, seu contra personas testium productorum, partes coram nobis duxerint producendos infra quatuor menses post vestre citationis edictum, recipere ac diligenter examinare curantes, dicta ipsorum ad nos, sub sigillis vestris interclusa, remittere procuretis, prefixo partibus termino peremptorio competendi, quo compareant coram nobis in causa ipsa, quantum de jure fuerit processuri. Non obstantibus constitutionibus de dictis in coniege? Et indulgentia que fratribus predicatoribus est concessam ne de causis cognoscere teneantur inviti, que sibi a sede apostolica committuntur. Quod si non omnes, etc.

Datum Anagni II idus julii, anno primo.

Núm. 13. 1244, novembre, 19. Barcelona

Judici entre Ponç Pere de Ribes, d'una banda, i Pere Albert, canonge de Barcelona, en qualitat de paborde del mes de novembre, per ell mateix, i Ramon de Mur, de l'altra, en la qüestió del domini sobre el castell de Banyeres, on aquest últim reconeix que tot el castell correspon a la prepositura del mes de novembre que Pere Albert regentava.

ACB, pergamins, *Diversorum A*, any 1244, novembre, 9, doc. núm. 787, signatura actual: 1-1-787. Mides: 183 × 198 mm.

Rosa M. URPÍ I CASALS i Juan Antonio RESINA NAVAS (ed.), *El castell i terme de Banyeres del Penedès dels seus orígens al segle XIV*, Sant Sadurn d'Anoia, 1991, p. 463-464. (Data el document el 9 de novembre de 1244).

Sit omnibus manifestum quod Poncius de Ripis ex una parte, et Petrus Arberti, Canonicus Barchinone et prepositus mensis novembris pro se et Raimundo de Mure ex altera super questione castri de Bagnariis quod petit dictus Poncius. Comperevit coram domino fratre Petro Dei gratia, Barchinone episcopo et petiit Poncius de Ripis quod Raimundus de Mure vocaretur et fuit vocatus et cum omnes centum presentes et ageretur de satisfacione sistendi in iudicio et de iudicato solvendi convenit inter partes quod quilibet partis super hoc obligaret bona sua et prestaret iuratoriorum caucionem iudicio siti et iudicatum solvi solvi salvis iustis appellacionibus utriusque partis et ita fuit factum in presencia Bertrandi de Castelleto et Petrus de Cervaria prioris Sancti Michaelis de Fallio et Petrus de Insula, Barchinone canonici et Arnaldi de Guardiola et Guilielmi scriptoris et Raimundi de Olleda, presbiter et Bernardi Malivern, clerici de Bagnariis, et tunc coram eisdem testibus licet Petri Alberti allegaret quod obtinuant per sentenciam latam inter Raimundi de Riaria tunc prepositum et dictum Raimundo de Mure quod totum dictum castrum pertinebat ad dictam preposituram ad huc tamen proessus et dictus Raimundo de Mure quod totum pertinet dicte prepositure et ipse possidet nomine ipsius prepositure et promitet non contravenire et ratione habuit quicquid dictus Petri Arberti fecerit in dicta causa. Et de hiis supradictis voluerunt partes ut fierit publicum instrumentum.

Actum est xiii^o kalendas decembris Anno Domini MCCXL quarto.

Sig+num Poncii de Ripis, qui hoc laudo et firmo. Signum + Petri Arberti, Barchinone Canonici et Prepositi Mensis Novembris. Sig+num Raimundi de Mure esse presbiteri. Testes huius rei sunt Bertrandus de Castelleto, Petrus de Cervaria, prior Sancti Michaelis de Fallio. Petrus de Insula, Barchinone Canonici. Arnaldus de Guardiola, Guilielmus, scriptor. Raimundus de Olleda, presbiteri. Et Bernardus Malivern clerici de Bagnariis. Sig+num Petri Marchesii publici Barchinone Notari qui hoc scribi fecit et clausit cum litteris appositis in linea Ixa. Die et anno quo supra.

Núm. 14. 1245, juliol, 23. Lió

Innocenci IV aprova i confirma l'exempció de jurisdicció concedida pel bisbe de Barcelona al monestir de Sant Antoni de la diòcesi barcelonina. Signa el document, entre d'altres, Pere Albert, canonge de Barcelona.

ASV, Reg. vat. 21 (Innocenci IV), f. 214v, núm. 23.

Augusto QUINTANA PRIETO (ed.), «La documentación pontificia de Inocencio IV (1243-1254) II», MHV, Sección Registros, vol. VII, Roma, 1987, p. 170-173, doc. núm. 143.

Abbatisse monasterii Sancti Antonii, barchinonen, ejusque sororibus, tam presentibus quam futuris, regularem vitam professis in perpetuum.

Religiosam vitam eligentibus apostolicum convenit adesse presidium etc. Usque religiosis evenit. Ea propter, dilecte in Christo filie, vestris justis postulationibus clementer annuimus et monasterium Sancti Antonii, barchinonense, in quo divino estos obsequio etc. usque communibus, in primis siquidem statuentes ut ordo monasticus qui, secundem Deum et beati Benedicti regulam atque institutionem monialium includarum sancti Damiani asisinatensis, in eodem monasterio institutis esse dinoscitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observatur. Preterea quascumque possessiones, quecumque bona idem monasterio etc. illibata permaneant. In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis: Locum ipsum in quo prefatum monasterium situm est cum omnibus pertinentiis suis, liceat quoque vobis personas liberas etc. usque ratione. Prohibemus insuper ut nulli sororum vestrarum post factam etc. usque retinere.

Pro consecrationibus vero alterium vel ecclesie vestre, sive pro oleo sancto. Etc. usque diocesanius impedit. Ailoquin liceat vobis hec, nostra autoritate, recipere a quocumque etc. usque obtinere. Quod si sedes diocesani episcopi forte vocaverit, interim omnia ecclesiastica sacramenta a vicinis episcopis etc. usque perjudicium generetur. Quia vero interdum diocesani episcopi copiam non habetis, siquidem episcopus Romane sedi, ut diximus gratiam et comunem habentem () usque recipere valeatis.

Cum autem generale interdictum fuerit terre etc. Usque celebrare. Obeunte vero te, nunc ejusdem loci abbatissa vel earum aliqua que te successerit etc; usque provide-rint eligendam. Porro, si episcopi vel alii ecclesiarum rectores in monasterium vestrum vel personas regulares inibi Domino famulantes suspensionis, excomunicacionis vel interdicti sententiam promulgaverint, ipsam, tamquam contra Sedis Apostolice indulta prolatam, decernimus non teneri, paci quoque et tranquillitate vestre etc. usque audeat exercere. Preterea omnes libertates et immunitates vestras quas monasterio vestro venerabilis frater noster P(etrus), episcopus barchinonensis, de capituli sui assensu, insulsiisse dinoscitur, sicuti in ejus litteris plenius continetur, auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti privilegio communibus. Tenorem autem litterarum ipsarum de verbo ad verbum in presenti privilegio fecimus annotari, qui talis est:

(1254, maig, 1)

Frater Petrus, miseratione divina barchinonensis episcopus, dilectis in Christo filiabus Agneti, per eandem abbatis, et monialibus inclusis ordinis Sancti Damiani monasterii Sancti Antonii barchinonensis, salutem et benedictionem. Com vos, divina gratia inspirante, monasterium in honorem sancti Antonii, juxta civitatem Barchinonensem apud litus maris, a de assensu domini Berengarii, episcopi quondam bone memorie predecessoris nostri, ex elemosina fidelium, construxeritis, ut ibidem Domino famulantes, devote pro nobis et aliis peccatoribus possitis Domino precari, a nobis humiliter deprecastis ut monasterium illud cum omnibus monialibus presentibus et futuris, intuitu pietatis et pro redemptione peccatorum nostrorum, ab omni episcopali jure, tam in spiritualibus quam in temporalibus, pleno jure eximere debeamus. Qua propter, dilecte filie in Domino, vestre pie et humili petitioni benevolo concurrentes assensu, de voluntate et consensu capituli nostri, prefatum monasterium et omnes moniales ibidem Domino famulantes, presentes scilicet et future, cum tota familia que pro tempore servitio monasterii a vobis fuerit deputata, ab reverentiam Apostolice Sedis, cujus non scimus filias speciales, ab omni episcopali jure tam in spiritualibus quam in temporalibus, eximimus pleno jure, nichil nobis reservantes in eo preter dedicationem ecclesie, consecrationes altarium et benedictionem monialium, cum ab abatissa et suis sororibus fuerimus requisiti, si tamen nos et sucessores nostri gratis hec et sine pravitate voluerimus exhibere. Reservamus etiam nobis unam liberam cere nomone annui census in festo assumptionis beate Marie virginis, annis singulis persolvendam.

Actum est scriptum kalendas maii anno Domini MCCXLV^o.

Ego, Petrus, sancte tarraconensis ecclesie archiepiscopus, suscribo. Ego, frater Petrus, barchinonensis episcopus, suscribo. Ego A. de Burgo, barchinonensis archidiaconus, qui hoc firmo.

Signum Petri Arberti, barchinonensis canonici. Signum Petri de Insula, barchinonensis canonici. Signum Bernardi De(l)ffini, barchinonensis canonici. Signum Ferrarii de Torrente Malo, barchinonensis canonici. Signum Ferrarii de Lauras, barchinonensis sacriste. Ego B. de Sancta Eugenia, barchinonensis canonicus qui hoc firmo. Signo Berengarii de Petra, barchinonensis succent. Petri Castelire, presbiteri et canonici. Signum magistri Arnaldi, barchinonensis canonici. Signum Berengarii de Sancto Christophoro, canonici et rectoris altaris sancti Stephani. Ego, magister Martinus, suscribo. Signum Arnaldi de Peragaria. Ego Guillelmus de Bagnariis, canonicus et rector altaris sancti Johannis. Signum Guillelmi, statoris domini regni et canonicus barchinonensis sedis. R. De Montesino, canonicus barchinonensis et rector altaris sancti Silimi. Signum Guillelmi, scriptoris barchinonensis, canonici ebdarii. Signum Bernardi de Pirariis, barchinonensis canonici. Signum magistri Berengarii de Turri, barchinonensis canonici, Signum A. de Pichalcherio. Signum Petri de Bugis, notarii publici barchinonensis. Signum Petri de Lauri, qui hec scripsit mandati Petri de Bang, notarii publici barchinonensis, die et anno pefixis.

Decernimus ergo ut nulli omnino hominum etc. usque pro futura, salva Sedis Apostolice auctoritate. Ad iudicium autem precepte a Sede Apostolica libertatis unam libram cere persolvatis nobis nostrisque successoribus anuatim.

Si quis igitur in futurum etc. Usque subjacet ultioni. Cunctis autem eidem loco etc; usque pacis inveniat amen.

Ego, Innocentius, catholice ecclesie episcopus.
 Ego Oto Portuensis et sancte Rufine episcopus, suscripsi.
 Ego, Vilelmus, sabiensis episcopus, suscripsi.
 Ego, Petrus, tutuli Sancti Marcelli, presbiter cardinalis, suscripsi.
 Ego Vilelmus, basselice duodecim apostolorum presbiter cardinalis, suscripsi.
 Ego, fr. Hugo, tituli Sancte Sabine, presbiter cardinalis, suscripsi.
 Ego Octavianus, Sancte Mariain Via Lata diaconus cardinalis, suscripsi.
 Ego Petrus, Sancti Georgii ad velum aureum diaconus cardinalis, suscripsi.
 Ego, Johannes, Sancti Nicholai in carcere diaconus cardinalis, suscripsi.
 Ego, Vilelmus, Sancti Eustachii, diaconus cardinalis, suscripsi.
 Ego, fr. Johannes, tituli Sancti Laurenti in Lucina presbiter cardinalis, suscripsi.
 Datum Lugduni per manum magistri Martini, Sancte Romane Ecclesie vicecan-
 cellarii, x kalendas augusti, Indictione III, Incarnationis dominice MCCXLV°, pontifica-
 tus vero domini Innocentii, pape quarti, anno tertio.

Núm. 15. 1246, juny, 23. Barcelona

*Pere Albert és nomenat jutge especial pel rei Jaume I, per dirimir i senten-
 ciar una controvèrsia entre el rei, d'una banda, i Ferrer Guillem de Villafran-
 ca i Bertran de Canyelles, castlans de Vilafranca, de l'altra, sobre el conveni
 feudal que havien fet i diverses qüestions dels rèdits, mesures i altres referents
 del mercat de Vilafranca.*

ACA, pergamins Jaume I, carp. 86, núm. 1035. (Ubicació antiga: «arm. 11
 de Vilafranca, sac A, núm. 126»). Mides: 363 × 522 mm. Escrit d'una sola mà.
 El copista reproduceix el *signum* de Pere Albert.

Cum super quibusdam censualibus, redditibus, preventibus, honoribus, posse-
 sionibus et rebus aliis in Villa franca esset disensio inter Dominum Jacobum Dei gra-
 cia Regem Aragone ex una parte Ferrarium de Guillelmum de Villa franca atque Ber-
 trandum de Canellis Castlanos eiusdem ville ex altera, placuit domino regi de
 consensu etiam castlanorum delegare iudicem Petrum Arberti Barchinone Canoni-
 cum quis summarie sine strepitu iudiciorum de omnibus supradictis omnimodam in-
 quireret veritatem, et usque ad probatorem sinem omnium diligentes examinare: ad
 cuius cause promotionem fuerunt constituti procuratores a Domino Rege Petro Pe-
 llisario et Gerardo Pellisario, et Genovasio de Taliata habitatore Ville franche: fuit
 etiam apud acta Bertrandus de Canellis procurator institutus ab aliis suis sociis et
 castlanis: tandem inquisita super diversis capitulis veritate sicut in actis constituitur,
 quam propter sui universitatem difilcile erat omnes articulos, eo quare plene de om-
 nibus non constabat una sententia terminare; placuit domino regi et Castlanis pre-
 dictis ut super articulis in quibus ad plenum hactenus est procesum, per Dominum
 Petrum Arberti ab eodem feratur sententia, salvo utique iure suo super capitulis non-
 dum declaratis in quibus sententiare ad presens non poterit, de quibus suo loco et

tempore iudicetur. Ego itaque Petrus Arberti habit tractatu in Curia Domini Regis et in eius presencia super pluribus capitulis in hac sententia comprehensis; habito etiam consilio Episcoporum et baronum, nec non et iurisperitorum et aliorum discretorum virorum quam plurium, presentibus dicto Ferrario de Villa franca et Bertrando de Canellis pro se et Guillelmo de Villa francha presentibus, et prefactis Domini Regis Procuratoribus; de iure pronuncio quod si aliqui habitatores Ville franche ratione criminis vel iniurie contra aliquem vel aliquos de castlanis moverint questionem firment castlani et faciant eis in manu Domini Regis vel sui Baiuli Barchinone vel alterius quem Dominus Rex ad hoc delegare voluerit; de aliis aut pecuniariis causis, si dicti homines querimoniam de ipsis castlanis exposuerint, firment et facienat eis ius ipsi Castlani in posse comunis certe Castlanorum ipsius ville. Et item axitus sive proventus fire sine contradictione deinceps hoc modo dividant de omnibus fiant tres partes, de quibus Dominus Rex primo duas partes accipiat quas habet et consuevit habere iure Regali secundum convenientias inde factas: De residua vero tertia parte accipiat Dominus Rex quartam partem hoc modo quod fiant de illa tertia sex partes, ex quibus sex habeat una ratione empcionis quam predecessores Domini Regis fecerunt de castlania Viviani, et de sexta parte accipiat medietatem ratione empcionis quam fecerunt de caballeria de Guardiola, et sic habat de illis *vi* partem et dimidiam que est quarta pars illius tercię partis et sic in sumam pro omnibus iuribus suis debet Dominus Rex habere de tota sua tres partes et omnes alium castlani quartam partem, Exitus autem illarum minutiarum que vocantur planum. Sive in tabulis vel in operatoriis, vel in vicis, aut in plateis accipiantur sicut alii exitus de sua dividantur. Logeria vero tabularum que in tempore fire vel in die mercati accipiuntur quarum allium redditus fere inde proveniunt nisi in diebus fire et mercati et quare castlani ita consueverunt habere non dibidantur sicut exitus de fira sec sicut alii exitus ipsius ville: ita quod in illis habeat dominus rex tertiam partem pro se et in residuis duabus partibus habeat quartam partem pro emptione castlani Viviani, et sic accipiat medietatem in ipsis logerius sive pensionibus tabularum. Et de proventus vero curie sive iustitiarum fiant sicut consuerverunt tres partes, de quibus deducta tertia parte integraliter a domine Rege sine deductione rectodecimum vel alia diminutione, habeat interum Dominus Rex de residuis duabus partibus quintam partem racione dicta emptiones castlani Viviani, et de illis duabus partibus deducatur rectodecimum quod habeat dominus Rex in anno quo tenuerit curiam; et singuli aliorum castlanorum similiter in anno suo deducant rectodecimum de illis duabus partibus: item castlanus qui pro tempore in anno suo tenuerit curiam iuret fidelitatem secundum formam conveniente de iuribus Domini Regi baiulus Barchinone. Et reditus autem sive exitus quarterie dividantur sicut consueverunt, hoc scilicet modo quod Dominus Rex habeat in die Mercati duas partes et in residua tertia parte habeat quartam partem ratione emptionis castlani Viviani, et sic in sumam habeat dominus Rex pro omni iure suo tres partes tocus proventus in die mercati. In aliis autem diebus septimane accipiat dominus Rex tertiā partem, et in residuis duabus partibus accipiat quartam partem ratione dicte empcionis, et sic in aliis diebus preter quos in die mercati habebit Dominus Rex pro omni iure suo medietatem omnium proventuum quarterie. Et de omnibus autem censibus ville sine omni exceptione habeat dominus Rex tertiā partem pro se secundum instrumentum convenientie, et de residuis duabus partibus habeat quartam partem ra-

tione empconis castlanie Viviani, et sic habeat in illis medietatem exceptis illis qui especialiter in instrumentis et convenientiis inter dominum Regem et castlanos factis continentur in quibus sit salvum ius utriusque partis. Et de omnibus autem supradictis capitulos ad talem divisionem sicut superius continetur de cetero in perpetuum faciendam, tam procuratores Domini Regis quam ipsos castlanos et Bertrandum de Canellis eorum procuratorem condempno et in eo quod per procuratores et castlanis plus petebatur ipsos absolvo et quantum plus petebant quod superius definitum est ipsos procuratores Domini Regis condempno: Et in capitulo commutationes furnu de platea super quo tam in diminutione census quam in stabilimento plures sive soli in quo primo erat furnus, procuratores Domini Regis contra castlanos moverunt questionem, ipsos castlanos penitus absolvo, et procuratores in sua petitione condempno. Et in Capitulo anecionis IIII tabularum mercerie que consueverunt esse ante domos anni deude et de duabus aliis in emenda istarum enfranquitis sive venditis, ipsos castlanos penitus absolvo: fuit enim factum no solum per ipsos castlanos set etiam per baiulum Domini Regi qui recepit partem precis inde habiti. Est autem in opinione Domini Regis ratificare quod per baiulum suum factum est vel revocare penitus ut ad priorem statum redeant precio restituto. Et de ladoismis aut venditionem pronuncio quod de cetero secundum quod in convenientiis continetur castlani per manum Baiuli Domini Regis accipiant partem sibi pertinentem; et quod a modo castlani proloidoismis non pignorent homines Ville franche cum suam partem lodoismorum debeant accipere per manum baiuli; sed baiulus Domini Regis pignoret dictos homines et det castlanis fideliter partem suam, et in hoc ipsos castlanos et Bertrandum de Canellis procuratorem eorum condempno. Item pronuncio quod ultra partem dimidiam quam secundum sententiam dudum inter eos latam debet Dominus Rex habere in ipsis lodoismis, habeat in residua medietate Dominus Rex quartam partem ratione prefate emptionis castlania Viviani, et in hoc ipsos castlanos et Bertrandum de Canellis eorum procuratorem condempno. Et item in eo quod Castlani consueberunt prohibere vicharii Domini Regis caperent vel distringerent inter Villa francham violatores pacis et tregue ipsos castlanos et Bertrandum de Canellis eorum procuratorem condempno ne de cetero faciant talem prohibitionem: imo vicharii Domini Regis possint libere capere et distrinque in Villa franchia violatores paces et treguas, illos scilicet qui extra villam fregerint sive violaberint pacem et treguam, exceptis hominibus sive habitatoribus Ville franche quos semper iudico esse de iurisdictione curie castlanorum etiam si violatores dicantur esse pacie et tregue. Item quare quoscumque homines sive habitatores Ville franche apud Vicharius Domini Regis constituunt se debitores, fideiutores, vel manulevatores et castlani prohibent ne vicharii tales per se pignorent vel distringant eo quare per hoc videbatur eorum iurisdictioni in aliquo derogari a petitione procuratorum contra eos super hoc facta ipsos castlanos sententialiter absolvo, et procuratores in sua petitione condempno pronunciando quo hoc non possint de cetero facere Vicharii sed accipiant de talibus complementum iustice in curia castlanorum, salvo eo quod in iure concessum est a castlanis, scilicet quod duo baiuli Domini Regis in Villa franca possint distringere et pignorare homines Ville franche ratione Baiulia pro iuribus Domini Regis; omnes scilicet qui pro predictis iuribus Baiulie fuerint debitores fideiutores vel manulevatores sententialiter itaque diffinio ut ita de cetero fiat. Et in questione autem a procuratoribus contra castlanos

proposita ex eo quod prohibent aliquos edificare in alodio Domini Regis vel cuiuslibet alterius ultra medietas ad populandum ipsis castlanis concessas, nisi ipsi Castlani haberent iura et omnes alias consuetudines in ipsis novis edificatoribus sive populatoribus, quas habent in aliis hominibus Ville franche, ipsos castlanos sententialiter absolvo, et procuratores in sua petitione condempno, pronunciando quod castlani possint sine contradictione prohibere ne fiant edificia ad habitandum juxta Villam francham ultra predictas medietas in alodio Domini Regis vel in alio, nisi etiam illis novis habitatoribus habent iurisdictionem et omnia alia iura et consuetudines que comuniter et ab antiquo habent in habitatoribus sive populatoribus Ville franche. Et super exitibus autem seu redditibus ponderis sive pensi Ville franche quos procuratores dicebant debere dividi inter Dominum Regem et castlanos sicut exitus de firma, ipsos castlanos sententialiter absolvo, pronunciando quod quem ad modum consuetum esse dividantur sucut alii censo ville, scilicet quod Dominus Rex habeat ibi primo terciam partem et redius duabus habeat quartam partem ratione castlania Viviani et sic in sumam habeat ibi medietatem et castlani aliam medietatem, et sic prefatos domini Regis procuratores in sua petitione condempno.

Et super questione vero mota contra castlanos qui non possint inter se permutare vel vendere honores suorum ferragenalium vel suarum moditarum definitio quod non obstante pactione in instrumento convencionalis apposita que a talis neque Dominus Rex sine castlanis neque castlani sine Domino Rege possint aliquid emere vel acquirere ab hominibus Ville franche possint castlani inter se vendere, emere, et permutare de ferragenalibus et de modiatibus suis, salvo alias iure Domini Reges eo quare omnia tenentur ab eo in feudum, et in hoc prefatos Domini Regis procuratores condempno. Et super questionibus autem motis a dictis procuratoribus pro habitatoribus Ville franche de mala decoctione panis et de quibusdam indebitis ex actionibus que fiunt in furnis castlanorum et de iova que ultra debitum exigitur per F. De Villafrancha a multis habitatoribus eiusdem villa, quare cause pecuniarie sunt, pronuncio secundam sententiam superius iam pro latam quod de omnibus istis questionibus accipiant complementum iuris in comuni curia ville sive castlanorum salvis suis apellationibus, et in hoc ipsos procuratores condempno. Et item super *CL* solidos habitis ab F. De Villafrancha a nina trioleta muliere condempno ipsum Ferrarium et Bertrandum de Canellis procuratorem ipsius ut donent de illis Domino Regis eam partem quam ipse Dominus Rex consuevit habere de redditibus curie sive iusticiarum pro ut superius est sententialiter definitum. Et item super questione permutationis de parte quam habebat Ferrarius de Villafrancha in furno de pariliata quam permutavit cum Bertrando de Canellis per *xxv* solidos censualibus assignatis eisdem ferrario a dicto Bertrando super partem quam ipsum Bertrandum contingit in exitibus de firma. Item super redemptione illorum *xxv* solidorum quos fecit Dominus Bertrandus pro trecentis solidis, viso instrumento in quo apparet baiulum Domini Regis in hoc concessisse prefatum Bertrandum sententialiter absolvo, et procuratores Domini Regis in sua petitione condempno. Et in iuribus autem tabulis quas castlani tempore nundinarum possunt ante Domos Sancii quas si interbantur appropriare ipsos castlanos et Bertrandum de Canellis eorum procuratorem sententialiter condempno, adjudicando Domino Regi tantam partem quantam accipit in aliis tabulis Ville franche sicut superius est sententialiter definitum. Et sic ergo ut ex superioribus patet partem Domini Regis et procu-

ratorum suorum nec non et partem castlanorum et Bertrandi de Canellis procuratoris eorum in parte absolvoet in parte condempno, et tam principales quam eorum procuratores duxi condempnandos et absolvendos pro ut singularum esse superius in singulis articulis definitum. Lata fuit hec sententia in Barchinona in Palacio Domini Regis, presentibus Ferrario de Villa francha et Bertrando de Canellis pro se et Guillelmo de Villafrancha, et presentibus, Petro et Gerardo Pellisario et Genovasio de Taliata procuratoribus Domini regis et universitatis hominum Ville franche, nono kalendas julii anno Domino MCCXL sexto: erant etiam ibi testes presentes scilicet Poncius de Rippis; Guillermo de Manso, A. de Guardiola, B. de Muredine Presbiter, B. de Medalia Civis Barchinone et plures alii. Signum Petri Alberti Barchinone canonici qui a Domino Regi in hac Curia delegatus de eius speciali mandato hanc sententiam tuli. Signum Petri Marquesti publici Barchinone notarii qui hoc scripsit cum literis rasis et emmendatis in linea xxx die et anno quo supra.

Núm. 16. 1249, març, 15. Concili de Tarragona

Pere Albert assisteix al Concili de Tarragona, en qualitat de procurador del seu capítol i del bisbe de Girona. En aquest concili es decideix concedir un subsidi de la vigèsima part dels fruits de les esglésies al rei Jaume I.

Ex Codice Barchinon. Apud Agustinian. (P-V-259-I).

Jaume VILLANUEVA (ed.), *Viaje literario a las iglesias de España*, vol. XVII, Madrid, 1851, p. 350-351; Josep M. PONS GURI, «Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)», *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. II, Barcelona, 1991, p. 287-288, doc. núm. LXI.

Pateat universis quod nos Petrus miseratione divina Terrachonensis Archiepiscopus, P. Dertusensis, V. Oscensis, P. Barchinonensis, G. Ilerdensis, A. Valentinus episcopi, P. Alberti, canonicus Barchinonensis, et procuratur sui capituli ac B. Gerundensis episcopi, Berengarius Burdi procurator B. Vicensi episcopi, Benedes de Pratis prior procurator Urgellensis episcopi. P. de Lerato cantor Ilerdensis procurator eiusdem capituli et S. de Boleya canonicus procurator Oscensis capituli, Geraladus sacrista Caesaraugustae procurator Cesaraugustae episcopi, et S. Petri procurator Tirasona episcopi, frater D. Rivipullensis, et frater P. sancti Cucuphatis abbates in Terrachone congregati concilio, attendentes quod vos dominus Jacobus Dei gratia rex Aragoniae zelum fidei catholicae habentes prae oculis ad expulsionem sarracenorum de Regno Valentiae, attenta sollicitudine laboratis, vestram etiam necessitatem et utilitatem nostram propriam in parte huius reputantes de domini Papae voluntate atque consensu promittimus vobis quod praeter vicessimam nostrorum reddituum istius anni, quam hoc anno apud Dertusam vobis dare promittibus, vicessimam nostrorum reddituum sequentis anni dabimus in subsidium negotii memorati. Ita quod usque ad kalendas iunii proximas primi anni vicessima, et a proximis kalendis iunii usque ad

unum alterius, sive secundi anni, vicessima vobis vel cui compleantur. Actum est hoc idus martii anno Domini MCCXLVIII.

Núm. 17. 1250, maig, 18. Lió

Carta de resposta d'Innocenci IV a Jaume I, sobre un assumpte en què Pere Albert havia intercedit com a nunci, anteriorment, en nom del rei. El papa diu que no concedirà la dispensa matrimonial per raó de consanguinitat entre l'infant Alfons i una filla del rei de Castella (Ferran III el Sant).

ACA, lletres apostòliques, arm. de Montblanch, núm. 589.

Augusto QUINTANA PRIETO (ed.), «La documentación pontificia de Inocencio IV (1243-1254)», MHV, Sección Registros, vol. VII, Roma, 1987, p. 567, doc. núm. 630.

Innocentius, episcopus, servus servorum Dei, carissimo in Christo filio (Jacobo) illustri regi Aragonum, salutem et apostolicam benedictionem. Litteras tuas, quas nobis per dilectum filium Petrum Arberti, canonicum barchinonensem, tuum nuntium, destinasti, affectuose recepimus et earum tenorem pleno collegimus intellectu. Significasti siquidem per easdem quod nonnulli tui tuorumque regnorum emuli malitiose procurant ut inter dilectum filium nobilem A(lfonsum), primogenitum tuum, et natam carissimi in filio filii nostri (Fredinandi) illustris regis Castelle, matrimonium contrahatur. Et quia consanguinitatis linea se contingunt, intendunt dispensationem super hoc a Sede Apostolica impetrare. Unde nobis humiliter supplicasti ut, quia tale matrimonium, si forsitan contraheretur magnum in regis ipsis et fere in tota Hispania scandalum generaret, petentibus dispensationem eandem nullatenus exauditionis preberemus auditum. Cum igitur in hujusmodi dispensationibus Dei obsequium et pacem ac statum prosperum regionum necnon fidelium commodum principaliter attendamus, presentium tenore scire te volumus quod hujusmodi dispensatio a nobis petita non exiit et si eam peti forte contingerit, nos, pensato tam gravi scandalo quod exinde, sicut asseris, sequi posset ipsam minime concedemus.

Datum Lugduni xv kalendas junii, pontificatus nostri anno septimo.

Núm. 18. 1251, març, 19. Barcelona

Ramon de Penyafort és assessorat pel bisbe de Barcelona, Pere de Centelles, i per G. Vidal i Pere Albert, en la qüestió pendent entre Guilleuma de Claramunt i Pons de Cervera, els quals s'havien sotmès al seu arbitri.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 89, núm. 1241. (Ubicació antiga: «arm. 5 de Tarragona, sac M, núm. 82»). Mides: 287 × 464 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Conté la signatura autògrafa de Pere Albert.

Fernando VALLS TABERNER (ed.), «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort», AST, núm. 5, 1929, p. 19-21, doc. núm. x. Reed. a «Biblioteca Ivridica», Saragossa, 1991, p. 28-31, doc. núm. x; José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario...*, Barcelona, 1954, p. 93-94, doc. núm. LXXVII.

Cum esset contentio inter nos dominam Guillelman de Claramonte et Poncium de Cervaria super hereditate et omnibus bonis Guillelmi quondam de Claramonte, volentes unusquisque nostrum omnino nos purgare a pacato super predicta hereditate et omnibus bonis, et reformare pacem et concordiam inter nos ne occasione illius hereditatis et bonorum possit inter nos guerra vel discordia suborini, condicimus et convenimus inter nos quod super omnibus questionibus, quas ad invicem habemus super dicta hereditate et bonis, stemus et adquiescamus dicto et consilio vestri fratris Raimundi de Pennaforti quod nobis dixeritis et consulueritis in forma penitencie sine strepitu et omni judiciali cognitione: concedentes vobis quod de licentia et expreso assensu nostro consilium dictum seu ordinationem vestram reveletis et dicatis utrique nostrum in presentia venerabilis fratris P. Dei Gracia Episcopi Barchinone, et G. Vitalis, et P. Arberti canonicorum ejusdem. Actum est hoc pridie idus Marcii; Anno Domini MCC quinquagesimo. Ego igitur Raymundus de Pennaforti de ordine fratrum predicatorum ad multarum precum instantiam tam domine Guillelme de Claramonte quam nobilis viri Poncii de Cervaria, timens utriusque partis occasione discensionis huiusmodi expensas, inmensas pariter et labores, et maxima scandala, animarum pericula, que veri similiter possent ex inde provenire, ex altera vero parte desiderans concordiam unitatem et pacem quam Dominus noster Ihesus Christus predicavit et docuit et suis fidelibus pro hereditate reliquit adquiescens precibus antedictis, concessi quod, intellecta ab utraque parte veritate facte simpliciter et de plano daremus utrique consilium secundum formam penitenciam et conscientiam sine strepitu et omni judiciali cognitione. Ita etiam aliquis eorum non esset per me astrictus consilio meo stare, adiecto Dommo P. Barchinonensis Episcopus, et G. Vitalis, et P. Arberti eiusdem Ecclesie canonici essent michi de utriusque partis consilio et voluntate speciales consiliarii, et adiutores. Ex inde receptis petitionibus et deffensionibus quas disctus Nobilis Poncius de Cervaria contra ipsam Dominam Guillelman, et qua ipsa Domina Guillelma contra dictum Poncium proponere invicem voluerint; premissa super universis et singulis capitulis diligenti deliberatione, habito etiam consilio et tractatu cum ipso Venerabile Patre Barchinonensi Episcopo et cum predictis canonicis G. Vitali et P. Arberti, et cum aliis pluribus sapientibus tam religiosis quam secularibus omni suspicione carentibus, qui omnes mecum in idem consilium quod scriptum est in sequentibus concordarunt: Donec vobis Domne Guillelme de Claramonte secundum formam penitenciam et conscientiam juxta datam michi a Deo gratiam consilium quod hiis in sequentibus vobis quacumque ratione conceduntur vel dimituntur sitis contesta; ita quod Super aliis non inquietatis de cetero aliquo modo Poncium de Cer-

varia vel suos occasione aliquarum petitionum quas habueritis vel credideritis vos habuisse contra eum usque ad presentem diem et ea que a vobis danda solvenda, vel restituenda dicuntur, simpliciter et sine contentione dicto nobili vel creditoribus hereditatis detis, solvatis restituatis, et hec omnia simpliciter et bona fide compleatis. Versa vice dono vobis Poncio de Cervaria, secundum formam penitentialem et conscientiam, juxta datam michi a Deo gratiam, consilium quod hiis que in sequentibus vobis quacumque ratione conceduntur vel dimituntur sitis contestus, ita quod super aliis non inquietatis de cetero aliquo modo Dominam Guillelman de Claramonte vel suos occasione aliquarum petitionum quas habueritis vel credideritis vos habuisse contra eam usque ad presentem diem, et ea que a vobis danda solvenda, vel restituenda dicuntur, simpliciter et sine contentione dicte Domine Guillelme vel creditoribus hereditariis detis solvatis et restituatis, et hec omnia simpliciter et bona fide compleatis. Forma autem consilii mei talis est: Consulo quod Poncius de Cervaria habeat iure substitutionis apposite in testamento Guillelmi de Claramonte, castra scilicet de Claramonte, de Orpino, de Rubi, et de Cubellis in solidum sine deductione legitime et quarte trebellianice. Item consulo quod Domina Guillelma de Claramonte cum defecerit substitutio in personam Raimundi Alamagni facta, qui mortuus fuit vivente, Guillelmum de Claramonte testatorem, habeat ex successione filii sui Guillelmoni castra de Tamarito, de Monte Olibo et de Coctano, et omnes alios honores quondam Guillelmi de Claramonte, tam feudum quam alodium scilicet in quibus non fuit facta substitutio in personam Poncii de Cervaria, cum propinquior sit ipsa Domina Guillelma ipsi Guillelmono filio suo, quam Poncius de Cervaria. Es vero alienum in quo Guillelmus de Claramonte erat obligatus, quod adhuc remanet ad solvendum, solvatur pro rata secundum hereditarias porciones a Domina Guillelma et Poncio de Cervaria; De iam soluto autem fiat invicem compensacio et restitutio sinc et inde pro rata similiter usque ad hereditarias portiones. Fructus vero et proventus perceptos de castro Cubellis, a morte scilicet Gilelmoni citra quos ipsa Domina dicit se solvisse creditoribus hereditariis, sive eos solverit creditoribus sive sibi retinuerit, vel in alios usus suos converterit, habeat domina Guillelma recipere in computum et compensationem debitorum que aparuerit ipsam solvisse ultra partem scilicet ipsorum debitorum que eam contingit pro hereditaria porcione, et si plus fuerit in fructibus, restituat ipsa Domina Guillelma dicto Poncio de Cervaria: Si autem minus refundat sibi dictus Poncius pro hereditaria porcione. In here autem alieno intelligo mille morabetinos, qui eam contingunt ex successione filie sua Geralde; item duo milia et cc morabetinos quos Domina Guillelma habet pro dote sua et sponsalitie. De quibus omnibus morabetinis accio est confussa in ea parte in qua ipsa est heres: Reliquum vero debe eiolvere Poncius de Cervaria pro parte sua, salvis omnibus paccionibus in instrumento sponsalitie ipsius Domine Guillelme apositis, in quibus per hec nullum prejudicium generetur. Item consulo quod super declaratione debitorum solutorum et super declaratione iurium hereditatis, eligant aliquem iudicem vel iudices communes, qui testes et alias probationes recipiant et determinent, requisito si opus fuerit consilio nostro. Ad hec nos Domina Guillelma de Claramonte, et Poncius de Cervaria, concedentes quod hoc consilium datum nobis a fratre Raymundo de Penna forti predicto, cedit in commodum et magnam utilitatem nostram; id ipsum consilium per nos et nostros laudamus, concedimus, et perpetuo approbamus; promittentes nobis ad in-

vicem quod nunquam veniamus contra predicta vel aliqua de predictis per nos vel per aliquam personam interpositam. Datum fuit consilium XIII kalendas Aprilis Anno Domini MCC quinquagesimo. Signum domine Guillelmede Claramonte. Signum Poncii de Cervaria, qui hec laudamus et firmamus.

Testes huius rei sunt domnus frater P. Barchinonensis episcopus; G. Vitalis et Petri Arberti canonici; G. de Cervilione, R. de Rippis, P. de Castro Gali, P. de sancto Minato, G. de sancta Columba, G. de Monte Olibo, Mosterius, clericus et Tamarito et A. de Bucho, clericus de Cubellis.

Ego frater Petrus Barchinonensis episcopus subscribo = Signum Petri Arberti Barchinonensis canonici = Signum Jacobi Dei Gracia Regis Aragonis, Maioricarum, et Valentie, comitis Barchinone et Urgelli et Domini Montispesulani qui omnia et singula supradicta laudamus, concedimus, et confirmamus salvo in omnibus et per omnia iure nostro. Appositum mandato Domini Regis pro G. scriba notario suo, per manum G. de Rocha in Barchinona III kalendas Aprilis, anno Domini MCCL primo = Signum Petri Marchesii publici Barchinonensis notarii qui hec scribi fecit et clausit cum litteris rattis et emendatis in III, et XI lineis, et apposis in XV die et anno quo supra.

Núm. 19. 1251, març, 20. ()

Pere Albert figura com a testimoni en l'acte pel qual Guilleuma de Claramunt i Ponç de Cervera trien el bisbe de Barcelona amb la finalitat que posi fi a la seva controvèrsia.

ACA, pergamins Jaume I, núm. 1235. (Ubicació antiga: «Olim. núm. 70, arm. Tarragona, sac M»). Carta partida en *a*, *b*, *c*.

José RIUS SERRA (ed.), *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario...*, Barcelona, 1954, p. 97, doc. núm. LXXVIII.

Sit omnibus notum, quod nos domna Guillelma Claramonte, uxor quondam Guillelmi de Claramonte et Poncius de Cervaria, pro certo scientes vos dom frarem P. Dei gratia Barchinonensi episcopum, non esse iudicem nostrum, expresse et ex certa scientia consentimus in vos, constituentes vos iudicem nostrum, ut per vos vel per interpositas personas recipiatis testes et alias probationes super iuribus hereditatis G. de Claramonte quondam, et super debitis hereditariis et super solutionibus eorum factis et faciendis, prout vobis videbitur expedire. Nos enim gratis et ex certa scientia sponimus nos iurisdictioni vestre et receptis probationibus et instructione facta plena in causa super debitis et solutionibus factis et faciendis et iuribus hereditariis cum consilio fratris R. de Pennaforti huiusmodi negotium terminetis. Item quod terminetis questionem in consilio fratris Raimundi retentam de pactionibus sive conditionibus apposis in sponsalicio mei G. predicte. Et pro hiis com plendis ponimus in posse vestro, scilicet quelibet pars per se, pignora quingentorum aureorum pro quibus vobis tornandis ego domna Guillelma dono vobis fideiussores Guillelmum de Cervilio-

ne et Guillelmum de Monte Olibo. Et ego Poncius de Cervaria, Petrum de sancto Minato, Petrum de Castro Galin et Guillelmum de sancta Columba; et nos predicti fideiussores presentes obligamus nos bona nostra vobis domno episcopo pro dictis pignoribus tornandis quilibet nostrum in solidum quancumque a vobis fuerimus requisiti. Et ut melius possitis nos ad hoc compellere subicimus nos ex certa scientia iurisdictioni vestre et vos expresse in hoc iudicem nostrum constituimus.

Actum est hoc XIII kalendas aprilis, anno Domini MCC quinquagesimo. Signum Guillelme de Claramonte; Signum Poncii de Cervaria; Signum Guillelmi de Cervilione; Signum Guillelmi de Monte Olibo; Signum Petri de sancto Minato; Signum Petri de Castro Galini; Signum Guillelmi de sancta Columba, nos qui hec laudamus et firmamus.

Testes huius rei sunt: R. de Furniguera; P. Arberti; Geraldí de Villafrancha; R. de Prato; Monterius, clericus de Tamarito et G. de Solario. Signum Petri Marchesii, publici Barchinonen. Notarii, qui hec scribi fecit et clausit die et anno quo supra.

Núm. 20. 1251, març, 29. Barcelona

Execució de la sentència arbitral dictada per Ramon de Penyafort, amb el consell del bisbe de Barcelona, Pere de Centelles, i els canonges de la seva seu, Guillem Vidal i Pere Albert, en l'assumpte pendent entre Guilleuma de Claramunt i Ponç de Cervera.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 89, núm. 1242. (Ubicació antiga: «arm. 5 de Tarragona, sac M, núm. 75»). Mides: 305 × 380 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*.

José RIUS SERRA (ed.), *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario...*, cit. 98-100, doc. núm. LXXIX.

Pateat universis quod nos Domina Guillelma de Claramonte, et Poncius de Cervaria laudamus, approbamus, et perpetuo confirmamus illud consilium quod in foro penitentie datum est nobis cuilibet nostrum a fratre Raimundo de Penna Forti cum consilio Domini Petri Barchinonensis Episcopi, Guillelmus Vitale, et Petri Arberti canonicorum Barchinone, et ideo ego Domina Guillelma predicta per meo et meos solvo diffinio et vacuo vobis Poncio de Cervaria predicto et vestris ea omnia que vobis in probatione dicti consilio data sunt et concessa, sicut melius reperitur scriptum in instrumento inde publice confecto XIII Kalendas Aprilis Anno MCC quinquagesimi primo: quod instrumentum fecit scribi et clausit Petrus Marchesii, notarius Barchinone; scilicet Castra de Claramonte, de Orpino de Rubi et de Cubellis cum omnibus terminis fortitudinibus, sui militibus et dominabus, et omnibus aliis hominibus et fementis, et cum omnibus aliis ad ipsa castra spectantibus et spectare de bebtibus quomodo, et super omnibus que iure hereditatis vel successionis filii mei Guillelmoni, quondam, vel aliis modis in dictis castris petebam, solvo diffinio et vacuo per me et meos vobis et vestris et cui velitis, sicut melius dici et intelligi potest, ad vestrum vestrorumque salvamentum, et bonum intellectum, sine obstaculo et retentu meo, et

meorum et ullius persone, imponendo michi et meis perpetuum silentium in premissis; salvis tamen michi debitis in dicto consilio michi concessis, et aliis, si qua inventa fuerint me solvisse creditoribus hereditariis ultra partem, quam habeo in hereditate Guillelmi de Claramonte. Versa vice ego Poncius de Cervaria contentus hiis que michi data sunt et concessa in dicto consilio solvo, diffinio et evacuo per me et meos vobis Domine Guillelme de Claramonte et vestris et cui veletis castra de Tamarito, de Monte Olibo, et de Coctano et omnes alios honores, alodia, et feuda que fuerunt dicti Guillelmi de Claramonte sicut in prolatione, et instrumento dicti consilii plenius continentur, cum omnibus terminis, scilicet fortitudinibus militibus et dominionibus, et omnibus aliis hominibus et feminis, et cum omnibus aliis ad ipsa castra et honores spectantibus et spectare debentibus quoquomodo. Et super omnibus que in illis aliquo modo petebam silentium perpetuum mihi et meis impono et solvo, deffinio, et evacuo per me et meos vobis et vestris et cui velitis omnia predicta castra et honores sicut melius dicti et intelligi potest, ad vestrum vestrorumque salvamentum et bonum intellectum, sine obstaculo et retentu meo et meorum et illius persone: Salvis mihi debitis, si quia solvi creditoribus hereditariis ultra partem quam habeo in dicta hereditate. Promitto etiam vobis quod in redditibus et preventibus castri de Cubellis non tangam nec impediam quominus creditores qui nunc tenent ea percipiant donec diffinitum sit inter me et vos, et declaratum in quantum vobis teneor pro debitis vestris et hereditariis vel vos mihi. Verum quia in dicta consilio continetur quod ad declarationem debitorum solutorum, et solvendorum, necnon ad extimationem iurium patrimonii, seu hereditatis utriusque partis iudex aliquis eligeretur, ideo de presenti nos ambo predicti eligimus dominum Barchinonensem episcopum, iudicem nostrum, et eius in nos iurisdictionem prorogamus, scientes eum non esse iudicem nostrum, ipsum ex carta scientia iudicem nostrum constituimus. Promittentes nobis ad iudicem, et vobis domino Episcopo Barchinon. presenti et a nobis estipulanti, quod super predictis nec non et super pactionibus seu conditionibus in sponsalicio mei Guillelme apposis per Guillelmum de Claramonte, quondam maritum meum, stabimus vestre cognitioni et declarationi, sentencie, sive ordinationi quecumque dixeritis seu pronuntiaveritis cum consilio fratris Raimundi predicti, si poterit interesse et hoc promittimus sub pena mille aureorum; de quibus tornabimus pignora tenentia in manu nostra; ita quod penam illam possitis libere dari parti adquiescentis, et auferre ei que nolle adquiescere pro qua etiam pena et pignorariis, ut dictum est, tornandis, obli-go vobis, ego domina Guillelma Castrum de Tamarito cum omnibus iuribus, terminis et pertinentiis suis universis; et ego Poncius de Cervaria Castrum de Cubellis cum omnibus iuribus terminis, et pertinentiis suis universis, ita quod dicta castra tradat vobis quilibet nostrum plenarie et potestative, cum militibus, hominibus, et feminis, et cum omnibus ad ea pertinentibus, quandocumque et quociuscumque volueritis. Et hec omnia promittimus et iuramus tactis nobis Sanctis Evangeliiis, attendere et complere ad invicem, alter alteri, et facimus ad invicem alter alteri homagium hore et manibuset hoc idem iuramus attendere et complire vobis domino Episcopo, tactis Sacrosanctis Evangeliiis, et facimus vobis bona fide inde homagium manuale. Intelligatur tamen quod si alter nostrum traderet castrum propter hoc obligatum, libere et potestative cum militibus et hominibus, et iuribus, et pertinentiis nec eius obligationem in aliquo impederit, non teneatur tradere pignora mille morabatinorum; similiter si ali-

quis nostrum mallet tornare pignora mobilia competencia, non teneatur tornare castrum. Promittimus etiam quod hoc idem faciemus firmare a Domino Rege cuius dicta castra de Tamarito et de Cubellis sunt alodium.

Actum est hoc XII Kalendas aprilis, anno Domini MCC quinquagessimio. Signum Domine Guillelme de Claramonte; Signum Poncii de Cervaria qui hec laudamus et firmamus atque iuramus. Testes huius rei sunt: G. de Cervilione, Hugo de Cervilione, P. de Cheralto, P. de Sancto Minato, P. Arberti Canonici Barchinon., P. de Castro Galia, G. de Sancta Columba, G. de Monte Olibo, P. de Tous, G. de Villafrancha, Mosterius, Clericus de Tamarito. Signum Jacobi Dei Gracia regis Aragonum, Maioricarum, et Valencie, comitis Barchinone, et Urgelli et Domini Montispesulani; qui omnia et singula supradicta, laudamus, concedimus et confirmamus, prout superius continetur, salvo in omnibus et per omnia iure nostro, appositum mandato Domini Regis pro F. Sorba, notario suo per manum F. De Rocha in Barchinona IIII kalendas aprilis Anno Domini MCCL primo. Signum Petri Marchessii publici Barchinonensis notarii qui hoc scribi fecit et clausit die et anno gero supra.

Núm. 21. 1252, març, 23. Barcelona

El bisbe de Barcelona, Pere de Centelles, designa Pere Albert com a marmessor del seu testament, entre d'altres, i amb el consell de sant Ramon de Penyafort i els altres frares predicadors.

Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 24 de Sta. Caterina, f. 371.

Jaume VILLANUEVA (ed.), *Viaje literario a las iglesias de España*, XVII, Madrid, 1851, p. 354-360 (un error tipogràfic ubica el document a les pàgines 254-260), doc. núm. LXIII; Ferran VALLS TABERNER, «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort», AST, núm. 5, 1929, p. 21-24, doc. núm. XI; reeditat a «Biblioteca Ivridica», Saragossa, 1991, p. 31-35, doc. núm. XI; José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario...*, Barcelona, 1954, p. 100-104, doc. núm. LXXX (aquests dos autors dataren un any abans, equívocament, aquest document).

In Christi nomine. Nos frater Petrus, Dei gratia Barchinonensis episcopus cum consilio et voluntate prioris Sanctae Caterinae, facimus nostrum testamentum sive ultimam ordinationem in nostro sensu et sana memoria. In quo eligimus manumissores nostros Arnaldum de Gurbo, archidiaconum, Ferrarium de Lauro, sacristam, Bernardum de Cintillis, Petrum Arberti, Bernardum de Pirariis et Raymundum de Monte-Signo, canonicos Barchinonenses, Guillelmum de Lacera, Iacobum Gerardi, et Gerardum de Villafrancha. Et primum mandamus solvi et restitui, sine aliquo diffugio et malitia et strepitu causarum, omnia debita et iniurias et offendas cunctas a nobis, dum essemus sacrista, et postquam fuimus episcopus, etiam alias, in quibus teneamur tam

pro nobis, quam pro aliqua persona, secundum quod continentur in memoriali nostro, quod est in domus Sanctae Caterinae, et etiam alia quae poterunt probari per testes vel per scripturas, vel aliam legitimam declarationem secundum Deum et forum poenitentiale. Et haec omnia fient ad arbitrarum manumissorum nostrorum cum consilio prioris fratrum Praedicatorum Sanctae Caterinae, vel locum ipsius tenetis, et fratribus Raymundi de Pennaforti, vel alterius eorum, si ambo commodum haberi non possent. Et ad solvenda sive restituenda omnia dicta debita et iniurias et offensas, quas contraximus dum essemus sacrista, assignamus de praesenti et obligamus omnia bona nostra, mobilia et immobilia, et specialiter omnes emptiones quas fecimus dum essemus sacrista, videlicet, leudas quas emimus a Guillelmo de Mediona et Saurina uxore eius; et de praesenti assignamus et tradimus specialiter ad debita et iniurias et offensas quas fecimus dum essemus sacrista, ipsos octingentos quinquaginta morabatinos quos habuimus de honore nostro Santi Quirici de Terracia, quem vendidimus Bernardo de Cintillis, et ipse Bernardus vendidit Berengario Suavi, civi Barchinonensi. Quos morabatinos iam tradidimus Ioanni Poncii, campsori Barchinonensi, ad solvendos in debitis et iniuriis antedictis. Et quod in continenti vendatur de dictis leudis, si necesse fuerit, tanta pars, quod de praetio ipsius partis satisfiat quarellantibus et iniuriam passis, quibus tenebamur tempore electionis nostrae, scilicet, dum eramus sacrista; salvis tamen ante omnia in ipsis leudis, ducentis solidis censualibus, quos olim assignavimus sacristae ecclesiae Barchinonensis pro restitutione honoris Dertusae, quem vendimus, et pro qualibet offensa seu iniuria, quas alias ei teneremur; et salvis etiam centum quinquaginta solidis censualibus, quos assignavimus in eisdem leudis elemosinae praedecessoris nostri pro escambio honoris qui est prope ecclesiam Sanctae Caterinae quem dedimus domui Sanctae Caterinae; salvis praeterea centum solidis censualibus magistro Raymundo, canonico Barchinonensi, quos eidem assignavimus in ipsis leudis pro iniuriis et offensis, in quibus nos, et Bernardus de Medalia, nepos noster, canonicus quondam Barchinonensis, sibi tenebamur. Et istam venditionem facient manumissores nostri statim post obitum nostrum, si necesse fuerit; et sis ipsa venditio adeo firma et stabilis, ac si a nobis personaliter esset facta. Nos enim laudamus et approbamus de praesenti illam venditionem. Solitis autem debitis et restitutis iniuriis et offensis quas contraximus ante electionem nostram, et deductis ducentis solidis sacristiae et centum quinquaginta solidis elemosinae et centum solidis magistri Raymundi, assignamus de praesenti in ipsis leudis altari Sancti Martini, constructo a nobis in claustrum Barchinonensi, et presbytero eiusdem, scilicet, Petro Iulio, qui nunc est et successoribus suis trescentos quinquaginta solidos Barchinonenses in perpetuum censuales; et quod presbyter illius alteris, qui ibi est, vel pro tempore ibi fuerit faciat annuatim in perpetuum in ecclesia Barchinonensi anniversarium pro anima nostra secundum consuetudinem ipsius ecclesiae. Et volumus et mandamus, quod post mortem nostram, quandocumque ipsum altare vacare contigat, praedicti praesbyteri institutio fiat per episcopum et capitulum infra mensem; alioquin episcopus per se faciat institutionem presbyteri antedicti. Quibus omnibus completis, totum residuum dictarum leudarum, et omnia alia bona nostra mobilia et immobilia quae habebamus et quae ad nos poterant pertinere aliqua ratione tempore confirmationis nostrae, praeter mansum quem haemus in termino castri de Monte-Tornesio, quem iam dedimus et etiam nunc damus monasterio Sanctae Mariae de Ioncheres, damus et assignamus de

presenti elemosinae ecclesiae Barchinonensis, ita quod elemosinarius Sedis Barchinonensis, qui pro tempore ibi fuerit, procuret perpetuo annuatim semel in quolibet mense mensam fratrum Praedictorum Barchinonensium, et etiam bis in anno mensam monialium domus Sancti Antonini Barchinonensis, ordinis Sancti Damiani, et quod dictus elemosinarius donet pro qualibet procuracione fratrum Minorum et dictarum monialium tres morabatinos in auro. Et de eo, quod residuum fuerit reficiat pauperes in refectorio ecclesiae Barchinonensis, secundum quod alii pauperes in refectorio ecclesiae Barchinonensis, secundum quod alii pauperes reficiuntur ibidem; ita tamen quod de praedictis instituatur ibidem numerus pauperum secundum cognitionem manumissorum nostrorum et episcopi et capituli Barchinonensis. Item volumus et mandamus quod debita solvantur et iniuriae et offensae restituantur quae contraximus postquam fuimus episcopus confirmatus, de omnibus bonis nostris mobilibus quae a flumine Lupricati ultra et in Maioricis habebimus ratione episcopatus tempore mortis nostrae et secundum ordinationem quam nuper fecimus cum assensu capituli cum instrumento. Et quia tempore quo fuimus episcopus confirmatus habebamus in mobilibus ultra summam decem millium solidorum, quae omnia expendimus in usus episcopatus, volumus et mandamus quod de omnibus mobilibus quae tempore mortis nostrae habebamus a flumine Lupricati citra, in recompensationem praedictae summae solvatur, et restituatur in debitis et iniuriis tempore sacristae contractis, si non suffecerint superius ad hoc assignata summa decem millium solidum. Et si suffecerint quae superius assignata sunt, de ipsis mobilibus nostris solvantur, simul cum aliis assignatis ad haec debita, iniuriae et offensae quas contraximus postquam fuimus episcopus confirmatus. Et si praedicta omnia non sufficiant, et necesse fuerit, in solutione debitorum, et restitutione iniuriarum quae tempore episcopatus contracta fuerunt, vendatur adquisitio quam a Veil de Guarnal, in domo et pertinentiis de Vilardida, salva pactione quae est inter nos et ipsum et uxorem eius et filios eorum; et emptio quam fecimus a militibus de Bessons, de domo Cuguyada; et omnes aliae emptiones quas fecimus in toto termino castri Villae-rotunda; et Montis-Macelli; et de praetio ipsorum satisfiat omnibus supradictis usque ad ultimum quadrantem, ad arbitrium dictorum manumissorum cum consilio dictorum fratrum. Solutis vero debitis omnibus et restitutis iniuriis et offensis a nobis contractis, dimittimus a monasterio de Ioncheres centum morabatinos. Item restituimus et deffinimus de praesenti monasterio Sancti Petri de Rosis illud feudum quod olim tenuimus ab eo, apud Provincianam, et quod nunc tenet Arnaldus de Gurbo, archidiaconus. Iniungentes firmiter eidem quod ipse possessiones illas restituat dicto monasterio, sine defugio et mora; et mandamus, quod si quam intulimus iniuriam monasterio praedicto, vel sibi in aliquo tenemur, quod restituatur ei per manumissores nostros. Item mandamus quod debita et iniuriae antecessoris nostri, de quibus non est adhuc satisfactum, solvantur integre et restituantur incontinenti, non obstantibus transactionibus sive compositionibus, si quas fecimus in praeiudicium illorum quibus erat restitutio facienda. Et si successor noster, qui pro tempore fuerit, noluerit vel impedierit hoc facere, volumus et mandamus quod omnes emptiones, acquisitiones et patrimonium praedecessoris nostri sine dilatione vendatur, et de praetio illorum et de residuo, si quod fuerit de emptionibus et acquisitionibus a nobis factis in termino Montis-Macelli, et Ville-rotundae, post restitutionem iniuriarumstrarum et solutionem debitorum nostrorum, plenarie satis-

fiat omnibus quaerelantibus et iniuriam passis ab ipso predecessore nostro, ad arbitrium dictorum manumissorum et cum consilio dictorum fratrum, secundum quod dictus episcopus predecessor in suo testamento mandavit. Rogamus etiam dictum archidiaconum et Bernardum de Cintillis et omnes alios manumissores nostros, quod habeant talem provisionem de bonis nostris circa nostram familiam, qualem eos habere deceat et saluti animae nostrae viderint expedire. Et si omnes manumissores nostri supradicti in hiis omnibus quae superius scripta sunt exequendis non poterunt vel noluerint interesse, archidiaconus vel Bernardus de Cintillis, si praesens fuerit, cum uno vel duobus de praedictis manumissoribus, et cum consilio prioris fratrum Praedicatorum vel ipsius locum teneantis, et fratris Raymundi de Pennaforti, vel alterius eorum, praedicta omnia exequantur, raturum de praesenti perpetuo habentes quidquid per ipsos factum fuerit. Manumittimus etiam post obitum nostrum et liberos facimus Bartholomeum, cochum nostrum, et sororem eius Guillelmam, et filios eorum habitos et habendos, cum omnibus bonis suis. Item supplicamus domino Tarrachonensi archiepiscopo, qui pro tempore fuerit et domino regi et domino Gastoni, ut, sicut de ipsorum benevolentia et liberalitate specialiter confidimus, istam praesentem ordinationem nostram seu ultimam voluntatem faciant effectui mancipari; contradictoris, si qui forsitan erunt, vel impedire volentes compellendo, propter Deum, ut a contradictione huiusmodi resilerent. Item volumus et mandamus quod si super ista ultima dispositione sive ordinatione nostra oriretur aliqua dubitatio, archidiaconus cum ille manumissoribus, quibus videret expedire, et cum consilio dictorum fratrum vel alterius eorum, declarent illam dubitationem, prout, secundum Deum, saluti nostrae animae viderint expedire. Et si haec nostra ordinatio non valet ut testamentum, volumus et mandamus quod valeat iure codicillorum vel iure etiam cuiuslibet ultimae voluntatis sive ordinationis. Actum est hoc x kalendas aprilis, anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo primo.

Signum fratris Petri, Dei gratia Barchinonensis episcopi, qui praedicta omnia et singula laudamus, approbamus, et firmamus coram manumissoribus, et fratri Raymundo de Pennaforti, et fratri Arnaldo Segarra, et fratri Arnaldo Salamonis, et aliis fratribus ordinis fratrum Praedicatorum, et multis aliis testibus, in manu Petri de Bages, notarii publici Barchinone, eo quia aggravati infirmitate quam patimur, non possumus firmare manu propria, prout consuevimus, volentes quod hoc firmamentum factum a nobis coram praedictis in manu dicti Petri de Bages sit adeo firmum et stabile, ac si a manu nostra propria esset scriptum. Ego Arnaldus de Gurbo, Barchinonensis archidiaconus, qui hoc firmo. Signum Ferrari de Laro Barchinonensis sacristae. Signum Petri Arberti, Barchinonensis canonici. Signum Bernardi de Pirariis, Barchinonensis canonici. Signum Raymundi de Monte-signo, Barchinonensis canonici. Ego Gerardus subscribo. Signum Petri de Bages, notarii publici Barchinone, Signum Iacobi Dei gratia regis Aragonum Maioricae et Valentiae, comitis Barchinone et Urgelli et domini Montispessulani, quia praedicta omnia laudamus et confirmamus; oppositum mandato eiusdem domini regis per manum Petri Andreae, scriptoris sui, apud Flix, viii kalendas madii, anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo secundo. Signum Mathaei Lupeti, notarii publici Barchinone, qui haec scripsit, et clausit in scribania Petri de Bages, notarii, cum litteris emendatis in xxiii linea ubi dicitur «sive», die et anno quo supra.

Núm. 22. 1252, octubre, 12. Osa

Testament del bisbe d'Osa, Vidal de Canyelles, que també fou preposít del mes de novembre quan fou canonge de Barcelona, on consta una disposició testamentària i encarrega a Pere Albert que la porti a terme.

Dos exemplars conservats: ACO, 6-338. (Signatura antiga: «arm. vi, lli-gall 5, perg. núm. 338»); Llibre de la Cadena, 282, doc. núm. 532 (còpia).

Ricardo del ARCO GARAY (ed.), «El famoso jurispérito del siglo XIII, Vi-dal de Cañellas, obispo de Huesca. Noticias y documentos inéditos», BRABLB, abril-juny, 1916, p. 518-520, doc. x.

(Q)uia nemo in carne positus mortem evadere potest. Idcirco in dei nomine. Nos Vitalis dei gratia oscensis Episcopus, in nostro pleno sensu et sana memoria ac intri-ga constituti scienter et consulte nostrum condimus testamentum, omnibus aliis us-que modo conditis revocatis hoc confirmantes perpetuo valiturum. In quo eligimus et instituimus manumissores nostros Alfonsus de Orna Sacristam oscensem, Berenga-rium de Cannellis fratrem nostrum, et Berengarius de Civaderia, quibus rogando pre-cepimus ut ipsi res et bona nostra distribuant, et voluntatem nostram exequantur bona fide iuxta possibilitatem suam sicut inferius pervenerint ordinatum. In primis dimittimus corpus nostrum sepeliendum in Ecclesia Cathedrale Oscensis, volentes et mandantes quod sepultura nostra fiat bene et honorifice de omnibus mobilibus nos-tris que sunt in domo nostra, et si forte illa non suffecerint () supplementum de aliis mobilibus nostris ubicumque sint. Item volumus et laudamus quod de pane et vino et ovibus nostris que hodie habemus, et de medietate fuste nostre solvatur debita nostra in quanto suffecerint hec predicta. Resuduum autem predictorum debitorum solvat ecclesia de bonis mense episcopalis, et inter debita ista volumus et mandamus quod solvatur uxori Dominici tolla medietas illius debiti de quo nos ab ipso Dominico tol-la ratione injuriarum nobis ab eo illatarum fuimus per sententiam absoluti. Item di-mittimus hereditatem nostram de Valencia ecclesie Sancte Marie de Salis sum hac vi-delicet conditione quod primo de hereditate illa et de residua medietate fuste nostre solvantur legata et restituantur injurie ac solvantur debita infrascripta, et residuum predictae hereditatis tradatur predictae ecclesie sancte Marie de Sales. In primis dimit-timus predicto Berengario de Cannellis fratri nostro CCC morabatinos, et dicto Alfon-so de Orna Sacriste oscensis C morabatinos, et Arnaldo de Banneris mille morabati-nos, et Guillelmeno de Penna fideli nepoti nostro CCC morabatinos, et Bernardono fratri eius C morabatinos, et Petro de Turre CC morabatinos, et Raymundo de Rivo Sicco quingentos morabatinos, Bernardono fratri eius L morabatinos et don Berenga-rio de Civaderia centum quingentam morabatinos. Item dimitimus Geraldone de Banneris fratri dicti Arnaldi omnes libros nostros Juris Civilis, et Decretales, et volu-mus redimantur libri predicti et traduntur dicto Geraldono. Item dimittimus ipsis duobus fratribus Arnaldo et Guillelmo de Banneris omnes lapides nostros preciosos. Item volumus et mandamus quod distus Arnaldus de Banneris habeat equum quem

iam sibi dedimus, et unum mulum, et Petrus de Turri habeat similiter equum quem iam sibi dedimus, et unum mulum, et Guillelmonus de Penna fideli nepos noster predictus habeat mulam quam equitare consuevit, et dictus Raimundus de Rivo Sicco habeat similiter mulum quem equitare consuevit, et Geraldonus de Banneris predictis habeat Roncinum quem equitare similiter consuevit. Item volumus et mandamus quod solvantur dicto Arnaldo de Banneris ea que pro nobis debet in Osca, et c. solidum jaccensem quos pro nobis manulevavit in Ilerda. Item solvantur nonaginta solidum jaccensem Petro de Turri quos de suo pro nobis expendit. Item volumus et mandamus quod restitutor Guillelmo de Rivo Sicco clerico nostro quicquid nos habuimus de portione sua de Barbastro, ex quo eum fecimus porcionarium ipsius loci. Item recognoscimus quod debemus dicto Berengario fratri nostro de Cannellis DC solidum jaccensem pro quodam Equo quem ab ipso habuimus, quos mandamus sibi solvi de predictam hereditatem Valencie et medietate fuste nostre, simul cum aliis injuriis et legatis. Item dimittimus quod de eiusdem solvantur debitum magistri Raimundi roderice Barchinone, et CCXXX solidum jaccensem quod debemus Bernardo Barchinone notario nostro pro uno mulo quem ab ipso habuimus, et CXX solidum jaccensem quos debemus domine Agneti uxori dicti Berengarii de Cannellis pro uno Tapete quem habuimus ab eadem. Item dimittimus fratribus minoribus oscensis CCC solidum jaccensem, et fratri Johanni de Hospitali eiusdem ordinis L solidum jaccensem pro se. Item dimittimus eisdem fratribus pro vestuario centum L solidum jaccensem. Item dimittimus fratribus predicatoribus Barchinone triginta morabatinos, de quibus iam habuerint c. solidum barchinonensem. Item dimittimus Ecclesie Sancti Petri de Siresia quingentos solidum jaccensem pro emenda hereditatis de Bardossella scilicet de Gorduno quam nos vendidimus, que pertinebat ad ipsam ecclesiam, de quibus quingentos solidos emantur possessiones ad opus ecclesie antedictae. Item dimittimus Sancio de Boleya archidiacono Oscensis Camere et Jaccensis pro emenda expensarum captoris sue, c. solidum jaccensem. Item dimittimus dominico Pepini abbati de Ayn centum XXVII solidum jaccensem quos expendit de suo pro nobis in Astorito. Item dimittimus Urrace Baptiçate que fuit de gente iudeorum CCC solidum jaccensem, ultra ea que sibi debemus. Item recognoscimus quod dum eramus prepositus mensis novembris in ecclesie Barchinone fecimus injuriam cuidam puelle de provincialibus filie Bonafiaç usque ad Millem solidum barchinonensem ut nobis videtur, et hiis scit Petrus Arberti canonicus barchinonensis, et ideo volumus et mandamus quod ad recognitionem ipsius Petri Arberti restituantur dicte Mille solidi vel etiam pleni()plibus sibi tenemur mulieri predictae vel heredibus suis. Item quod Marimundus de Plicamanibus Civis barchinone olim defunctus dicebat se ius habere in domibus quas nos habemus in Valencia ex donatione domini Regis, volumus et mandamus quod instrumenta nostra et heredum dicti Marimundi que confecta fuerint super acquisitione dictarum domorum, ponantur in manu fratris Raimundi de Penna forti predicatoris barchinone, et fiat de domibus illis secundum quod ipse frater Raimundus cognoverit faciendum. Item volumus et mandamus quod restituantur Petro Marcho Archidiacono vallensis domus sue de Valencie quas nos tenebamus simul cum nostris. Item dimittimus Abraym Abarralle Alphaquino fisico nostro XX morabetinos. Volumus etiam et mandamus quod dictas injurie nostre restituantur et emendatur que () poterunt inveniri. Omnia autem bona nostra expressa et non expressa, dimittimus in posse predictorum.

A. de Orna sacriste oscensis, Berengarii de Cannellis et Berengarii de Civaderia, volentes et mandantes quod ipsi compleant et compleri faciant omnia supradicta prout superius sunt expressa, et possint vendere dictam fustam et totam dictam hereditatem Valencie vel partem ipsius pro exequendis predictis, prout eis visum fuerint expedire. Et si porte successor noster vel aliquis alius impediret vel impediri faceret, predictos scilicet Alfonsum de Orno sacristam oscensem, Berengarium de Cannellis et Berengarium de Civaderia in predictis vel in aliquo predictorum, supplicamus domino Rege, et misericordiam ipsius et auxilium imploramus quod ipse manuteneat et defendat eos e faciat compleri omnia predicta prout a nobis sunt superius ordinata.

Sunt testes huius testamenti Arnaldus de Rosanis Archidiaconus de Sarraulo, et Andreas de Claris vallibus Canonicus oscensis. Actum est hoc apud Oscam in palacio dicti domini Episcopi, III idus octobris, Anno domini MCCLII. Era MCC nonagesima. Ego Guillelmus de loças publicus oscensis notarius hanc cartam scripsi de mandato predicti domini episcopi, et in XVIII linea rasi et rescripti ubi dicitur XXVII et in XXVIII linea ubi dicitur fisico nostro xxti, et hoc sig+num feci.

Núm. 23. 1252, octubre, 22. Barcelona

Pere Albert és present en la sentència dictada per Guillem de Montcada, Ramon Berenguer d'Ager i Guillem d'Anglesola, amb l'assessorament de Guillem de Soler, canonge de Lleida, jutges assignats per Jaume I, amb motiu de la ruptura de la treva, establerta pel rei Jaume, entre el vescomte de Cardona i els seus enemics.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 89, núm. 1305. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Mides: 380 × 394 mm; i núm. 1305 duplicat. Mides: 416 × 300 mm. (Ubicació antiga: «arm. 10 de Manresa, Sac N, núm. 305»).

Ambrosio HUICI i M. Desemparados PECOURT (ed.), *Documentos de Jaime I de Aragón (1251-1257)*, Saragossa, 1978, p. 77-79, doc. núm. 602; M. del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *La Baronía de la Conca d'Òdena*, Barcelona, 1990, coll. «Textos i Documents», núm. 25, p. 175-177, doc. núm. 104.

In Dei nomine. Pateat cunctis, presentibus atque futuris, quod causa vertebatur inter dominum Iacobum, Dei gratia regem Aragonum, Maioricarum et Valencie et comitem Barchinone et Urgelli ac dominum Montispesulani, ex una parte, et nobilem Raimundum, vicecomitem Cardone, ex altera, coram nobilibus Guillelmo de Montecatano, Raimundo Berengarii de Ager et Guillelmo de Anglearia, iudicibus datis a domino rege et coram assessore eorum Guillelmo de Solerio, canonico Ilerdensi, coram quibus dominus rex libellum suum obtulit in hunc modum:

Conquerimur nos Iocobus, Dei Gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli ac dominus Montispesulani, vobis Guillelmo de Monte-

catano, Raimundo Berengarii et Guillelmo de Anglearia, iudicibus a nobis datis, de Raimundo, vicecomite Cardone, quod cum nos dederimus treugas inter ipsum et inimicus suos, scilicet, Guillelmum de Cerveillo, Berengarium de Anglearia, Petrum de Queralt, Berengarium Arnaldi de Anglearia, Petrum de Berga, Galcerandum de Pinos et valitores et eas non servavit cum eas servare teneatur, ymo fregit eas spreto mandato nostro inuadendo loca et terras eorum, homines et bestias capiendo et multa alia malifactorum committendo. Petimus ipsum condemnari et fieri iusticie complementum secundum quod in usatico Barchinone continetur. Item petimus condemnari quod treugas a nobis datas inter ipsum et inimicos suos et quas decetero dabimus inter ipsum et inimicos suos teneat et observet. Actum est hoc 11 idus maii, anno Domini MCCL secundo

Cui libello Raimundus de Cardona respondit in hunc modum:

Respondet Raimundus, vicecomes Cardone, et petitionem domini regis quod verum est quod idem dominus rex mandavit de facto cum de iure consuetudinario non debeat treugas inter eundem Raimundum, ex una parte, et inimicus suos contentos in libello, ex altera, et non servavit dictas treugas quia non tenebatur propter consuetudinem Catalonie que talis est: Quod magnates sive probi homines possunt inter se guerram habere ita quod dominus rex non debet eam prohibere nec dare treugas aut mandare inter eos nisi in casibus infra scriptis: videlicet, quando dominus rex facit guerram cum inimicus suis; item quando facit exercitum generalem contra inimicos suos; item quando convocat curiam generalem, in quibus casibus tenetur servare eius treguas. Unde cum ipse non mandavit treugas predictas in aliquo predictorum casuum, dicit dictus Raimundus quod non fregit treugas et ideo dicit se non teneri ad tenendum seu observandum suas treugas nisi in casibus supradictis et alia petita fieri non debere. Hoc respondet saluis exceptionibus suis.

Quibus dominus respondit ut inferius continentur:

Dicit dominus rex et confitetur verum esse quod potest mandare treugas inter ricos homines habentes guerram ad invicem non solum in predictis tribus casibus positis per Raimundum de Cardone set etiam generaliter in omnibus casibus quodcumque domino regi placuerit ex plenitudine sue potestatis sibi date per consuetudinem.

Et iudices induxerunt probationes utrique parti prout in actis plenius continetur. Receptis igitur testibus quos utraque pars voluit producere et facta eorum publicatione ac diligenti examinatione quantum ad dicta testium et factis allegationibus iuris ab utraque parte post plenam partium renunciacionem, iudices, habita deliberatione cum nobilibus Catalonie in curia existentibus et habito quam plurimum sapientum consilio per assessorem eorum Guillelmum de Solerio, partibus presentibus in die assignata, suam protulerunt sententiam in hunc modum: Nos supradicti Guillelmus de Montecatano, Raimundus Berengarii de Ager et Guillelmus de Anglearia, asidente nobis Guillelmo de Solerio, canonico Ilerdensi, auditis rationibus partis, visis et perlectis atestationibus ab utraque parte productis et diligenter examinatis, cum nobis constet per confessionem Raimundi de Cardona quod dominus rex dederit treugas inter Raimundum Raimundi de Cardona quod dominus rex dederit treugas inter Raimundum de Cardona et valitores suos, ex una parte, et inimicos suos, scilicet, Guillelmum de Cerveillo, Berengarium de Anglearia, Petrum de Queralt, Berengarius Arnaldi de

Anglearia, Petrum de Berga, Galcerandum de Pinos et valitores eorum, ex altera, quas ipse Raimundus non servavit, condemnamus eum quod veniat propter hoc in manu domini regis cum omnibus rebus suis ad faciendum eius voluntatem iuxta laudamentum curie sicut in usatico Barchinone continetur et tenatur sibi servare treugam quam dominus rex dedit inter ipsum et dictos suos inimicos ad certum tempus si illud tempus nondum sit finitum; in eo vero quod dominus rex petit ipsum Raimundum de Cardona condemnari ad observationem treugarum quas ipse dominus rex decetero dedit inter ipsum et inimicos suos taliter difinimus quod in guerras quas de novo movebit Raimundus de Cardona vel movebuntur contra ipsum servet dictus Raimundus treugam quam dominus rex dabit inter ipsum et inimicos suos ad certum et moderatum tempus, itaque treuga data sit talis inspecte qualitate personarum et negotii pro quo fiet guerra quod non videatur pax esse vel imponere finem guerre. Saluamus etiam domino regi illos tres casus in quibus Raimundus de Cardona confessus est se debere teneretreguas domino regi, scilicet, cum dominus rex habet gerram cum inimicos suis vel vecit exercitum generalem vel convocat curiam generalem. In quibus omnibus observandis eo modo quo superius dictum est Raimundum de Cardona et procuratorem Poncium de Cervaria, presentem sentencialiter condemnamus. Lata sententia ista in Barchinona, XI kalendas novembris, anno Incarnationis MCCL secundo in hospicio Arnaldi Rubei. Sig+num Guillelmi de Montecatano. Sig+num Raimundi Berengarii de Ager. Sig+num Guillelmi de Anglearia. Sig+num Guillelmi de Solerio, canonici Ilerdensis.

Presentibus: Arnaldo, Dei gratia episcopo, Ferrario dez Lor, sacrista, Petro Arberty, canonico Barchinone, Petro de Graninnaria, tenente locum castellani Emposte, Berengario de Cardona, Petro de Berga, Bernardo de Centeilles, Guillelmode Aguiló, Arnaldo Surdi, Berengario de Castro Aulino, Ferrando Petri de Pina, Martino Petri, iusticia Aragonie, Guillelmo de Sala, cive Ilerdensi, Geofrido de Terracia, archidiacono Gerundensi, Bernardo, archidiacono Maioricensi, Bernardo Anaiaarii, archidiachono Ilerdensi, Guillelmo de Lacera, Romeo Durfort, Berengario Ermen-gaudi, civibus Barchinone, et multis aliis. Berengarius Bardina, notarius publicus Ilerdensis, hanc sententiam scripsit mandato iudicum predictorum loco, die et anno prefixis et hoc sig+num fecit.

Núm. 24. 1235, juliol, 13. Barcelona

Pere Albert consta com a testimoni en el document que recull el conveni on, d'una banda, figura la promesa de Ramon Guillem II d'Òdena feta a Jaume I, per la qual es compromet a restituir totes les persones, civils i eclesiàstiques, que li presentin queixes per motiu de les violències i rapinyes que contra ells va cometre. I de l'altra, la prestació d'homenatge al rei: fide et homagio promitto vobis domino regi, per la qual es compromet a ajudar-lo contra el seu fill l'infant Alfons, el vescomte de Cardona i davant qualsevol que li declari la guerra.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 90, 1338. (Ubicació antiga: «arm. 11 de Vilafranca, sac C, núm 324»). Mides: 240 × 320 mm.

M. del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ (ed.), *La Baronía...*, cit. 182-184, doc. núm. 108.

Noverint universi quod ego Raimundus Guillelmi de Otina convenio et promito vobis illustri domino Iacobo, Dei Gratia regi Aragonum, Maioricarum et Valencie, comiti Barchinone et Urgelli et domino Montispesulani, quod hinc usque ad duos annos continuos et completos faciam plenam solutionem et restitutionem omnibus hominibus, tam personis ecclesiasticis quam laycis quam quibuscumque aliis personis terre vestre, qui de me querimoniam proposuerunt usque nunc vel proponunt ad hinc usque ad festum Sancti Iohannis iunii proxime venturum et ad eodem festo Sancti Iohannis usque ad unnum, ratione rapinarum seu violenciarum que ab eis actenus habui vel recepi. Itaque omnes illi, qui de me querimoniam proponunt vel proponunt ratione predicta, iurent in legalitate sua ea que amiserunt vel que ego eis abstuli et, prestito sacramento, ego faciam eis solutionem vel restitutionem de rapinis et violenciis supradictis, excepto tamen facto de Pulcro Loco, qui sit in posse vestro et iudicetur et terminetur ad cognitionem vestram et curie vestre secundum iuris ordinem, et exceptis etiam debitis et fideiussionibus.

Est si hoc non facero vel complevero usque in dictum terminum vel alius per me, ego de presenti soluo et diffinio vobis et vestris per me et meos in perpetuum castrum meum de Otina cum terminis et pertinenciis suis et forciis et cum fidelitate, homagio et servicio, dominacionibus et iurisdiccionibus et quibuscumque aliis que habeo et habere debeo et antecessores mei habere consueverunt in castro predicto.

Quequidem omnia supradicta et singula dono vobis et vestris, nomine pene, per hereditatem propriam, francam et liberam cum omni dominatione et iurisdiccione que habeo et habere debeo in predictis, extrahens hec omnia et singula de meo meorumque iure, dominio et posse et eadem in vestrum vestrorumque ius, dominium et posse transfero irrevocabiliter, iuducendo vos et vestros de predictis omnibus in corporalem possessionem pleno iure ad faciendum inde vestram vestrorumque libere voluntatem sine obstaculo et retuntu meo et meorum et nullius persone. Ego enim, scienter et consulte et ex certa scientia, renuncio omni iuri, divino et humano, publico et privato, comuni et singulari, scripto et non scripto sive consuetudinario, et specialiter usaticis Barchinone et cuilibet alii iuri et consuetudini que in predictis vel in aliquo predictorum possent michi vel meis prodesse et vobis vel vestris in aliquo obesse.

Promitto etiam vobis quod si contingeret me incidere in penam predictam et eam comiti statim omnia supradicta et singula vobis sint liberata et soluta et nunquam ero inde vester dispaccatus, immo promitto vobis et vestris bona fide hec attendere et complere.

Preterea promitto vobis quod infra hos predictos duos annos non gerregiabo vobiscum nec faciam vobis vel hominibus aut terre vestre, palam vel occulte, aliquod malum pro aliquo homine de mundo, imo promitto vobis valere et inuare contra Alfon-

sum, filium vestrum, infantem Aragonum, et contra Raimundum, vicecomitem Cardone, et contra quoslibet alios et vestris guerram aliquam inferentes.

Verum cum ego sim modo absens a presencia domini regis, promitto hec omnia supradicta et singula domino regi, absenti tanquam presenti, et vobis Ferrario Geraldii, vicario eius in Barchinona, stipulanti pro eo, attendere et complere et firmiter observare et non in aliquo contravenire.

Et ut hec, que dicta sunt, maiorem obtineant firmitatem facio vobis dicto vicario, nomine domini regis, homagium ad forum Aragoniae et iuro per Deum et eius Sancta IIII or Evangelia, manibus meis corporaliter tacta, predicta attendere et complere et firmiter observare, sub quo etiam sacramento, fide et homagio promitto vobis domino regi quod infra unum mensem postquam evasero captionem comparebo coram vobis et tunc in posse vestro faciam vobis homagium ore et manibus et sacramentum super complendis et attendendis supradictis.

Actum est hoc tercio idus iulii, anno Domini millesimo CCL tercio.

Sig+num Raimundi Guillelmi de Otina, qui hec laudo et firmo et iuro.

1a columna: Testes huius rei sunt: dominus Arnaldus, Barchinone episcopus, Magister Berengarius de Turre, decanus, Petrus Arberti.

2a columna: Bernardus de Sancta Eugenia, Bernardus de Piraniis, Barchinone canonici, Bernardus de Scintillis, Berengarius de Sancto Vicentio.

3a columna: Raimundus de Guardia, Bernardus de Guardia, Berengarius de Vico.

Sig+num Petri Marchesii, publici Barchinone notarii, qui hec scribi fecit et clausit die et anno quo supra.

Núm. 25. 1254, juliol, 6. Barcelona

Sentència donada per Jaume Gerard i Pere Albert, canonges de Barcelona, per manament de Jaume I, en la disputa entre el jueu Vidal Ruben i Pere de Malla, sobre la construcció d'un molí. Condemnen Pere de Malla a pagar seixanta morabetins a Vidal Ruben pels danys i perjudicis causats a aquest.

ACB, perg. 1-1-2451. (Signatura antiga: «*Diversorum A*, doc. núm. 2451»). Mides: 199 × 238 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*. Lletre cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació. Porta la signatura autògrafa de Pere Albert. Hi figura, també, com a testimoni, el seu germà Pasqual, llavors encara rector de Piera.

Carme BATLLE (ed.), «La casa burgesa en la Barcelona del segle XIII», *La societat barcelonina a la baixa edat mitjana*, Acta Mediaevalia, annex I, 1982-1983, p. 40-41, núm. 4. Datat erròniament el 30 de juny de 1254.

Noverint universi quod nos Jacobus Gerardi et Petrus Arberti, barchinonensis canoniciis recepimus litteras domini regis in hac forma: Jacobus Dei gratia rex Aragonum, Majoricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispessu-

lani, dilectis suis Petro Arberti, canonico Barchinonensi, et Jacobo Gerardi, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatinus visis presentibus videatis et cognoscatis utrum casale illud molendini, quod Raimundus de Medalia nunc de novo construxit ante trileam judaycam, est vel sit in dampnum sive prejudicium Vitalis Ruben, judei, constructum; et si inveneritis vel cognoveritis predictum casale et molendinum in dampnum sive preiudicium dicti Vitalis, judei, fore constructum dampnum sive gravamen quod ratione predicti operis sive constructionis sustineat vel sustinere debeat eidem restitui faciatis, prohibentes ne in predicto opere aliquis procedat quousque eidem Vitali vel suis de dampno illato ad vestram noticiam plenarie fuerit satisfactum; injungentes vicario et baiulo Barchinone ex parte nostra quod compellat et distringant dictum Raimundum ad complendum et observandum ea que vos super premissis decreveritis esse facienda. Datum Barchinone idus februarii. Harum igitur auctoritate litterarum evocatis partibus et viso pluries loco in quo hedificium factum est a Raimundo de Medalia, habita extimatione et consideratione illius loci, habito etiam multorum bonorum virorum consilio et earum potissime qui illius rei et loci noticiam habent et qui de uso et consuetudine civitatis super valore et dampno huiusmodi rerum plenam noticiam habere noscuntur, pronunciamus dictum Vitalem esse dampnificatum propter hedificium casalis scilicet molendinorum ceptum et factum a Raimundo de Medalia, quod dampnum extimamus valere sexaginta morabatinos, in quibus restituendis ipsi Vitali prefatum Raimundum condempnamus pro hedificio scilicet quod factum et inceptum est ut illud quod inceptum est possit hedificare et extollere ad usum dictorum molendinorum post solutionem dictorum sexaginta morabatinorum expressim prohibentes prefato Raimundo quod ante dicti dampni restitutionem nichil possit ibi operari et quod paries antiquus, quis erat dicti judei, sit ex nunc medius inter istud hedificium quod fecit Raimundus de Medalia et honorem dicti Vitalis Ruben, itaque ad ipsos equaliter pertineat et sit paries medianus iuxta consuetudinem civitatis. In hac extimatione non deducimus nec deducere intelligimus nisi tamen illud spacium quod pro casali molendinorum inceptum est et occupatum extra dictum parietem versus viam, qui paries perpetuus sit communis, et superius continetur. Lata hac sententia pridie nonas julii anno Domini millesimo CC quinquagesimo quarto. S+num Jacobi Gerardi.

Signum + Petri Arberti Barchinonensis canonici.

Testes huius rei sunt Paschalis Arberti rector Ecclesie de Apiaria. Guillelmus de Villa presbyter et Petrus de Nogaria.

Sig+num Petri Vives, notarii publici Barchinone qui hoc scribi fecit et clausit in scribania Petri Marchesii, notarii, die et anno quo supra.

Núm. 26. 1257, novembre, 15. Barcelona

Carta de protecció i salvaguarda de Jaume I a favor d'uns béns que Pere Albert tenia al call jueu, situat al raval de Barcelona, sota el Castell Nou. En el mateix document es descriu amb exactitud la situació, els límits i les portes d'entrada.

ACA, cancelleria, registre núm. 9, f. 48r.

BOFARULL (ed.), «Jaime I y los judíos», *Congreso de Historia de la Corona de Aragón dedicado a Jaime I y a su época*, vol. II, Barcelona, 1909, p. 857, doc. núm. v; Ambrosio HUICI MIRANDA i M. Desemparados CABANES PE-COURT, *Documentos de Jaime I de Aragón (1251-1257)*, vol. III, Saragossa, 1978, p. 297-298, núm. 841.

Quod nos Jacobus etc, considerantes grata et devota servicia, que vos Petri Arberti, Barchinonensis canonicus, devotus et fidelis noster, erga nos semper exhibuistis, tam fideliter quam devote, et vos ex hoc benigno favore et congruo prosequentes, licet iam vos et omnia bona vestra sub speciali guidatico nostro constituerimus; adhuc, tamen, de gracia speciali per nos et successores nostros imperpetuum recipimus su nostro guidatico, custodia et deffensione atque firma emparancia nostra totum illum honorem, quem vos emistis a Maria, uxore quondam G. Iordanis et filiabus suis in burgo Barchinone subtus castrum novum sub alodio et dominio barchinonensis canonice et vestre prepositure mensis novembris, quem quidem honorem dedistis in emphiteosim quibusdam iudeis ibidem comorantibus et in illo honore callem in vestro uso constituistis ex utraque parte clausum ad usum tantum iudeorum ibidem habitancium et illorum, quos vos et habitatores ipsi volueritis. Predictum itaque totum honorem cum calle et domibus ibi factis et faciendis et cum domibus, quas Bartholomeus de Masclans ibidem tenet pro vobis et omnes habitatores loci eiusdem cum rebus et bonis omnibus suis et que in ipso honore et domibus sunt vel fuerunt, autoritate regia guidamus et assecuramus et sub nostra speciali custodia et emparancia ponimus; prohibentes ne aliquis de cetero audeat predicta in aliquo invadere vel violare, dampna, iniurias seu rapinas habitatoribus eiusdem loci et quibuslibet aliis personis ibidem inferre nec cloacas, aperturas, fenestras, prospectus vel aliquas alias servitutes in ipso calle vel domibus predictis imponere, sed ea omnia habeatis libere sub vestro libero et francho dominio et ecclesie sicut ante concessionem dicti callis et donacionem emphiteosis habebatis et tenebatis vos et hii quorum locum habebatis absque alicuius turbacione et contradiccione, adiecto specialiter ut habitatores dicti honoris possint ad usum et deffensionem suam claudere et aperire quocienscumque voluerint de die et de nocte portas callis predicti, quarum una respicit ad orientem, habens ingressum et egressum ad viam publicam que est sub castro novo, alia vero habet similiter egressum in alia via publica versus occidentem; mandantes vicariis, baiulis, curiis, et universis aliis officialibus nostris, presentibus et futuris, quod contra hoc guidaticum nostrum non veniant nec aliquem venire permittant aliqua racione, immo ipsum observent et faciant firmiter ab universis et singulis observari. Quicumque, igitur, contra prefatam concessionem, guidaticum, securitatem seu emparanciam nostram venire in aliquo attemptaverit vel contra predictam prohibitionem vestram aliquid fecerit, iram et indignacionem nostram ac penam qungentorum morabatinorum absque remedio se noverit incursum, dampno illato primitus ac plenarie restituto, et eam penam per predictos vicarios et baiulos ab illis, qui eam comitent repiti et haberi mandamus nostris et successorum nostrorum usibus aplicandam, quociens comitatur.

Datum Barchinone, xvii^o kalendas decembris, anno Domini mccclvii.

Núm. 27. 1257, novembre, 20. ()

Carta de resposta del papa Alexandre IV a Jaume I, sobre un anomenat assumpte secret en el qual havia intercedit Pere Albert.

ACA, cartes reials, Jaume I, caixa 1 (1-125), núm. 112, original. Mides: 145 × 400 mm.

Heinrich FINCKE (ed.), *Acta Aragonensia...*, 3, Aalen, 1966, p. 593-594.

[...] Serenissimo principi suo tamquam domino speciali domino J. Dei gracia illustri regi Aragonum Jordanus domini pape subdiaconus et notarius recommendacionem et paratam ad eius obsequia voluntatem. Noveritis, quod omnibus aliis vestris negociis, pro quibus latorem presencium, notarium vestrum ad sedem apostolicam destinatis, prout melius potui, expeditis super negocio secreto primogeniti vestri, pro quo alias per P. Alberti canonicum Barchinonensem serenitas regia michi scripsit, cum domino summo pontifice tractatum habui diligentem. Quem more solito inveni vobis in eodem negocio favorabilem et benignum. Et quia idem negocium secretum est, congruum fore non vidi, quod actum sit de eodem, vobis per litteras intimare, quia dictus notarius vester, cui ipsum negotium commisi oretenus exponendum vobis, qualiter in illo processerim, exprimet viva voce. Scituri, quod, quandiu vixero, attentus et sollicitusero, ut nichil fieri possit in curia, quod excellencie vestre debeat displicere, licet autem pro predicto negocio magni nuncii venerint nichil tamen consequi potuerunt.

Núm. 28. 1258? ()

Carta secreta de Ramon de Penyafort a Jaume I, enviada per mitjà de Pere Albert, sobre un fet de gran interès per al monarca.

Jaime VILLANUEVA (ed.), *Viaje literario...*, vol. XVII, cit. 305-306, doc. núm. XLV; Ferran VALLS TABERNER, *Diplomatari de san Ramon de Penyafort*, cit. 34, doc. núm. XXIII; reproduït a «Bibliotheca Ivridica», cit. 47, doc. núm. XXIII; José RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario...*, cit. 128, doc. núm. IC; traducció al català a cura de Jaume FÀBREGAS, *Ramon de Penyafort, Summa de penitència. Cartes i documents*, Barcelona, 1998, p. 159-160, núm. 12.

Inclito et in Christo magnifico domino Icobo, Dei gratia regi Aragonum, Maioricarum et Valentiae, comiti Barchinone et Urgelli ac domino Montispessulani, frater Raymundus de Pennaforti, in ordine fratrum Praedicatorum minimus, salutem et Spiritus Sancti consolationem. Serenitas vestrae litteris diligenter inspectis, refero gratias, quantas scio et valeo, Patri luminum, largitori omnium gratiarum, super tribus: Primum, quia vestra celsitudo mei pauperis vestri dignatus est recordari, infirmitati-

bus meis compatiens et de salute requerens. Secundum, quia tribulationes vestras et earum radices vestramque innocentiam mihi devoto vestro tam familiariter tamque humiliter intimastis. Tercium, qui ex ipsarum litterarum tenore patientiam vestram et circumspectam discretionem intelligens confido, quod ille, qui scrutatur renes et corda, cuius sapientia attingit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter, cui venti tentationum et mare tribulationum obediunt, ad cuius notum tempestas in tranquillitatem convertitur, faciet misericorditer et disponet quod universa et singula cooperabuntur vobis in bonum: et iuxta desiderium vestrum et meum, post laborem sequetur requies, tristitia, si qua fuit, vertetur in gaudium, et iuxta mensuram dolorum erit mensura consolationum, quando Pater misericordiarum Deus absterget omnem lacrymam ab oculis sanctorum, quando recipiet unusquisque secundum suum laborem multiplicatum praemium in retributione iustorum. Utinam me faciat Deus participem illarum consolationum, quas desidero vos percepturos, cum in illa die remuneraturus est suos iustus iudex Dominus Iesus Christus. Super eo spetiali facto, de quo placuit vobis mihi scribere aliquid, si oportunitas se offeret, non videtur mihi quod sit necessarium per Dei gratiam, pro eo quod, sicut intellexi, a dilecto in Christo Petro Alberti, latore praesentium, devoto et fideli vestro, expeditum est negotium iuxta votum. Fui tamen, et sum, et ero semper, praestante Domino, promptus ex animo, et paratus procurare secundum possibilitatem meam et gratiam quidquid honori vestro intelligerem expedire secundum Deum et nostri ordinis honestatem. Quod tamen ita simpliciter scribo vobis, non miretur vestra dulcis benignitas, sed parcat nobis et ascribat infirmitatibus meis, quae sunt, et fuerunt istis diebus longe solito graviores. Sit Ipse qui dat, per omnia benedictus. Domino regi secretum.

Núm. 29. 1258, gener, 11. Barcelona

Pere Albert és present en l'acte on es dicta sentència contra Ramon de Josa, condemnat heretge després de la seva mort.

ACSU, Cartulari, vol. II, f. 71r-72v, doc. núm. 68.

José RIUS SERRA (ed.), *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario...*, cit. 123-126, doc. núm. CXVI.

Pateat universis, quia cum ingens infamia et clamosa insinuacio longis retro temporibus invalisset contra Raimundum de Josa, militem ex eo quod dicebatur receptor, oculator, defensor, fautor et credens hereticorum, et fuisset quondam reconciliatus idem Raimundus por dominum P. de Benavento, Cardinalem, tunc in hiis partibus Apostolicae Sedis Legatum; et subsequenter, durante adhuc infamia, idem Raimundus et domina Timbors, uxor sua, et eorum filius Guillelmus Raimundi, omnem heresim abiurantes coram domino Poncio, Urgellensi Episcopo, tunc eorum diocesano, sollempnem stipulationem emisserint, proprio et quorundam aliorum militum iuramento vallatum, quod hereticos et eorum credentes, fautoresque eorum,

nullo tempore reciperent, occultarent, nec favorem, consilium vel auxilium eis impenderent, nec eorum crederent erroribus; et quod toto posse suo persequerentur eos si quos tales in suo districtu invenirent, vel aliquos etiam sola suspicione notabiles eidem Episcopo revelare et tradere omnimode procurarent, sicut publicum instrumentum inde confectum et confessio dicti Raimundi in iudicio facta coram fratre Poncio de Planedis, tunc Inquisitorem, et aliis bonis viris eidem asistentibus, nec non et multorum testimonia de hiis omnibus insinuant veritatem. Postmodum, crescente infamia, per dominum Iacobum, Dei gratia, illustrem Regem Aragonum, et A. Terrachone Archidiaconum, et G. Vitalis, tenentem locum domini G. de Montenegrivo, tunc elicti Terrachone, nec non et per diocesanum predictum, ad Terrachone Metropolitam Sedem, ipse Raimundus venire compulsus, confitendo in iudicio de quibusdam tantum commissis circa hoc, non tamen plene sicut postmodum, evidentissimis rationibus apparuit, veniam cum multis lacrimis postulavit; et se et terram suam in manu ecclesie et specialiter domini Regis et dicti sui diocesani cum iuramento exposuit, promittendo eis cum iuramento et sub pena confiscationis omnium bonorum suorum quod nunquam ad vomitum rediret, nec hereticos reciperet nec eis opem vel auxilium preberet, prout in forma publici instrumenti, inde confecti, in presentia omnium predictorum, nec non bone memorie domini Br. Barchinonensis Episcopi, Raimundi, Barchinonensis Precentoris, nunc Episcopi Maioricarum, Ferrarii, nunc Prepositi Terrachone, et aliorum plurimorum prelatorum, plenius continetur. Subsequentibus vero temporibus, vivente adhuc dicto Raimundo, cum infamia predicti criminis contra dictum Raimundum et terram suam, invalescendo magis ac magis, crebesceret incessanter; et etiam post mortem dicti Raimundi, eo quod dicebatur in eorum manibus decessisse, nec non et contra Guillelmum Raimundi, filium et heredem suum, et terram suam, quem paterni delicti imitatore in recipiendo, occultando, defendendo hereticos et eorum credentes et fautores, eorum, et eis favendo, fama diffusa, longe lateque sonabat; frater P. de Tenes, Ordinis Predicatorum, a dicto Poncio, Urgellensi Episcopo. Inquisitor datus in tota sua diocesi, contra hereticos, credentes, receptatores, occultatores, defensores et fautores eorum inquisivit de hiis omnibus, deferente fama, prout potuit, veritatem. Cui etiam fratri P. de Tenes, nec non et fratri P. de Caderita, eiusdem Ordinis, tandem, auctoritate Summi Pontificis, in toto Regno et dominio illustris Regis Aragonum, comissa est inquisicio et iurisdictio ad inquirendam et extirpandam omnem hereticam pravitatem, prout in forma Rescripti Summi Pontificis, nec non in forma Litterarum Prioris Provincialis, cui dictorum fratrum electio comissa esse dignoscitur, et in Litteris fratris Raimundi de Pennaforti, quas a dicto Priore Provinciali recepit, et in Litteris quas idem frater Raimundus predictis fratribus concessit, hec omnia plenius continentur. Citato itaque pluries dicto Guillelmo Raimundi de Josa, et, ad ultimum coram fratre P. de Tenes, personaliter comparente, facta ei copia Litterarum Episcopi Urgellensis, Rescripti Summi Pontificis, Litterarum Prioris Provincialis et dicti fratris Raimundi, et proprie atque paterne confessionis instrumentorum et omnium predictorum obligationum, nec non et dictorum, sive depositionum omnium, tam contra ipsum quam contra patrem, testificantium; dataque ei licentia transcribendi et defendendi se et patrem suum in iudicio, post multam disputationem fuit eidem Guillelmo Raimundi, ad procedendum, dies assignata, in qua non comparuit dictus Guillelmus Raimundi, sed comparuit. A. de Joval, miles,

Procurator institutos a dicto Guillelmo Raimundi, ad omnia facienda, defendenda et agenda que ipse posset facere si presens esset. Qui habita deliberatione cum advocatis sibi concessis, obtulit quasdam ipsius defensionem in scriptis, et confitendo nichilominus veritatem in hiis in quibus sibi idem Guillelmus Raimundi deliquisse videbatur, pro eo absolutionem et veniam postulavit. Et sic iudices, die veneris sequentem, assignarunt super utroque negotio terminando et sentenciliter finiando, prout hec omnia in actis inde enfectis lacius et plenius entinentur. In die, vero, ad ferendam sententiam assignata, cum nullus apparet qui Raimundum de Josa, defunctum, velit defendere, licet super hoc idem Guillelmus Raimundi filius et heres eius, fuerit pluries et publice requisitus, visis et diligenter examinatis omnibus instrumentis iuramentorum et obligationum, confessionibus etiam propriis et dictis testium: nos frater P. de Tenes et frater P. de Caderita, iudices predicti, in presentia domini Iacobi, Dei gratia, illustris Regis Aragonum, et venerabilis A. Dei gratia Barchinonensis Episcopi, et aliorum plurimorum prelatorum atque baronum, habito religiosorum et aliorum bonorum virorum atque prudentum consilio, quia per famam, per propriam confessionem, per instrumenta et testes sufficienter probatur quod dictus Raimundus de Josa fuit credens hereticorum, receptator, oculator, fautor, atque defensor, et in hiis pluries, ante mortem et in mortis articulo, relapsus, et in suis confessionibus fictus atque periurus, eundem Raimundum mortuum et indeffensum, sententiando condempnamus fautorem, receptatorem, oculatorem et credentem hereticorum, fictum et periurum in suis confessionibus, et in fautoriam et heresim pluries relapsum, propter que sentencialiter dicimus et statuimus quod ossa eius de cimiterio fidelium exhumentur et procul ab ecclesiastica sepultura iacentur.

Lata fuit hoc sententia III idus Ianuarii, anno Domini MCCLVII in ecclesia Fratrum Predicatorum Barchinone; presentibus domino Iacobo, Dei gratia, illustrissimo Rege Aragonum, A. Dei gratia, Barchinonensi Episcopo, Ferrario de Lauro, Barchinonensi Sacrista, P. de Montecatheno, Bernardo de Sancta Eugenia, Berengario de Angularia, Berengario Arnaldi, Gaucerando de Pinos, Examenno Periz de Arenoso, A. de Lerz, magistro Berengario de Turre, Decano Barchinone, P. Alberti, Canonico Barchinone, et pluribus aliis baronibus, militibus, clericis et laicis.

Signum Bernardi de Costis, Notarii publici Barchinone et scriptoris Inquisitionis, qui hec scripsit et clausit cum litteris emendatis in XXI linea ubi dicitur fuit, die et anno quo supra.

Núm. 30. 1261, juny, 15. Barcelona

Bertran Delfí, canonge de Barcelona i un dels fundadors de la Pia Almoïna, nomena Pere Albert i Ramon de Montseny marmessors i executors del seu testament. Pere Albert apareix com a testimoni en aquest document, juntament amb el seu germà, Pasqual Albert, també canonge de Barcelona.

ACB, *Dotalium* I, f. 65-66. Còpia.

Josep BAUCELLS REIG (ed.), «Gènesi de la Pia Almoïna de la seu de Barcelona: els fundadors», *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1980, p. 73-75, doc. núm. 7.

Institutio secundi prebiteratus eiusdem altaris Sancti Sepulcri.

(I)n Christi nomine. Ego Bernardus (Bertrandus) Delphini, barchinonensis canonicus, actendens quod nullius mortalium notus est terminus finis sui, idcirco, in meo pleno sensu et mente sana, meum facio et ordino testamentum in quo eligo manumissores et exequutores mei testamenti Petrum Arberti et Raimundum de Montesigno, barchinonenses canonicos, quibus rogando precipio quod, si me mori contigerit antequam aliud faciam testamentum, ipsi distribuant omnia bona mea sicut inferius invenerint ordinatum. In primus, volo et mando quod restituant et emendent plenarie de bonis meis omnes iniurias meas que apparuerint et probari poterint per testes vel instrumenta vel alia legitima documenta. Eligo sepulturam meam in cimiterio Sedis Barchinone, quam precipio fieri bene et honorifice, secundum consuetudinem dicte sedis. Preterea volo et mando quod de bonis meis mobilibus et immobilibus instituant predicti manumissores mei unum sacerdotem perpetuum in ecclesia Barchinone, qui celebret continue in altari sacti Sepulcri, et assignent ei tantum de redditibus, quos nunc habeo vel qui emi potuerunt de bonis meis molibus, quod inde possit competenter vivere, et possit facere et faciat singulis annis perpetuo aniversarium perpetuum in ecclesia Barchinone, secundum consuetudinem ipsius ecclesie. Item volo et mando quod predicti manumissores mei instituant de bonis meis refeccionem unius pauperis, qui cotidie reficiatur in refectorio ecclesie Barchinone. Item dono et relinquo fratri Bernardo de Valle, consanguineo meo, de ordine fratrum predicatorum Barchinone, bibliam meam, ita ut teneat eam in vita sua et post mortem suam sit conventus fratrum predicatorum Barchinone, et non possit trasfetari vel mutari ad alium locum, et sub ista eciam condicione quod idem frater Bernardus, cum assensu ordinis sui, solvat et diffiniat Ferrario de Valle, fratri suo, triginta morabatinos quoshabet super decimo de Vilassar. Item dimicto eidem Ferrario de Valle centum solidos. Item Bernardono, filio quondam Guilelmi piscatoris, qui mecum moratur, centum solidos. Item dimicto Berengarie, que nunc mecum moratur, centum solidos tam pro hiis que sibi debeo quam pro legato. Item alteri Berengarie, que consuevit mecum morati, viginti solidos. Item dimicto Raymundum Mathei, baptizatum meum, in causimento Dei et Guillelmi Delphini, fratris mei, et liberat eum a servitute quando voluerit, si bene serviverit, Et dimicto eciam dicto Guillelmo Delphini, fratri meo, totum ius quod habeo et habere debeo in omni hereditate, que fuit matris mee et sue. Item dimicto Bernardo de Olivariis, qui mecum moratur, centum solidos. Item volo et precipio ut si me mori contingerit, Petrus Bertrandi, sacerdos, qui mecum moratur, institutur in dicto prebiteratu, et deinde post primam dictam institucionem fiat institutio dicti prebiteratus perpetuo a capitulo Sedis Barchinone, quandocumque et quocienscumque ipsum prebiteratum vaccare contigerit. Hiis omnibus completis et ordinatis, sicut superius scripta sunt, de bonis meis, si quid superfuerit de eisdem bo-

nis, totum per dictos manumissores et exequutores testamenti mei expendatur et dividatur in elemosinis et aliis piis causis, ob remedium anime mee. Item volo et mando quod si predicti manumissores mei, aliquo casu contingente, non possent complere hanc meam ultimam voluntatem, ordinet et faciat et compleat ipsam dominus episcopus et capitulum Sedis Barchinone, sicut superius continetur, si eis placuerit. Et ad hec omnia complenda et perficienda assigno omnia bona mea mobilia et immobilia, et iura mea universa quecumque habeo et habere debeo, et specialiter redditus et proventus omnium beneficiorum meorum quos per unum annum completum debeo accipere post obitum meum iuxta consuetudinem ecclesie Barcinone.

Actum est hoc septimo kalendas julii, anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo primo. Signum Bertrandi Delphini, canonici Barchinone, qui in manu et posse subscripti notarii hoc testamentum concedo et firmo, eo quia nimia infirmitate oppressus scribere neque manu propria prout consuevi.

Testes huius rei sunt Petrus Arberti, barchinonensis canonicus, Petrus de Meserata, canonicus barchinonensis, Arnaldus de Piquallerio, barchinonensis canonicus, Paschalis Arberti, canonicus barchinonensis, magister Laurencius, clericus, Petrus Marchesii, notarius Barchinone. Signum Petri Marchesii, publici notarii Barchinone, qui hec scribi fecit et clausit die et anno quo supra.

Núm. 31. 1262, febrer, 4. Montpeller

Carta de Jaume I des de Montpeller en què mana el compliment d'una sentència dictada per Pere Albert, canonge de Barcelona.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 95, núm. 1684. (Ubicació antiga: «arm. 9 de Vic, sac G, núm. 285»). Mides: 108 × 169 mm. Carta partida en *a*, *b*, *c*.

Anno Domini MCC sexagesimo primo tercio decimo kalendas aprilis presentibus testibus infra scriptis Bernardus de Ridaura obtulit R. de Urgio quasdam literis sigillo minori Domini Regis munitas quarum series talis est. Jacobus Dei Gracia Rex Aragonum. Majoricarum et Valencie, Comes Barchinonensis et Urgelli et dominus Montispesulani nobili et dilecto R. de Urgio salutem et gratiam mandamus vobis firmiter a quot: visis presentibus prolatis et miratis domnan Beatricem uxorem quondam R. de Matam in possessionem Castra Roche de Palencha, et Castri de Rochabruna et omnium aliorum honorum, quos dicta Domna Beatrix a vobis exigit secundum quod Petrus Arberti canonicus Barchinone per suam sententiam adjudicavit, et hoc alignot non mutetis. Datum in Montispesulani II nonas februarii anno domini MCCLX primo, quam litteram R. de Urgio recepit salvo sibi omni iure suo.

Testes autem sunt presentes oblacioni predictae littere Paschalis Arberti Barchinone canonicum, Valentinus de Querolo presbiter, Berengarius de Serriano et Romeus de Ollesia Presbiter.

Sig+num Jacobi de Portu publici Barchinone notarii qui hoc scribi fecit et clausit die et anno prefixis.

Núm. 32. 1263, març, 2. Barcelona

Permuta de béns immobles entre el bisbe de Barcelona i el seu capítol i els frares predicadors. Signa el document, entre d'altres, Pere Albert com a canonge de Barcelona i preposit del mes de novembre de la seu barcelonina.

José RIUS SERRA (ed.), *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario...*, cit. 147-149, doc. núm. CXVI.

Sit omnibus manifestum quod nos Arnaldus, Dei gratia Barchinonensis episcopus, et capitulum sedis eiusdem loci, propter hec que vos fratres Bernardus de Bacho, prior, et conventus fratrum Predicatorum Barchinone nobis permutatis, damus et permutamus vobis et successoribus vestris, presentibus et futuris, quondam petiam terre, quam prepositus mensis novembris nostre canonice per francum alodium habet in suburbio civitatis Barchinone, satis prope turrin de Ripullo, quam quidem petiam terre solebat tenere per nostram canonicam Gillelma, uxor quondam Stephani Iulani, ad censum unius mancusi, sicut terminatur: ab oriente in tenedore Bernardi de Prato, a meridie in alodio domus vestre, ab occidente in alodio s. Petri, a circii in tenedone Berengarii de Claperis et in alodio s. Eulalie de Campo et s. Cucuphati vallensis. Iam dixtam itaque petiam terre...concedimus, permutamus vobis et succesoribus vestris... renunciamus exceptioni duple deceptionis et legi que subvenit decepnis ultra dimidam iusti pretii, et omni alii iuri, rationi et consuetudine contra hec repugnantibus () Versa vice nos frater Bernardus de Bacho, prior domus fratrum Predicatorum Barchinone et totus conventus eiusdem domus, propter hoc quod vos... nobis datis et comutatis, ideo damus et permutamus vobis et prepositure mensis novembris quandam vineam cum terra que fundatur, quam per emptionem quam inde fecimus a Deusde de Columbario et Guillelmo Raimundi, sacerdotibus, et Raimundo Cortesii, manumissoribus testamenti Dulcie Bertrane, quondam defuncte, habemus per alodium francum in parrochia s. Eulalie de Provinciana, supra villam, in loco dicto Serras, sicut terminatur ipsa vinea: ab oriente et meridie in ecclesia S. Iacobi, ab occiduo in alodio heredum Dulcie Bertrane, quondam defuncte, a circio in alodio heredem Guillelmi Ferre, quondam () damus () cum toto censu unius paris caponum, quem nobis donat annuatim Gastonus pro agrario ipsius vinee, scilicet quarte parte titius vindemie, quod dictus Gastonus pro nobis recipit ab heredibus Guillelmi Ferre et uxoris eius Subirane, et cum omni dominio...

Actum est hoc VI nonas martii, anno Domini 1262.

Signum Petri Arberti Barchinonensis canonici, prepositi mensis novembris; Signum Bernardi de Colle, canonici, qui hoc firmo; Ego A. Barchinonensis episcopus ss.; Ego magister Berengarius Romanis, archidiaconus Barchinonensis hec firmo ss.; Signum Berengarii de Spiellis, Barchinonensis precentor; Signum A. de Picalquerio; Signum Guillelmo Supprioris, Barchinonensis canonici; Signum Umberti de Lauro, Barchinonensis canonici; Signum Berengarii de Molendinis, Barchinonensis canonici; Signum Berengarii de Petra; Signum Bernardi de sancto Fausto, Barchinonensis canonici

ci; Signum Petri de Olivella, decani Barchinonensis; Signum Petri de Meserata, Barchinonensis.

Ego fr. Bernardus de Bacho, prior fratrum Predicatorum Barchinone ss; Ego fr. G. de Miliariis ss; Ego fr. et predicta omnia laudo et firmo; Ego fr. R. de Pennaforti ss; Ego fr. G. de miliariis ss; Ego fr. A. Segarra ss; Ego F. Cinis ss; Ego fr. A. de Podio Cerdano ss; Ego fr. Bernardus de Ulmo ss; Ego fr. P. de sancta Pace ss; Ego fr. de Moraria ss; Ego fr. P. Draperii ss; Ego R. de Fontana ss; Ego fr. Durandus ss; Ego fr. R. de Olzedo ss.

Testes huius rei sunt: Guillelmus de Villa, presbiter, Petrus Marchesii, notarius, et Arnaldus Alamanni.

Signum Petri Marci, notarii publici Barchinonensis, qui hec scripsit et clausit mense et anno quo supra.

Núm. 33. 1263, maig, 9. Barcelona

Concòrdia feudal entre Ermengué de Banyeres i Guillem de Santa Coloma establerta per arbitratge i assentiment de Pere Albert, el seu germà Pasqual, Ramon de Ripoll, Ferrer de Torrelles i el notari Pere Marquès.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 96. núm. 1743. (Ubicació antiga: «arm. 2 de Barcelona, sac Jesús»). Còpia. Trasllat sense data. Mides: 294 × 322 mm. Escrit d'una sola mà. És una còpia de la sentència original.

Hoc est translatum fideliter sumptum a quodam instrumento tenor cuius talis est. Coram Petro Arberti Barchinone canonico a Domino Regi iudice delegato inter Petro de Lissacho procuratorem Guillelmi de Argenton ex una parte, et Guillelmina de Latera, Petrum de Castroaciolo et Petrum Carbonelli qui molendina Barchinona ad Dominum Regem pertinentia cum cequia et aqua qua fluit ad dicta molendina cum omnibus iuribus dictorum molendinorum cequia et aqua qua fluit ad dicta molendina cum omnibus iuribus dictorum molendinorum cequia et aqua ab eodem Domino Rege ad certum annum et perpetuum tributum adquisiverint seu acaptaverint ex altera, agitata fuit questio et proposita ex parte dicti Petri de Lissacho petitio in hanc modum: Ponit Petrus de Lissacho procuratorio nomine Guillelmi de Argenton contra Guillelmum de Latera, Petrum de Castroaciolo et Petrum Carbonelli, dicens quod Dominus Rex dedit licentiam et concessit dicto Guillelmo faciendi et construendi molendina bladeria vel roderia in qualibet parte magis ipse eligerit in honoribus suis de Vallbona cum aqua cequia comitalis; unde cum predictis Guillelmus de licencia et potestate sibi data a domino Rege et concessa, velit construere molendinum vel molendina in dictis honoribus et ipse impediant et contradicant ipsi volenti edificare; pestens dictus procurator quod ipsi desistant a dicta contradictione et impedimento cum non habeant ius impediendi vel contradicendi et quod permitant ipsum edificare et construere molendina cui petitioni ab altera parte fuit facta responsio in hunc modum salvis omnibus exceptionibus tam iuris quam facti inter quas protestantur dicti

acaptatores scilicet Guillelmus de Lacera, Petrus de Castroacciolo et Petrus Carbone-lli, quod si forte contigerit dictum Petrum de Lisacho ratione dicti Guillelmi de Argentona quod per sententiam debeat edificare molendinum et petit quod satisfaciat primo in expensis quas predicti acaptatores molendinum fecerunt in talanda ruppe cum in loco ab eo petito sine ipso opere fieri non posset, et quod salvetur indemnitas totius regni comitalis et resclose et molendinum ad arbitrium boni viri. Confitentur quod Dominus Rex concessit licentiam dicto Guillelmo de Argentona edificandi molendina et mutandi regum predicta ratione ut in instrumento inde confecto continetur sed negant ipsum posse facere in rego comitali ab eis facto dictum molendinum nec molendina cum non contineatur in instrumento antedicto. Item dicunt ipsum non debere facere molendinum nec molendina retione predicta donationis cum non posset fieri sine prejudicio aqua et resclose littere itaque contestata et adjudicatis provocationibus dicto Petro de Lisacho super hiis que sibi negata fuerunt. Visis atestationibus instrumentorum et testium, loco etiam in quo dictus Guillelmus de Argentona et dictus Petrus de Lisacho intendunt edificare molendinum roderium oculis mehi Petri Arberti iudicis et aliorum bonorum virorum consiliariorum ad hoc specialiter evocatorum et rei de qua agitur notitiam habentium presencialiter subjecto et diligenter inspecto, viso etiam per lecto instrumento concessionis facta dicto Guillelmo de Argentona confecto diu antequam dicti acaptatores molendina seu aquam predictam acaptaren a Domino Rege. Itaque multorum bonorum virorum consilio, in die assignata ad ferendam sententiam partibus in mei presentiam constitutis. Ego dictus Petrus Arberti auctoritate domini Regis firmando de iure decerno, quod Guillelmus de Argentona et eius Procurator Petrus de Lisacho secundum licentiam sibi datam a Domino Rege possint construere et facere molendinum in illo loco in quo nunc posita est rota ubi ruppis incisio ad ducendum dictam aquam ad molendina Barchinone fuit facta per dictos acaptatores prope rieram Bisocii ultra torrentem collis de Finestrillis versus Vallem Bonam. Constat enim tam per testes quam per instrumentum quod locus ille est Guillelmi de Argentona et de terminis domus sua qua dicitur Vallbona. Constat etiam quantum humana fragilitas nosse sicut quod sine detrimento aqua quod fluit ad molendina domini regis ad civitatem Barchinone potestatem construeri in dicto loco molendinum predictum, et ne dicti acaptatores vel eorum heredes aliquam turbationem vel impedimentum inferant dictis Guillelmo de Argentona et Petro de Lisacho super constructione dicti molendini, sed permittant eos libere et absque contradictione aliqua edificare eosdem acaptatores in hiis sententialiter condemnato. Verum si constructo dicto molendino vel postea quocumque aliquo casu contingere apareret quod pro constructione edificio vel opere dicti molendini perveniret aliquod impedimentum quo minus plene et integraliter aqua prout consuevit posset fluere et pervenire ad molendina et ad civitatem Barchinona, totum illud dampnum quod per inde perveniret restituant dictus Guillelmus de Argentona et Petrus de Lisacho infra quindecim dies postquam evidenter apariret dampnum esset illatum ex opere predicto. Si autem infra quindecim dies postquam hoc evidenter apareret non esset remotum illud impedimentum, et cursus aqua predicta impediretur, possint acaptatores predicti et bajulus domini Regis causa tamen judicialiter cognita, totum illud per quod perveniret et contingeret dictum impedimentum diruere et amovere in tantum ut aqua more pristino possit libere fluere et discurrere ad civitatem: et in hoc dictos

Guillelmum de Argentona et Petrum de Lisacho eius procuratorem sententialiter condempno, quare non est verissimile quod dominus Rex in tanta lesione iuris sui et multorum aliorum et totius civitatis Barchinone concesseret Guillelmo de Argentona in dictis locis edificare molendinum seu molendina, si intellexisset vel cognoscere potuisset tam intolerabile dampnum per hoc posse provenire sibi et aliis multis et etiam civitati predicta. Item si aliquo tempore propter aliquem eventum contingeret aquam dicta cequia necessario per Dominum Regem vel ejus bajulus muntari et duci ad civitatem per aliam cequiam, alveum sive regum, licentiam habeant dictus Guillelmus de Argentona et Petrus de Lisacho et eorum successores construere molendinum vel molendina in nova cequia sive rego quod vel que construant et teneant sub eisdem conditionibus superius expressis in costruzione molendini quod nunc construitur infra terminos tamen a domino Regis concessos. Sit etiam in omni casu salvum ius Domini Regis et dictorum acaptatorum super censu quinque aureorum et super aliis pactis civilibus seu conditionibus in instrumento concessionis concessis, super petitis vero expensis qua facta sunt per dictos acaptatores et in mutatione cequia et in cisione ruppis in loco ubi nunc construitor molendinum de voluntate () ad presentes super sedeo reprovando tamen michi iurisdictionem super cognitione dictarum expensarum, si forte per modum arbitrii vel arbitratus vel per amicabilem compositionem partes inter se convenire non posset. Lata hec sententia septimo idus madii anno Domini MCC sexagesimo tertio. Presentibus Guillelmo de Lacera, Petro Carbonelli, et Petro de Vilalbino, procuratore Petri de Castroacciolo, et presente Petro de Lisacho, et presentibus Arnaldo Alamanyni, Jacobo de Podio et Berengario de Noguera. Signum Petri Arberti Barchinona canonici qui ex delegatione domini Regis () sententiam tuli. Signum Petri Marchi notarii publici Barchinona Regis () sententiam tuli. Signum Petri Marchi notarii publici Barchinona qui hoc scribi fecit et clausit cum litteris rasis et emendatis in linea vicessima prima ut dicitur vel in in linea XX.III. ubi dicitur tamen die et anno quo supra.

Núm. 34. 1264, març, 28. Barcelona

Concòrdia feudal entre Ermengué de Banyeres i Guillem de Santa Coloma, establerta per arbitratge i assentiment de Pere Albert, el seu germà Pasqual, Ramon de Ripoll, Ferrer de Torrelles i el notari Pere Marquès.

ACA, pergamins Jaume I, carp. 97, núm. 1770. (Ubicació antiga: «arm. 7 de Concòrdies Reials, sac de Sant Josep, núm. 75»). Mides: 377 × 490 mm. És una còpia autèntica de l'original partida en *a*, *b*, *c*.

Hoc est translatum ab originali beneque fideliter sumptum vere translatum abstractum etiam a quodam instrumento divisum per alfabetum, hoc est per *a*, *b*, *c*, quod est autum XIII kalendas novembris anno Domini Millesimo ducentesimo sexagesimo tertio, sexto decimo kalendas aprilis cum inter Ermengandum de Bagnariis agentem ex una parte, et Guillelmum de Sancta Columba quondam defunctum ex altera fuis-

set compromissum in Raymundum de Rippis tamquam in arbitrum, arbitratorem, laudatorem, seu amicabilem compositorem, quod quicquid ipse diceret laude, compositione, voluntate, vel arbitrio, consilio vel sententia simul cum Petro Arberto canonico Barchinone cum inter eos super omnibus questionibus et demandis quas alter contra alterum haberet vel habere posset, ratum et firmum haberent pro ut in compromisso inde confecto latius continetur. Et postea de voluntate partium fuerit asociatus vel conjunctis dicto Raimundo de Rippis alter arbiter scilicet Ferrarius de Turrellis, et fuerit etiam conductum inter partes quod Paschalis Arberti frater dicti Petri, et etiam Petrus Marquesis notarius, vel alter eorum possent colligere, audire et examinare negotium quandoquaque dictus Petrus Arberti esset aliquibus negotiis occupatus. Et in dicto negotio fuerit processum usque publicationem et examinationem testium prout hec omnia in compromisso et in altris inde confectis latius continentur et postea pendente sic negatio alter ex arbitris scilicet Ferrarius de Aurilil, alter etiam ex litigantibus scilicet Guillelmus de Sancta Columba viam fuerit universi () ingresi. Et sic per mortem eorum fuit finitum dictum compromissum placuit dicto Ermengando de Bagnariis et Guillelmono de Sancta Columba filio et heredi dicti Guillelmi de Sancta Columba quondam iterum de novo compromittere in dictum Raimundum de Rippis, aprobando et confirmando exprese omnia qua coram dictis Raymundo de Rippis et Ferrario de Turrellis et predictis Petro et Paschalis Arberto atque Petro Marchesii actita sunt. Hinc est quod nos Ermengandus de Bagnariis ex una parte et ego Guillelmonus de Sancta Columba filius et heres Guillelmi de Sancta Columba quondam ex altera compromittimus in vos Raimundum de Rippis tamquam in arbitrum et arbitratorem laudatorem atque amicabilem compositorem a nobis comunire electum, sub pena ducentorum aureorum ab utraque parte promissa, et solemnitate stipulata. Quare quicquid nos laude, compositione, arbitrio, consilio vel voluntate vel firmando simil cum Petro Arberti Barchinona canonico et Berengario de Vicco inter nos duxeritis discernendum, super omnibus questionibus et demandis quas iam alter contra alterum movit ut in actis inde confectis plenius continetur, servabimus et habebimus illud ratum. Quo compromisso die et anno predictis facto, et a partibus sic corroborato, post plures dies et longam disputationem partes comparuerunt coram predictis Raimundo de Rippis, Berengario de Vicco et Petro Arberti, postulantes quod debent procedere ad negotis deffinitionem. Visis itaque et auditis et diligenter examinatis omnibus qua primo acta fuerint coram Petro et Paschalis Arberto, et Petro Marchesii, et hiis qua postea sunt secuta. Visis etiam prelectas depositionibus testium et instrumentis coram nobis predictis, et totius negotii circumstantiis consideratis nos Raymundis de Rippis predictus simul cum Berengario de Vicco et Petro Arberti ad reformationem pacis et concordiam respectum habentes per modum laudationis, arbitratus, consilii atque amicabile compositionis, laudando, arbitrando, consulando atque amicabile componendo, volumus, dicimus, statuimus, consulimus, et ordinamus quod Guillelmus de Sancta Columba et eius successores de cetero non possint guerram facere de castro et hominibus de More pro guerris suis vel aliens, nec possint eis alicui comodare, nec in aliquibus cabalcaticos vel guerris ducere, mittere, vel acomodare, nisi forte dictus Guillelmus de Sancta Columba et ejus successores habeant guerram ratione dicti castri et eorum qui sub ipso continentur, cum aliquo vel aliquibus nolentibus ab eis promittentibus et facientibus ius recipere, in quo

casu omnes homines dicti castri teneantur ipsum Guillelmum et successores suos et omnia que in termino dicti castri sunt vel iuvare atque defendere infra terminos tamen dicti castri, contra cunctos homines, praeter quam contra dominos superiores. Eodem etiam modo dicimus quod si aliquis vel aliqui facerent guerram dicto Guillelmo de Sancta Columba et ejus heretibus pro iuribus et possessionibus qua ipse Guillelmus habet in castro de Salent, et in turri sive forcia dicta de Badalona qua quondam fuit avorum ipsius Guillelmi Berengarii scilicet detenti et in hanc uxoris ejus, et nollent accipere ius ab eo, et ipse vel eius successores essent parati facere justitia complementum, et de hoc habent evidens testimonium a curia Barchinona in tali casu pro defensione tantum dictorum locorum ad requisitionem dicti Guillelmi et successorum suorum in castro de Mure, teneatur ad ipsa loca venire, et ea deffendere cum expensis tamen dicti Guillelmoni vel successorum ejus. Et si castrum de More tempore dicta requisitionis in guerra cum aliquo non fuerit, ne tempore guerra dictum castrum de More remaneat indefensum a defensione tamen dictorum locorum scilicet castri de Salent et Turris de Badalona excipimus homines de dominicaturis dicti Ermengandi et homines Ecclesiarum qua sunt in termino dicti Castri de More, Item sub tribus mansibus scilicet de fenlonies de Quintanis et de Mascort, quos Guillelmus de Sancta Columba pater dicti Guillelmoni de Sancta Columba dedit Ecclesiae Sancta Margarita sine consensu dicti Ermengandii et predecessorum suorum quos dictas Ermen-gandus petiit ad feudum suum secundum statum pristinum reduci. Quosque Guillelmus de Sancta Columba pater istius Guillelmoni concessit eos esse de feudo dicti Ermengandi, et in iudicio dixit donationem predictam rebocaturum, et dictos mansos ad feudum ipsius castro reducturum. Dicimus, volumus et mandamus sub pena in compromisso comprehensa, quod a proximis kalendis madii ad unum annum taliter rebocet dictam donationem quod tres mansos reducat sine obstaculo ad pristinum statum. Item dicimus quod Guillelmonus de Sancta Columba servet indemnes homines de More super omnibus debitis et firmantiis incivibus Guillelmus de Sancta Columba quondam pater dicti Guillelmoni pro debitis propriis eos fecit obligari quibuscumque creditoribus, et quod de cetero ipse Guillelmus vel ejus successores non compellant homines dicti castri ad fidelitatem vel obligandum de aliquo modo pro debitis propriis ipsius Guillelmoni et successorum eius. Pro omnibus vero aliis petitionibus quas dictus Ermengandus fecit contra Guillelmum de Sancta Columba quondam patrem istius Guillelmoni tam ex persona dicti Guillelmi quam etiam ex persona Bernardi de Guardiola inferioris castlani ratione injuriarum exactionum vel quorumlibet damnorum qua dicebat ab eis fore illata sibi et dictis hominibus de Mure tempore accepta potestatis, et etiam aliis temporibus, decimus secundum modum predictum, quod Guillelmonus de Sancta Columba donet et tradat in emenda omnium predictorum, predicto Ermengando de Bagnariis quingentos solidos istius moneta de terno, de quibus solvat sibi in continenti trescentos solidos, et residuos ducentos solidos in festo sancti Michaelis primo venturo sequenti, et quod dictus Guillelmus de Sancta Columba et Bernardus de Guardiola temporibus accepta patestatis ab Ermengando vel quibuslibet aliis temporibus nullam faciant toltam forciam vel acapte hominibus dicti castri; Set si dictus Ermengandis vel eius successores fecerint predicta, habeant in illis Guillelmus de Sancta Columba et sui medietatem, sicut in instrumento convenientia continetur. Omnes autem questiones quascumque sint

quarumcumque quantitatis ex parte Ermengandi facta, omnino sint sequit et meis dicto Ermengando scilicet imponimus, salvis omnibus quae supra continetur. Similiter e converso super hiis quae Guillelmus de Sancta Columba asserebat dicendo se de iure suo posse facere guerram de castro et hominibus de Mure, et quod poterat eos ducere in cabalcas et in guerras suas et amicorum suorum, et quod poterat eos prestare cuicumque vellet ad guerram faciendam, asserendo quod predecessores suis hoc aliquando fecerunt, ne hoc de cetero fiat inhibemus ipsi Guillelmo et eius successoribus perpetuum silentium imponendo, salvis omnibus qua ei et suis successoribus superius sunt concessa. Latum est hoc arbitrium laudum seu amicabile compositionis quinto kalendas aprilis anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quarto, presentibus partibus, et presentibus etiam testibus scilicet Guillelmo de Cigiis, Guillelmo de Valleviendi, Raimundo de Valtraria, Bernardo de Petra de Villa Ecinorum, et Ferrario de Minorisa. Et in continenti dictus Ermengandus et dictus Guillelmonus de Sancta Columba laudaverunt, aprobaverunt et firmaverunt coram predictis testibus predictum arbitrium laudum seu amicabilem compositionem.

Sig+num Raimundi de Rippis qui hec laudamus et firmamus=

Sig+num Berengarii de Vicco pradicti qui hiis subscribit. Sig+num Petri Arberti Barchinona canonici qui predictis interfuis et subscripsit. Sig+num Petri Marci Notario publici Barchinona qui hoc scribi fecit et clausit cum litteris appositis in linea.iii. ubi scriptur eet in linea septima ubi scribitur ex altera et in linea xxv. Ubi scribitur posse; et cum litteris rasis et emendatis il linea xii. Ubi dicitur in et in linea xvi. Ubi dicitur A.- et in linea xi. Ubi dicitur eis, die et anno quo supra.

Núm. 35. 1264, abril, 28. Barcelona

Berenguer de Vic, d'una banda, i el prior de Santa Eulàlia del Camp i el seu convent, de l'altra, accepten l'arbitratge de Pere Albert i el seu germà Pasqual, amb el consell de Ramon de Penyafort.

ADB, arxiu del monestir de Santa Anna. Fons Santa Eulàlia del Camp. Document del segle XIII, Priorat d'Antic (perdut).

Lluís FELIU (ed.), «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort», AST, vol. 8, fasc. I, Barcelona, 1932, p. 5-6, doc. núm. 3.

Sit omnibus manifestum quod ego Berengarius de Vico, nomine proprio et nomine Perete, sororis mee, ex una parte et nos Antiquus, prior domus Sancte Eulalie de Campo barchinonensis, et conventus eiusdem domus, ex altera compremittimus in vos Petrum Arberti et Paschalem Arberti, fratres canonicos barchinonenses, tamquam in arbitratore et laudatore atque amicales compositores a nobis comuniter electos, sub pena quinquaginta morabitorum ab utraque parte vobis promissa, quod quidquid vos inter nos dixeritis laudando, ordinando, componendo et transigendo de consilio fratris Raimundi de Pennaforti de ordine fratrum predicatorum supra petitionem

quam ego Berengarius moveo contra vos dictum priorem et conventum ratione capelle et hospitalis Berengarii de Caneto, quondam defuncti, servabimus illud ratum sub dicta pena quinquaginta morabitorum sine omni apellatione et contradictione. Ita quod pars que noluerit adquiescere dictis et ordinatione vestre incidat in penam predictam et vos detis pignora ipsius partis alteri parti qui adquieverit dictis et ordinationi vestre. Promittimus insuper vobis quod tornabimus in posse vestro pignora mobilia tenenda, valentia, quinquaginta morabatos, quandocumque et quociescumque a vobis fuerimus requisiti. Promittimus etiam vobis sub dicta pena quod supra predictis procedemus de plano, sine deffugio et malicia, et comparebimus diebus et horis a vobis nobis assignatis. Pro predictis autem complendis obligo vobis ego dictus Berengarius de Vico omnia bona mea mobilia et immobilia, et nos dictus prior et conventus obligamus vobis per predictis omnibus omnia bona nostre domus Sancte Eulalie de Campo quecumque sint et ubicumque. Actum est hoc quarto kalendas maii anno domini millesimo cc. sexagesimo quarto. Testes huius rei sunt Petrus Ferrari, filius Arnaldi Ferrari de Apiaria et Arnaldus Ferre, filius Guillelmi Ferre. Sig+num Berengarii de Vico predicti qui hiis suscribo. Ego Antiquus, prior Ste. Eulalie, suscribo+. Ego Petrus Raimundi suscribo. Sig+num Petri de Granullariis, canonici regularis. Sig+num Guillelmi Mathei, presb. et canonici. Sig+num Gerardi de Rubione, canonici regularis. Ego Bernardus de Pausys, canonicus regularis, suscribo. Ego Gerardi de Olorda, canonicus regularis. Sig+num Petri de Serriano, canonici regularis.

Sig+num Petri Marci, notarii publici Barchinona, qui hec scripsit clausit die et anno quo supra.

Núm. 36. 1266, agost, 26. Barcelona

Pere Albert apareix com a testimoni en una carta de pagament d'una comanda de boquines (pells de cabra) que Pere de Torras havia lliurat al difunt Pere de Pinxenes.

ACB, 1-6-889. (Signatura antiga: «*Diversorum C*, caixa 12, doc. núm. 889»).

José M. MADURELL MARIMON i Arcadio GARCÍA SANZ (ed.), *Comandas comerciales barcelonesas de la baja edad media*, Barcelona, 1973, p. 166, doc. núm. 21.

Sit omnibus notum, quod ego Petrus de Turribus confiteor et recognosco vobis Agneti et Bevengude, sororibus Petri Pinxenes quondam, et Subirane, nepti eiusdem Petri, heredibus ab intestato eiusdem Petri, quod de illis centum bisanciis argenti quos dictus Petrus Pinxenes tradidit in comanda Petro de Bello Loco, de illis sexaginta octo libris et duodecim solidis monete Barchinone de terno, quas idem Petrus de Pinxenes recepit a me in comanda, sicut in instrumento inde confecto plenius continetur, quos etiam centum bisancios dictus Petrus de Bello Loco implicuit in buquinis, habui ego et recepi de presenti per manus dicti Petri de Bello Loco et de mandato vestro decem et sep-

tem libras presentis monete Barchinone de terno, de quibus, renunciando exceptioni non numerate pecunie, facio vobis et vestris bonum et perpetuum finem et pactum de non petendo, sicut melius dici potest et intelligi ad vestrum vestrorumque salvamentum et et bonum intellectum, salvo tamen michi residuo dicte comande et lucri eiusdem.

Actum est hoc septimo kalendas septembris anno Domini millesimo CCLX sexto. Ego Petrus de Turribus subscribo. Testes huius rei sunt Petrus Arberti Bachinone canonicus; Bernardus Poncii et Bernardus Pinxenes.

Signum Petri Marci. Notarii publici Barchinone, qui hec scripsit et clausit die et anno quia supra.

Núm 37. 1288, 12. Barcelona

Pasqual Albert, com a marmessor del seu germà Pere i en compliment d'una de les disposicions testamentàries d'aquest, assigna una quantitat a favor de Guillem Eimeric, clergue i servent de Pere Albert, per a aliments al refectori de la Pia Almoïna.

ACB, Pia Almoïna, test. 15, 92, pergamí. Mides: 192 × 310 mm. Lletra cursiva. Tinta clara. Bon estat de conservació. Porta la signatura autògrafa de Pasqual Albert.

Sit omnibus notum quod ego Paschalis Arberti canonico barchinonense et manumissor et exequor testamenti Petri Arberti quondam canonici barchinone fratris mei et heres universalis eisdem fratris mei attendens qua vos Guilelmus Aimerici clericus servivistis multis annis bene et fidelitater dicto Petro Arberto quondam et post obitum ipsius michi dicto Paschali Arberti et adhuc etiam estis in servicioni et qua estis clericus pauperi et non habentis aliquod beneficium ecclesiasticum de quo vivere possitis ideo de assensu et voluntate Umberti de Lauro et Poncii Raimundi canonicorum barchinone et procuratorum Elemosine dicte sedis dono assigno et concedo vobis dicto Guillelmo Aimerici clerico in tota vita vestra rationem illius pauper quem pro quam dicti fratris mei et per anima mea institui et ordinavi procurandum et reficiendum in refectorio sedis barchinone cum aliis pauperibus qui ibi reficientur et procurabentur et ad cuius pauperis refeccionem et procuracionem. Ego dedi et assignavi duodecim morabatinos censualis quos emi a manumissoribus et exequoribus testamenti domine Elissendis uxoris Bernardi Marqueti quondam. Ita quam procuratores dicte Helemosine teneatur vobis dare et tradere qualibet die in vita vestra procuracioni: dicti pauperis et vos ipsam possitis portare et facere portarii quocumque velitis extra dictum refectorium et predictam donationem assignationem et concessionem facio vobis de assensu et voluntate Arnaldi Alamanii presbiteri et rectoris altaris Sancte Trinitatis constructi in sede Barchinona per quem scilicet rectorem. Ego mandavi et ordinavi predictum pauperem fore eligendum et ponendum in refectorio dicte sedis. Actum est hoc pridie idus junii anno Domino M.CC. Octagesimo octavo. Sig+num Arnaldi Alamanii rectoris altaris Sanctae Trinitate qui hoc firmo. Sig+num Paschalis

Arberti canonici barchinone qui hoc firmo; Ego Umbertus de Lauro procurator Ele-mosine subscribo; Ego Poncius R. procurator Elemosine subscribo.

Nos Hugo de Cardona archidiaconus Barchinone et gerentes vices episcopi sedis vacante subscribimus.

Testes huius rei sunt Guillelmus de Solerio Presbiter Bernardo Ollarii et Raimundus de Galacho.

Sig+num Petri Marci notario publici Barchinone qui hoc scribi fecit et clausit die et anno qua supra.

5.2.2. DOCUMENTS BIOGRÀFICS DE CARESMAR

Núm. 1. 1234, març, 13

Caresmar, *Índex*. Còdex 1 = anys 800-1233 (vol. I, tom. I, anno 800-1233)

Doc. 1233, núm. 3

Berengarius Barchinonensis episcopus et conventus eiusdem: attendentes pia devotionis affecerim Nobilis Domina Garzendis, Dei Gracia, Comitissa et vicecomitissa Bisearnensis, Domine Montis Chatani, ac Castri Veteris, que in praesentia illorum dotavit de bonis suis Monasterius S. Vicentii de Junqueriis, cum Ecclesia, et tota Parochia sua, situs in Vallensi. Submittunt, et condonant Ordini Fidei, et Pacis, tali forma, et modo quod moniales praesentes, et futurae vivant regulariter secundum Regulam Ordinis Fidei et Pacis. Et priorissa, vel abbatissa, quem ibi pro tempore fuerit faciat Episcopo canonica, obedientias et debitas reverentias. Simili modo magister, vel commendator eiusdem Ordinis qui fuerit in dicto Monasterio, vel in aliqua parte Dioecesis Barcinonae constitutus vel constituti parem canonicam obedientias et reverentias Episcopo exhibeant. Retinet episcopus cum capitulo in dicto monasterio correctionem, visitationem, procurationem et alia, quae in aliis locis religiosis, episcopis et eorum ministris sunt concessa secundum quod a SS. Patribus est statutus, vel est de consuetudine Dioecisana obtentum: ita quod commendatores, et fratres omnes teneantur ei obedire, et sententias eius, et ministrorum ipsius inviolabiliter observare. Forma autem fidelitatis exhibenda erit sic: Ego Abatissa, vel Priorissa, vel Magister, vel commendator promitto vobis Domino episcopo Barcinonae fidelitates, obedientias, subjectionem, et reverentias quam diu ero in administratione ista, et vestra Dioecesis exhibere, nec iniquas per me vel per alius, facto, vel consilio, aut alio modo contra formas iuramenti, et fidelitatem expressas aliquod procurabo, nec aliquis alius voluntate nostra, aut consilio, et si quod faceret reudarem vobis, et impedirem pro posse meo, et me oponerem bona fide. Actum 3 idus Martii anno 1233. Subscribit Comitissa, Episcopus, Ferrarius De Lauro, Archidiaconus, Petrus Sacrista, Arnaldus de Paragaria, Magister Martinus, Bernardus Barchinone, item Archidiacono, Raimundus De Turrilliis Praescentor, Raimundus Petri, Berengarius De Serriano, Berengarius De S. Vicentio, Magister Raimundus, Berengarius De Spielliis, Vitalis, Petrus Ar-

berti, Arnaldus De Regnesendo, Petrus De Vilaro, Geraldus de Sagas, Bernardus De S. Andrea, A. De Gurbo, Petro De Bages Notario. Lib.4 Antiq. fol. 141. n. 344.

Núm. 2. 1234, juliol, 9

Caresmar, *Índex*. Còdex 7 = anys 1205-1355 (vol. VI, tom III, anno 1205-1355)

Doc. 1234, núm. 10

Arnaldus de Pichalqueriis canonicus Barcinone et praepositus junii pro his quae Guillelmus scriptor canonico Barcinone et rector domus caritatis, pro his, quae hic ei in cambium dederet, de consilio, et voluntate fratris Petri Episcopi Barcinonae et capituli eiusdem dat omnes honores qui fuerunt Bernardi Rapacii quod canonico Barcinone loco dicto Codols scilicet honorem quem tenet Dulcia Ervigia ad censum 2 morabatinos et honorem quem tenet Bernardus de Molleto ad censum 23 solidos barcinonensis et honorem quem tenet Petrus de Brehha ad censum 21 solidos retento sibi et dictae praepositurae honore quem tenet Ferraria de Pastrino, ut domus caritatis perpetuo habeat, et possideat sicut melius dici poteat. Ad haec Guillelmus scriptor canonico hebdomadarius, et rector domus caritatis pro his quae dictus Praepositus junii permutat domus caritatis, ipse rector caritatis evacuat in favorem eius praepositi cum assensu Episcopi, et capituli, totam medietatem quam habebat in Manso Berengarii de Molleta in vallsii in Parochia S. Juliani de Palaciolo, in quo manso dicta praepositura habet alteram medietates sic quod totus mansus erit dicti Praepositi. Est etiam certum quod in omnibus praedictis honoribus et censualibus qui fuerunt Bernardi Rapacii habebat iam domus caritatis medietatem, et praepositura junii alteram medietatem: et sic ex nunc habeat dicta domus caritatis omnes illos honores, et census integriter, excepto iam dicto quem retinet sibi praepositus. Actum 7 idus julii anno 1244. Subscribit Ferrario de Laurro, sacrista, Petrus Arberty, Guillelmus Bernardi de Sancto Romano, Jacobus de Moguda, B. Archidiacono, Alamanus de Cervilione, Bertrandus Delfini, Magister Berengarius de Turrio, R. De Montesigno, Berengario de Petra, Petrus de Insula, Magister Martinus, Guillelmus de Bagnariis, Magister Raimundus, Berengarius de Spiellis, Petrus de Belloloco, Petrus de Castellare, Guillelmus Seguini, G. Durfortis praeposito, censor, Petrus de Olivella, Arnaldus de Gurbo archidiacono, Ferrarius de Torrente Malo hebdomadario, et canonico, Bernardus de Pirariis, Berengarius De S. Christophoro, et dictus Episcopus et ambo contrahentes. Notario Petro de Bages, et eius uissu Petrus Vives Notario. cubic. iii. scrin. 33. Titul. Praepositura junii, n. 139.

Núm. 3. 1236, maig, 10

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479). (Resum del contingut de l'original, ACB, perg. núm. 1-2-1184. Mides: 160 × 295 mm. Carta partida en a, b, c. Lletra cursiva. Tinta negra. Bon

estat de conservació. Conté la signatura autògrafa de Pere Albert: *Signum+ Petri Arberti barchinone canonici et vicarii Domini Episcopi*. El notari declara que ha fet l'escriptura per manament de Pere Albert)

Doc. 1236, núm. 5

Geraldus Gerardi litigabat contra Martinum Barcinona canonicum petens ab eo quasdam domos, quas possidebat, et fuerant Guillelmi de Menoco sitas in carraria de Ledone, iuxta alias domos, ques fuerunt dicti Gullelmi de Menoco, et modo erant Gillelmi de Pax Frenarii, quae domus generaliter erant obligatae Sibiliae matri suae, cuius ipse heres erat pro 500 solidos monetae quaternalis, quos dictus Guillelmus dictae Sibiliae debebat; et quia de illo debito restabant adhuc ad solvendum 270 solidos postulabat ipsas domus ut pote sibi obligatas pro debito memorato. Magister vero Martinus concedens se dictas domos pandere, aiebat se ignorare quod fuerint Guillelmi de Menoco. Item quod ex quibusdam rebus Guillelmi de Menoco specialiter obligatis, quae in instrumento crediti continebatur, tot fructus dicta Sibilia receperat, quod in illis 270 solidos erat ei plenarie satisfactum. Oposuit etiam exceptionem praescriptionis, dicendo quod de consuetudine Barcinona et etiam de iure gothico praescriptum erat ipsi Geraldo in sua actione, eo quod per annos 30 et plus tacuerat, et fuerat negligens in sua petitione, Sed Geraldus plura produxit instrumentum ad probandum quod domus ille tempore contracti debiti essent Guillelmi de Menoco. Item negabat ex fructibus perceptis esse datum debitum, licet concederat ipsam aliquo tempore possedissee. Negabat etiam consuetudinem Barcinonona talem esse in causa hypothecaria, cum ex spetiali iuris privilegio ad 40 annos illa actio extendatur: praecipue quia, dicebat, praescriptionem illam fuisse interruptam, ex eo quod infra 36 annos egerat contra alios detentores possessiones ipsius Gullelmi de Menoco, de quibus recuperaverat tantum de debito, quod non restabant nisi 270 sous. Assenso se hoc denuntiase Magistro Martino infra 30 annos dicendo ei quod tale ius habebat, sed quod ex spetiali gratia volebat primo possessores aliquos convenire. Super his visis allegationibus, exceptis testibus, habito prudentum consilio Petrus Arberti canonico Barcinone et vicarius Berengarii Barcin. Episcopi, adjudicavit dictas domos Geraldo Gerardi ut pote sibi obligatas, et ad tradendum ei illas Magistrum Martinum comdennavit verum quia constabat per confessionem Gerardi, et per quondam instrumenta Domina Sibiliam tenuisse circa annos 4. et expletasse quasdam possessiones spetialiter in instrumentum debiti obligatas, habita ex stimatione bonorum illorum pronuntiavit 70 solidos fuisse ex perceptione fructum solutos; et si Magister Martinus residuos 200 solidos dicto Geraldo solvere voluerit, licitum ei esset domos obligatas retinere; et quod Geraldus cedat ei omnes actiones sibi competentes ratione illius debiti; et circa hoc dictum Geraldum sententialiter condemnat. Et si aliqui heredes dictae Sibilia moverent quaestionem Magistro Martino circa ipsas domos Geraldus defendat, et reddat indemnem, ratis fide iuroribus, et hoc ante solutionem dierum 200 solidos vel ante traditionem domorum, quod ex duobus suo arbitrio relinquit. Lata 6 idus maii anno 1236. Subscribit P. Arberti. Notario Bernardo Brancha. Mitja Escala. arm. 2. n. 1184.

Núm. 4. 1236, maig, 13

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479); continuació a còdex 7 = anys 1205-1355 (vol. VI, tom III, anno 1205-1355)

Doc. 1236, núm. 10

Berengarius Barcinonensis Episcopus et conventus eiusdem sibi commissus dant Petro de Letone, et uxori sua Mariae in emphiteusim totam medietatem, quam canonica possidebat, et eius Praepositus Junii habebat per alodium in Manso qui fuit Petri Bonifilii, et erat in Comitatu Barcinonae in Vallensi in Parochia S. Felicis de Canovellis apud Podium in loco dicto mansus de Buffieia: alteram medietatem dicti mansi habebat Philippus de Maijolis. Eam ergo medietatem cum tenedonibus cultis, et incultis in montibus, et planis, dant ut habeant, et possideant ipsi, et sui in perpetuum, cum pacto ut sint homines solidi habitantes in dicto Manso, et donent Praeposito et dicto Philippo condomino census, et agraria consueta, scilicet de fructibus terrae quae rigatur, quartum, et braciaticum; et de fructu aliorum honorum sextum; et pro censu domorum Mansi, et farraginalis, unum par caponum in Festo Natalis Domini. Item dent annualim pro censu die 1 S. Augusti unam quarteriam frumenti ad Mensuram granularum, et aliam quarteriam speltae simili modo: et in festo S. Joannis Baptistae unum anserem; et in Natali Domini 18 denarios monetae curribilis Barcinone et unam iovam ad triturandum, et aliam ad seminandum annuatim. Et de praedictis omnibus debent dare medietatem dicto Praeposito, et alteram dicto Philippo. Salvis semper dictis iuribus, firma, et fatica utrique illorum, in casu alienationis faciendae /2 tantum consiliis. Actum 3 idus maii anno Domino 1236. Subscribit Raimundus de Turriliis Praecentor, et praeposito junii, Berengario de Spiellis, Petrus Arberti, Magister Martinus, Magister Raimundus, Arnaldo de Requesens, Petrus sacrista, B. Archidiacono, Ferrarius de Lauro Archidiacono, B. archidiacono tenens locum Episcopi. Notario Petro de Bages. 3 idus maii anno Domino 1236. Est translatum de anno mclxvii. cubic iii. Scrin. 33. Titul. Praepositura junii n. 148.

Núm. 5. 1236, agost, 29

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1236, núm. 3

Berengarius Episcopus et Capitulus Sedis Barcinonensis de consilio Jacobi Regis Aragoniae et proborum hominum, ac civium civitate Barcinona de assensu et consilio Berengario de Planis Gubernatoris Hospitalis et eius bonorum columbi quondam canonici Barcinona faciunt uniotem de redditibus Hospitalis quod Ecclesia Barcinonae habet et solet habere ante portas eiusdem Ecclesiae et de Hospitalis quod Columbus

canonici cui sit requies construxit et de bonis suis ditavit in burgo Barcinona satis prope Domum Infirmorum ita quod redditus horum duorum Hospitalium sint deinceps in usus pauperum, et omnes fructus eorum, tam panes cotidiani, quos ab ecclesia Barcinona recipiebat Hospitale canonicae, et alii fructus, sicut et qui erant Hospitalis Columbi, et qui fuerint acquisiti in futurum omnium fiat una massa, et expendantur in Hospitali Columbi, et gubernatores illius sint sub obedientia et protectione Episcopi et Capituli Barcinonense et ab ipsis creentur, et renoveantur; et procuratores illius Hospitalis de fructibus supradictis studeant semper de consilio Berengarii de Planis quandum vixerit fideliter expense re in pauperes egenos, vagosque et peregrinos. Circa Usumfructum tamen quem Columbus de quibusdam boni suis in favorem quariundum personarum, fiat de eo ut ipse Columbus ordinavit, proprietates verso illorum bonorum salva remaneat Hospitali. Et si contingeret subtrahi. Dictum Hospitale Columbi a gubernatione Barcinone Ecclesiae, omnes possessiones, bona et fructus, qui sunt, et ab antiquo fuerunt Hospitalis Barcinone Ecclesiae redeant ad ipsam cum omnibus melioramentis et expendantur in [] pauperis iuxta ordinationes Episcopi et capituli Berengarius, autem De Planis consentit dicte unioni, cedem Episcopo et capitulo totum usumfructum quem habebat in dicto Hospitali Columbi, sive in toto horto, cum censu 5 morabatinos minus 3 denarios qui dantur Hospitali annua tamen quod procuratores dicti Hospitalis desordinent cum consilio, et assensu: retinet tamen sibi ad vitam vinium fructum vineas de olivaria rotunda, et mansi Bernardi Buadi et 2 faxiarum terrae, et habitationem in dicto Hospitali, et vinum de varis vinariis, et de alia supellectili, sicut Columbus ei dimisit; retinet etiam usumfructum quam Columbus omisit de habitatione, et usu alignarus aliquarum consanguineo dicti Berengarius, Bernardo, et ea quod Sancia, et Bernaria ipsius consanguineos habebant in dicto Hospitali, scilicet victum, et vestitum decentem, nisi Episcopus et capitulum eas collocavit in aliis locis Religiosis quibus omnibus consentiunt. Episcopus et capitulum, decernendo infractores feriri anathematis pena. 4 calendas septemb. 1236. Subscribit Rex, et Episcopus. Petrus Sacrista, P. de Belloloco, Magister Martinus, Geraldo de Saga, Guillelmus Monetarii, Guillelmus Saguini, Magister Martinus, Raimundus Guillelmus de Bagnariis, Guill. scriptoris, Guill. De Campo scintillarum nec [] B. Archidiaconus, Petrus Arberti, Vitalis, Arnal. De Requesens, Petrus De Castellar, et alii cum testibus. Notario Petro De Bages. Orig. cubic. iii. scrin. 4. titul. constitut. n. 27.

Núm. 6. 1237, juliol, 4

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479); continuació a còdex 7 = anys 1205- 1355 (vol. VI, tom III, anno 1205-1355)

Doc. 1237. núm. 9

Idem Berengarius Episcopus, et conventus eiusdem laudant et confirmant Bernardo de Riaria, filio Petri de Riaria quondam totum illum honorem integriter, qui

solebat vocari Mansus de Moraria, quem honorem tenebant per canonicam et suum Praepositum mensis septembris; et dicta canonica, et Praepositus habebant loca Bernardi de Montejudaico quondam Barcinone in territorio Barcinone in Parochia S. Andreae de Palomaro, pariter cum un fexia terrae cum olivariis, quae erant de praedicto honores, ultra torrentem. Affrontabat totus dictus honor in riaria; a meridie in eodem torrente; ab occiduo, in honore suo, et Marchi quem tenebant per franchitudinem Montis catani; a circio, similiter: tali tamen pacto, quod pro censu, exceptis olivariis, darent annuatim in festo S. Petri et Felicis duas quarterias frumenti nitidi ad mensuram Barchinonae, et deferrent ad domum praepositi, sine sua expensa aliqua, et tres solidos moneta quaterni, vel sex solidos monetae Barcinone valente marcha argenti 88 solidos et unum par caponum annuatim in Natali Domini: et de caetero cesset agrarium fructuum de illo honore: De Olivariis vero det medietatem fructus: De olivariis vero quae iam erant antequam Pater suus illum honorem acquireret, debet dare Praeposito 3 partes, ipse vero percipiet /2 quartam partem cum onere eas bene colendi et non teneatur in eo honore facere domos, nisi fuerit de eius voluntate. Et non possit alienare nisi sibi consimili, salvo semper censu firma et factica dicto Praeposito. Actum 4 nonas julii anno 1337. Subscribunt Magister Raimundus, Magister Martinus, Raimundus de Turri, Praecentoris, Ferrarii de Lauro archidiaconi, Bernardus archidiaconi, Petrus Arberti, Vitalis, Berengarius de S. Vincentio, Berengarius episcopus Barcinone, Guillelmus Rosselli Acolythus, Raimundus de Casalibus. Notario Arnaldo de Grua. cubic. iii. scrin. 36. Titul. Praepositura septembris n. 19.

Núm. 7. 1238, febrer, 20

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1237, núm. 7

Cum Praepositurae mensium octobris, et novembris tenerentur restituere praepositurae mensis junii 23 morabatinos censuales rationi castri de Bagnariis, quod pervenit ad dictas praeposituras octobris et novembris et nunc dictum castrum cum suis emolumentis possideat praepositura novembris, et teneatur ad dictos 23 morabatinos inde Berengarius Episcopus Barcinone et capitulum eiusdem intelligentes quod praepositura novembris tam pro se, quam pro praepositura octobris teneatur facere restitutionem dictorum 23 morabatinos propter emolumentum quod percipit super dictum castrum; ideo dant et assignant de praesenti de bonis dictae praepositurae novembris, praepositurae junii, et eius praeposito Raimundo de Turriliis praecentori illos 23 morabatinos percipiendos a praeposito novembris super honoribus quos Guillelmus a Turre de Montejudaico possidet in Burgo Barcinone prope S. Paulum, scilicet 6 morabatinos et 3 morabatinos cum decima quas donant filii... pro honoribus quos tenent et 1 morabatinus cum decima quem dat Lobatonus pro honore quem tenet et 1 morabatinus cum decima quem dat pareta medica pro honore

quem tenet, et ita pariter alii plures vine ad dictam summam pro honoribus quos habebant per dictam praeposituram; qui omnes honores erant prope cenobium S. Pauli Cis, et Citra. Quos morabatinos 23 cum decima, qua computatur in ipsis 23 morabatinos dant in perpetuum, et assignant dicto Praeposito junii, ut habeat tanquam redi suam propriam. Actum 10 calendas martii anno 1237. Subscribunt canonicos sequentes: Petrus de Belloloco, Arnaldo de Sparagaria, Petrus Arberti, Raimundus de Nera, Ferrarius de Lauro Archidiacono, Magister Martinus, Arnaldo de Requesens, Berengarius de S. Christophoro, Bernardus de Hospitali, Petrus de Arenis, Berengarius de S. Vicentio, B. Archidiacono, A. de Gurbo, Geraldus de Cloquerio, Geraldus de Sagas pro se et pro Petro de Centelles sacrista absente apud Majorica, Guillelmus de Bagnariis, Arnaldi de Pax, Petrus de Vilaro, Guillelmus Presbyter stator regis, et canonico Guillelmus Sequini, Guillelmus Scriva, Magister Raimundus, Raimundus de Montesigno, Guillelmus Bernardi de S. Romans, Guillelmo Rossell acolithus, Petrus Pelliparii. Notario Petro de Bages. cubic. iii. scri. 33. Titul. Praepositura Junii, n. 147.

Núm. 8. 1240, abril, 26

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1240, núm. 3

Ferrarius De Lauro Barchinone Archidiaconus Praepositus Mensis Maii pro cambio, quod fecerat cum Petro Arberto Praeposito Mensis Decembris, cum consensu Berengari Episcopi et Capituli dat illi et suae praepositura Decembris totum illud Decimum quod praepositura Maii recipiebat in vinea de furno, quam tenebat Berengarius De Spiellis Barcinone canon. quae vinea evenerat canonicae ratione eiusdem Berengari et erat in territorio Barcinone infra ipsas suas vias quibus itur ad Lugalbe quam commutationem facit perpetuo irrevocabiliter pro aliis magis opportunis Praepositurae Mensis Maii, quas ipsi in proprius definit praepositus decembris Petrus Arberti canonico scilicet duos medios mansos in Parrochia S. Mariae de Bitulona scilicet mansum Mataronum et mansum Marinarium cum pari consensu Episcopi et Conventus canonicorum ut pote his magis opportunis Praepositura Maii. Actum 6 calendas maii anno Domini 1240. Subscribit Praepositi dicti et canonici Raimundus de Riera canonico et Procurator Petri Barcinone Sacrista, Berengarius de Spiellis Praepos. septemb., Geraldus de Sagas can. Procurator, Arn. de Requesens, Magister Raimundus, B. Archidiacono Barcinone, Bereng. de Vincensio, Magister Martinus. Bereng. Episcopus. Notar. Petro de Bages. Mitja Escala Arm. 2. n. 923.

Núm. 9. 1241, maig, 8

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1241, núm. 1 (en el marge superior esquerre diu: «Est translatum de anno 1300 cubic. iii. scrin. 18. Titul. Benefic. S Ma. Magdalena n. 7»)

Cum Magister Martinus olim instituisset pro singulis diebus 3 pauperes in refectorio canonica dando varia bona expressa anno 1227. n. 2 nunc autem addit medietatem honoris, quem emerat cum Raimundo de Riaria a Berengario de Monserrat, et Berengaria uxore in Parochia de Corneliano, volens ut unicuique dictorum trium pauperum daretur quotidie unus panis minor et pro pulmento 12 dinarii monetae de duplo vel 6 dinarii monetae quaternalis, et pro vino 4 dinarii monetae de duplo, vel 2 dinarii monetae quaternalis. Alteram medietatem honoris reliquit sedi pro suo Anniversario: ita ut rectori altaris S. Andrea illud curet, et det honoris unicuique canonicorum, et clericorum Beneficiatorum sedis 4 dinarus de duplo, vel 2 monetae quaternalis et de residuo pabeat eo die pauperes in refectorio quotquot pasci possint; et ipse rector pro labore habeat retrodecimum omnium reditum et laudemiorum de medietate dicti honoris quam datum hominibus, et feminis, censibus, usaticis, et cetera. dividendam inter 12 praepositorum quod acceptant Berengarius Episcopus, et Capitulum, et Petrus de Castellar rector Altaris de S. Andreae cum dicto honore 8 idus maii ann. 1241. Notar. Petro Marques. Lib. I. Antiq. fol. 392 n. 1106.

Extat Originale cubic. iii. scrin. 4. titul. Constitution. n. 19. Ubi sunt subscriptiones originales. G. Durfortii Praesentor. P. Sacrista. B. Archidiacono Barcinone, Ferrarius de Lauro Archidiacono, Geraldus de Sagas, A. de Gurb, R. de Moniennii Hebdomadario. et can. Bertrandus Delfini. Berengarius de S. Cristophoro Can. et Hebdomadarius, Guillelmus de Bagnarii rector Altaris S. Joan, Arnaldus de Picalquierius, Petrus de Arenis, A. de Requesens, Guillelmus stator Regis et canon. Guillelmus scriptor. Barc. can. et Hebdomadarius, Berengarius de Spiellis, Petrus Arberty, Berengarius de San Vicencio, Bernardus de Calidis, Berengarius Episcopus, Magister Raimundus, Petrus de Castellar, Prebiter, et can. Notario qui supra loco supra designato.

Núm. 10. 1241, novembre, 22

Caresmar, *Índex*. Còdex 7 = anys 1205-1355 (vol. VI, tom III, anno 1205-1355)

Doc. 1241, núm. 7

Bernardus de Villagranata Archidiaconus Barcinone et canonico Vacante sede Episcopali dant in emphiteusim Bernardo de Vilario assallo et suis, campum cum olivariis, quem Barchinone canonica, et suus Praepositus mensis aprilis per alodium francum habebant in territorio Barcinone subtus radicem montis iudaici. Affrontabat ab oriente in via; a meridie in tallio olivariae; ab occiduo in honore Guillelmus de Tur-

re; a circio in fexia Geraldi Mir. Sub pacto dandi canonicae, et praeposito in Natali Domini annuatim unum porcum canonicalem; et quod a proximo Natali Domini ad 3 annos habeat ibi vineam plantatam; et de fructibus vineae, olivarum, et aliarum arborum det decimam fideliter; et dictum censum; et de fructu panis det decimam, et primitiam: et quod cum vinea veterasset, eam eradicet, et novam replantet infra 4 annos. Actum 10 calendas decembris anno 1241. Subscribit Magister Raimundus praepositus aprilis, Ferrarius de Lauro Barchinone Archidiacono, Petrus sacrista, Berengarius de S. Vicensio, Bernardus de Calidis, Berengario de Spiellis, Guillelmus de Canemarii presbiter pro procuret, Arnaldi de Gurbo Praepositi junii, Magister Martinus, Petrus Arberti, Arnaldo de Requesendo canonici. B. Archidiacono tenens locum Episcopi. Notario Petro de Bages. Est translatum de anno MCCCXXXVII. cubic. iii. Scrin. 30. Titul. Praepositura April. n. 42.

Núm. 11. 1244, març, 21

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1243, núm. 6

Fra Petrus Episcopus Barcinone et conventus eiusdem Sedis dant in emphiteusim Guillelmo Rancanjos et Anglesiae uxori, tria operatoria, quae canonica habebat, et suos Praepositus Aprilis per alodium in burgo Barcinone ante Ecclesiam S. Mariae de Mari. Affronta ab oriente in carraria publica, et de aliis partibus cum domibus quae erant de alodio ipsius canonicae, et Praepositi Aprile sub pacto quod pro censu annuo darent canonico et Praeposito 30 solidos denarios Barchinone valentibus 88 solidos marcham argenti, solvendo 15 solidos die S. Michaelis, et alios 15 solidos die calendas Aprilis salvo semper censu firma et fatica in casu alienationis. Actum 12 calendas aprilis 1243. Subscribit Magister Raimundus Praepositus Aprilis, Fra Petrus Episcopus, Berengarius de S. Vicentio, Bertrandus Delfinis Praepositus Maii, Ferrarius de Lauro sacrista, Bereng. de Spiellis. A. de Picalquerio Praepositi Junii, A. de Gurbo Archid. Barc. et Praepositus Februar. Magister Martinus Praeposito Januarii, Petrus Arberti Praepositus... Notario Petro de Bages, cubic. iii. scrin. 30. Titul. Prepositura April. n. 36.

Núm. 12. 1245, març, 8

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1244, núm. 2

Fra Petrus Episcopus Barcinone et conventus eiusdem sibi commisens confirmant Berengario Adarronis, et Arnaldo Umbaldi et posteris eorum 4 molendina cum rasclosis et trascolator, dicta de mari, cum horto et viminariis, et mansiones eunde et

lacunis et petiam terrae ibidem: sita erant in suburbio Barcinone iuxta decurium torrentis profundi, sive torrentis merdenciani, qui discurrit tempore pluviarum; quae omnia iam diu antea tenuerant per canonicam et per praepositos supradictos; cum onere dandi pro centu, et pro decima Molendinorum 2 cafficia, et 6 sextarios frumenti nitidi ponderis 59 librarum, munde, et quitie, ita quod non computetur senalia (senalla) seu porta in qua ponderabitur pondus dictarum librarum; et solvant hunc censum quator tempora annuatim; scilicet in die S. Michaelis 7 sextaria et dimidium in Natali Domini idem; in S. Joanne junii idem; in Paschate idem; (scilicet 30 sextarios) et si intra 15 dies non solvant, solvant in duplum. Item solvant decimam de horto; decimam et medietatem de viminibus; et que gratis molant frumentum canonicas; et sex pauperum, scilicet 3 canonicas, et 3 quos instituerat Magister Martinus; et frumentum quod canonica solebat dare charitati, scilicet 10 quarterias singulis annis et 4 quarterias quas Episcopus dabat dictas charitati. Volunt etiam usus inaquandi linum et canabum; confirmant autem eis praebendam solitam; et in casu venditionis faciendae tantum sibi consimilibus, retinent sibi faticam 30 dierum. 8 idus martii anno 1244. Subscribit Episcopus, Petrus Arberti Praepositus Mensis Novembri et ceteri praepositii et canonicii. Notario Petro de Bages. Lib. I. Antiq. in 3 initio et 4 prefixis ante initium dicti libri et ante fol. 1. Extat etiam transumptum cubic. iii, scrin. 30. Tit. Praepositura April. n. 35.

Núm. 13. 1245, març, 8

Caresmar, *Índex*. Còdex 7 = anys 1205-1355 (vol. VI, tom III, anno 1205-1355)

Doc. 1244, núm. 11

Frai Petrus Miseratione divina Barchinone Episcopus, et conventus eiusdem sibi commissus dant, et confirmant Berengario Adarronis, et Arnaldo Umbaldi, et suis quatuor Molendina, cum resclosis, dicta de mari, cum horto, qui ibi est, cum arboribus, et viminariis, cum mansione conjuncta horto, et cum lacunariis, et unam portionem terrae quam ibi habebant: et erant in suburbio Barcinone iuxta decursum torrentis profundi, seu torrentis de Merdanciano, qui discurrit tempore pluviarum: quae omnia tenebant, et sui praedecessores tenebant per canonicam, Barcinone et per praepositos januarii, februaryi, aprilis, julii, augusti, et novembri. Affronta haec a circio, et oriente in alodio Arnaldus Umbaldi; ab Occidente in ipsa riera; et alias cum hortis aliorum: ut habeant et expleant pacifice in perpetuum: cum pacto quod dant canonica, et suis Praepositis, pro censu omnium, et pro decima molendinorum, duo cafficia et 6 sextaria frumenti nitidi, ad pondus quod prius dare solebant, quod erat 59 librarum mundaе et quitie; itaque senalia in qua ponderabitur non computetur in pondere dictarum 59 librarum. Et dictum censum solvant per quatuor terminos; scilicet in festo S. Michaelis, 7 sextaria, et dimidium; in Natali Domini 7 sextaria et dimidium; in festo Paschae 7 sextaria et dimidium; in festo S. Joan; junii alia 7 sextaria, et dimidium et si non solvant infra 15 dies dictum censum, solvant illum duplicatum.

Item de fructibus dicti horti, et arborum dent medietatem, et decimam fideliter; et quod molant sine moltura frumentum canonicae, et sex pauperum, scilicet 3 pauperum canonicae, et trius quos ibi constituit Magister Martinus; et 10 quarterias quas annuatim canonica consuevit dare Charitati eiusdem, et 4 quarterias quas Episcopus dat eidem; et quod in lacunis molendinorum possint canonici inaquare linum, et canabum. Et possint haec alienare consimilibus, salvis censu, decima, et fatica 30 dierum concedunt eis quodim 9 festivitibus anni accipiant totum quod in eorum Ecclesia consueverunt accipere; et quod nunquam teneantur molere panem de talliis. Actum 8 idus martii 1244. Subscribit Episcopus Berengarius de S. Vicentio Praeposito iulii, Petrus Arberti Praeposito novembris, Magister Martinus Praeposito januarii, Ferrario de Lauro sacrita, A. de Picalquerio, Bernardus Delfinis. A de Gurbo Archidiacono et Praepositus, Magister Raimundus Praepositus Aprilis. Notario Petro de Bages, et eiusdem Petro Vives. cubic. iii. scrin. 35. Titul. Praepos. Augusti n. 224.

Núm. 14. 1245, novembre, 3

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1245, núm. 10

Fra Petrus Barchinone Episcopus, et conventus eiusdem sibi commissus, dant in emphiteusim... est ob mutilatam cartham nomen donatarii duas vineas cum olivariis; quas per proprium alodium habebant in territorio Barcinone super mansum Gelaldi de Salis quod, quas Ferrarius de Lauro sacrista emit nomine Guillelmi Durfortis Praepositii mensis Augusti, de Marca uxore Petri de Castlarino, et de Pontio de Vilar. Erant contiguae, et affronta ab oriente, meridie, et occiduo cum honore dicti Geraldi de Sales; a circio in via publica: cum pacto quod solvant canonicae, et suo Praeposito Augusti consuetum agrarium scilicet de omni fructu, quartum fideliter et decimam, quod deferant ad domum Praepositi; et Praepositus de singulis daumatis. Debebit dare binos denarios de dublenco, vel unum denarium monetae quaternalis. Et quotidies dictae vineae inveteratae fuerint debebunt erradicare, et infra quinque annos proxima venturos, tenebuntur replantare dando dicto Praeposito Augusti, quartum et braciaticum, et decimum [] de fructu panis; et de fructu olivarum medietatem. Et possit alienare sidi consimili, salva fatica 30 dierum canonica, et praeposito. Si autem ipsa vel sui voluerint eas vineas vendere, stabilire, aut alienare, habeat Praepositus tertiam partem pretii ratione Laudemii. Actum 3 nonas novemb. anno 1245. Subscribit Ferrarius de Lauro Sacrista pro Primicherio, cuius locum tenet, et pro se ipso ratione Praepositura Mensis Martii, Berengarius de S. Vicentio, Petrus Arberti canonici, Bertrandus Delfini, Magister Raimundus, Raimundus de Montesigno can et procurator Praepositi decembris, magister Berengarius de Turri, Arnaldo de Picalcherio, Arnaldo de Burgo Archidiacono, Magister Martinus, Fra Petrus Episcopus, Berengarius de Spiellis, qui firmat pro se. Notario Petro de Bages. Est translatum de anno MCCXC. cubic. iii. scrin. 35. Titul. Praepositura Augusti, n. 250.

Núm. 15. 1246, juny, 7

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1246, núm. 7

Fra Petrus Episcopus Barcinone et Conventus eiusdem dant et stabiliunt Guillermo et Arnaldo Babot fratribus at vitam uniuscuiusque ius quod canonica et domus charitatis eiusdem habebant in quarteria Barcinone scilicet octavam partem, minus quarta parte Octavas quam octavam partem minus 4 parte octavae cum omnibus ad eam pertinentibus ipsi fratres dum vixerint, vel alter ex eis teneant pacifice, et expletent sine diminutione, cum onore quod dent pro censu praepositis et domui charitatis annuatim a primis calendis augusti proximi et censum decem et octo quarterias frumenti, cum omni complemento suo, exceptis mortis almostas ad mesuram fori Barcinone talis videlicet qualis exierit de dicta quarteria, se quo solvent Praeposito Augusti pro suo mense 3 quarterias et 2 pugnanas. Praeposito Septemb. 3 quarteras et 2 pugnanas. Praeposito octub. 3 quarterias et 2 pugnanas. Praeposito novemb. 3 quarteras et 2 pugnanas. Praeposito decemb. 33 quarteras et 2 pugnanas, et singulis aliis Praepositis in suo mense 3 quarterias et 2 pugnanas. Et Domni Charitatis 44 quas solvent de quator ad 4 menses annuatim de frumento quod exierit de quarterias Barcinone ad quod se obligant dicti duo fratres Episcopo et 12 praepositis, et rectoribus Domus Charitatis, et dant in fide fratrem suum Raimundus Babot obligantes sua bona, et renuntiantes et cetera 7 idus junii 1246. Subscribit 3 fratres et canonici Arnaldo de Picalqueri Praeposito junii, Fra Petrus Episcopus, Bernardus Delfini, Magister Raimundus, Magister Martinus Praepositi Januarii, Petrus Arberti Praepositus Novemb., Berengarius de San Vicentio Praepos. Julii, Arn. de Gurbo, Bereng. de Pinell, R. de Montesigno, Guillelmus scriptori, can. Hebdomadarius, et Rector Domus Charitati. Notario Magister Lupeti pro Petro de Bages. Cubic. iii. scrin. 4. titul. constitution. n. 23.

Núm. 16. 1247, setembre, 27

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1247, núm. 4

Cum super Arenali quod est in burgo Barcinone ad littus maris terminatur ab Oriente in rego, a meridie in undas maris, ab occiduo intenedone Agnetis filiae Petri Grannii de alodio canonicae, a circio in via, et rego legali, sit mota quaestio inter Episcopus et conventum Eccle. Barc. ex una et Berengarius Vitalem ex altera, quid

Petrum arenale adquisivit ad censum 1 morabatinos ab Episcopo, et capitulo per instrumentum actum in posse Petri de Bagiis Notario Barc. 7 idus Decemb. an. 1227. Fuit dicta quaestio finita, et concordata inter partes in hunc modum, quod de dicto censu qui exierit a dicto arenali, habeat canonica, et Domus Caritatis ejusdem quas partes, et Berengarius Vitales seu eius successores in perpetuum tertiam partem: et quod ipse qui tenerit Domus Caritati, et Berengarius Vitalis faciant [] omnia stablimenta totius dicti Arenalis, et quod contineatur in omnibus cartis stabilimentorum; quod in censu dicti arenalis habeat domus caritatis ad quam spectat hoc asenso hoc arenale duas partes, et Berengarius Vitalis, et sui 3 partem; et de tota pecunia quem exierit [] pro intrata istorum priorum novorum stabilimentorum, habeat Domus Caritate 3 partes, et Vitalis et sui 4 partem. Factis autem stabilimentis totius dicti arenalis [] de omnibus laudomiis provenientibus, qui habuit bona fide, vel per[ce]bit] Domus Caritatis, accipiat dictus Berengarius Vitalis, et sui decimam partem semper tamen et supra cantum est quod Vitalis habeat 3 partem Domus Caritis duas eam autem 3 partem tenent pro domo caritati, dando ei annuatim in Natali Domini morabatinos 1 censuale sub ea forma qua tenentur honores Ecclesia et secundum formam alio [] marabatinos quammisii autem vixerit Berengarius regniratur assensus eius in omnibus stabilimentis venditionibus et alienationibus post mortem autem eius non requiratur consensus heredum illius, sed solum Ecclesiae et Domus Caritatis. Decimam autem partem praedicta de hiis quae perceperit Domus Caritatis, accipiant illi qui tenerint [] dicti B. Vitalis de omnibus scilicet laudaismis, et aliis proventibus hec Episcopus Petrus per se et suos successores, et pari modo B. Vitalis, laudant, et promittunt in perpetuum observare. Advertunt quod de omnibus stabilimentis que fient de caetero ab illis qui modo occupant dictos honores habeat domus caritati totum laudaismum, de quo donetur decima pars B. Vitali, et suis heredibus. Actum 5 calendas octob. 1247. Subscribit Episcopus, G. Durfortis Primicerio et Praeposito augustii, Petrus de Maserata Praeposito Decem., Bertrandus Delfini Praeposito maii, Petrus Arberti Praeposito Novemb., A. de Picalquerio Praeposito Junii, Magister Raimundo. Magister Martinus Praepositus Januarii Berengarius de Turri Praeposito Octob. Ferrario de Lauro. Sacrista. H. de Gurbo. Archidiaconus. Berengarius de S. Vincenti Praeposito Julii. Petro de Bages Notario cubic iii. scrib. 9. [...] caritat. n. 150.

Núm. 17. 1247, agost, 6

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1234-1771); continuació a còdex 7 = anys 1205-1355 (vol. VI, tom III, anno 1205-1355)

Doc. 1247, núm. 8

Cum Berengarium Adarronis, et Arnaldus Umbaldi haberent pro indiviso iuxta burgum Barcinone 4 molendina, dicta de Mari, et ea tenerent per canonicam Barcinone et Praepositos jannuarii, februaryi, aprilis, julii, augusti et novembris; de quo-

rum molendinorum productis factis 9 partibus Berengarius Adarronis habebat 4 partes et Arnaldus Umbaldi quinque, et cum quisque esset magis sollicitus circa rem propriam, quam communem, ides converunt facere divisionem de illis, ita ut Arnaldus Umbaldi pro sua parte acciperet duo molendina versus occidentem, scilicet molendinum de Porta, et aliud iuxta illud, cum medietate totius plateas quae erat ante ipsa molendina iuxta portam, et in tantum quantum occupat trons casalis eorum molendinorum usque in torrentem versum occidentem, et remaneat ibi canonica; et Berengarius Adarronis, et sui habeant integriter alia duo molendina versus orientem, et habet medietatem dictae plateae usque in torrentem, et remaneat ibi via, ita per mediam plateam faciat erigere parietem suis expensis, et faciat construere pontem super regum, et possit libere facere fenestras, et portalia habentia aspectum super regum, et revoltam. Aliae autem servitutes ad dicta molendina pertinentes sint communes utrique parti, seu portioni; et divisionem aquae faciant communiter ambo cum pilaribus, communis expensis; et in super Berengarius suis expensis faciat arcum et parieatem postium de crassitudine 2 vel 3 digitorum usque in voltam dictorum molendinorum, qui semper sit communis inter ambas partes; et pro inde dat ei in numerato 100 morabatinos Alfonsinos et ipse suis expensis faciat firmari a Praepositis instrumenta, et ipse pro laudeismo Praeposituram dedit 800 solidos denarios Valente Marcha Argenti 88 solidos censum vero quem praepositi accipiunt in dictis 4 molendinis, faciant et solvant ipse communiter per medietatem annuatius, et ultra hoc unaqueque pars debeat molere gratis Charitati Barcinone septem quarterias tritici, et utraque pars se obligat non construere in sua parte, aut permittere facere alia molendina, sed semper sint illa quatuor tantum, nec aliquid facere quo aquae plus veniant in unum molendinum, quam in alterem et si aliquid emenserit perjudicium alieni ex dusbus partibus, nil possit agere sed committere duobus ex partis qui aequitative componant dubia. Et si aliquis ex molendinaris, et molere volentes ad suum molendinum venire aliquo pacto atraxerit tunc illa molendinatio sit, et tradatur parti innocenti. Hinc Umbaldus definit dicto Berengario Adarronis dicta duo molendina cum omnibus iuribus sicut melius dici potest, et intelligi ad suam voluntatem, et quia Arnaldo Umbaldi maiorem partem habebat in illis molendinis, quam Berengarius dat Arnaldus unum quintanum terrae, quem tenebat per ipsum, quos quintanos tenebat per supradictos in ora maris ... sua /2 praedicta molendina, itaque ambae partes, unaque pro sua parte et expectativa ratificat et confirmat divisionem praedictam pacta, et onera quibus se adirinxerunt vicissim, promittentes ad impelere; et renuntiantes mutuo omnia iura et cetera. Actum 8 idus augusti anno 1247. Subscribit Arnaldus de Gurbo, Barchinone Archidiacono et Praepositus februarii, G. Durfortis primicerius et praepositus augusti, Petrus Arberti canonico et Praepositus Novembrii, Berengarius de S. Vicentio Praepositus Julii, Magister Raimundus praepositus aprilis, Magister Martinus Praepositus Januarii, Fra Petrus Barchinone Episcopus. Notario Petro de Bages, et eius iussu Jacobus de Podiolo Notario. cubic. iii. scrin. 35. Titul. Praepositura Augusti, n. 223.

Núm. 18. 1247, octubre, 12

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1247, núm. 7

Fra Petrus Barcinone Episcopus et Conventus eiusdem laudant, et approbant Guillermo de Modiliano ad tenendum, et possidendum mansum vocatum Dilmerium cum suis tenedonibus, cultum et incultum, quem Mansum ipse emerat de Arnaldo de Picalquerio canonico Barcinone, et Guillelmo Lupeti procuratoribus Bernardi de Manso Dilmerio, et uxoris ejus Raimundae; et erat situs in Parochia S. Mariae de Antiqua, sub Dominio, et alodio canonicae Barcinone et ejus Praepositi Mensis junii. cum pacto, ut ipse, et sui sint homines solidi et affocati in dicto manso per canonicam, et ejus Praepositum Junii, dando eidem censum consuetum, scilicet in Natali Domini unum porcum canonicalem, et unum par Caponum; et die S. Augusti duas quarterias frumenti ad mensuram sabatelli. Et iurat de non habere chartam praecariam, nec scire majorem censum teneri dare. Salva tamen semper firma, et fatica, dictae canonicae, in casu alienationis faciendae sibi consimili tantum. Actum 4 idus octobris. 1247. Subscribit dictus Praepositus, Magister Raimundus, Bernardus Delfini, Petrus Arberti, Berengarius de S. Vicentio, Arnaldus de Gurbo Arcidiaconus Barcinone, Guillelmus Durfortis Primicherio, Berengario de Spiellis, Magister Martinus. Petrus de Mesarata, Ferrario de Lauro sacrista, Magister Berengarius de Turri et Episcopus Fra Petrus. Notario Petro de Bages. Est translatum de anno MCCCC.- cubic. iii. scrin. 33. Titul. Praepositura Junii n. 145.

Núm. 19. 1249, març, 8

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1232-1771)

Doc. 1248, núm. 4

Anno 1248 6 idus martii convocato capitulo per nuntium et campanam mode solito, cum orta esset quaestio inter Sacristiam Ecclesiae Barcinona ex una et capitulum ex altera super collationem Hebdomadariae tunc vacantis per obitum Bernardi de Castellar ex eo quod dari [] vellet eam conferre, ut pote de antiqua et approbata consuetudine eidem collatio 4 Hebdomadarius pertinebat iam capitulo defendente quod et si collatio Hebdomadarium ad Sacristam spectaret; capitulum in presenti per litteras apostolicas [] tenebatur vacantes primos canonicato conferre Saucerando de Cardona, Marco clerico, et quibusdam aliis, et cum vacans Hebdomadaria canonica esset alicui ex predictis debet assignari: sacrista licet fateretur Hebdomadarios esse canonicos, tamen in sua intentione persistens ex dictis: causis petiit ab Episcopo qui pa-

ciens super hisendas promulgari. Episcopus vero de consensu capituli, et Sacristae, associatis sibi Petro Arberti et Bernardo de Pirariis canonicis auditis, collegatis partium pronuntiavit dictam Hebdomadari alicui ex predictis secundum litteras publicas esse assignandam non constando quod alias dicto Sacristae collatio 4. Hebdomadarius pertineret: cuitamen alias ius suum integrum quod haberet reservavit praesentibus Archidiacono de Gurbo, Berengario de S. Vicentio, et altris caniniciis. Subscribo Fr. Petrus Episcopus Barcinone Michaele scriba [] Episcopi eius [] cubic. iii. scrin. 4. titul. constitut. n. 133.

Núm. 20. 1249, juny, 15

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1249, núm. 9

Joannes de Montepesulano, et Margarita uxor vendunt Guillelmo de Calderiis Mercatori domos quas habebant sitas in Burgo Barcinone prope Ecclesia S. Mariae de Mari, in carraria maris. Item unum morabatino censualem cum toto iure, et dominio, quem accipiebant in domibus, quas Bernardus Rubei de Petro Gruni quondam tenebat per eos, et nunc tenebat Berengaria filia dicti Rubei, quae domus erant contigues supradictis; et ipsi venditores tenebant per canonicam Barcinone et eius Praepositum mensis januarii, salvo censu dictae canonicae 2 solidos et 3 denariorum monetae quaternalis in Natali Domini, et quod salvo iure firmae, et faticae, pro illis 2. domibus. Pretium venditionis fuit tres mille, et centum solidi monetae Malguriensis, quos, aiunt, se recepissee. Actum 17 calendas julii 1249. Subscribit Petrus Arberti Canonico Procurator Magistri Martini canonico et Praepositi Januario. Notario Petro de Bages, qui morte praeventus claudere non potuit, eius testamenti iussu clausit Guillelmus Rossell Notario anno MCCLVI. cubic. Mitja Escala arm. 2. n. 1131.

Núm. 21. 1249, setembre, 24

CARESMAR, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1249, núm. 8

Berengarius de Galacho, et Pereta uxor vendunt Arnaldo de Serra vineas, cum manso, domibus, turri, et columbario, quas res per francum alodium habebant in territorio Barcinone in loco dicto Casoles, affront ab Oriente in torrente, a meridie in torrente, et in riaria quae sunt subtus dictum mansum; ab occiduo in Riaria de S. Gervasio; a circio in residuo, quod vendiderunt Raimundo de Bagnariis. Venditio fuit per

francum alodium sine ullo retentu, ad liberas voluntates. Pretium fuit 45 morabatinos in auro Alfonsinos, Actum 8 calendas octobre anno 1249. Subscribit venditores, et testes Petrus Arberti canonico Barcinone et alii. Notario Petro de Bages. Est translatum de anno MCCLV. Mitja Escala. arm. 2. n. 1059.

Núm. 22. 1250, febrer, 9

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1479 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1249, núm. 1

Fra Petrus Episcopus Barcinone et capitulum eiusdem Ecclesiae considerantes affectionem, et conatur quos Berengarius de Planis gerebat erga augmentum Hospitalis Sedis, quod columbus quondam bonae memoriae canonicus eiusdem Ecclesiae construxerat in suburbio civitatis, cui iura proventus, et redditus antiqui Hospitalis canonicae duxerant adjungenda ideo committunt ei dum vivat totum dictum Hospitale, cum omnibus rebus, et iuribus eidem pertinentibus, et omnem curam, regimen, et gubernationem personarum, et sensum dicti Hospitalis et Ecclesiae ibidem constructae, et in situ bonem, et de institutionem personarum iuxta prudentiam suam, tam de clericis quam de laicis; excepto quod nil posset alienare perpetuo, sine Episcopi, et Capituli assensu, vel Rectoris, sive coadjutoris, quem de gremio dictae Ecclesiae ei pro tempore, Capitulum duxerit assignandum in remunerationem autem laboris, concedunt ei ad vitam Beneficium, quod dictus columbus assignavit de altari, sive Presbyteram constructo in claustrum dictae sedis in honore S. Spiritus, et percipere distributiones quas a Praepositis Ecclesiae in certis festivitatibus accipere consueverat, cum aliis omnibus iuribus, quoquo modo ad dictum Presbyteratum pertinentibus concedentes ut servitium dicti Altaris posset facere per substitutum idoneum. Berengarius de Planis libenter hanc gratiam acceptat; et omnia sua donacione, irrevocabile inter vivos, predicto Hospitalis de presenti in manu illorum consignat: promittens Episcopo, et Capitulo subjectionem et reverentiam, ac obedientiam. 5 idus Februarii anno 1249. Subscribit Episcopus, Ferrarius de Lauro Sacrista, A. de Gurbo Archidiacono, A. Pichalquerio, Berengarius de Pirariis, Petrus de Insula, Petrus de Olivella, Petrus de Mesarata, Berengarius de Petra succentor, Petrus Arberti pro se, et pro Magister Martino, Guillelmus scriptor Barcinone et canonico Hebdomadario, Bertrandus Delfinis cabiscol, canonico Ferrarius de Torrentemalo, Petrus de Castellar, Berengarius de S. Christophoro canonico et R. Stephani, B. de Olorda, Petrus de Vilario, Magister Raimundus, Jacobus de Mogoda, Berengarius de Spiellis, Guillelmus Presbyter Domini Regis et canonico Berengarius de S. Vicentio, Arnaldus de Pax, Arnaldus de Paragaria, A. de Montesigno, Guillelmus Durfortis Primicerio. Magister Arnaldus. Notario Petro Laurentio. Lib. I. Antiq. fol. 304. n. 846.

Núm. 23. 1250, febrer, 10

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1250, núm. 12

Fra Petrus Episcopus Barcinone et conventus eiusdem dant in emphiteusim Petro Quartaria de Sanctis, et suis petiam terrae, quam canonica Barcinone, et suus Praepositus Julii per alodium habebant Parochia S. Mariae de Sanctis in territorio Barcinone qua ab occidente affronta cum riaria; et aliunde cum aliis alodiis canonicae; cum pacto, quod tribuant canonicae, et suo praeposito julii de omnibus fructibus dictae petiae terrae quartum, braciaticum ad decimam; cum pacto etiam, quod usque ad festum S. Michaelis faciant parietem ad tutandam terram ab aqua riariae. Et possit eam terram vendere, alienare, vel etiam alteri stabilire, sed consimili, et salva etiam fatica dictae canonicae, et suo Praeposito; Laudemia vero, quae inde provenerint, sint integre dicti Praepositi. Actum 4 idus Februarii anno Domini 1250. Subscribit Berengarius de S. Vicentio Praeposito Julii, Petrus Arberti canonico, Magister Raimudus, Guillelmus scriptoris canonico et Hebdomadario ac procurator G. Bernardi canonico et Praepositus januarii. Berengario de Spiellis, Bertrandus Delfini, Petrus de Maserata, Bernardus de Pirariis, canonico et procurator Guillelmus Durfortis canonico et praeposito augusti, Berengarius de Turri canonico et praeposito octobris, Petrus de Insula canonico et procurator Archidiaconi de Gurbo, Arnaldus de Picalqueriis, Fra Petrus Episcopus. Notario Petro de Bages. cubic. iii. scrin. 34. Titul. Praepositura Julii, n. 227.

Núm. 24. 1251, febrer, 25

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I, tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1250, núm. 4

Cum super intelligencia articulorum sententiae Joannes Artensis dubia essent orta ex parte executoris Archiepiscopi Tarraconensi. Partes ut parcerent sumptibus, et laboribus, pro bono pacis compromisserunt in dictum Archiepiscopum ad habendum latum, et firmat quidquid declararet, sub pena 200. morabatinos pro parte quem resisteret, quem nihilominus declarationi stare teneretur, subdentes se fori Archiepiscopi, et dantes fideiussores, ex parte capituli Petrum Arberti, Bernardum de Pirariis, et Guillelmo de Rosanis, canonicis Barchinonensis et Paschalem Arbertum Rectorem de Apiaria: Pro parte vero Abbatis, A. de Gualba et B. de Plicamanibus. Igitur Episcopus fra Petrus, et capitulum; Petrus Abbas, et conventus compromittunt in P. Archiepiscopus Tarrac. approbantes quod ipse declararet. 5 calendas martii anno Incarnationis 1250. Subscribit Abbas et monachi non eodem ordine quo supra sed tu-

mutuarie, ex inter eos fra Petrus de Turri Prior S. Olivae Monachus S. Cucuphate, Raimundus de Villanova. Notario Tarracone scrip. Lib 3. Antiq. fol. 251. renon. 381.

Núm. 25. 1251, abril, 26

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. 1, tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1251, núm. 1

Scriptura compromissi facta ab Abbate, et Monachis, et ab Episcopo, et canonicis Barchinone in favorem Archiepiscopi Tarracona et supra 5 calendas martii anno 1250. n. 4. Subscribit Abbas, et manachiis, Fra Petrus Barchinonensis Episcopus Petrus Arberti canonico, B. de Pirariis, B. de Santa Eugenia, G. de Rosani, Berengario de S. Vincentio, G. scriptoris, Magister A. Berengarius de Spiellis, Bertrandus Delfini, R. de Montesigno, P. de Spiellis, G. cabiscol, P. de Vilario, Magister R., A. de Sparagera, P. de Mesarata, P. de Insula, Berengarius de S. Cristophoro, A. de Picalquerio, A. de Pax, P. de Arenis, P. de Castellore, Paschalis Arberti rector Ecclesia de Apiaria, Raimundus de Villanova, notario Tarracone, Nos igitur P. Dei Gratia Archiepiscopus Tarraconensis de consensu partium arbiter electus, procuratoribus partium ante horum constitutis, inspecta sententia Joannes Artensis, et confirmatione Papae inspecta etiam declaratione per eum facta, arbitrando pronuntiat: sententiam Artensis cum transierit in rem iudicatam fore executione mandandam, iubens singula ipsius inviolabiliter observari. Verum quia singulae partes reputant se respective gravatus super quibusdam verbis in sua declaratione (Archiepiscopi) conventis iuram declarationem de voluntate partium revocat in his quae secuntur: Stamen quod Abbas, et Monasterium recipiat dictum Sanctum Chrisma Consecrationes Altarium, Ordinationes monachorum, et clericorum, scilicet Petri de Octaviano ei quocumquod Episcopo voluerint, prout in sententia Domino Papae continetur. Item quod Episcopus et Ecclesiae Barcinone reputant se gravatos in eo quod dixerit in declaratione sua, quod in Ecclesiis dicti Monasterii, Episcopus nil exigeret temporale, eam emendans de voluntate partium statuit quod Episcopus in ecclesiis dicti Monasterii plenam habeat iurisdictionem, sicut in aliis Ecclesiis suae Dioecesis: salvo iure representandi, ipsi Abbati et Monasterio in Ecclesiis Monasterii supradicti excepta Ecclesia S. Petri de Octaviano, et clericis eiusdem quibus idem privilegium reservat, quod dicto Monasterio per sententiam Papae est cancellum; in qua etiam Ecclesiae jus representandi eidem Abbati, et Monasterio reservat. In caeteris sua declaratio in sua statu remaneat. Si quis haec faregerit poenam assignatam solvet, et excommunicationem incurrat ex nunc[h] pro nunc[h]. 6 calendas maii anno 1251 in camara Archiepiscopi in castro suo apud Tarraconam. Presentibus A. Episcopo Valentiae, et aliis. Subscribo Archiepiscopus, G. Vitalis officiali. Archiepiscopo eius iussu. Scrip. Lib. iii. Antiq. fol. 152. n. 382.

Núm. 26. 1251, agost, 8

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1251, núm. 5

Cum Geraldus de Sagacio quondam Canonico Barcinona in suo testamento disposuisset quas anno 1242. N.1 manent relata. Ideo fratre Petrus Episcopus Barcinone Nin de Villafranca et Petrus de Villafranca manumissores illius testamenti, iuxta illius dispositionem tradunt dictos duos mansos Guillelmo Scribae Canonico et Hebdomadario Barcinone et successor eius, qui propinquus habet staldum suum in choro Barcinone iuxta Domino Episcopum habeat, seu tenent dictos mansos, et impleat omnia quae dictum Sagas in suo testamento iam dicto ordinavit, et solvat dictos 4. denarios de duplo, valente marcha argenti 88 solidos vel binos denarios monetae quaternalis, sicut soliti sunt accipere canonici, et clereci et soluto uno morabatino Hebdomadario annuatim pro suo labore reliquam fructuum dictorum mansorum impendat dictus Hebdomadarius cum con/2 silio aliorum trium Hebdomadarii, in procurandi pauperibus in Refectorio Ecclesiae Barcinone de laudemis habeat Guillelmus scriba et successores eius quartam partem, aliae tres sint pro reficiendis pauperibus in refectorio sedis, cum consilio aliorum 3 Hebdomadariorum. Actum 6 idus Augusti 1251. Subscribit Fra Petrus Episcopus, et manumissores et Petrus de Mesarata, Bertrandus Delfini, Petrus Arberti, de Insula, Berengarius de Sancto Fausto, Bernardus de S. Eugenia, Guillelmus de Rossaniis, Ferrarios de Torrentemalo, Berengarius de Petra succentor, Petrus de Castellone, Petrus de Spiellis per procura Petrus de Vilaro... archidiacono barcinone, Magister Raimundus, Bernardus de Pincerii canonici. Notario Petro Lupe- ti pro Petro de Bages. cubic. iii. scrin. 15. Titul. Domas n. 237.

Núm. 27. 1252, febrer, 4

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I, tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1251, núm. 2

Ego Petrus Abbas S. Cucuphatis promitto coram Deo, et Sanctis eius Canonicam obedientiam et reverentiam vobis Domino fra Petro, Dei gratia Episcopo Barcinona et successoribus vestris, salva regula et ordine B. Benedicti, et salva sententia inter Abbatem et Monasterium nostrum, et vos et Ecclesia Barchininona lata per magistrum Joannes Artensem de Spetiali mandato Papae Innoc. IV et salvis declarationibus per Petrum Tarraconense Archiepiscopus super dicta Sententia postmodum subsequitis. Actum in camera Domini Episcopus Barcinona pridie nonas februarii anno 1251. Subscribit Abbas, et testes, scilicet D. Bernardus Episcopus, Vicen., fra Raimundus de Pennaforti, fra Petrus de Podio Cerdano ordine predicatorum et Monachi S. Cucup-

hate, scilicet Geraldus de Castlarino, Guillelmus de Rubi, Arnaldus de Amagesis, Poncius de Ganserii, Guillelmo de Calidis, Bernardo de Tuguries, Geraldo de Senabro, et A. Catelli monachi, Petrus de Ayrei, P. de S. Hipolito, et Petrus de Gualba Vicensis canonici, Arnaldus de Gurbo archidiacono Barcinone, A. de Picalqueriis, P de Mesarata, Petrus Arberti, B. de Pirariis, R. de Montesigno canonico Barcinone, Guillelmus de Lacera civis Barcinone, Bernardus de Plicamanibus, P. de Castrogalino, et Berengarius Rubi milites, et multii alii viri religiosim clerici et laici. Guillelmus de Denia publico Notario Barcinone. Scrip. Lib. 3 Antiq. fol. 153. n. 383.

Núm. 28. 1252, abril, 1

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I, tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1252, núm. 1

Defuncto Fra Petro Barcinona Episcopo, cum dubitaretur de iurisdictionem Episcopali utrum deberet esse apud capitulum ut ipsum sibi dicebat pertinere de jure communi, vel apud Arnaldus de Gurbo Archidiaconum ratione prescriptionum antiquorum consuetudinis quam pro se allegabat; tandem convenerunt partes quod ipse archidiaconus teneret dictam iurisdictionem sub eo modo et forma, qua decessor suus Bernardus de Villagranata Archidiacono similiter sede vacante postmortem Berengarii Episcopi eam habuit; ita tamen quod per hoc nullum praeiudicium fieret alterutri parti in possessione, vel in proprietate: et in continenti dictum capitulum et Archidiaconus elegerunt arbitros Magistrum Berengarium de Turri, et Bernardus de Pirariis canonicos, qui probationes utriusque partis reciperent et causam definirent, vel si eis visum fuerit expedire propter pacem Ecclesia publicationem attestationum, et definitionem causae differre usque ad tempus factae et confirmatae electionis Episcopi, sit in electione Arbitrorum et in continenti capitulum Barcinone Constituit procuratorem Petrum Arberti canonico Barcinone super predictis. Actum calendas april. 1252. Notario Matheo Lupeti. Sigilus lescedit. cubic. iii. scrin. 4. titul constitut. n. 31.

Núm. 29. 1252, abril, 9

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771). (Resum del pergami ACB, núm. 1-2-754. Manca el segell. Mides: 77 × 230 mm. Lletre cursiva. Bon estat de conservació)

Doc. 1252, núm. 3

Arnaldus de Gurbo Archidiacono et capitulum Ecclesiae Barcinone constituunt in procuratores suos Berengarium de Turri et Petrum Arberti concanonicos, ad pra-

esentandam apellationem A. Abbati S. Petri Bisulundan quam facerant pro se, et Ecclesiam suam et pro Abbatibus Prioribus, et Rectoribus Ecclesiarum, et clerecis omnibus civitate et Diocesi Barcinone super eo quod ipse Abbas assignavit ut dicitur, vel intendit assignare Praeposituram mensis julii Bernardo de Vileat Gerundensi canonico. Dando eis potestatem faciendi et demandandi apellationem, et omnia alia quem in hoc negotio opus esset [] promittentes datum habitudes Gerundae quod sigillo capituli faciunt roborari caecidit. Actum 5 idus April. anno 1252. Mitja Escala Arm. 2. n. 754. videcantitan. 352.

Núm. 30. 1253, març, 3

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1252. núm. 8

Arnaldus Episcopus Barcinone et capitulum eiusdem stabiliunt Guillelmo Bozet porteris suis quandam petiolam terrae plantatam de Vineia, quam ipse habebat ex donatione Eliccendis uxoris quondam Joannis de Campo de Orano, et tenebat per canonicam, et suum Praepositum julii in territorio Barcinone in loco dicto Mansus de Vinealibus, cum pacto ut daret agrarium consuetum, scilicet quartum, et decimam, et primitiam tam de pane, quam de vino. Et possita penare consimili salva fatica, dictae canonicae et Praepositura Julii. Actum 5 nonas Martii anno 1252. Subscribit Episcopus, Magister Berengarius de Turri Decanus, Petrus Arberti canonico, Bertrandus Delfini canonico, Petrus de Mesarata, Arnaldus de Picalquerio, Praepositus julii, Berengarius de Spiellis, Bernardus de Pirariis, Bernardus de S. Eugenia, canonico et praepositus decembri, Guillelmus canonico et procurator praepositi martii, Magister Raimundus canonico qui firmavit in posse Bernardi de Sala scriptoris Petri de Bages Notarii coram testibus. Notario Petro de Bages. cubic. iii. scrin. 34. Titul. Praepositura Julii, n. 109.

Núm. 31. 1253, desembre, 12

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1253, núm. 9

Cum esset controversia inter Arnaldus Barcinone Episcopus ex una, et Nobiles Viros Guillelmum de Montecluso, et Guillelmum filium eius super quadam furno, et leudis in villa de Granolleri, et iure et dominio 4 mansorum, quos Dominus de Palatiolo consuevit tenere per Dominum de Rocha in termino de Palatiolo, et super toto oleo censuali, quod dictus Guillelmus de Montecluso consuevit habere apud Calidas, et in termino de Montebovino, que omnia dicti de Montecluso habebant, et Episcopus

petebat dicem fuisse donata perpetuo inter vivos a dicto Guillelmo Domino Berengario bonae memoriae Barchinone Episcopo; nec non et super fortitudine, et clausura murorum, seu vallo, quae episcopus tecarat ad clandestinum dictam villam de Granolers. Super quibus dictus Guillelmus de Montecluso dicebat iniuriam sibi factam fore, cum dicta villa de Granolers cum terminis suis sita esset in termino castri sui de Rocha: quod negabat Episcopus et in contrarium afferebat dictam villam esse sitam in terminis castri sui de Montebovino. Tandem ad amicabilem compositionem conveniunt hoc modo, quod fieret Episcopo venditio, et deffinitio perpetua ab ipso Guillelmo et filio suo de praedictis, et omnibus aliis, quae ad ipsos in dicta villa, ex eius hortis, et terminis aliquo iure, vel ratione poterat pertinere. Quod et factum fuit vendiderunt si qui dem Episcopo, et eius successoribus dictum fundum dictum de Rocha in Granoleri, cum censualibus, leudis, redditibus, et iuribus universis, quae ipsis pertinere poterant in villa Granolers, et in eius hortis, et terminis eius. Definiunt etiam et remittunt omnem questionem, vel demandam quam facere poterant super fortitudine, et clausula quam fecerat Episcopus villa de Granolers perpetuum silentium sibi imponentum. Addunt huic venditione totum ius quod habere poterant in 4 mansis qui sunt in termino Domos de Palatiolo, quos dominus de Palatiolo consuevit tenere per Dominum Castri de Rocha et totum oleum quod habebant apud calidas, seu in termino Castri Montisbovini ad omnis liberas Episcopi voluntates. Pretium venditionis fuit quinque millia solidorum monetae Barcinone de qua valet marcha argenti 88 solidos quos aiunt se recepisse ideo renuntiant et cetera. Subscribit Geralda uxor, Guillelmi filii. Actum predie idus decimo anno 1253. Testibus Domina Guillelma de Pulchroloco, P. de Palatio, Bertrando de Meserata, A. de S. Licerio, R. de Pulchrovicino, Bernardo de Pineda, P. de S. Minato, F. de Lauro sacrista, Magistro Berengario de Turri decano, Petro Arberti et Bernardo de Pirariis canonicis Barcinonensis. Notario Petro Marchesii. cubic. iii. scriin. 20. Titul. Prioratus S. Virginum n. 89.

Núm. 32. 1254, febrer, 11

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1253, núm. 3

Berengarius Durfortis concedit Bernardo Durfortis filio suo dotem quam habuit a Guillermo de Lacera 1400 morabatinos pro dare quam promisit ille ei dare pro Eliccendi filia uxore illius regnibus promissit [] quas ipse teneat durante vita ut continentur per charta [] si quam [] salva ei proprietate dictarum possessionum si autem non emat recuperet ille dictam summam in omnibus suis bonis. 3 idus februarii anno 1253. testis Petrus Arberti canon. Barcin. Petro Marcha [] notarius. Mitja Escala. Arm.1, n. 121.

Núm. 33. 1254, novembre, 29

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1254, núm. 3

Arnaldus Episcopus, et capitulum Barcinone antiqua constitutionem ecclesiae Barcinona confirmatam per legatum Apostolicum Joan Sabinensi Episcopus, in qua continebatur quod nullus canonicus extra manens posset habere praeposituram, capellaniam, vel Domos Ecclesiae, nisi foret assiduo residens, et de gremio Ecclesiae attendentes quod numerositati canonicorum, vix bona Ecclesiae, pensata eius nobilitate, sufficient, piam decessorum suorum intentionem laudantes, et approbantes, et quantum poterant ampliastes, statuunt in perpetum, quod nullus deinceps canonicus extra Ecclesiam manens, posset et habere Praeposituram, capellaniam, domos, praeslaturam, seu etiam dignitatem, nisi fuerit de gremio Ecclesiae et assidue residens in ea cuius statuti observationem iurant singuli canonici. Addunt ut quicumque in futurum creatus fuerit canonicus teneatur iurare se hoc statutum observaturum; ex hoc enim divinus cultus ampliabitur at desidentes, qui sine scrupuloso corde, si aliter fierint ferre non possent, beneficiis debitis minime fraudabuntur. Dat in pleno capitulo 2. caendas decembrii 1254. A. Barcinone Episcopus Ferrarius de Lauro sacrista, Magister Berengarius de Turri Decanus, Berengarius de Spiellis praecentor, Berengerius de Petra succentor, G. de Rossanis, Petrus Arberti, Arnaldo de Gurbo, A. de Picalquerio, Bernardus de S. Fausto, canonoco et hebdomadario, Arnaldo de Cloquerio canonico et stator regis, Petrus de Olivella, Guillelmus scriptoris canonico hebdomadarii, Petrus de Insula, Ferrarius de Torrentemalo, Bernardus de Pirariis, Michael notario episcopi pro magister Arnaldo canonico senectute depresso, Arnaldus Pax canonico, Magister Arnaldus canonico Bertrandus Delfini, Raimundus de Montesigno, Raimundus de Valloviridi canonici. Est translatus de anno MCCLXXIII. ex originali. Notario Michaelis Vitalis factum auctor officialis Episcopi cum testimonio 3. notariorum et insuper Petri Marci, Notario traslatore. cubic. iii. scrin.4. titul. constitut. n. 25 Extat aliud exemplum de anno 1408 factum autoritate Ferrarii de Podio vicarii Joan. Episcopi. Notario Petro de Ponte, ex quo pendet sigillum cerae sub ea in quo est imago S. Eulaliae et infra stampa Episcopi cum liter. exprimentibus nomen Epi. eod. cubic. iii. scrin. 4 titul. const. n. 35.

Núm. 34. 1255, juliol, 23

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1255. núm. 11

Arnaldus Dei gratia Episcopus Barcinone et Conventus eiusdem dant in emphiteusim Guillelmo de Costa, et suis, tres fexias terrae separatim positas, quas canonica,

et Praepositus julii per tractium alodium habebat in comitatu Barcinone in Parochia S. Mucii de Canovis, in loco vocato Curte: quarum una affronta ab oriente, et meridie in alodio canonicae; ab occidente in parialata Castri de Canovis; a circio in tenedone Ermesendis de Saviyel residuae duae ab oriente in via publica; a meridie in tenedone Petri de Piraria, alodio dictae canonicae; ab occidente in sua tenedone, alodio eiusdem canonicae; a circio in tenedone Bernardi de Casademunt. Cum pacto, quod pro censu det dictae canonicae; et suo Praeposito julii annuatim in medio mensis julii unam quarteriam frumenti ad mensuram Barcinona aportandam ad domum Praepositi, sine Missione ipsius; et si dictum frumentum non esset bonum teneretur dare frumentum de Urgello. Et possit alienare sibi consimili salva firma, fatica, et censu dicto Praeposito. Actum 10 calendas Augusti, anno 1255. Subscribit Arnaldus de Picalquero Praepositus julii, Raimundus de Montesigno Praepositus januarii, Bernardus Delfini, Petrus Arberti, Petrus de Masarata, Berengarius de Spiellis precentor, Bernardus de Santa Eugenia, Bernardus de Pirariis, Magister Raimundus canonicus, qui sub signo laicali praedicta laudo, eo quia nimia senectute oppressus non possum subscribere manu propria, Ferrarius de Lauro Sacrista, Berengarius de Turri Decanus. Notario. Petro Vives. Est translatum de anno MCCCXLV. cubiculo iii. scrin. 34. Titul. Praepositura julii, n. 25.

Núm. 35. 1257, gener, 27

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I, tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1256, núm. 7

Petrus Mir, et Beatrix uxor, vendunt Guillelmo Burgesii duas petias vinearum quas tenebant per Altare S. Joannis sedis in territorio Barcinone versus Collem de Forcatis, iuxta vineas Episcopi quae affront cum aliis alodiis dicti Beneficii, cum via publica, et cum aliis particularibus quam venditionem faciunt salvo, iure et senioratico dicti Altaris quos ius erat per cipere tertiam de omnibus fructibus, et decimam fideliter; et salvo dicti rectori Altaris fatica 30 dierum in omni alienatione, vel in pignoratione. Pretium venditionis fuit 320 solidos monetae Barcinona et qua vallet marcha argenti 88 solidos et ulterius de suo proprio debebat solvere laudoismum pertinens dicto Rectori pro hac venditione. Actum 6 calendas februarii anno Domini 1256. Subscribit Petrus Arberti canonicus Barcinone, frater Paschalis Rectoris dicti Altaris, ut procurator eius. Notario Petro Marchesio. cubic. iii. scrin. 13. titul. Beneficium secundum S. Joan. n. 32.

Núm. 36. 1257, febrer, 23

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1256, núm. 10

Arnaldus Episcopus Barcinona et capitulum eiusdem dant in emphiteusim Raimundo de Canalibus, et suae progeniei petiam terrae, quae est in illa parialata, quam canonica, et suus praepositus mensis januarii per francum alodium habebat in territorio Barcinona apud lacunam prope torrentem de Alujana. Affront ab oriente in alodio canonicae, a meridie cum via publica, et subtus viam, vigne in undas maris quam petiam terrae ipsi habebant ex concessione Domini Regis. Dant autem cum pacto quod ipse, et sui tribuant canonicae, et suo Praeposito mensis januarii pro censu dictae terrae, et melioramentorum quae ibi facient, annuatim die S. Mariae Augusti, quinquae quarterias frumenti istius territorii, boni, et pulchri, et sufficientis ad servitium canonicae, quod frumentum deferant ad domum praepositi sine aliqua eiusdem missione salva sibi semper firma et fatica in casu alienationis faciendae tantum consimili. Actum 7 calendas martii anno 1256. Subscribit Arnaldo Episcopus. Magister Raimundus canonico Barcinona et Praepositus aprilis, qui signo laicali firmat eo quia nimia senectute oppressus non potuerit firmare manu propria prout comuneverat, Ferrarius de Lauro, sacrista, Bernardus Delfini, canonico Arnaldus de Picalquero, Petrus Arberti canonico, Berengarius... decanus et alii. Notario Petro Vives pro Petro Marchesio cubic. iiii. scrip. 27. titul. Praepositura januarii. n. 58.

Núm. 37. 1257, maig, 18

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479); continuació a còdex 7 = anys 1205-1355 (vol. VI, tom III, anno 1205-1355)

Doc. 1257, núm. 11

Arnaldus Episcopus Barcin. et Capitulum ejusdem, attendentes piaie devotionis affectum Ferrarii de Lauro sacristae Ecclesia Barcin. qui ad refrendos pauperes, et celebranda sacrificia, et Anniversaria, proposuit construere de suo proprio molendinum unum, vel plura in alodio Praepositurae martii, quod habebat in Parochia S. Vincentio de Sarriano. Id circo concedunt ei eam facultatem, cum pacto ut ipse, et sui successores teneant dicta molendina per praepositura Martii, et canonicam Barcin. cum glebariis, resclosis, estelladors et aqua ductibus universis, et quod annuatim in Calendis Martii pro censu dictorum molendinorum, sive unum fuerit, sive plura qui ea habuerit, det unam quarteriam frumenti boni, et pulchri ad mensuram Barcin. Et quod inde magnum commodum Ecclesiae Barcin. redundabit. Actum 15 calendas junii 1257.

Subscribit Episcopus, Magister Berengarius de Turri Decanus, Arnaldus de Paragaria, Petrus Arberti, Bertrandus Delfini, R. de Montesigno, Ferrarius de Torrente Malo, Bernardus de Pirarii, Raimundus Barc. can. qui haec firmo in ma/2 in subscripti Notarii sub signo laicali, eo quia nimia senectute appresus firmare neques manu propria prout consuevi, Petrus de Arenis, Berengarius de Petra, B. de Colle. Petrus de Olivella, Salvator; Magister Bernardus de Olorda, omnis canonici Barcinone praeter alios; qui legi non possunt ob corruptum pergamenum. Notario Petro Marchesii. cubic iii. scrin. 29. Titul. praepositura Martii, n. 282.

Núm. 38. 1259, octubre, 1

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1259, núm. 7

Arnaldus Episcopus Barcinonensis et Capitulum eiusdem dant in emphiteusim Ferrario de Rocheta, et uxori sua Mariae, ac posteris eorum ad laborandum et meliorandum, ac perpetuo possidendum indivisibiliter, mansum vocatum Geraldum, cum omnibus honoribus, terris, et vineis, cultis et eremis, quem canonica Barcinona scilicet Praepositura aprilis habebat per francum alodium in Comitatus Barcinona in Parochia S. Petri de Rexach supra mansum de Albiniano. Affronta ab Oriente in via publica, a meridie in alodio Ecclesia S. Petri de Rexach; ab Occidente in alodio S. Cucuphatis; a circio, in alodio canonicae, scilicet Praepositurae junii item dant in emphiteusim quendam campum, qui consuevit esse de pertinentiis dicti mansi, et erat in eadem Parochia in loco dicto comabela, supra honorem Altaris S. Joan de Rexacho; et affronta ab oriente in alodio canonicae, a meridie in honore S. Cucuphatis; ab occidente et circio in alodio canonicae. Quae omnia, una cum ferraginali Seminaturae mediae pugnaria ordeï ipsi concedunt, sub pacto quod pro censu domorum dicti mansi, et ferraginalis dent annuatim in Natali Domini dictae canonicae, et Praepositurae unum par caponorum; et die S. Petri, et Sant Felicis Augusti unam migeriam frumenti ad mensuram Barchinona quod frumentum et capones deferant ipsi ad Domum Praepositi; et de fructibus panis omnium tenedonum dicti mansi, excepto farraginali, dent dicto Praeposito tascham, et braciaticum; et de fructu vini tascham. Item annuatim faciant dicto Praeposito duas iovas, unam tempore messium, alteram tempore seementerii. Item annuatim unum traginum. Nec proclament alium dominum nisi canonicum et Praepositum, salvis eisdem firma et fatiga 30 dierum in casu venditionis, vel impignorationis faciendae tantum consimili. Actum cal. octubre 1259. Subscribunt A. Episcopus propria manu. Magister Bernardus de Olorda canonico et Praeposito Aprilis, Bertrandus Delfini, Petrus Arberti, R. de Montesigno. Magister Berengarius de Turri Archidiacono Barcinona, Ferrarius de Lauro Sacrista, Berengarius de Spiellis Praesentor, Petrus de Mesarata, A. de Picalquerio. Notario Petro Marchesii. Cubic. iii. scrin. 30. Tit. Praepositura Aprilis n. 32.

Núm. 39. 1260, desembre, 17

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1260, núm. 6

Arnaldus Episcopus Barcinonensis et capitulum eiusdem sedis dant in emphiteusim Guillelmo de Claramonte, et posteris eius in perpetuum quondam campum cum olivariis, et aliis arboribus, et cum vinea quae erat pars eiusdem campi quam ratione emptionis quam facerat a Bernardo Amelii, filio Petri Amelii tenebat per canonicam et suum Praepositum mensis february. Et erat in territorio Barcinona supra honorem de Sanahugia; affront ab oriente cum Arnaldo de Sanahugia; a meridie cum ipso; et cum alodio Hospitalis Columbi; ab occidente in riaria; a circio in alodio canonicae et sui praepositurae septembris. Cum pacto quod a proximis calendas Februarii usque ad quinque annos completos planterit totum campum de vinea, ubi non est plantatur, et dent annuatim Praeposito pro censu 1 morabatino Alfonsino calendas Februarii. Usque ad dictos 5 annos quibus lapsis 5 annis teneatur dare praeposito february 2 morabatino Alfonsini auri fini, et ponderis recti, eiusdem calendis et etiam decimam vindemiae et de aliis fructibus. Et solvat pro morabatino, secundum quod canonica accipiet pro morabatino censuali antiquitus stabilito, et cesset de cetero agrarium quod convenit dari de fructibus dicti campi. Et quod possit alienare concessit salvo semper dicto censu, firma, et fatica 30 dies dictae canonicae et sui praepositi. Actum 16 calendas januari 1260. Subscribit Episcopus, Magister Berengarius, A. Turri archidiaconus Barcinone actum, Berengario de S. Eugenia praepositus, Ferrarius de Lauro sacrista Barcinona, Berengarius de Spiellis praecentor, Berengarius... Petrus Arberti canonico, Bertrando Delfini, Magister Bernardus de Olorda, Petrus de Meserata, B. de Montesigno, et Arnaldo de Picalquerio. Testes Petro de Olivella decano, et Bernardo de Banastra canonico Barcinone, Michaela notario Episcopi. Notario Petro Marci. Est translatum de anno MCCCX. cubic iii. scriu 28. Titul. Praepositura Februari. n. 109.

Núm. 40. 1260, gener, 17

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1260, núm. 4

Raimundus de Podio, Cicerone Presbyter, Rector Altaris S. Mariae Magdalena Sedis Barcinona dat in emphiteusim Eliccendi uxore quondam Stephani Tonsoris, et posteritati ipsius duas petias terrae cum domo constructa in una ipsarum, cum puteis et arboribus, quarum una erat de franco alodio Altaris S.M. Magdalena, altera autem quam tenebat uxor Raimundi de Magadins, erat Rectori, dicti Altaris qui eam tenebat

per Praepositum Novembri sedis Barcinone et per suam canonicam ad censum 16 denarios monetae quaternalis solvendo Omnium Sanctorum. Dictae autem petitiæ terrae sitae erant in suburbio Barcinona in loco dicto Codols. Una petia in qua sita erat domus afronte a meridie cum Carraria, a circio in alia petia terra qua tenebatur per Praepositum Mensis Novembris quas duas petias terrae contiguas, cum dicta Domo perpetuo possideant, sub conditione quod annuatim in die Omnium Sanctorum dem Rectori dicti Altaris duos morabatinos Alfonsinos auri fini et pro Decima 16 denarios de terno de una autem petia non proclament alium dominum quam rectorem dicti Altaris, nec alienare possint nisi consimili, praevia, firma et fatica dicti altaris; de altera vero quam dictum Altare tenet per Praepositum Novembre non possit disponere, nisi praevia firma, et fatica amborum Rectoris scilicet, et Praepositi. Actum 16 calendas Februarii anno 1260. Subscribit dictus Rector Altaris, et Petrus Arberti canonico Sedis Barcinone et Praepositus Novembris, et Arnaldo Barcinona Episcopus. Notario Petro Marchesii. Est translatum de anno MCCCXLIII. Notario autoritate, Petri Benedicti Licentii in Decretis officialis Barcinone. cubic. iii. scrin. 18. Titul. Beneficium Primum S. M Magdalena n. 165.

Núm. 41. 1262, maig, 8

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1262, núm. 3

Raimundus de Montesigno canonicus Barcinonensis et Praepositus Mensis januarii comparet coram eo Joannes Pictor, et asserens quod non habebat instrumentum praecarium quarundam domorum, et censuali, et pertinentiis suis, quas ratione emptionis, quam fecerat ab Eliccendi filia Joan Parrador quondam et ab Andrea et Maria filiis Benencasae filiae dicte Eliccendis habebat per Barcinonam canonicam et suum Praepositum Mensis januarii ad censum 2 solidos monetae perpetuae de terno, sitas in suburbio Barcinonam iuxta Ecclesiam S. Mariae de Mari; et petiit Joannes a dicto Praeposito, ut de novo faceret ei instrumentum praecarium de illis domibus. Praepositus autem recepto prius iuramento a dicto Joanne de eo quod non haberet tale instrumentum, et quod non dederat de praedictis domibus minorem censum aliquo tempore, quam censum subscriptum, et quod si tale instrumentum inveniret per quod constaret se debere dare majorem censum, illud confestim traditurum dicto Praeposito. Ideo Praepositus facit ei novum praecarium, petens illud fieri ab Arnaldo Episcopo, et Capitulo eiusdem quod Episcopus, et capitulum ei concesserunt ad dictum censum 2 solidos et erant ut diximus iuxta Ecclesiam S. Mariae de Mari et a meridie affrontabant dicta domus in carraria publica; et ab Occiduo in domibus quae tenebatur per Ecclesia S. Mariae de Mari et quod posset vendere consimili salvo censu, et fatica praepositis, et census erat solvendus die S. Andreae. Actum 8 idus maii 1262. Subscribit dictus Praepositus Arnaldo de Picalquerio, Magister Bernardo de Olorda,

Ferrario de Lauro Sacrista, Magister Berengarius de Turri Archidiacono, Petrus de Olivella Decanus, Petrus de Mesarata, Arnaldo Debucho, Arnaldo Episcopus, Berengarius de Petra, Petrus Arberti, Notario Petro Marchesii. cubic. iii. scrin. 27. Titul. Praepositura januarii n. 94.

Núm. 42. 1267, abril, 4

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1267, núm. 6

Bernardus de S. Fausto et Bertrandus de Molendini, cononicis et Hebdomadariis sedis et Petrus Berengarii de Narbona manumissores testamenti Guillelmi scriptori, canonico volentes in plena huius voluntatem, de consilio et assensu Arnaldus de Pichalquerio, et Petri Arberti canonicorum et consiliariorum ipsis datorum a testatore tradunt Petri Amichi canonico Hebdomadario successori dicti Guillelmi scriptoris, omnes honores et possessiones, quas defunctus assignavit ad Anniversarium quod instituit in sede, scilicet vineam quam emerat, et habebat per francum alodium in territorio Barcinona prope pontem de Provincialibus, quam vincam de licentia testatoris stabilierant Berengario de Montcada ad censum 3 morabatinos solvens die S. Mariae mensis septembre. Item tradunt pratum quod testator emerat per franchum alodium, situm in Parrochia S. Eulaliae Provincianae, subtus villam. Item 10 petias terrae separatim posita quas per franchum alodium habebat in Parrochia S. M. de Corneliano, et S. Joannis de Pinu. Item mansum vocatur Puig Oliver cum omni iure, et dominio, et cum hominibus, et feminis, quem testator emerat per francum alodium a Bernardo de Medalia, in Parrochia S. Crucis de Olorda. Item censuale 5 morabatinos solvendis die S. Mariae mensis martii, super hospitio in suburbio civite Barcinona apud locum vocatum Boria satis prope Ecclessiam Fratrum Praedicatorum in domo quae fuerunt Berengaria uxoris Philippi de Majoles quod quod censuale ipsi manumissores emerunt de pecunia dicti De functi. Haec tradunt pro faciendo Aniversario dicti Guillelmi in vigilia SS. Apostolorum Petri, et Pauli, in sede Barcinona et soluto dicti Anniversario residuum proventuum dictorum 60 morabatinos suorum, impendant in reficiendis pauperibus in Refectorio sedis secundum quod sufficiant qui supererint redditus. Ipsi vero pro suo labore habeant singulis annis unum aureum et decimam partem omnium laudemiorum, et proventuum, secundum quod testator ordinavit. Volunt tamen, quod dictus Hebdomadarius et eius successores, singulis annis reddant rationem de administratione sua reliquis Hebdomadariis, et ne hi se excusent, quod testator nihil eis retinet pro labore ordinant ut singulis illorum dentor 12 denarii. Actum pridie nonas Aprilis 1267. Subscribit omnes supradicti propria manu. Notario Petro Marchesii. cubic. iii. scrin. 15 titul. Domas n. 261.

Núm. 43. 1269, gener, 22

Caresmar, *Índex*. Còdex 2 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771); continuació a còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1268, núm. 9

Arnaldus Episcopus Barcinone et capitulum eiusdem Sedis laudant, et confirmant, seu de novo stabiliunt Bernardo Ferrarii de Parochia S. Salvatoris de Polinano, et Guillelma uxore, et posteris eorum campum cum arboribus, et universis pertinentiis, quem canonica et Praepositura mensis junii per francum alodium habebat in parochia S. Perpetua de Mogada in loco vocato Vallis de Olmeto, qui ab Oriente affronta in tenedone Mansi de Costa; ab Occiduo in rasa; et alibis cum tenedonibus aliorum; sub pacto, quod pro censu dicti campi dent annuatim die SS. Petri, et Felicis, die 1 S. Augusti quatuor quarterias ordeï, ad mensuram Barchinona. Et ex inde cesset agrarium de fructibus dicti campi, quod olim dictae Praepositura praestabatur. Et possit eum vendere, et impignorare sibi consimilibus, salvo dicto censu, firma, et fatica 30 dierum, ac senioratico, Actum 11 calendas februarii anno Domini 1268. Subscribit Episcopus, Magister Bernardus de Olorda sacrista, Petrus de Olivella Decanus, /2 Berengarius de P. Praepositus Junii, P. de Spiellis, Petrus Arberti, Arnaldus de Picalquerio, Berengarius de Spiellis Decanus, Berengarius de Turri Archidiacono Barcinona. Notario Petro Marci. cubic. iii. Scrin. 33. Titul. Praepositura junii, n. 104.

Núm. 44. 269, març, 20

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1232-1479 (vol. I, tom 1, 2, anno 1232-1479)

Doc. 1268, núm. 10

Arnaldus Episcopus capitulum Barcinone Ecclesiae laudant, et confirmant ac ad certum censum reducunt Guillelmo de Blandis, et suis vineam cum arboribus, quam canonica, et Praepositura Augusti habebat in territorio Barcinona apud collem de Salata. Affront a meridie cum alodio Ecclesia S. Petri de Vico; a circio, in via publica; et alias cum aliis: cum pacto et conditione, quod pro censu det canonicae, et praeposito annuatim in calendis Augusti, quinque morabatinos Alfonsinos, et solvat pro morabatino secundum quod canonica recipit, et recipiet de morabatinis censualibus; et cesset de cetero agrarium, quod solebat dare, scilicet quartum. Posset autem eam alienare consimili, salvo semper dicto censu, et fatica 30 dies canonicae et Praeposito; et etiam quod si alienaverit, habeat Praepositus tertiam partem pretii, ratione Laudemii. Concedunt etiam ei, quod posset de aqua regui comitalis eam rigare, si posset eam habere; teneatur tamen pro via, et transitu dictae aquae tantum spatium terrae de alodio quod ipse ibi habet, quantum occupavit dicta via, et transitus pro

compensanda canonica et praeposito. Actum 13 calendas Aprilis anno 1268. Subscribit Petrus de Spiellis, Procurator Bernardi de Vilario praeposito augusti, Petrus de Olivella decanus, Berengarius de Spiellis, praecentor, Berengarius de Petra, Petrus Arberti, Bernardus de Sancta Eugenia, Magister Arnaldus de Turri, Archidiacono, Arnaldus, Episcopus Barcinone, Magister Bernardus de Olorda sacrista, Arnaldo de Picalquerio canonici, testibus Raimundo de Spiellis canonico Ilerdense et cetera. Notario Petro Marchesii. Est translatum de anno MCCLXXXVIII cubic. iii. scrin. 35. Titul. Praepositura Augusti, n. 251.

Núm. 45. 1272, març, 25

Caresmar, *Índex*. Còdex 3 = anys 1234-1771 (vol. I(2), tom 1, 2, anno 1234-1771)

Doc. 1272, núm. 2

Bernardus de Sancto Fausto, et Bertrandus de Molendinis canonici et Hebdomadarii sedis Barcinona manumissores, cum Petro Berengarii de Narbona absentis testamenti Guillelmi scriptoris quondam canonici Barcinone volentes eius exequi voluntatem cum consilio Arnaldi de Picalcherio canonico consiliari eis dati a testatore una cum Petro Arberti qui mortuum erat, tradunt Ferrario de Turri canonico et Hebdomadario Barcinone, ac successori dicti Guillelmo scriptoris, omnes honores et possessiones, quas dictus defunctus assignavit ad Aniversarium, quod instituit in sede, scilicet vineam quam Defunctus habebat per francum alodium in territorio Barcinone satis prope pontem de Provincialibus, quam vineam testator tenebat ad propriam culturam et nunc de eius licentia stabiliunt Berengario de Muntada civi Barcinone; ad census 3 morabatinos solvendo die S. Mariae Septembri. Item tradunt per alodium francum pratum in Parrochia S. Eulaliae Provincianae subtus villam. Item decem petias terra separatim positas, quas defunctus emerat a Mayolo Tinctuario et habebat per alodium francum in Parochia S. Maria de Corneliano, et in Parochia S. Joan de Pinu. Item mansum, vocatum Puig Oliver cum omni integritate, iure et dominio, hominibus et feminis quam defunctu emerat a Bernardo de Medalia per francum alodium in Parochia S. Crucis de Olorda. Item tradunt censuale quinque morabatinos solvendo die S. Mariae martii, super illo hospitio quod Pontius Basterus tenebat per ipsos venditores, et modo per eos et erat in suburbio Barcinone in loco dicto Boria, satis prope Ecclesiam Fratrum Praedicatorum, quod censuale ipsi emerant de pecunia Defuncti. Item censuale 6 solidos 3 de terno, quod ipsi emerant et erat super domibus heredum Jacobi de Torsa. Haec omnia tradunt Ferrario de Turri, ut ipse faciat celebrari in Vigilia SSSti. Apostoli Petri et Pauli, in sede Barcinone Anniversarium pro ipso defuncto Guillelmo, et solutis expensis quod residuum fuerit de dictis redditibus faciant procurari, seu refici pauperes in Refectorio Sedis. Est quod defunctus pro hujus administratione relinquerat unum aureum, et decimam partem Laudemiorum; et qua sumptus ascendunt multo plus quam credit

testator, et labor sit valde Major, unde quaerebantur de parvitate Meriedis; id circo manumissores ordinant et statuunt quod de cetero administratores habeant 2 aureos annuatim, et quintam partem laudemiorum: et singulis annis dent rationem de administratis Hebdomadariis sedis, qui pro labore audiendi computur habeant singuli 12 denarios. Actum 8 calendas aprilis annos 1272. Notario Berengario Guilaberti. cubic iii. scrip. 15. Titul. Domas n. 272.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon de. *Dels visigots als catalans*. Barcelona, 1969-1970. 2 v.
- ABADAL, Ramon de; RUBIÓ, Jordi. «Notes sobre la formació de les compilacions de “Constitucions y altres Drets de Catalunya” y de “Capítols de Corts referents al General”». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 4 (1910), p. 409-435.
- ABADAL, Ramon de; VALLS TABERNER, Ferran. *Textos de dret català*. Barcelona, 1913.
- ACHER, Jean. «Notes sur le droit savant au moyen age». *Nouvelle Revue Historique de Droit Français et Étranger*, núm. 30 (1906), p. 1-53. [Separata]
- ALABART Ferré, Francesc. «Incògnites biogràfiques del jurisconsult de Jaume I, Vidal de Canyelles». *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Jaime I y su época. Ordenamiento interior*. Saragossa, 1980, p. 151-159.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc B. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca, 1930-1962. 10 v.
- ALTURO PERUCHO, Jesús. *L'Arxiu Antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200: Aproximació històrico-lingüística*. Vol. II-III. Barcelona, 1985. (Textos i Documents; 10)
- ÁLVAREZ MÁRQUEZ, M. del Carmen. *La Baronía de la Conca d'Òdena*. Barcelona, 1990.
- ANGLADA, José. *Bosquejo histórico de la legislación catalana desde su constitución en estado independiente después de la conquista y expulsión Sarracena hasta el Decreto de nueva Planta. Leído en la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona por el socio D. José Anglada, en la sesión literaria de 22 de junio de 1837*. Ms. 5è, lligall núm. 26. [Conservat a la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona]
- ANGUERA DE SOJO, Joseph O. «El dret català a l'illa de Sardenya». *Revista Jurídica de Catalunya*, núm. 19 (1913), p. 392-446.
- Antiquiores Barchinonensium Leges, quas vulgus Usaticos appellat, cum commentarii Iacobi a Monte Iudaico, Iacobi et Guielemi a Vallesicca et Iacobi Calicii*. Barcelona, 1544.
- ANTOLÍN, Guillermo. *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*. Madrid, 1910-1923. 5v.

- ANTONIO HISPALENSIS, Nicolao. *Bibliotheca Hispana Vetus*. Vol. II. 2a ed. Madrid, 1788.
- *Bibliotheca Hispana Nova*. Vol. II. Madrid, 1788.
- ARCHIVO GENERAL DE PROTOCOLOS. *Índice cronológico alfabético*. Vol. I: Siglos XIII, XIV, XV, XVI. Colegio Notarial de Barcelona, 1950.
- ARCO GARAY, Ricardo del. «El famoso jurispérito del siglo XIII, Vidal de Cañellas, obispo de Huesca. Noticias y documentos inéditos». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 63-64 (abril-juny 1916), p. 463-480 i 508-521.
- Arxiu de textos catalans antics: Anuari per a l'edició de textos catalans anteriors al segle XIX* [Barcelona], Institut d'Estudis Catalans, núm. 9 (1990). 726 p.
- Arxiu de Textos Catalans Antics: Anuari per a l'edició de textos catalans anteriors al segle XIX* [Barcelona], Institut d'Estudis Catalans, núm. 11 (1992). 837 p.
- Arxiu de Textos Catalans Antics: Anuari per a l'edició de textos catalans anteriors al segle XIX* [Barcelona], Institut d'Estudis Catalans, núm. 13 (1994). 763 p.
- Arxiu de Textos Catalans Antics: Anuari per a l'edició de textos catalans anteriors al segle XIX* [Barcelona], Institut d'Estudis Catalans, núm. 14 (1995). 743 p.
- Arxiu de Textos Catalans Antics: Anuari per a l'edició de textos catalans anteriors al segle XIX* [Barcelona], Institut d'Estudis Catalans, núm. 15 (1996). 925 p.
- ASOCIACIÓN ESPAÑOLA DE ARCHIVEROS ECLESIASTICOS. *Guía de los archivos y las bibliotecas de la Iglesia en España*. Vol. I-II. Lleó, 1985.
- AUNÓS PÉREZ, Antonio. *El derecho catalán en el siglo XIII*. Barcelona, 1926.
- AURELL, Martí. *Les noces del comte: Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*. Barcelona, 1998.
- AUVRAY, Lucien. *Les Registres de Grégoire IX*. Tom II: *Années IX a XII: 1235-1239*. París, 1907.
- *Les registres de Grégoire IX*. Tom III: *Années XIII-XV: 1240-1242*. París, 1907.
- AUVRAY, Lucien; POUPARDIN, Renés. *Catalogue des manuscrits de la collection Baluze*. París, 1921.
- BAJET ROYO, Montserrat. «La compilació de 1588-89: Notes sobre la seva sistemàtica». *El territori i les seves institucions històriques*. Vol. II. Actes. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997. Barcelona: Fundació Noguera, 1999, p. 657-685.
- BALANÀ ABADIA, Pere. *Visió cosmopolita de Catalunya*. Vol. I: *Relats de viatgers i escriptors (segles I aC - XIX)*. Barcelona, 1991. (Textos i Documents; 9)
- BALARI JOVANY, José. *Orígenes históricos de Cataluña*. Barcelona, 1899.
- BASTARDAS PARERA, Joan. *Glossarium mediae latinitatis Cataloniae I (a-d)*. Barcelona, 1940-1985.
- *Sobre la problemàtica dels Usatges de Barcelona. Discurs de recepció de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*. Barcelona, 1977.
- *Usatges de Barcelona: El codi a mitjan segle XII*. Barcelona, 1984.
- BATLLE, Carme. «La casa burgesa en la Barcelona del segle XIII. La societat barcelonina a la baixa edat mitjana». *Acta Mediaevalia* [Barcelona], annex 1 (1982-1983), p. 9-52.
- BAUCELLS REIG, Josep. «Els comtes de Barcelona, reis d'Aragó i reis d'Espanya, canonges de la seu de Barcelona». *Estudis d'Història Medieval*. Vol. VI. 1973, p. 94-123.
- «Documentación inédita de san Ramón de Penyafort y cuestiones relativas al supuesto canonicato barcelonés». *Escritos del Vedat*, núm. 7 (1977), p. 69-96. [Separata]

- BAUCELLS REIG, Josep. *Guia dels arxius eclesiàstics de Catalunya-València-Balears*. Barcelona, 1978.
- «Gènesi de la Pia Almoina de la seu de Barcelona: els fundadors». *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*. Barcelona, 1980, p. 17-75. [Volum miscel·lani d'estudis i documents]
- *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la seu de Barcelona: Inventari de pergamins*. Barcelona, 1984.
- *El Maresme i la Pia Almoina de la seu de Barcelona: Catàleg del fons de pergami de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*. Barcelona, 1987.
- *El Garraf i la Pia Almoina de la seu de Barcelona: Inventari dels pergamins*. Barcelona, 1990, p. 85-86
- BAYERRI BARTOMEU, E. *Los códices medievales de la catedral de Tortosa. Novísimo inventario descriptivo*. Barcelona, 1962.
- BEER, Rudolf. *Handschriftenschatze Spaniens*. Viena, 1894.
- BELLOMO, Manlio. *Società e istituzioni in Italia dal medioevo agli inizi dell'età moderna*. Catània, 1987.
- *L'Europa del diritto comune*. 4a ed. Roma, 1989.
- «Condividendo, rispondendo, aggiungendo. Riflessioni intorno al "ius commune"». *Rivista Internazionale di Diritto Comune*, núm. 11 (2000), p. 287-296.
- BENEYTO PÉREZ, Juan. «La tradición española en Bolonia. Notas documentales». *Revista de Archivos* [Madrid], núm. 50 (1929), p. 174-184.
- BERGER, Elie. *Les registres d'Innocent IV, publiés ou analysés d'après les manuscrits originaux du Vatican et de la Bibliothèque Nationale*. París, 1881-1884. 4 v.
- BESTA, E. «Usatges i usos curiales de Barcelona». *Revista Jurídica de Catalunya* (1925), p. 499-510.
- Biografía eclesiástica completa. Vidas de los personajes del Antiguo y Nuevo Testamento, de todos los santos que venera la Iglesia, papas, y eclesiásticos célebres por sus virtudes y talentos en orden alfabético*. Vol. I. Madrid; Barcelona, 1848, p. 311.
- BISSON, Thomas. «L'època dels grans comtes-reis (1137-1276)». A: NADAL, J.; WOLFF, P. [dir.]. *Historia de Catalunya*, Barcelona, 1983, p. 279-320.
- *L'impuls de Catalunya: L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*. Vic, 1997.
- BLOCH, Marc. *La sociedad feudal: La formación de los vínculos de dependencia*. Mèxic, 1958. [Traducció d'Eduardo Ripoll Perello]
- BOFARULL, Francisco de. «Jaime I y los judíos». *Congreso de Historia de la Corona de Aragón dedicado a Jaime I y a su época*. Vol. II. 1909, p. 819-853 i 857.
- BOFARULL MASCARÓ, Próspero de. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona, 1847-1910. 41 v.
- «Repartimientos de los reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña». *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Vol. XI. Barcelona, 1975. [Edició anastàtica, núm. 4]
- BOHIGAS, Pere. «El repertori de manuscrits catalans de la Institució Patxot. Missió de París BN (1926-1927)». *Sobre manuscrits i biblioteques*. Barcelona, 1985. (Textos i Estudis de Cultura Catalana; 10)
- BONIFACIUS GAMS, Pius. *Series episcoporum ecclesiae catholicae*. Graz, 1957.

- BONNASSIE, Pierre. «Les conventions féodales dans la Catalogne du ^{xie} siècle». *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal*. París, 1971, p. 187-208.
- *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle: Croissance et mutation d'une société*. Tolosa, 1975-1976. 2 v.
- *Catalunya mil anys envera: Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya de mitjan segle X al final del segle XI*. Barcelona, 1979. 2 v.
- BOSC, Andreu. *Índexs o epitome dels admirables, y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rossello, y Cerdanya. Y de les gràcies, privilegis, prerrogatives, preheminències, llibertats, è immunitats gosan segons les pròpies, y naturals lleys. Dirigít a la Immaculada concepcio de Maria Sanctissima Mare de Deu y senyora nostra. Composat per lo Doctor Andreu Bosch, natural de la fidelíssima Vila de Perpinya, Religios Profes, de la Tercera Regla de Penitencia, del Seraphich Pare Sant Francesch*. Perpinyà, 1628. [Reproduït per Curial, documents de cultura facsímil: Andreu Bosc. *Summari, índex o epitome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*. Barcelona; Sueca, 1974]
- BOUTRUCHE, Robert. *Señorío y feudalismo: Los vínculos de dependencia. Primera época*. Buenos Aires, 1973. [1a ed. en espanyol]
- *Señorío y feudalismo*. Vol. II: *El apogeo (siglos XI-XIII)*. Madrid, 1979.
- BRAMON, Dolors. *El mundo en el siglo XII: El tratado de Al-Zuhri*. Sabadell, 1989. (Orientalia Barcinonensia; 11)
- BRIZI, Gian Paolo; PINI, Antonio Ivan. «Studenti e università degli studenti dal XII al XIX secolo». *Studi e Memorie per la Storia dell'Università di Bologna*. Vol. VII. Bolonya, 1988.
- BROCA, Guillem M. de. «De les investigacions respecte del dret de Catalunya y de la reintegració de ses fonts». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1907), p. 257-265.
- «Taula de les stampacions de les constitucions y altres drets de Cathalunya y de les costumes y ordinacions de ses diverses paratges». *Revista Jurídica de Catalunya* (1907), p. 265-287.
- «Juristes catalans dels segles XI, XII i XIII, fonts dels seus coneixements i transcendència que exerciren». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1908), p. 429-440.
- «Juristes i jurisconsults catalans dels segles XIV-XVII». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1909-1910), p. 483-515.
- «Els Usatges de Barcelona». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 5 (1913-1914), p. 357-389.
- *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*. Barcelona, 1918.
- *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1985. (Textos Jurídics Catalans. Escriptors; I/1) [Reproducció facsímil]
- BUENO SALINAS, Santiago. *Dret canònic: Universal i particular de Catalunya*. Barcelona, 1999.

- BURNS, Robert Ignacius. *The crusader kingdom of Valencia*. Vol. I-II. Cambridge, Massachusetts, 1967.
- *Jaume I i els valencians del segle XIII*. València, 1981. [Pròleg de Joan Fuster]
- *El Reino de Valencia en el siglo XIII*. Vol. II: *Iglesia y sociedad*. València, 1982. 2 v.
- CABANES PECOUR, M. de los Desamparados; BLASCO MARTÍNEZ, Asunción; PUEYO COLMINA, Pilar. *Vidal Mayor: Edición, introducción y notas al manuscrito*. Saragosa, 1997.
- CABO ALONSO, Ángel; ORTEGA CARMONA, Alfonso. *Salamanca: Geografía. Historia. Arte. Cultura*. Salamanca, 1986, p. 221 i 252.
- CADENAS LÓPEZ, Ampelio Alonso de; CADENAS VICENT, Vicente de; RUÍZ CARRASCO, Liliana. *Blasonario de la consanguinidad ibérica*. Madrid, 1981-1982.
- CALASSO, Francesco. *Medio Evo del Diritto*. Vol. I: *Le fonti*. Milà, 1954.
- *I glossatori e la teoria della sovranità*. 3a ed. Milà, 1957.
- CAMPITELLI, Adriana. *Europeenses: Presupposti storici e genesi del diritto comune*. Bari, 1995.
- «Processo civile (diritto intermedio)». *Enciclopedia del diritto XXXVI*. Milà, 1987, p. 79-100.
- CAMPS ARBOIX, Joaquim. *La reivindicació social dels remences*. Barcelona, 1960.
- «Sociologia feudal i dels castells». *Els castells catalans*. Vol. I. 2a ed. Barcelona, 1990, p. 57-80.
- CANCER, Jaume. *Variarum resolutionum iuris caesarei, pontificii, et municipalis Principatus Cathaloniae*. Pars prima. Barcelona, 1594.
- CARAVALE, Mario. *Ordinamenti giuridici dell'Europe medievale*. Bolonya, 1994.
- CARRERAS CANDI, F. «La institució del castlà en Catalunya». *BRABLB*, núm. 1 (1901-1902), p. 4-24.
- Els castells catalans*. Vol. I. 2a ed. Barcelona: Rafael Dalmau, 1990.
- Catalunya fa mil anys: Notes històriques en ocasió del mil·lenari*. Generalitat de Catalunya. Comissió del Mil·lenari del Naixement Polític de Catalunya. Barcelona, 1988.
- CHABÁS, Roque. *Episcopologio Valentino*. Vol. I: *Investigaciones históricas sobre el cristianismo en Valencia y su archidiócesis. Siglo I a XIII*. València, 1909.
- Chartularium Studii Bononiensis: Documenti pere la storia de'll Università di Bologna dalle origini fino al secolo XV*. Bolonya, 1909-1988.
- CLARAMUNT, Salvador. «El itinerario de los juristas: un viaje a Bolonia en 1838». *Medievalia*, núm. 9 (1990), p. 65-83.
- COING, Helmut. *Derecho privado europeo*. Madrid, 1996. 2 v.
- COLON, Germà; GARCIA, Arcadi. *Llibre del Consolat de Mar*. Barcelona: Fundació Noguera. 4 v. (Textos i Documents; 1981-1982-1984-1987) [Reproduït en un sol volum l'any 2001 per la Fundació Noguera i la Cambra de Comerç de Barcelona]
- COLL ROSELL, Gaspar. «Manuscrits jurídics i il·luminació». *Textos i Estudis de Cultura Catalana* [Barcelona], núm. 38 (1995).
- CONDE, Rafael; HERNÁNDEZ, Ana; RIERA, Sebastià; ROVIRA, Manuel. «Fonts per a l'estudi de les corts i els parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de corts i parlaments». *Les Corts de Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991.

- CONTE, Emanuele. «Servi medievali. Dinamiche del diritto comune». *Ius Nostrum*. Roma, 1996.
- «Dai servi ai sudditi. La realitas dei contratti di status nel diritto comune» (relazione al convegno “Glosse, Summe, Kommentar”, tenuto a Osnabrueck), novembre 1996.
- CORMINAS, Juan. *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes publicado por el Exmo. Sr. D. Félix Torres Amat*. Barcelona; Sueca, 1973. [Ed. facsímil de l'edició de Burgos de 1849]
- COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa, 1980-1991. 9 v.
- COROLEU, J. *El Código de los Usajes de Barcelona*. Barcelona, 1890.
- CORTESE, Ennio. *La norma giuridica: Spunti teorici nel diritto comune classico*. Milà, 1962-1964. 2 v.
- *Il diritto nella storia medievale*. Roma, 1995-1996. 2 v.
- COSTA, Mercè; TARRÉS, Maribel. *Diccionari del català antic*. Barcelona, 1998.
- COSTA, Pietro. *Lo stato immaginario: Metafore e paradigmi nella cultura giuridica italiana fra Ottocento e Novecento*. Varese, 1986.
- *Iurisdictio: Semantica del potere politico nella pubblicistica medievale (1100-1433)*. Milà, 2002.
- CRECENSI, Victor. «Diritto comune: Analisi di un concetto, struttura di un'esperienza». *El dret comú i Catalunya*. Actes del VIII Simposi Internacional. Barcelona, 29 i 30 de maig de 1998. Barcelona: Fundació Noguera, 1999.
- DEVIC, Dom. C.; VAISSETE, Dom. *Histoire générale de Languedoc VIII*. Tolosa, 1879. 1959, p. 299-300.
- Diccionari Barcanova d'història de Catalunya*. Barcelona: Barcanova, 1989. [Dir. Ramon Sòria i Ràfols]
- Diccionari biogràfic*. Vol. I. Barcelona: Alberti, 1966, p. 39-41.
- Dizionario biografico degli italiani*. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1960-1988. 51 v.
- Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona, 1995. [Dir. Jesús Mestre i Campí]
- Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Presidència: Claret, 1998-2001. 3v. [Dirigida per Ramon Corts Blay, Joan Galtés Pujol i Albert Manent Segimon]
- Diccionari nomenclator de pobles i poblats de Catalunya*. 2a ed. Barcelona: Aedos, 1964.
- DOLCINI, Carlo. *Università e studenti a Bologna nei secoli XIII e XIV*. Torí, 1988.
- DOLEZALEK, Gero. *Verzeichnis der Handschriften zum Römischer Recht bis 1600*. Frankfurt, 1972. 3 v.
- *Relación de manuscritos jurídicos del Archivo de la Corona de Aragón*. 1972. [Exemplar mecanografiat]
- DOMÍNGUEZ BORDONA, J. *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*. Madrid, 1931, p. 76-77.
- DU CANGE. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Graz (Àustria), 1840-1954. 10 v.
- DURAN GUDIOL, Antonio. «Vidal de Cañellas, obispo de Huesca». *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón IX*. Saragossa, 1973, p. 267-370.

- DURAN GUDIOL, Antonio. «Vidal de Canellas, obispo de Huesca». *Los obispos de Huesca durante los siglos XII y XIII*. Saragossa, 1994, p. 119-189.
- DURAN SANPERE, Agustí. *Barcelona i la seva història*. Vol. I: *La formació d'una ciutat*. Barcelona, 1973, p. 382-340.
- *Barcelona i la seva història*. Vol. II: *La societat i l'organització del treball*. Barcelona, 1973, p. 176
- EGEA FERNÁNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep. *Legislació civil catalana*. Barcelona: PPU, p. 50 i s.
- ELÍAS DE TEJADA, Francisco. *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*. Barcelona, 1950.
- *Historia del pensamiento político catalán*. Vol. I: *La Cataluña clásica (987-1479)*. Sevilla, 1963.
- Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. III: *La forja dels Països Catalans. Segles XIII-XV*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996.
- Enciclopedia cattolica*. Vol. VII. Ciutat del Vaticà, 1952.
- ESCUADERO, José Antonio. «El pensamiento político medieval». *Administración y Estado en la España moderna*. AHDE, núm. 35 (1965), p. 644-650.
- «El pensamiento político medieval». *Administración y Estado en la España moderna*. Valladolid: Consejería de Educación y Cultura, 1999, p. 543-548.
- *Curso de historia del derecho: Fuentes e instituciones político-administrativas*. Madrid, 2003.
- FÀBREGA GRAU, Àngel. *La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement. Any 1580*. Barcelona, 1978.
- *Diplomatari de la Catedral de Barcelona, documents dels anys 844-1260*. Vol. I: *Documents dels anys 844-1000*. Barcelona, 1995.
- FAVIER, Jean. *Les archives nationales: Etat général des fons I*. París, 1978.
- FEENSTRA, Robert. «Jean de Blanot et la formule Rex Franciae in regno suo princeps est». *Fata iuris romani: Etudes d'histoire du droit*. Leyde, 1974, p. 64-149.
- «L'emphytéose et le problème des droits réels». *La formazione storica del diritto moderno in Europa*. Vol. 3. Florència, 1977, p. 1297-1304.
- FERRER I VIVES, Francesc d'A. *Heràldica catalana*. Barcelona: Millà, 1993-1998.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni [ed.] [et al.]. *Llibre del Repartiment de València I*. Paterna, 1978, p. 36.
- FELIU, Lluís. «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort». *Analecta Sacra Tarracensis*. Vol. VIII, fasc. I, 1932, p. 101-116.
- FERNÁNDEZ Y LARREA, Raimundo. *Synodorum oecumenicarum summa: in qua praeter uniuscuiusque concilii historicam Enarrationem, in medium etiam afferuntur canones universi, atque scholiis quibusdam elucidantur*. Barcelona, 1849.
- FERRO POMA, Víctor. *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, 1987.
- *Els drets processal i penal a Catalunya abans del Decret de Nova Planta*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya. [En premsa]
- FINESTRES ET DE MONSALVO, Josephi. *In Hermogeniani Jcti. Juris Epitomarum libros sex commentarius*. Tom I. Cervarie, typis academicis, apud Antoniam Ibarra, vi-duam, 1757.

- FINKE, Heinrich. *Acta Aragonensia: Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II (1291-1327)*. Aalen, 1966.
- FITA, Fidel. «Cortes i Usatges de Barcelona». BRAH, núm. 17 (1890), p. 385-427.
- FLÓREZ, Enrique. *España sagrada*. Vol. XLVII. Madrid, 1850. 24 volums - 51 microfites.
- FLUVIA, Armand de. *Diccionari general d'heràldica*. Barcelona, 1982.
- FONT RIUS, Josep M. «"Commemoracions" de Pere Albert». *Nueva enciclopedia jurídica IV*. Barcelona: Seix, 1952, p. 461-463.
- «Franquicias urbanas medievales de la Cataluña Vieja». BRABLB, núm. 29 (1961-1962), p. 17-46.
- «El desarrollo general del derecho en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII-XIV)». *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Vol. I. Barcelona, 1962, p. 289-326.
- «Ramon de Penyafort. Influencia del santo en la sociedad de su tiempo». *Anuario de Derecho Aragonés*. Tom XI (1961-1962). Saragossa, 1963.
- «La recepción del derecho romano en la Península Ibérica durante la Edad Media». *Recueil de mémoires et travaux publié par la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Écrit*. 1967, p. 85-104.
- *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Madrid; Barcelona, 1969.
- «Les modes de detention de chateaux dans la "Vielle Catalogne" et ses marches extérieures du début du ixe au début du xie siècle». *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier age féodal*. 28-31 març, 1968, Tolosa. París: Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1969, p. 63-72.
- *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya Medieval*. Col·lectànea de treballs del professor doctor J. M. Font i Rius, amb motiu de la seva jubilació acadèmica. Barcelona, 1985.
- «Ressenya de manuscrits conservats de la Compilació de 1413-1422. Estudi introductori». *Constitucions de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1988, p. xvii-cxxxvii. [Incunable de 1495]
- FORNS DE RIVERA, Cristina. «Los molinos de agua del Baix Llobregat en la Baja Edad Media: Una aproximación documental». *1as. Jornadas Nacionales sobre Molinología*. Santiago de Compostella, 1995. [Actes, 1997]
- FRANCKENAU, Gerardus Ernestus de. *Sacra Themedis Hispaniae Arcana, Jurium Legum ortus, progressus, varietates, et observantias, cum praecipuis glossarum commentariorumque, quibus illustrantur, auctoribus, et Fori Hispani Praxi hodierna*. 2a ed. Madrid, 1780.
- FREEDMAN, Paul H. «Catalans lawyers and the origins of serfdom». *Medieval Studies*, núm. 48 (1986), p. 288-314.
- «Juristes catalans i els orígens de la servitud». *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*. Barcelona, 1988, p. 147-187.
- «The Llobregat as a frontier in the thirteenth century». *Miscellània en homenatge al pare A. Altisent*. Tarragona, 1991, p. 109-118.
- *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*. Vic, 1993. [Traducció de Mariona Vilalta Cambra]

- GALMES, Llorenç [intr.]; FÀBREGAS, Jaume [trad.]. *Ramon de Penyafort, Summa de Penitència. Cartes i documents*. Barcelona, 1999. (Clàssics del Cristianisme; 75)
- GANSHOF, François Louis. *El feudalismo*. Barcelona, 1985. [Pròleg de Luís G. de Valdeavellano]
- GARCÍA-GALLO, Alfonso. *El origen y la evolución del derecho: Manual de historia del derecho español*. Vol. I. Madrid, 1984.
- GARCÍA, Zacharias. *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis*. Vol. II. Viena, 1915.
- GARCÍA EDO, Vicente. «La redacción y promulgación de la “Costum” de Valencia». AEM, núm. 26 (2) (1996), p. 713-728.
- «El parentesco entre las “Costumes” de Lérida (1228), Valencia (1238) y Tortosa (1273)». AHDE, núm. 67, I (1997), p. 173-186. [Homenaje a Francisco Tomás y Valiente]
- «Las concordancias entre las Costums de Lérida y Valencia». *El territori i les seves institucions històriques*. Vol. II. Actes. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997. Barcelona, 1999, p. 747-761.
- «Estudi jurídic-històric dels Furs de València». *Furs de València*. Barcelona: Barcino, 2002, p. 5-61. (Els Nostres Clàssics; IX)
- GARCÍA GARCÍA, Antonio. «El derecho canónico medieval». *El dret comú i Catalunya*. Actes del 2n Simposi Internacional. Barcelona, 31 maig i 1 juny de 1991. Barcelona, 1992, p. 17-51.
- «Los manuscritos jurídicos de la Seo de Urgel». AHDE, núm. 67, I (1997), p. 261-272. [Homenaje a Francisco Tomás y Valiente]
- GARCÍA GARRAFFA, Alberto; GARCÍA GARRAFFA, Arturo, *Diccionario heráldico y genealógico de apellidos españoles y americanos III*. Madrid, 1985, p. 82-85.
- GARCÍA SANZ, Arcadi. «El jurista Pere Albert i la seva obra». EHIDAP [Barcelona], núm. 14 (1996), p. 7-38.
- GARCÍA-VILLOSLADA, Ricardo. *Historia de la Iglesia católica*. Vol. II: *Edad Media (800-1303). La cristiandad en el mundo europeo feudal*. Madrid, 1976. [4a ed. corregida i augmentada]
- GIBERT, Rafael. *Historia general del derecho español*. Granada, 1968.
- GIORDANENGO, Gérard. *Le droit féodal dans les pays du droit écrit: L'exemple de la Provence et du Dauphiné XIIe-début XVe siècle*. Roma, 1988.
- «Les feudistes (XIIIe-XVe s.)». *El dret comú i Catalunya*. Actes del II Simposi Internacional. Barcelona, 31 de maig i 1 de juny de 1991. Barcelona, 1992, p. 67-139.
- GIRAUD, C. *Essai sur l'histoire du droit français du Moyen Age II*. París; Leipzig, 1846, p. 465-509.
- GIRY, A. *Manuel de diplomatie*. París, 1925. 2 v.
- GOLOBARDES VILA, Miquel. *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins al segle XV*. Figueres, 1970-1973. 2 v.
- GONZÁLEZ HURTABISE, Eduardo. *Guía histórico-descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid, 1920.
- GONZALVO BOU, Gener. «Les Constitucions de Pau i Treva». *Documents Jurídics de la Història de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1992, p. 31-42.

- GONZALVO BOU, Gener. *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1994. (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums; II/3)
- GOURON, André. «Aux origenes de l'«émergence» du droit: glossateurs et coutumes méridionales (XIIe-milieu de XIIIe siècle)». *La science du droit dans le Midi de la France au Moyen Age*. Londres: Variorum, 1984, p. 255-270.
- «Un assaut en deux vagues: la diffusion du droit romain dans l'Europe du XIIe siècle». *El dret comú i Catalunya*. Actes del I Simposi Internacional. Barcelona, 25-26 de maig de 1990. Barcelona, 1991, p. 46-63.
- «Un assaut en deux vagues: La diffusion du droit romain dans l'Europe du XIIe siècles». *Droit et coutume en France aux XIIe et XIIIe siècles*. Londres: Variorum, 1993, núm. xx. [Col·lecció d'articles d'A. Gouron entre 1985-1992]
- «Sur les origenes de l'expression «droit coutumier»». *Droit et coutume en France aux XIIe et XIIIe siècles*. Londres: Variorum, 1993, núm. xix, p. 179-188.
- «La coutume en France au Moyen Age». *Droit et coutume en France aux XIIe et XIIIe siècles*. Londres: Variorum, 1993, núm. xxi, p. 193-217.
- «Aurore de la costum». *Droit et coutume en France aux XIIe et XIIIe siècles*. Londres: Variorum, 1993, núm. xx, p. 185-186.
- GRAHIT PAPELL, Emilio. *Memoria sobre la condición legal de la propiedad agrícola en la provincia de Gerona desde los primeros tiempos de la Reconquista, hasta la promulgación de los Usages*. 2a ed. Girona, 1888.
- Gran enciclopèdia catalana. I a-alf*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995.
- Gran enciclopèdia de Mallorca. VII*. Mallorca, 1997. 19 v.
- Gran geografia comarcal de Catalunya*. 2a. ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991-1992.
- GUALLAR PÉREZ, Manuel. *Los concilios tarraconenses celebrados en Lérida: Siglos VI-XV*. Lleida, 1975.
- Guía de la Biblioteca Central de la Diputación Provincial de Barcelona*. Barcelona, 1959.
- Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*. Vol. 7. Direcció General del Patrimoni Cultural. Servei d'Arxius. Barcelona, 1998.
- GUDIOL I CUNILL, Josep. «Traducció dels Usatges, les més antigues constitucions de Catalunya i les Costumes de Pere Albert». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1907), p. 276-334.
- *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*. Barcelona, 1934. [Amb un apèndix de mossèn Eduard Junyent, extret del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. VI-VII-VIII]
- GUTIÉRREZ-ALVIZ Y ARMARIO, Faustino. *Diccionario del derecho romano*. Madrid, 1982, p. 203.
- HELFFERICH, Adolf. *Entstehung und Geschichte des Westgothen-Rechts*. Berlín, 1858.
- HINOJOSA NAVEROS, Eduardo de. *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Madrid, 1905.
- Història del pensament jurídic. Curs 1996-1997 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*. Edició a cura de Tomàs de Montagut. Barcelona: UPF, 1999.
- HORN, Norbert. *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Pri-*

- vatrechts-geschiede*. Vol. I: *Mittelalter (1100-1500) die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung*. Munic, 1973, p. 296-297.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio; CABANES PECOURT, M. Desemparados. *Documentos de Jaime I de Aragón*. Vol. III: 1251-1257. Saragossa, 1978.
- IGLESIA FERREIRÓS, Aquilino. *Historia de la traición: La traición regia en León y Castilla*. Santiago de Compostella, 1971. [Reimpressió 1995]
- *La creació del dret: Una història de la formació d'un dret estatal espanyol*. Barcelona, 1993. 2 v.
- *El dret comú i Catalunya*. Actes del I Simposi Internacional. Barcelona, 25 i 26 de maig de 1990. Barcelona, 1991.
- *El dret comú i Catalunya*. Actes del II Simposi Internacional. Barcelona, 31 de maig i 1 de juny de 1991. Barcelona, 1992.
- *El dret comú i Catalunya*. Actes del IV Simposi Internacional. Homenatge al professor Josep M. Gay Escoda. Barcelona, 27 i 28 de maig de 1994. Barcelona, 1995.
- *El dret comú i Catalunya*. Actes del VIII Simposi Internacional. Barcelona, 29 i 30 de maig de 1998. Barcelona, 1999.
- «Un manuscrito de los Usatges. El ms. 6 de la Biblioteca Universitaria de Cagliari. Edición». *Initium*, núm. 4 (1999), p. 521-609.
- «Usatici, paces, constitutiones. Edición del ms. lat. 4249 de la Bibliothèque Nationale de Paris». *Initium*, núm. 6 (2001), p. 481-714.
- «Giraud, D'Abadal y Valls, Mor y los Usatges». *Initium*, núm. 7 (2002), p. 3-78.
- «Frangullas ou Migallas». *Initium*, núm. 7 (2002), p. 277-330.
- «Glosas y Usatges. El ms. BNP Latín 4670A. Edición». *Initium*, núm. 7 (2002), p. 363-847.
- «Las glosas de Jaume de Montjuïc a los Usatges de Barcelona. (Edición del Ms. BNP latín. 4670A)». *Initium*, núm. 7, p. 849-961.
- «Biblioteca Apostólica Vaticana. Ms. Ottob. Lat. 3058 de los Usatges glosados. Edición». *Initium*, núm. 8 (2003), p. 511-894.
- «La tradición Leridana de Usatges y glosas». *Initium*, núm. 9 (2004), p. 3-59.
- ILLUSTRE COLLEGI D'ADVOCATS DE BARCELONA. Biblioteca. *Catàleg de l'exposició d'obres antigues 1295-1995. DDC anys d'advocacia a Barcelona*. Barcelona, 1995.
- Inventari de manuscrits de la Biblioteca Nacional de Catalunya*. Ms. 1-1900.
- ISIDOR DE SEVILLA [sant]. *Etimologías*. Madrid, 1982-1983. 2 v. [Edició bilingüe. Text llatí, versió espanyola i notes de José Oroz Reta i Manuel A. Marcos Casquero. Introducció general de C. Díaz y Díaz (BAC)]
- JUNYENT, Eduard. *Diplomatari de sant Bernat Calvó: Abat de Santes Creus, bisbe de Vich*. Reus, 1956.
- KAGAY, Donald J. «Pere Albert: Barcelona Canon, Royal Advocate, Feudal Theorist». *AEM*, núm. 32/1 (2002), p. 39-74.
- KOSTO, A. J. «The "Convenientiae" of the catalan counts in the eleven century: a diplomatic and historical analysis». *AHAM*, núm. 19 (1998), p. 191-228.
- KUTTNER, Stephan. *Gratian and the schools of law 1140-1234*. Londres: Variorum Reprint, 1983.
- LALINDE ABADÍA, Jesús. *Derecho histórico español*. Barcelona, 1974.
- *Iniciación histórica al derecho español*. Barcelona, 1978.

- LALINDE ABADÍA, Jesús. «La administración del rey en Cataluña (siglos XII-XVIII)». *El territori i les seves institucions històriques*. Actes I. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997. Barcelona, 1999, p. 257-270.
- LEHMANN, Karl. *Consuetudines feudorum*. Editio altera curavit Karl August Eckhardt. Wiesbaden, 1971.
- Legislació civil Catalana. Barcelona, 1988. [Amb notes de concordança i jurisprudència. Edició preparada per Juan Egea Fernández i Josep Ferrer Riba]
- Llibre del Repartiment de València. Paterna, 1978. 3 v. [Edició dirigida per Antoni Ferrando Francés. Introducció i traducció a càrrec d'Antoni Ferrando. Transcripció i índexs]
- LÓPEZ DE GOICOECHEA, Javier. «Imago regis en las Partidas alfonsinas». *Revista Jurídica de la Universidad Alfonso X el Sabio*, núm. 1. [Conferència de les jornades sobre La Recepción del Derecho Común, abril, 1998, Universidad Alfonso X. *Revista Agora Virtual*, núm. 5 (agost 2001)]
- LLUCH, Rosa. «Els pàgessos medievals: els remences». *Revista de Girona*, núm. 202 (setembre-octubre 2000), p. 63-66.
- MADURELL MARIMON, Josep M. «Manuscritos trecentistas y cuatrocentistas». *Hispania Sacra*, núm. 4-5. 1a part - 2a part (1951-1952), p. 401-464 i 165-178.
- *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474): Contribució al seu estudi*. Barcelona, 1974.
- MADURELL MARIMON, Josep M.; RUBIÓ BALAGUER, Jorge. *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*. Barcelona, 1955.
- MADURELL MARIMON, Josep M.; GARCÍA, A. *Comandas comerciales barcelonesas de la baja edad media*. Barcelona, 1973.
- MAFFEI, Domenico. *Un'epitome in volgare del «Liber Augustalis»*. Bari, 1995.
- MANSILLA REOYO, Demetrio. *La documentación pontificia hasta Inocencio III*. Roma, 1955.
- «Les manuscrits de la reine de Suède au Vatican. Réédition du catalogue de Montfaucon et cotes actualles». *Studi e Testi*, núm. 238. Ciutat del Vaticà, 1964.
- MARAVALL, José Antonio. «La formación del régimen político territorial en Cataluña (La obra del jurista Pere Albert)». *Estudios de historia del pensamiento español*. Madrid, 1983, 149-160. [Publicat anteriorment sota el títol: «El régimen político territorial en la obra de Pere Albert». *Etudes présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'Etats XXIX*, Lovaina, 1961]
- «El problema del feudalismo y el feudalismo en España». *Estudios de historia del pensamiento español*. Madrid, 1983. [Pròleg al llibre de Carl Stephenson *El feudalismo medieval*, traducció castellana de Manuel Pérez Olea, Madrid, 1961]
- «La corriente democrática española y la fórmula *quod omnes tangit*». *Estudios de historia del pensamiento español*. Madrid, 1985, p. 161-177.
- MARCA, Petrus de. *Marca Hispanica sive limites hispanus, hoc est, geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, et circumjacentium populorum*. París, 1688. Ed. fotom. *PETRUS DE MARCA, Marca Hispanica* (Barcelona, 1972). [Edició facsímil, Barcelona 1972]
- MARQUILLES, Jaume. *Comentaria Iacobi de Marquilles super Usaticis barchinonensis*. Impresum Barchinone per Jobem Luscher, 1505.

- MARTÍ BONET, Josep M.; PUIG USTRELL, Pere; SANLLEHÍ UBACH, Josep. *Pergamins de l'Arxiu Històric de Terrassa a 1208-1276: Priorat de Santa M. de Terrassa. Exposició Jaume I i el seu temps*. Terrassa, 1976.
- MAS, Joseph. «Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès». *Notes històriques del bisbat de Barcelona*. Vol. IV-V-VI. Barcelona, 1909-1910.
- «Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la Seu de Barcelona». *Notes històriques del bisbat de Barcelona*. Vol. IX-X-XI-XII. Barcelona, 1914-1915.
- MASSIP FONOLLOSA, Jesús. *Catàleg de l'Arxiu Territorial de Tortosa de 1574*. Tortosa, 1987.
- «Les Constitucions de Catalunya de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa. *Revista de Llengua i Dret*, 4 (2) (1994), p. 125-134.
- MASSÓ TORRENTS, Jaume. «Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca Capítular de Barcelona». BBC [Barcelona], núm. 1 (1914).
- MATEU IBARS, Josefina; MATEU IBARS, M. Dolores. *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón. Siglos IX-XVIII. Textos y transcripciones*. Barcelona, 1991.
- MIERES, Tomàs. *Apparatus super constitutionibus curiarum generalium Cathaloniae. Barcinonae, Tipis aere Sebastiani a Cornellas*, 1621.
- MILLÀS VALLICROSA, Josep M. «Documents hebraics de jueus catalans». *Memòries de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Històrico-Arqueològica)*. Vol. I, fasc. 3. Barcelona, 1927, p. 63-66 i 79-80.
- MIQUEL ROSELL, Francesc X. «Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó». BBC [Barcelona], núm. 8-9 (1937).
- *Regesta de letras apostólicas del Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid, 1948.
- *Liber Feudorum Maior: Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona, 1945. 2 v.
- MIRAMBELL ABANCO, Antoni. *L'emfiteusi en el dret civil de Catalunya*. Barcelona: Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, 1981. [Tesi doctoral]
- MIRET I SANS, Joaquim. «Escolars catalans al estudi de Bolonia en la XIIIa centuria». BRABLB, núm. 8 (1915), p. 137-155.
- *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*. Barcelona, 1918. [Reeditat per l'Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, LXV. Barcelona, 2004]
- MOLL, Francesc de B. *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Illes Balears): Assaig de divulgació lingüística*. Mallorca, 1982.
- MONTANOS FERRÍN, Emma; SÁNCHEZ ARCILLA, José. *Estudios de historia del derecho criminal*. Madrid, 1990.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de. «La Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486». *L'Avenç*, núm. 93 (maig 1986), p. 54-60.
- *El renacimiento del poder legislativo y la Corona de Aragón (s. XIII-XV)*. Montpellier: Société d'Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Ecrit, 1988, p. 165-177. [Separata de *Renaissance du pouvoir législatif et genèse de l'État*, sota la direcció de André Gouron et Albert Rigaudière]
- «El territori de Catalunya». *Comentaris sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya*. Vol. I, art. 7. Barcelona: Instituts d'Estudis Autònoms, 1988, p. 155-167.
- «La recepción del derecho feudal común en Cataluña I, 1211-1230. La alienación del feudo sin el consentimiento del señor». *Glossae*, núm. 4 (1992), p. 9-145.

- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de. «La recepción del derecho feudal común en Cataluña: Notas para su estudio». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 23 (1993), p. 153-175.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de. «Les institucions de govern i els Usatges de Barcelona». *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 3: *La forja dels Països Catalans: Segles XIII-XV*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996, p. 294-303.
- «La doctrina medieval sobre el “Munus” y los “Comuns” de Tortosa». *Homenaje in memoriam Carlos Díaz Rementería*. Salamanca, 1998, p. 475-489.
- «La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó». *El territori i les seves institucions històriques*. Actes I. Ascó, 28, 29 i 30 de novembre de 1997. Barcelona, 1999, p. 361-383.
- «La jurisdicción municipal en Cataluña y los juristas de Barcelona en la Baja Edad Media». *Faire bans edictz et statuz: légiférer dans la ville médiévale*. Sources, Objects et Acteurs de l'Activité législative Communale en Occident C. A. 1200-1550. Actes del col·loqui internacional celebrat a Brussel·les del 17 al 20 de novembre de 1999, sota la direcció de Jean-Marie Cauchies i Eric Bousmar. Brussel·les, 2001, p. 331-364.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de [coord.]; MALUQUER DE MOTES I BENET, Carlos J. *Història del dret espanyol*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 1997.
- MOR, Carlo Guido. «En torno a la formación del texto de los “Usatici Barchinonae”». *AHDE* [Madrid], núm. 37-38 (1957-1958), p. 413-459. [Traducció de Vicente Salavert]
- MUNDO I MARCET, Anscari Manuel. *Semblança d'Oliba*. Barcelona, 1998. [Separata]
- NAZ, R. *Dictionnaire de droit canonique contenant les termes de droit canonique avec un sommaire de l'histoire et des institutions*. París, 1935-1965. 7 v.
- OCHOA, Severio; DIEZ, Aloisio. *S. Raimundus de Pennaforte. Summa de iure canonico*. Roma, 1975. (Universa Bibliotheca Iuris; 1), p. 23-28.
- OLIBA, Antoni. *Ad Commentarium Antonii Olibanii, Civis Barchinone Honorati et Regii Senatoris ac fisci patroni, in usaticum alium namque de iure fisci libro 10 Constitutionum*. Barcinone, Ex typografia Gabrielis Graells, et Geraldii Dotil., 1600.
- *Commentariorum de actionibus*. Barcinonae, apud Gabrielem Graëllium & Gerardum Dotilium, 1606). Reproduït en dos volums en facsímil, sota el títol *Antoni Oliba, comentaris sobre «De actionibus»*, estudi introductori a càrrec de Carlos J. Maluquer de Motes i Bernat, i Antoni Vaquer Aloy. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1998. (Textos Jurídics Catalans. Escriptors; I/6-7)
- OLIVER ESTELLER, Bienvenido. *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*. Vol. I: *Código de las Costumbres de Tortosa*. Madrid, 1876.
- ORESTANO, Riccardo. *Introduzione allo studio del diritto romano*. Bolonya, 1987.
- ORTÍ GOST, Pere. «La primera articulació del estat feudal en Catalunya, a través de un impueto: el bovaje (siglos XII-XIII)». *Hispania* [Madrid], vol. LXI/3, núm. 209 (setembre-desembre 2001), p. 967-998.
- OTERO VARELA, Alfonso. «Sobre la “plenitudo potestatis” y los reinos hispánicos». *AHDE*, núm. 34 (1964), p. 141-162.

- OTERO VARELA, Alfonso. «Historia del derecho criminal en Santiago de Compostela». *Dereito*, vol. 8, núm. 1 (1999), p. 141-186.
- OTTO, R. «Die Verordnung für den gottesgerichtlichen Zweikampf zu Barcelona». *Zeitschrift für Romanische Philologie*, núm. 13 (1889), p. 98-114.
- PACHECO CABALLERO, Francisco Luis. «Derecho privado y derecho feudal. Cataluña: Alienatio feudi». *El dret comú i Catalunya*. Actes del VIII Simposi Internacional. Barcelona, 29 i 30 de maig de 1998. Barcelona, 1999, p. 33-101.
- «Ley, costumbre y uso en la experiencia jurídica peninsular bajomedieval». *El dret comú i Catalunya*. Actes del IV Simposi Internacional, homenatge al professor Josep M. Gay Escoda. Barcelona, 27 i 28 de maig de 1994. Barcelona, 1995, p. 75-146.
- PALAU DULCET, Antonio. *Manual del librero hispano-americano bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos*. Barcelona, 1948-1977. [2a edició corregida i augmentada]
- PELÁEZ, Manuel J. «El derecho común en Cataluña. Tres ejemplos dentro de la literatura jurídica del siglo xv: Tomás Mieres, Joan de Socarrats, Joan Ramon Ferrer». *Studi Sassaresi*, VIII (1980-1981), p. 227-252.
- PÉREZ MARTÍN, Antonio. «Hacia una edición crítica de los Usatges de Barcelona». *Glossae*, núm. 7 (1995), p. 9-32.
- «El derecho catalán en el Archivo Capítular de la Seo de Urgel». *Glossae*, núm. 7 (1995), p. 135-153.
- «El derecho común y el Fuero de Cuenca». *Glossae*, núm. 8 (1996), p. 77-110.
- «Génesis de las Compilaciones del derecho catalán». *Studia Gratiana*, núm. 29 (1998), p. 685-708.
- *Los Fueros de Aragón: La Compilación de Huesca. Edición crítica de sus versiones romances*. Saragossa, 1999.
- «El “ius commune”: artificio de juristas». *Història del pensament jurídic*. Curs 1996-1997, dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente. Barcelona, UPF, 1999, p. 69-93. [Edició a cura de Tomàs de Montagut]
- «La creación de un derecho de Estado». *Alfonso X y su época*. Barcelona, 2001, p. 235-256.
- PÉREZ-PRENDES MUÑOZ-ARRACO, José Manuel. *Interpretación histórica del derecho: Notas, esquemas, prácticas*. Madrid, 1996.
- PESSINA, Enrico. *Enciclopedia del diritto penale italiano*. Milà, 1905-1913. 14 v.
- PIJOAN, J. «Miniaturas españolas en manuscritos de la Biblioteca Vaticana». *Cuadernos de Trabajo de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma II*. 1914, p. 1-20.
- PINI, Antonio Ivan. «Discere turba volens. Studenti e vita studentesca a Bologna della origini dello studio alla meta del Trecento». *Studenti e Università degli studenti dal S. XII al XIX. Studi e Memoria per la Storia dell'Università di Bologna*. Bologna, 1988.
- PISKORSKI, W. *El problema de la significación y del origen de los seis «malos usos» en Cataluña*. Barcelona, 1929. [Traducció de Julia Rodríguez Danilevski]
- PONS GURI, Josep M. *Les collections de costums de Girona*. Barcelona, 1988.
- «Constitucions conciliaris tarraconenses (1229-1330)». *Recull d'estudis d'història jurídica catalana II*. Barcelona, 1989, p. 223-387.

- PONS GURI, Josep M. «Les cases aloeres i les quadres». *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*. Barcelona, 1989, p. 101-115.
- «Jurisdiccions compartides a la Catalunya baixmedieval». *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*. Barcelona, 1989, p. 119-143.
- «Entre l'emfiteusi i el feudalisme». *Recull d'estudis d'història jurídica catalana, III*. Barcelona, 1989, p. 185-192.
- «Motivacions jurídiques de la Sentència Arbitral de Guadalupe». *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*. Barcelona, 1989, p. 263-282.
- «Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)». *Recull d'estudis d'història jurídica catalana III*. Barcelona, 1989, p. 341-352.
- «Introducció». *Constitucions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV. Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona Any MDCCII*. Barcelona, 1995. (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums; IV/2) [Reedició]
- POUNDS, N. J. G. *Historia económica de la Europa medieval*. Barcelona, 1981.
- Presentació de textos jurídics catalans*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1985.
- PUIG PUIG, Sebastián. *Episcopologio de la sede barcinonense: Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus prelados*. Barcelona, 1929.
- PUIG USTRELL, Pere; SANLLEHÍ UBACH, Josep. «Catàleg de l'Arxiu Notarial de Terrassa». *Inventari d'Arxius Notarials de Catalunya*. Vol. 5. 1984, p. 7-20.
- PUIG USTRELL, Pere. *Capbreu primer de Bertran acòlit notari de Terrassa, 1237-1242*. Vol. I. Barcelona, 1992.
- «Senyoria directa, domini útil i funció notarial a la notaria i l'escrivania públiques de Terrassa». *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català. Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993*. Barcelona, 1994, p. 617-633.
- *Els pergamins documentals. Naturalesa, tractament arxivístic i contingut diplomàtic*. Barcelona, 1995. (Normativa Arxivística)
- QUINTANA PRIETO, Augusto. «La documentación pontificia de Inocencio IV (1243-1254) I-II». MHV. Sección Registros, vol. VII. Roma, 1987.
- REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA. *Cortes de los antiguos reinos de Aragón, Valencia y Principado de Cataluña* I, 2. Apéndice IV. Madrid, 1896, 805-813 (= CARAVYC I, 2).
- REAL ACADEMIA DE LA JURISPRUDENCIA Y LEGISLACIÓN. *Jurisconsultos españoles. Biografías de los ex-presidentes de la Academia y de los jurisconsultos anteriores al siglo XX inscritos en sus lápidas*. Madrid, 1911-1914. 3 v.
- Repertorium fontium historiae mediæ ævi*. Vol. III: Fontes, C, Roma, 1960, p. 518.
- RIBES MONTANÉ, Pedro. «San Ramón de Penyafort y los estudios eclesiásticos». AST, núm. 48 (1975), p. 85-142.
- RIERA SANS, Jaume. «La sinagoga major dels jueus de Barcelona. Proposta de localització». *Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres de Catalunya*, núm. 99 (1997).
- RIQUER, Martí de. *Heràldica catalana: des de l'any 1150 al 1550*. Barcelona, 1983. 2 v.
- RIU, Manuel. «El feudalismo en Cataluña». *Entorno al feudalismo hispánico. I Congreso de Estudios Medievales*. Ávila, 1989, p. 375-391.

- RIUS SERRA, José. *Cartulario de Sant Cugat del Vallés III*. Barcelona, 1947.
- *San Raimundo de Penyafort: Diplomatario (documentos, vida antigua, crónicas, procesos antiguos)*. Barcelona, 1954.
- RODÓN BINUÉ, Eulalia. *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña: Contribución al estudio del latín medieval*. Barcelona, 1957.
- RODRÍGUEZ DE LAMA, Ildefonso. «La documentación pontificia de Alejandro IV (1254-1261)». MHV. Sección Registros, vol. v. Roma, 1976.
- ROVIRA I ERMENGOL, Josep. *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*. Barcelona, 1933.
- ROVIRA I VIRGILI, A. *Història nacional de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona, 1926.
- RUBIÓ LLUCH, Antoni. *Documents per la història de la cultura catalana mig-èval*. Barcelona, 1908-1921. 2 v.
- SABATÉ CURULL, Flocel. *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*. 7a ed. Barcelona, 1997.
- «La noció d'Espanya en la Catalunya medieval». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 19 (1998), p. 375-390.
- «La feudalització de la societat catalana». *El temps i l'espai del feudalisme*. Reunió Científica VI curs d'estiu Comtat d'Urgell. Balaguer, 11, 12 i 13 de juliol de 2001. Lleida, 2004, p. 221-405.
- SAGARRA, Ferran de. «Segells del temps de Jaume I». *1er. Congreso de Historia de la Corona de Aragón dedicado al Rey Don Jaime I y a su época*. 2a part. 1913, p. 978-1040.
- *Sigil·lografia catalana: inventari, descripció i estudis dels segells de Catalunya, III*. Barcelona, 1932.
- SALRACH, J. M. *Història dels Països Catalans: Dels orígens a 1714*. Vol. I. Barcelona, 1980. [Coordinada per Albert Balcells]
- «Catalunya, comunitat d'origen medieval». *L'època medieval a Catalunya*. Cicle de conferències fet a la Institució Cultural del CIC de Terrassa. Curs 1980-1981. (Biblioteca Milà i Fontanals; 11), p. 9-20. [Separata]
- «Eslavitud, llibertat, servitud. L'evolució social del camp català». *L'Avenç*, núm. 93 (maig 1986), p. 36-45.
- «Prácticas judiciales, transformación social y acción política en Cataluña (siglos IX-XIII)». *Hispania*, vol. LVII/3, núm. 197 (1997), p. 1009-1048.
- «Justicia y violencia. El porqué de una problemática». *Historiar*, núm. 4 (gener 2000), p. 99-113. 16 v.
- SÁNCHEZ, Galo. *Curso de historia del derecho. Introducción y fuentes*. Valladolid, 1982.
- SANS TRAVÉ, Josep M. [coord.]. *Els comtes sobirans de la Casa de Barcelona: De l'any 801 a l'actualitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2002.
- SARTI, Mauri; FATTORINI, Mauri. *De claris Archigimnasii Bononiensis professoribus a saeculo XI usque ad saeculum XIV*. Bolonya, 1888-1896.
- SERRA, Eva. «Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar». *L'Avenç*, núm. 93 (maig 1986), p. 46-52.
- SERRANO DAURA, Josep [coord.]. *Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650 aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya*. Vol. I-II. Fundació Noguera, 1999.

- SCHIFF, Mario. *La bibliothéque du marquis de Santillane*. París, 1905.
- Las Siete Partidas del Sabio Rey D. Alonso El IX, con las variantes de más interés, y con la gloria del Lic. Gregorio Lopez, del Consejo Real de Indias de S.M. Vertida al castellano y estensamente adicionada con nuevas notas y comentarios y unas tablas sinópticas comparativas, sobre la Legislación española Antigua y Moderna, Hasta su actual estado*, por D. Ignacio Sanpontos y Barba, D. Ramon Martí de Eixala, y D. José Ferrer y Subirana, profesores que han sido de jurisprudencia en la Universidad literaria de Barcelona. Barcelona, 1843-1844. 4 v.
- SIMÓN DÍAZ, José. *Bibliografía de la literatura hispánica*. Vol. II. Madrid, 1962. [2a edició corregida i augmentada]
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume [dir.]. *Història de Barcelona*. Vol. II: *La formació de la Barcelona medieval*. Barcelona, 1992.
- SOBREQUÉS VIDAL, Santiago. *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*. Girona, 1978.
- *Historia general del derecho catalán hasta el siglo XVIII*. Barcelona, 1989.
- «Els barons de Catalunya». *Història de Catalunya*. 4a ed. Barcelona, 1989. (Biografies Catalanes; 3)
- SOLDEVILA, Ferran. «Jaume I. Pere el Gran». *Història de Catalunya*. Barcelona, 1985. (Biografies Catalanes; 5)
- SOCARRATS, Joan de. *Iurisconsulti cathalani in tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathalonie inter dominos et vasallos, ac nonnullis aliis, quae Commemorationes Petri Alberti appellantur, doctissima, ac locupletissima commentaria nunc primum typis excusa, quibus feudorum materia diligentissime pertractatur*. Lió: Apud Antonium Vincentium, 1551.
- *Iurisconsulti cathalani in tractatum Petri Alberti canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathalonie inter dominos et vasallos, ac nonnullis aliis, quae Commemorationes Petri Alberti appellantur, doctissima, ac locupletissima commentaria nunc primum typis excusa, quibus feudorum materia diligentissime pertractatur*. Barcelona: Apud Antonium Vincentium, 1551.
- TAVILLA, Carmelo E. *Homo alterius: I rapporti di dipendenza personale nella dottrina del duecento. Il trattato De hominiciis di Martino Da Fano*. Nàpols, 1993.
- TEJADA RAMIRO, J. *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia española III*. Publicada en llatí per Francisco Antonio González. Traduïda al castellà amb notes i il·lustracions de Juan Tejada i Ramiro. Madrid, 1851.
- TEULET, M. Alexandre. *Layettes du trésor des chartres*. Vol. X. París, 1866.
- Tiempo de monasterios: Los monasterios de Catalunya en torno al año 1000*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Barcelona, 2000.
- TO FIGUERAS, Lluís. *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*. Barcelona, 1997.
- TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *Manual de historia del derecho español*. Madrid, 1990.
- TORRES AMAT, Fèlix. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*. Barcelona; Sueca, 1973. [Ed. facsímil de l'edició de Barcelona, 1836]
- TOURTOULON, Charles. *Etudes sur la maison de Barcelone: Jaime Ier. le Conquérant, roi d'Aragon*. Montpellier, 1863-1867. 2 v.

- UDINA, Frederic; UDINA, Antoni «Consideracions a l'entorn del nucli originari dels "Usatici Barchinonae"». *La formació i expansió del feudalisme català*. [Girona 8-11 de gener de 1985]
- ULLMANN, Walter. *Principios de gobierno y política en la Edad Media*. Madrid, 1985. [Original en anglès: *A history of political thought: The Middle Ages*. Penguin Books, 1965]
- URPI I CASALS, Rosa M.; RESINA NAVAS, Juan Antonio. *El castell i terme de Banyeres del Penedès dels seus orígens al segle XIV*. Sant Sadurní d'Anoia, 1991.
- VALDEAVELLANO, Luís G. de. *Curso de historia de las instituciones españolas: De los orígenes al final de la Edad Media*. 6a ed. Madrid, 1982.
- VALLET DE GOYTISOLO, Juan Berchmans. *Qué es el derecho natural*. Madrid, 1997.
- *Reflexiones sobre Cataluña*. Barcelona: Fundación Caja de Barcelona, 1989.
- VALLS TABERNER, Fernando. *Obras selectas*. Barcelona, 1952-1961. 4 v.
- «San Ramón de Penyafort y el rey Don Jaime el Conquistador». *Obras selectas I*. Madrid; Barcelona, 1953, p. 328-337.
- «Diplomatari de sant Ramon de Penyafort». AST, núm. 5 (1929).
- *Diplomatari de sant Ramon de Penyafort*. Saragossa, 1991. (Bibliotheca Ivridica)
- «Manuscrits dels Usatges de Barcelona». RJC, núm. 35 (1929), p. 181-182. (Estudis d'Història Jurídica Catalana)
- «Manuscrits dels Usatges de Barcelona». *Obras Selectas II*. Madrid; Barcelona, 1965, p. 94-95
- «Un articulat inèdit de consuetuds de Barcelona». *Obras Selectas II*. Madrid; Barcelona, 1954, p. 142-147.
- «Els Usatges de Barcelona i Consuetuds de Girona». *Obras Selectas II*. Madrid; Barcelona, 1954, p. 148-161.
- «Els antics privilegis de Girona i altres fonts documentals de la compilació consuetudinària gironina de Tomàs Mieres». *Obras Selectas II*. Madrid; Barcelona, 1954, p. 162-168.
- «Notes sobre les relacions d'alguns juriconsults famosos amb Catalunya». *Obras Selectas II*. Madrid; Barcelona, 1954, p. 201-209. [Reproduït a *Literatura Jurídica*]
- «Notes sobre el duel judicial a Catalunya». *Obras Selectas II*. Madrid; Barcelona, 1954, p. 247-257.
- «Los abogados en Cataluña durante la Edad Media». *Obras Selectas II*. Madrid; Barcelona, 1954, p. 281-318.
- *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*. Barcelona, 1984. [Pròleg de Jesús Fernández Viladrich i Manuel J. Peláez]
- *Literatura jurídica: Estudios de ciencia jurídica e historia del pensamiento canónico y político catalán, francés, alemán e italiano*. Barcelona, PPU, 1986. [Pròleg i edició de M. J. Peláez i J. Calvo González]
- *Sant Ramon de Penyafort*. Barcelona, 1996.
- VICENS VIVES, Jaume. *Historia económica de España*. 2a reed. Barcelona, 1975.
- VILLA-AMIL CASTRO, José. *Reseña de algunos códigos jurídicos de la Biblioteca del Esccorial*. Madrid, 1883.
- VILLANUEVA, Jaime. *Viaje literario a las iglesias de España*. Vol. XVII. Madrid, 1851.

- VIVES Y CEBRIÀ, Pedro Nolasco. *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no son notoriamente inútiles con indicación del contenido de éstos y de las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado*. Vol. I. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1989. (Textos Jurídics Catalans. Escriptors; 1/4) [Reproducció facsímil] [1a ed. Barcelona, 1832. 2a ed. Madrid; Barcelona, 1861]
- WAHRMUND, Ludwig. «Das Formularium des Martinus de Fano». *Quellen zur Geschichte de Römisch-kanonischen Processes im Mittelalter*. Vol. I, fasc. VIII. Innsbruck, 1907.
- ZARCO CUEVAS, Julián. *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca del Escorial*. Madrid, 1924-1926. 2 v.
- *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Real Biblioteca del Escorial*. Madrid, 1932.

IECentanys19072007

ISBN 84-7283-829-3

9 788472 838291